

Maanpuolustuskorkeakoulu

Julkaisusarja 1: Tutkimuksia nro 24

Kaaderiperustamisesta aluejärjestelmään

Suomalaisen liikekannallepanojärjestelmän kehittyminen
1918–1945

Juha Ratinen

JUHA RATINEN

**KAADERIPERUSTAMISESTA
ALUEJÄRJESTELMÄÄN**

Suomalaisen liikekannallepanojärjestelmän
kehittyminen 1918–1945

Akateeminen väitöskirja, joka Maanpuolustuskorkeakoulun
tutkimusneuvoston suostumuksella esitetään julkisesti tarkastettavaksi
sotatieteiden tohtorin tutkintoa varten Maanpuolustuskorkeakoulun Santahamina-
talossa Helsingissä, perjantaina 18. toukokuuta kello 10.

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU
HELSINKI 2018

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU
JULKAISUSARJA 1: TUTKIMUKSIA NRO 24

NATIONAL DEFENCE UNIVERSITY
SERIES 1: RESEARCH PUBLICATIONS NO. 24

KAADERIPERUSTAMISESTA ALUEJÄRJESTELMÄÄN

Suomalaisen liikekannallepanojärjestelmän
kehittyminen 1918–1945

JUHA RATINEN

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU
HELSINKI 2018

Juha Ratinen: *Kaaderiperustamisesta aluejärjestelmään – Suomalaisen liikekannallepanojärjestelmän kehittyminen 1918–1945*

Maanpuolustuskorkeakoulu
Julkaisusarja 1: Tutkimuksia nro 24
Väitöskirja /
National Defence University
Series 1: Research Publications No. 24
Doctoral dissertation

Tekijä: Yleisesikuntamajuri Juha Ratinen

Ohjaava professori: Professori, FT, kenraalimajuri (evp) Vesa Tynkkynen,
Maanpuolustuskorkeakoulu

Esitarkastajat: Dosentti, FT Jukka Kulomaa
Maanpuolustuskorkeakoulu

FT Kari Selén

Vastaväittäjä: Dosentti, FT, eversti Petteri Jouko
Puolustusministeriö

Uusimmat julkaisut pdf-muodossa: <http://www.doria.fi/handle/10024/73990>

Kannen kuva: Daniel Torsell ja Mio Kantola

Kansikuvan kovalähde: Liikekannallepano julistettu -juliste, Kuulutus hevosten ja ajoneuvojen luovuttamisesta sotavoiman tarpeisiin, Kuulutus moottoriajoneuvojen käyttöönnotosta.

© Tekijä & Maanpuolustuskorkeakoulu

ISBN 978-951-25-3010-6 (nid.)
ISBN 978-951-25-3011-3 (PDF)
ISSN 2342-9992 (painettu)
ISSN 2343-0001 (verkkojulkaisu)

Maanpuolustuskorkeakoulu
National Defence University

Juvenes Print
Tampere 2018

TIIVISTELMÄ

Tässä väitöskirjassa selvitetään, miten suomalainen liikekannallepanojärjestelmä kehittyi itsenäisyyden alun ja jatkosodan jälkeisen demobilisaation välisenä aikana. Tutkimuksen aikarajaus on asetettu vuosiin 1918–1945.

Itsenäistymisen alkuvuosina armeijan liikekannallepano perustui saksalaisilta ensimmäisen maailmansodan jälkeen perittyyn kaaderiperustamiseen. Kaaderiperustamisjärjestelmässä joukko-osastot toimivat perustamispaikkoina ja niiden tehtäviin kuuluivat koulutus, liikekannallepanon suojaaminen suojajoukkona ja itse liikekannallepano. Järjestelmä todettiin nopeasti suomalaisiin olosuhteisiin liian kankeaksi.

Myöhemmin kaaderiperustamisen tilalle kehitettiin aluejärjestelmä. Aluejärjestelmässä liikekannallepano erotettiin joukko-osaston tehtävistä ja vastuu annettiin aluejärjestölle. Aluejärjestelmän kehitystyö oli vaiherikas yli kymmenen vuoden ajanjakso, jonka aikana uuden järjestelmän käyttöönottoon tarvittiin niin onnea kuin ihmisten päättäväisyyttä. Aluejärjestelmä otettiin käyttöön toukokuun alussa 1934. Aluejärjestelmän alkuidea on peräisin Norjasta. Aluejärjestelmän kehittämisestä ja vaihtamisesta kaaderiperustamisen tilalle vastasi silloinen eversti Leonard Grandell.

Liikekannallepanojärjestelmää tarvittiin tutkittuna aikana kolme kertaa. Ensimmäisen kerran järjestelmää käytettiin Münchenin kriisin aikana syyskuussa 1938. ”*Syyskuun kriisinä*” tunnettu tapahtumaketju toimi eräänlaisen liikekannallepanon kenraaliharjoituksena. Kenraaliharjoituksen tärkein kehitysaskel oli henkilöiden kutsumisen joustavoittaminen. Kehitystyön avulla sodan ajan joukkoja voitiin kutsua ylimääräisiin harjoituksiin valmiiksi tehdyillä kutsukorteilla.

Seuraavan kerran järjestelmää tarvittiin ennen talvisotaa. Talvisodan liikekannallepano onnistui ennakoarvioista poiketen – rauhallisesti ja kutsumalla reserviläiset ylimääräisiin harjoituksiin. Talvisodan jälkeen kotiuttamisen – demobilisaation – suunnittelussa oli kuitenkin puutteita. Liikekannallepanokyky laski tämän seurauksena. Tilanne Suomen lähialueella säilyi kireänä ja suojajoukkojen määrä pidettiin korkeana. Väli rauhan aikana suojeluskuntajärjestön rooli liikekannallepanojärjestelmän osana kasvoi ja perustamispaikkoja hajautettiin merkittävästi talvisodasta. Liikekannallepanojärjestelmä kehittyi huippuunsa vuoden 1941 kevään aikana.

Kolmannen kerran liikekannallepanojärjestelmää tarvittiin jatkosodan liikekannallepanossa. Liikekannallepano onnistui erittäin hyvin ja jälleen ilman häiriöitä. Hyökkäysvaiheen menestyksen jälkeen osa kenttäarmeijasta kotiutettiin talouselämän tarpeisiin. Kotiuttaminen tehtiin samoilla periaatteilla kuin perustaminen oli tehty edellisenä kesänä. Kotiutetut joukot kutsuttiin uudelleen palvelukseen ennen Neuvostoliiton suurhyökkäyksen alkamista kesäkuussa 1944. Järjestelmä toimi joustavasti molempiin suuntiin.

Jatkosodan jälkeinen demobilisaatio onnistui hyvin. Sodan jälkeisinä hetkinä liikekannallepanokyky säilyi korkeana. Rauhansopimusta valvomaan tullut Liittoutuneiden valvontakomissio kuitenkin romutti liikekannallepanokyvyn pakottamalla suomalaiset varastoimaan kaiken sotamateriaalinsa keskusvarikoihin. Suomi oli menettänyt liikekannallepanojärjestelmänsä ja samalla liikekannallepanokykensä. Jos Neuvostoliitto olisi halunnut vallata Suomen vuoden 1945 keväällä tai sen jälkeen, ei sen estämiseksi olisi ollut tehtävissä paljoakaan.

Avainsanat: Liikekannallepanojärjestelmä, aluejärjestelmä, kaaderiperustaminen

ABSTRACT

This doctoral thesis examines how the Finnish mobilisation system evolved during the period starting from Finland's independence and ending to the demobilisation in the aftermath of the Continuation War. The research covers years 1918-1945.

In the first years of independence the mobilisation of troops was based on the cadre, a concept inherited from the Germans after World War I. In the cadre mobilisation the garrisons were responsible of the mobilisation and also training of the troops and force protection. This system was soon found out to be too rigid for Finnish purposes.

Mobilising troops based on cadre was substituted by a territorial system which had its roots in Norway. The development and transformation was led by general (then colonel) Leonard Grandell. In the territorial system Military Districts were responsible for the mobilisation. The development and implementation of the territorial system took more than ten years and required both luck and perseverance. The territorial system was put to use in 1934.

During the period this study examined, the mobilisation system was used on three occasions. For the first time the system was used during the Munich crisis in September 1938. This chain of events, known as the September Crisis, served as a dress rehearsal for Finnish mobilisation system. Based on the dress rehearsal the system was developed to be more flexible in calling reservists into service. These developments included ready made order cards, an innovation which enabled rapid military exercises.

Next time the mobilisation system was needed was prior to Winter War. The mobilisation for Winter War was, despite the negative assumptions, put into effect in an orderly fashion by calling reservists into additional military exercises. However, the demobilisation plan suffered from flaws, hence the mobilisation ability diminished after the Winter War. Due to tensions in the region a significant number of troops remained in active duty. Between Winter and Continuation War the role of the Finnish White Guard, as part of the mobilisation system, grew, and the number of mobilisation sites were increased. The Finnish mobilisation system was at its best in the spring of 1941.

For the third time the mobilisation system was put to test at the eve of the Continuation War. Again the mobilisation was carried out successfully, and was implemented without major problems. After the successful offensive phase parts of the Army were demobilised to provide work force to boost the economy. This partial demobilisation was conducted following the principles of the mobilisation in the preceding summer. These troops were again called into service prior to Soviet main attack in June 1944. The system proved efficient both for mobilisation and demobilisation.

The demobilisation after the Continuation War was also successful and the readiness to remobilise was kept high. This readiness and the overall mobilisation ability were, however, demolished by the Soviet oversight commission by ordering Finns to store all military materiel in central depots. As a consequence, had the Soviet Union had a will to invade Finland in the spring of 1945 or soon after, there were little the Finns could have done to prevent it.

Keywords: Mobilisation system, Territorial system, Cadre mobilisation

ESIPUHE

Tämän tutkimuksen alkupisteen voi sijoittaa ensimmäisiin tutkimushapuiluihini suomalaisen sotilaslogistiikan kehittymisestä. Liikekannallepanojärjestelmä paljastui tuolloin minulle logistiikan puhtaimmaksi ilmenemismuodoksi puolustusvoimissa. Missä muualla henkilöstön ja käyttökunnossa olevan materiaalin oikea-aikaisella kohtaamisella voisi olla suurempi merkitys?

Tutkijan työ on yleensä yksinäistä raatamista, jossa parhaina hetkinä yllättää itsensä hymyilemästä tiedon palasten loksahdusta paikoilleen. Näistä palkitsevista hetkistä huolimatta muutakin tukea tarvitaan. Alkukimmoke sotilaslogistiikasta olisi tuskin riittänyt, ellei edesmennyt naapurini everstiluutnantti Reino Laakkonen olisi kävellyt aika ajoon tontilleni ja käynyt kysymässä olinko jo aloittanut väitöskirjani tekemisen. Olin haastatellut Reinoä aiempaan tutkimukseeni ja hän oli tykästynyt tuotokseeni. Reino piti ajatuksen elossa. Kiitos siitä!

Ajatus sai lisää ilmaa siipiensä alle, kun tapasin entisen sotahistorian opettajani, silloisen yleisesikuntamajuri Marko Palokankaan Maasotakoululla. Meidät oli onnekseni määrätty samaan työyhteisöön. Marko oli aloittanut tohtoriopinnot ja tunsikin hakumennettelyn tohtoriohjelman. Markon innostava kannustus sai minutkin lopulta rohkaistumaan ja lähettämään hakemukseni. Kiitos tuosta rohkaisusta. Päätöstäni en ole tarvinnut katua.

Merkittävin kiitos kuuluu työn ohjaajalle kenraalimajuri (evp), professori Vesa Tynkyselle. Määrätietoinen ohjausote yhdessä tiukkojen – mutta realististen – aikataulujen kanssa johti työn kohti maalia ilman ainuttakaan harha-askelta. Herra Professori, tämä oli minulle suuri kunnia.

Suuren kiitoksen asiantuntevista ja kriittisistä kommentteistaan ansaitsevat väitöskirjan esitarkastajat dosentti FT Jukka Kulomaa ja FT Kari Sélen. Lausuntojenne avulla tutkimusta oli mahdollista kehittää ja samalla välttää ne tulevaisuuden harmituksen huokaukset, jotka virheet huomattuani olisivat olleet väistämättömiä. Samalla käytännöllisyyden hyväkseni ja kiitän kaikkia sotahistorian tohtoriseminaareihin vuosien aikana osallistuneita sekä Maapuolustuskorkeakoulun sotataidon laitoksen tutkimusryhmäläisiä. Yhteistyön ilmapiirissä tätä taivalta on ollut hieno kulkea.

Tutkimuksen tekeminen päätyön ohella on aina haasteellista. Onneksi työskennellessäni Maavoimien esikunnassa Mikkelissä sain tuen tutkimukselleni, vaikka virkatyötäkin olisi ollut tehtäväksi yllin kyllin. Haluankin lausua eversti Jussi-Petri Hirvoselle, eversti Jyrki Nurmiselle ja eversti Kari Pietiläiselle sekä eversti Rainer Kuosmaselle suuret kiitokset työtäni kohtaan osoittamastanne ymmärryksestä.

Taloudellisen tuen osoittamisesta on kiittäminen Suomen Marsalkka Mannerheimin Sotatieteellistä rahastoa, Sotavahinkosäätiötä, Everstiluutnantti Vilho Wäiniön huoltouseisätiötä, Maanpuolustuskorkeakoulun tukisäätiötä sekä kauppaneuvos Werner Hacklinin säätiötä. Tukenne mahdollisti tiedonetsinnän ja työn valmistumisen säädylliseen aikaan.

Haluan kiittää FM Sara Hännikäistä väitöskirjani oikoluvusta ja nasevista kommentista tekstiäni kohtaan. Pilkunviilaamisessa minua auttoi yleisesikuntamajuri Ari-Matti Korhonen. Itse tulin tekstille sokeaksi. Ari-Matti ei. Englanninkielisen tiivistelmän kanssa minua auttoi kadettiveljeni yleisesikuntamajuri Tuomas Pernu. Kiitokset teille kaikille.

Kuvittamisessa suurena apuna on ollut, kaikkien Sotamuseon muuttokiireidenkin keskeltä minulle aikaa löytänyt Johanna Palokangas. Korkean kiitoksen kirjan taitto-työstä ansaitsee myös Maanpuolustuskorkeakoulun julkaisupäällikkö, FM Aki Aunala. Lämmin kiitos teille molemmille.

Lämpimän kiitoksen varauksettomasta tuesta tahdon osoittaa Äidilleni ja Isälleni. Te olette antaneet minulle sen kannustavuuteen perustuvan alkupääoman, minkä avulla tämä väitöskirja on lopulta totta. Silmäläspäisen pojan lukuharrastuksella oli joku tarkoitus.

Avovaimoni Anne on yhdessä poikani Aleksin kanssa ollut se tukipilari, jonka varaan olen voinut tutkimukseni vuosien varrella rakentaa. Hulluimmat ajatukseni ovat saaneet aina teidän varauksettoman tukenne. Ilman perheen kannustusta ei tästä väitöskirjasta olisi tullut mitään. Aleksin lennettyä maailmalle sinä jäit tukemaan! Suukko sinulle Kultaseni. Olet kalleimpani.

Toistaiseksi merkittävin tutkimusprojektini on nyt valmiina, mutta seuraava odottaa jo kirjoituspöydällä.

Haluan omistaa tämän tutkimuksen ja väitöskirjan Isälleni, jonka osallistumisesta väitöstilaisuuteen ei vielä tätä kirjoitettaessa ole varmuutta. Toivottavasti voimia riittää tuolloin. Olet tukenani – olit sitten salissa tai sairasvuoteella.

Kontiolahden Lehmossa, huhtikuussa 2018

Juha Ratinen

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	i
ABSTRACT	ii
ESIPUHE	iii
1 JOHDANTO	1
1.1. Johdatus tutkimusaiheeseen	1
1.2. Liikekannallepanojärjestelmä sotahistorian tutkimuskohteena	2
1.3. Tutkimustehtävä, rakenne, rajaukset ja tutkimusmenetelmä	7
1.4. Lähdeaineistoanalyysi ja aikaisempi tutkimus	11
1.5. Käsitteet	16
2 KAADERIPERUSTAMINEN	19
2.1. Puolustusjärjestelmän saksalaiset lähtökohdat	19
2.1.1. Sisällissodan perintö	19
2.1.2. Kamppailu puolustusjärjestelmästä	21
2.1.3. Armeijan perustaminen	25
2.1.4. Liikekannallepanojärjestelmän ensiaskeleet ja kutsuntalaitos	28
2.2. Liikekannallepanojärjestelmän venäläinen osuus	32
2.2.1. Tunzelmanin liikekannallepanomietintö	32
2.2.2. Kaaderiperustamisen perusajatus muotoutuu	36
2.2.3. Kaaderiperustaminen joukko-osaston näkökulmasta	39
2.2.4. Kaaderiperustaminen suojeluskuntajärjestön näkökulmasta	43
2.3. Kaaderiperustaminen – yksinkertainen muttei ongelmaton	44
3 ALUEJÄRJESTELMÄN HIDAS EVOLUUTIO	47
3.1. Perusasiat kuntoon	47
3.1.1. Asevelvollisuuslaki luo perustan	47
3.1.2. Suojeluskuntajärjestön ja armeijan yhteistyön kivikkoinen alkutaival	49
3.2. Kaaderiperustamisesta kohti aluejärjestelmää	53
3.2.1. Oppia haetaan muualta	53
3.2.2. Aluejärjestelmän ensimmäiset hahmotelmat	55
3.2.3. Puolustusrevisionin ehdotus	58
3.2.4. Kyösti Kallion komitea	62
3.2.5. A. F. Airon tutkimus	63
3.2.6. Yleisesikunnan ja majuri Brücknerin lausunnot Airon tutkimuksesta	66
3.3. Päätös aluejärjestelmästä	71
3.3.1. Maavoimien uudelleenjärjestelysuunnitelma	71
3.3.2. Presidentin ja puolustusneuvoston päätös	75
3.4. Kuka kehitti aluejärjestelmän ja mistä se sai vaikutteensa?	76
4 ALUEJÄRJESTELMÄN KÄYTTÖNOTTO JA KEHITTÄMINEN	81
4.1. ”Aluejärjestön luomista tarkoittavat työt”	81
4.1.1. Suunnitelma aluejärjestön perustamisesta ja henkilöstön kouluttaminen	81
4.1.2. Uusi liikekannallepanojärjestelmä	84
4.2. Aluejärjestön valmisteluvaihe 1.3.1932 alkaen	87
4.2.1. Perustamistehtävät jaetaan ala-alue suunnitelmiksi	91
4.2.2. Henkilöstön riittävyys ala-alueilla varmistetaan valvontakokouksilla	93
4.2.3. Asevelvollisten koulutus yhdistetään kutsunnoilla aluejärjestelmään	96
4.2.4. Sotaväen päällikkö leikkii tulella	97
4.2.5. Kokoamispaikkojen kautta perustamispaikoille ja keskitysvalmiusajoiksi	100
4.2.6. Sotamateriaalin varastoinnissa jäädään lähtökuoppiin	102

4.3. Varsinainen aluejärjestön perustaminen 1.7.1933 alkaen	105
4.3.1. Suojeluskunnat osaksi liikekannallepanosuunnittelua	108
4.3.2. Sotamateriaalin siirtovalmistelut	111
4.3.3. K-kuukausi – henkilöstön ja materiaalin kohtaamisen viimeinen näytös	116
4.4. Aluejärjestelmän kehittämisvaihe ennen talvisodan alkamista	119
4.4.1. Kertausharjoituksissa kehitetään liikekannallepanoa	119
4.4.2. Suojeluskuntien rooli kasvaa – liikekannallepanoharjoitukset alkavat	128
4.4.3. Esikäsky-yhdistelmä – ensiaskel kohti joustavaa valmiuden kohottamista	130
4.4.4. Suojeluskuntajärjestön sodan ajan rooli jää epäselväksi	134
4.4.5. Puolustuslaitoksen ylimmän johdon järjestely liikekannallepanon kannalta	137
4.4.6. Liikekannallepano-ohjesäännön uudistaminen ja toimeenpanokäskyt	138
5 ALUEJÄRJESTELMÄN TULIKOE	143
5.1. Myrsky nousee	143
5.1.1. Kansainliiton kollektiivisen turvallisuusjärjestelmän vararikko	143
5.1.2. Neuvostoliiton ”garantiat” ja Ahvenanmaan kysymys	144
5.2. Tšekkoslovakian kriisi ja liikekannallepanon kenraaliharjoitus	146
5.2.1. ”Syyskuun kriisi”	147
5.2.2. Kenraaliharjoituksen opit	156
5.2.3. Ahvenanmaan sopimuksen hautajaiset	161
5.2.4. Neuvotteluja ”konkreettisista poliittisista kysymyksistä”	163
5.3. Suojajoukkojen ja kenttäarmeijan suunniteltu perustaminen	165
5.3.1. Kannaksen suojajoukot	166
5.3.2. Suojajoukot Laatokan pohjoispuolelta Jäämerelle	168
5.3.3. Kenttäarmeijan suunniteltu liikekannallepano	169
5.4. Talvisodan liikekannallepano – ylimääräiset harjoitukset	171
5.4.1. Ahvenanmaa ja rannikkoalue ensimmäisenä huolen aiheena	172
5.4.2. Viimeksi kotiutuneet saapumiserät kutsutaan ylimääräiseen harjoitukseen	174
5.4.3. Suojajoukkojen liikekannallepano 6.–11.10.1939	177
5.4.4. Kolme divisioonaa perustetaan vaarallisimpiin suuntiin 7.10.1939 alkaen	179
5.4.5. Täysi liikekannallepano 12.–20.10.1939	182
6 VÄLIRAUHA – SUOJELUSKUNTAJÄRJESTÖSTÄ ALUEJÄRJESTÖKSI	187
6.1. Rauha muuttaa toimintaympäristön	187
6.1.1. Raskaat rauhaehdot	187
6.1.2. Toimintaympäristö muuttuu ja Suomi jää yhä enemmän yksin	188
6.1.3. Puolustukseen ryhtyminen uuteen pääpuolustusasemaan	189
6.1.4. Demobilisointi alkaa – miehiä ja hevosia lomautetaan	192
6.1.5. Uusi rauhan ajan armeija – uusi suojajoukko	194
6.2. Baltian maiden kohtalo vai taistelu kaikilla voimavaroilla?	197
6.2.1. Talvisodan liikekannallepanosuunnitelma ei enää toimi	197
6.2.2. Väliaikainen liikekannallepanosuunnitelma	199
6.2.3. Kuinka kalliilla suomalaiset myyvät nahkansa?	201
6.2.4. Uusi aluejärjestö ja perustamistehtävät	203
6.2.5. Liikekannallepanojärjestelmän vaihtaminen	208
6.2.6. Suojeluskuntajärjestö aluejärjestöksi	210
6.2.7. Uusittu esikäsky-yhdistelmä	213
7 JATKOSOTA ALKAA	217
7.1. Jatkosodan liikekannallepano	217
7.1.1. Suomen tiettömän perämetsän suurvaltopoliittinen merkitys kasvaa	217
7.1.2. Jatkosodan liikekannallepano – jälleen ylimääräiset harjoitukset	219

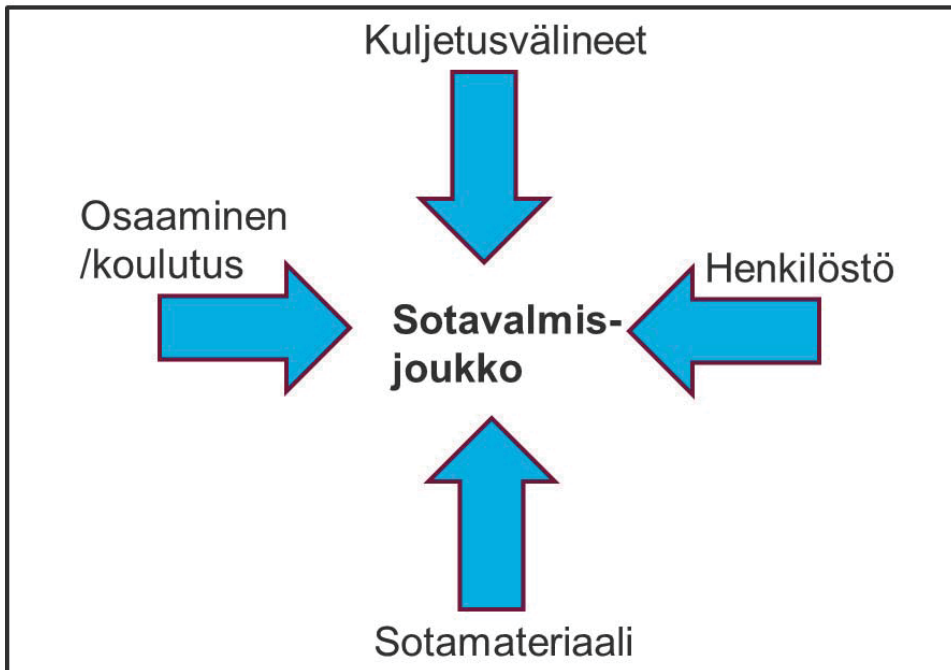
7.1.3. Joukkojen keskittäminen ja sodan alkaminen	224
7.2. Hyökkäys onnistuu – talouselämä tarvitsee lisää käsipareja	226
7.2.1. Demobilisaatiosuunnitelmalla uusi suojajoukko?	227
7.2.2. Uudelleenjärjestely suojajoukkoprikaateiksi ei ole kaikkien mieleen	230
7.2.3. Tuuli kääntyy	236
7.2.4. Osittain kotiutettu kenttäarmeija kutsutaan takaisin palvelukseen	237
7.2.5. Rauhanehdot vaikeuttavat liikekannallepanoa	239
8 DEMOBILISAATIO	241
8.1. Kotiuttamissuunnitelma ja väliaikainen liikekannallepanosuunnitelma	241
8.1.1. Kotiuttamissuunnitelman hyväksyttäminen valvontakomissiolla	242
8.1.2. Kotiuttaminen	245
8.2. Sotamateriaalin varastointi	247
8.2.1. Sotateknillisen materiaalin varastointi perustamispaikoille	247
8.2.2. Sotateknillisen materiaalin siirto perustamispaikoilta keskusvarikoihin	250
8.2.3. Ei-sotateknillisen materiaalin siirto keskusvarikoihin	253
8.3. Materiaalin hajavarastointi – viimeinen oljenkorsi?	255
8.3.1. Aseiden hajavarastointi	255
8.3.2. Liikekannallepanon valmistelujen kieltäminen	257
8.3.3. Hajavarastoinnin paljastuminen	258
8.4. Kenttäarmeijan liikekannallepanokyky sodan jälkeisinä kuukausina	259
9 LIIKEKANNALLEPANOJÄRJESTELMÄN KEHITYS 1918–1945	261
LÄHDELUETTELO	285
HENKILÖHAKEMISTO	301

1

JOHDANTO

1.1. Johdatus tutkimusaiheeseen

Suomen puolustusvoimien kyky vastata ulkoiseen ja toisen valtion aiheuttamaan sotilaalliseen uhkaan perustuu reserviläisistä muodostettavan kenttäarmeijan liikekannallepanoon. Liikekannallepano on vaativa toimenpide, jossa joukon sotamateriaali, henkilöstö ja kuljetusvälineet kohtaavat ennalta suunnitellussa paikassa. Joukon on osattava käyttää liikekannallepanossa jaettuja välineitä ja toimia oikein menestyäkseen taistelukentällä. Tähän tarvitaan koulutusta. Liikekannallepanojärjestelmän osatekijöiden (henkilöstön, sotamateriaalin, kuljetusvälineiden ja koulutuksen) kohdatessa on lopputuotteena sotavalmis kenttäarmeijan yksikkö (Kuva 1).

Kuva 1: *Liikekannallepanojärjestelmän osatekijät*

Itsenäistymisen alkuvuosina liikekannallepano tapahtui *kaaderiperusteisena*. Perustamispaikkoina toimivat tällöin joukko-osastot. Joukko-osastojen perustehtäviin kuuluivat koulutus, liikekannallepanon suojaaminen suojajoukkona ja itse liikekannallepano. Kaaderiperusteisessa liikekannallepanossa henkilöstö, sotamateriaali ja ajoneuvot kohtasivat muutamissa varuskunnissa ennen keskitysmarssien alkamista taistelualueelle.

Myöhemmin kaaderiperustamisen tilalle kehitettiin *aluejärjestelmä*. Aluejärjestelmässä liikekannallepano erotettiin joukko-osaston tehtävistä ja vastuu annettiin aluejärjestölle. Joukko-osastot pystyivät siten keskittymään liikekannallepanon suojaamiseen

suojajoukkona ja rauhan ajan koulutustehtävään. Aluejärjestö perustettiin 13. joulukuuta 1932 annetulla asetuksella. Se organisoitiin sotilaslääneihin ja edelleen sotilaspiireihin, jotka vastasivat liikekannallepanosta, asevelvollisuusasioista ja kutsuntojen järjestämisestä. Uusi alueellinen liikekannallepanojärjestelmä otettiin käyttöön toukokuun alussa vuonna 1934.¹

Edellä mainitut aluejärjestelmään liittyvät historialliset yksityiskohdat ovat tunnustettuja tosiasioita. Se, miten liikekannallepanojärjestelmä kehittyi kaaderiperustamisesta aluejärjestelmäksi ja mitä muutoksia siihen tehtiin sotien aikana, on vielä vailla yhtenäistä ajanjakson läpileikkaavaa tutkimusta.

1.2. Liikekannallepanojärjestelmä sotahistorian tutkimuskohteena

Tämä suomalaisen liikekannallepanojärjestelmän kehittymistä käsittelevä väitöskirja on sotatieteellinen tutkimus. Sotatieteille on löydettävissä useita suomalaisia määritelmiä, jotka ovat vuosien varrella muuttuneet toimintaympäristön muutosten mukana. Yhteistä määritelmille kuitenkin on se, että sotatieteiden on katsottu olevan useita tieteenaloja yhdistävä, sotavoimien kehittämiseen ja sotavoimien käyttöön painottuva tutkimuskokonaisuus.² Nykyään tutkimuskokonaisuuden voi määritellä suorituskyvyn rakentamiseksi ja suorituskyvyn käytöksi. Tehtäväkin tutkimuksella on ollut selkeä. Sotatieteiden tutkimuksen tärkeimpänä tehtävänä on tuottaa sotilaallisen doktriinin muodostamiseen tarvittava tieto³.

Sotatieteet voidaan jakaa perustaviin ja kokoaviin sotatieteisiin. *Perustavia* sotatieteitä ovat *sotahistoria*, sotatekniikka, sotilaspedagogiikka, sotilaspysykologia ja sotilassosiologia. Kokoavia sotatieteitä taas ovat strategia, operaatiotaito ja taktiikka sekä johtaminen.⁴

Perustavat sotatieteet pyrkivät rakentamaan tutkittavasta ilmiöstä yleisesti hyväksytyyn ajattelutavan tai suuntaukseen. Niiden tutkimustulokset toimivat samalla polttoaineena kokoaville sotatieteille. Kokoaville sotatieteille taas on luonteenomaista monitieteellisyys. Tämä ilmenee niin tutkimusmenetelmissä kuin perustavien sotatieteiden tulosten hyväksikäytössä⁵. Sotatieteet ovat reaalityieteiden ja käsitteellisten tieteiden haaroja, jotka soveltavat näiden emotieteiden tiedefilosofioita ja tutkimusmenetelmiä sotaan liittyvien ilmiöiden tutkimisessa. Niin on myös tässä väitöskirjassa. Tämä on sotahistorian tutkimus, joka nojautuu historian tieteenfilosofian pohjalle.⁶

¹ Terä Martti V. & Vilho Tervasmäki: Puolustushallinnon perustamis- ja rakentamisvuodet 1918–1939, Tammi, Helsinki 1973, s. 154–155 ja Raikkala, Hannes: Suojeluskuntain historia III. Hata Oy, Vaasa 1964, s. 40–41.

² Viitasalo, Mikko: Sotatieteen ja niiden kehittyminen Suomessa 21.vuosisadalla, *Tiede ja ase nro 60*, Gummerus, Jyväskylä 2002, s. 7–20. Artikkelista on löydettävissä sotatieteiden määritelmiä aina 1930-luvulta alkaen.

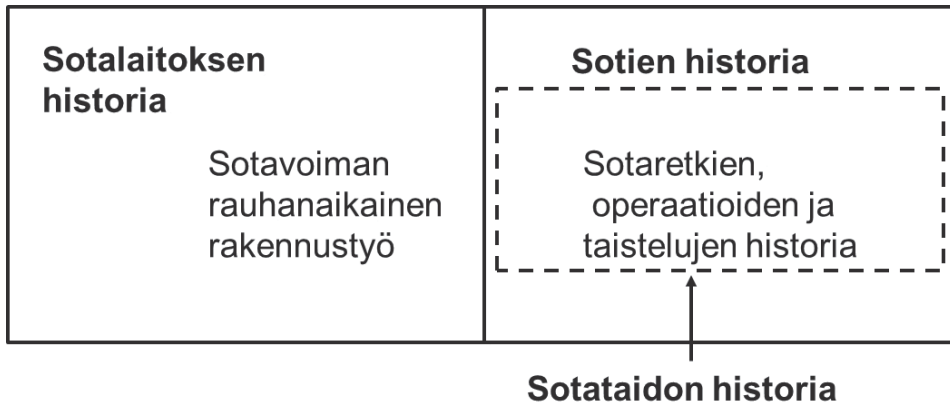
³ Palokangas, Marko (diss.): Räjähävää tyhjyyttä, sissitoiminta suomalaisessa sotataidossa. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos, Julkaisusarja 1, nro 17, Vaasa 2014, s. 25.

⁴ Lappalainen, Matti: Sotatiede, artikkeli kirjasta *Strategian käsikirja*, sotatieteen laitoksen julkaisuja, Helsinki 1983, s. 148.

⁵ Palokangas (2014), s. 25.

⁶ Lauerma, Matti: Sotahistorian tutkimuksen problematiikkaa ja metodiikkaa, artikkeli kirjasta *Tiede ja ase nro 35*, P-K Kirjapaino Oy, Joensuu 1977, s. 87 ja Kesseli, Pasi: Operaatiotaito ja taktiikka tieteenalana, artikkeli kirjasta *Ajatuksia operaatiotaidon ja taktiikan laadullisesta tutkimuksesta*, toim. Mika Huttunen ja Jussi Metteri, Helsinki 2008, s. 8–9 ja Palokangas (2014), s. 28.

Sotahistorian viimeisimmän tulokkaan – uuden sotahistoria (*new military history*)⁷ – esiinmarssista huolimatta Matti Lauerma (1977) käsiteanalyysin avulla tekemä sotahistorian osa-aluejako on edelleen käytetty⁸ työkalu tutkimusten asemoimisessa. Käsiteanalyysissä sotahistoria jaettiin karkeasti sotalaitoksen historiaksi, sotien historiaksi ja sotataidon historiaksi. *Sotalaitoksen historian* Lauerma näki sotavoiman rauhan aikaisena rakennustyönä. *Sotien historian* hän taas ajatteli olevan sotaretkien, operaatioiden ja taistelujen historiaa. *Sotataidon historian* hän taas määritteli eräänlaiseksi sodankäynnin kulttuurihistoriaksi, joka pyrkii ensisijaisesti tutkimaan ilmiöitä, jotka ovat olleet kunkin aikakauden sodankäynnille leimallisia tai johtaneet alan kehitystä uusille urille (Kuva 2).⁹

Sodankäynnin kulttuurihistoriaa, joka tutkii ilmiöitä, jotka ovat olleet kunkin aikakauden sodankäynnille leimallisia tai johtaneet alan kehitystä uusille urille

Kuva 2: *Sotahistorian osa-alueet Matti Lauerman käsiteanalyysin mukaisesti*¹⁰

Lauerma yhdisti käsiteanalyysissään sotataidon ja sodankäynnin. Sotataidon historian määritelmässään hän päätyi samankaltaiseen ratkaisuun kuin saksalainen Hermann Foertsch. Kirjassaan *Nykyinen ja tuleva sota* (1939) Foertsch kuvasi sotataidon seuraavasti: *”Sotataidon alaan luemme kaiken, mikä koskee sodankäyntiä, ei kuitenkaan siihen valmistautumista, sillä se ei ole yksin sotilaallista laatua.”* Sotataidon hän ajatteli jakaantuvan myös eri puolustushaarojen maa-, meri- ja ilmasotataidoksi. Sodankäyntiin valmistautumisen Foertsch näki ilmeisesti sotilaallisen ja poliittisen toiminnan yhdistelmänä, mutta ei katsonut sen kuuluvan sotataitoon.¹¹

⁷ Suomessa suuntauksen aloitti viimeistään artikkelikokoelma ”Ihminen sodassa” (toim. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki), Gummerus Oy, Jyväskylä 2006.

⁸ Esimerkiksi Pajunen, Jussi (diss.): Ilmatähystyspalveluksesta alueelliseen ilmailuvalvontaan – Suomen ilmailuvonnan kehittäminen 1930–1942, Juvenes Print, Tampere 2017, s. 1–2 ja Palokangas (2014), s. 26–27.

⁹ Lauerma (1977), s. 73–74.

¹⁰ Sama. Kuva on tutkijan tekemä tulkinta Lauerman tekstistä.

¹¹ Foertsch, Hermann: *Nykyinen ja tuleva sota*, WSOY, Porvoo, 1939, s. 16.

Carl von Clausewitz (1832) taas näki, että sotataitoon kuuluivat sodankäynnin lisäksi myös kaikki ne asiakokonaisuudet, joita tehtiin sodan takia. Tällä hän tarkoitti ”*sotavoimien luomista kokonaisuudessaan eli miesvoiman hankintaa, aseistamista, varustamista ja kouluttamista.*” Clausewitzin määritelmä jakoi sotataidon kahteen osaan, *sodan valmisteluun ja itse sotaan tai sodankäyntiin.*¹²

Clausewitzin tulkinta sotataidosta edusti Foertschiin verrattuna suomalaista valtavirtaa. Vesa Tynkkynen arvioi väitöstutkimuksessaan Clausewitzin sotataidollisen ajattelun tarjonnan suomalaisille lähestymistavan, joka otti paremmin huomioon maan omat lähtökohdat sotataidon kehittämisessä.¹³

Suomalaisesta sotataidosta kirjoittivat ensimmäisinä Venäjällä upseerikoulutuksen saanut ja divisioonan komentajanakin palvellut kenraaliluutnantti August Karl Mikael Adaridi (1920) ja pitkäaikainen Sotakorkeakoulun sotahistorian ja strategian opettaja jääkärimajuri Joose Hannula (1930). Heidän katseensa olivat suuntautuneet menneeseen sodankäyntiin. Sotataitoon ajatukset johdattavista pääteostensa nimistään huolimatta erityisesti Hannula oli ensisijaisesti historiantutkija, ei sotataidon määrittelijä. Adaridin kirjoituksissa sen sijaan on havaittavissa häivähdyksiä sotavoiman rakentamiseen liittyvistä ajatuksista.¹⁴ Sotataidon tiivistettyjä määritelmiä kirjoista on turha etsiä. Talvisodan jälkeen (1940) julkaistussa suomalaisessa Ison tietosanakirjan eripainoksessa sotataito sen sijaan määriteltiin tarkoittamaan sotavoimien tarkoituksenmukaista johtamista sodan aikana sekä *tarpeellisten valmistelutöiden suorittamista* rauhan aikana.¹⁵

Suomalaista sotataittoa määritelleistä kirjoittajista yleisesikuntamajuri Otto S. Jahnukainen (1953) löysi määritelmänsä von Clausewitzia mukaillen sodan valmistelun ja taistelutoiminnan. Joose Hannulan Sotataidon historiakirjasarjaan kirjoittamassaan jatko-osassa hän tulkitsee von Clausewitzin tarkoittavan sodan valmisteluilla *myös liikekannallepanon valmistelija.*¹⁶ Vaikka Jahnukaisen ajattelu on tutkitun kauden ulkopuolelta, sen on katsottava Clausewitz-tulkintoineen edustavan sotia edeltävää ja sotien aikaista ajattelua.

Sotataito määritellään yleisesti taidoksi johtaa sotavoimia sodan päämäärien saavuttamiseksi. Tasoina sotataito jaetaan tavallisesti strategiaan, operaatiotaitoon ja taktiikkaan.¹⁷ Näin ei ole ollut aina. Sotataidon tasoina nähtiin pitkään niin Suomessa kuin ulkomaillakin vain strategia ja taktiikka. Esimerkiksi edellä mainituista Clausewitz, Adaridi, Hannula ja Jahnukainen tunnistivat vain strategian ja taktiikan. Toisen maailmansodan aikana ja osittain ennenkin päätään alkoi nostaä myös uusi tulokas – operaatiotaito. Suomessa se näyttäytyi sodan aikaisina operaatioina ja operaatiosuun-

¹² Clausewitz, Carl von: Sodankäynnistä, AS Pakett, Tallinna 2009, s. 67–70.

¹³ Tynkkynen, Vesa (diss.): Hyökkäyksestä puolustukseen, taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa, Nettopaino Oy, Joutsa 1996, s. 9–13.

¹⁴ Katso esimerkiksi Adaridi, Karl: Sotataidon historia, osat I–IV, Otava, Helsinki 1920 ja Hannula, Joose.: Sotataidon historia, osat I–III, Otava, Helsinki 1930. Adaridin urasta tarkemmin Harjula, Mirko: ”Ryssänpuseerit” Ensimmäisen maailmansodan Venäjän asevoimien suomalaistaustaiset upseerit 1914–1956, Books on Demand GmbH, Helsinki 2013, s. 68, 88–89 ja 108–109.

¹⁵ Palokangas (2014), s. 20.

¹⁶ Jahnukainen, Otto.S.: Sotataidon historia IV, Otava, Helsinki 1953, s. 264.

¹⁷ Kesseli (2008), s. 9–10 ja Palokangas (2014), s. 18. Palokangas löytää (s. 23) sotataidon tasoksi myös taistelukniikan.

nitelminä.¹⁸ Operaatiotaito tunnettiin ilmiönä myös tutkittuna ajanjaksona. Sitä ei vain osattu vielä määrittellä strategian ja taktiikan väliin.¹⁹ Näillä perusteilla taso tunnustetaan myös tätä tutkimusta asemoitaessa.

Clausewitzin määritelmä sotataidon jakamisesta sodan valmisteluun ja sodankäyntiin on lähempänä suomalaista sotataitoa. Lauerman sotataidon historian määritelmää on tämän vuoksi laajennettava. Sotataidon tutkimisen rajaaminen koskemaan vain sodankäyntiä ei tee oikeutta niiden maiden sotalaitoksille – kuten Suomelle – joiden on koottava liikekannallepanolla yhteiskunnan voimavarat uhkan torjumiseksi. Näitä uhkan torjumisen komponentteja ovat Clausewitzin mainitsemat miesvoiman hankinta, aseistaminen, varustaminen ja kouluttaminen, mutta myös järjestelmä, jolla koottu sotapotentiaali saadaan mobilisoitua sotaa varten.

Suomalaisen sotataidon voi edellä kerrotun perusteella määrittellä olevan *ulkoista uhkaa vastaan strategisella, operatiivisella ja taktisella tasolla tehtävää*

1. *sotavoiman rakentamista rauhan aikana olemassa olevilla ja sodanuhkan sekä sodan aikana käyttöön saatavilla suorituskyvyillä*
2. *valmistelua sotavoiman käyttöön saamiseksi*
3. *sotavoiman sodan aikaisen käytön valmistelua ja käyttöä sodan päämäärien saavuttamiseksi*

Kaikilla puolustushaaroilla voidaan nähdä olevan edellä kerrotun jaottelun mukainen oma sotataitonsa. Sen on kuitenkin oltava yhdistettävissä toisien puolustushaarojen sotataidon kanssa ja palveltava yhteistä tavoitetta sodan päämäärien saavuttamiseksi.

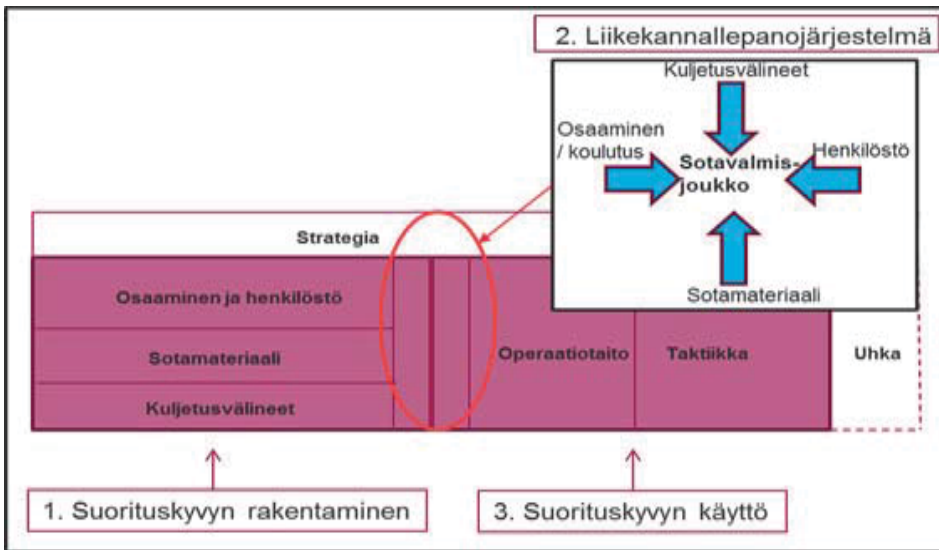
Kuva 3: *Sotahistorian osa-alueet tämän tutkimuksen mukaan*

Edellä kuvattu määritelmä suomalaisen sotataidon historiasta kaappaa palasen Lauerman käsiteanalyysin sotalaitoksen historialta. Samalla sotien historia kaventuu niitä käsitteleväksi tapahtumahistoriaksi, josta sotataidon historia ammentaa tietoa tutkitavista ilmiöistä. (Vertaa kuvia 2 ja 3)

¹⁸ Kenttäohjesääntö, yleinen osa (KO yl.), Helsinki, 25.7.1931, s. 29–38, Karjalainen, Mikko (diss.): Ajatuksista operaatioiksi, Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos, 2009, s. 27 sekä Tynkkynen (1996), s. 11–12.

¹⁹ Tynkkynen (1996), s. 12. L. K. Välimaan tutkimus ”Operatiivinen–taktillinen” (1954) antaa tästä esimerkin: ”Päämajan päätös vuonna 1941 aloittaa sotatoimet puolustusoperaatiolla Karjalan kannaksella ja hyökkäysoperaatiolla Laatokan pohjoispuolella oli strateginen. Sen sijaan totutusvaiheessa Karjalan Armeijan hyökkäys oli operatiivinen.”

Mihin liikekannallepanojärjestelmä sitten sijoittuu suomalaisessa sotataidossa? Sen avulla tehdään edellä määritelty *valmistelu sotavoiman käyttöön saamiseksi*. Uhka antaa perusteet suorituskyvyn rakentamiselle, liikekannallepanojärjestelmälle ja suorituskyvyn käytön suunnittelulle. Liikekannallepanojärjestelmä sijoittuu sotataidon kokonaisuudessa sotavoimien suorituskyvyn *rakentamisen* (1.) ja sotavoimille rakennetun suorituskyvyn *käytön* (3.) väliin. Liikekannallepanojärjestelmä (2.) on kuin avain, jolla rauhan aikana rakennettu sotavoimien osaaminen, henkilöstö, sotamateriaali ja kuljetusvälineet käännetään sodan alkaessa tai sen uhatessa poliittisella päätöksellä käytettäväksi. (Kuva 4)

Kuva 4: *Suomalainen sotataito ja liikekannallepanojärjestelmä*

Sotavoiman liikekannallepano vaatii poliittisen päätöksen. Liikekannallepanoarmeija taas on poliittisten tavoitteiden saavuttamisen työkalu. Clausewitzin tutuksi tekemä määritelmä ”*Sota ei ole muuta kuin valtion politiikan jatkamista toisin keinoin*”, kertoo liikekannallepanon avaimen olevan visusti poliitikkojen hallussa.²⁰

Edellä kerrotuilla perusteilla käsillä oleva teos on suomalaisen liikekannallepanojärjestelmän kehittymistä käsittelevä väitöstutkimus. Se asemoituu osaksi historiallisesta näkökulmasta tehtävää suomalaisen sotataidon tutkimusta. Tutkimus tapahtuu pääosin strategisella ja operatiivisella tasolla. Strategisella tasolla tutkimus liimautuu poliittisen historian tutkimuksen rajalle liikekannallepanosta tehtyjen päätösten osalta ja pullistaa tutkimusalueiden välistä näkymätöntä kalvoa, sitä kuitenkin puhkaisematta. Tutkimus on luonteeltaan perustutkimus, joka rakentaa ajatustavan liikekannallepanojärjestelmän kehityshistoriasta tutkitulta ajanjaksolta. Tutkimustulokset toimivat samalla polttoaineena kokoavien sotatieteiden – erityisesti strategian ja operaatiotaidon – monitieteelliselle tutkimukselle. Samalla tutkimustulokset tuottavat Suomen sotilaallisen doktriinin muodostamiseen tarvittavaa tietoa. Asioita on mietitty ennenkin. Aiemmat ratkaisut tuntemalla yhtäläisyyksistä voi aidosti oppia.

²⁰ Lauerma (1977), s. 75, Foertsch (1939), s. 10 ja Clausewitz (2009), s. 27.

1.3. Tutkimustehtävä, rakenne, rajaukset ja tutkimusmenetelmä

Tämän tutkimuksen pääkysymyksenä on:

Miten suomalainen liikekannallepanojärjestelmä kehittyi vuosina 1918–1945?

Liikekannallepanojärjestelmän kehittämiseen täytyy olla syy ja tarve. On tunnettua, että liikekannallepanojärjestelmänä käytettiin ensin kaaderiperustamista ja se muutettiin myöhemmin aluejärjestelmäksi. Ensinnäkin selvitettävä kaaderiperustamisen taustat ja etsittävät syyt siihen, miksi liikekannallepanojärjestelmä oli muutettava aluejärjestelmäksi. Ongelmakohtien selvittämiseksi tutkimuksessa etsitään vastauksia seuraavaan alatutkimuskysymykseen:

1. *Miksi liikekannallepanojärjestelmä oli vaihdettava kaaderiperustamisesta aluejärjestelmäksi?*

Liikekannallepanojärjestelmän kehittäminen ei ole tapahtunut itsestään eikä tyhjästä. Tämän selvittämiseksi etsitään vastauksia siihen, mistä liikekannallepanojärjestelmä on saanut vaikutteita ja ketkä ovat olleet avainhenkilöitä kehitystyössä. Vaikutteiden ja avainhenkilöiden löytämiseksi tutkimuksessa vastataan seuraaviin alatutkimuskysymyksiin:

2. *Ketkä ovat olleet avainhenkilöitä liikekannallepanojärjestelmää kehitettäessä?*
3. *Mistä kehitystyölle saatiin vaikutteita?*

Ensimmäisen alakysymyksen perusteella löydetty syyt liikekannallepanojärjestelmän vaihtamiselle kaaderiperustamisesta aluejärjestelmäksi muodostavat vertailukohtan, johon aluejärjestelmään siirtymistä ja jatkokehittämistä peilataan. Aluejärjestelmän kehityshistorian selvittämiseksi vastataan seuraaviin alatutkimuskysymyksiin:

4. *Miten aluejärjestelmän kehittäminen tapahtui?*
5. *Vastasiiko aluejärjestelmä kaaderiperustamisen ongelmakobtiin?*

Liikekannallepanoista ja kotiuttamisista saaduilla kokemuksilla on ollut epäilemättä vaikutusta liikekannallepanojärjestelmän kehitykseen. Saatujen kehittämishavaintojen ja sotien jälkeisen lopputilanteen kuvaamiseksi tutkimuksessa vastataan seuraaviin alatutkimuskysymyksiin:

6. *Miten liikekannallepanoista ja kotiuttamisista saadut kokemukset kehittivät liikekannallepanojärjestelmää?*
7. *Toimiko liikekannallepanojärjestelmä jatkosodan demobilisoinnin jälkeen?*

Tutkimuksen rakenne

Tutkimus on jaettu johdantoon, seitsemään aihealuetta käsittelevään päälukuun ja yhdistelmälukuun. Johdantoluvussa tutkimukselle määritellään päämäärä, rakenne, rajaukset ja käytettävä tutkimusmenetelmä. Samalla tarkastellaan aiemmin tehtyä tutkimusta ja analysoidaan käytettävää lähdeaineistoa. Luvun lopuksi määritellään tutkimuksen kannalta tarpeelliset termit.

Ensimmäisessä pääluvussa (2. luku) tutkitaan kaaderiperustamisen kehitystä liikekannallepanojärjestelmänä itsenäistymisen alusta aina siihen tilanteeseen, jossa se ei enää ole kehittynyt merkittävästi. Luku taustoittaa liikekannallepanojärjestelmän historiallista kehitystä ja paljastaa kaaderiperustamiseen liittyneitä ongelmakohtia. Ongelmakohtat muodostavat vertailukohdan aluejärjestelmän kehittämistarpeille. Asioiden käsittely on ensimmäisen pääluvussa pääosin kronologista, mutta kehityshistoriaa tarkastellaan osittain rinnakkain toisen pääluvun kanssa. Kehittämistarpeiden määrittämiseksi ja vertailukohdan muodostamiseksi luvun lopuksi (*alaluvussa 2.3.*) vastataan ensimmäiseen alatutkimuskysymykseen.

Toisessa, kolmannessa ja neljännessä pääluvussa (luvuissa 3–5) tarkastellaan aluejärjestelmän hidasta kehittymistä ja käyttöönottoa vuosien 1921–1939 aikana. Pääluvuissa käsittely on kronologista. Aluejärjestelmän käyttöönottoa (1931–1934) käsitelvä kolmas pääluku ja neljännen pääluvun jatkokehitysvaihe (1935–1939) jaetaan kuitenkin alaluvuissa temaattisiin osatekijöihin rinnakkaisen kehityshistorian vuoksi. Toisesta, kolmannelta ja neljännestä pääluvusta ovat löydettävissä vastaukset neljanteen ja viidenteen alatutkimuskysymykseen, mutta vastaukset kootaan yhteen vasta yhdistelmäluvussa (*9. luku*). Tällä vältetään tarpeetonta toistoa.

Liikekannallepanojärjestelmän vaikutteita ja avainhenkilöitä etsitään koko tutkimuksen ajan. Toiseen alatutkimuskysymykseen vastataan aina siinä pääluvussa, jolloin merkittäviä vaikutteita tai avainhenkilöitä on löydetty. Erityisen tarkka käsittely tehdään *alaluvussa 3.4*, jossa etsitään aluejärjestelmän kehittäjä ja vaikutteita. Vaikutteet ja avainhenkilöt nostetaan kootusti esille uudelleen yhdistelmäluvussa (*9. luku*).

Liikekannallepanoista ja kotiuttamisista tehtyjä havaintoja käsitellään pääluvuissa viisi, kuusi ja seitsemän (luvut 6–8). Luvuista ovat löydettävissä vastaukset alakysymyksiin 6 ja 7. Liikekannallepanoista ja kotiuttamisista tehdyt kehityshavainnot sekä tutkitun ajanjakson lopputilannekuva kootaan yhdistelmäluvussa (*9. luku*).

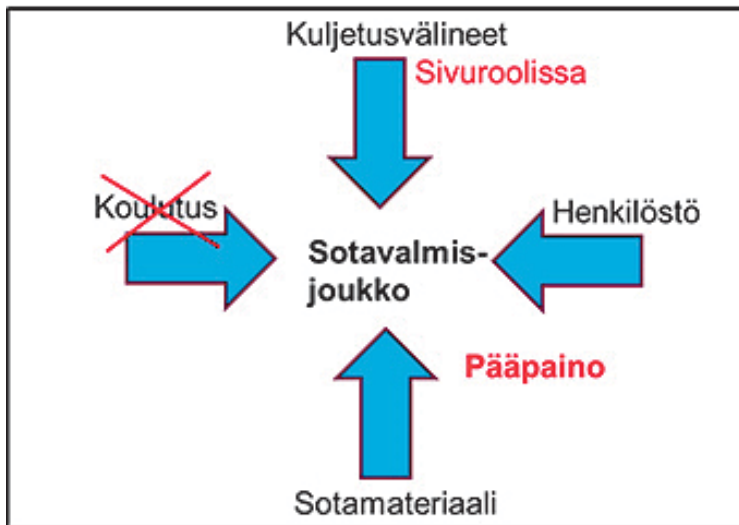
Yhdistelmäluvussa kaikkien seitsemän pääluvun kronologinen liikekannallepanojärjestelmän kehitys ja alatutkimuskysymysten vastaukset yhdistetään. Tämän kokonaisuuden perusteella vastataan päätutkimuskysymykseen.

Rajaukset

Liikekannallepano voidaan jakaa puolustusvoimain liikekannallepanoon ja talouselämän liikekannallepanoon. Tässä tutkimuksessa käsitellään *puolustusvoimain liikekannallepanoa*. Talouselämän liikekannallepanoa ei tarkastella. Se on jätetty pois tutkimuskokonaisuudesta pienentämään tutkimusaluetta ja koska sillä ei ole suoria liityntöjä puolustusvoimain liikekannallepanoon.

Puolustusvoimain liikekannallepanoa ei kuitenkaan tutkita kokonaisuudessaan. Tutkimus keskittyy *maavoimien liikekannallepanoon*. Ilmavoimien ja merivoimien liikekannallepanojärjestelmä on rajattu tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Niitä käsitellään vain silloin, jos niillä on ollut merkitystä maavoimien liikekannallepanojärjestelmälle tai sen kehittämiselle. Ilmavoimien ja merivoimien liikekannallepanojärjestelmänä säilyi kaaderiperustaminen, joten niiden tutkiminen ei olisi muuttumattomuutensa vuoksi yhtä hedelmällistä kuin kenttäarmeijan.

Maavoimille perustettavien joukkojen osalta tutkimuksen painopiste on *kenttäarmeijan liikekannallepanojärjestelmässä ja sen kehittämisessä*. Kenttäarmeijan perustaminen on jatkumoa suojajoukkojen liikekannallepanolle ja sitä käsitellään tutkimuksessa tarpeellisilta osin. Rajavartiostojen joukkoja ja pelkästään suojeluskuntalaisista perustettuja sodan ajan yksiköitä käsitellään osana suojajoukkoja.

Kuva 5: *Liikekannallepanojärjestelmän osa-alueiden painopisteitys*

Liikekannallepanojärjestelmän lähtökohta on logistinen. Siinä on kysymys kunnossa olevan sotamateriaalin, ihmisten ja kuljetusvälineiden kohtaamisesta nopeasti ja suunnitellusti. Kohtaamisen on tapahduttava oikeassa paikassa ja oikeaan aikaan. *Tutkimuksen pääpaino onkin henkilöstön ja sotamateriaalin kohtaamisessa*, kuljetusvälineiden jäädessä sivuosaan. (Kuva 5).

Joukon on osattava käyttää sille liikekannallepanossa jaettua materiaalia. Tämä vaatii henkilöstön kouluttamista ennakolta. Tutkimuksessa ei tarkastella perustettavan joukon koulutusta eikä osaamista, elleivät ne kosketa jotenkin liikekannallepanojärjestelmää. Rajaus johtuu siitä, että koulutus tapahtui pääosin joukko-osastoissa eikä aluejärjestössä (Kuva 5).

Henkilöstön osalta keskipisteessä on järjestelmä, jolla heidät saatiin perustamispaikalle oikea-aikaisesti. Sotajoukon organisointia tai perustamistehtävien muutoksia ei tämän vuoksi käsitellä suurennuslasin kanssa. Sodan ajan joukkojen määriä käsitellään suurina summalukuina kenttäarmeijan koon hahmottamiseksi.

Sotamateriaalin varastoinnissa keskitytään kenttäarmeijaa varten varastoituun sotamateriaaliin ja järjestelmään, jolla sotamateriaali oli saatavissa käyttöön. Täydennysmateriaalin varastointi on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle. Tutkimuksessa ei arvioida myöskään varustemääriä tai yleensäkin sotajoukon materiaalista suorituskykyä.

Tutkimus on rajattu käsittelemään *vuosia 1918–1945*. Ajanjakso käsittää liikekannallepanojärjestelmän kehittymisen kaaderiperustamisesta aluejärjestelmän käyttöönottoon, sen kehittämisen ennen sotia ja sodan aikana sekä sodan jälkeisen demobilisaation. Tarkastelu lopetetaan vuoden 1945 kevääseen, jolloin sodan jälkeisen demobilisaation loppuselvittely oli päätöksessä. Tutkimusrajausten alkutilanteeksi on valittu Suomen itsenäistymistä seurannut armeijan perustaminen. Päätöshetki taas on valikoitunut sotien jälkeisen murroskohdan perusteella.

Perustamisen jälkeisessä sotavalmiustarkastuksessa sodan ajan joukko luovutetaan komentajalleen. Tämä hetki on samalla liikekannallepano- ja operatiivisen suunnittelun rajapinta. Tämä tutkimus keskittyy *liikekannallepanosuunnitteluun*. Operatiivista puolustussuunnittelua käsitellään vain sen verran kuin on tarpeellista. Myös sodan aikaisten uusien joukkojen perustaminen on rajattu tarkastelun ulkopuolelle. Esimerkiksi jatkosodan aikaisten prikaatien rakentaminen oli uudelleen organisointia, ei liikekannallepanoa.

Myös näkökulmalla voidaan rajata tutkimusta. Tämän tutkimus on tehty puolustusministeriön, yleisesikunnan, pääesikunnan tai päämajan järjestely- ja *liikekannallepanotoiminnasta vastaavan osaston ja sen toimistojen näkökulmasta*.²¹ Näkökulman valintaan on vaikuttanut edellä mainittujen organisaatioiden ja niissä työskennelleiden ihmisten ilmisenä sekä keskeinen osuus liikekannallepanojärjestelmän kehitystyössä.

Tästä tutkimuksesta on turha etsiä räjähdyksiä ja ruudin hajua. Sotaa ja taisteluita tutkimuksessa ei käsitellä kuin yleisellä tasolla, ja vain sen verran mitä sujuva siirtyminen seuraavaan liikekannallepanojärjestelmän kehityskohtaan edellyttää. Sotatapahtumat on jätetty suosiolla toisissa tutkimuksissa kerrottaviksi.

²¹ Näkökulmasta enemmän esimerkiksi, Lappalainen, Jussi T.: Haluatko historiankirjoittajaksi, Gummerus, Jyväskylä 2002, s. 49 ja Kalela, Jorma: Historian tutkimusprosessi, Keskuskirjapaino Oy, Helsinki 1972, s. 18–19.

Tutkimusmenetelmä

Tämän väitöstutkimuksen tutkimusmetodina on havainnointi. Havainnointi tehdään tutkimuksen lähdemateriaalista asiakirja- ja kirjallisuustutkimuksen keinoin. Tutkimusmenetelmänä käytetään aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Lähdeaineiston valinnassa kiinnitetään erityistä huomiota sen luotettavuuteen. Luotettavuuden arviointi tehdään lähdekritiikin avulla.²² Tutkimusmenetelmällä etsitään vastaukset tutkimuskysymyksiin valittua laadullista lähdeaineistoa vertailemalla, analysoimalla ja tulkitsemalla.

Tutkimus on filosofiselta perustaltaan hermeneuttinen ja lähdeaineistosta tehtyjen havaintojen perusteella liikekannallepanojärjestelmää tutkitaan induktion ja deduktion vuoropuheluna.²³ Havainnoista tehtyjen tulkintojen perusteella liikekannallepanojärjestelmän kehittymisestä rakennetaan kronologinen – rekonstruktio tai kokonaiskuva – joka sovitetaan tutkimustekstin argumentaation avulla olemassa olevaan historiatietoon.²⁴ Sovittaminen tapahtuu rekonstruktion sisällä liittämällä tutkimustulokset aiempaan liikekannallepanojärjestelmää koskevaan tutkimukseen ja sen ulkoreunalla poliittisen historian tulkintaan liikekannallepanoja koskevasta päätöksenteosta. Tutkimustekstissä tulkinta on tyyliltään kausaalista ja kerronnaltaan historiallista kehitystä selittävää²⁵.

1.4. Lähdeaineistoanalyysi ja aikaisempi tutkimus

Yleisestä puolustuslaitoksen kehitystä käsittelevästä kirjallisuudesta ”*Suomen puolustuslaitos 1918–1939*” (1990) on useiden eri tutkijoiden yhteistyössä kirjoittama, laadukas lähdeviittein varustettu ajanjaksoa kuvaava perusteos. Teos yhdistää poliittisen ja sotilaallisen ongelmakentän puolustuslaitoksen alkutaipaleella, mutta sisältää myös kuvauksia liikekannallepanojärjestelmään liittyen.

Martti V. Terän ja Vilho Tervasmäen ”*Puolustushallinnon perustamis- ja rakentamivuodet 1918–1939*” (1973) syventää edellä mainittua poliittissotilaallista näkökulmaa ilman liikekannallepanojärjestelmän syvällistä pohdintaa.

Reino Arimon ”*Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939 osat I–III*” (1986–1987) kirjasarja keskittyy sotia edeltäviin puolustussuunnitelmiin. Teosten liikekannallepanojärjestelmää kuvaavat luvut tukevat esiyymmärryksen muodostamista. Samalla ne auttavat löytämään lähdeviitteiden avulla käyttökelpoisia arkistolähteitä.

Talvisodan historia 1–4 ja *Jatkosodan historia 1–6* sekä *Suomen sota 1941–1945 1–11* teosarjat ovat kattavimpia sodan aikaa käsitteleviä yleisteoksia. Näistä teosarjoista on löydettävissä niin liikekannallepanoa käsitteleviä, kuin yleistä tapahtumienkulkua selkiinnyttäviä artikkeleita. Yleisteoksina ne auttavat esiyymmärryksen muodostamisessa ennen aihealueen tai ajanjakson syvällisempää tutkimista. Edellä mainituissa yleisteoksissa ei ole lähdeviitteitä, joka osaltaan vähentää niiden todistusarvoa.

²² Lähdekritiikistä enemmän esimerkiksi Lauerma (1977), s. 98–105 ja Lappalainen (2002), s. 114–121.

²³ Katso esimerkiksi Lappalainen (2002), s. 55–65.

²⁴ Renvall, Pentti: Nykyajan historian tutkimus, WSOY, Porvoo 1965, s. 68.

²⁵ Lauerma (1977), s. 107.

Yleisteosten lisäksi poliittisen historian ja sotahistorian rajapinnan molemmin puolilla liikkuvaa kirjallisuutta on yllättävän vähän. Parhaimpia esimerkkejä tästä ovat Kari Selénin *”C.G.E. Mannerheim ja hänen puolustusneuvostonsa 1931–1939”* ja Juhani Suomen *”Talvisodan tausta”*. Käyttökelpoisia ovat myös tunnettujen tutkijoiden *”Suomen turvallisuuspolitiikka”* ja *”Talvisodasta jatkosotaan”* nimiset artikkelikokoelmat.

Tutkijan oma perehtyneisyys rakentuu kolmelle pienemmälle aihealueen tutkimukselle. Nämä tutkimukset ovat esipseerikurssin *tutkimus ”Aluejärjestelmä – Airon vai Grandellin kehitystyön tulos?”* (2014) ja yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö *”Kaaderiperustamisesta aluejärjestelmään – liikekannallepanojärjestelmän kehittyminen 1918–1934”* (2015). Tutkittavan ajan viimeisistä kuukausista antaa tietoa pro gradu -tutkimus *”Suomen puolustusvoimien liikekannallepanokyyky sodan jälkeisinä vuosina”* (2009).

Tutkijan omien töiden lisäksi, yleisesikuntaupseerikurssien diplomityöt ovat tärkeimpiä liikekannallepanojärjestelmästä tehtyjä tutkimuksia. Tapio Partasen *”Liikekannallepanojärjestelmämme syntyminen ja kehitys itsenäisyytemme aikana ja suoritettujen liikekannallepanojen”* (1975) auttaa ymmärtämään liikekannallepanojärjestelmän kehittämistä yleisellä tasolla. Partasen työ on aikarajaukseltaan laajin, mutta sen painopiste on nimestään huolimatta sotien aikana tehdyissä liikekannallepanoissa ja erityisesti järjestelmän sodan jälkeisessä kehittämisessä. Sotia edeltävä ajan Partanen ohittaa muutamalla sivulla.

Ensio Mäkipelto on tutkinut diplomityössään 1930-luvun alussa tapahtunutta aluejärjestelmään siirtymistä. Mäkipellon työ *”Siirtyminen aluejärjestelmään 1930-luvulla”* (1983) on käsitteeltänsä temaanomainen ja auttaa lähteiden etsimisessä. Tutkimuksesta on myös poimittavissa hyödyllisiä asiakokonaisuuksia ja ne ovat ryhmiteltävissä kronologisesti tukemaan kirjoittamista. Mäkipelto on jättänyt käsitteilytapansa vuoksi tilaa myös uusille tulkinnoille. Myös Reino Arimon Tiede ja ase -kirjassa (1987) julkaistu artikkeli *”Puolustusvoimien siirtyminen aluejärjestelmään 1930-luvulla”* auttaa liikekannallepanojärjestelmien välisen siirtymäajan tutkimista.

Antti Myyryläinen on kirjoittanut diplomityössään *”Valmiuden kobottaminen ja liikekannallepano Suomessa vuosina 1938–1939”* (1989) sotaa edeltävästä kehityksestä ja talvisodan liikekannallepanosta. Myyryläisen työlle on annettava erityismerkintä poliittisen kehityshistorian liittämiseksi tutkimukseensa.

Myyryläisen työn lisäksi talvisodan liikekannallepanoa on tutkinut Otto S. Jahnukainen (195?) työssään *”Talvisota – LKP, YH ja joukkojen täydennys”*. Jahnukaisen työssä on käyttökelpoisia lainauksia liikekannallepanon hälyttämiseksi merkityksellisten puhelinsanomien sisällöstä. Jahnukaisen työssä ei ole vuosilukua. Hän kuoli vuonna 1953, ja on mahdollista, että hän teki työn ollessaan Sotakorkeakoululla sotahistorian opettajana (1946–1951). Työ on löydettävissä Kansallisarkiston sotatieteellisen neuvottelukunnan arkistokokoelmasta. Jahnukaisen tehdessä tutkimustaan liikekannallepanoista oli aikaa vasta hiukan yli kymmenen vuotta. Tutkimusaiheeseen ei ole vielä tällöin saatu etäisyyttä, eikä käytössä ole ollut riittävää arkistomateriaalia. Tämä näkyy työn jäsentymättömyytenä ja sekavuutena.

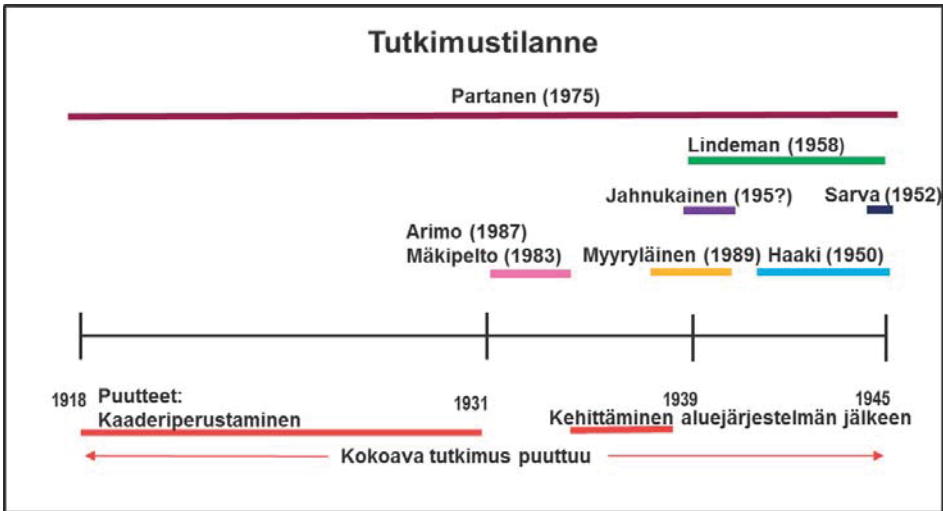
Talvisodan ja jatkosodan liikekannallepanoja taas on tutkinut Carl Olof Lindeman diplomityössään ”*Suomen puolustusvoimien saattaminen sodan ajan kokoonpanoon vuonna 1939. Valmistelut ja suoritus. Olennaisimmat eroavaisuudet ja syyt sekä vaikutukset vuoden 1941 vastaavaan suoritukseen*” (1958).

Lindeman kertoo työnsä ensimmäisillä sivuilla: ”*Työni tarkoituksena onkin ollut antaa pohja mahdollisen tarkemman, yksityiskohtaisen tutkimuksen suorittamiselle, joko aiheesta kekonaisuudessaan tai jostakin sen osakysymyksestä.*” Tästä mahdollisuudesta häntä onkin syytä kiittää. Lindemanin työ sisältää merkittävässä määrin luotettavaa ja osin sanatarkasti kopioitua alkuperäistä lähdemateriaalia. Tutkitun tiedon analysoinnissa hän ei mene tapahtumahistoriaa syvemmälle. Erityisen arvokas on hänen laatimansa useita kymmeniä liitteitä sisältävä kansio, joihin on kopioitu runsaasti alkuperäislähteitä. Valitettavasti Lindemanin lähdeviittaukset ovat jääneet siinä määrin vajaiksi, ettei niiden perusteella voi löytää alkuperäistä lähdettä.

Samaa aihetta Lindemanin kanssa on tutkinut myös Toivo William Haaki työssään ”*Suomen puolustusvoimain saattaminen sodan kannalle kesäkuussa 1941 ja niissä tapahtuneet tärkeimmät muutokset sekä pääosien kotiuttaminen 1944*” (1950). Haaki toimi jatkosodan aikana päämajan liikekannallepanotoimiston päällikkönä, joten hänen aikalaisnäemyksensä on tältä osin arvokas. Työ keskittyy tapahtumahistoriaan ja on kirjoitettu asioita oikaisten, tyylillisesti ikään kuin toiselle tapahtumat kokeneelle. Kirjoitukseen on suhtauduttava terveellä lähdekritiikillä. Mahdollisten virheiden tai epäonnistumisten esille tuominen kun ei ole yleensä tämän kaltaisen kirjoitusten päämääränä. Haakin työ on ollut lähdeaineistona jo Lindemanin diplomityössä. Työ on löydettävissä Kansallisarkiston pikkukokoelmista.

Haakin ohella vuoden 1944 kotiuttamista on käsitellyt Kalevi Sarva diplomityössään ”*Suomen puolustusvoimien kotiuttaminen v. 1944*” (1952). Sarvan työ on kirjoitettu ilman lähdeviitteitä ja arvosteltu tyydyttäväksi. Rohkeine johtopäätöksineen se ei yllä lähdearvoltaan samalle tasolle kuin edellä mainitut diplomityöt.

Aiempien tutkimusten osalta voidaan todeta, että ne ovat lähes kaikki yleisesikuntaupseerikurssien diplomitoita. Luonteeltaan ne ovat tapahtumahistoriaa selvittäneitä perustutkimuksia. Aiempaa tutkimustietoa on kaikkein vähiten kaaderiperustamisen ajalta (1918–1931) ja aluejärjestelmän käyttöönoton jälkeisiltä vuosilta (1935–1939). Lisäksi liikekannallepanojärjestelmästä ei ole tehty tutkittavalta ajanjaksolta kehityshistorian yhteen kokoavaa tutkimusta (Kuva 6).

Kuva 6: Liikekannallepanoa koskevien tutkimusten tutkimustilanne

Liikekannallepanojärjestelmää tai ajanjakson kehityshistoriaa sivuavista tutkimuksista on hyvä mainita myös Raimo Savolahden (1961) suojajoukkojen käyttöä käsittelevä diplomityö sekä Leo Rantasen (1952) diplomityö Rajavartiolaitoksen liikekannallepanosta. Kertausharjoitusjärjestelmän tutkimuksista maininnan ansaitsevat Harri Niipolan (1985) ja Raimo Sevónin (1995) diplomityöt.

Aluejärjestelmään siirtymisen tärkeimmät julkaisemattomat lähteet ovat Maapuolustuskorkeakoulun kirjastossa säilytettävät ”Käskey aluejärjestön valmistelutöiden suorittamisesta” (23.1.1932) ja ”Väliaikainen liikekannallepano-ohjesääntö aluejärjestön valmistelutöitä varten” (10.2.1932). Nämä aluejärjestön työtä ohjanneet dokumentit ovat arkistomateriaalin ohella tutkimuksen arvokkaimpia lähteitä.

Edellä mainitut tutkimukset antavat liikekannallepanojärjestelmän kehittämisestä yhdistämättömän ja osittain vajaan kuvan. Tutkimuksen luotettavuutta on parannettu puolustusministeriön, yleisesikunnan, pääesikunnan tai päämajan järjestely- ja liikekannallepanotoiminnasta vastaavan osaston ja sen toimistojen arkistokokonaisuuksilla. Tämä näkökulman perusteella rajautunut arkistomateriaalikonaisuus on tutkimuksen tärkein lähderyhmä.

Kattavin arkistolähteiden kokonaisuus on tulonumerolla T 22520 varustettu puolustusministeriön, yleisesikunnan ja puolustusvoimain pääesikunnan sekä päämajan järjestely- ja liikekannallepano-osaston ja sen eri toimistojen arkistokokonaisuus. Tämä näkökulmarajauksella valikoitunut arkistomateriaali sisältää tutkittavan ajanjakson tärkeimmän primäärimateriaalin. Sarja on kokonaisuudessaan laaja (13.85 hm) ja sisältää pitkälle yli 200 kansiota vuosien 1918–1954 asiakirjoista, jotka kaikki eivät tosin ole liikekannallepanoa koskevia. Lähdeviitteisiin tästä tulonumerosta on päätyneet asiakirjoja yli 30 kansiosta. Sarja painottuu liikekannallepanotoimistojen materiaaliin. Järjestelyalan materiaalia on löydettävissä lisää tulonumerolla T 22104.

Edellä mainitusta sarjasta (T 22520) puuttuvat osittain 1930-luvun loppupuolen puolustusministeriön liikekannallepanosta vastaavien toimistojen asiakirjat. Ne löytyvät tulonumerolta T 10592. Tästä sarjasta löytyvistä asiakirjoista on löydettävissä tietoja aluejärjestelmän jatkokehittämisestä ennen talvisotaa. Sarja on edelliseen verrattuna pienehkö (1.18 hm), mutta lähdeviitteisiin on tästäkin sarjasta päätyntä asiakirjoja lähes kymmenestä kansioista.

Muita arkistokokonaisuuksia ovat esimerkiksi operatiivisen osaston asiakirjat, jotka ovat käyttökelpoisia esimerkiksi tutkittaessa liikekannallepano- ja operatiivisen suunnittelun yhdistämistä. Yksittäisiä arkistokokonaisuuksia on käytetty myös antamaan täsmällistä tietoa joistakin yksityiskohdista. Näistä käyvät esimerkkeinä puolustusrevisionin ja puolustusneuvoston arkistot (R 623, R 628) ja liittoutuneiden valvontakomissioon (LVK) yhteyttä pitäneen yhteysosaston sarja (T 19498).

Edellä mainitun arkistomateriaalin löytämiseksi on huomioitava seuraava asia. Entisen Sota-arkiston aineistoa kunnostettiin vuosien 2007–2013 aikana. Tutkituista kansioista osa on saanut tämän vuoksi uuden numeron, mutta vanhan tulonumeron sisältä. Tässä tutkimuksessa on käytetty niitä kansionumeroita, joilla aineisto on aikanaan tilattu tutkittavaksi. Lähdeluetteloon on merkitty sulkeisiin myös tunnistetut uudet numeroinnit.

Lähdemateriaalilla ja sen kriittisellä arvioinnilla on merkittävä asema arvioitaessa tutkimuksen luotettavuutta. Kaaderiperustamisen ja aluejärjestelmään siirtymiseen liittyvä arkistomateriaali on hajanaista ja sirpaleista. Käskyjä on jouduttu muuttamaan ja antamaan ohjeita vanhojen päälle. Tämä tekee materiaalista monitulkintaista. Osa tulkinnasta on jouduttu tämän vuoksi muodostamaan pelkästään annetun käskyn, aikataulun tai työsuunnitelman mukaan. Tämä on voinut aiheuttaa vääristymiä todellisten tapahtumahetkien suhteen.

Asiakirjojen arkistointi oli vielä itsenäisyyden alkuvuosina puutteellista ja usein pape-reista puuttuvat päiväykset, lähettäjät ja vastaanottajat. Tämä voi johtaa väärinkä-sityksiin asiakirjan merkityksestä tai sijoittumisesta kehityshistoriaan. Osa aikakauden asiakirjoista on kirjoitettu ruotsiksi ja saksaksi. Kirjallisuuslähteistä osa taas on nor-jankielisiä. Asiakirjojen ja kirjallisuuden kääntäminen voi aiheuttaa väärinymmärryk-siä. Sata vuotta vanhat ruotsin käännökset, joissa venäjänkielinen sana oli käännetty ensin ruotsiksi ja myöhemmin sille oli keksitty suomenkielinen vastine, saattavat ai-heuttaa virhetulkintoja. Esimerkiksi *tjänsgradförteckningen* tarkoitti suomenkielisellä käännökseltään aluksi arvoasteluetteloa. Saman sanan voisi kääntää tutkittavassa asiayhteydessä vastaamaan henkilöstön sijoitusluetteloa tai -ohjetta sodan ajan jouk-koon.

Kansallisarkiston yksityisarkistojen eli pikkukokoelmien materiaalilla syvennetään tutkimuksen lähdeaineistoa. Reino Arimon yksityisarkiston ajanjaksoon liittyvät osuudet sisältävät kopioita alkuperäislähteistä, jotka auttavat täydentämään hänen kirjasarjansa sekä aluejärjestelmää käsittelevän artikkelin sisältöä. Kokoelma sisältää kuitenkin vain hajaotantoja asiakirjoista, jotka Arimo on valinnut omista lähtökoh-distaan.

Toinen arvokas pikkukokoelma on Paavo Talvelan kokoelma. Talvela oli liikekannallepanojärjestelmän kehittämiseen vaikuttaneen Leonard Grandellin hyvä ystävä, ja kokoelmassa on säilynyt materiaali heidän yhteistyöstään. Myös suojeluskuntain yliesikunnan esikuntapäällikkönä toimineen A. E. (Armas-Eino) Martolan kokoelmassa on käyttökelpoista materiaalia. Aineisto valottaa puolustuslaitoksen ja suojeluskuntajärjestön yhteistoimintaa liikekannallepanojärjestelmää kehitettäessä.

Suojeluskuntajärjestön osuutta liikekannallepanojärjestelmän osana on tutkinut Hannes Raikkala. Hänen ”*Suojeluskuntain historia III*” (1964) kirjansa antaa tukea arvioitaessa suojeluskuntajärjestön osuutta tapahtumiin. Raikkala esittää suojeluskuntamyönteisiä arvioita liikekannallepanojärjestelmän kehittäjistä ja avainhenkilöistä. Toinen merkittävä suojeluskuntajärjestön historiaa luotaava teos on Kari Selénin ”*Sarkatakien maa*” (2001). Kirjan erityisiksi ansioiksi on luettava puolustuslaitoksen ja suojeluskuntajärjestön suhteita käsittelevät osuudet sekä luotettavat lähdeviitteet. Diplomitoista maininnan ansaitsee suojeluskuntajärjestön roolia liikekannallepanossa tutkineen Jussi Hautamäen (1975) työ.

Julkaisemattomista lähteistä merkittävää tietoa antaa liikekannallepanojärjestelmän kehittämisessä mukana olleen Leonard Grandellin muistelmateos ”*Min tjänstgöring på hemmafrenten*” (1954). Grandellin muistelmakirjoitus antaa syvällistä, mutta yksipuolista tietoa liikekannallepanojärjestelmän kehitymisestä. Tutkijalla on muistelmateoksesta oma kopio.

Aluejärjestelmän kehittämiseen liittyvien avainhenkilöiden taustoja ja osaamista tutkitaan Kansallisarkiston nimikirjaotteiden avulla. Organisaatioissa samaan aikaan työskennelleet henkilöt voidaan todentaa yhdistämällä nimikirjaotteiden ja valtiokalentereiden tiedot. Tämä lisää ymmärrystä toimintaympäristöstä, jossa kehitystyötä tehtiin. Henkilöhistoriikkien, muistelmakirjoitustensa ja ansioluetteloiden avulla tutkimusta syvennetään muodostamalla kuva henkilöistä ja heidän välisistä suhteista.

1.5. Käsitteet

Liikekannallepanolla tarkoitettiin vuoden 1931 kenttäohjesäännössä toimenpidettä, jonka tarkoituksena oli etukäteen tehtyjen suunnitelmien mukaisesti siirtää sotavoimat rauhankannalta sodankannalle. Liikekannallepanosta käytettiin myös nimitystä mobilisaatio. Myöhemmin jatkosodan aikana liikekannallepanolla ymmärrettiin sodanuhkan aikana tai vihollisen maahan hyökätessä maan puolustusvoimain ja talouselämän saattamista henkilöstön ja materiaalin puolesta sellaiseen kokoonpanoon ja toimintaan, joka rauhan ajan suunnitelmissa on harkittu voitavan toteuttaa. Harkinnassa on tällöin otettu huomioon maan sotilaspoliittinen asema sekä kansan kestävyys (sotapotentiali). Määritelmän mukaan se voitiin jakaa puolustusvoimain ja talouselämän liikekannallepanoon.²⁶ Tässä tutkimuksessa liikekannallepanolla tarkoitetaan puolustusvoimain liikekannallepanoa, jossa etukäteen tehtyjen suunnitelmien mukaisesti sotavoimat siirretään rauhankannalta sodankannalle. *Kotiuuttamisella ja de-*

²⁶ Kenttäohjesääntö yleinen osa (1931), s. 81–84 ja oppituntimoniste liikekannallepanojärjestelmästä, 27.10.1942, T 22520/157, Kansallisarkisto.

mobilisaatiolla tarkoitetaan puolustusvoimien (sotavoimien) siirtämistä sodankannalta rauhankannalle.

Liikekannallepanojärjestelmällä tarkoitetaan sitä tapaa ja toimintaperiaatetta, jolla puolustusvoimat (sotavoimat) oli etukäteen tehtyjen suunnitelmien perusteella tarkoitettu siirtää rauhankannalta sodankannalle ja myöhemmin palauttaa takaisin rauhankannalle. Puolustusvoimain liikekannallepanojärjestelmä rakentui joko kaaderijärjestelmän tai aluejärjestelmän pohjalle.

Liikekannallepanosuunnitelmalla tarkoitetaan niitä suunnitelmia, joita oli tehtävä etukäteen puolustusvoimien siirtämiseksi rauhankannalta sodankannalle tai toisin päin. Liikekannallepanosuunnittelun ja operatiivisen suunnittelun rajana oli sotavalmius-tarkastus, jonka jälkeen joukko luovutettiin käyttäjälle ja se keskitettiin toimintaluueelle operatiivisten suunnitelmien mukaisesti.

Kaaderi(perustamis)järjestelmässä tai kaaderiperustamisessa, rauhan ajan joukko-osasto toimii perustamispaikkana ja sinne kutsutuilla reserviläisillä monistetaan joukkojen kooka rauhan ajan kantahenkilökunnan muodostaessa rungon uusille kokoonpanoille.²⁷

Aluejärjestelmässä maa on jaettu liikekannallepanon suoritusta varten piireihin, joiden toimesta henkilöstä kootaan ja kenttäarmeijan joukot perustetaan. Rauhan ajan armeija muodostaa liikekannallepanoa suojaavan suojajoukon.²⁸

Suojajoukko muodostui pääosin rauhan ajan armeijan ja rajavartiostojen kantahenkilökunnasta sekä varusmiehistä, mutta sitä vahvennettiin myös reserviläisillä tai suoje-luskuntalaisilla. Suojajoukon tehtävänä oli suojata kenttäarmeijan liikekannallepano. Myöhemmin jatkosodan aikana kenttäarmeija nimen alle luettiin myös suojajoukko. Tämä johtui tilannekehityksestä. Tässä tutkimuksessa kenttäarmeija ja suojajoukko pidetään toisistaan erillään.

Sotavoimat jaettiin kenttäarmeijaan ja kotiarmeijaan (kotijoukkoihin). *Kenttäarmeija* muodostui liikekannallepanossa reserviläisistä muodostettavista divisioonista.

Kotiarmeijalla tarkoitetaan suoje-luskuntajärjestön pohjalle rakennettua sotavoiman osaa, jonka tehtävänä oli kouluttaa ja järjestää asekel-poinen miehistö puolustusvoimien täydentämiseksi sekä turvata ne valtakunnan osat, joihin varsinaiset sotatoimet eivät ulotu.²⁹

²⁷ Oppituntimoniste liikekannallepanojärjestelmästä, 27.10.1942, T 22520/157, KA.

²⁸ Sama.

²⁹ Huhtala, Pauli: Reserviupseeri, WSOY, Porvoo 1940, s. 9.

2

KAADERIPERUSTAMINEN

2.1. Puolustusjärjestelmän saksalaiset lähtökohdat

2.1.1. Sisällissodan perintö

Punaisten ja valkoisten välisen sisällissodan päätyttyä vuoden 1918 toukokuussa Suomen valkoiseen armeijaan kuului noin 35 000 miestä. Valkoisen armeijan lisäksi maassa oli senaatin apuun pyytämä saksalainen Itämeren divisioona. Valkoinen armeija oli muodostettu vapaaehtoisista (suojeluskunnat), palkkajoukoista eli värvätyistä (krenatöörirykmentit ja Uudenmaan rakuunat) sekä asevelvollisista (jääkäripataljoonat). Suojeluskunnat muodostivat armeijan pääosan aina vuoden 1918 maaliskuuhun asti.³⁰ Asevelvollisista muodostetut jääkäripataljoonat perustettiin maaliskuussa toimeenpannuissa yleisissä kutsunnoissa.³¹

Maaliskuun kutsunnat perustuivat vuoden 1878 asevelvollisuuslakiin, joka soveltui huonosti silloisiin oloihin. Asevelvollisuuslakia ei ollut käytetty lähes kahteenkymmeneen vuoteen, mutta se oli ainoa lainsäädännöllinen perusta armeijan kokoamiselle. Lain mukaan jokainen suomalainen mies oli asevelvollinen³², mutta se myös rajoitti sotaväen koon rauhan aikana 5 600 mieheen ja sodan aikana 10 000 mieheen. Sotaväki jakaantui vakinaiseen väkeen, reserviin ja nostoväkeen. Alkuperäisessä laissa vakinaisen väen muodostivat suurimmillaan Suomen kaarti, kahdeksan armeijatarkkampungapataljoonaa ja Suomen rakuunarykmentti. Reservin muodostivat paikakunnittain muodostetut 32 reservikomppaniaa. Reservikomppanioiden tarkoitukseksi oli edellä mainittujen pataljoonien täydentäminen sodan ajan vahvuuksiin.³³

Vakinaisessa väessä asevelvollisuuttaan suorittavien palvelusaika vaihteli yhdestä kolmeen vuoteen ja reservikomppanioissa se oli vain kolme kuukautta³⁴ kolmen vuoden aikana. Nostoväkeen mies siirrettiin, kun hän oli ollut asevelvollisuuden jälkeksi viisi vuotta reservissä. Nostoväkeen hän taas kuului, kunnes täytti 40 vuotta.³⁵

Kaikkien ei tarvinnut suorittaa asevelvollisuutta, ja valinta tehtiinkin arpomalla. Arvonnoista olivat vastuussa sotakomisarioiden johtamat läänikohtaiset kutsuntatoimistot. Arvonta-alueet oli jaettu läänien sisällä kutsuntapiireihin, jotka taas oli pilkottu edelleen kutsunta-alueisiin. Tässä arvonnassa tyhjä arpalippu saattoi tuntua kut-

³⁰ Muistio, Armeijan järjestely, vuoden 1919 alusta, päivämäärättä, Pk 1481/27, KA, katso Tuompo, W. E. & Leonard Grandell: Suomen armeija sanoin ja kuvin, K. J. Gummerus Oy, Jyväskylä 1920, s. 6 ja Sinerma, Martti: Lauri Malmberg ja suojeluskunnat, Otava, Keuruu 1995, s. 93.

³¹ Tuompo & Grandell (1920), s. 6–9 katso myös Suomen senaatin julistus Suomen kansalle v. 1878 asevelvollisuuslain uudelleen voimaansattamisesta, 18.2.1918, nro 65, *Suomen asetuskokoelma 1918*.

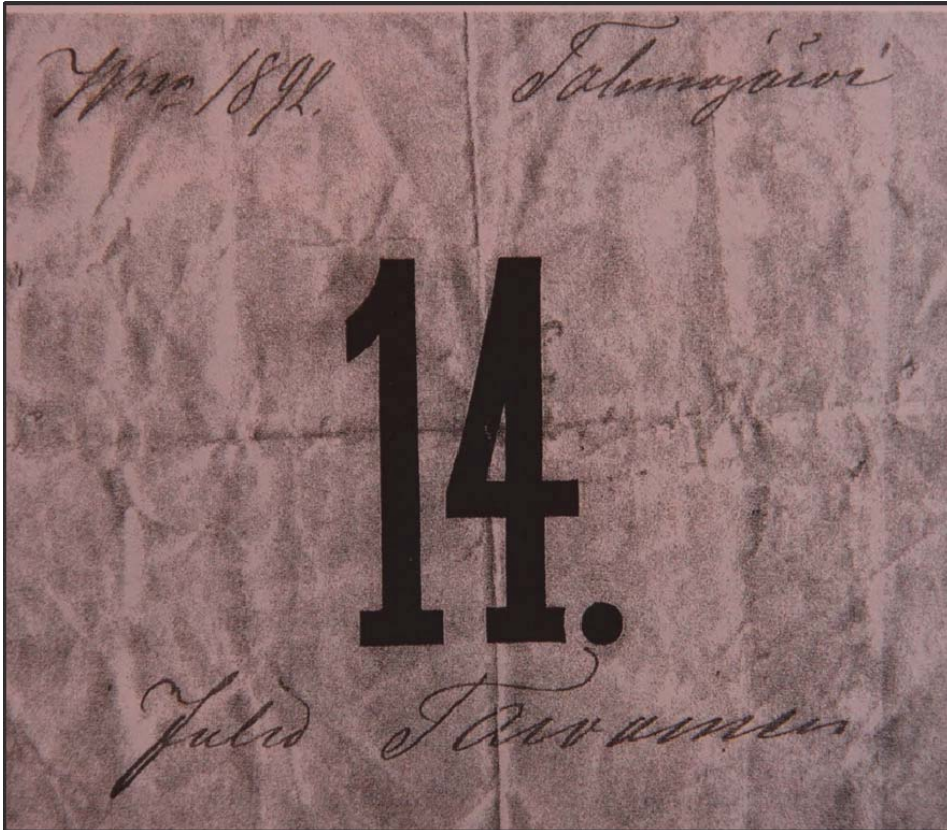
³² Vuodesta 1881 lähtien.

³³ Tervasmäki, Vilho: Eduskuntaryhmät ja maanpuolustus, WSOY, Mikkeli 1964, s. 17, katso myös Saarinen, Eero-Eetu: Reservimiehet, Sotahistoriallisen seuran julkaisuja 3, Hata Oy, Helsinki 1967, s. 228 ja 37–40 sekä Tuompo & Grandell (1920), s. 25.

³⁴ 90 päivää, katso Saarinen (1967), s. 229.

³⁵ Tervasmäki (1964), s. 17 ja Saarinen (1967), s. 40 katso myös Kuivalainen, Teuvo: Ka muistelemma sota-aikoo, Kiteen Paino Oy, Kitee (ilman painovuotta), s. 172.

suntaan osallistujasta voitolta. Kuvassa 7 on nähtävissä kutsuntojen arvanheitossa 20. Reservikomppaniaan vuonna 1892 käsketyt Juho Ollinpoika Tarvaisen (s. 5.5.1870) arpalippu. Reservimies numero 14 (Tarvainen) suoritti asevelvollisuutensa osallistumalla reservikomppaniansa harjoituksiin Höytiäisellä vuosien 1893–1895 aikana aina kuukauden kesässään.³⁶

Kuva 7: Kutsunnoissa 20. Reservikomppaniaan käsketyt Juho Tarvaisen arpalippu³⁷

Arvontoihin perustunut asevelvollisuusarmeija oli lakkautettu vuonna 1901 ja hajotettu kokonaisuudessaan vuoteen 1905 mennessä.³⁸ Tämän venäjänvallankaikaisen lainsäädännön perusteella senaatti kuitenkin antoi 18. helmikuuta 1918 julistuksen, jonka perusteella ”Hallitus kutsuu täten kaikki aseuntoiset miehet, jotka ennen tammikuun 1 päivää 1918 ovat täyttäneet 21 ja enintään 40 vuotta, saapumaan kutsuntaan...” Kutsunnan tuli tapahtua viimeistään viikon kuluessa sen kuuluttamisesta seurakunnan kirkossa. Suojeluskuntalaiset, jotka olivat poissa kotipaikkakunnaltaan ja ottamassa osaa maanpuolustukseen, olivat luonnollisesti vapautetut kutsuntaan osallistumisesta.³⁹

³⁶ Kuivalainen (ilman painovuotta), s. 172.

³⁷ Sama.

³⁸ Saarinen (1967), s. 40. s. 227–230 ja <http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Kutsuntaluettelot>, viitattu 1.9.2014, klo 17.37.

³⁹ Suomen senaatin julistus Suomen kansalle vuoden 1878 asevelvollisuuslain uudelleen voimaansaattamisesta, 18.2.1918, nro 65, *Suomen asetuskokoelma 1918*.

Sodan päätyttyä yhteiskunnallinen tilanne vaati valkoisen armeijan ylläpitämistä täydessä vahvuudessa. Olosuhteet vastasivat sotatilaa, vaikka minkäänlaista sodanjulistusta ei ollut annettu.⁴⁰ Sisäpoliittinen tilanne oli herkkä ja uhkia löytyi myös rajojen läheisyydestä. Ruotsilla oli intohimoja Ahvenanmaan suhteen, ja Venäjän tilanne oli kaikkea muuta kuin vakaa. Lisäksi englantilaiset olivat nousseet maihin Muurmanskissa ja myös sinne alkoi muodostua rintama.⁴¹

Asevelvollisuuslain soveltumattomuus silloisiin olosuhteisiin oli selviö. Valtion johdon oli päätettävä lähitulevaisuudessa armeijan järjestelystä ja uuden asevelvollisuuslain sisällöstä. Asioiden tärkeydestä huolimatta oli muutakin päätettävää. Tärkein niistä oli Suomen tuleva valtiomuoto.

Eduskunta oli jakaantunut samalla tavalla kahtia kuin koko maa ja kansa. Valituista edustajista oli istunnoissa läsnä käytännössä puolet. Lähes kaikki paikalla olevat edustajat olivat valkoisen puolen kannattajia. Kokoonpano saikin nimen tynkäeduskunta. Toukokuun lopulla 1918 senaatti luovutti edellisvuoden marraskuussa ottamansa korkeimman vallan valtionhoitajalle. Valtionhoitajaksi valittiin Pehr Evind Svinhufvud. Samalla nousi esille kysymys Suomen tulevasta valtiomuodosta. Senaatti oli esittänyt joulukuussa 1917 Suomen valtiomuodoksi tasavaltaa. Vuoden 1918 keväällä se oli jakautunut monarkian ja tasavallan kannattajiin. Tässä vaiheessa monarkian kannattajat olivat enemmistönä.⁴²

2.1.2. Kamppailu puolustusjärjestelmästä

Valtiomuodon ollessa vielä epäselvä otettiin senaatin käsittelyyn armeijan tuleva järjestely. Armeijan järjestelyksi oli laadittu ratsuväenkenraali Carl Gustaf Emil Mannerheimin ja saksalaisen Itämeren divisioonan komentajan kenraali Rüdiger von der Goltzin suunnitelmat. Mannerheimin suunnitelma esiteltiin senaatille toukokuun lopussa vuonna 1918 (Kuva 8).⁴³

Mannerheimin ehdotuksessa sodan aikana perustettujen 18 valkoisen armeijan rykmentin lisäksi tuli perustaa vielä yhdeksän lisärykmenttiä. Tällöin rykmenttien kokonaisuudeksi tulisi 27 kappaleta. Rykmentit suunniteltiin organisoitavaksi yhdeksäksi divisioonaksi ja sijoitettiin suurimpiin kaupunkeihin 18 paikkakunnalle (Kuva 9) ympäri maata.⁴⁴

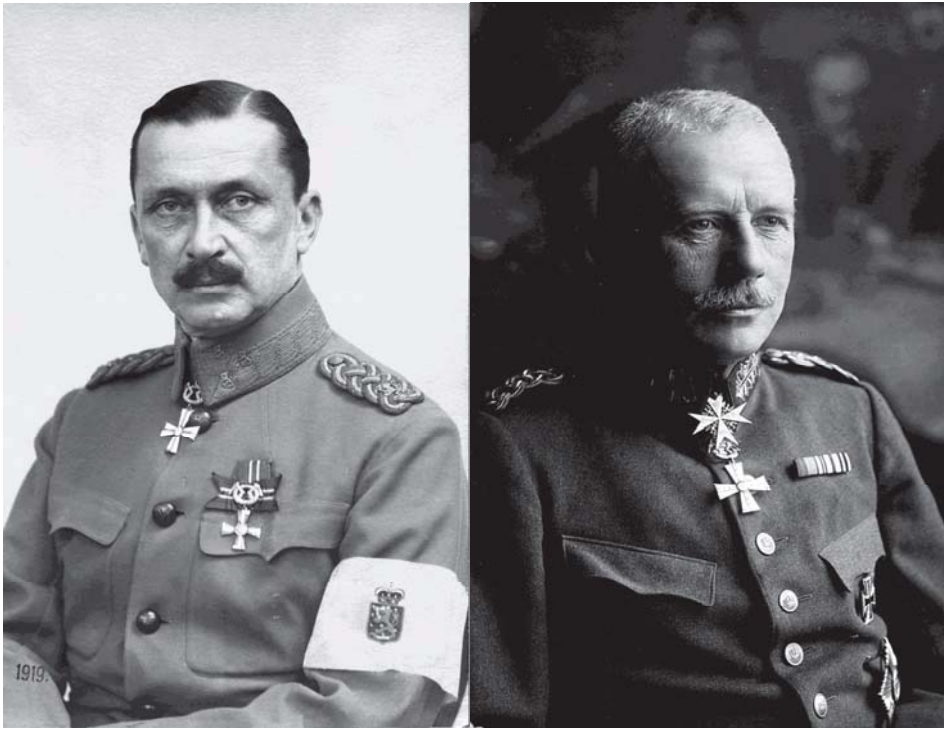
⁴⁰ Muistio, tilanne sisällissodan loputtua, todennäköisesti vuodelta 1919, T 22520/Hh77, KA ja Terä & Teräsmäki (1973), s. 30.

⁴¹ Esimerkiksi von der Goltz, Rüdiger: Toimintani Suomessa, WSOY, Porvoo 1920, s. 116–117 ja Enckell, Carl; Poliittiset muistelmani osa II, WSOY, Porvoo 1956, s. 32.

⁴² Pakaslahti, Aaro (toim.): Suomen itsenäisyyden tunnustaminen, VN:n kirjapaino, Helsinki 1937, s. 2–4 ja Juva, Einar W.: Rudolf Walden 1878–1946, WSOY, Porvoo 1957, s. 130–131.

⁴³ Mannerheim, G: Muistelmat I, Otava, Helsinki 1951, s. 353–355 ja Mannerheim, G: Muistelmat II, Otava Helsinki 1952, s. 31–32.

⁴⁴ Muistio, tilanne sisällissodan loputtua, todennäköisesti vuodelta 1919, T 22520/Hh77, KA ja Plan för organiserande av ytterligare infanteriregementen samt för indelning av armen i nio divisioner, Mannerheimin ehdotus, toukokuulta 1918, päivämäärättä, T 22520/Hh77, KA.

Kuva 8: Kenraalit Carl Gustaf Emil Mannerheim (vas.) ja Rüdiger von der Goltz, SA-kuva

Rauhan ajan rykmentteihin suunniteltiin kuitenkin vain yksi koulutusyksikkönä toimiva pataljoona. Liikekannallepanossa näiden 27 koulutusyksikköpataljoonan piti laajentua kolmen pataljoonan vahvuiseksi rykmenteiksi. Rykmenttien kaksi puuttuvaa pataljoonaa suunniteltiin perustettavaksi varuskunnan ympäristön reserviläisistä koulutusyksikköpataljoonan henkilökunnan ja varusmiesten muodostamien kaaderien ympärille. Perustamisen suunniteltiin tapahtuvan kaaderiperusteisesti koulutuspataljoonien varuskunnissa. Kutsunta-alueita ei suunnitelmassa ollut vielä mietitty tarkasti, mutta ne tuli sovittaa rykmenttien täydennystarpeita vastaaviksi.⁴⁵

Senaatti epäili Mannerheimin suunnitelman käsittävän väestömäärään nähden liian paljon divisioonia ja rykmenttejä. Kustannustenkin arveltiin nousevan liian korkeiksi. Suunnitelman olivat laatineet päämajan ruotsalaiset upseerit eversti Gustaf Törngren ja everstiluutnantti Wilhelm A. Douglas. Heidän laskelmansa pohjana oli ollut 25 000 miehen vuosiluokka.⁴⁶

⁴⁵ Mannerheimin ehdotus, toukokuulta 1918, päivämäärättä, T 22520/Hh77, KA ja Arimo, Reino: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 osa I, Sotatieteenlaitoksen julkaisuja XXIII, Helsinki 1986, s. 8.

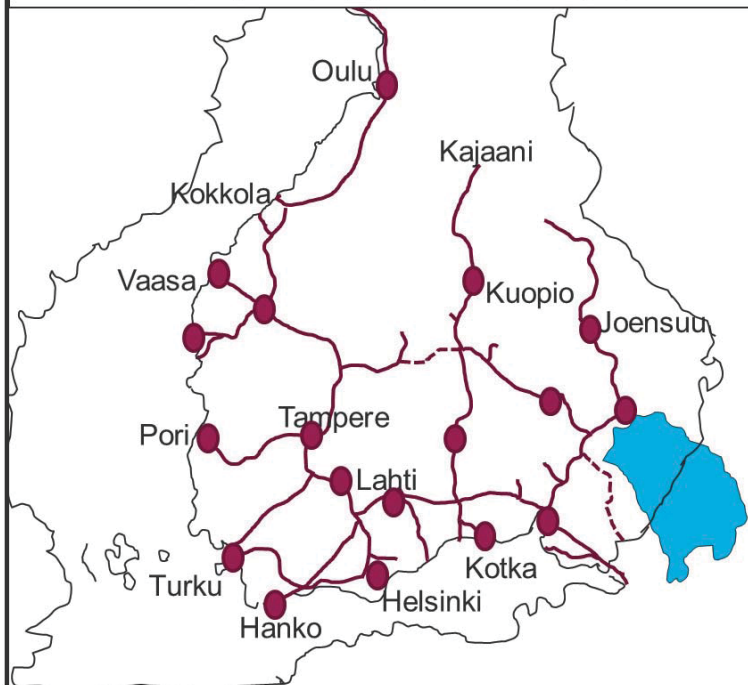
⁴⁶ Muistio, tilanne sisällissodan loputtua, todennäköisesti vuodelta 1919, T 22520/Hh77, KA ja Von der Goltz (1920) s. 122–123 sekä Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 I (1986), s. 6–8.

MANNERHEIMIN SUUNNITELMA 1918 JÄRJESTELYKSI

Varuskuntia (27 koulutuspataljoonaa)

sijoitettiin suunnitelmassa 18 paikkakunnalle:

Sortavala, Joensuu, Viipuri (3 kpl), Savonlinna, Hamina, Mikkeli, Kuopio (2 kpl), Lahti, Helsingin alue (4 kpl), Hämeenlinna (2 kpl), Oulu (2 kpl), Tammisaari, Tampere, Turku (2 kpl), Pori, Kristiina, Seinäjoki ja Vaasa

Kuva 9: Mannerheimin vuoden 1918 suunnitelma armeijan järjestelyksi⁴⁷

Miesmäärää pidettiin optimistisena. Punaisten osallistumista kutsuntoihin tai Suomen puolustamiseen ei pidetty silloisissa olosuhteissa todennäköisenä. Näin ollen määrän arveltiin jäävän puoleen lasketusta. Oma vaikutuksensa oli myös kansalaisluottamuksen menettämisellä. Yli 60 000 punaisten puolella taistellutta menetti kansalaisluottamuksensa vuoden 1918 valtorikostuomioistuimien tuomioiden perusteella. Myös kaavailtua organisaatiota moitittiin. Armeijan jakamista laajalle alueelle ei pidetty hyvänä ajatuksena. Ehdotuksen myönnettiin nopeuttavan liikekannallepanoa. Hajautetusti sijoitetuissa joukoissa oli valmiina kaaderirunko kaikkia niitä joukkoja varten, jotka liikekannallepanossa perustettiin.⁴⁸

⁴⁷ Kronlund, Jarl (toim.): Suomen puolustuslaitos 1918–1939, WSOY, Porvoo 1990, s. 120, Mannerheimin ehdotus, toukokuulta 1918, päivämäärättä, T 22520/Hh77, KA ja rautatiekartta, <http://www.doria.fi/handle/10024/79319>, viitattu 27.3.2018 kello 17.34.

⁴⁸ Puntila, Lauri. A.: Suomen poliittinen historia 1809–1955, Otava, Helsinki 1964, s. 133 ja www15.uta.fi/yky/arkisto/suomi80/art111.htm, viitattu 25.4.2015 klo 13.08 sekä Muistio, tilanne sisällissodan loputtua, todennäköisesti vuodelta 1919, T 22520/Hh77, KA.

Törngrenin ja Douglasin kanssa samanlaista liikekannallepanojärjestelmää piti parhaana myös jo aiemmin mainittu kenraaliluutnantti Karl Adaridi. Hänen mukaansa armeijan nopea liikekannallepano vaati sen, että miesten, hevosten ja sotamateriaalin pitäisi olla rauhan aikana mahdollisimman lähellä joukko-osastoja. Näin toimimalla liikekannallepano nopeutuisi. Järjestelmä vaatisi valtakunnan alueen jakamista joukko-osastojen lukumäärän mukaisiin piireihin. Adaridi käyttikin mallista enteellisesti nimeä aluejärjestelmä.⁴⁹

Itämeren divisioonan komentajan kenraali von der Goltzin suunnitelma esiteltiin senaatille Mannerheimin suunnitelman jälkeen. Suunnitelmassa kiinnitettiin huomiota armeijan koulutettujen upseereiden määrään. Käytettävissä olleella upseerimäärällä kyettiin muodostamaan ainoastaan muutamia, mutta sitä vastoin suurempia joukko-osastoja. Suunnitelma sisälsi Mannerheimin suunnitelmaan nähden vähennyksen olemassa olleista 18 rykmentistä yhdeksään rykmenttiin. Rykmentit suunniteltiin organisoitavan kolmeksi divisioonaksi. Divisioonien lisäksi perustettiin kolme jääkäripataljoonaa käsittävä vuoristoprikaati.⁵⁰

Keskitetymmin sijoitetut joukko-osastot tarvitsivat vähemmän majoitustiloja ja ne oli mahdollista sijoittaa vanhoihin olemassa olleisiin kasarmeihin. Kasarmeja oli olemassa suomalaisen sotaväen ja venäläisen sotaväen jäljiltä. Suunnitelman pienet laajentamismahdollisuudet tunnistettiin, mutta aluksi pidettiin tärkeänä edes 25 000 miehen vahvuisen armeijan saamista taistelukuntoiseksi.⁵¹ Armeijaa ei voinut täydentää reservistä. Koulutettua reserviä kun ei ollut vielä olemassa armeijan laajentamiseksi liikekannallepanossa.

Suunnitelmien erona olivat sodan aikana perustettavien joukkojen määrä ja rauhan aikaisten joukko-osastojen sijoittaminen Suomessa. Rauhan aikana perustettavia pataljoonia oli suunnitelmissa lähes yhtä paljon, Mannerheimilla niitä oli 27 ja von der Goltzilla 30. Sodan aikana Mannerheimin suunnitelmassa pataljoonia olisi perustettu 81 ja von der Goltzilla edelleen samat 30 kappaletta. Mannerheimin suunnitelman sotaväen hajuttaminen vaati enemmän uusia rakenteita. Kasarmien rakentaminen oli kallista, eikä se houkuttanut päättäjiä. Tässä suhteessa Mannerheimin suunnitelma tuli kalliimmaksi. Toisaalta hajasijoittaminen mahdollisti armeijan käytön sisäisen järjestyksen ylläpitämiseen sen hetkisessä epävakaaassa tilanteessa.

Senaatti hyväksyi von der Goltzin suunnitelman. Se vastasi päättäjien mielestä parhaiten tuolloiseen epävakaaaseen ulkopoliittiseen tilanteeseen. Mannerheimin suunnitelmassa katse oli suunnattuna tulevaisuuteen. Hänen suunnitelmallaan Suomen koko sotapotentialia oli saatavissa aikanaan käyttöön, mutta se olisi vienyt aikaa. Suunnitelman edellyttämästä reservistä, kun ei ollut vielä koulutettu ainuttakaan asevelvollista.

⁴⁹ Adaridi, Karl: Strategian pääpiirteet, Otava, Helsinki 1920, s. 95–100.

⁵⁰ Von der Goltz (1920), s. 122–123 ja Muistio, tilanne sisällissodan loputtua, todennäköisesti vuodelta 1919, T 22520/Hh77, KA.

⁵¹ Muistio, tilanne sisällissodan loputtua, todennäköisesti vuodelta 1919, T 22520/Hh77, KA.

Esityksiä ei käsitelty tasavertaisesti. Tosiasiassa Mannerheimin suunnitelmalla ei ollut mahdollisuuksia menestyä poliittisistakaan syistä. Senaatti oli ollut jo hyvän aikaa kallistumassa saksalaisen vaihtoehdon kannalle⁵². Tätä kuvaa myös Mannerheimin kuvaus asiasta, kun hän kertoo senaattori Alexander Freyn lausahanteen hänelle ehdotusten esittelyjen jälkeen: ”Meidän on kai sentään sanottava kenraali Mannerheimille, kuinka asiat ovat. On katsottu toivottavaksi, että armeijan lopullinen järjestely suoritetaan saksalaisten asiantuntijain avulla ja saksalaisten johdolla...”⁵³. Asia ei tullut Mannerheimille yllätyksenä. Epäluottamus senaatin ja Mannerheimin välillä oli kasvanut vähitellen vuoden 1918 kevään aikana. Tapahtumaketju johti Mannerheimin ja hänen päämajassa palvelleiden lähimpien upseeriensa eroon.⁵⁴

Itsenäisen Suomen ensimmäisen sotaväen järjestelyn taustat olivat poliittiset. Kunin-gasmielisyys, valtion rahatilanne, vallassa olleiden poliitikkojen saksalaissuuntaus, Venäjän tilanteen epävarmuus ja nuoren valtion tarve hakea tukea vahvemmassa valtiosta ohjasivat tekemään päätöksen, joka ei ottanut huomioon koko valtakunnan resursseja maanpuolustamisessa. Voidaankin sanoa, että ensimmäistä puolustusjärjestelyä ei tehty pelkästään suomalaisista lähtökohdista. Armeijalla vastattiin sisäpoliittiseen epävarmuuteen, venäläisten hyökkäysuhkaan ja toisaalta liittouman pohjoisessa tekemän Muurmanskin alueen mairinnousun muodostamaan rintamaan. Armeijan järjestely tuki näin saksalaisten sotilaallisia päämääriä Suomessa ja sen lähialueella⁵⁵.

Saksalaissuuntausta tuki myös Suomen valtiomuodon poliittinen valmistelu monarkiaksi. Päätös kuninkaan etsimisestä tehtiin vuoden 1918 elokuussa, ja lokakuussa eduskunta hyväksyi äänin 64–41 pidettäväksi kuninkaan vaalin. Kuninkaaksi valittiin Saksan keisari Vilhelm II:n lanko, Hessenin prinssi Friedrich Karl. Miltei puolet kansanedustajista kuului sosiaalidemokraattiseen puolueeseen eikä voinut äänestää. Suurin osa edustajista oli vangittuna tai paennut Venäjälle osallistuttuaan sotaan punaisten puolella.⁵⁶

2.1.3. Armeijan perustaminen

Von der Goltzin suunnitelman mukaiset armeijan joukot perustettiin 8. kesäkuuta 1918 annetulla *armeijakäskeyllä numero 1*. Armeijakäskeyssään uusi ylipäällikkö kenraalimajuri Karl Wilkman (myöhemmin Wilkama) määräsi armeijan runkojoukoksi kahdeksan rykmenttiä sekä näiden jaotuksen kolmeen divisioonaan. Rykmentit muodostettiin sisällissodan kutsunnoissa armeijaan otettujen 1894–1896 ikäluokkien miehistä.⁵⁷

⁵² Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 I (1986), s. 36.

⁵³ Mannerheim: Muistelmät I (1951), s. 353–355.

⁵⁴ Manninen, Ohto: ”Kansan äänen ilmauksia”, Mannerheimin syrjäyttämisaikojen maaliskuusta 1918, *Sotahistoriallinen aikakauskirja 1973*, nro 4, Forssan kirjapaino Oy, 1973 ja Juva (1957), s. 130–131.

⁵⁵ Kronlund (toim.) (1990), s. 87–89.

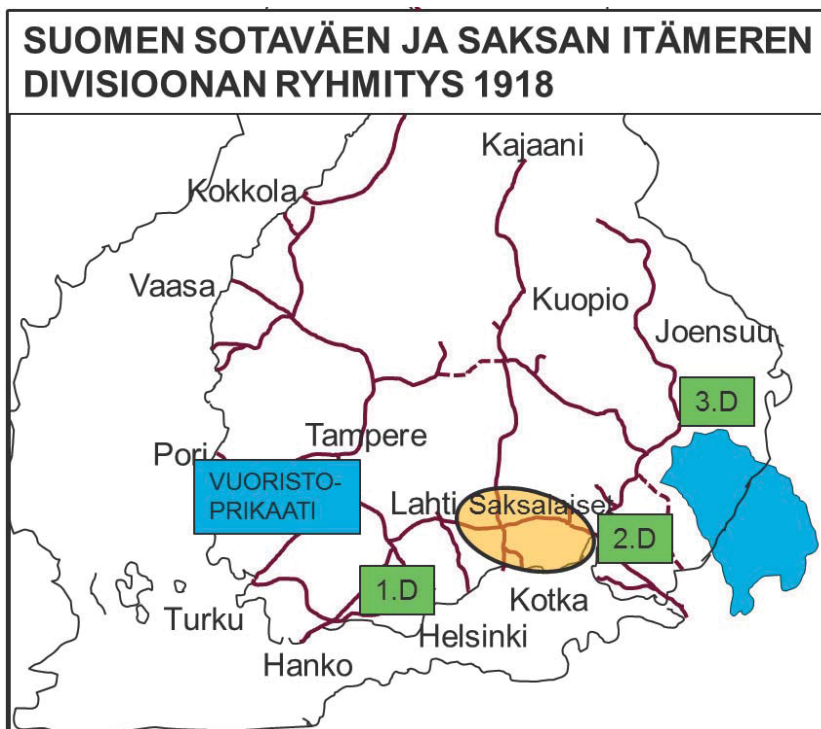
⁵⁶ Von der Goltz (1920), s. 126–130 katso myös Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 I (1986), s. 27–28 sekä www.havina.net/fi/23/monarkiasuunnitelma-repi-rikki-valkoisen-rintaman-html, viitattu 23.4.2015 klo 13.03.

⁵⁷ Muistio, tilanne sisällissodan loputtua, todennäköisesti vuodelta 1919, T 22520/Hh77, KA.

Ikäluokkiin kuulumattomat asevelvolliset käskettiin kotiuttaa. Divisioonista 1. ja 2. saivat kolme rykmenttiä, kun 3. Divisioonan oli tyydyttävä kahteen. Käsky sisälsi myös vuoristoprikaatin perustamisen. Vuoristoprikaati perustettiin kolmen sisällissodan jääkärirykmentin pohjalle, jotka supistettiin pataljooniksi. Puuttuva 3. Divisioonan rykmentti perustettiin vuoden 1919 huhtikuussa.⁵⁸

Divisioonat sijoitettiin Helsinkiin (1.D), Viipuriin (Karjalan kannakselle) (2.D) ja Laatokan pohjoispuolelle (3.D). Vuoristoprikaati sijoitettiin Riihimäelle, Loviisaan ja Lahteen. Saksalaisten Itämeren divisioona taas oli ryhmittyneenä Kouvola–Viipuri alueelle. Armeijan uudelleenjärjestely ja osittainen rauhankannalle siirtyminen saatiin valmiiksi vuoden 1918 elokuun loppuun mennessä (Kuva 10).⁵⁹

Tämä tarkoitti kolmen divisioonan käskemistä rauhan ajan vahvuuteen ja vuoristoprikaatin jättämistä edelleen sodan ajan vahvuuteen. Sodan ajan määrävahvuuksia tai organisaatioita ei vielä tuolloin ollut olemassa millekään joukolle. Pataljoonan sodan ajan vahvuudeksi määrättiin 1000 miestä ja rauhan ajan vahvuudeksi 500 miestä.⁶⁰ Armeijan jalkaväkiosien vahvuudeksi jäi tällöin noin 15 000 miestä.⁶¹

Kuva 10: Suomen sotaväen ja Saksan Itämeren divisioonan ryhmitys v. 1918⁶²

⁵⁸ Suomen Armeijan Yleisesikunta, Armeijakäskey 3, 17.6.1918. Pk 1481/27, KA ja Muistio, tilanne sisällissodan loputtua, todennäköisesti vuodelta 1919, T 22520/Hh77, KA sekä Tuompo & Grandell (1920), s. 26.

⁵⁹ Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 I (1986), s. 44 ja Kronlund (toim.) (1990), s. 191.

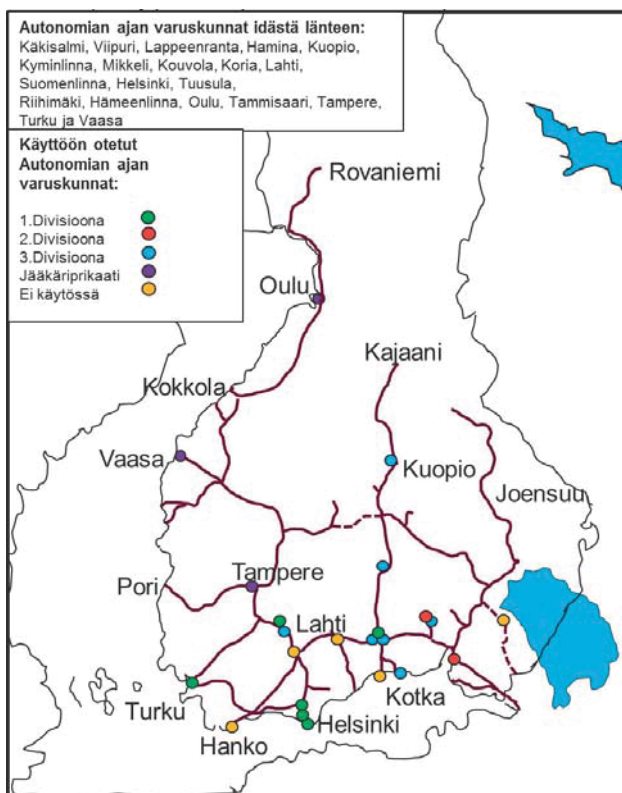
⁶⁰ Suomen armeijan ylijohdo, Armeijakäskey nro 1, 8.6.1918, Pk 1481/27, KA.

⁶¹ 8 Rykmenttiä x3 pataljoonaa x 500 miestä+3 vuoristoprikaatin pataljoonaa x1000 miestä= 15 000.

⁶² Kronlund (toim.) (1990), s. 139 ja 191 ja rautatiekartta, <http://www.doria.fi/handle/10024/79319>, viitattu 27.3.2018 kello 17.34.

Rykmenttien ja pataljoonien sijoituspaikkakuntien valintaan vaikuttivat eniten käytävissä olleet kasarmitilat. Tästä syystä paikkakunnat valikoituivat vanhojen venäläisten varuskuntien mukaan. Myös rautatiet ja hyvät kulkuyhteydet olivat merkityksellinen tekijä valintaa tehtäessä. Joukkojen keskittäminen taistelualueelle tapahtui rautateitä pitkin. Vanhat venäläiset ja suomalaisen sotaväen varuskunnat täyttivät tämän vaatimuksen parhaiten, koska ne oli rakennettu rautatieverkoston varteen.⁶³ Varuskunnista valittiin ne, joista voimien keskittäminen Venäjän rajan suuntaan olisi mahdollista (Kuva 11).

Armeijan johtosuhteita muutettiin myös osana alkanutta armeijan järjestelyä. Järjestelyn jälkeen armeijalla oli kolme esikuntaa. Esikuntien johtosuhteet jakaantuivat siten, että senaatin sota-asiaintoimituskunta oli sotaministerin esikunta. Yleisesikunnan päällikkö oli ylipäällikön neuvonantaja ja yleisesikunta hänen suunnittelutyönsä väline. Sotaväen päälliköllä taas oli käytössään yleisesikunnan koulutusosastosta muodostettu esikunta. Liikekannallepanon kannalta tärkein esikunnan osa oli tuolloin järjestelyosasto. Järjestelyosasto oli aluksi osa yleisesikuntaa, mutta siirrettiin lokakuussa 1918 sota-asiain toimituskuntaan.⁶⁴

Kuva 11: Sijoittuminen autonomian ajan varuskuntiin vuonna 1918 ja rataverkko⁶⁵

⁶³ Kronlund (toim.) (1990), s. 248, 264–267 ja 514.

⁶⁴ Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 I (1986), s. 36–42 ja Kronlund (toim.) (1990), s. 124.

⁶⁵ Kronlund (toim.) (1990), s. 264 ja Luettelo Suomen armeijasta, 15.4.1919, Pk 1481/28, KA sekä rautatiekartta, <http://www.doria.fi/handle/10024/79319>, viitattu 27.3.2018 kello 17.34.

Edellä mainitussa järjestelyssä kenraalimajuri Wilhelm Thesleffistä tuli 6. elokuuta 1918 Suomen armeijan ylipäällikkö ja sotaministeri. Venäjän armeijassa koulutuksensa hankkinut kenraalimajuri Wilkman taas huomasi ylipäällikköajan jääneen taakse. Hänestä oli tullut Suomen armeijan päällikkö, joka vastasi maavoimien⁶⁶ komentajaa. Yleisesikunta alistettiin yhdessä merivoimien⁶⁷ kanssa sotaministeri Thesleffille. Yleisesikunnan päälliköksi nimitettiin saksalainen eversti Konrad von Redern. Muis- sa esikunnissa johtajina toimivat suomalaiset, mutta heille nimitettiin saksalainen avustaja.⁶⁸ Johtamisjärjestelyiden avulla saksalaiset ottivat vahvan otteen Suomen armeijan alkutaipaleen muutoshetkestä.

Autonomian ajan ja Ruotsin vallan perintönä Suomella oli maan itsenäistyessä ole- massa valmiit organisaatiot lähes kaikkia valtion toimintoja varten. Ainoastaan oma ulkopoliittikka ja puolustuslaitos puuttuivat.⁶⁹ Puolustuslaitoksen organisointi saksala- laisen malliin oli kuningasmielisten suomalaisten ajamien tavoitteiden looginen jat- kumo. Myös esikuntia ja sotilasjohtamista alettiin organisoida saksalaisten tahdon mukaisesti⁷⁰. Taustalla oli paljon poliittista kähmintää ja tässä vaiheessa saksalainen malli jyrättiin käytäntöön poliitikkojen tukemana.

2.1.4. Liikekannallepanojärjestelmän ensiaskeleet ja kutsuntalaitos

Mannerheimin ja von der Goltzin esityksissä liikekannallepanojärjestelmäksi oli ollut tarjolla kaksi erilaista kaaderiperustamisjärjestelmää – hajautettu ja keskitetty. Toinen ero oli reservin tarpeessa. Tarvittiinko suuri vai pieni reservi? Valinta oli kohdistunut saksalaiseen keskitettyyn pienen reservin kaaderiperustamisjärjestelmään.

Rauhan aikaisten joukko-osastojen aloittaessa toimintansa sijoituspaikkakunnillaan heinä–elokuun vaihteessa vuonna 1918, voitiin aloittaa myös ensimmäiset liikekan- nallepanovalmistelut. Puuttuvat armeijan rauhan- ja sodan ajan määrävahvuudet jul- kaistiin 29. heinäkuuta 1918.⁷¹ Seuraavana päivänä käskettiin ensimmäisen kerran ”*liikekannalle asettamisen valmistelutöistä*”. Käskyssä painotettiin, että joukko-osastojen oli pidettävä hevosten, hevoskärrien, aseiden ja ampumatarvikkeiden määrät määrä- vahvuuksien mukaisina.⁷²

⁶⁶ Myös ilmavoimat kuuluivat tuolloin maavoimiin.

⁶⁷ Tunnettiin aluksi meriväkenä.

⁶⁸ Suomen sotajoukon ylipäällikön päiväkäsky nro 88, 6.8.1918, Pk 1481/28, KA ja Von der Goltz (1920), s. 143–146. Tapahtumien etenemisestä tarkemmin Terä & Tervasmäki (1973), s. 42–43.

⁶⁹ Talvela, Paavo: Sotilaan elämä I, K. J. Gummerus Oy:n kirjapaino, Jyväskylä 1976, s. 52.

⁷⁰ Suomen Armeijan Yleisesikunnan Virkaohje, päivämäärättä, R91-9, KA.

⁷¹ Sota-asian toimituskunta, Armeijan joukko-osastojen sodan ja rauhanaikaiset vahvuusmäärät, 29.7.1918, Pk 1481/27, KA, Ampumatarvikkeiden ja aseiden määrävahvuudet julkaistiin kuukautta myöhemmin. Sota-asian toimituskunta, Armeijan varustaminen aseilla ja ampumatarpeilla, 30.8.1918, R91-9, KA.

⁷² SA YE, Armeijakäsky nro 36, liikekannalle asettamisen valmistelutöistä, 30.7.1918., R91-9, KA.

Kesäkuun alussa julkaistussa ensimmäisessä armeijakäselyssä oli todettu, että alkupe- räisiin suunnitelmiin kuulunutta jalkaväkirykmenttien neljättä pataljoonaa ja vuoris- toprikaatin pataljoonien neljättä komppaniaa ei voitu vielä perustaa. Näiden perus- tamiseksi tuli jokaisen joukko-osaston suunnitella puuttuvien täydennyspataljoonien ja -komppanioiden perustaminen sodan aikaisessa liikekannallepanossa. Sotaa varten näihin täydennysjoukkoihin oli varattava runko upseereista, aliupseereista ja miehis- töstä. Runko oli määrättävä mahdollisimman pieneksi ja valittujen tuli olla ensi sijas- sa ”ruumiillisesti vähemmän kehollisia” sotilaita.⁷³

Täydennysjoukon upseeri-, aliupseeri- ja miehistömäärät tarkennettiin syyskuussa. Täydennyspataljoonan piti varata rungoksi (kaaderiksi) palveluksessa olevista soti- laista pataljoonan komentaja, pataljoonan kirjuri ja neljä komppanian päällikköä. Komppanioihin varattiin kaksi aliupseeria ja neljä miestä.⁷⁴ Vaatimattomuudesta huolimatta reserviin perustuvan suomalaisen liikekannallepanojärjestelmän kehittä- misen ensimmäinen askel oli otettu.

Muiden joukkojen kuin kolmen divisioonan ja vuoristoprikaatin perustaminen oli mahdotonta ilman koulutettua reserviä.⁷⁵ Joukko-osastojen oli saatava koulutetta- vakseen varusmiehiä, jotta olemassa olevien joukkojen täydentäminen reserviläisillä ja uusien joukkojen muodostaminen sodan ajan kokoonpanoon olisi aikanaan mah- dollista. Tämä onnistui ainoastaan järjestämällä kutsuntoja.

Varusmiesten hankkimiseksi venäläistä perua ollut kutsuntalaitos jaettiin yhdeksään täydennysalueeseen.⁷⁶ Yhdeksään täydennysalueeseen kuului yhteensä 29 sotako- misarioiden johtamaa kutsuntapiiriä. Kutsuntapiirien sotakomisariot käskettiin teh- täviinsä heinäkuun alussa vuonna 1918 ja joukko-osastojen täydennysalueiden alue- jako käskettiin elokuussa.⁷⁷ Näiltä alueilta joukko-osastot saivat kutsuntojen jälkeen varusmiehensä ja liikekannallepanossa reserviläisensä.

Divisioonan eri rykmenttien täydennysalueet muodostivat toisiinsa liittyvän alueen. Jokainen rauhan ajan divisioonan rykmentti ja vuoristoprikaati saivat oman yhtenäi- sen täydennysalueen. Joukko-osaston täydennysalueet sisälsivät 2–3 kutsuntapiiriä. Alokkaat koottiin täydennysalueilta joukko-osastoihin kotipaikkojen mukaan. Sa- moilta seuduilta kotoisin olevat miehet palvelivat myös samoissa joukko-osastoissa.⁷⁸ (Kuva 12)

⁷³ Suomen armeijan ylijohdo, Armeijakäsely nro 1, 8.6.1918, Pk 1481/27, KA ja SA YE, Armeijakäsely nro 36, liikekannalle asettamisen valmistelutöistä, 30.7.1918., R91-9, KA.

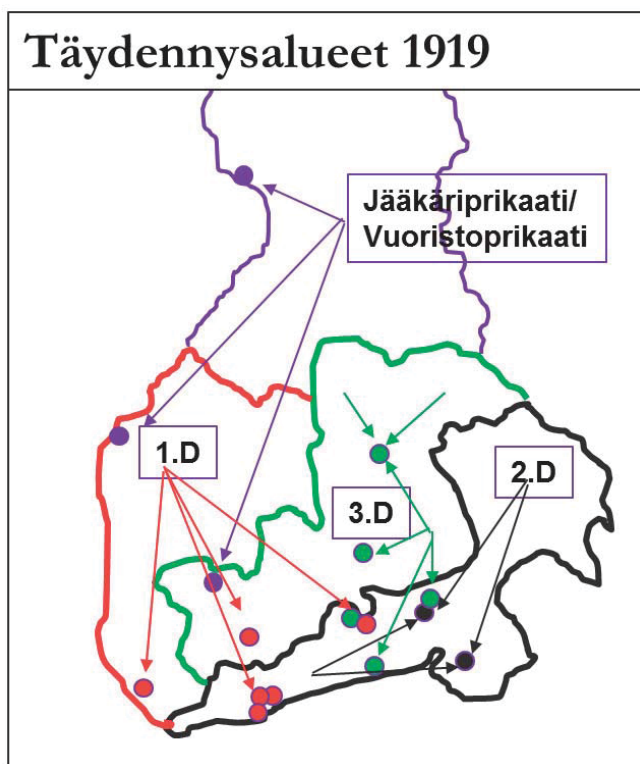
⁷⁴ SA YE, Huomautuksia divisioonain määrääkäsilyilmoituksista, kosk. liikekannalle asettamisvalmistelua, 16.9.1918, R91/9, KA.

⁷⁵ SA YE, Armeijakäsely nro 36, liikekannalle asettamisen valmistelutöistä, 30.7.1918, R91-9, KA.

⁷⁶ Kartta kutsuntapiireistä ja sotakomisarioista, päivämäärättä, T 26963/1, KA. Katso myös Tuompo & Grandell (1920), s. 24. Terä & Tervasmäki (1973), kertoo määrän olleen tuolloin 13 kutsuntapiiriä, s. 46.

⁷⁷ SA ylipäällikkö, Armeijakäsely nro 46, Täydennyslaitoksen järjestelystä, 14.8.1918, R91-9, KA ja Tuompo & Grandell (1920), s. 24 ja Terä & Tervasmäki (1973), s. 45–46.

⁷⁸ Tuompo & Grandell (1920), s. 24–31.

Kuva 12: Täydennysalueet ja varuskunnat vuonna 1919⁷⁹

Järjestely sisälsi myös ongelmia. Rykmenttien sijoituspaikkakunnat eivät välttämättä sijainneet lähelläkään sitä aluetta, josta alokkaat sille tulivat. Joukko-osaston sijoittaminen alokasalueelle tai sen läheisyyteen oli toki pyrkimyksenä, mutta joukkojen keskittäminen taistelualueelle venäläistä perua olleelta varuskunnan sijoituspaikkakunnalta oli merkityksellisempi asia. Olemassa ollut varuskuntien rakennuskanta ja operatiiviset näkökohdat ohjasivatkin ensimmäisten kutsuntapiirirajojen hahmotte-
lua.⁸⁰ (Kuva 12)

Myös sisäpoliittisen tilanteen epävakaudella oli merkitystä alokasalueiden määräyty-
miselle. Esimerkiksi Helsinkiin alokkaat tulivat ”valkoisen Suomen sydäimestä, Pohjan-
maalta.”⁸¹ (Kuva 12) Vaikeuksista huolimatta liikekannallepanon perustekijät alkoivat
muodostua. Armeijan joukko-osastot olivat olemassa ja nyt niiden oli mahdollista
kutsua asevelvollisia palvelukseen.

Ensimmäinen sisällissodan jälkeinen ikäluokka oli astunut palvelukseen vuoden 1918
syksyllä. Palveluksessa olleesta ikäluokasta saatiin seuraavana vuonna täydennyspa-
taljoonat jokaiselle jalkaväkirykmentille ja vuoristoprikaatille sekä divisioonien asela-
jiosat.⁸²

⁷⁹ Kronlund (toim.) (1990), s. 184.

⁸⁰ Tuompo & Grandell (1920), s. 28–29.

⁸¹ Sama.

⁸² Sota-asiainm, nro 105.18.Y.1. Täydennys-muodostelmien perustamisesta, 20.11.1918, R91-9, KA.

Myös liikekannallepanojärjestelmä otti ensimmäisiä askeliaan. Sodan uhkan ilmoittamisesta, liikekannallepanokäskyn antamisesta ja välittämisestä käskettiin vuoden 1918 marraskuussa. Liikekannallepanokäskylle annettiin vakiomuoto ja määriteltiin ensimmäinen liikekannallepanopäivä. Valmiuden kohottamiselle annettiin oma koodi. Salasanalla ”*Patria*” siirryttiin tehostettuun valmiuteen. Myös sodan ajan joukon kuljetussuunnittelu eteni. Ensimmäiset suunnitelmat taistelualueelle keskittämistä varten valmistuivat rintamalinja takana Helsingissä olleelta 1. Divisioonalta marras-joulukuussa vuonna 1918.⁸³

Sisällissodan päättyminen rauhoitti tilannetta Suomessa, mutta Venäjän ilmapiiri säilyi hyvin epävakana. Vuoden 1918 loka–marraskuussa näyttikin, että ensimmäinen Suomen armeijan liikekannallepano olisi tosiasia. Joukko-osastoja varoitettiin mahdollisuudesta, että armeijaa täytyi piakkoin käyttää. Kaikki liikekannallepanon valmistelutyöt oli tarkistettava. Hevosia ja sotamateriaalia oli hankittava sotavahvuutta vastaava määrä. Täydennyspataljoonien ja -komppanian perustaminen tuli toistaiseksi unohtaa, koska täydentäminen ei vielä onnistuisi. Ennakkovaroitus osoittautui kuitenkin virhearvioksi. Valmiuden kohottaminen johtui havaituista joukkojen keskityksistä Pietariin tai Itämeren divisioonan saamasta käskystä valmistella hyökkäystä sinne.⁸⁴

Liikekannallepanoa ei tullut ja ensimmäisen maailmansodan viimeiset hetket olivat käsillä. Saksa antautui (11.11.1918) pari viikkoa virhearvioksi osoittautuneen ennakkovaroituksen jälkeen. Häviön myötä suomalaisten monarkistien toivoma saksalaisen kuninkaan tulo Suomen hallitsijaksi kävi mahdottomaksi.⁸⁵ Tämän jälkeen valtiomuodon valmistelulle oli vain yksi vaihtoehto. Suomesta tulisi tasavalta.

Saksalaisten perintönä Suomeen jäi kooltaan pieni, kolmen divisioonan ja yhden vuoristoprikaatin armeija. Se oli lähes kokonaisuudessaan varusmiespohjainen. Ainoastaan upseeristo ja aliupseeristo olivat kantahenkilökuntaa. Eikä kantahenkilökunnan osaamistaso ollut vielä korkealla. Liikekannallepanojärjestelmän rakentaminen oli alkutekijöissään. Saksalaiskauden liikekannallepanojärjestelylle tyypillisesti sodan ajan joukkojen organisaatio oli samanlainen kuin rauhan aikainen armeija.⁸⁶

Armeija ei voinut hyödyntää koko maan sotapotentiaalia, joka koulutetun reservin myötä tuli väistämättä kasvamaan. Voidaan puhua ennemmin joukkojen täydentämisestä sotavahvuuteen kuin liikekannallepanosta. Mitään liikekannallepano-ohjesääntöä ei ollut olemassa. Ohjeistus oli yksittäisten käskyjen varassa. Kaaderipe-rusteinen joukkojen perustaminen varuskunnissa oli ainoa mahdollinen liikekannallepanon malli. Joukko-osastojen alokas- ja kutsunta-alueet olivat määrätty, mutta niillä ei vielä ollut reserviläisiä. Kutsunta koski vasta varusmiesten palvelukseen astumista. Kutsuntalaitos ja kutsuntapiirit periytyivät autonomian ajalla, eivätkä kutsuntapiirien ja täydennysalueiden rajat vielä olleet optimaalisia joukko-osastojen si-

⁸³ Sota-asiainmtk, nro 110.18.Y.1. Määräyksiä liikekannallepanokäskyä varten, 21.11.1918, R91-9, KA ja YE Kulkulaitos ja etappiosasto, 1D:n joukkojen keskitys 3 päivänä, 21.12.1918, R91-9, KA sekä Kronlund (toim.) (1990), s. 213.

⁸⁴ Ylipäällikön käsky nro 85, Koskeva liikekannalle asettamisen valmistelua, 30.10.1918, R91-9, KA ja Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 I (1986), s. 24–25 ja Kronlund (1990), s. 211.

⁸⁵ Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 I (1986), s. 27–28 ja Juva (1957), s. 134–135.

⁸⁶ Kronlund (toim.) (1990), s. 210–211.

joituspaikkakunnilta katsottuna. Vanha asevelvollisuuslakikin oli vielä voimassa kaikkine ongelmineen. Sodan ajan joukkojen täydentäminen reserviläisillä ei ollut vielä mahdollista, mutta sekin aika oli vielä tuleva.

2.2. Liikekannallepanojärjestelmän venäläinen osuus

2.2.1. Tunzelmanin liikekannallepanomietintö

Saksalaisten lähdettyä Suomen poliittinen tilanne muuttui. Saksalaissuuntausta kannattaneet tahot vaihtuivat. Ylipäällikkö ja sotaministeri Thesleff sekä hallitus saivat lähteä. Valtionhoitajana toimineen ja monarkiaa ajaneen Svinhufvudin luottamus katosi saksalaisten tavaroiden pakkauksen myötä.⁸⁷

Poliittinen tilanne vaati uudelleenarviointia. Saksalaissuuntauksen jälkeen oli katsottava länteen. Tähän tehtävään vasta valittu Lauri Ingmanin hallitus kysyi Euroopassa lomailemassa ollutta kenraali Mannerheimia. Thesleffiin paikan sotaministerinä sai Mannerheimin luottomies Rudolf Walden (Kuva 13). Muutoksia koki myös senaatti, jonka nimi muutettiin valtioneuvostoksi ja sen toimituskunnat ministeriöiksi.⁸⁸

Poliittisen ilmapiirin muutos vakiinnutti tilannetta vuoden 1919 alussa. Pohjoisella ja itäisellä rajalla tilanne rauhoittui saksalaisten Suomesta lähdön myötä. Toisaalta Suomen osallistuminen Viron sotaan, retkikunnat Petsamoon, Vienan Karjalaan ja Aunukselle sekä maan geopolittisesti merkityksellinen sijainti Pietarin kulkuväylällä pitivät tilanteen edelleen jännittyneenä.⁸⁹ Armeijan liikekannallepanoa harkittiin esimerkiksi vuoden 1919 syksyyn mennessä neljä eri kertaa.⁹⁰ Liikekannallepano oli jälkikäteen tarkastellen mahtipontinen ilmaisu. Toteutuessaan nämä liikekannallepanot olisivat tarkoittaneet rauhan ajan joukko-osastojen siirtämistä rajalle.

Saksalaisen eversti von Redernin lähdettyä, yleisesikunnan päälliköksi nimettiin eversti Alexander Tunzelman von Adlerflug (myöhemmin Tunzelman). Hänen kautensa yleisesikunnan päällikkönä ei ollut pitkä, mutta sille sijoittuu ensimmäinen suomalaista liikekannallepanojärjestelmää koskevan mietinnön laadinta. Tunzelman toimi yleisesikunnan päällikkönä kolmisen kuukautta – aina 5.3.1919 asti – jolloin hänen paikalleen tuli kenraalimajuri Hannes Ignatius.⁹¹

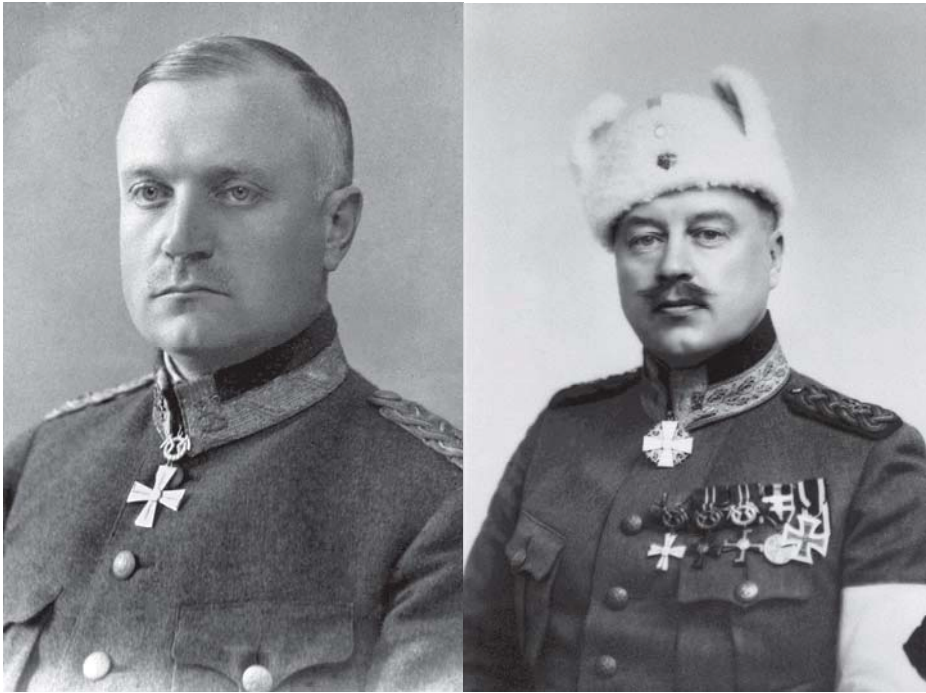
⁸⁷ Terä & Tervasmäki (1973), s. 62–63 ja Juva (1957), s. 130–134.

⁸⁸ Mannerheim G: Muistelmat I (1951), s. 368–389, Terä & Tervasmäki (1973), s. 62–63 ja Juva (1957), s. 133.

⁸⁹ Tuompo & Grandell (1920), s. 30 ja Kronlund (toim.) (1990), s. 103.

⁹⁰ SM nro 178 T.E. sal, 29.10.1919, otsikotta, kertomus B-armeijan materiaalitilanteesta, Pk 1481/38, KA. Muista lähteistä ei löydy mainintaa harkituista liikekannallepanoista tai niiden todellisesta vakavuudesta. Muistion oli tehnyt eversti Späre, joka saattoi myös perustella liikekannallepanoilla lisärahoitusta materiaalitilanteen parantamiseksi.

⁹¹ Terä & Tervasmäki (1973), s. 62–63.

Kuva 13: *Sotaministeri Rudolf Walden ja Alexander Tunzelman von Adlerflug, SA-kuva*

Tunzelman (Kuva 13) oli taustaltaan Baltian saksalaista aatelissukua. Hänen sotilasuransa alkoi vuonna 1899 Suomen Rakuunarykmentissä. Hän valmistui kadettikoulusta vuonna 1902 ja palveli sen jälkeen Venäjän armeijassa vuoteen 1918. Palvelusaikanaan hän suoritti Nikolain yleisesikunta-akatemian vuonna 1908 ja seuraavana vuonna upseereiden ratsuväkikoulun. Ensimmäisen maailmansodan aikana hänelle oli kertynyt runsaasti kokemusta eri esikuntatasoista. Hän oli työskennellyt esikuntapäällikkönä niin rykmentissä, divisioonassa kuin armeijakunnassakin. Everstin arvoon Venäjän armeijassa ylennyt Tunzelman oli saanut sodan loppuvaiheessa myös rykmentin komennettavakseen.⁹²

Eversti Tunzelmanin mietintö suomalaisesta liikekannallepanojärjestelmästä on päivätty 25. tammikuuta 1919. Mietinnössä käsitellään ensimmäistä kertaa suomalaisen kaaderiperusteisen liikekannallepanojärjestelmän tunnistettuja osa-alueita yhtenä kokonaisuutena. Mietinnön tarpeellisuuden ymmärtää aiempaa ohjeistusta tarkasteltaessa. Liikekannallepanosta ei ollut olemassa mitään ohjesääntöä. Mietinnössä yhdistetään yksin kansin aikaisempi sirpaleinen liikekannallepano-ohjeistus muutamilla uusilla ajatuksilla maustettuna.

⁹² Nimikirjaote, Aleksander Tunzelman von Adlerflug, numero 28992, KA ja Harjula (2013), s. 56, 64, 77, 118–119, 129, 138, 204, 208, 230 ja 265.

Mietintö oli kiertänyt lausunnolla esikuntien tärkeimmissä osissa aina ylintä johtoa myöden. Tästä on osoituksena muun muassa sotaväen päällikön nimikirjaimet K.W. ja niiden päällä teksti ”hväksyn”. Mietintöön kirjoitetun moitteen mukaan muistio on jäänyt valtionhoitaja Mannerheimille ilmeisesti huolimattoman esittelijän unohtamana.⁹³

Tunzelmanin mietintö vahvisti liikekannallepanojärjestelmän saksalaisajan perinnön, mutta lisäsi siihen myös venäläisiä piirteitä.⁹⁴ On huomattava, että Mannerheim ei muuttanut saksalaispohjaista armeijan järjestelyä vuoden 1918 suunnitelmansa mukaiseksi, vaikka hänellä olisi ollut siihen tässä vaiheessa mahdollisuus.⁹⁵ Järjestelmän kehittäminen oli lähtenyt liikkeelle ja liikettä oli ilmeisesti vaikea pysäyttää.

Mietintö oli nimetty etukannessa nimellä ”*Mobilisationsplanen*” (Liikekannallepanosuunnitelma), mutta sisäsivun tarkempi otsikko kuvaa paremmin sisältöä ”*Förberedande åtgärder för armens och flottans mobilisering*” (Suomen armeijan ja laivaston liikekannallepanon valmistelevat toimenpiteet). Mietintö oli osoitettu Suomen armeijan ylipäällikölle ja siinä oli kuusi otsikoitua lukua.⁹⁶

Ensimmäisessä henkilöstöä ja upseeristoa käsitelleessä luvussa todettiin olemassa oleva tilanne. Koulutettua miehistö- ja upseerireserviä tai sijoitettua kaaderia ei ollut olemassa kaikkia muodostelmia varten. Jalkaväen tilanne oli paras, joskaan ei kovin kehuttava. Esimerkiksi rannikkotykistöllä ei ollut ollenkaan täydennysmuodostelmia ja pioneerijoukoille oli vasta hahmoteltu sijoitettavan kaaderin suuruutta. Kaikessa oltiin vielä alkuvaiheessa. Kuvaavaa liikekannallepanon suunnittelun tasolle oli esimerkiksi se, että mietinnössä todetaan yksinkertaisesti laivaston tarvitsevan miehistön tulevan Helsingistä.

Suunnittelun mahdollistamiseksi sotaministeriö tarvitsi tietoja vuosien 1897 ja 1898 ikäluokkien miesmääristä suoritettujen kutsuntojen perusteella. Samoin tarvittiin tietoja suojeluskuntien kirjoilla olevista henkilöistä. Suojeluskuntien jäsenten todettiin edustavan tässä tilanteessa harjoitetuinta ja käyttökelpoisinta henkilöstöä sodan ajan joukkoon. Suojeluskuntalaisilla ajateltiin tarvittaessa täydentää vakinaisen armeijan joukkoja.

Syksyllä kotiutettujen ikäluokkien 1892 ja 1893 käyttäminen vakinaisen armeijan täydentämiseksi nähtiin myös mahdollisena. Näiden ikäluokkien vahvuus oli 5000 miestä, joka silloisessa tilanteessa näytteli merkittävää osaa reservistä. Reserviläisten määrä kasvaisi seuraavaksi palveluksessa olleiden 1894–1896 ikäluokkien kotiutumisen jälkeen.

Oma kokonaisuutensa oli suojeluskuntien liikekannallepano. Suojeluskuntien vastuulle ajateltiin sotatilanteessa valvontatehtävät rintaman (sotänäyttämön) takana. Valvottavia kohteita olisivat rannikot, rautatiet, rautatiesillat ja vesitornit. Suojeluskuntien rooli painottui selkeästi selusta-alueen suojaamiseen.

⁹³ Mobilisationsplanen, PLM-33/Ec:1, KA.

⁹⁴ Sama.

⁹⁵ Samasta havainnosta on myös maininta, Kronlund (toim.) (1990), s. 193–194.

⁹⁶ Alla olevassa tekstissä on käytetty lähteenä Mobilisationsplanen, PLM-33/Ec:1, KA.

Liikekannallepanon nopeus todettiin todelliseksi ongelmaksi. Jos vakinaisen armeijan joukot täydennettiin sodan ajan vahvuuteen, voitiin keskitysmarssi aloittaa pahimmillaan vasta kolmen viikon kuluttua. Näissä olosuhteissa ”*itäinen vibollinen*” marssisi maan läpi ryöstäen, tuhoten ja miehittäen alueen, koska vastassa olisivat vain heikot rajavartioujoukot.

Mietinnössä hahmoteltiin myös sodan ajan kokoonpanoon siirtymistä, joukkojen täydentämistä sodan aikana, miehistön kutsumista liikekannallepanossa ja miesten tietojen rekisteröintiä. Palvelukseen kutsuttujen asevelvollisten rekisteröinti tuli aloittaa kutsuntapiirien sotakomisarioiden toimenpitein. Kaikki asiat olivat kuitenkin vasta pöydällä. Esimerkiksi päätös armeijan sodan ajan vahvuudesta oli vielä auki ja odotti ratkaisua. Tässä vaiheessa vakinaisen armeijan joukkojen rinnalle kaavailtiin niitä vastaavia reservidivisioonien esikuntia ja reservidivisioonia. Nämä voisivat pakko-ottaa tarvitsemansa miehistön rintamalle raskaiden tappioiden täydentämistä varten. Pakko-otot tehtäisi samoilta täydennysalueilta kuin vakinaisen armeijan joukko-osastokin. Reservidivisioonat toimisivat rintamalle lähteneiden joukko-osastojen varuskunnissa.

Seuraavat luvut käsittelevät materiaalitytilannetta ja niitä periaatteita, joita liikekannallepanossa tuli käyttää materiaalin hankkimisessa ja jakamisessa. Suunnittelun perusteeksi oli tehty laskelmia tarvittavista materiaalmääristä ja verrattu niitä olemassa olevaan materiaaliin. Tällaista vertailua oli tehty esimerkiksi kenttäkeittimistä ja hevosta, jotka tuona aikana varmasti edustivat sodankäynnin kannalta kriittistä materiaalia. Luvut sisälsivät myös ohjeistusta hevosten ottamisesta sotaväen käyttöön.

Materiaalitytilannetta käsittelevistä luvuista on nähtävissä tarve aloittaa määrätietoinen liikekannallepanon suunnittelu. Suunnittelua varten ei ollut olemassa riittävästi tietoa. Tämä suunnittelu olisi mahdollista vasta kun päätettäisiin mieskohtaisesta ja joukkokohtaisesta varustuksesta, muona-annoksista sekä ampumatarvikkeiden tuoliannoksista ja niiden määristä.

Näissä ”*Mobilisationsplanen*” muistion lyhennytyissä luvuissa on luettavissa suomalaisen liikekannallepanojärjestelmän ensimmäinen koottu esitys. Samalla se on eräänlainen alkupiste ja pysäytyskuva vuoden 1919 alun tilanteesta. Mitään ei käytännössä ollut vielä tehty. Sodan ajan reserviä saatiin koulutettua tulevina vuosina lisää ja se sijoitettiin ensimmäisten hahmotelmien mukaan reservidivisiooniin taistelutappioiden korvaamiseksi. Liikekannallepanossa sen käyttäminen varusmiespohjaisen rauhajan ajan armeijan osana oli vielä liian hidasta. Jotain oli keksittävä.

Muistion viimeinen luku – suojeluskunnat – on kirjoitettu otsikkona, mutta kohta ammittaa tyhjyyttä. Ainoat suojeluskuntaa koskevat kirjaukset löytyvät henkilöstöä koskevasta alaluvusta. Suojeluskuntien rooli liikekannallepanossa ja armeijan tukena oli vielä ilmeisen epäselvä. Muistion maalaamassa tilannekuvassa oli enemmän kysymysmerkkejä kuin vastauksia. Tulevaisuus näyttäisi, olisiko suojeluskuntajärjestöstä hyötyä armeijan liikekannallepanossa.

2.2.2. Kaaderiperustamisen perusajatus muotoutuu

Tunzelmanin mietinnön jälkeen liikekannallepanojärjestelmää ryhdyttiin määrätietoisesti kehittämään. Koko maan koulutettu sotilaspotentiaali haluttiin armeijan käyttöön. Tällöin sotaministerinä toiminut Rudolf Walden näytti tehokkuutensa kaaderiperustaisen liikekannallepanojärjestelmän kehittämisessä.

Sotaministeriö tiedosti, että kutsuntojen ja yleisen asevelvollisuuden myötä sodan ajan armeijan vahvuus ja koko tulisi kasvamaan. Vaikka koulutettua reserviä ei vielä ollut olemassa, antoi sotaministeriö 1. huhtikuuta 1919 käskyn kaksinkertaistaa liikekannallepanossa perustettava kenttäarmeija. Käskyllä annettiin perusteet henkilöstön sijoittamisesta A- ja B-joukkoon.⁹⁷

A- ja B-joukon perustamisen idea oli yksinkertainen. Liikekannallepanossa muodostettiin rauhan aikaisten joukko-osastojen lisäksi uusia joukkoja samoilla varuskunta-paikkakunnilla. Reserviläiset saatiin samoilta täydennysalueilta kuin alokkaatkin ja joukot organisoitiin samalla tavalla kuin vakinaisen armeijan joukko-osastot. Joukkoja ikään kuin monistettiin. Paikkakunnat, joissa rauhan aikaiset joukko-osastot sijaitsivat, muodostivat liikekannallepanossa perustamispaikan. Vakinaisen armeijan joukoista käytettiin nimitystä A-joukko ja liikekannallepanossa reserviläisistä perustettavista joukoista käytettiin nimitystä B-joukko. Armeijan teoreettinen sodan aikainen koko kasvoi tällä järjestelyllä kuuteen divisioonaan ja kahteen jääkäriprikaatiin. Vuoristoprikaatin nimi, kun oli muuttunut vuoden 1919 maaliskuussa olosuhteisiin paremmin sopivaksi jääkäriprikaatiksi. Myöhemmin suunniteltiin vielä kolmen C-Divisioonan perustamista, mutta tämä jäi haaveeksi eikä koskaan toteutunut.⁹⁸

Joukko-osastossa palveluksessa olleet varusmiessaapumiserät yhdessä kantahenkilökunnan kanssa toimivat runkona perustettavalle A-joukolle. Varusmiesten vähimmäiskoulutusajaksi ennen A-joukkoon sijoittamista arvioitiin kolme kuukautta.⁹⁹ Kantahenkilökunnasta A-joukkoon sijoitettiin yli puolet. Sijoitukset olivat samat kuin henkilön tehtävä joukko-osastossa. Rauhan ajan rykmentin komentaja oli myös A-muodostelman rykmentin komentaja.¹⁰⁰ Liikekannallepanossa A-joukkoa täydennettiin reserviläisillä ja se oli luonnollisesti ensimmäiseksi perustettava joukko.¹⁰¹ A-joukkoa käytettiin suojaamaan liikekannallepanoa.

⁹⁷ SM nro 427 19.Y.1. Erittäin sal. Määräys sodanaikaisista joukkomuodostelmista, 1.4.1919, Pk 1481/28, KA ja Kronlund (toim.) (1990), s. 194 ja 212.

⁹⁸ SM nro 427 19.Y.1. Erittäin sal, Määräys sodanaikaisista joukkomuodostelmista, 1.4.1919, Pk 1481/28, KA, katso myös Muistio, Minkäläinen suojeluskuntajärjestö on meillä vakinaisen väen rinnalla välttämätön, päivämäärättä, Pk 1542/5, KA ja SM Käskylehti nro 18, 15.3.1919, Pk 1481/28, KA ja Arimo: Suomen puolustus-suunnitelmat 1918–1939 osa III, Sotatieteenlaitoksen julkaisuja XXIII, Helsinki 1987, s. 183.

⁹⁹ SM nro 387.19.Y.1. erittäin salainen, 1.7.1919, Suunnitelma armeijan ensimmäiseksi täydentämiseksi liikekannallepanon sattuessa, Pk 1481/27, KA katso myös Muistio, Minkäläinen suojeluskuntajärjestö on meillä vakinaisen väen rinnalla välttämätön, päivämäärättä, Pk 1542/5, KA.

¹⁰⁰ SM nro 175.19.Y.1.sal, 5.5.1919, Arvoasteluettelo liikekannallepanoa varten, Pk 1481/28, KA.

¹⁰¹ SM nro 387.19.Y.1. erittäin salainen, 1.7.1919, Suunnitelma armeijan ensimmäiseksi täydentämiseksi liikekannallepanon sattuessa, Pk 1481/27, KA.

Joukko-osaston henkilökunnan toinen puolikas sijoitettiin B-joukon kaaderirungoksi. Kantahenkilökunnan B-joukon sodan aikainen sijoitus oli yhtä tehtävätasoa rauhan aikaista korkeampi. Rauhan aikaisen rykmentin komentajan apulainen sai sodan aikana johdettavakseen rykmentin, kompanian päällikkö pataljoonan ja joukkueenjohtaja kompanian.¹⁰² B-joukko perustettiin vasta liikekannallepanossa. Sen muut johtajat ja miehistö täydennettiin reserviläisistä, joiden varusmiespalveluksesta oli kulunut vähemmän kuin viisi vuotta. B-joukko kuitenkin luovutti perustettaessa reserviläisiä A-joukolle niin kauan kunnes se oli perustettu kokonaisuudessaan.¹⁰³

A- ja B-joukon lisäksi perustettiin (T) täydennysmuodostelmia. Yhteensä täydennyspataljoonia oli tarkoitus perustaa kymmenen kappaletta. Tämän lisäksi olivat omat täydennysmuodostelmat tykistölle ja muille erikoisjoukoille. Täydennysmuodostelmia ei ollut tarkoitus käyttää taktillisina yksiköinä, vaan niiden tehtävänä oli kouluttaa täydennyshenkilöstöä perustetuille A- ja B-joukoille. Täydennyspataljoonien henkilöstö muodostettiin nostoväestä. Varusmiespalveluksen suorittaneet henkilöt, joiden palveluksen loppumisesta oli enemmän kuin viisi vuotta, kuuluivat nostoväkeen. Nostoväkeen kuuluvia voitiin kutsua palvelukseen liikekannallepanon jälkeen järjestävissä kutsunnoissa.¹⁰⁴

Täydennysmuodostelmia johtivat niitä varten erikseen perustettavat komentovirastot. Komentovirastoja oli suunniteltu perustettavaksi neljä kappaletta. Ne oli nimetty sijoituspaikkakuntiansa mukaan (Helsingin, Viipurin, Mikkelin ja Vaasan komentovirastot). Tyypillisesti niiden perustettavana oli 2–3 täydennyspataljoonaa ja tykistön täydennyspatteria sekä yksi hevosvarikko.¹⁰⁵

Kaaderiperustamisessa joukko-osastolla tuli olla hallussaan sotamateriaali perustamiin A- ja B-joukkoja varten. Rauhan aikana B-joukosta ei ollut olemassa muuta kuin sen henkilökunnasta muodostettu kaaderi ja varastoitu sotamateriaali. Materiaali vaati huoltoa ja sen oli oltava tarvittaessa nopeasti jaettavissa. Tähän tarkoitukseen sotaministeriö perusti vuoden 1919 heinäkuussa varastoupseereiden¹⁰⁶ ja varusmestareiden virkoja. Ne paikkakunnat, joissa perustettiin vain täydennysmuodostelmia, saivat omat varastonsa lokakuussa 1919.¹⁰⁷

Edellä kerrotun varastointikuvauksen perusteella materiaalitilanteesta saa positiivisen kuvan. Sotamateriaalia oli itsenäistymisen alkuvuosina kuitenkin vain A-joukon perustamista varten. Eduskunnalta pyydettiin määrärahoja ensimmäisessä vaiheessa A- ja T-joukkojen täydelliseen varustamiseen. B-joukot oli tarkoitus varustaa vasta näiden jälkeen.¹⁰⁸

¹⁰² SM nro 175.19.Y.1.sal, 5.5.1919, Arvoasteluettelo liikekannallepanoa varten, Pk 1481/28, KA ja Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 I (1986), s. 157.

¹⁰³ SM nro 387.19.Y.1.erittäin salainen, 1.7.1919 Suunnitelma armeijan ensimmäiseksi täydentämiseksi liikekannallepanon sattuessa, Pk 1481/27, KA.

¹⁰⁴ SM, nro 148.19.Y.1. Erittäin sal, Määräys täydennysmuodostelmista, 10.4.1919, T 26963/1, KA ja SM nro 387.19.Y.1. erittäin salainen, 1.7.1919, Suunnitelma armeijan ensimmäiseksi täydentämiseksi liikekannallepanon sattuessa, Pk 1481/27, KA.

¹⁰⁵ SM nro 423.19.Y.1. Erittäin sal, Virkaohjeita komentovirastoille, 19.6.1919, Pk 1481/28, KA.

¹⁰⁶ 21 varastoupseerin ja 4 varusmestarin virkaa.

¹⁰⁷ SM nro 612.19.Y.1.sal, B-joukkojen varaston hoitoa, 22.7.1919, Pk 1481/28, KA ja SM Talousasiain esiupeeri, nro 169.19.T.E.sal, Täydennysvarastojen perustamista ja hoitoa, 16.10.1919, Pk 1481/27, KA.

¹⁰⁸ SM nro 178.T.E.sal, 29.10.1919, otsikotta, kertomus B-armeijan materiaalitilanteesta, Pk 1481/38, KA.

Kalusto ja henkilöstö puutteiden vuoksi liikekannallepanon laajuutta säädeltiin alkuvuosina kolmella eri ”muodostelutapauksella”. Näistä ensimmäinen oli laajin ja käsitti täyden liikekannallepanon. Tällöin perustettiin kaikki A-, B- ja T-joukot. Toisessa muodostelutapauksessa perustettiin A-joukkojen lisäksi ja vain yksi B-Divisioona sekä tarvittavat T-joukot. Kolmannessa muodostelutapauksessa ei jääty odottamaan reservidivisioonia, vaan perustettiin vain A-joukot tarvittavine täydennysmuodostelmineen. Muodostelutapaukset poistettiin suunnitelmista vuoden 1921 alkupuolella. Tämän jälkeen liikekannallepano tapahtui perustamalla A-, B-, ja T-joukot, vaikka vajaalla kalustolla.¹⁰⁹

Olemassa oleva varuskuntarakenne ohjasi joukko-osastojen sijoittamista. Saksalaisten vaikutuksesta joukko-osastot oli sijoitettu niihin varuskuntiin, jotka palvelivat sodan ollessa vielä käynnissä parhaiten heidän päämääriään. Joukko-osastojen sijoitus hidasti liikekannallepanoa. Perustaminen tapahtui varuskunnissa ja liikekannallepanoa voitiin nopeuttaa vain joukkojen majoituspaikkoja siirtämällä ja keskitysalueita vaihtamalla. Suurin joukko-osastojen majoituspaikkoja koskeva uudelleenjärjestely tehtiin kenraalimajuri Oscar Enckellin johdolla laaditun komiteamietinnön pohjalta. Mietintö valmistui vuoden 1920 marraskuussa.¹¹⁰

Uudelleenjärjestely koski erityisesti Karjalan kannaksen suuntaan tarvittavaa suojajoukkoa. Suojajoukon johtajaksi oli suunniteltu 2. Divisioonan komentajaa. Tätä tarkoitusta varten perustettiin kolme polkupyöräpataljoonaa ja yhdistettiin divisioonille kuuluneet ratsurykmentit yhdeksi ratsuväkiprikaatiksi. Tämän lisäksi suojajoukkoon kuuluivat Karjalan Kaartin rykmentti ja Savon jääkärirykmentti (myöhemmin Savon Prikaati).¹¹¹

Suojajoukkotehtävät eivät poistaneet joukko-osastoilta niiden B-joukkojen perustamisvelvollisuutta. Tämän käytännössä kuuden pataljoonan vahvuisen suojajoukon ei uskottu riittävän arvioitua uhkaa vastaan. Suojajoukkoa vahvennettiininkin Kannaksen alueella Viipurin suojeluskuntapiiriin perustamisvastuulla olleilla kahdella jalkaväki-rykmentillä ja yhdellä pataljoonalla. Laatokan pohjoispuolella suojajoukkoina toimivat rajavartiostot ja paikalliset suojeluskuntajoukot.¹¹²

Ensimmäiset itsenäistymisen jälkeiset puolustus suunnitelmat nimettiin ”liikekannallepanoiksi 1–3”.¹¹³ Nimi on kuvaava. Alkuvuosien puolustus suunnitelma oli liikekannallepanon, keskitys marssin ja operatiivisen suunnitelman kronologinen yhdistelmä joukkojen siirtämiseksi varuskunnista taistelualueelle. Seuraavissa suunnitelmissa operatiivinen suunnittelu ja liikekannallepanosuunnittelu erosivat jo toisistaan.

¹⁰⁹ Kronlund (toim.) (1990), s. 215.

¹¹⁰ SM, K.D. nro 367, 20.Y.1.sal. Käsky armeijan uudelleenjärjestelystä, 5.11.1920, Pk 1481/37, KA ja Arimo, Reino: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 osat II, Sotatieteidenlaitoksen julkaisuja XXIII, Helsinki 1986, s. 80–81, 136 ja 174–175.

¹¹¹ Lindeman, Carl Olaf: Suomen puolustusvoimien saattaminen sodan ajan kokoonpanoon vuonna 1939. Valmistelut ja suoritus. Olennaisimmat eroavaisuudet ja niiden syyt sekä vaikutukset vuoden 1941 vastaavaan suoritukseen, SKK:n diplomityö nro 694, Helsinki 1958, s. 6.

¹¹² Lindeman (1958), s. 6.

¹¹³ Tervasmäki Vilho, Maanpuolustus suunnitelmat, teoksesta *Talvisodan historia, osa 1*, neljäs painos, Sotatieteidenlaitos, Helsinki, 1991, s. 74–75.

Sotaväen kaaderiperustainen varuskunnissa tapahtuva liikekannallepanojärjestelmä oli perusrakenteeltaan valmiina 1920-luvun alussa. Ainoa kehitystä vaatinut asia oli suojeluskuntajärjestön vastuulle suunnitellun divisioonan perustaminen 1920-luvun lopulla.¹¹⁴ Liikekannallepanojärjestelmää ei tarvinnut enää suuremmin kehittää. Perustaminen tapahtui varuskunnissa eivätkä olosuhteet juuri muuttuneet. Vain varuskuntapaikkakunnan vaihtuminen aiheutti tarpeen suunnitella liikekannallepanojärjestelyt uudestaan. Puolustussuunnitelmien kehittyessä muutoksia tarvittiin pääasiassa keskitysmarssisuunnitelmiin.

Liikekannallepanojärjestelmän kehittyminen jämähti paikalleen alkuvuosien jälkeen, eikä liikekannallepano-, keskitys- ja puolustussuunnitelmia yhdistetty toisiinsa kovinkaan laadukkaasti. Suomi saa olla tyytyväinen, ettei sota syttynyt 1920-luvulla. Suunnitelmien sotku oli tuolloin melkoinen. Viimeisin kaaderiperustamiseen tähtäävä liikekannallepanosuunnitelma tehtiin vuonna 1929. Kaaderiperustamisen kehitys saavutti tällöin lakipisteen. Liikekannallepanojärjestelmän hitaus yhdessä kiihtyvän sotatekniikan kehityksen ja puna-armeijan voimistumisen kanssa huolestutti asioista perillä olleita tahoja. Oli selvää, että liikekannallepanojärjestelmä vaati muutosta.¹¹⁵

2.2.3. Kaaderiperustaminen joukko-osaston näkökulmasta

Joukko-osastojen kaaderiperustainen liikekannallepano kehittyi vähitellen 1920-luvun aikana. Vuonna 1929 julkaistu liikekannallepano-ohjesääntöehdotus edusti toimintatapojen näkökulmasta kehityksen lopputuotetta. *Tämän luvun teksti perustuu pääosin edellä mainittuun ohje-sääntöehdotukseen.*¹¹⁶

Joukko-osastojen liikekannallepanotöiden perustana olivat liikekannallepano-ohjesäännön ja annetun ohjeistuksen lisäksi puolustusministeriön (sotaministeriön) sekä yleisesikunnan julkaisemat toimeenpanokäskyt. Divisioonan komentaja jakoi saamansa toimeenpanokäskyn joukko-osastoilleen suorituskäskyiksi. Näissä käskyissä kerrottiin mitä sodan ajan joukkoja tuli perustaa ja miten kantahenkilökunta oli jaettava perustettaviin joukkoihin. Samalla annettiin ohjeet henkilötäydennyksistä sekä perustettavan joukon keskitysvalmiudesta.

Joukko-osastojen liikekannallepanovalmiutta voitiin nostaa kolmiportaisesti. Liikekannallepanokäskyä edelsi olosuhteiden sen mahdollistaessa valmiustiedonanto. Tämän jälkeen voitiin joukko-osastolle antaa sodanuhkatiedonanto. Näillä tiedonannoilla voitettiin aikaa liikekannallepanotöiden valmisteluihin.

Liikekannallepanon julistamisesta alkoi liikekannallepano-aika. Liikekannallepanopäivät olivat jaettu liikekannallepanon julistamispäivään, valmistelupäivään ja siitä eteenpäin 1, 2, 3 jne. liikekannallepanopäivään. Liikekannallepanokuulutusten jakelusta ja reserviläisten hälyttämisestä vastasi yleensä poliisi.

¹¹⁴ Kronlund (toim.) (1990), s. 214 ja Lindeman (1958), liite 1.

¹¹⁵ Grandell, Leonard: Min tjänstgöring på hemmafronten, muistelmakirjoitus, 1954, s. 1–15.

¹¹⁶ PM Sot.295.sal, 24.4.1929, Liikekannallepano-ohjesääntöehdotus, T 22520/Hh25, KA.

Varuskunnan päällikkö oli vastuussa liikekannallepanon valmistelutoista. Työhön hänellä oli käytettävissä varuskunnan komendanttiviraston liikekannallepanotoimikunta. Siihen kuului päällikön lisäksi liikekannallepanossa tarpeellinen henkilöstö, muun muassa lääkäri, talouspäällikkö, puolustusministeriön laitosten edustajat, suojeluskunnan edustaja, vastaanottokeskusten päälliköt, järjestelykeskusten päälliköt ja riittävä määrä avustavaa henkilöstöä. Työssään liikekannallepanotoimikunta oli oikeutettu käyttämään asiantuntijoita kunnallishallinnosta ja liike-elämän eri aloilta.¹¹⁷

Liikekannallepanotoimikuntia oli kaikkiaan 34 kappaletta. Joukko-osastoissa niitä oli 26 ja rajavartiostoissa kahdeksan.¹¹⁸ Perustettavat joukot olivat edellä mainituilla liikekannallepanotoimikuntien määrillä väistämättä isoja. Perustamispaikalle koottiin rykmentin tai vähintään pataljoonan kokoisia joukkoja.

Edellä mainitut 34 joukko-osastojen liikekannallepanotoimikuntaa vastasivat liikekannallepanosuunnitelmien laadinnasta. Joukko-osaston **liikekannallepanosuunnitelmassa** divisioonan suorituskäskyjen ja puolustusministeriön (sotaministeriön) sekä yleisesikunnan toimeenpanokäskyjen vaatimukset muutettiin käytännön ohjeiksi. Suunnitelmassa tuli ilmetä liikekannallepanoryhmien tehtävät, suorituksen aika, suoritukseen tarvittava henkilökunta, hevoset, ajoneuvot ja varustus. Suunnitelma tuli laatia olemassa oleviin olosuhteisiin sopivaksi ja joustavaksi.¹¹⁹

Liikekannallepanosuunnitelmansa perusteella liikekannallepanotoimikunta laati kaikille alaisilleen elimille **liikekannallepanosuorituskäskyt**. Ne tuli laatia erityisen tarkasti. Liikekannallepanotyöt tuli käsitellä työlajeittain ja niihin käytettävine aikamääreineen. Suorituskäskyihin oli liitettävä kaikki sellaiset asiapaperit, jotka olivat töiden suorittajille tarpeelliset.¹²⁰

Liikekannallepanosuunnitelman ja suorituskäskyjen perusteella laadittiin **liikekannallepanokalenterit** liikekannallepanon valvojille ja suorittajille. Työnjaon helpottamiseksi liikekannallepanokalenterin perusteella laadittiin lisäksi tärkeimpien yksittäisten henkilöiden työluettelot, joissa mainittiin aikajärjestyksessä tehtävät työt, suoritustapa ja tarvittava työvoima. Liikekannallepanokalenterilla joukkojen perustaminen pidettiin aikataulussa keskitysmarssien aloittamista varten.¹²¹ Kalenteri saattoi olla esimerkiksi millimetripaperille piirrettyjä ja työlajeittain nimettyjä nuolia, joilla havainnollistettiin rinnakkaisten tehtävien aikataulutus ja niiden tekemiseen käytettävissä oleva aika.

¹¹⁷ PM Sot.295.sal, 24.4.1929, Liikekannallepano-ohjesääntöehdotus, T 22520/Hh25, KA.

¹¹⁸ Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 235.

¹¹⁹ PM Sot.295.sal, 24.4.1929, Liikekannallepano-ohjesääntöehdotus, T 22520/Hh25, KA katso myös liitteet ohjesääntöön T 26840/1.sal, KA, tekstin lihavoinnit ovat tutkijan tekemiä.

¹²⁰ Samat, tekstin lihavoinnit ovat tutkijan tekemiä.

¹²¹ Samat sekä ohjeistus liikekannallepanokalenterin käytöstä 1920-luvun alusta, päivämäärättä ja otsikotta, Pk 1542/12, KA. Tekstin lihavoinnit ovat tutkijan tekemiä.

Reserviläinen löysi oikeaan varuskuntaan ja samalla perustamispaikalle kutsuntapiiriin katsastuskokouksessa tai varusmiespalveluksen päätteeksi sotilaspassiinsa saamansa liikekannallepanomääräyksen avulla. Liikekannallepanomääräyksestä ilmeni joukko-osaston lisäksi rautatieasema, jolta hänen määräaikana oli lähdettävä joukko-osastoonsa.¹²² Määräaika perustui liikekannallepanojulistuksen antamisajankohtaan ja siitä muodostuneisiin päivien nimiin.

Liikekannallepanotoimikunnan tuli valmistella reserviläisten vastaanotto kokoontumispaikoille ja opastaminen jakoelimeen. Reserviläisiä ei ollut sijoitettu valmiiksi perustettavaan joukkoon ennen heidän saapumistaan. Liikekannallepanotoimikunnalla oli tiedossa ainoastaan reserviläisten nimet ja koulutustausta. Jakoelimessä reserviläiset sijoitettiin yleensä saapumisjärjestyksessä perustettavan joukon johtokorttiin. Sijoitus kirjattiin tämän lisäksi miehelle pieneen pahvilappuun, jonka perusteella hän löysi joukkonsa. Sijoittamisen jälkeen joukolle jaettiin varustus varuskunnan alueella olleesta sotamateriaalivarastosta. Materiaalin jakamisen jälkeen perustettu joukko majoitettiin lähialueelle odottamaan kuljetusta rintamalle keskityssuunnitelmassa varattuna aikana.¹²³ Oli selvää, ettei miesten koulutusta voinut varusmiespalveluksessa rakentaa yksilöidyksi tai sodan ajan organisaatioita monimutkaisiksi, jos sijoittaminen tapahtui vasta perustamispaikalla. (Kuva 14)

Perustettavien joukkojen hevoset ja ajoneuvot (kärrit tai reki) saatiin pääosin sopimusteitse ja osittain pakko-otolla hevosottolautakuntien kautta. Hevoset ja ajoneuvot ohjattiin tämän jälkeen joko suoraan liikekannallepanokeskuksiin (joukko-osastoihin) tai koottiin ensin yhteen vastaanottokeskuksissa ja toimitettiin vasta siten varuskuntiin.¹²⁴

Perustettavien joukkojen moottoriajoneuvot hankittiin myös pääosin sopimusteitse ja osittain pakko-otolla. Ne ohjattiin moottoriajoneuvojen järjestelykeskuksiin, joista ne toimitettiin joukko-osastoille. Järjestelykeskuksia suunniteltiin perustettavaksi kymmenen. Keskusten määrä riitti vielä hyvin Suomen autokannalle, mutta hevoset oli otettava lähempää joukko-osastoa. Suomessa oli vuonna 1923 alle 4 700 moottoriajoneuvoa, mutta yli 300 000 sodan ajan joukolle soveliaista hevosta.¹²⁵

¹²² SM, nro 154.19.Y.1. Erittäin sal. Käsky kotiutettaville annettavista määräyksistä heidän vuosiluokkansa liikekannallejulistamisen varalta, 5.4.1919. R-91/9, KA ja Kronlund (toim.) (1990), s. 216 sekä Arimo: Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939 II (1986), s. 144.

¹²³ PM Sot.295.sal, 24.4.1929, Liikekannallepano-ohjesääntöehdotus, T 22520/Hh25, KA.

¹²⁴ Lindeman (1958), s. 5.

¹²⁵ Sama, s. 5 ja 17.

1.joukkue			
p.k. Amp.		p.k. Amp.	
Amp. apul.		Amp. apul.	
Taistelu- lähetti		Taistelu- lähetti	

Kuva 14: Osa komppanian johtokorttia, johon sijoittaminen tehtiin reserviläisen saavuttua perustamispaikan jakoelimeen. Erikoiskoulutusta tarvittiin lähinnä eri asetyypeille kuten pikakiväärille¹²⁶

Ensimmäisten liikekannallepanosuunnitelmien mukaan reserviläisten tuli astua palvelukseen joukko-osastossaan viimeistään kolmantena liikekannallepanopäivänä. Ensimmäisenä perustettavan A-joukon kuljetuspäivä oli viides liikekannallepanopäivä. B-joukon keskitysmarssipäiväksi oli suunniteltu 11 liikekannallepanopäivä. Perustamisen jälkeen A- ja B-joukot oli tarkoitus keskittää taistelualueelle pääosin rautatiekuljetuksin.¹²⁷ Liikekannallepano ja joukkojen keskittäminen olivat auttamattoman hitaita. Suojajoukkojen oli vaikea ehtiä rintamalle ennen B-joukon liikekannallepanoa. Niiden vahvuutta pidettiin myös yleisesti liian pienenä. Lisäksi oli selvää, että joukko-osastojen sijoittaminen vanhoihin venäläisiin kasarmeihin ei ollut suojaamisen tai liikekannallepanon kannalta kaikista nopein ratkaisu.

¹²⁶ Osa komppanian johtokorttia, T 22520/Hh24, KA.

¹²⁷ SM nro 387.19.Y.1. erittäin salainen, 1.7.1919, Suunnitelma armeijan ensimmäiseksi täydentämiseksi liikekannallepanon sattuessa, Pk 1481/27, KA ja YE Os1. sähkösanoma, nro 918.sal, 11.6.1919, Pk 1481/28, KA sekä Terä & Tervasmäki (1973), s. 92.

2.2.4. Kaaderiperustaminen suojeluskuntajärjestön näkökulmasta

Aluksi suojeluskuntajärjestön tehtävänä oli tukea joukko-osastojen 34 liikekannallepanotoimikuntaa. Muutaman vuoden jälkeen tilanne kuitenkin muuttui. Suojeluskuntajärjestön osuutta armeijan vahventamisessa ei ollut juuri huomioitu ennen 1920-luvun loppua. Suurimpana hyökkäysuhka koettiin Karjalan kannaksella. Kenraalimajuri Oscar Enckellin johdolla toteutetussa vuoden 1920 uudelleenjärjestelyssä perustettujen kolmen polkupyöräpataljoonan ja ratsuväkiprikaatin ei uskottu riittävän suojajoukoksi itärajan uhkaa vastaan.¹²⁸

Ratkaisua suojajoukon määrän kasvattamiseen haettiin alueiden suojeluskuntalaisista. Karjalan kannaksen suojajoukkoa vahvennettiin Viipurin suojeluskuntapiiristä perustettavilla joukoilla ja vahventamalla Laatokan pohjoispuoleisia rajavartiostoja paikallisista suojeluskunnista. Lisäksi kenttäarmeijaan tuli perustaa uutena yksikkönä suojeluskuntadivisioona. Uusia joukkoja varten organisoitiin 29 uutta liikekannallepanotoimikuntaa vuonna 1928. Uutta oli, että nämä liikekannallepanotoimikunnat olivat nyt suojeluskuntajärjestön vastuulla.¹²⁹ Tämä oli ensimmäinen varteenotettava askel suojeluskuntajärjestön ottamiselle mukaan osaksi suojajoukkoa ja liikekannallepanojärjestelmää.

Muutoksen takana lienee ollut heinäkuussa 1927 yleisesikuntaan liikekannallepanosta vastaavan osaston 1:n päälliköksi siirtynyt everstiluutnantti Leonard Grandell.¹³⁰ Suojeluskuntajärjestön mukaan ottaminen näkyi myös ensimmäisinä kaikuina tulevasta aluejärjestelmästä. Seuraavana vuonna ilmestyneessä ja tämän luvun pohjana olevassa liikekannallepano-ohjesääntöehdotuksessa, sodan aikaiset suojeluskuntajoukot suunniteltiin koottavaksi liikekannallepanossa *aluejärjestelmän* mukaisesti. Päällystö ja alipäällystö jaettiin yksiköiden kesken rauhan aikana laaditun sijoitusluettelon mukaisesti. Sijoitusluettelon merkitylle henkilölle suojeluskunta antoi liikekannallepanomääräyksen jo rauhan aikana. Liikekannallepanomääräykseen oli merkitty muun muassa asianomaisen tehtävä.¹³¹ Perustamisvastuun antaminen suojeluskuntajärjestölle – puolustuslaitoksesta irti olevana osana – mahdollisti liikekannallepanojärjestelmän muokkaamisen aivan eri pohjalle. Sijoittihan se joukkoihin omia jäseniään, eikä kenttäarmeijan joukkoja. Tapahtumana on hyvä pitää mielessä tapahtumien jatkokkehitystä tarkasteltaessa.

¹²⁸ Hautamäki, Jussi: Armeijan ja suojeluskuntajärjestön väliset suhteet ja niiden kehittyminen, SKK:n diplomaatio, nro 1181, 1975, Helsinki, KA, s. 51–53 vertaa Arimo: Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 235. Arimon mukaan toimikuntia oli 29.

¹²⁹ Samat.

¹³⁰ Nimikirjaote, Grandell Leonard August Mathias, numero 39670, KA ja Elfvingren, Eero: Laajasta johtoesikunnasta Mannerheimin yleisesikunnaksi, Hakapaino Oy, Helsinki 2000, s. 192.

¹³¹ PM Sot.295.sal, 24.4.1929, Liikekannallepano-ohjesääntöehdotus, T 22520/Hh25, KA.

2.3. Kaaderiperustaminen – yksinkertainen muttei ongelmaton

Itsenäistymisen jälkeisinä kuukausina Suomen puolustusjärjestelmää rakennettiin saksalaisten tarpeiden pohjalta. Saksalaisten vaikutus armeijaan ja puolustusjärjestelmään näkyi kaikessa. Armeijan ryhmittäminen, organisointi, koulutus, esikuntatyö, esikuntien organisoiminen ja jopa paperien diariointi olivat saksalaisvaikutuksen läpikulkemia. Lyhyestä aikakaudesta huolimatta saksalaisten vaikutus on selkeää. He pääsivät vaikuttamaan puolustuslaitoksen kehitykseen alkuhetkeen. Tyhjälle taululle oli helppo piirtää. Tämän vuoksi saksalaisten vaikutus on syvää ja vaikutusaikaan nähden pysyvää.

Sama koski liikekannallepanojärjestelmää. Saksalaisia ei kiinnostanut mikä oli Suomen liikekannallepanojärjestelmä. Kaaderiperustamisesta tuli liikekannallepanojärjestelmä saksalaisia palvelemaan armeijan organisoinnin kylkiäisenä. Kaaderiperustaminen sekä armeijan organisointi taas tekivät joukko-osastoista ja vanhoista kasarmialueista perustamispaikkoja. Saksalaisen ajattelun pohjana ei ollut koko valtakunnan sotapotentiaalin hyödyntäminen, vaan suomalaisten resurssien käyttäminen heidän omia tarkoituksiaan palvelevasti – osana Venäjän vastaista rintamaa.

Saksalaisajan liikekannallepanojärjestelmää voidaanakin hyvällä syyllä kutsua rauhan ajan joukko-osastojen täydentämiseksi sodan ajan vahvuuteen. Kutsuntalaitoksen jakaminen joukko-osastojen täydennysalueiksi sekä asevelvollisuus armeijan täydennysmuotona periytyivät Venäjän vallan ajalta. Saksalaisten perintönä Suomeen jäi kolme divisioonaa ja yhden prikaatin käsittävä rauhan ajan armeija. Tämä armeija oli mahdollista täydentää sodan ajan vahvuuteen, muttei isommaksi.

Saksalaisten lähdön jälkeen liikekannallepanojärjestelmää kehitettiin suomalaisista lähtökohdista, mutta saksalaisten luomaan järjestelmään tukeutuen. Kehittäjinä olivat Venäjän armeijassa oppinsa saaneet suomalaiset upseerit. Saksalaisen perinnön mukaisesti rauhan ajan joukko-osasto muodosti varusmiehien ja ensimmäisenä perustamispaikalle saapuvien reserviläisten kanssa A-joukon.

Varusmiespalveluksen kautta täydennysalueille muodostunutta reserviä oli olemassa vuonna 1919 erittäin rajallinen määrä. Koulutettuja miehiä oli korkeintaan A-joukon täydentämiseen sodan ajan vahvuuteen. Liikekannallepanojärjestelmää tarvittiin vasta kun oli olemassa sijoitettavaa reserviä.

Ensimmäisenä kehitettiin reservidivisioonaa täydentämään joukko-osastojen taistelutappioita. Askel oli varovainen. Tulevaisuuden asevelvollisten määrällä oli mahdollista rakentaa suurempikin armeija. Tätä varten luotiin samoilta täydennysalueilta henkilöstönsä saavat ja samoissa joukko-osastoissa perustettavat B-joukot. Reservidivisioonaa oli todennäköisesti B-Divisioonien kehittämiseen vaikuttaneen evoluution ensimmäinen vaihe.

Täydennysmuodostelmia ei unohdettu B-joukon kehittämisen jälkeenkään. Täydennysmuodostelmia varten perustettiin sodan aikana komentovirastoja. Näistä nostoväestä perustetuista joukoista saatiin liikekannallepanon jälkeen kymmenen pataljoonaa ja tykistöpatteria korvaamaan taistelutappioita. Kaaderiperustamisella oli teoriasa mahdollista perustaa kolme A-Divisioonaa, kolme B-Divisioonaa, kaksi jääkäriprikaatia ja sodan ajan joukkojen täydennysmuodostelmat.

Periaatteellisesta yksinkertaisuudestaan huolimatta kaaderiperustaminen sisälsi useita epäkohtia. Liikekannallepanossa joukon sotamateriaali, henkilöstö ja ajoneuvot kohetasivat harvoissa varuskunnissa. Joukon tuli osata käyttää sotamateriaalia ja toimia oikein menestyäkseen taistelussa. Vasta osaamisen, henkilöstön ja kaluston kohdatessa oli lopputuloksena sotavalmisjoukko. Liikekannallepano oli tämän lisäksi pysyttävä suojaamaan riittävän nopeasti. Reserviläisistä perustettavien divisioonien liikekannallepanon ja keskittämisen oli oltava myös nopeaa. Divisioonien ja prikaatien liikekannallepanon oli lisäksi tapahduttava siten, ettei vihollisen kehittyvien sotavälineiden tulivaikutus kohdistunut joukkoon perustamispaikalla.

Kaaderiperustamisessa joukko-osastot olivat vastuussa kolmesta asiasta: asevelvollisten kouluttamisesta, liikekannallepanon suojaamisesta ja itse liikekannallepanosta. A-joukko oli sijoitettuna varuskuntiin, jotka oli jouduttu valitsemaan perustamispaikkakunniksi vanhojen autonomianaikaisten varuskuntapaikkakuntien ja kasarmirakenteiden perusteella. Matka suunnitellulle sodan aikaiselle ryhmittymisalueelle saattoi olla hyvinkin pitkä.

A-joukon muodostivat varusmiespalvelusta suorittamassa olleet, riittävästi koulutetut varusmiehet yhdessä sijoitetun kantahenkilökunnan kanssa. A-joukkoa täydennettiin ensimmäisenä perustamispaikalle saapuvilla reserviläisillä. Ainoastaan kantahenkilökunnalle oli käsketty sodan ajan tehtävä. Tehtävä oli riippuvainen henkilökuntaan kuuluvan rauhan ajan tehtävästä. Ensimmäisenä sotänäyttämölle lähetettävä joukko ei ollut iso, sen koulutustaso ei ollut korkea, ja sen oli vaikea ehtiä suojaamaan reserviläisistä perustettavien B-Divisioonien liikekannallepanoa riittävän nopeasti.

B-joukon liikekannallepano tapahtui samoissa varuskunnissa kuin A-joukon. Varuskuntien sijainti oli vihollisen tiedossa. Henkilöstönsä perustettavat joukot saivat reserviläisalueilta, jotka sijaittivat usein kaukana varuskunnista. Osa reserviläisistä joutui näin matkustamaan itärajalta sisä-Suomessa sijainneeseen varuskuntaan ja palamaan sieltä joukkonsa mukana takaisin itärajalle. Tämä ei taatusti ollut nopein vaihtoehto.

Reserviläiset osasivat tulla liikekannallepanossa oikeaan paikkaan sotilaspassinsa liikekannallepanomääräyksen avulla, mutta heitä ei ollut sijoitettu mihinkään yksikköön tai tehtävään. Sijoittaminen tapahtui reserviläisen saavuttua perustamispaikalle. Ainoastaan kantahenkilökunta oli sijoitettu tehtäväkohtaisesti B-joukon kaaderirun-
goksi.

Molempien joukkojen (A ja B) sotamateriaali oli varuskuntien varastoissa. Hevoset ja ajoneuvot otettiin pakko-otolla tai valmistelluin sopimuksin joukko-osastolle määrätystä kunnista. Hevosten ja ajoneuvojen ottaminen kaukaa varuskunnasta oli hidasta ja se vaikeutti reserviläistydennyksen odottelun ohella erityisesti A-joukon keskittämistä sotanäyttämölle. Vähät moottoriajoneuvot taas jaettiin valtakunnallisesti kymmenestä järjestelykeskuksesta.

Kaaderiperustamisen suurimmat ongelmat olivat liikekannallepanon hitaudessa. Hitaus johtui liian monesta samaan aikaan tehtävästä asiasta, sekavasta organisoinnista ja pitkistä etäisyyksistä. Ilma- ja kaasuseen kehittyminen uhkasivat myös liikekannallepanon onnistumista. Suojattomuus johtui määrältään vähäisistä ja varuskuntiin sidotuista vihollisen tuntemista perustamispaikoista. Kolmas selkeä ongelma oli koko armeijan koulutustaso. Henkilöstön sijoittamattomuus ei mahdollistanut erikoiskoulutuksen huomioimista sotajoukon organisoinnissa.

Nopeuden kasvattamiseen motivoi myös puna-armeijassa 1920-luvun lopulta alkanut sotamateriaalin kehitystyö. Suomessa pidettiin 1930-luvun alusta lähtien suojajoukkojen ehtimisen suurimpana uhkana puna-armeijan nopeiden motomekanisoitujen joukkojen yllätyshyökkäystä. Näitä moottoroituja joukkoja alkoikin vähitellen ilmestyä Leningradin ympäristöön.¹³²

Neuvostoliiton panssarijoukkojen muodostamaan uhkaan herätettiin lopullisesti vuonna 1933, kun puna-armeijan panssarijoukkojen yllätyshyökkäystä Karjalan kannakselle läpi aina Vuoksen ylmenopaikoille alettiin pitämään yhä todennäköisempänä painajaisunena. Sodan kuvan muutos romuttaisi samalla suomalaisten puolustus suunnittelun perustan. Liikekannallepano saattaisi estyä niin Kannaksella kuin sen takanakin yllätyshyökkäyksen edetessä syvyyteen. Näin kävisi väistämättä, jos puna-armeija miehittäisi ison osan maasta jo taistelujen alkupäivinä.¹³³

Yllätyshyökkäystä tuettaisiin todennäköisesti voimakkailla ilmahyökkäyksillä. Tunnetuilla varuskuntapaikkakunnilla perustettavat sodan ajan joukot olisivat puna-armeijan pommikoneille mitä herkullisimpia maaleja. Sota voisi loppua ennen kuin se olisi alkanutkaan. Ritarillisuuden aika oli uhka-arvioissa ollut ja mennyttä. Puna-armeijan sotaa edeltävään sodanjulistukseen ei enää uskottu vuodesta 1937 lähtien.¹³⁴

Suojajoukkojen ja kenttäarmeijan liikekannallepanon ehtimisen ongelma oli todellinen. Liikekannallepanojärjestelmää kehitettäessä havaittujen ongelmien tuli olla keskipisteessä. Nopeutta oli saatava lisää, vihollisen tulivaikutus oli väistettävä ja sodan ajan joukon koulutustasoa oli saatava nostettua.

¹³² Tynkkynen, Vesa: Daavid vastaan Goljat, s. 165–167, artikkeli kirjasta *Tuleva sota*, Otava, Keuruu 2017 katso myös Jalkaväen tarkastajan toimisto nro 7/77./16.2.1933., T 17814/21, KA, YE nro 266/Op1/sal./18.10.1937, T 2866/1, KA ja Tynkkynen (1996), s. 33.

¹³³ Samat.

¹³⁴ Tynkkynen (2017), s. 165–167.

3

ALUEJÄRJESTELMÄN HIDAS EVOLUUTIO

3.1. Perusasiat kuntoon

3.1.1. Asevelvollisuuslaki luo perustan

I tsenäisyyden ensihetkien hallitusmuotoon liittyneistä ristiriidoista ja ulkopoliittisista suunnanmuutoksista huolimatta asevelvollisuuslain valmistelu eteni suunnitellusti. Edellisen monarkiaa ja saksalaissuuntausta kannattaneen hallituksen valmisteleva asevelvollisuuslaki tuli eduskunnan käsittelyyn vuoden 1919 alussa. Laki hyväksyttiin eduskunnassa tammikuun 21. päivänä ja se astui voimaan 8. helmikuuta. Laki muutti asevelvollisten palvelusajan 18 kuukaudeksi.¹³⁵ Muutos vuoden 1878 lain kolmesta vuodesta on merkittävä, mutta paineita vieläkin lyhempään palvelusaikaan oli jo tuolloin olemassa.

Laki saikin nimekseen kuvaavasti ”*väliaikainen asevelvollisuuslaki*”. Perustelut lain väliaikaisuudelle olivat kuultavissa ruotsalaisen kansanpuolueen edustajan ja tulevan puolustusrevisionin puheenjohtajan Eirik Hornborgin puheesta lakikäsittelyn aikana:

”...me voimmme hyvin tulla tavallisissa olosuhteissa toimeen yhden vuoden vakinaisella palvelusajalla armeijassa. On kuitenkin neljä seikkaa, jotka ennen muita ovat aiheuttaneet sen, että minä olen tullut siihen käsitykseen, että meidän nyt täytyy päättää itsellemme jonkin verran pidempi palvelusaika lippujen alla. Nämä seikat ovat seuraavat.

Ensimmäiseksi erityisen vaarallinen ja kriittinen ulkopoliittinen asema.

Toiseksi se tosiasia, että me olemme täydellisesti yksin emmekä voi luottaa mihinkään muuhun kuin itseemme, jos joudumme puolustamaan maatamme; tätä tosiasiaahan on alleviivattu nyt Virossa, jossa odotettu suurvaltojen apu on jäänyt tulematta.

Kolmanneksi koulutetun päällystön ja alipäällystön puute, puute joka itse asiassa aiheuttaa, että miehistön koulutuksen täytyy mennä hitaammin ja vaatia pitempää aikaa kuin jos päällystöä ja alipäällystöä olisi riittävä määrä.

*Neljänneksi koulutettujen reservien puute. Jos meillä olisi 80 000 tai 100 000 miestä, joilla olisi takana yhden vuoden palvelusaika, niin voisi se miehistö, joka nyt on lippujen alla, ehkä myös saada riittävän koulutuksen yhden vuoden kuluessa...”*¹³⁶

¹³⁵ Tervasmäki (1964), s. 122–123 ja Terä & Tervasmäki (1973), s. 70.

¹³⁶ Tervasmäki (1964), s. 120.

Lain hyväksyessään eduskunta oli lisännyt siihen maininnan, että hallitus tuli niin pian kuin olosuhteet sallivat antaa eduskunnalle esitys ”*pysyväiseksi laiksi puolustuslaitoksesta, jossa sotilastaakka rajoitetaan mahdollisimman pieneksi ja jos yleinen asevelvollisuus pysytetään, palvelusaika vakinaisessa väessä säädetään mahdollisimman lyhyeksi eikä vuotta pitemmäksi.*” Toisena vaihtoehtona asevelvollisuuden tilalle oli eduskunnassa esitetty miliisijärjestelmää.¹³⁷

Vuoden 1919 alusta voimaanastunut väliaikainen asevelvollisuuslaki mahdollisti reserviin perustuvan armeijan suunnitelmallisemman muodostamisen. Palveltuaan 18 kuukautta asevelvollinen siirtyi reserviin viideksi vuodeksi. Reservikauden päätyttyä hänet määrättiin nostoväen I luokkaan 45. ikävuoteensa asti.¹³⁸

Väliaikaisen asevelvollisuuslain hyväksymisen jälkeen asetettiin asevelvollisuuslakikomitea valmistelemaan eduskunnan tahtomaa palvelusaikamuutosta. Komitean työskennellessä poliittisten päättäjien mitta täyttyi palvelusajan pituuden suhteen. 15. heinäkuuta 1920 säädettiin laki, joka lyhensi jo samana vuonna palvelukseen astuvien asevelvollisten palvelusajan korkeintaan yhdeksi vuodeksi.¹³⁹ Ulkopoliittisten jännitteiden väheneminen mahdollisti eduskunnan ennakoinnin. Olivathan Tarton rauhansopimusneuvottelut samaan aikaan lähestymässä päätöstään.

Asevelvollisuuslakikomitea jätti mietintönsä 11. joulukuuta 1920. Mietinnössä todettiin Suomen itsenäisyyden säilyttämisen vaativan niin voimakkaan maanpuolustuksen rakentamista kuin kansan varat sallisivat. Sotalaitosjärjestelmäksi komitea päätyi esittämään yleiseen asevelvollisuuteen perustuvaa kaaderijärjestelmää.¹⁴⁰

Eduskunta hyväksyi mietinnön perusteella laaditun uuden asevelvollisuuslain ja tasavallan presidentti vahvisti sen 11. marraskuuta 1922. Lain vahvistamisen jälkeen Suomen sotalaitosjärjestelmäksi vakiintui yleiseen asevelvollisuuteen perustuva kaaderijärjestelmä. Toisena vaihtoehtona väläytelty miliisijärjestelmä ei enää tämän jälkeen noussut vakavaksi vaihtoehdoksi.¹⁴¹ Päätösten jälkeen puolustuslaitoksen kehittäminen ei ollut enää kiinni lainsäädännöllisestä perustasta.

Asevelvollisuuslaki lyhensi upseereiksi ja aliupseereiksi koulutettavien palvelusaikaa 15 kuukauteen. Michistön palvelusaika lyheni sen sijaan yhteen vuoteen.¹⁴² Tämän tiedettiin aiheuttavan ongelmia liikekannallepanon suojaamisessa. Miten varmistettaisi, että palveluksessa olisi jatkuvasti riittävä määrä tarpeeksi koulutettuja varusmiehiä?

¹³⁷ Juva (1957), s. 146 ja Terä & Tervasmäki (1973), s. 105 sekä Tervasmäki (1964), s. 114–140.

¹³⁸ Suomen valtakunnan väliaikainen asevelvollisuuslaki, Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjapaino Oy, Helsinki 1919, s. 7–8.

¹³⁹ Laki erinäisistä helpotuksista asevelvollisuuden suorittamisessa, 15.7.1920, nro 204, *Suomen asetuskokoelma 1920* ja Kronlund (toim.) (1990), s. 125.

¹⁴⁰ Kronlund (toim.) (1990), s. 125.

¹⁴¹ Sama, s. 126.

¹⁴² Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 II (1986), s. 57.

Ongelman ratkaisemiseksi perustettiin jo ennen lain hyväksymistä kenraalimajuri Martin Wetzlerin johdolla toiminut ”Wetzlerin määrävahvuuskomitea”. Komitean laatima mietintö luovutettiin puolustusministerille 14. syyskuuta 1922.¹⁴³

Komitean työn painopisteessä olivat liikekannallepano suojaavien joukkojen määrävahvuudet. Määrävahvuudet tuli sovittaa eduskunnan hyväksymän asevelvollisuuslain vaatimuksia vastaavaksi. Muutos koski lähinnä miehistöä ja vuoden palvelusai-
kaa. Asevelvollisuusajan muuttuessa suojajoukon tarpeeksi koulutettujen varusmies-
ten määrä oli vaikea saada pysymään jatkuvasti riittävän korkealla tasolla. Tämä vai-
kutti luonnollisesti kykyyn suojata liikekannallepano.¹⁴⁴ Mietinnössä sotakelpoisten
valmiudessa olevien varusmiesten määrä todettiin liian vähäiseksi. Tällä yritettiin
todennäköisesti vielä vaikuttaa palvelusajan pituuteen, jonka lyhentämistä valmistel-
tiin samaan aikaan.

Komitea esitti armeijan jakamista kahteen osaan. Jaetut osat olisivat **suojajoukko** ja
varsinainen armeijan pääosa eli **kantajoukko**. Palvelukseen saapuminen esitettiin
muutettavaksi siten, että varusmiehiä saapuisi neljä kertaa vuodessa. Näin suojajou-
kolle katsottiin riittävän koulutettuja miehiä koko vuoden ajaksi. Wetzlerin liikekan-
nallepanojärjestelmä pohjautui edelleen puhdasoppiseen kaaderiperustamiseen.¹⁴⁵

Wetzlerin määrävahvuuskomitean mietinnöstä ei toteutunut monikaan asia, mutta
ajatus armeijan jakamisesta suojajoukkoon ja kantajoukkoon hyväksyttiin yleisesti.
Varusmiespalveluksen lyhentämisen taustalla oli raha. Puolustuslaitoksen kehittämi-
nen pidettiin tärkeänä, mutta rahaa oli vähän. Rahalle oli armeijan lisäksi muitakin
käyttökohteita nuoren valtion ottaessa ensiaskeleitaan.

3.1.2. Suojeluskuntajärjestön ja armeijan yhteistyön kivikkoinen alkutaival

Sisällissodan päätyttyä suojeluskuntien rooli jäi epäselväksi. Yleisesti uskottiin, että
suojeluskuntia ei enää tarvita ja ne voitaisi lakkauttaa. Sotaväen johto tunsu suurem-
paa mielenkiintoa vakinaisen armeijan kehittämiseen, kuin vapaaehtoiseen maanpuo-
lustukseen. Asiaa käsiteltiin ensimmäisen kerran 16. toukokuuta 1918 Helsingissä
sisällissodan voittoparaatin yhteydessä järjestetyssä neuvonpidossa. Seuraavan kerran
asian tiimoilta kokoonnuttii reilun kuukauden kuluttua Jyväskylässä. Tällöin muka-
na oli lähes 200 suojeluskuntien edustajaa. Kokouksessa laadittiin sääntöehdotus,
joka oli pohjana senaatin suojeluskunnista antamalle asetukselle.¹⁴⁶

¹⁴³ Wetzlerin komitean P.M. Suunnitelma armeijan kokoonpanoksi ja asevelvollisen miehistön saapumisajoiksi, 14.9.1922, Pk 1481/38, KA.

¹⁴⁴ Sama.

¹⁴⁵ Sama ja Kronlund (toim.) (1990), s. 369–373 ja Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 II (1986) s. 93–101 sekä Partanen, Tapio: Liikekannallepanojärjestelmämme syntyminen ja kehitys itsenäisyy-
temme aikana sekä suoritettut liikekannallepanot, Sotakorkeakoulun diplomityö nro 1212, Helsinki 1975, s. 12.
Tekstin lihavoinnit ovat tutkijan tekemiä.

¹⁴⁶ Hersalo, Niilo: Suojeluskuntain historia II, Hata Oy, Vaasa 1967, s. 14–22 ja Sinerma (1995), s. 93.

Eduskunta antoi asetuksen suojeluskunnista 2. elokuuta 1918. Asetuksen perusteella suojeluskuntien tehtävänä oli:

1. antaa sotilaallista kasvatusta suojeluskuntalaisille,
2. edistää voimistelua, urheilua ja kansalaiskunnan kasvattamista,
3. toimia tarvittaessa varsinaisen armeijan tukena ja
4. avustaa pyydettyä viranomaisia.¹⁴⁷

Asetuksen kohdista suojeluskuntajärjestön liitti sotaväkeen ainoastaan kolmas tehtävä, jonka perusteella sen tuli toimia tarvittaessa varsinaisen armeijan tukena. Yhteistyön ensimmäiset askeleet otettiin vuoden 1918 lopulla, kun sotaministeriksi ja suojeluskuntajärjestön ylipäälliköksi nimetty Rudolf Walden piti kokouksen suojeluskuntapiirien edustajien kanssa.¹⁴⁸

Kokous tuli siihen johtopäätökseen, että suojeluskunnat oli erotettava kutsuntapiirien yhteydestä, johon elokuussa annettu asetusta oli liittänyt. Suojeluskunnat tuli alistaa omien piiripäälliköiden alaisuuteen. Myös suojeluskuntien piirijakoa haluttiin muuttaa. Kokous halusi suojeluskuntajärjestön ylipäällikkyyden pysyvän sotaministerillä, mutta hänen alaisuutensa tulisi perustaa toimisto, joka esittelisi suojeluskuntien asiat sotaministerille.¹⁴⁹

Suojeluskunnat erotettiin kutsuntaviranomaisten alaisuudesta pian kokouksen jälkeen 23. joulukuuta 1918 tehdyllä valtioneuvoston päätöksellä. Ilmeisesti kokouksen tuloksena suojeluskuntajärjestön roolista varsinaisen armeijan tukena päästiin yksimielisyyteen. Sodan ajan tehtäväksi suojeluskuntajärjestö sai rauhan ja järjestyksen ylläpitämisen rintaman takana.¹⁵⁰

Vuoden vaihteen jälkeen Walden antoi suojeluskuntajärjestön ylipäällikkönä käskyn liikekannallepanon varalta tarvittavista valmistelutöistä. Tehtävänä säilyivät rauhan ja järjestyksen ylläpitäminen rintaman takana ja liikenneyhteyksien ja infrastruktuurin suojaaminen. Näiden lisäksi uusiksi tehtäviksi annettiin sotalaitoksen viranomaisten avustaminen hevosten ja ajoneuvojen hankinnassa, kiihotustyön vastustaminen sekä vakoilun estäminen ja raja- ja rannikkosuojelus sekä välitön maanpuolustus vakinaisen sotaväen rinnalla.¹⁵¹

Joulukuun kokouksen esitysten perusteella annettiin 14. helmikuuta 1919 asetusta, jonka mukaan suojeluskuntia johti sotaväen ylipäällikön nimittämä suojeluskuntain ylipäällikkö apunaan suojeluskuntain yliesikunta. Suojeluskuntien piirijakoa muutettiin siten, että määräksi tuli lopulta 16 kappaletta. Ylipäälliköksi valtionhoitaja Mannerheim nimitti eversti Georg Didrik von Essenin.¹⁵² Läänijonon 29 kutsuntapiirin ja 16 suojeluskuntapiirin erilaiset alueet tulisivat aiheuttamaan päänvaivaa tulevaisuudessa.

¹⁴⁷ Asetus Suojeluskunnista, 2.8.1918, nro 86, *Suomen asetuskokoelma 1918*.

¹⁴⁸ Hersalo (1967), s. 39–45 ja Terä & Tervasmäki (1973), s. 65.

¹⁴⁹ Juva (1957), s. 147–151.

¹⁵⁰ Hersalo (1967), s. 39–45 ja Terä & Tervasmäki (1973), s. 65 sekä SM, nro 1408.18.Y.3. Kirje Yleisesikunnalle, otsikotta, 27.12.1918, Pk 1481/27, KA.

¹⁵¹ SM, nro 3.19.Y.3. sal. Suojeluskuntajärjestön ylipäällikön Käsky 1, 8.1.1919, R-91/9, KA.

¹⁵² Juva (1957), s. 147–151 ja Hersalo (1967), s. 39–45.

Järjestely merkitsi suojeluskuntajärjestön erkaantumista puolustuslaitoksesta. Valtio palkkasi ylipäällikön lisäksi vain suojeluskuntain yliesikunnan ja muutamia alue- tai paikallistason virkamiehiä. Vapaaehtoisuuden painottaminen ja irtautuminen hallinnon otteesta vaikuttivat myös rahoitukseen. Suojeluskuntajärjestön budjettiosuudet pienenivät ja lahjoituksista tuli pääasiallinen tukimuoto. Resurssien niukkuudesta huolimatta suojeluskuntien määrä alkoi kasvaa tasaisesti. Vuonna 1919 suojeluskuntia oli 560 ja kymmenen vuoden päästä hieman yli 600. Talvisotaa ennen määräksi tilastoitiin 674 kappaletta. Suojeluskuntien yhteenlaskettu jäsenkäyrä heilahteli samaan aikaan 100 000 jäsenen molemmin puolin.¹⁵³

Suojeluskuntien määrän kasvamisen myötä myös alueorganisaatioiden oli vahvistuttava. Aluepäälliköitä oli 1920-luvun alun niukkojen resurssien aikana hiukan yli 50, mutta määrä viisinkertaistui vuoteen 1928. Palkatun henkilöstön määrän kasvaessa, myös piiritason organisointi selkeytyi. Suojeluskuntapiirejä johti piiripäällikkö ja hänellä oli apunaan toimenhaltioista koostunut ja valittu piiriesikunta. Piiri puolestaan jakaantui alueisiin, joita johtivat aluepäälliköt. Alueet taas koostuivat paikallisista suojeluskunnista, jotka toimivat paikallispäällikkönsä johtamana. Yhteiset linjaukset päätettiin vuosikokouksessa, jonka perusteella paikallispäällikkö johti suojeluskuntaa esikuntansa avustamana.¹⁵⁴

Waldenin antaman käskyn jälkeen suojeluskuntajärjestön yhteys puolustuslaitokseen siis hiipui. Suojeluskuntajärjestö rakensi toimintaansa muiden asetuksessa määritettyjen tehtävien pohjalta. Rahoituksen vähäisyys vaikeutti toiminnan laajentamista, eikä yhteyttä puolustuslaitokseen juuri pidetty. Taustalla saattoi olla myös orastavat erimielisyydet jääkäreiden ja armeijan johtotehtäviin jääneiden entisten venäläisupseeriden kesken.

Liikekannallepanon valmistelu rajoittui, joitakin rajalla sijainneita suojeluskuntapiirejä lukuun ottamatta, lähinnä hälytys suunnitelmien laatimiseen, nostomiesten luettelointiin ja vähäiseen hevosten ottamisen suunnitteluun liikekannallepanotilanteessa. Suojeluskunnan sotilaallinen käyttö painottui vartiointitehtäviin ja selustan suojeiluun.¹⁵⁵ Suojeluskuntajärjestöstä ei näyttänyt olevan apua suomalaiselle liikekannallepanojärjestelmälle alun hyvistä ajatuksista huolimatta.

Edellä mainittu yhteistyö katkeaminen kesti lähes kaksi vuotta. Yliesikunnan 21. huhtikuuta 1921 lähettämä kirje suojeluskuntain yliesikunnalle kuvaa hyvin yhteistyön tasoa. Yliesikunta pyysi kirjeessään perustietoja suojeluskunnista ja niiden toiminnasta. Aiemman lähettämänsä kyselyn vastauksena yliesikunta oli saanut sille käyttökelvottomia suojeluskuntain yliesikunnan eri osastojen toimintakertomuksia ja käsikirjoja. Niinpä yliesikunta uusi pyyntönsä ja halusi tietoja suojeluskuntajärjestön hallinnollisesta rakenteesta ja virkateistä sekä päällikkyyssuhteista. Toinen yliesikuntaa kiinnostanut asia oli suojeluskuntajärjestön jako sotilaallisiin yksiköihin. Vastaukseen tuli sisällyttää tiedot eri suojeluskuntien jakamisesta rykmentteihin, pataljooniin ja komppanioihin. Tätä varten pyydettiin organisaatiokaavioita ja karttoja, joihin suojeluskuntajärjestön sotilaalliset yksiköt olisi merkitty.¹⁵⁶

¹⁵³ Sinerma (1995), s. 95–96.

¹⁵⁴ Sama ja Hautamäki (1975), liite 1.7.

¹⁵⁵ Suojeluskuntain yliesikunnan liikekannallepanotoimiston toiminta v.1922, 16.2.1923, Pk 1542/5, KA.

¹⁵⁶ YE tsto III, kirje 435/21.sal. Tietoja suojeluskunnista, 21.4.1921, T 10590/2, KA.

Vastauksessaan yliesikunta lähetti yleisesikunnalle suojeluskuntien hallinto-ohjesäännön ja käskylehden numero 1. Suojeluskunnista ei ollut eri suojeluskuntia yhteen liittämällä muodostettu joukkoyhtymiä, rykmenttejä tai pataljoonia. Tämä oli ollut mahdotonta, koska järjestön rahavarat eivät sallineet muodostelmien komentojen palkkaamista. Muutenkin tämä oli tarpeetonta, koska näitä yksiköitä ei voitaisi liikekannallepanossa muodostaa. Suojeluskuntiin kuuluvien, kun täytyi liikekannallepanon sattuessa liittyä armeijaan. Liitteenä olivat lisäksi yleisesikunnan pyytämä kartta, johon oli piirretty suojeluskuntapiirien rajat yhdessä armeijan reserviläisten täydennysalueiden kanssa sekä luettelot toimivista suojeluskunnista sekä niiden jäsenmääristä.¹⁵⁷

Kirjeidenvaihto havahdutti molemmat osapuolet. Yhteistyössä oli selkeää parantamisen varaa. Suojeluskuntain yliesikunta lähetti 17. toukokuuta 1921 muistion, jossa se ehdotti yhteistyön tiivistämistä. Muistiossa myönnettiin, että *”jos tässä valossa tarkastaa yhteistyötä armeijan ja suojeluskuntajärjestön välillä, täytynee monesta hyvästä yrityksestä huolimatta tunnustaa, että yhteistoiminta ei ole ollut läheskään niin läheistä ja kiinteää kun mitä sen pitäisi ja voisi olla.”* Suojeluskuntain yliesikunta esitti, että perustettaisiin yhteinen komitea, joka tarkastelisi yhteistyömahdollisuuksia. Yhteistyömahdollisuuksia oli lueteltu pitkä lista. Aiheet käsittelivät yhteistyön tiivistämistä, tasapuolista kohtelua, kouluttajavaihtoa, koulutusyhteistyötä, ohjesääntötiedon vaihtoa ja kaluston käytön mahdollisuuksia. Liikekannallepanon osalta mielenkiintoisin avaus oli ajatus kutsuntatoimen siirtämisestä suojeluskunnille.¹⁵⁸

Yleisesikunta ja sotaväen päällikkö näkivät komitean perustamisen positiivisena asiana ja suosittelivat sitä lämpimästi sotaministeriölle. Samaan aikaan käsiteltiin myös uutta suojeluskunta-asetusta. Uuden asetuksen vahvistaminen tapahtui hiukan ennen komitean perustamista. Tasavallan presidentti oli tämän jälkeen ainoa suojeluskuntain ylipäällikön yläpuolella oleva henkilö. Samalla puolustusministeri menetti johto-otteensa suojeluskuntajärjestöstä.¹⁵⁹ Suojeluskuntien tehtäviin asetus ei vaikuttanut. Komitea toimi tuntien nämä johtosuhteisiin liittyvät tosiasiat.

Armeijan ja suojeluskuntajärjestön välisiä suhteita tutkinut komitea perustettiin vuoden 1921 marraskuussa ja se toimii korkealla tasolla. Edustajina olivat niin yleisesikunnan päällikkö kenraalimajuri Oscar Enckell, kuin suojeluskuntain ylipäälliköksi 17. syyskuuta 1921 nimitetty jääkärieverstiluutnantti Lauri Malmberg. Komitea koontui seitsemän kertaa ja luovutti mietintönsä puolustusministerille reilun vuoden päästä 23. joulukuuta 1922. Komiteamietintö syvensi armeijan ja suojeluskuntajärjestön suhteita ja yhteistyötä. Osapuolet tunnustivat sodanjälkeisen kahtiajakautumisen ja totesivat oven olevan nyt auki yhteistyölle, kun perusedellytykset olivat kunnossa. Perusedellytyksillä tarkoitettiin uutta asevelvollisuuslakia ja suojeluskunta-asetusta.¹⁶⁰

¹⁵⁷ SKY 468.21. Ia. sal. Tietoja suojeluskunnista, 28.4.1921, T 10590/2, KA.

¹⁵⁸ SKY 622.21. sal. P.M. Suojeluskunnan ja armeijan välisiä suhteita, 17.5.1921, T 10590/2, KA.

¹⁵⁹ YE 580/21. sal. Suojeluskunnan ja armeijan välisiä suhteita, 30.5.1921, Pk 1481/35, KA ja Sotaväen Päällikkö, 821/496/22. sal. Suojeluskunnan ja armeijan välisiä suhteita, 21.6.1921, T 10590/2, KA ja Sinerma (1995), s. 95 sekä Hersalo (1967), s. 97–108.

¹⁶⁰ Komiteamietintö armeijan ja suojeluskuntajärjestön välisistä suhteista, 23.12.1922, Pk 1481/37, KA.

Liikekannallepanon kannalta tärkeimmässä kohdassa ei päästy ratkaisuun. Esitystä kutsuntatoimien siirtämisestä suojeluskunnille ei voitu käsitellä, koska kutsuntalaitoksen järjestelyjä pohtimaan oli perustettu oma komiteansa. Asia siirrettiin tämän komitean käsiteltäväksi.¹⁶¹

3.2. Kaaderiperustamisesta kohti aluejärjestelmää

3.2.1. Oppia haetaan muualta

Kutsuntalaitoksen järjestelyjä tutkimaan asetettu komitea teki työtään osittain rinnakkain armeijan ja suojeluskuntajärjestön välisiä suhteita tutkineen komitean kanssa. Kutsuntalaitoskomitean työn päätarkoitus oli laatia ehdotus asevelvollisuuslain soveltamisasetuksesta kutsuntalaitoksen uudelleen järjestämiseksi. Kyse oli valmisteluvasta työstä ja komitean mietintö esiteltiin puolustusministerille toukokuussa vuonna 1922¹⁶², lähes puoli vuotta ennen kuin uusi asevelvollisuuslaki astui voimaan.

Kutsuntalaitoksen uudelleenjärjestelylle haettiin oppia ulkomailta. Kohdemaaksi oli valikoitunut Norja. Vierailu Norjaan tapahtui 15.5.–12.6.1921.¹⁶³ Norjan kutsuntalaitoksen järjestelyt olivat Suomen kannalta tutkimisen arvoiset. Norja oli itsenäistynyt vuonna 1905. Norjalaisilla oli ollut yli 10 vuotta aikaa järjestää sotaväkensä. Nyt Suomi oli samassa tilanteessa kuin Norja hieman aikaisemmin. Norjan puolustusratkaisu perustui Suomen kanssa samankaltaisesti yleiseen asevelvollisuuteen ja varusmiespohjaiseen reserviläisarmeijaan.

Norjan armeijajärjestelyn malli oli kopioitu Sveitsistä ja sovitettu paikallisiin olosuhteisiin. Sveitsi oli jaettu 16 kanttoonin eli maakuntaan. Sveitsissä joukot perustettiin maakunnittain. Näiden joukkojen lisäksi Sveitsissä oli käytössä puolisotilaallisia mielisijoukkoja.¹⁶⁴

Sveitsiläisestä alkuajatuksesta huolimatta Norjan sotaväki kehitettiin vanhan ruotsalaisen ruotulaitoksen pohjalle. Kutsuntalaitoksen perusrakenne periytyi näin Ruotsin vallan ajalta. Ruotsalaisessa ruotulaitoksessa Norjan alueella perustettiin viisi prikaatia. Norjalaisten tarkoituksena oli perustaa kuusi prikaatia. Kuudes prikaati perustettiin Pohjois-Norjaan mahdollista Venäjän uhkaa vastaan.¹⁶⁵

Prikaatit oli tarkoitus perustaa alueellisesti. Alueellinen perustaminen tapahtui piiritai aluevirkailijoiden avulla. Prikaatin alueet oli jaettu omiin perustamis- ja kutsunta-alueisiinsa. Kutsunta-alueen miehistä perustettiin aina saman organisaation joukkoja. Joukot tunsivat tällöin toisensa paremmin. Tämä paransi joukon yhteenkuuluvuutta ja yhteydenpitoa sekä mahdollisti joukon nopeamman liikekannallepanon. Järjestelmä auttoi myös joukon henkilöstön ja sille jaettavan materiaalin hallinnoimisessa.¹⁶⁶

¹⁶¹ Komiteamietintö armeijan ja suojeluskuntajärjestön välisistä suhteista, 23.12.1922, Pk 1481/37, KA.

¹⁶² Nimikirjaote, Grandell Leonard August Mathias, numero 39670, KA.

¹⁶³ Sama.

¹⁶⁴ Hobson Rolf & Tom Kristiansen: Norsk forsvarshistorie 1905–1940 osa 3, Eide forlag, Bergen 2001, s. 42.

¹⁶⁵ Hobson & Kristiansen (2001), s. 42–49.

¹⁶⁶ Örvik, Nils: Sikkerhetspolitikken 1920–1939, Osa 1, Johan Grundt Tanum forlag, Oslo 1960, s. 59.

Kutsunta-alueiden varusmiesten palvelusaika vaihteli aselajista riippuen 144–198 vuorokauteen. Esimerkiksi jalkaväen varusmiehet koottiin ensin 48 päiväksi peruskoulutukseen prikaatin alueen yhteiseen koulutuspaikkaan. Peruskoulutuksen saaneet jalkaväen taistelijat siirrettiin sen jälkeen siihen rykmenttiin, johon heidät tulitaisi sijoittamaan varusmiespalveluksen loputtua. Rykmentti vastasi lopun varusmiespalvelusajan koulutuksesta. Koulutus tapahtui joukon perustamispaikassa. Näin miehet tiesivät paikan, mihin heidän piti saapua liikekannallepanossa. Järjestelmän avulla sodan ja rauhan ajan organisaatio saatiin mahdollisimman samankaltaiseksi. Samalla rauhan ajan prikaatien alle yhdistettiin jalkaväki, ratsuväki, pioneerit ja tykistö. Yhdistäminen mahdollisti koulutuksen tehostamisen.¹⁶⁷

Varusmiespalveluksen jälkeen reserviläiset palvelivat taistelevissa joukoissa 12 ikäluokkaa ja toiset 12 ikäluokkaa paikallisjoukoissa. Prikaatien rykmenttien joukkojen seitsemän nuorinta saapumiserää koottiin vuosittain 24 päivää kestäväan kertausharjoitukseen.¹⁶⁸

Kutsuntalaitosratkaisussa huomioitiin eri alueiden väestömäärä (demografia). Prikaateille määritettiin alueet, joilla asuvista miehistä ne oli tarkoitus perustaa. Alueilla asuva väestö vastasi pääsääntöisesti perustettavien joukkojen kokoa. Tämän vuoksi perustettavat prikaatit eivät olleet organisaatioltaan tai kooltaan täysin identtisiä. Perustettuja pataljoonia siirrettiin tarvittaessa muualle, jos alkuperäisillä alueilla ei riittänyt miehiä perustamisvelvoitetta vastaavaa määrää. Alueiden välillä tehtävät siirrot pyrittiin kuitenkin pitämään mahdollisimman pieninä.

Sveitsiläisen esikuvan mukaista miliisijoukkoakaan ei unohdettu. Kutsuntajärjestelmän kanssa rinnakkain kehitettiin vapaaehtoisten ampumaseurojen (frivilligeskyttervesen) liittämistä maanpuolustuksen osaksi. Vapaaehtoisista ampumaseuroista saatiin luotua miliisijoukko armeijan prikaatien ja siviiliyhteiskunnan väliin. Näin vapaaehtoinen maanpuolustustyö saatiin kytkettyä osaksi maanpuolustusta. Valtio tuki ampumaseuroja taloudellisesti ja vahvisti ampumaseurojen hallintoa sekä perusti sille oman keskushallinnon. Ampumaseurojen perusideana oli, että koululaiset ja nuoriso oppisivat ampumaan ja käsittelemään aseita ennen varsinaista varusmiespalvelusta. Varusmiespalveluksen jälkeen ampumaseurojen vastuulle jäi saavutettujen taitojen ylläpito.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Örvik (1960), s. 58–60 ja Hobson & Kristiansen (2001), s. 42–49.

¹⁶⁸ Örvik (1960), s. 58–60.

¹⁶⁹ Hobson & Kristiansen (2001), s. 42–49.

3.2.2. Aluejärjestelmän ensimmäiset hahmotelmat

Suomalaisista upseereista Norjan kutsuntalaitoksen järjestelyihin tutustui jääkärimajuri Leonard Grandell (Kuva 15).¹⁷⁰ Hän oli työskennellyt yleisesikunnan järjestelyosastossa vuoden 1918 kesäkuusta alkaen. Järjestelyosaston siirryttyä marraskuussa sotaministeriön sota-asiaain osastolle, hänet nimitettiin järjestelytoimiston päälliköksi. Vuoden päästä marraskuussa hänet tehtävänsä muuttui sota-asiaain osaston liikekannallepanotoimiston päälliköksi.¹⁷¹ Grandell tunsi työnsä puolesta vasta kehitetyn kaaderiperustamisjärjestelmän erinomaisesti ja oli näin luonnollinen valinta tutustumismatkalle.

Kuva 15: *Leonard Grandell, SA-kuva.*

Tutustumismatkallaan hän näki edellä kuvatun norjalaisen liikekannallepanojärjestelmän. Vaikka Grandell erosi armeijan palveluksesta, ja samalla kutsuntalaitoksen uudelleenjärjestelyä valmistelleen komitean jäsenyydestä puolitoista kuukautta ennen mietinnön valmistumista vuoden 1922 maaliskuussa, oli matkalla suuri merkitys suomalaisen liikekannallepanojärjestelmän kehittymiselle.¹⁷²

Siviilielämä houkutteli Grandellin myymään hetkeksi leipää Maanviljelijäin Maitokeskus Oy:ssä, mutta vain hetkeksi. Liikemiesvaistoistaan huolimatta hän oli sisimältään sotilas, eikä päässyt irti oppimistaan liikekannallepanoon liittyvistä asioista ja ideoista.¹⁷³

¹⁷⁰ Upseereiden ulkomaankomennukset 1920-luvulla, PLM-32/Ba:2, KA.

¹⁷¹ Nimikirjaote, Grandell Leonard August Mathias, numero 39670, KA.

¹⁷² Sama.

¹⁷³ Grandell (1954), s. 1–15.

Paluu liikekannallepanoasioiden pariin tapahtui vuoden 1922 lopulla, Grandellin ystävän Paavo Talvelan houkuttelemana. Jääkärimajuri Paavo Talvela oli tuolloin töissä suojeluskuntain yliesikunnan liikekannallepanotoimiston päällikkönä. Parivaljakon työskentely tapahtui iltaisin vapaaehtoisuuden pohjalta Grandellin työpäivän päätteeksi.¹⁷⁴ Talvelan tehtävä, herrojen lämmin ystävyys, molempien jääkäritausta sekä Grandellille vajaan neljän vuoden aikana muodostunut ammattitaito loivat uuden liikekannallepanojärjestelmän kehittämiseksi otolliset olosuhteet.

Talvelan aloitteen taustalla lienee ollut samanaikaisesti käynnissä ollut armeijan ja suojeluskuntajärjestön yhteistoiminnan tiivistäminen. Suojeluskuntajärjestölle etsittiin roolia armeijan rinnalla. Armeijan liikekannallepanotehtävän tukeminen oli tuttu yhteistyömuoto. Yliesikunta tahtoi suojeluskunnan roolin kasvavan liikekannallepanossa, ja tästä oli neuvoteltu kevään 1922 aikana.¹⁷⁵ Yhteistyön tiivistämiseen oli halua ja tahtoa, mutta ilmeisesti ei oikein tiedetty miten se olisi tehtävä.

Innostus liikekannallepanojärjestelmän kehittämiseen lopetti Grandellin siviiliuran lyhyeen. Suojeluskuntain ylipäällikkönä toiminut eversti Lauri Malmberg pyysi häntä suojeluskuntajärjestön palvelukseen. Grandellin mukaan päätös ei ollut vaikea. Työ suojeluskuntain yliesikunnan sotilaallisen jaoston päällikkönä alkoi 15. maaliskuuta 1923.¹⁷⁶

Paavo Talvela kuvasi Grandellia mielikuvitukseksikaaksi ihmiseksi, joka nojasi lennokkaat ajatuksensa tarkkaan harkintaan ja perinpohjaisuuteen.¹⁷⁷ Nyt lennokkaille ajatuksille oli tilausta. Norjalainen kutsuntalaitosmalli,¹⁷⁸ yhdessä suojeluskuntajärjestön mukanaan tuomien mahdollisuuksien kanssa oli ajatustyön pohjana, kun hän alkoi muotoilla ideaansa uudeksi liikekannallepanojärjestelmäksi.

Suojeluskuntain yliesikunnassa laadittiin kesällä 1923 kaksi muistiota suojeluskuntajärjestön roolista armeijan tukena. Muistioissa todettiin, että armeijan tukeminen sodan sattuessa voidaan jakaa kahteen pääosaan. Nämä pääosat olivat armeijan liikekannallepanon helpottaminen ja osanotto maan rajojen puolustamiseen. Muistioita ei ole allekirjoitettu, mutta todennäköisesti Grandell oli molempien muistioiden takana. Hän oli saanut tässä vaiheessa valmiiksi alustavan ideansa uudesta liikekannallepanojärjestelmästä.¹⁷⁹

¹⁷⁴ Muistio, Suojeluskuntain yliesikunnan liikekannallepanotoimiston toiminta v.1922, 16.2.1923, Pk 1542/5, KA ja Grandell (1954), s. 1–15 sekä lyhennelmä Paavo Talvelan urasta, Pk 1542/28, KA.

¹⁷⁵ SKY, muistio, Minkä tähden suojeluskuntajärjestö on meillä vakinaisen armeijan rinnalla välttämätön, päivämäärätty, Pk 1542/5, KA ja Suojeluskuntain yliesikunnan liikekannallepanotoimiston toiminta v.1922, 16.2.1923, Pk 1542/5, KA.

¹⁷⁶ Grandell (1954), s. 1–15 ja Nimikirjaote, Grandell Leonard August Mathias, numero 39670, KA.

¹⁷⁷ Muistikuvia Grandellin osuudesta puolustusvalmiutemme kehittämisessä, 9.12.1963, Pk 1542/28, KA.

¹⁷⁸ Grandell (1954), s. 1–15. Grandell toteaa muistelmissaan: ”*Det jag härunder inbämmande blev till betygdande nytt för mig, då jag började utforma min idé*”.

¹⁷⁹ SKY P.M. uutta aluejakoa sk:ssa ja sk. järj. aktiiviupseerikaaderia, 2.7. ja 11.7.1923, Pk 1481/39, KA.

Muistiossa esitettiin, että kunkin sodan ajan jalkaväkirykmentin tai prikaatin pataljoonan sodan aikainen täydennysalue jaettaisiin niin moneen suojeluskunta-alueeseen, kuin täydennysalueelta oli perustettava B-joukon ja T-muodostelman jalkaväkikomppanioita. Armeijan tuli antaa näiden suojeluskunta-alueiden käyttöön perustettavien joukkojen runkohenkilöstön verran upseereita. Rauhan aikana näitä upseereita oli tarkoitus käyttää sen suojeluskunta-alueen aluepäällikköinä, joihin heidät oli sijoitettu.¹⁸⁰

Sodan aikana aluepäälliköt olisivat muodostaneet alueiltaan heille käsketyt sodan ajan yksiköt. B-joukoille ja T-muodostelmille tämä merkitsi 157 aluepäällikön upseerivakanssia. Perustettavat yksiköt olivat tässä vaiheessa vain jalkaväkikomppanioita, konekiväärikomppanioita ja kevyitä tykkipattereita. Suojeluskunta-alueilta ei ollut vielä mahdollista perustaa muita aselajijoukkoja.

Muistioissa korostettiin, että suojeluskuntalaisista oli mahdollista saada enemmän irti yhdessä. Tämän vuoksi A-joukkoon kuuluvat, samaan suojeluskunta-alueen suojeluskuntalaiset tuli sijoittaa sodan aikana samaan yksikköön. Niitä suojeluskuntalaisia joita ei käytetty A-joukossa ajateltiin käytettävän perustettavien B-joukkojen ja T-muodostelmien runkohenkilöstönä eli kaaderina.

Muistioiden aluejako pyrki huomioimaan väestön ja erityisesti suojeluskuntalaisten määrän eri alueilla. Järjestelyn perusteltiin nopeuttavan liikekannallepanoa, mahdollistavan harjoitusten järjestämisen, lisäävän joukkojen kiinteyttä ja edistävän luotettavan henkilöstön tasaista jakaantumista.

Grandellin laatimat muistiot jaettiin puolustusministerille, sotaväen päällikölle, yleisesikunnan päällikölle ja tykistön tarkastajalle. Yleisesikunnan päällikkö kenraalimajuri Enckell oli periaatteellisesti samaa mieltä ehdotuksen kanssa. Hän kannatti aluejakoa, mutta upseerien puutteen takia ei armeija pystynyt luovuttamaan esitettyjä 157 upseeria. Aktiivupseereita irrotettaisiin vain *"sinä määrin kuin armeijan upseerilukumäärä sen sallii"*, ja muihin alueisiin määrättäisiin päälliköksi alueella asuva reservin upseeri. Sotaväen päällikön kenraaliluutnantti Wilkaman mielestä armeija ei upseerivajauksen vuoksi voinut luovuttaa upseereita lainkaan.¹⁸¹

Grandellin idean periaatteesta pidettiin, mutta se vaatii liikaa upseereita, joista armeijallakin oli pula. Norjan matkaltaan Grandell oli omaksunut useita osatekijöitä alustavaan suunnitelmaansa. Tällaisia osatekijöitä olivat demografian huomioiminen ja alueellinen hajautettu perustaminen, jossa saman alueen miehet sijoitettiin samaan joukkoon.

¹⁸⁰ Alla olevassa on käytetty lähteenä, SKY P.M. uutta aluejakoa sk:ssa ja sk. järj. aktiivupseerikaaderia, 2.7. ja 11.7.1923, Pk 1481/39, KA.

¹⁸¹ Raikkala (1964), s. 20–21 ja Arimo, Reino: Puolustusvoimien siirtyminen aluejärjestelmään 1930-luvulla, artikkeli kirjasta *Tiede ja Ase nro 45, Helsinki 1987*, s. 86, Arimon artikkeli löytyy, <http://ojs.tsv.fi/index.php/ta-test/article/download/45905/12032>.

Matka oli tehnyt häneen vaikutuksen. Eikä ihme, että hän kiteytti Norjassa omaksunsa seuraavasti: ”*Det jag härunder inbämmande blev till betydande nytta för mig, då jag började utforma min idé*” – Se mitä opin oli minulle tärkeää, kun aloin kehittää ideaani.¹⁸² Norjalaiseen malliin hän oli lisännyt mahdollisuuden vahvistaa yksiköiden osaamista suojeluskuntalaisista muodostetuilla kaadereilla.

3.2.3. Puolustusrevisionin ehdotus

Valtioneuvosto asetti 26. marraskuuta 1923 komitean tutkimaan maan silloisen puolustusjärjestelyn tarkoituksenmukaisuutta sekä tekemään ehdotuksen uudelleen järjestelystä, mikäli siihen katsottiin olevan aihetta. Ehdotuksessa tuli ottaa huomioon maan taloudellinen kantokyky. Komiteasta käytettiin nimitystä puolustusrevisioni tai Hornborgin komitea puheenjohtajansa rehtori ja kansanedustaja Eirik Hornborgin mukaan. Komiteaan kuului poliitikkoja¹⁸³ ja sotilaita¹⁸⁴. Politikoista Juho Niukkanen nimi on hyvä painaa mieleen myöhempiä tapahtumien kehittymistä arvioitaessa.

Suojeluskuntajärjestöä puolustusrevisionissa edusti jääkärieversti Lauri Malmberg. Ilmeisesti juuri Malmbergin vaikutuksesta, Grandell ja suojeluskuntain yliesikunnan liikekannallepano-osaston uusi päällikkö majuri Per Ole Ekholm kutsuttiin asiantuntijoiksi puolustusrevision sotilasmaajoukko-istuntoon 13. joulukuuta 1923. Esittely kosketi suojeluskunnan käyttöä maanpuolustuksen tukena. Esittelyn perusteella, sotilasmaajoukko päätti pyytää suojeluskuntain yliesikunnalta selvityksen kuinka paljon enemmän joukkoja suojeluskunta voisi asettaa toimimaan suojaajoukkona sen hetkiseen tilanteeseen verrattuna.¹⁸⁵ Grandell näki toimeksiannossa mahdollisuuden esitellä puolustusrevisionille kehittelemäänsä alueellisesti hajautettua liikekannallepanojärjestelmäänsä.

Grandell laati puolustusrevisionille kaksi ehdotusta maanpuolustuksen järjestelyiksi suojeluskuntajärjestön näkökulmasta. Ensimmäinen esitys (Förslag till armens organisation) oli päivätty 1. helmikuuta 1924 ja toinen täydennetty esitys (ehdotus nro 3 puolustuslaitoksen järjestelyksi) 17. toukokuuta 1924.¹⁸⁶

Grandellin ehdotuksessa **suojaajoukkona** käytettiin rauhan ajan joukko-osastojen koko sotavalmiina ollut henkilöstö ilman reserviläistäydennystä. Suojaajoukkoa vahvennettiin neljällä suojeluskuntapataljoonalla rajan läheisyydessä olevista suojeluskunnista. Suojaajoukkojen kokonaisvahvuus oli tällöin 23 000 miestä.¹⁸⁷ Suojaajoukot sijoitettiin ehdotuksessa rajan läheisyyteen perustettaviin varuskuntiin.

¹⁸² Grandell (1954), s. 1–15.

¹⁸³ Hornborgin (t) lisäksi poliitikkoja revisiossa edustivat K.V. Holma (kok.), E. Huttunen (sdp.), A. Kontu (ed.) V. Vesterinen (ml.). Holman tilalle revisioon tulivat ensin P. Pennanen ja myöhemmin A.H. Saastamoinen. Vesterisen korvasi myöhemmin J. Niukkanen. Lähteenä Juottonen, Jorma: Materiaalisen suorituskyvyn kehittäminen Suomessa 1920–1939, kirjasta *Sotataloustietoutta VI*, RT-Print Oy, Pieksämäki 1998, s. 32–33.

¹⁸⁴ Alkuperäiset revision sotilasmaajoukko-istuntoon osallistuneet olivat kenraalimajuri M. Wetzer, jääkärieversti L. Malmberg, jääkärieverstiluutnantti H. Öhquist ja jääkärimajuri A. E. Martola, Juottonen (1998), s. 32–33.

¹⁸⁵ Raikkala (1964), s. 20–21.

¹⁸⁶ Förslag till armens organisation, 1.2.1924, T 4888/31 ja Ehdotus nro 3 puolustuslaitoksen järjestelyksi, 17.5.1924, R 632/21 sekä R 632/5, KA.

¹⁸⁷ Ehdotus nro 3 puolustuslaitoksen järjestelyksi, 17.5.1924, R 632/21, KA, lihavoinnit tutkijan tekemiä.

Kenttäarmeija (kantajoukko) perustettiin esityksessä territoriaalisysteemillä. Territoriaalisysteemissä joukkoja perustettiin lähes jokaisessa Suomen kunnassa. Perustaminen tapahtui alueella valmiiksi olevan suojeluskunnan aluepäällikön johdolla. Aluepäällikkö tai jos kunnassa perustettiin useampia yksiköitä, armeijan organisaatiosta nimetty upseeri toimi alueella perustettavan komppanian päällikkönä. Päälliköiden tuli luetteloida oman sodan ajan joukkonsa henkilöstö. Yksiköiden materiaali oli säilytettävä perustamispaikkakunnilla. Perustamispaikaksi oli valittava tämän vuoksi kunnan tiheimmin asuttu keskus. Paikallisen suojeluskunnan reserviläiset muodostivat rungon perustettavaan joukkoon ja tukivat päällikköä liikekannallepanossa. Pataljoonan komentajista lähtien paikat täytettiin vakinaisesta armeijasta. Esityksessä territoriaalisysteemillä perustettavan kenttäarmeijan koko oli kuusi divisioonaa. Erikoisjoukot kuten ilmavoimat ja raskas tykistö perustettiin edelleen kaaderijärjestelmällä.¹⁸⁸

Kuva 16: *Puolustusrevisionin viimeinen istunto vuonna 1926, SA-kuva*

¹⁸⁸ Ehdotus nro 3 puolustuslaitoksen järjestelyksi, 17.5.1924, R 632/21, KA, lihavoinnit tutkijan tekemiä.

Edellä kerrotun Grandellin ehdotuksessaan seuraavasti: ”*Rauhan aikainen armeija järjestetään ja sijoitetaan siten, että suurin osa siitä toimii sodan sattuessa suojajoukkona odottamatta miehistötäydennystä. Pääosa sodan aikaisesta armeijasta perustetaan ns. territoriaalisysteemin mukaan. Suurin piirtein käsittää tämä seuraavaa: Kenttäarmeijan eri komppanioiden ja patterien upseerit, alipseerit ja miehistö pidetään rauhan aikana luetteloituina ja kutsutaan sodan sattuessa komppanian (patterin) perustamispaikalle, missä myös komppanian (patterin) varusteet ovat. Rungon näissä territoriaalikomppanioissa ja -pattereissa muodostavat ne suojeluskuntalaiset, jotka asevelvollisuusikäluokkansa perusteella kuuluvat komppaniaan (patteriin). Maa jaetaan tarpeelliseen määrään luetteloimisalueita (yksi kutakin komppaniaa ja patteria kohti). Luetteloita pitää aktiivipseeri, joka asuu alueellaan ja samalla toimii suojeluskunta-aluepäällikkönä. Sodan aikaisen kenttäarmeijan komppania- ja patteripäälliköt ovat siis jo rauhan aikana olemassa: Kenttäarmeijan korkeimmat upseeritoimet (pataljoonan ja patteriston komentajista ylöspäin) sekä adjutanttien vakanssit täytetään rauhan aikaisen seisovan armeijan upseereilla, joukkueenjohtajien vakanssit reservissä olevilla upseereilla.*”¹⁸⁹

Grandellin ehdotuksen lisäksi puolustusrevisionilla oli käytettävissä myös Wetzlerin komitean mietintö ja voimassa olleen puolustuslaitoksen järjestelyn kuvaus. Nämä vaihtoehdot käsittivät koko puolustuslaitoksen järjestelyn. Grandellin ehdotuksen painopiste taas oli joukkojen liikekannallepanon perustamisjärjestelyissä. Liikekannallepanojärjestelmän pohjaksi oli siis käytännössä vain kaksi vaihtoehtoa – kaaderiperustamisjärjestelmä tai Grandellin territoriaalisysteemi.¹⁹⁰

Alkuvaiheessa Grandellin ehdotuksella oli keskeinen rooli puolustusjärjestelmän vaihtoehtoja punnittaessa. Ilmeisesti keskeisen roolinsa vuoksi hänet nimitettiin puolustusrevisionin suojeluskuntajärjestön edustajaksi 5. kesäkuuta 1924, valtioneuvoston jäseneksi siirtyneen eversti Malmbergin tilalle¹⁹¹. Puolustusrevisionin sotilajäsenet suhtautuivat Grandellin ehdotukseen hyvin epäilevästi, mutta siviilijäsenet ja puheenjohtaja Hornborg tukivat ehdotusta. Vastustuksen syitä oli useita, mutta eniten epäiltiin säilyisikö suojeluskuntajärjestö tulevaisuudessa olemassa tai mitä takeita sen säilymisestä ylipäätään oli.¹⁹²

Ilmeisesti vuoden 1924 kesällä yleisesikunnan päällikkö kenraalimajuri Enckell kutsui Grandellin puheilleen. Enckell (Kuva 17) käski lopettaa territoriaalisysteemin kehittämisen. Yleisesikunnan päällikön mielestä oli väärin uhrata voimia ja aikaa sellaisen ehdotuksen kehittämiseen, jota ei kuitenkaan tulaisi hyväksymään. Asiaa tutkineen eversti Tervasmäen mukaan Grandell on haastattelussa maininnut kenraali Enckellin painostaneen häntä peruuttamaan esityksensä, koska Enckellin mukaan mikään muu kuin kaaderijärjestelmä ei voinut taata liikekannallepanon varmuutta.¹⁹³

¹⁸⁹ Ehdotus nro 3 puolustuslaitoksen järjestelyksi, 17.5.1924, R 632/21, KA.

¹⁹⁰ Wetzlerin komitean ehdotus, Puolustussuunnitelma nro 2, R 632/4, KA ja Raikkala (1964), s. 23.

¹⁹¹ Raikkala (1964), s. 22–24.

¹⁹² Grandell (1954), s. 1–15.

¹⁹³ Tervasmäki, Vilho: Alueellisen liikekannallepanojärjestelmän syntyvaiheet 1920- ja 1930-luvuilla, artikkeli kirjasta, *Sotahistoriallinen seura ja sotamuseo, vuosikirja VIII*, Oy Kodaprint Ab, Tapiola 1974, s. 57 ja Raikkala (1964), s. 24.

Enckellin nuivan suhtautumisen syitä Grandellin ehdotukseen voi vain arvailla. Suomen silloinen puolustus suunnitelma oli Enckellin käsialaa, ja hän oli yrittänyt parantaa liikekannallepanon nopeutta kaaderijärjestelmän pohjalta vuoden 1920 puolustuslaitoksen uudelleenjärjestelyssä vahvistamalla suojajoukkoja ja siirtämällä joukko-osastoja nopeammin keskitettäväksi¹⁹⁴. Edellisenä vuonna hän oli kuitenkin suhtautunut myönteisesti Grandellin ideaan. Ehkä uudessa järjestelmässä oli Enckellin mielestä yksinkertaisesti liikaa epävarmuustekijöitä.¹⁹⁵ Venäläisen koulutuksen läpikäyneenä upseerina kaaderijärjestelmä oli hänelle tuttu ja turvallinen. Territoriaalijärjestelmän menestymismahdollisuuksia myöskään ei parantanut käynnistynyt jääkäreiden irtisanoutumishanke¹⁹⁶, yhdessä Grandellin jääkäritaustan kanssa. Olihan hankkeen yhtenä päämääränä Enckellin syrjäyttäminen.¹⁹⁷

Grandell peruutti ehdotuksensa erilaisten verukkeiden varjolla ja sai puolustusrevisionin muuttamaan kantaansa territoriaalijärjestelmään. Puolustusrevisionin myöhempi työ tehtiinkin Wetzlerin komitean mietinnön pohjalta. Liikekannallepanojärjestelmänä ehdotuksessa säilyi kaaderijärjestelmä. Puolustusrevisionin esitys valmistui reilun kahden vuoden työskentelyn jälkeen 11. tammikuuta 1926.¹⁹⁸ Ehdotuksista pääosa jäi toteutumatta. Liikekannallepanojärjestelmä säilyi edelleen kaaderiperusteisena ja Grandellin territoriaalijärjestelmä näytti painuvan väistämättä unholaan.

Kuva 17: *Oscar Enckell, SA-kuva*

Territoriaalijärjestelmän kokemasta vastatuulesta huolimatta Grandell jatkoi hajautettuun perustamiseen liittyvien asioiden tutkimista. Puolustusrevisionin jäsenyysaikana Grandell teki yhdessä suojeluskuntain yleisesikunnan esikuntapäällikön jääkärieverstiluutnantti Per Wilhelm Zilliacuksen kanssa 14.6.–7.7.1924 opintomatkan Sveitsiin tutustuakseen maan armeijajärjestelyyn. Matka oli tarkoitettu syventämään hänen

¹⁹⁴ SM, K.D. nro 367, 20.Y.1. sal. Käsky armeijan uudelleenjärjestelyn toimeenpanemisesta, 5.11.1920, Pk 1481/37, KA ja Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 II (1986), s. 87.

¹⁹⁵ Kronlund (toim.) (1990), s. 373.

¹⁹⁶ Grandell oli mukana kokouksessa, jossa irtisanoutuminen päätettiin ja oli valmis irtisanoutumaan, Pöytäkirja jääkäreiden kokouksesta ”*armeijassa vallitsevista epäkohdista*”, 2–3.1.1924, Pk 1542/6, KA.

¹⁹⁷ Talvela (1976), s. 60–61.

¹⁹⁸ Grandell (1954), s. 1–15 ja Puolustusrevisionin mietintö, 11.1.1926, R 632/2 ja R 632/3, KA sekä Grandell Leonard, kenraaleiden radiopuheita, 8.6.1958, Pk 943, KA.

tietämystään Sveitsin liikekannallepanojärjestelmästä ja samalla territoriaalijärjestelmästä. Olihan Norjasta saatu esimerkki peräisin nimenomaan Sveitsistä.¹⁹⁹

Tutkitusta aineistosta ei ilmennyt oliko Grandell lukenut Adaridin teoksen, jossa aluejärjestelmä mainittiin nimenä ensimmäisenä. Ruotsinkielisen Grandellin ”*territoriaalijärjestelmä*” ja aluejärjestelmä kääntyvät joka tapauksessa samalla tavalla. Sattumaa vai ei?

3.2.4. Kyösti Kallion komitea

Palvelusajan pituus ja puolustusvoimien järjestely sodan ja rauhan aikana olivat keskeisessä osassa Wetzlerin määrävahvuuskomitean mietinnössä ja puolustusrevision työssä. Asioista ei päästy yhteisymmärrykseen. Puolustusmenojen pienentämistä ja palvelusajan lyhentämistä vaadittiin eduskunnassa useaan otteeseen. Hallitus asetti 4. kesäkuuta 1927 Kyösti Kallion johdolla uuden komitean tutkimaan palvelusajan lyhentämistä. Jäseniksi komiteaan määrättiin professori Alexander Leonard Hjelman, pankinjohtaja Eero Rydman, jääkärieversti Kurt Martti Wallenius ja kansanedustajat Johan Fredrik Aalto, Johannes Klockars, Juho Niukkanen ja Mikko Puittinen. Komitean sihteerinä toimi majuri Elja Rihtniemi. Komitea sai työnsä päätökseen runsaan vuoden kuluttua 11. heinäkuuta 1928.²⁰⁰

Mietinnössään komitea totesi, ettei asevelvollisuusaikaa voinut lyhentää. Vuoden 1922 asevelvollisuuslain palvelusajat tuli säilyttää edelleen ennallaan. Sen sijaan komitea näki tarpeelliseksi selvittää, mitä mahdollisuuksia oli siirtyä ”*territoriaalijärjestelmään*”. Territoriaalijärjestelmään siirtyminen ja sen tutkiminen ehdotettiin annettavaksi asiantuntijalle, joka voisi antautua työhön kokonaan.²⁰¹

Erityisen voimakkaasti asiaa ajoi komitean työskentelyaikana valtionvarainministerinä toiminut Juho Niukkanen. Puolustusrevision entisenä jäsenenä Grandellin ehdotus territoriaalijärjestelmästä oli hänelle tuttu. Niukkanen totesi eduskunnassa, että ”*puolustuslaitoksen on luovuttava itsepintaisesti pitämästä kiinni saksalais-venäläiseen malliin järjestetystä kaaderi- eli kantamuodostelmajärjestelmästä, ja siirryttävä niin sanottuun territoriaalijärjestelmään ainakin mahdollisimman suuressa määrin.*”²⁰²

Vahvalla esiintulollaan Niukkanen tavoitteli säästöjä puolustuslaitoksessa ja arveli aluejärjestelmän mahdollistavan palvelusajan lyhentämisen. Hallitus teki asiasta päätöksen komitean mietinnön mukaisesti 14. elokuuta 1928. Päätöksen perusteella puolustusministeriö määräsi tutkimustehtävään operatiivisella puolella kannuksensa ansainneen everstiluutnantti Aksel Fredrik Airon.²⁰³

¹⁹⁹ PLM-32/Ba2, Suomalaisten upseereiden ulkomaan virkamatkoja 1920-luvulla ja Nimikirjaote, Grandell Leonard August Mathias, numero 39670, KA sekä Hersalo (1967), s. 217.

²⁰⁰ Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 82.

²⁰¹ Asevelvollisuusajan lyhentämismahdollisuuksia koskeva mietintö osat I–III, T 22520/Hh84, KA ja Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 82.

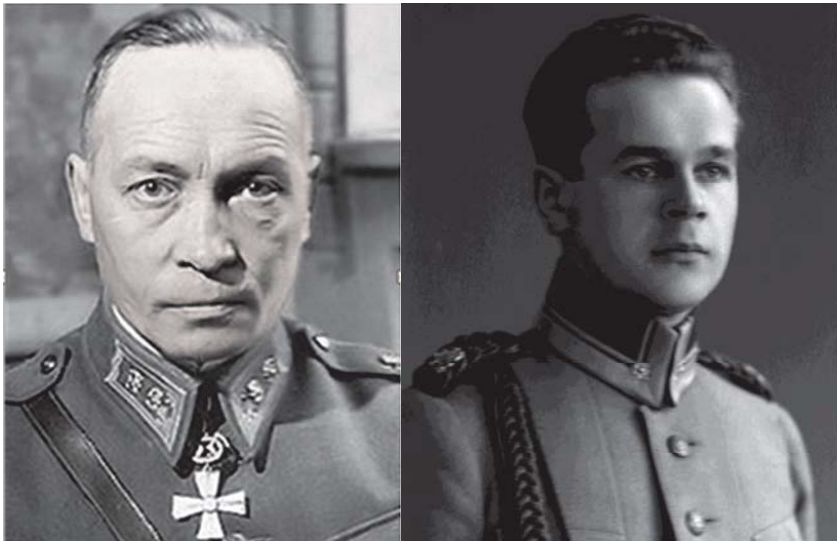
²⁰² Kronlund (toim.) (1990) (sitaatti), s. 373, Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 osa III, 1986, s. 82 ja Raikkala (1964) sekä s. 26–27 ja Grandell Leonard, radiopuheen litterointi, 8.6.1959, kenraaleiden radiopuheita, Pk 943, KA.

²⁰³ Grandell Leonard, radiopuheen litterointi, 8.6.1959, kenraaleiden radiopuheita, Pk 943, KA ja Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 82 sekä Raikkala (1964), s. 26–27.

Voidaan oikeutetusti kysyä, miksi tutkimustehtävään ei valittu tuolloin yleisesikunnassa työskennellyttä järjestely- ja liikekannallepano-osaston päällikköä (osasto 1) ja everstiluutnantiksi ylennettyä Leonard Grandellia? Olihan hän esitellyt ajatuksen aluejärjestelmästä ensimmäisenä. Syy järjestelyyn oli yksinkertainen. Käytännössä valinnan tutkijasta teki yleisesikunnan päällikkönä tuolloin toiminut ja Kallion komiteassa jäsenenä ollut eversti Kurt Martti Wallenius. Grandellin ja Walleniuksen henkilösuhteita leimasi paha luottamuspula. Luottamuspulan lisäksi Wallenius tiesi Grandellin vastustavan tutkimusaiheena olevaa palvelusajan lyhentämistä jo valmiiksi.²⁰⁴

3.2.5. A. F. Airon tutkimus

Airo sai vuoden aikaa tutkimuksen tekemiselle. Työrauhan mahdollistamiseksi hänet komennettiin muodollisesti opettajaksi Sotakorkeakouluun, mutta todellisuudessa hän suoritti 15.9.1928–30.10.1929 välisenä aikana ”*valtionneuvoston antaman erikoistehtävän armeijan uudelleenjärjestely- ja palvelusaikakysymyksessä*”. Airo luovutti valtioneuvoston tilaaman selvitystyön puolustusministeri Niukkaselle vuoden 1929 lokakuussa. Tutkimuksen laatimisessa Airoa avusti Kadettikoulussa perusopintonsa suorittanut majuri Ilmari Karhu (Kuva 18).²⁰⁵

Kuva 18: *Aksel Fredrik Airo ja Ilmari Karhu, SA-kuva.*

²⁰⁴ Grandell (1954), s. 1–15.

²⁰⁵ Turtola, Martti: Aksel Fredrik Airo – Taipumaton kenraali, Otava, Keuruu 1997, s. 90.

Airo oli antanut tutkimukselleen nimen ”*Aluejärjestelmä*”, mutta sisäsivun otsikko: ”*Aluejärjestelmän luonteisen puolustuslaitosjärjestelmän soveltuvaisuudesta ja kustannuksista silmällä pitäen maan puolustuslaitokselle asetettavia vaatimuksia ja vakinaisen palvelusajan lyhentämisen mahdollisuuksia*” kuvaa paremmin työn todellista sisältöä. Airon tutkimus keskittyi palvelusajan lyhentämismahdollisuuksiin ja suojajoukon riittävyteen. Muutoksen laskentaperusteiksi oli paalutettu miehistön yhdeksän kuukauden ja johtajien 12 kuukauden palvelusaika.²⁰⁶

Airon tutkimuksessa koko rauhan ajan armeijaa oli tarkoitus käyttää suojajoukkona. Rauhan ajan armeija muodostettiin varusmiespalvelusta suorittavista sotilaista, mutta palvelusajan lyhentämisen vuoksi suojajoukon määrä jäi niin pieneksi, että sitä oli vahvennettava värvätyillä. Värvätyjä oli palkattava yli kolmetuhatta, jotta yleisesikunnan minimivaatimus suojajoukkovahvuudeksi täytyi. Samalla kaikille tuli selväksi yhdeksän kuukauden palvelusajan muutoksen mukanaan tuomat vaikeudet.

Tutkimuksessa rauhan ajan armeija organisoitiin kouluttavaksi divisioonaksi, jossa oli kolme prikaatia. Kouluttava divisioona sijoitettiin itärajan alueelle valmiiksi suojaamaan liikekannallepanoa. Näin kouluttava divisioona oli jatkuvasti sotavalmis pääuhkan suuntaan koulutukseltaan, henkilöstöltään ja kalustoltaan ilman reserviläistäydennystä. Aselajijoukkoja Airo ehdotti koulutettavaksi koottuna yhdessä paikassa, eikä niitä sijoitettu jalkaväkiprikaateihin. Tykistöprikaati sijoitettiin Viipuriin, pioneerit Korialle ja Kellomäelle sekä viestipataljoona Kouvolaan. Suojajoukkoa vahvennettiin sivusuunnassa (Laatokan pohjoispuolella) rajavartiostoista perustettavilla rajansuojelupataljoonilla. Rajansuojelupataljoonat oli tarkoitus perustaa alueellisella liikekannallepanojärjestelmällä rajavartiostojen läheisyydestä. Airon suunnitelman suojajoukkojen vahvuus oli 20 866 miestä. Liikekannallepanon suojaamisen päätyttyä ja mahdollisen vetäytymisen jälkeen suojajoukolla oli tarkoitus vahvistaa kotiarmeijan kouluttajavoimia sekä lopusta tehtiin päämajan reservi. Kenttäarmeijan koko oli yhdeksän divisioonaa ja sen liikekannallepanojärjestelmänä oli aluejärjestelmällä. Kenttäarmeijan perustamisesta vastasi aluejärjestö. Erikoisjoukot kuten ilmavoimat ja raskas tykistö perustettiin kaaderijärjestelmällä.

Airon suunnittelema aluejärjestö jaettiin alueisiin sodan ajan armeijan kokoonpanon mukaan. Aluejärjestön kolme sotilasmaakuntaa perustivat yhtä monta armeijakuntaa. Jokainen sotilasmaakunta jaettiin kolmeen sotilaslääniniin, jotka perustivat armeijakunnan kolme divisioonaa. Sotilasläänit taas jaettiin kolmeen sotilaspiiriin, joiden perustamisvastuulle tuli kullekin rykmentti. Sotilaspiirit jaettiin vielä kolmeen sotilasalueeseen rykmentin kolmen pataljoonan perustamista varten. Aluejärjestö piti näin ollen sisällään kolme sotilasmaakuntaa, yhdeksän sotilaslääniniä, 27 sotilaspiiriä ja 81 sotilasaluetta. Aselajiyksiköt muodostettiin divisioonaa varten koko sotilasläänin alueelta ja armeijakuntaa varten koko sotilasmaakunnan alueelta. Aluejärjestön henkilöstömääräksi Airo oli laskenut tarvittavan lähes 2 000²⁰⁷ henkilöä, joista yli puolet oli upseereita.

²⁰⁶ Seuraavassa tekstissä on käytetty lähteenä, Airo A.F, Tutkimus, Aluejärjestelmä, T 19636/3, KA.

²⁰⁷ 1056 upseeria, 3 lääkäriä ja 918 siviilihenkilöä.

Airon tutkimus oli jaettu sisällöllisesti kaikkiaan kuuteen osaan ja se oli runsailla taulukoilla ja laskelmilla havainnollistettu lähes 300-sivuinen puolustusjärjestelmäkuvaus. Liikekannallepanosta vastaavan aluejärjestön toiminnan Airo kuvaa lyhyesti menemättä yksityiskohtiin. Kaikki Airon tutkimuksensa leipätekstissä aluejärjestöstä ja liikekannallepanojärjestelmästä kirjoittama on seuraavassa kursivoidussa lainauksessa:

”Muodon aluejärjestelmälle antaa näin ollen liikekannallepanon yhteydessä välittömästi muodostettava kenttäarmeija. Maa on tämän kenttäarmeijan mukaisesti jaettava sen eri yksiköitä, pataljoonia, rykmentejä jne., vastaaviin osiin ottamalla jakoperustaksi liikekannallepanossa alueelta saatava elävän voiman ns. väestösuhde. Paitsi väestösuhdetta on tässä jaossa luonnollisesti huomioidettava liikenneolosuhteet toiselta alueelta eri osista liikekannallepanokeskuksiin ja toisaalta liikekannallepanokeskuksista kenttäarmeijan keskitysalueille. Alueittain suoritettavan liikekannallepanon edellytyksenä on, että perustettavan yksikön varusteet varastoidaan alueen keskukseseen ja kullekin alueelle kiinnitetään päällystöhenkilökunta, joka on välttämätön yksikön perustamisessa ja johtamisessa. Näin muodostuu tästä erillinen osa puolustuslaitosta, jota osaa tässä mietinnössä tullaan nimittämään aluejärjestöksi.

Kuten edellisestä on käynyt ilmi, on aluejärjestön perimmäisenä tarkoituksena kenttäarmeijan luominen, mutta on huomattava, että aluejärjestön suoritettavaksi sopivat monet muutkin tehtävät. Tällaisista tehtävistä mainittakoon ensiksi kaikki ne jotka nykyään kuuluvat kutsuntalaitokselle. Viimeksi mainittu laitos on näin ollen poistettavissa. Lisäksi aluejärjestön tehtäväksi on jätettävä reservi- ja nostomiesharjoitukset, aliupseereiden kertaus ja jatkokoulutus, ennemmin tai myöhemmin välttämättömäksi käyvä nuorison ennakkovalmennus, vapaaehtoisten maanpuolustusjärjestöjen toiminnan johtaminen ja tukeminen, alueellisen puolustuksen (ilma ja kaasu) järjestäminen jne. Tämän kaiken huomioon ottaen ja tietäen mikä valtava työ on liikekannallepanon yksityiskohtainen valmistelu jo yksistään armeijan osalta, puhumattakaan tämän valmistelun ulottamisesta maan teollisuuteen ja elinkeinoelämään, sekä lisäämällä liikekannallepanovalmisteluun sitä seuraavan armeijan keskityksen ja ensimmäisten operaatioiden edellyttämät valmistelutyöt, on helppo todeta, että kaiken tämän suorittamiseksi vaaditaan huomattava koneisto. Mainittakoonpa jo tässä yhteydessä, että myöhemmin esitettävissä yksityiskohtaisissa laskelmissa aluejärjestön henkilökunnan vahvuudeksi onkin perustaksi voitu ottaa suoritettava työ samalla kun on todettu, että tämän työn vaatima henkilökunta sopivasti järjestettynä myös voi tyydyttää liikekannallepanotavan kenttäarmeijan välittömän tarpeen.

Edellyttäen tällaisen järjestelyn varastoineen ja päällystöhenkilökuntineen toteutettuna sekä ottamalla lisäksi huomioon, että asevelvollisuutensa suorittaneet voivat jäädä määrättyksi ajaksi disponibiliteettiin ja siis käytettäväksi liikekannallepanokeskuksissa ennen liikekannallepanon julistustakin, ei voitane tulla muuhun tulokseen kuin että liikekannallepanon suoritus on näin taattu, ja voidaanpa sanoa, että suorituksen varmuus tulee nykyistä huomattavasti suuremmaksi. Toisaalta savutetaan tällaisen järjestelyn kautta vielä se etu, että liikekannallepano alueisiin desentralisoituna ei edellytä suurempia liikekannallepanokuljetuksia. Rautateiden massakäyttö tulee siis kysymyksen vasta keskityskuljetuksissa, jotka nekin lienevät helpommin järjestettävissä. Nämä seikat huomioon ottaen tuntuu todennäköiseltä, että keskityksen nopeudessa tämän järjestelmän kautta jotakin voitettaisiin. Joka tapauksessa antavat järjestelmässä helposti toimeenpantavat koelikekannallepanot konkreettisemmän perusta esim. yleisesikunnan aikalaskelmille ja näihin perustavalle keskitykselle. Vähäiseksi ei liioin ole arvioitava sitä etua, että aluejärjestön puitteissa voidaan helposti ja suuremmilta kustannuksilta toimeenpanna reserviläisten kertaus- ja jatkokoulutus. Tämän lisäksi on vielä huomioitava, että nykyisessä järjestelmässä liikekannallepano ulot-

tuu ainoastaan joukko-osastoihin. Mutta jo nyt ja yhä enemmän tulevaisuudessa liikekannallepanon ja sen valmistelutöiden on kohdistettava huomiota laajemmalle. Mainitkaamme esimerkkinä paikallisen puolustuksen kaasu- ja ilmalyökkeilyksiä vastaan. Aluejärjestön puitteissa on liikekannallepano myös sanan laajemmassa merkityksessä valmisteltavissa ja toteutettavissa.”

Suojeluskuntia ei Airon ehdottamassa aluejärjestelmässä käytetty mitenkään hyödyksi. Aluejärjestelmän henkilöstö tuli puhtaasti puolustuslaitoksen organisaatiosta.²⁰⁸

3.2.6. Yleisesikunnan ja majuri Brücknerin lausunnot Airon tutkimuksesta

Puolustusministeriö pyysi yleisesikunnalta lausuntoa Airon tutkimuksesta 18. marraskuuta 1929. Lausuntopyyntöissä yleisesikuntaa kehoitettiin kiinnittämään huomiota uuden järjestelmän aiheuttamiin menoihin ja siihen, kuinka niitä voitaisiin supistaa.²⁰⁹

Samaan aikaan valmisteltiin myös uutta asevelvollisuuslakia. Olihan asevelvollisuusajan muutos yhdeksäksi kuukaudeksi Aironkin tutkimuksen tärkein osa-alue. Asevelvollisuuslaki ja puolustuslaitoksen uudelleenjärjestely liittyivät siten kiinteästi toisiinsa. Niinpä yleisesikunta päätti vastata samalla kertaa näihin molempiin asioihin. Yleisesikunnan vastaus viipyi lähes viisi kuukautta ja oli päivätty päivämäärälle 7. huhtikuuta 1930. Syyksi pitkään vastausaikaan yleisesikunta kertoi vastausta varten tarvittun perusteellisen tutkimustyön.²¹⁰

Yleisesikunnan vastaus oli everstiluutnantti Grandellin johtaman liikekannallepano- ja järjestelyosaston (osasto 1) laatima. Vastauksesta löytyykin 31 sivua pitkä vastine Airon suunnitelmasta.²¹¹ Lausuntoa valmisteltaessa Grandell oli saanut mahdollisuuden tehdä oman tutkimuksen aluejärjestelmän soveltamisesta Airon esittämään yhdeksän divisioonan kenttäarmeijaan ja olemassa olleen asevelvollisuuslain mukaisiin palvelusaikoihin. Hänen puolustusrevisionille vuonna 1924 tekemänsä ehdotus ei ollut enää vertailukelpoinen Airon tutkimukseen, sillä se perustui kuuden divisioonan kenttäarmeijaan. Työ oli mittava ja tutkimus tehtiin tiiviissä yhteistyössä suojeluskuntain yliesikunnan kanssa. Tärkeimpänä yhteistyötahona toimi tällöin liikekannallepanoasioista yliesikunnassa vastannut jääkärieverstiluutnantti Aarne Snellman. Airo oli käsitellyt aluejärjestöä hyvin pintapuoleisesti ja suojeluskuntajärjestöä hän ei ollut käsitellyt lainkaan. Syventävälle käsittelylle oli varmasti perusteensa.

Airon tutkima palvelusaika oli Grandellista liian lyhyt. Hänen mielestään entiset palvelusajan pituudet olivat liikekannallepanon kannalta vähimmäispituuksia. Yleisesikunnan päällikkö Wallenius taas oli kallistumassa Airon tutkimaan yhdeksän kuukauden palvelusaikaan ja isoon värvättyyn joukkoon. Grandellin mielestä Wallenius oli ”myynyt itsensä” ministeri Niukkaselle. Muuttaakseen asioiden vääjäämättömältä näyttävää kulkua, hän meni sotaväen päällikön kenraalimajuri Aarne Sihvon puheille. Hän perusteli Sihvolle sen aikaisen asevelvollisuusajan säilyttämistä ja pyysi Sihvoa

²⁰⁸ Airo A.F, Tutkimus, Aluejärjestelmä, T 19636/3, KA.

²⁰⁹ Kronlund (toim.) (1990), s. 376, 378 ja katso viite nro 69 sivulla 589.

²¹⁰ Alla olevassa tekstissä on käytetty lähteenä, YE. Os1.järjsto nro 99/VIII/sal, 7.4.1930, Pk 1481/47, KA ja Grandell (1954), s. 1–15

²¹¹ Asiakirjan laatijaksi on merkitty ”Osasto 1”.

kutsumaan myös Walleniuksen kuultavaksi. Tuosta tilaisuudesta kehkeytyi suomalaisen puolustusvalmiuden kehittämisen kannalta merkittävä hetki. Kuultuaan molemmat mielipiteet Sihvo sanoi harkitsevansa asiaa seuraavaan päivään. Seuraavana päivänä Sihvo kutsui Walleniuksen luokseen ja käski lisätä lausuntoon vaatimuksen sen hetkisen asevelvollisuusajan säilyttämisestä (Kuva 19). Tämä vaatimus sisältyikin yleisesikunnan vastaukseen, vaikka erittäin monisanaisesti perusteltuna.

Kuva 19: *Sotaväen päällikkö Aarne Sihvo ja yleisesikunnan päällikkö Kurt Martti Wallenius, Sotamuseo*

Vastauksessaan yleisesikunta totesi Airon tutkimuksen ja asevelvollisuuslakiehdotuksen olevan luonnoksia. Tästä syystä yleisesikunta ei pitänyt mahdollisena niiden toteuttamista sellaisenaan, vaan **puolustuslaitokselle oli laadittava uusi järjestelysuunnitelma sekä uusittava puolustuslaitosta koskeva lainsäädäntö**. Tutkimustyönsä perusteella yleisesikunta kertoi pystyvänsä antamaan lausunnon ehdotusten toteuttamismahdollisuuksista ja pääasiallisista puutteellisuuksista.²¹²

Yleisesikunta löysi Airon esityksestä paljon kehitettävää, mutta isoista periaatteista se oli samaa mieltä. Suojajoukot on vahvistettava värvätyillä suurin päin Airon ehdottamaan vahvuuteen ja kenttäarmeija on pantava liikekannalle aluejärjestelmällä. Palvelusajan lyhentämiselle yleisesikunta ei nähnyt mahdolliseksi.

²¹² Tekstin lihavointi on tutkijan tekemä.

Aluejärjestöön ei yleisesikunnan mukaan tarvittu kuin puolet Airon ehdottamasta upseerimäärästä. Kenttäarmeijakin tarvitsi siellä palveluksessa olevia upseereita. Yleisesikunnan mielestä aluejärjestelmällä perustettavan kenttäarmeijan upseerikaaderi oli sodan aikana täydennettävä kolmea eri tietä:

1. aluejärjestössä palvelevista,
2. suojeluskuntajärjestössä palvelevista ja
3. kouluttavasta divisioonasta aluejärjestöön liikekannallepanossa tai jo sodanuhka-aikana siirtyvistä upseereista.

Edellä mainittu kolmesta paikasta täydennettävä kenttäarmeijan upseerimäärä ei kuitenkaan vielä riittänyt täyttämään sodan ajan upseerikaaderin tarvetta. Yleisesikunta esitti vajeen paikkaamista ruotsalaisen mallin mukaan palkatuilla upseereiden ja ali-upseereiden reservitoimilla.

Yleisesikunta tahtoi pienentää liikekannallepanossa kouluttavan divisioonan perustamiin suojajoukkoihin sijoitettavaa upseerimäärää tuntuvasti. Näitä upseereita oli käytettävä aluejärjestön perustamissa sodan ajan kenttäarmeijan joukoissa. Näin vältettiin kaiken upseeriston valioaineksen uhraaminen liikekannallepanon suojaamiseen.²¹³

Yleisesikunta asettui tässä asiassa samalle kannalle kuin saksalainen majuri Wilhelm Brückner, jolta puolustusministeriö oli pyytänyt myös lausunnon. Tässä vaiheessa on perusteltua pysähtyä ja oikeutetusti ihmetellä – kuka oli tuo mystinen saksalaismajuri, ja miksi häneltä oli pyydetty lausunto Suomen puolustusjärjestelmäsuunnittelun avainasiasta? Wilhelm Brückner oli toiminut kahdella Saksassa järjestetyllä yleisesikuntaupseerikurssilla kurssin johtajana. Kurssilla oppia oli saanut vuosien 1921–1925 aikana kaikkiaan 13 suomalaista upseerin alkua. Pääosa kurssilaisista oli ollut suojeluskuntajärjestön palveluksessa olleita jääkäreitä. Yleisesikuntakurssien päätymisen jälkeen Brücknerin opetustyö jatkui suomalaisissa sotilasopetuslaitoksissa vielä kymmenen vuoden ajan.²¹⁴ Tuona aikana – jolloin suomalaista puolustuslaitosta rakennettiin – ilmeisen pidetty ja luotettu opettaja saavutti eräänlaisen harmaan emi-nenssin tai oraakkelin aseman. Neuvon tai lausunnon kysyminen Wilhelm Brückneriltä oli tuona aikana ennemminkin vakiintunut käytäntö kuin poikkeus.

Brücknerin mielestä ei ollut järkevää ryhmittää koko rauhan ajan maavoimia suojajoukoksi Karjalan kannakselle. Tästä hän kritisoiakin Airoa. Suojajoukkoa olisikin hänen mielestään pitänyt täydentää suojeluskuntalaisista. Tähän olisi ollut rajaseudulla hyvät mahdollisuudet, ja lisäksi suojeluskuntalaisilla olisi saatu nostettua joukon taistelukelpoisuutta. Suojajoukkoihin käytettävä upseerimäärä oli hänestä myös liian iso. Brückneristä ei ollut järkevää sijoittaa yli 40 prosenttia aktiiviupseereista ensilinjaan vastaan ottamaan vihollista. Hän pelkäsi, että Airon suunnitelmaa noudattamalla käyttökelpoisin johtaja-aines menetetään jo taistelujen alkuvaiheessa, vaikka heidät olisi tullut varata sodan johtamiseen.²¹⁵

²¹³ YE Os1. Järj, nro 99/VIII/sal, 7.4.1930, Pk 1481/47, KA.

²¹⁴ Hersalo (1967), s. 217–225 ja Tynkkynen (1996), s. 29, 46–52.

²¹⁵ Kronlund (toim.) (1990), s. 376–377.

Yleisesikunta oli suojeluskuntajärjestön käytöstä samoilla linjoilla Brücknerin kanssa. Kenttäarmeijan perustettavien joukkojen runko tuli muodostaa suojeluskuntalaisista. Yleisesikunta piti välttämättömänä, että suojeluskuntajärjestö luovutti sodan aikana ja reserviharjoituksiin kenttäarmeijan yksikölle kaaderin perustettavan joukon rungoksi. Joukon sisäinen lujuus saatiin aikaan reserviharjoituksissa, joihin tuli komentaa myös kouluttavan divisioonan sijoitettu henkilöstö. Yleisesikunta piti reservi- ja nostomiesharjoituksia pakollisina uudelleenjärjestelyn onnistumiselle.²¹⁶

Suojeluskuntajärjestön aluejako tuli yleisesikunnan arvion perusteella mukauttaa aluejärjestöä vastaavaksi. Upseeritarpeen täydentämisen ja kenttäarmeijan yksiköiden kaaderirungon perustamisen vuoksi yleisesikunta piti suojeluskuntajärjestöä aluejärjestelmän toteuttamisen edellytyksenä.²¹⁷

Kutsuntojen järjestäminen tuli antaa myös yleisesikunnan mielestä aluejärjestön huoleksi, aivan kuten Airo oli ehdottanut. Yleisesikunta tarkensi perusajatusta siten, että aluejärjestön oli järjestettävä vuosittain valvontakokouksia, jotta joukkojen luetteloitiin saadaan pidettyä ajan tasalla.²¹⁸

Materiaalin hajauttamisesta aluejärjestölle yleisesikunta oli Airon kanssa samaa mieltä. Ainoa epäily koski materiaalivarastojen suuruutta. Airo oli ehdottanut materiaalin jakamista pataljoonan kokoisille perustamispaikoille. Yleisesikunta arveli rykmentin varaston olevan ehkä sopivampi koko. Ilman tarkempaa laskelmaa kuljetusmahdollisuuksista ja rautateiden kapasiteeteista se ei kuitenkaan halunnut lukita vielä kantaansa. Oman kertomansa mukaan Grandell kannatti myös pataljoonaa parempana kokona perustamispaikoille, mutta oli joutunut taipumaan yleisen mielipiteen kallistuttua rykmenttikokoon.²¹⁹

Yleisesikunta yhtyi Airon ajatukseen disponibiliteetin käyttöönotosta. Ajatus disponibiliteettijärjestelmästä oli peräisin Ranskan ja Venäjän (ja Viron) armeijoista. Disponibiliteetilla tarkoitettiin järjestelyä, jossa varusmiestä ei siirrettykään varusmiespalveluksen päätteeksi reserviin, vaan hän oli lomalla määrävuosien ajan. Tuona aikana varusmies voitiin kutsua palvelukseen jo sodanuhka-aikana. Palvelukseen kutsumiseen ei näin ollen tarvittu reserviharjoitusta tai liikekannallepanon julistamista.²²⁰

Yleisesikunta piti järjestelyä tarpeellisena aluejärjestön liikekannallepanon valmistelussa, jolloin joukkoa käytettiin perustamispaikan valmistelutöihin. Disponibiliteettijoukolla vastaanotettiin perustamispaikalle saapuvat joukot ja hevoset, järjestettiin joukolle jaettava materiaali sekä huolehdittiin majoitus-, muonitus- sekä vartiointijärjestelyistä. Toinen disponibiliteettijoukon käyttötarkoitus oli perustaa suojajoukkojen huolto- ja kuljetusyksiköitä, joita ei voitu ylläpitää rauhan aikana.²²¹

²¹⁶ YE Os1. Järj, nro 99/VIII/sal, 7.4.1930, Pk 1481/47, KA ja Kronlund (toim.) (1990), s. 376–377.

²¹⁷ Samat.

²¹⁸ YE Os1. Järj, nro 99/VIII/sal, 7.4.1930, Pk 1481/47, KA.

²¹⁹ Sama ja Grandell (1954), s. 1–15.

²²⁰ YE Os1. Järj, nro 99/VIII/sal, 7.4.1930, Pk 1481/47, KA.

²²¹ Sama.

Majuri Brückner täydensi omalta osaltaan yleisesikunnan havaintoja. Lotta Svärd-järjestöä voitiin Brückner mukaan käyttää perustana *naisten liikekannallepanolle*. Ajatus oli uusi, eikä naisten osuutta ollut nostettu esille muualla. Liikekannallepanojärjestelmän rakenteessa hän taas näki salaamiseen liittyvän ongelman. Perustamisjärjestelmän pataljoonisiin asti ulottuva vakioitu aluejako paljasti hänestä kenttäarmeijan vahvuuden ja organisaation.²²²

Suojeluskuntapiirien ja sotilaspiirien määrä ja rajat olivat jälleen yksi ongelmista. Aluejärjestön piiriäön osalta, kun yleisesikunta tahtoi suojeluskuntapiirien rajojen vastaavan sotilaspiirejä, Brückner meni vielä pidemmälle. Hän halusi koko maan hallinnollisten alueiden ja niiden rajojen suunnittelemista yhdeksi kokonaisuudeksi. Hänen ajatuksissaan aluejärjestön piirirajat olivat yksi osa tätä valtakunnallista aluejako.²²³

Edellä tarkasteltuja lausuntoja luettaessa on tarpeellista ymmärtää, että Wilhelm Brückner ja Leonard Grandell tunsivat toisensa hyvin. Brückner oli aikaisemmin kerrotulla tavalla toiminut suomalaisille upseereille Saksassa järjestettyjen yleisesikuntaupseerikurssien johtajana. Hänet kutsuttiin yleisesikuntaupseerikoulutuksen päätyttyä taktiikan opettajaksi Suojeluskuntien päällystökouluun Tuusulaan vuonna 1925.²²⁴ Brückner toimi opettajana suojeluskuntajärjestön komentajakurssilla. Grandell oli ollut oppilaana (ja opettajana) edellä mainitulla komentajakurssilla, jossa Brückner kantoi ison vastuun opetuksesta.²²⁵ Brückner ja Grandell olivat lausuntoa annettaessa opettajakollegoja. He olivat todennäköisesti vaihtaneet mielipiteitä aluejärjestelmästä muutoinkin kuin näiden lausuntojen välityksellä. Molemmat tunsivat suojeluskuntajärjestön vahvuudet. Tätä taustaa vasten olisi yllättävää löytää Brücknerin ja Grandellin valmistelemasta yleisesikunnan lausunnoista suuresti toisiinsa nähden vastakkaisia mielipiteitä.

Puolustusministeriö antoi vastineensa yleisesikunnan kirjelmään 2. heinäkuuta 1930. Vastauksen antajana oli puolustusministeri Juhon Niukkanen. Puolustusministeriössä Airon ehdotuksen perusajatus rauhan ajan armeijan käyttämisestä suojajoukkona ja liikekannallepanon toteuttaminen kenttäarmeijan osalta aluejärjestelmää hyväksikäyttäen sai kannatusta. Vastaus käsitteli tärkeimmiltä osiltaan lisärahoitustarvetta, joka yleisesikunnan esityksessä oli tullut ilmi. Määrävahvuuslaskelmat eivät Niukkanen mukaan voineet olla yleisesikunnan esittämien kaltaisia. Niukkanen ei nähnyt mahdollisuutta rahoitusosuuden kasvattamiseen ja sättikin yleisesikuntaa armeijan henkilöstökuluja nostattavasta esityksestä. Niukkanen halusi pitää henkilöstökulut minimissä ja panostaa rahat materiaalihankintoihin.²²⁶ Niukkanen oli ollut edellisessä hallituksessa valtionvarainministerinä ja tunnettu tiukasta taloudenpidosta. Yleisesikunta halusi luoda puolustusvoimille uuden järjestelmän tarvittavilla henkilöstön määrävahvuuksilla ja Niukkanen halusi painottaa materiaalihankintoja. Molempia tarvittiin. Käytettävissä olleesta rahamäärästä ei tahtonut riittää molempiin.

²²² Kronlund (toim.) (1990), s. 378.

²²³ Sama.

²²⁴ Alahonko, Seppo: Kaikki isänmaalle, Suojeluskuntain Päällystökoulu 1919–1944, Taistelukoulun Perinneyhdistys 1998, s. 62 ja Tynkkynen (1996), s. 47.

²²⁵ Tynkkynen (1996), s. 47 ja 384 ja Alahonko (1998), s. 78.

²²⁶ PM.106/30.K.sal, 2.7.1930, Pk 1481/47, KA.

Airolla ei ollut tarvetta eikä mahdollisuuttakaan osallistua tutkimuksensa lausunto-prosessiin, mutta ennen siirtymistään Karjalan kannakselle pataljoonan komentajaksi²²⁷ hän toimi Suomen sotilasaikakauslehden toimituskunnassa²²⁸. Todennäköisesti Airon aikaansaannoksena häntä tutkimuksen tekemisessä avustanut majuri Ilmari Karhu kirjoitti laajan artikkelin – ”*Territoriaalijärjestelmä*” – vuoden 1930 sotilasaikakauslehteen. Artikkelin käsitteli yksityiskohtiin menemättä Airon tutkimuksen sisällön ja oli ensimmäinen julkinen kirjoitus työn alla olleesta aluejärjestelmästä. Artikkelin pääviesti oli kuitenkin tutkittujen yhdeksän ja 12 kuukauden palvelusaikavaihtoehdon soveltuvuus asevelvollisuusajaksi.²²⁹

Kirjoituksen tarkoituksena oli todennäköisesti vaikuttaa valmisteilla olevaan asevelvollisuuslakiin, mutta yhtä hyvin Airo ja Karhu saattoivat haluta määrittellä aluejärjestelmän tarkoittavan koko puolustusjärjestelmää, eikä pelkästään sen yhtä osaa, eli liikekannallepanojärjestelmää. Olihan Airo otsikoinut tutkimuksensakin aluejärjestelmäksi.²³⁰

Airon tutkimus ja asevelvollisuuslaki olivat kuitenkin vielä luonnoksia, joilla ei voitu käynnistää armeijan uudelleenjärjestelyä. Yleisesikunta oli lausunnossaan oikeassa. Muutoksen aikaansaamiseksi puolustuslaitokselle oli laadittava järjestelysuunnitelma ja sitä koskeva lainsäädäntö oli uusittava.

3.3. Päätös aluejärjestelmästä

3.3.1. Maavoimien uudelleenjärjestelysuunnitelma

Politiikassa liikkeet ovat joskus nopeita. Puolustusministeriön Airon tutkimusta koskeneen vastauksen jälkeen hallitus joutui eroamaan. Uudet puolustusministerit olivat kansanedustaja Albin Manner ja kenraalimajuri Hugo Österman. Puolustuslaitoksen näkökulmasta verenvaihto saattoi olla tervetullutta, koska asiat lähtivät etenemään nopealla tahdilla. Ministerien ja puolustuslaitoksen johdon välinen neuvottelu uudelleenjärjestelystä pidettiin 16. heinäkuuta 1930. Tällöin saavutettiin yksimielisyys järjestelytyön jatkamisesta.²³¹

²²⁷ Nimikirjaote, Airo Aksel Fredrik (Ake), numerotta, KA.

²²⁸ Suomen sotilasaikakauslehden kootun vuosikerran (1930) esipuheessa on maininta asiasta.

²²⁹ Karhu, Ilmari: Territoriaalijärjestelmä, Suomen sotilasaikakauslehti 1930, s. 137–163.

²³⁰ Airo oli käyttänyt sotilasaikakauslehteä ennenkin vastaavalla tavalla, Katso Tynkkynen (1996), s. 37.

²³¹ Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 100.

Yhteisymmärryksen saavuttamisen jälkeen yleisesikunta pyysi puolustusministeriötä asettamaan ”erikoisen uudelleenjärjestelysuunnittelutoimikunnan”. Puolustusministeriön asettama toimikunta aloittikin syyskuun alussa valmistelemaan mietintöä uudelleenjärjestelystä. Toimikunnan saaman ohjeistuksen perusteella sen tuli laatia suunnitelma puolustuslaitoksen uudelleenjärjestelyksi ja aikatauluttaa muutos vaiheisiin. Toimikunta sai työlleen myös rajoitteita. Mietintö muutoksen toimeenpanosta tuli laatia siten, että ”huomattavimmat henkilökunnan suurentamisesta aiheutuvat menolisäykset, mikäli sellaiset osoittautuvat välttämättömiksi, eivät tule käytännössä vaikeuttamaan sotamateriaalitöiden suunnitelman mukaista toteuttamista.”²³² Ohjeistus oli saman sisältöinen kuin Niukkasella, mutta painotus oli muuttunut. Järjestelmä tuli rakentaa, mutta sotamateriaalihankintoja vaarantamatta. Työ puolustuslaitoksen uudelleenjärjestelyn eteenpäin viemiseksi lähti vihdoinkin konkreettisesti käyntiin.

Uudelleenjärjestelytoimikunnan puheenjohtajaksi määrättiin yleisesikunnan päällikkö kenraalimajuri K. M. Wallenius. Kun Wallenius joutui eroamaan aktiivipalveluksesta epäiltyä osallisuudesta presidentti K. J. Ståhlbergin kyyditykseen, hänen tilalleen määrättiin 29. lokakuuta 1930 uusi yleisesikunnan päällikkö kenraalimajuri Karl Lennart Oesch. Wallenius ei siis käytännössä ehtinyt edes aloittaa työtään ennen erottamista.

Uudelleenjärjestelytoimikunta työskenteli kolmessa jaostossa:

1. Yleiset järjestelyasiat,
2. Materiaalihankintaohjelmat ja kustannuslaskelmat,
3. Lakiasiat.

Liikekannallepanojärjestelmän kehittämisen kannalta tärkein jaosto oli yleisien järjestelyasioiden jaosto, jonka johtajaksi nimettiin eversti Grandell ja muiksi jäseniksi everstiluutnantit Aarne Snellman ja Einar Wichmann. Snellman edusti samalla suoje-luskuntajärjestöä.²³³

Toimikunta ryhtyi työhönsä ripeästi. Ensimmäisen kolmen kuukauden aikana se oli pitänyt 33 kokousta, joista 28 oli pidetty eversti Grandellin johdolla. Grandellille Walleniuksen poisjäänti toimikunnasta oli varmasti helpotus. Työ yhdessä yleisesikunnan vastausta varten taustatutkimusta tehneen Aarne Snellmanin kanssa sujui epäilemättä kitkatta ja olihan jaoston kolmas jäsen Einar Wichmann myös jääkäri.²³⁴

Yhteistyön sujuminen oli ehdottoman tärkeää. Suojeluskuntajärjestö tarvittiin ehdottomasti uudelleenjärjestelytoimikunnan mietinnön taakse. Suojeluskuntajärjestön vuosikokous hyväksyi 27. maaliskuuta 1931 ehdotuksen aluejärjestelmän toteuttamiseksi niiltä osin kuin se koski suojeluskuntia.²³⁵ Asia ei kuitenkaan edennyt päätökseen edellä kerrotun helposti. Matkassa oli sitä ennen mutkia ja tiellä kuoppia.

²³² Kronlund (toim.) (1990), s. 380.

²³³ Arimo: Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 101 ja Kronlund (toim.) (1990), s. 380.

²³⁴ Grandell (1954), s. 1–15 ja Arimo: Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 101–102.

²³⁵ Mäkipelto, Ensio: Siirtyminen aluejärjestelmään 1930-luvulla, SKK:n diplomityö, numero 1527, Helsinki, 1983, KA, s. 21

Suojeluskuntain ylipäällikkö Lauri Malmberg tuli tapaamaan Grandellia ennen vuosikokousta, ja ilmoitti uudelleenjärjestelysuunnitelman herättäneen kovasti ja laajalti levottomuutta suojeluskuntalaisten piirissä. Malmberg oli itsekin alkanut suhtautua suunnitelmaan epäilevästi. Tämä uhka uudelleenjärjestelysuunnitelmaa kohtaan oli vakava. Suojeluskunnan osallistumisella oli ratkaiseva merkitys suunnitelman toteuttamisessa. Grandell sai luvan käyttää kaikki puhujanlahjansa ja suostuttelutaitonsa maaliskuun vuosikokouksessa.²³⁶

Grandell oli aikonut antaa aluejärjestön tehtävät kokonaan suojeluskuntajärjestölle. Suojeluskuntapiirien olisi tullut vastata demografialtaan tulevan aluejärjestön alueita. Aluejaon yhteneväisyyden lisäksi suojeluskuntapiireistä olisi tullut löytyä liikekannallepanon valmisteluista, kutsunnoista ja sotamateriaalivarastoista vastaavia henkilöitä. Suojeluskuntajärjestö kieltäytyi jyrkästi tekemästä suurempia piirirajojen uudelleenjärjestelyjä ja ottamasta tehtäväkseen suunniteltuja liikekannallepanon valmistelutöitä.²³⁷

Muutoksia piirijakoon ei haluttu tehdä, koska jokainen suojeluskuntapiiri piti hallussaan yksityisin varoin kerättyä omaisuutta, jota oli vaikea jakaa. Liikekannallepanon valmistelutyöt ja niihin liittyvä paperisota nähtiin myös vieraana suojeluskuntien normaalille vapaaehtoisuuden pohjalta tapahtuvalle harjoittelulle ja koulutukselle. Paperitöitä enemmän pelättiin kuitenkin suojeluskuntajärjestön joutumista puolustuslaitoksen alaisuuteen. Suojeluskuntalaisten muistissa olivat huonot kokemukset sisällissotaa välittömästi seuranneelta ajalta, jolloin suojeluskuntajärjestö oli kytketty kutsuntalaitokseen ja sotaministeriön suoranaiseen alaisuuteen.²³⁸

Grandell oli suunnitellut aluejärjestelmän täysin suojeluskuntajärjestön pohjalle. Grandellin ajatuksissa suojeluskuntajärjestö oli samalla aluejärjestö. Suojeluskuntajärjestön nihkeä suhtautuminen pakotti hänet muuttamaan suunnitelmaansa. Oli luotava suoraan sotilasjohdon alaisuudessa oleva alueellinen organisaatio, jonka tehtäväksi tuli liikekannallepanon valmistelu, kutsunnat, kertausharjoitukset ja liikekannallepanomateriaalin varastointi.²³⁹ Sanomattakin on selvää, että ajatus puolustuslaitoksen osana toimivasta aluejärjestöstä oli kopio Airon suunnitelmasta. Aluejärjestön rajat jouduttiin uudessa tilanteessa laatimaan suojeluskuntajärjestön rajat huomioiden ja perustamistehtävien demografiavaatimukset yhdistäen.

Suojeluskunnat suostuivat toimimaan yhteistyössä tämän alueellisen organisaation kanssa.²⁴⁰ Tällä kompromissilla suojeluskuntajärjestön rooli kapeni merkittävästi Grandellin ajattelemaa pienemmäksi, mutta satoi järjestön mukaan liikekannallepanojärjestelmään. Sodan ajan joukkojen runkokaaderi tulisi suojeluskunnista ja ne jaettaisiin perustamistehtävien mukaisiin aselajisuojeluskuntiin.

²³⁶ Grandell (1954), s. 1–15.

²³⁷ Sama.

²³⁸ Raikkala (1967), s. 36 ja Grandell (1954), s. 1–15.

²³⁹ Grandell (1954), s. 1–15.

²⁴⁰ Sama.

Uudelleenjärjestelysuunnitelma oli valmiina vuoden 1931 kesäkuussa. Suunnitelmasa kerrottiin aluejärjestelmään siirtyminen, sitä varten tehtävät työt ja alustava aikataulu. Mietintö oli otsikoitu: *”Maavoimien uudelleenjärjestely”*. Mietintö oli 116 sivua pitkä ja sisälsi kaksi erillistä kirjaa liitteille. Kirjaa monistettiin useita kymmeniä kappaletta ja jaettiin laajasti yleisesikuntaan, puolustusministeriöön ja puolustusneuvostolle.²⁴¹ Mietintö muodosti pohjan maavoimien uudelleenjärjestelylle ja samalla suomalaisen liikekannallepanojärjestelmän muuttamiselle. Tavoitteeseen pääsyyn oli vielä matkaa, mutta tavoitetilä oli määritelty.

Mietinnössä rauhan ajan armeija jaettiin tehtävien mukaisesti kahteen osaan. **Aluejärjestö** vastasi liikekannallepanosta ja **(raja-) armeijakunta**²⁴² liikekannallepanon suojaamisesta sekä reserviläisarmeijan kouluttamisesta liikekannallepanon tarpeiden mukaisesti. **Aluejärjestö organisoitiin** sotilaslääneihin ja sotilasmaakuntiin. Sotilasmaakunta termistä²⁴³ luovuttiin tosin pian ja sen tilalle tuli termi sotilaspiiri. Sotilasläänejä perustettiin yhdeksän kappaletta. Sotilaslääni sai perustettavakseen yhden divisioonan. Sotilaspiiri taas perusti yhden rykmentin. Aselajijoukot perustettiin alueille annettujen perustamistehtävien mukaisesti. Perustamistehtävissä oli huomioitu alueen henkilöstön määrä ja koulutustaso.²⁴⁴

(Raja-) armeijakunta perusti Karjalan kannaksella olevista varusmiesjoukoista ensimmäisen linjan suojajoukon. Tämän lisäksi (raja-) armeijakunnalla oli kaksi suojajoukkoaluetta. Yksi suojajoukkoalue oli Karjalan kannaksella ja toinen Salmin (rajavartioston) alueella. Näiltä alueilta perustettiin toisen linjan suojajoukot (raja-) armeijakunnan liikekannallepanon suojaamistehtävää varten.²⁴⁵ Tämä tarkoitti suojajoukon täydentämistä näiltä alueilta perustettavilla joukoilla.

Siirtyminen uuteen järjestelyyn tuli toteuttaa kahdessa vaiheessa. Ensin tuli perustaa aluejärjestö. Aluejärjestön oli otettava vastuulleen liikekannallepanotehtävä rauhan aikaisilta joukko-osastoilta. Vasta liikekannallepano- ja keskityssuunnitelmien laatimisen jälkeen aloitettiin (raja-) armeijakunnan muodostaminen.²⁴⁶

²⁴¹ YE:n kirjelmä nro 26/3.sal, Maavoimien uudelleenjärjestely, Pk 1481/47, KA ja Arimo: Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 103 ja 109.

²⁴² Raja-armeijakunta on merkitty sulkeisiin, koska myöhemmin sen nimeksi vakiintui pelkkä armeijakunta.

²⁴³ Sotilasmaakunta nimi otettiin taas käyttöön noin vuoden päästä aluejärjestön valmistelutöiden yhteydessä sotilaslääninä isompana organisaationa.

²⁴⁴ YE:n kirj nro 26/31, päivämäärättä (touko–kesäkuu 1931), Maavoimien uudelleenjärjestely, Pk 1481/47 ja Maavoimien uudelleenjärjestely, yhteenveto YE:n laajemmasta mietinnöstä, lokakuu 1931, R 628/3, KA ja Liitteet mietintöön T 19636/5 ja T 22520/Hh78, KA, tekstin lihavointi on tutkijan tekemä.

²⁴⁵ Samat, tekstin lihavointi on tutkijan tekemä.

²⁴⁶ YE:n kirj nro 26/31, päivämäärättä (touko–kesäkuu 1931), Maavoimien uudelleenjärjestely, Pk 1481/47 ja Maavoimien uudelleenjärjestely, yhteenveto YE:n laajemmasta mietinnöstä, lokakuu 1931, R 628/3, KA.

3.3.2. Presidentin ja puolustusneuvoston päätös

Yleisesikunta lähetti mietinnön maavoimien uudelleenjärjestelystä puolustusneuvostolle 5. kesäkuuta 1931. Syykin mietinnön lähettämiseen puolustusneuvoston käsiteltäväksi oli selvä. Neuvoston painoarvo oli noussut merkittävästi tasavallan presidentin määrättyä kenraali Mannerheimin puolustusneuvoston puheenjohtajaksi reilua kahta kuukautta aiemmin.²⁴⁷

Yleisesikunta pyysi, että puolustusneuvosto käsittelisi asian kiireellisenä. Esityksen perusteella uudelleenjärjestelyn toimeenpano oli tarkoitus aloittaa vuoden 1932 alussa. Nopea käsittely mahdollisti järjestelyyn liittyvien lakiesitysten esittelyn hallitukselle siten, että niistä päättäminen oli mahdollista eduskunnassa vuoden 1931 syysistuntoaikauden aikana. Puolustusneuvosto käsitteli mietinnön istunnossaan 17. kesäkuuta 1931.²⁴⁸ Puolustusneuvosto asettui esityksen kannalle Mannerheim lähetti kirjeen tasavallan presidentille 15. heinäkuuta 1931. Kirjeessä Mannerheim hyväksyi mietinnön sisällön ja painotti, että mietinnön järjestely tuli toteuttaa kokonaisuutena.²⁴⁹ Syksyllä 1931 työ aluejärjestelmän käyttöönottamiseksi osana uudelleenjärjestelyä pääsi lopulta täyteen vauhtiin.

Mannerheimin oli helppo hyväksyä uusi aluejärjestelmä. Hän koki siinä olevan samoja piirteitä kuin hänen kevään 1918 suunnitelmassaan. Hajautettiinhan kenttäarmeija ja sen perustaminen siinäkin laajalle alueelle. Aluejärjestelmässä Mannerheimia miellytti myös toisiaan täydentänyt yhteistyö suojeluskuntajärjestön ja armeijan välillä. Mannerheimin suunnitelma oli pohjautunut kuitenkin puhtaasti kaaderiperustamiseen.²⁵⁰ Liikekannallepanojärjestelmässä ei ollut yhtäläisyyttä nyt hyväksytyyn aluejärjestelmän kanssa. Suurin yhtäläisyys oli joukkojen perustamisen hajauttamisessa ympäri valtakuntaa.

Grandell oli myöhemmin pahoillaan Mannerheimin väitteestä, että vuoden 1918 suunnitelma olisi ollut samankaltainen uudelleenjärjestelytoimikunnan mietinnön kanssa.²⁵¹ Aivan suotta. Grandell ei ollut selvästi nähnyt Mannerheimin suunnitelmaa. Mannerheim puhui puolustusjärjestelmästä ja Grandell liikekannallepanojärjestelmästä. Puolustusjärjestelmänä suunnitelmissa oli yhtäläisyyttä, mutta ei liikekannallepanojärjestelminä.

²⁴⁷ YE:n kirj. nro 160/VIII sal.31, Puolustusneuvoston puheenjohtajalle, 5.6.1931, Pk 1481/51, KA ja Selén, Kari: C.G.E Mannerheim ja hänen puolustusneuvostonsa 1931–1939, Otava, Keuruu 1980, s. 23.

²⁴⁸ YE:n kirj. nro 160/VIII sal.31, Puolustusneuvoston puheenjohtajalle, 5.6.1931, Pk 1481/51, KA.

²⁴⁹ PN:n kirje 7/31, Tasavallan Presidentille, 15.7.1931, Pk 1481/51, KA.

²⁵⁰ Mannerheim G: Muistelmat II (1952), s. 32 ja Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 116–117 ja osa I (1986), s. 8.

²⁵¹ Grandell (1954), s. 1–15.

3.4. Kuka kehitti aluejärjestelmän ja mistä se sai vaikutteensa?

Aluejärjestelmää luotaessa kahden henkilön rooli nousi muiden yläpuolelle. Nämä henkilöt olivat Aksel Fredrik Airo ja Leonard Grandell. Julkisuudessa on esitetty kahdenlaisia näkemyksiä aluejärjestelmän kehittäjästä. Osassa lähteistä aluejärjestelmän kehittäjäksi arvioidaan Airo, kun taas toiset julkaisut asettuvat Grandellin kannalle. Airon puolelle asettuvat hänen elämäkertateostensa tekijöistä Erkki Salometsä²⁵², Tauno Kuosa²⁵³ ja Juhani Ruutu²⁵⁴. Grandellin kannattajiksi tunnustautuvat lähinnä suojeluskuntahistorian tutkijat Hannes Raikkalan²⁵⁵ johdolla. Neutraalimmin asiaan suhtautuvat Airon elämäkerran kirjoittajista Martti Turtola²⁵⁶ ja puolustuslaitoksen alkutaivalta aluejärjestelmän kehittymisen aikana käsitellyt Jarl Kronlund²⁵⁷. He antavat kunnian asiasta molemmille. Puolensa valinneita on enemmänkin ja haja-ääniä ovat saaneet muutkin aikalaiset. Hajaäänien on nähtävä elämäkerrankirjoittajille tyypillisen sankarihurmoksen nostattamina. Vakavasti otettaviksi vaihtoehtoiksi heistä ei ole Airon ja Grandellin rinnalle.

Molemmat – sekä Airo että Grandell – ovat itse ilmoittaneet olevansa aluejärjestelmän luoja. Airo on kertonut tämän TV-haastattelussa tammikuussa 1978²⁵⁸ ja Grandell kaksikymmentä vuotta aiemmin radiohaastattelussa²⁵⁹. On aika selvittää kiista intohimottomasti tutkimuksen keinoin ja tuoda ratkaisu yleiseen tietoon. Tässä alaluvussa on selvitetty kattavasti kummankin osuus aluejärjestelmän osatekijöiden kehittämisessä.

Grandell ja Airo kirjoittivat molemmat aluejärjestelmän perusrakenteesta. Grandell teki tutkimuksensa puolustusrevisionille ja Airo puolustusministerille. Ainoastaan näkökulmat erosivat toisistaan. Grandell koki aluejärjestelmän liikekannallepanojärjestelmäksi ja Airo ajatteli sen enemmän puolustusjärjestelmänä. Näitä edellä mainittuja kirjoituksia voidaan pitää puhtaasti asianomaisten henkilöiden tekemän kehitystyön tuloksina.

Vertailtaessa Airon ja Grandellin kirjallisia esityksiä toisiinsa voidaan huomata niiden perusrakenteiden muistuttavan suuresti toisiaan. Molemmissa rauhan ajan joukko-osastot käytettiin kokonaan suojajoukkona liikekannallepanon suojaamiseen. Asevelvollisen ikäluokan koulutus jäi joukko-osastojen vastuulle ja sodan ajan kenttäarmeijan perustamisesta vastasi ulkopuoleinen taho: Airolla aluejärjestö ja Grandellilla suojeluskuntajärjestö.

²⁵² Salometsä Erkki: A. F. Airo – Vaikeneva kenraali, Arvi A. Karisto Oy, Hämeenlinna 1970, s. 21.

²⁵³ Kuosa, Tauno: A. F. Airo – Legenda jo eläessään, WSOY, Porvoo 1979, s. 21.

²⁵⁴ Ruutu, Juhani: A. F. Airo – Valva vaikuttaja, Itä-Hämeen kirjapaino, Heinola 1989, s. 13–15.

²⁵⁵ Raikkala (1964), s. 14–42. Muita Grandellia tukevia mielipidekirjoitusten omia lähteitä: Palolampi, Erkki: Aluejärjestelmän loi Grandell, *Aamulehti*, 8.6.1985 ja Suhonen, Martti: Airo vai Grandell aluejärjestelmän isäksi, *Sotilasaikakauslehti* 8/1988, s. 541–543.

²⁵⁶ Turtola, Martti: Aksel Fredrik Airo – Taipumaton kenraali, Otavan kirjapaino, Keuruu 1997, s. 101.

²⁵⁷ Kronlund, Jarl: Suomen puolustuslaitos 1930-luvulla, *Sotilasaikakauslehti* 4/1988, s. 275–281.

²⁵⁸ http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/vaikeneva_kenraali_a_f_airo_37681.html#media=37685, viitattu 4.9.2013.

²⁵⁹ Grandell, Leonard: kenraaleiden radiopuheita, 8.6.1958, Pk 943, KA, radiopuheen lähettämisestä ei ole varmuutta.

Perustamisen mahdollistamiseksi sodan ajan joukot luetteloiitiin valmiiksi jo rauhan aikana. Perustaminen tapahtui hajautetusti ja joukon materiaali oli varastoituna perustamispaikalle. Erikoisjoukot (esim. ilmavoimat) perustettiin molemmissa esityksissä kaaderiperustamisella. Erikoisjoukkojen liikekannallepanojärjestelmää ei ollut tarpeellista muuttaa. Niillä kun ei ollut samanlaista merkitystä liikekannallepanon suojaamisessa, ja ne voitiin edelleen perustaa joukko-osastoissa.

Grandell oli julkaissut ideansa aluejärjestelmästä useita vuosia ennen Airon tutkimusta. Edellä mainitusta perusrakenteesta itse aluejärjestelmää, jossa materiaali hajautettiin perustamispaikoille ja perustaminen tapahtui hajautetusti siihen varatuilla henkilöillä, on pidettävä Grandellin ideana. Hän käytti territoriaalijärjestelmää terminä ennen Airoa ja toi myös ajatuksensa julki ensimmäisenä. Airo sai puolustusministeriltä tehtäväksi tutkia nimenomaan tätä asiaa yhdessä palvelusajan lyhentämismahdollisuuksien kanssa. Puolustusministeri Niukkanen oli tietoinen territoriaalijärjestelmän mahdollisuuksista. Olihan Grandell esitelty ideansa puolustusrevisionissa, jossa myös Niukkanen oli jäsenenä. Tätä taustaa vasten on oletettavaa, että Airolla oli käytössään Grandellin aiemmin puolustusrevisionille tekemä suunnitelma, mutta todennäköisesti myös selvityksiä muiden maiden vastaavista järjestelmistä. Airon tutkimus oli Grandellin idean jatkotutkimus, jota hän jalosti lisätiedoilla ja omilla ajatuksillaan. Tämä selittää myös kirjoitusten perusajatuksen samankaltaisuuden.

Aluejärjestön organisoimista puolustuslaitoksen osaksi, kutsuntalaitoksen yhdistämistä aluejärjestöön ja aluejärjestön organisointia sotilasmaakunniksi, sotilaslääneiksi ja sotilaspiireiksi on pidettävä Airon keksimänä. Grandell olisi tahtonut antaa aluejärjestön tehtävät suojeluskuntajärjestölle. Suojeluskuntajärjestön kieltäytyminen Grandellin sille ajattelemasta vastuusta pakotti hänet kopioimaan Airon idean. Airo ei katsonut suojeluskuntajärjestöllä olevan käyttöä osana puolustusjärjestelmää.

Airon tutkimuksen jälkeen aluejärjestelmää kehitettiin edelleen yleisesikunnan ja majuri Brücknerin Airon tutkimuksesta antamissa lausunnoissa sekä maavoimien uudelleenjärjestelytoimikunnan mietinnössä. Suojeluskuntajärjestön käyttö aluejärjestön apuna ja sodan ajan joukkojen muodostaminen suojeluskuntakaaderin ympärille kehittyivät näiden lausuntojen myötä. Airon esittämiä reserviharjoituksia alettiin myös pitää välttämättömänä osana sodan ajan joukon kiinteyttämisessä.

Taulukkoon 1 on koottu aluejärjestelmään liittyvät osatekijät ja niiden keksijät tai kehittäjät. Keksijäksi tai kehittäjäksi on nimetty henkilö tai komitea (vast.) joka on tuonut idean esille ensimmäisenä. Mikäli ratkaisu on ollut samanlainen kuin kaaderiperustamisessa ei asialle ole nimetty keksijää tai kehittäjää. Jos osatekijässä on samankaltaisuutta kaaderiperustamisen kanssa, siitä on kirjattu merkintä huomautusrakkeeseen.

Aluejärjestelmän osatekijä	Airo	Grandell	Muu	Huom!
Armeijan jakaminen suoja-joukkoon ja kantajoukkoon (kenttäarmeijaan)			X	Wetzerin määrävahvuuskomitea
Liikekannallepanon siirtäminen pois joukko-osastoilta ulkopuolisen tahon hoidettavaksi		X		
Sotilaslääni ja -piirijako aluejärjestön pohjaksi	X			Suojeluskuntajärjestö kieltäytyi
Kutsuntalaitoksen yhdistäminen aluejärjestöön	X			
Perustettavien joukkojen luetteloiminen		X		
Materiaalin hajauttaminen		X		
Suojeluskuntalaisten käyttäminen liikekannallepanon suoritushenkilöstönä		X		
Suojeluskuntalaisten käyttö perustettavan joukon kaaderina		X		
Suojeluskuntien aselajien muuttaminen perustamistehtävää vastaavaksi		X		
Kertausharjoitusten yhdistäminen liikekannallepanon harjoitteluun	X	(X)		Yhtäläisyyttä norjalaisen mallin kanssa
Lotta Svärd -järjestön käyttö liikekannallepanon tukena			X	Brückner
Erikoisjoukkojen (esim. ilma- ja merivoimien) perustaminen edelleen kaaderiperustamisjärjestelmällä.		X		
Reserviharjoitukset aluejärjestön vastuulle	X			

Taulukko 1: *Aluejärjestelmän kehittämiseen vaikuttaneet osatekijät ja niiden keksijät tai kehittäjät*

Kuten edellä on kerrottu, aluejärjestelmän kehitystyö oli yli kymmenen vuoden työn tulos. Grandell osallistui aluejärjestelmän kehittämiseen huomattavasti Airoa enemmän. Grandellin vaikutus on nähtävissä puolustusrevisionin työskentelyssä, yleisesikunnan lausunnossa Airon tutkimuksesta ja erityisesti maavoimien uudelleenjärjestelytoimikunnan mietinnössä. Airo vaikutti aluejärjestelmän kehittämiseen ainoastaan oman tutkimuksensa kautta. Taulukossa 2 on esitetty Airon ja Grandellin osallistuminen aluejärjestelmän kehittämiseen.

Osallistuminen aluejärjestelmän kehitykseen vaikuttaneeseen tapahtumaan	Airo	Grandell
Wetzerin määrävahvuuskomitean mietintö	-	-
Puolustusrevision mietintö	-	Kyllä
Kyösti Kallion komitea	-	-
Airon tutkimus	Kyllä	-
Lausunnot Airon tutkimuksesta	-	Kyllä
Puolustuslaitoksen uudelleenjärjestelysuunnitelma	-	Kyllä

Taulukko 2: *Airon ja Grandellin osallistuminen aluejärjestelmän kehittämiseen*

Airon kiistatta kehittämiä asioita ovat kutsuntalaitoksen liittäminen aluejärjestöön ja aluejärjestön organisointi sotilaslääneiksi ja sotilaspäireiksi. Tämän aluejärjestelmän ulkoisesti näkyvimmän osan keksiminen on saattanut johtaa siihen, että Airoa on alettu pitää aluejärjestelmän kehittäjänä. Oma vaikutuksensa epäselvyyteen on voinut olla Airoa vastaan esitetyillä syytteillä asekatkentaajutussa ja hänen puolustuspuheeseen sotien jälkeen kirjoittamallaan Liikekannallepanosalaliitto-kirjalla.

Edellä kerrotun perusteella on todettava, että Leonard Grandellilla on ollut huomattavasti Aksel Fredrik Airoa suurempi merkitys suomalaisen aluejärjestelmänä tunnetun liikekannallepanojärjestelmän kehittämisessä. Grandell sai idean Norjasta ja jaloisti sen suomalaisen toimintaympäristöön sopivaksi. Suurin osa merkittävistä aluejärjestelmän osatekijöistä oli Grandellin keksimiä. Hän osallistui järjestelmän kehittämiseen huomattavasti kokonaisvaltaisemmin ja pidemmän aikaa kuin Airo. ***Aluejärjestelmä oli Leonard Grandellin kehitystyön tulos.***

ALUEJÄRJESTELMÄN KÄYTTÖÖNOTTO JA KEHITTÄMINEN

4.1. ”Aluejärjestön luomista tarkoittavat työt”

Puolustusneuvoston myönteinen kanta vuoden 1931 heinäkuun puolivälissä pisti asiat lopulta liikkeelle uudelleenjärjestelyn toimeenpanemiseksi. Tuolloin voimassa ollut kaaderijärjestelmään perustuva liikekannallepanosuunnitelma oli pystyttävä ylläpitämään aina siihen saakka, kunnes aluejärjestelmään siirryttiin. Kaaderiperustamisen ja alueellisen perustamisen yhtäaikainen käyttö ei ollut maa-voimissa mahdollista. Henkilökunnan, hevosten ja ajoneuvojen täydennysalueet olisivat tällöin menneet liikekannallepanossa sekaisin. Alusta alkaen oli selvää, että liikekannallepanojärjestelmän vaihtaminen oli tapahduttava koko maassa samanaikaisesti.²⁶⁰

4.1.1. Suunnitelma aluejärjestön perustamisesta ja henkilöstön kouluttaminen

Grandell laati vuoden 1931 elokuussa muistion, jossa hän suunnitteli aluejärjestön perustamisen. Hän jakoi tulevat työtehtävät aluejärjestön luomista tarkoittaviksi töiksi ja varsinaisiksi liikekannallepanovalmistelutöiksi aluejärjestössä. Aluejärjestöä varten oli tärkeää luoda nopeasti tarvittava ohjeistus. Ohjeistusta varten oli valmistettava valtavasti materiaalia aina määrävahvuuksista toimintaohjeisiin, perustamistehtäviin ja ohjesääntöihin. Myös laskelmat asevelvollisten ja hevosten tarpeesta tarvittiin alueellisen suunnittelun pohjaksi. Näiden laskelmien perusteella oli laadittava sotilaspiirien aluejako, joka vastasi tulevia perustamistehtäviä. Uudelleenjärjestelysuunnitelmaa varten yleisesikunnassa tehdyt tarkat laskelmat antoivat valmistelutyölle yhtenäisen pohjan, eikä kaikkea tarvinnut tehdä uudestaan.²⁶¹

Aikaa ei ollut kuitenkaan hukattavaksi. Aluejärjestön nimetty henkilöstö oli käskettävä tehtäviinsä. Käskyt aluejärjestöön siirtyvistä upseereista, kanta-alipseereista ja asevelvollisten määristä annettiin vuoden 1931 marraskuun lopulla.²⁶²

Henkilökunta kurssitettiin juuri ennen aluejärjestön perustamista. Kurssilaisten oli ilmoittauduttava Helsingissä Katajanokan kasinolla 15. helmikuuta 1932 kello 10. Työ aluejärjestössä alkoi tällä kaksiviikkoisella kurssilla.²⁶³

²⁶⁰ Grandellin muistio nro 112/_, elokuussa 1931, T 22104/Hh54, KA ja Mäkipelto (1983), s. 16.

²⁶¹ Grandellin muistio nro 112/_, elokuussa 1931, T 22104/Hh54, KA.

²⁶² Sama ja YE, Os.4, nro 28/XIa, Uudestijärjestelytöihin komennettavia upseereita, 8.1.1932, T 22104/Hh225, KA sekä YE, Os.4, nro 1133/XIIb, Uudestijärjestelytöihin määrättäviä, 30.11.1931, T 22104/Hh255, KA.

²⁶³ YE Os.4, Aluejärjestöön määrättyjen upseerien komentamista kursseille Helsinkiin, 20.1.1932, T 22104/Hh225, KA.

Ensimmäinen konkreettinen askel aluejärjestelmän perustamiseksi oli näin otettu. Askeleen ottamista helpotti myös aluejärjestelmän lopullinen poliittinen hyväksyntä. Hallitus ja puolustusministeriö olivat antaneet virallisen siunauksensa uudelleenjärjestelylle juuri ennen kurssin alkamista.²⁶⁴

Kurssin päävastuullisena vetäjänä toimi eversti Grandell. Osallistujat täyttivät koko Katajanokan upseerikerhon. Jos kaikki aluejärjestöön komennettavat upseerit olivat paikalla, oli heitä salissa yhteensä 141. Upseerit oli komennettu joukko-osastoista, sotakouluista, yleisesikunnasta, puolustusministeriöstä, rajavartiostosta ja suojeluskunnista. Suojeluskunnista oli paikalla kaikkiaan 21 upseeria. Kurssilaisten pienille pöydille oli jaettu niin paljon liikekannallepanoa koskevia määräyksiä, ettei ollut ennen nähty. Nämä asiakirjat oli laadittu Grandellin johdolla yleisesikunnassa. Edessä oleva paperisota näytti osallistujista valtavalta, mutta innokkuutta ei kurssilaisilta puuttunut.²⁶⁵ Oltiinhan luomassa jotain uutta.

Pöytien asiakirjapinot muodostuivat ainakin väliaikaisesta liikekannallepano-ohjesäännöstä,²⁶⁶ käskystä aluejärjestön valmistelutöiden suorittamiseksi,²⁶⁷ väliaikaisesta liikekannallepanomääräysten kirjoittamisohjeesta,²⁶⁸ perustettavien joukkojen määrävahvuuksista sekä muusta sotilaspiirin aluetta koskevasta täydentävästä materiaalista.²⁶⁹ Tiivis kurssi päättyi helmi–maaliskuun vaihteessa ja aluejärjestelmää varten koulutetut ensimmäiset upseerit siirtyivät maaliskuun alussa sotilaspiireihinsä. Yleisesikunta oli varannut sijoituspaikkakunnille tilat työskentelyn aloittamista varten.²⁷⁰

Sotilaspiirien esikunnista 14 sijoitettiin yhteen samoissa piireissä jo toiminnassa olleiden kutsuntatoimistojen kanssa. Neljä sotilaspiiriä sijoitettiin sisäasiainministeriön alaisten rajavartiostojen esikuntiin (Salmin, Joensuun, Kainuun ja Lapin rajavartiostojen esikuntiin). Niille sotilaspiireille, joita ei voinut yhdistää kutsuntapiirien tai varuskuntien kanssa vuokrattiin huoneisto.²⁷¹

²⁶⁴ PM, nro 21/32. Sot.1. Puolustusministerin päätös perustamiskäskyjen hyväksymisestä, 21.1.1932, T 22104/Hh225, KA ja PM Kertomus Sota-asiain osaston toiminnasta 1932, 18.2.1933, T 22104/Hh 226, KA.

²⁶⁵ Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 114 ja YE Os.4, Aluejärjestöön määrättyjen upseerien komentamista kursseille Helsinkiin, 20.1.1932, T 22104/Hh225, KA ja Raikkala (1964), s. 40 sekä Grandell (1954), s. 1–15.

²⁶⁶ YE:n Osasto 1. Järjestelytoimisto No 70/VIII. 32.sal, Käsky, väliaikainen liikekannallepano-ohjesääntö aluejärjestön valmistelutöitä varten, 10.2.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto.

²⁶⁷ YE:n Osasto 1. Järjestelytoimisto No 25/VIII 32.sal, Käsky aluejärjestön valmistelutöiden suorittamisesta 23.1.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto.

²⁶⁸ PM 64/32. Sot.3. Sal, puolustusministerin päätös, T 22520/Hh25, KA.

²⁶⁹ Esimerkiksi, Mikkelin SK-piirein esikunta, nro 129.32.Ia.sal, Aluejärjestöä varten laadittuja henkilökortteja, 6.2.1932, T 22104/Hh255, KA ja Grandellin muistio nro 112/_, elokuussa 1931, T 22104/Hh54, KA.

²⁷⁰ Grandellin muistio nro 112/_, elokuussa 1931, T 22104/Hh54, KA.

²⁷¹ PM Kertomus Sota-asiain osaston toiminnasta 1932, 18.2.1933, T 22104/Hh226, KA ja Kronlund (toim.) (1990), s. 387.

Aluejärjestelmään siirtyminen muutti alkuvaiheessa erityisesti kutsuntajärjestelyjä. Kutsuntapiirin tilalle tuli yhteistyökumppaniksi sotilaspiiri. Puolustusministeriö tiedotti muille ministeriöille aluejärjestön perustamisesta ja kutsuntalaitoksen muutoksista.²⁷² Myös reserviläisten ja tulevien asevelvollisten tuli tietää muutoksesta.

Maavoimien uudelleenjärjestelyssä, kun oli kysymys muustakin kuin liikekannallepanojärjestelmän muuttamisesta. Yleisesikunnan päällikkö kenraalimajuri Oesch pitikin laajan tiedotustilaisuuden sanomalehdistölle ja tietotoimistojen edustajille uudistuksesta. Uudistusta perusteltiin ikäluokkien pienenemisellä ja siitä johtuvilla vaikeuksilla suoriutua tehtävistä. Perustelujen jälkeen tiedonanto keskittyi aluejärjestöön ja sen esittelyyn. Tiedonanto lähetettiin sotilaspiirien päälliköille tietopohjaksi piirien alueella tapahtuviin kyselyihin vastaamista varten. Erikseen kiellettiin kertomasta *mitään toiminnan tai töiden laadusta, sikäli kun ne koskivat liikekannallepanovalmistelua.*²⁷³

Helsingin sanomat uutisoikin uusista sotilaspiireistä juuri kenraalimajuri Oeschin haluamalla tavalla. Artikkelissa, joka ilmestyi lauantaina 5. kesäkuuta 1932, kerrottiin uudesta asetuksesta ja maan jakamisesta kutsuntapiireihin sekä sitä kautta sotilaspiireihin. Tiedotteessa käsiteltiin vain kutsuntatoimintaa ja kerrottiin sotilaspiirien hoitavan asevelvollisuusasioita piiriensä alueella. Artikkelilienee peittynyt suurelta yleisöltä tiedottamisajankohdan tärkeimmän uutisen, Mäntsälän kapinan otsikoiden, alle (Kuva 20).

Aluejärjestön runkohenkilöstö oli vuoden 1932 maaliskuun alussa koulutettu, sille oli olemassa työtilat ja sotilaspiirien perustamisesta oli tiedotettu laajasti. Liikekannallepanojärjestelmän muutos oli valmiina alkamaan.

Maan jako uusiin sotilaspiireihin.

Helmi­kuun 19 päivä­nä 1932 on vahvistettu maaliskuun 1 päivä­nä voimaan tullut asetus maan jakamisesta kutsuntapiireihin. Tätä uutta kutsuntapiirijakoa seuraten on maa samalla jaetta myöskin väliaikaisesti sotilaspiireihin, joi­lleen alueet ilmenevät mainitusta asetuksesta pitäjien, kaupunkien ja kauppalo­iden nimien ryhmityksistä a-, b- ja c-ala­ot­si­koit­ten alle.

Jokaista sotilaspiiriä varten on määrätty sotilaspiirin päällikkö ja esikunta, joi­lleen tehtävänä on yhdessä asianomaisten kutsuntatoimistojen kanssa hoitaa piirissä sotilasviranomaisille kuuluvat virkatoimet. Paitsi asianomaisen kutsuntapiirin piiripäällikön ja kutsuntatoimiston puoleen, joi­lleen osolleet puolustusministeriö on koulutuksella saattanut yleisön tietoon, saattaa yleisö siis kääntyä asevelvollisuusasioissa myöskin sotilaspiirien esikuntien puoleen, ja onkin toivottavaa, että niin yleensä tehdään, koska asevelvollisten asiat mainittujen sotilaspiiriesikuntien kautta tulevat siten nopeimmin ja mukavimmin hoidetuiksi ja koska sotilaspiirien esikunnat al­menomaan ovat velvolliset maksutta avustamaan neuvoilla ja tiedonannoilla asevelvollisia kaikissa asevelvollisuutta koskevilla asioissa.

Kuva 20: *Helsingin Sanomat uutisoi 5.6.1932 maan jakamisesta sotilaspiireihin*²⁷⁴

²⁷² Esimerkiksi PM Kirje 1116/32. Sot.1, 5.3.1932, Kauppa- ja teollisuusministeriölle, T 22104/Hh225, KA.

²⁷³ YE Os.1, nro 125/III32.sal, Kiertokirje sotilaspiireille, 21.3.1932, T 22104/Hh225, KA.

²⁷⁴ <https://nakoislehti.hs.fi/d3f94ca4-5d54-4ceb-ac59-b88e60c076dc/2>, viitattu 28.8.2017 klo 18.06.

4.1.2. Uusi liikekannallepanojärjestelmä

Koulutuksen aikana aluejärjestön henkilöstölle oli opetettu uusi liikekannallepanojärjestelmä, jolla kenttäarmeija tulevaisuudessa perustettiin. Tämä alaluku antaa kuvan siitä, millaista liikekannallepanojärjestelmää aluejärjestössä oltiin rakentamassa. Alla oleva teksti on lyhennetty pääosin aluejärjestön valmistelutöitä varten laaditusta väliaikaisesta liikekannallepano-ohjesäännöstä.

Perustaminen oli tarkoitus tehdä kolmessa eri vaiheessa. Valmiutta kohotettiin ensin valmiustiedonannolla, sodanuhkatiedonannolla ja lopuksi liikekannallepanon julistamisella.²⁷⁵ Hälyttäminen tapahtui pääasiassa aluejärjestön ja suojeluskuntajärjestön yhteistyönä. Liikekannallepanokuulutukset ”*julkeinlautattiin*” ennalta valmisteluihin paikkoihin ja hälyttäminen suunniteltiin siten, että kaikkien oli mahdollista saada tieto kuudessa tunnissa liikekannallepanon julistamisesta.²⁷⁶

Liikekannallepanon julistamisesta alkoi liikekannallepano-aika. Sitä vuorokautta, jolloin liikekannallepano julistettiin, kutsuttiin ”*liikekannallepanon julistamispäiväksi*”. Julistamispäivää seuraava vuorokautta kutsuttiin ”*valmistelupäiväksi*” ja siitä eteenpäin vuorokausia kutsuttiin järjestysnumeron perusteella ”*I, II, III jne. liikekannallepanopäiväksi*”²⁷⁷ Päivien nimeäminen oli tärkeää liikekannallepanon aikauttamisessa.

Liikekannallepanokuulutuksilla reserviläiset ohjattiin **kokoontumispaikoille**. Kuulutuksiin oli merkittynä aika, jolloin reserviläisen oli saavuttava kokoontumispaikalle. Teksti saattoi kuulua esimerkiksi seuraavasti ”*X:n reserviläisalueen reserviläisten on saavuttava X:n kirkonkylän kunnantalolla sijaitsevaan kokoamispaikkaan valmistelupäivänä klo 12.00 mennessä.*”²⁷⁸

Kokoontumispaikalla odotti suojeluskuntalaisista ja Lotta Svärd -järjestöstä perustettu suoritushenkilöstö. Reserviläiset koottiin sijoitusten mukaisiksi kokoonpanoiksi ja muonitettiin. Tämän jälkeen alkoi siirtymismarssi kohti perustamispaikkaa. Marssi-osastot siirrettiin perustamispaikalle marssien, rautateitse tai muita käytössä olleita kulkuvälineitä hyväksikäyttämällä.²⁷⁹ Alle 30 kilometrin matkoihin ei yleensä käytetty rautatiekuljetuksia vaan siirtyminen tapahtui marssien.

²⁷⁵ YE:n Osasto 1. Järjestelytoimisto No 70/VIII 32.sal. Käskey, väliaikainen liikekannallepano-ohjesääntö aluejärjestön valmistelutöitä varten, 10.2.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto, s. 2, lihavointi on tutkijan.

²⁷⁶ Sama, s. 18, liikekannallepanokuulutusten levittäjäksi toinen vaihtoehto oli poliisi.

²⁷⁷ Sama, s. 1–2.

²⁷⁸ Sama, s. 18, tekstin lihavointi on tutkijan tekemä.

²⁷⁹ Sama, s. 18–21.

Perustamispaikalla joukko ohjattiin majoituspaikkaansa. Majoituspaikassa yksikön päällikkö tarkasti joukon ja täydensi sen yksikkönsä ylimääräisestä. Samalla hän tiedotti jokaiselle sijoituksen ja tehtävän. Jos yksikköä ei saatu määrävahvuiseksi ylimääräisen reservin avulla, teki päällikkö tilauksen perustamispaikan henkilöstön tarkastuselimelle, joka toimitti yksikölle puuttuvan määrän reserviläisiä asiakirjoineen ja kortteineen. Yksikön saavutettua määrävahvuuden päällikkö antoi laatia yksiköstään nimilistan syntymäaikoineen ja kotipaikkakuntineen. Listan perusteella reserviläisille jaettiin tuntolevyt. Tämän jälkeen aloitettiin yksikön varustaminen.²⁸⁰

Yksikön sotavarustus oli varastoituna perustamispaikalle sotilaspiirin sotamateriaalivarastoihin (S-varastoihin). Sotavarustus oli varastoituna lajeittain ja perustettavalle joukolle kuuluva materiaali oli yhdessä nipussa, eli niin sanotussa yksikköryhmässä. Yksikköryhmä luovutettiin varastosta perustettavalle joukolle, joka kuljetti sen yksikön majoituspaikkaan ja jakoi sen siellä. Samalla lunastettiin asevelvollisten mukanaan tuoma käyttökelpoinen sotavarustus. Kaikkea materiaalia ei ollut olemassa koko sodan ajan joukolle ja materiaalipuutteita korvattaisiin hankkimalla niitä sotilaspiirin alueelta perustamisen jälkeen. Materiaali hankittiin pienemmissä materiaalierrissä käteisostoilla ja suuremmissa erissä pakko-otoilla.²⁸¹

Hevostenotto tapahtui joko sopimusten perusteella tai pakko-ottona hevosottoalueittain. Sopimusteitse hevoset sai maavoimissa varata suojajoukoille ja paljon hevosia tarvitseville ratsuväelle ja tykistölle. Vuonna 1934 hevos-ottoalueita oli kaikkiaan 314. Hevosia tarvittiin sodan ajan tarpeisiin kaikkiaan yli 45 000, mutta olihan Suomessa hevosia tuolloin yli 320 000 sotakelpoista hevosta. Hevosottoiminnasta olivat vastuussa hevosottolautakunnat ja ottotoiminnan sai aloittaa hankinnan nopeuttamiseksi jo valmistelupäivänä. Ottopaikoilta hevoset ohjattiin hevosajorivistönä perustamispaikoille ja luovutettiin siellä hevosten ja ajoneuvojen jakoelimelle, joka huolehti niiden jakamisesta perustetuille joukoille.²⁸²

Moottoriajoneuvot hankittiin samalla tavalla ottolautakuntien toimesta kuin hevosetkin. Moottoriajoneuvojen ottoalueita oli vuonna 1934 kaikkiaan 35 ja niiden sisällä saattoi olla useitakin ottolautakuntia. Moottoriajoneuvojen ottoalueita tarvittiinkin kaaderiperustamisen aikaa enemmän. Ajoneuvojen määrä oli kasvanut reilussa 15 vuodessa, vajaasta 4 700 moottoriajoneuvosta yli 41 000 henkilö-, kuorma- ja linja-autoon sekä moottoripyörään. Määrä kasvoi vielä vuoteen 1939 mennessä yli 61 000 kappaaleeseen. Ajoneuvoja oli suunniteltu otettavaksi 4 500 kappaletta, joka oli 25 prosenttia yli sodan ajan tarpeen. Ylimääräisistä ajoneuvoista muodostettiin moottoriajoneuvovarikkoja, joiden autoilla tasattiin joukkojen moottoriajoneuvojen puutteita perustamishetkellä ja myöhemmin niillä täydennettiin tappioita. Ajoneuvojen kuljettajat ajoivat autot perustamispaikan moottoriajoneuvojen jakoelimeen ajoneuvorivistönä tai ne noudettiin sinne suoraan ottopaikalta. Perustamispaikalla moottoriajoneuvojen jakoelin jakoi ne perustettaville joukoille. Suojajoukot saivat varata moottoriajoneuvoja sopimusteitse samoilla perusteilla kuin hevosiakin.²⁸³

²⁸⁰ YE:n Osasto 1. Järjestelytoimisto nro 70/VIII 32.sal. Käsky, väliaikainen liikekannallepano-ohjesääntö aluejärjestön valmistelutöitä varten, 10.2.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto, s. 22–24, lihavointi on tutkijan tekemä.

²⁸¹ Sama, s. 49 ja 51–55 ja Lindeman (1958), s. 30–31. Tekstin lihavointi on tutkijan tekemä.

²⁸² Lindeman (1958), s. 17, 29 ja 40. Tekstin lihavointi on tutkijan tekemä.

²⁸³ Sama, s. 17 ja 30. Tekstin lihavointi on tutkijan tekemä.

Perustamisen jälkeen joukko suunnattiin kuljetussuunnitelman mukaisesti **keskitysmarssille** sille suunniteltuun ensimmäiseen tehtävään.²⁸⁴ Keskityskuljetukset olivat yleensä suunniteltu tapahtuvaksi rautatiekuljetuksin. Suojajoukkoja perustavat itärajan lähellä olleet sotilaspiirit tekivät tässä luonnollisesti poikkeuksen.

Aluejärjestön tehtävänä oli suunnitella ja toimeenpanna edellä kerrotuin periaattein tapahtuva joukkojen perustaminen ja liikekannallepano oman sotilaspiirinsä alueella. **Aluejärjestön perustamistehtävät** määrättiin puolustusministeriön ja yleisesikunnan toimeenpanokäsäkyissä jokaiselle sotilaspiirille erikseen.²⁸⁵

Sotilaspiirien oli jaettava alueensa reserviläisalueisiin (ala-alueisiin), joissa alueen suojeluskuntalaisista muodostettiin runko perustettaville yksiköille. Reserviläisalueen nuoret miehet tuli määrätä kutsunnoissa asevelvollisiksi alueellaan perustettavaa joukkoa vastaavaan aselajiin. Näin pääosa kunnan reserviläisistä saatiin kuulumaan samaan sodan aikaiseen yksikköön. Reserviläisalueiden suojeluskuntien taas tuli vastata koulutukseltaan perustettavien joukkojen aselajia.

Sotilaspiirien liikekannallepanosta laadittiin **liikekannallepanosuunnitelma**. Suunnitelma rakennettiin olemassa oleviin olosuhteisiin sopivaksi ja joustavaksi. Liikekannallepanosuunnitelmat oli laadittava jokaiselle sotilaspiiriin perustamispaikalle, mutta oli pidettävä huoli, että niistä muodostui yhtenäinen kokonaisuus.

Liikekannallepanosuunnitelmansa perusteella sotilaspiiri laati kaikille liikekannallepanon suoritusosastoilleen ja -elimilleen sekä kaikille perustamilleen joukoille **liikekannallepanosuorituskäskyt**. Liikekannallepanotyöt tuli käsitellä työlajeittain ja niiden sisällä aikajärjestyksessä aikamäärineen. Suorituskäskyihin oli liitettävä kaikki sellaiset asiakirjat ja lomakkeet, jotka olivat töiden suorittajille tarpeen.

Liikekannallepanosuunnitelman ja suorituskäskyjen perusteella sotilaspiiriin esikunnassa laadittiin **liikekannallepanokalenterit**. Kalentereita oli kahdenlaisia, liikekannallepanon valvojille ja suorittajille. Liikekannallepanokalentereilla joukkojen perustaminen pidettiin aikataulussa keskitysmarssien aloittamista varten.

On huomattava, että aluejärjestöä varten laaditussa väliaikaisessa liikekannallepano-ohjesäännössä käytetty terminologia ja käsitteet ovat samoja kuin kaaderiperustamisessa. Sanamuodotkin ovat osittain samoja. Järjestelmää oltiin muuttamassa radikaalisti, mutta se rakennettiin vanhan päälle tutusta terminologiasta kiinni pitäen.

²⁸⁴ YE:n Osasto 1. Järjestelytoimisto nro 70/VIII 32.sal. Käsky, väliaikainen liikekannallepano-ohjesääntö aluejärjestön valmistelutöitä varten, 10.2.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto, s. 27, tekstin lihavointi on tutkijan tekemä.

²⁸⁵ Tekstissä on käytetty lähteenä, YE:n Osasto 1. Järjestelytoimisto nro 70/VIII 32.sal. Käsky, väliaikainen liikekannallepano-ohjesääntö aluejärjestön valmistelutöitä varten, 10.2.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto, s. 8, tekstin lihavoinnit ovat tutkijan tekemiä.

4.2. Aluejärjestön valmisteluvaihe 1.3.1932 alkaen

Sotilaspiirien ja esikuntien muodostaminen eri puolille maata aloitettiin 1. maaliskuuta 1932. Sotilaspiirejä perustettiin kaikkiaan 30. Perustetuista sotilaspiireistä neljä oli alistettu rajavartiostojen päällikölle. Näiden sotilaspiirien esikuntina²⁸⁶ toimivat Laatokalta pohjoiseen sijainneiden itärajan rajavartiostojen esikunnat. Kannaksen sotilaspiiri alistettiin toistaiseksi 2. Divisioonan komentajalle, josta tuli myöhemmin uudelleenjärjestelyn astuessa voimaan (raja-) armeijakunnan esikunta. Muut 25 sotilaspiiriä yhdistettiin yhdeksäksi sotilaslääniksi. Sotilasläänien esikunnat jätettiin valmisteluvaiheen alussa perustamatta henkilökunnan ja rahan puutteen vuoksi. Sotilasläänien nimitettiin vain esikuntapäälliköt, mutta ei muuta henkilöstöä. Sotilasläänien esikuntapäälliköt työskentelivät sotilasläänin alueella sijainneen sotilaspiirin esikunnan yhteydessä. Valmisteluvaiheen ajaksi sotilasläänien esikuntien tilalle perustettiin kolme (I–III SM) tilapäistä sotilasmaakunnan esikuntaa johtamaan ja valvomaan sotilaspiirien esikuntien valmistelutöitä.²⁸⁷ Sotilasmaakuntien esikunnille jäi tällöin vastuulleen kolmen tulevan sotilasläänin alue (Kuva 21).

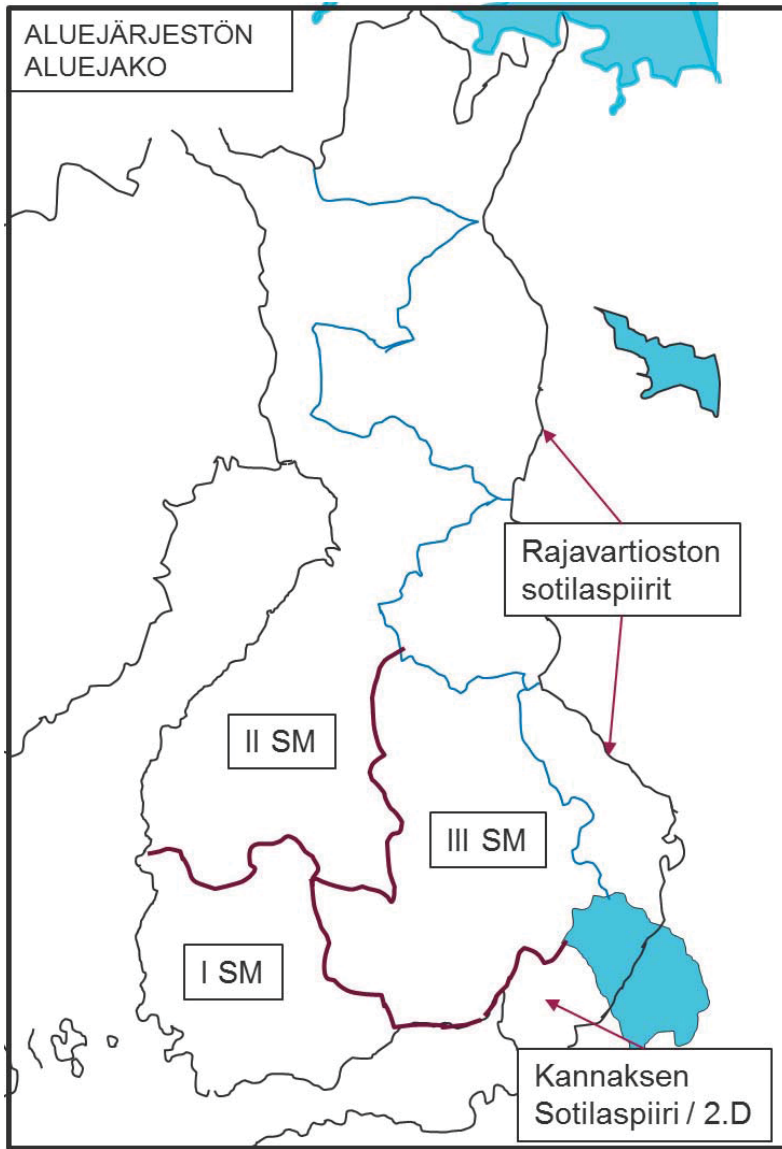
On huomattava, että sotilaiden suunnitelmissa puhuttiin sotilaspiireistä, sotilasläänneistä ja sotilasmaakunnista, mutta lainsäädännöllisesti aluejärjestöä ei vielä ollut olemassakaan. Ainoastaan kutsuntalaitos oli olemassa ja siitä oli säädetty lailla. Tämän vuoksi kutsuntalaitos muodosti aluksi pohjan edellä esitetylle 30 sotilaspiirin aluejaolle.

Aluejärjestön tulevien upseereiden ollessa ensimmäistä viikkoa kurssilla Katajanokalla maa jaettiin asetuksella 19. helmikuuta 1932 edelleen 15 kutsuntapiiriin. Puolustusministeriö lohkoï tämän jälkeen kutsuntapiirien alueet sotilaspiireille. Alueen väkimäärästä ja koosta riippuen kutsuntapiiri jaettiin minimissään yhdelle ja suurimmillaan kolmelle sotilaspiirille. Sotilaspiirien rajat eivät ylittäneet kutsuntapiirien rajoja.²⁸⁸

²⁸⁶ Esikuntina toimivat Salmin, Lieksan, Kainuun ja Lapin rajavartiostojen esikunnat.

²⁸⁷ YE:n Osasto 1. Järjestelytoimisto No 25/VIII 32.sal, Käsky aluejärjestön valmistelutöiden suorittamisesta 23.1.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto, s. 1, III SM:n päiväkäsky nro 1, 7.3.1932, Pk 1481/52, KA ja Mäkipelto (1983), s. 17, KA.

²⁸⁸ YE:n Osasto 1. Järjestelytoimisto No 25/VIII 32.sal, Käsky, aluejärjestön valmistelutöiden suorittamisesta 23.1.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto, katso myös käskyn takakannessa oleva kopio asetuksesta maan jakamisesta kutsuntapiireihin ja PM kirje K.D.1116/32. Sot.1. Sisäasiainministeriölle kutsuntapiirien ja sotilaspiirien aluejaosta, 4.3.1932, T 22104/Hh225, KA.

Kuva 21: *Aluejärjestön aluejako*²⁸⁹

Alueet oli pyritty määrittelemään siten, että sotilaspiirit pystyivät alueensa reserviläisillä ja hevosilla organisoimaan perustamistehtävissä määrättyt sodan ajan joukot. Oli kuitenkin selvää, että sotilaspiirien rajat tulivat muuttumaan aluejärjestön työn edetessä ja laskelmien tarkentuessa.²⁹⁰

²⁸⁹ Raikkala (1964), s. liite 17.

²⁹⁰ Grandellin muistio nro 112/_/, elokuussa 1931, T 22104/Hh54, KA ja Kronlund (toim.) (1990), s. 384.

Itse asiassa tarkkojen laskelmien puute henkilöstöstä, hevosista, kuljetusvälineistä ja suojeluskuntalaisista oli syy, miksi sotilaspiirijakoon ei siirrytty suoraan. Aluejärjestön lainsäädäntö haluttiin rakentaa oikean tiedon perusteella, ettei sitä jouduttu muuttamaan heti muutaman kuukauden päästä tietojen tarkennuttua.

Kutsuntatoimistojen henkilöstö sijoitettiin alusta alkaen sotilaspiirien esikuntiin. Olihan kutsuntalaitos tarkoitus lakkauttaa uudistuksen myötä. Rajavartiostoille kutsuntatoimistojen henkilökuntaa voitiin sijoittaa vain Kainuun rajavartioston esikuntaan.²⁹¹ Muiden rajavartiostojen sotilaspiirien kutsuntojen järjestäminen jäi lähimpien puolustuslaitoksen johtamien sotilaspiirien vastuulle.

Yleisesikunta oli ohjannut sotilaspiirien valmisteluvaiheen työsuunnittelua 23. tammikuuta 1932 antamallaan käskyllä *aluejärjestön valmistelutöiden suorittamisesta*, joka oli samalla alueellisen liikekannallepanojärjestelmän ensimmäinen toimeenpanokäske. Käsky oli ollut opintomateriaalina Katajanokan kurssilla ja siten tuttu kaikille sotilaspiirien upseereille. Käskyn liitteenä oli karkea työskentelyaikataulu sotilaspiirien työsuunnittelun pohjaksi. Yleisesikunnan karkean suunnitelman perusteella sotilaspiirit aikatauluttivat toimintansa omaksi työsuunnitelmakseen. Sotilaspiirit lähettivät työsuunnitelmansa sotilasmaakuntien esikuntiin kuukauden tai kahden välein. Työsuunnitelmien perusteella voitiin varmistua siitä, että kaikkien sotilaspiirien työ eteni samassa tahdissa.²⁹² Mahdolliset ongelmakohdat ratkottiin yleisesikunnan johdolla järjestetyillä aluejärjestön neuvottelupäivillä. Neuvottelupäivillä käsiteltiin myös seuraavan pidemmän aikavälin työsuunnitelma, joka julkaistiin neuvottelupäivien jälkeä sotilaspiireille.²⁹³

Valmisteluvaiheessa sotilaspiirin vahvuus oli yleensä puolenkymmentä (3–9) upseeria, muutama aliupseeri ja toimistos sihteeri tai kanslia-apulainen²⁹⁴. Sotilaspiirien työsuunnitelmissa työt jaettiin esikunnassa upseereiden kesken vakiotehtäviksi kolmessa eri toimistossa. Toimistojen vastualueet olivat seuraavat:

Toimisto I: Sotilaspiirin päällikön vastuulla oli liikekannallepanosuunnitelman kehittäminen aluejärjestelmän mukaiseksi. Yksi hänen upseereista vastasi olemassa olevien kaaderiperusteisten liikekannallepanosuunnitelmien ajantasaisuudesta ja kolmas upseereista huolehti hevosten- ja ajoneuvojenoton järjestämisestä.²⁹⁵

Toimisto II: Sotilaspiirin talousupseeri vastasi perustamistehtävän mukaisen joukon sotavarustuksesta ja sen varastoinnista, liikekannallepanon aikaisten hankintojen valmistelusta sekä sotilaspiirin taloudesta.²⁹⁶

²⁹¹ PM Kertomus Sota-asiain osaston toiminnasta 1932, 18.2.1933, T 22104/Hh 226, KA.

²⁹² Esimerkiksi Savonlinnan SpE:n kirje I/7Sal. 11.3.1932, III SM:n Komentajalle, T 10809/1, KA.

²⁹³ Esimerkiksi, SL:n Komentajien neuvottelukokouksen pöytäkirja, 3.10.1933, T 22520/F2, KA ja YE Os.1. Lkp, nro 692/III/sal., Aluejärjestön työohjelma 1.10.33–1.6.34., 9.10.1933, T 22520/F1, KA.

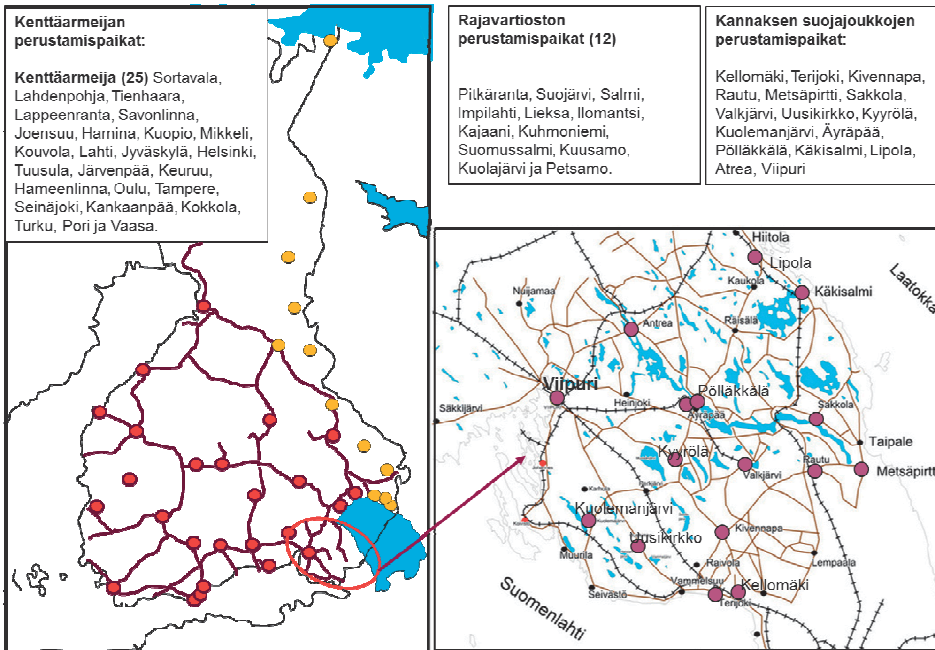
²⁹⁴ Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 114.

²⁹⁵ Esimerkiksi Savonlinnan SpE:n kirje I/7Sal. 11.3.1932, III SM:n Komentajalle, T 10809/1, KA ja HamSpE, Esikuntakäske nro 1/32, 8.3.1932, Pk 1481/52, KA.

²⁹⁶ Samat ja Lindeman (1958), s. 30–31.

Toimisto III: Kutsuntalaitoksesta sotilaspiirin vahvuuteen siirtynyt upseeri vastasi kutsunta-asioista ja asevelvollisten valvonnasta. Hän käski sotilaspiirin asevelvolliset kutsunnoissa koulutukseen asuinpaikkakunnalla perustettavan joukon mukaiseen aselajiin.²⁹⁷

Tekevien käsien määrä ei sotilaspiirien esikunnissa ollut suuri, mutta aluejärjestelmän liikekannallepanon suunnittelun kannalta tärkeimmät asiat tulivat työjaossa huomioiduksi. Toimistot olisivin voinut nimetä niiden tehtäviä paremmin kuvaavasti liikekannallepano-, sotamateriaali- ja kutsuntatoimistoksi.

Kuva 22: Aluejärjestön perustamispaikat²⁹⁸

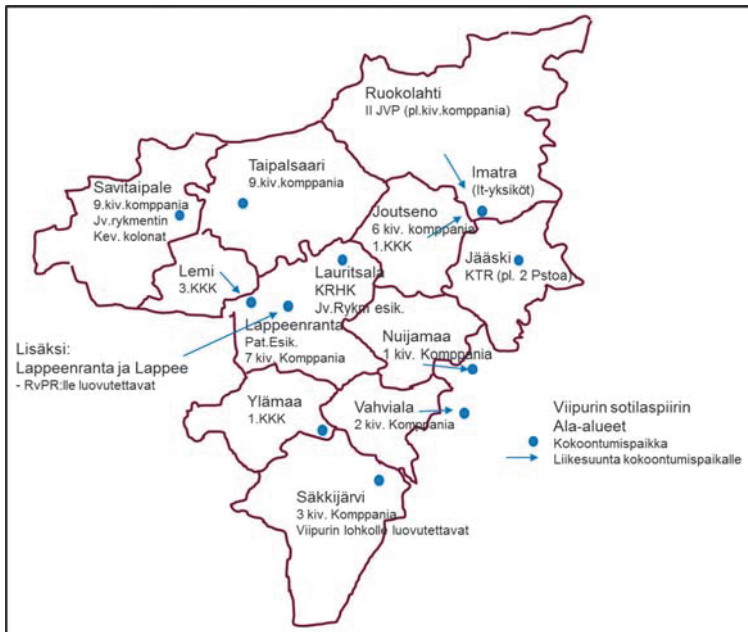
²⁹⁷ Esimerkiksi Savonlinnan SpE:n kirje I/7Sal. 11.3.1932, III SM:n Kommentajalle, T 10809/1, KA ja HamSpE, Esikuntakäskey nro 1/32, 8.3.1932, Pk 1481/52, KA.

²⁹⁸ Kartta-aineisto: Rautatiekartta, YE Os1. Lkptsto, nro 589/III/sal., YE:n Tp. Käsky nro 15 aluejärjestön valmistelutöitä varten, 2.11.1932, T 11997/10, KA ja Kannaksen kartan pohja, karttapoljua on muokattu, <http://www.nautelankoski.net/sota/jatkosota/hyokkaysvaihe1941/karjalankannas.html>, viitattu 16.6.2015 klo.

Aluejärjestökoulutuksen aikana jokainen sotilaspiiri oli saanut tiedon perustamistehtävistään. Sotilaspiirin perustamisvastuulla oli yleensä jalkaväkirykmentti ja divisioonan aselajiosia. Perustamisessa oli päädytty rykmentin kokoisten joukkojen perustamiseen, joten jokaiselle sotilaspiirille oli annettu yleensä yksi perustamispaikkakunta. Isoimmissa selusta-alueen asutuskeskuksissa saattoi olla kahdenkin sotilaspiirin perustamispaikka (Kuopio, Turku ja Tampere). Suojajoukkojen perustamista oli hajautettu enemmän ja esimerkiksi rajavartiostojen yhteydessä toimiville sotilaspireille oli varattu 2–4 perustamispaikkaa ja Kannaksen suojajoukoille vieläkin enemmän. Kaikkiaan kenttäarmeijalle ja suojajoukolle oli suunniteltu yli 50 perustamispaikkakuntaa (Katso Kuva 22).²⁹⁹

4.2.1. Perustamistehtävät jaetaan ala-alueosuunnitelmiksi

Aloittaessaan toimintansa vuoden 1932 maaliskuussa sotilaspiirien oli ensimmäisenä jaettava alueensa perustamistehtävien mukaisiin ala-alueisiin. Samalla ala-aluejaon kanssa tuli suunnitella alustavien kokoontumispaikkojen sijainti, joista reserviläiset ohjattiin liikekannallepanossa perustamispaikoille.³⁰⁰ Tässä vaiheessa paikalliset suojeluskunnat tuli myös liittää osaksi ala-alueosuunnitelmaan. Erityistä huomiota vaativia asioita olivat suojeluskuntien tulevien aselajien määrittäminen ja ala-alueen suojeluskuntalaisten huomioiminen perustettavan joukon kaaderirungossa. (Kuva 23)

Kuva 23: Esimerkki ala-alueosuunnitelmasta. Viipurin sotilaspiirin ala-alueosuunnitelma³⁰¹

²⁹⁹ Perustamispaikkakunnat: YE:n Osasto 1. Järjestelytoimisto No 25/VIII 32.sal, Käsky aluejärjestön valmistelutöiden suorittamisesta 23.1.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto, s 3–4 ja Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 202–206 sekä Mäkipelto (1983), Liite 26, KA.

³⁰⁰ YE:n Osasto 1. Järjestelytoimisto No 25/VIII 32.sal, Käsky aluejärjestön valmistelutöiden suorittamisesta 23.1.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto, s. 85–96 ja Mäkipelto (1983), s. 40.

³⁰¹ Esimerkiksi, ViipSpE:n Ala-aluejakosuunnitelma, päivämäärättä, T 11997/3, KA.

Perustettavien joukkojen jakaminen ala-alueisiin oli mahdollista vasta silloin, kun tiedettiin miten paljon ja minkä koulutustaustan omaavia reserviläisiä alueella asui. Tähän tarvittiin aluejärjestön tieltä lakkautettujen kutsuntapiirien ylläpitämiä kortistoja. Aluejärjestö sai kutsuntapiirien reserviläiskortistot käyttöönsä maaliskuun alussa³⁰².

Kaaderiperustamisessa oli ylläpidetty kolmea korttisarjaa:

1. R-sarja (rauhan ajan sarja) oli kortisto vakinaisessa palveluksessa olevista asevelvollisista.
2. V-sarjalla (valvontasarja) selvisi sotilaspiirin koko reservi. Sarja oli järjestetty kunnittain.
3. S-sarja (sodan ajan sarja) taas osoitti kaaderijärjestelmällä liikekannallepanossa perustettavien joukkojen reservin joukko-osastoittain.³⁰³

Aluejärjestelmää varten luotiin oma AS-sarja (aluejärjestelmän sodan ajan sarja). AS-sarja osoitti aluejärjestelmällä liikekannallepanossa perustettavien joukkojen reservin joukko-osastoittain ja yksiköittäin. Aluejärjestelmään siirtymisen jälkeen R- ja V-sarja tarvittiin edelleen, mutta S-sarja kävisi tarpeettomaksi. Jottei asia olisi liian yksinkertainen, suojeluskuntajärjestön jäsenistä oli olemassa vielä oma kortistonsa (sk-kortisto), joka oli myös saatu aluejärjestön käyttöön.³⁰⁴

Sotilaspiirin ala-alueiden suunnittelussa tarvittiin V-sarjan kortistojen tietoja reserviläisten jakaantumisesta kunnittain. V-sarjan perusteella kirjoitettiin uusi AS-sarja ja tarkastettiin reserviläisten riittävyys suunnitelluilla ala-alueilla. Ala-alueella olevien suojeluskuntalaisten määrä oli myös tärkeä tieto. Suojeluskuntalaisia tarvittiin liikekannallepanon tukena ja perustettavan yksikön kaaderirunkona.

Maalis–huhtikuun vaihteessa 1932 kortistojen perusteella tehdyt ala-alesuunnitelmat alkoivat olla valmiina. Samalla paljastuivat ensimmäiset virheet sotilaspiirien aluejaossa. Kortistoista tehtyjen havaintojen perusteella sotilaspiirien aluejakoa muutettiin, jotta käsketyt perustamistehtävät voitiin täyttää kaikissa sotilaspiireissä. Odotettavissa olleita aluemuutoksia oli kaikkiaan 24 kunnassa.³⁰⁵

Ala-alueiden jaon onnistuminen oli tärkeä asia koko aluejärjestelmän onnistumiselle. Varmistaakseen ajatuksensa ymmärtämisen koko aluejärjestössä Grandell kävi tarkastamassa ala-alesuunnitelmat sotilaspiirien esikunnissa huhtikuun alussa 1932.³⁰⁶

³⁰² PM Sota-asia-in os. kirje PM Keskusosastolle, 19.1.1932, T 22104/Hh225, KA ja esimerkiksi Savonlinnan SpE:n kirje I/7Sal, 11.3.1932, III SM:n komentajalle, T 10809/1, KA.

³⁰³ Mäkipelto (1983), liite 21.

³⁰⁴ MikSKp:n, nro 129, 32.Ia.sal., Aluejärjestöä varten laadittuja henkilökortteja, 6.2.1932, T 22104/Hh225, KA ja Mäkipelto (1983), s. 40 ja liite 21.

³⁰⁵ II SM, Tsto I nro 19/32/sal., Kiertokirje, 12.3.1932, T 22104/Hh225, KA, YE Os1. Järj, nro 130/VIII/32, Reserviläislaskelmia, 17.3.1932, T 22104/Hh225, KA ja III SM:n kirje nro 84/32, sk-aluekartoista, 2.4.1932, T 10809/1, KA ja PM K.D. nro 2135/32. Sot.3. Sotilaspiirien toimitettavia aluesiirtoja, 15.4.1932, T 22104/Hh225, KA sekä Mäkipelto (1983), s. 18 sekä Liite 9.

³⁰⁶ III SM:n kirje nro 111/I/29.9.4.1932, Matkasuunnitelma eversti Grandellin tarkastuksia varten III SM:ssa, T 10809/1, KA ja II SM:n komentajan kirje, Tsto I. nro 92/I/g/32, Ala-aluejaon tarkastuksia, 9.4.1932, T 22104/Hh225, KA.

Tarkastukset eivät olleet muodollisia esimieskäyntejä, vaan suunnitelmiin tehtiin ilmeisen paljon muutoksia.³⁰⁷ Perusteellisella ala-alue suunnittelulla vältettiin turhaa työtä tulevaisuudessa. Myös suojeluskuntajärjestö tarvitsi ala-aluejakoja. Ala-alueiden perusteella suojeluskuntajärjestö sai selville, mihin aselajiin eri suojeluskuntien oli erikoistuttava.³⁰⁸ Samalla ala-aluejako muodosti perustan sotamateriaalin jakamiselle suojeluskuntien harjoituskalustoksi. Pääosan suojeluskunnille jaetusta puolustuslaitoksen harjoituskaluston muodostivat tykistö-, viesti- ja konekiväärikalusto.³⁰⁹

4.2.2. Henkilöstön riittävyys ala-alueilla varmistetaan valvontakokouksilla

Ala-aluejaon vahvistamisen jälkeen sotilaspiireissä valmistauduttiin valvontakokousten pitämiseen. Valvontakokouksilla tarkastettiin ala-aluejaon ja kortistojen paikkansapitävyys suhteessa perustamistehtäviin. Ala-alueilla asuneen sijoituskelpoisen henkilöstön määrän oli vastattava perustamistehtävää. Henkilöstön koulutuksen vastavuus sodan ajan tehtävään oli vielä tässä vaiheessa toissijainen asia. Koulutustaustat korjaantuivat ajan kanssa, kun uudet asevelvolliset saatiin kutsunnoissa käskettyä heidän reserviläisalueensa (ala-alueen) mukaiseen aselajiin. Koulutuspuutteita pyrittiin lieventämään selvittämällä valvontakokouksissa reserviläisten siviiliosaamista ja käyttämällä sitä hyväksi sodan ajan sijoituksia tehtäessä.³¹⁰

Sotilaspiirit valmistelivat valvontakokoukset vuoden 1932 kevään aikana. Niitä ei ollut toteutettu ennen tässä laajuudessa. Valvontakokoukset olivat tämän vuoksi suunniteltava pikkutarkasti yhdessä aluevalvojien kanssa. Aluevalvoja oli kutsuntapiirien perintönä melkein joka pitäjässä³¹¹. Aluevalvojat vastasivat V-sarja (valvontasarjan) korttien ylläpidosta alueellaan. Sotilaspiirien valmistautuessa valvontakokouksiin paljastui valvontasarjan ylläpidossa selkeitä aluevalvojista johtuneita puutteellisuksia. Valvontakokousten jälkeen nämä laiminlyönnit johtivatkin muutamien aluevalvojien vaihtamiseen.³¹²

Valvontakokoukset järjestettiin vuoden 1932 kesäkuun aikana. Tyypillisesti sotilaspiirissä saattoi olla kokouksia 15 kunnan, pitäjän tai kauppalan alueella ja ne kestivät paikkakunnan asukasmäärästä riippuen 1–3 päivää. Valvontakokouspaikkoina toimivat esimerkiksi kunnantalot, pankkirakennukset ja suojeluskuntatalot.³¹³ Kokouksissa tarkastettiin reserviläiskortistojen paikkansapitävyys ja todettiin sotilaspiirien todellinen reserviläistilanne.³¹⁴ Valvontakokoukset koskivat reserviin ja nostoväen I

³⁰⁷ KymSl:n kertomus sotilaspiireissä suoritetuista töistä huhtikuulla 1932, 2.5.1932, T 10809/1, KA.

³⁰⁸ SKY kirje nro 1088.32. Ia./621.sal. Puolustusministerille, 1.8.1932, T 22104/Hh224, KA katso myös Hautamäki (1975), Helsinki, KA, s. 57.

³⁰⁹ PM nro 6382/32. Sot.1. Otsikotta, 17.12.1932, T 22104/Hh224, KA.

³¹⁰ PM K.D. nro 1868/32. Sot.3. PM sota-asiain osaston kiertokirje nro 18/32., 16.5.1932, T 10809/1, KA.

³¹¹ Luettelo III SM:n sotilaspiirien aluevalvojista ja valvonta-alueista, päivämäärättä, T 10809/1, KA.

³¹² Esimerkiksi SavSpE nro 1109/I/32. Aluevalvojien kortteja, 13.5.1932, T 10809/1, KA ja KuopPSpE, nro 4582/III/79, Aluevalvojan vaihto, 5.9.1932, T 10809/1, KA.

³¹³ Etelä Savon kutsuntapiiriin (MikSpE) Kuulutus valvontakokousten toimeenpanemisesta vuonna 1932, 26.4.1932, T 10809/1, KA.

³¹⁴ YE:n Osasto 1. Järjestelytoimisto No 25/VIII 32.sal, Käsky aluejärjestön valmistelutöiden suorittamisesta 23.1.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto, s. 85–96.

luokkaan kuuluvia reserviläisiä, jotka olivat syntyneet vuonna 1901 tai myöhemmin (Kuva 24).³¹⁵

K u n t a			Toimituspaikka	A i k a		
				kk.	pv.	klo
Anttola			Kunnanhuone	Kesäk.	8 p.	klo 8
Haukivuori			Palokunnantalo	"	10 "	" 9
Hirvensalmi	sukunimet	A-P	Kunnanhuone	"	16 "	" 8
		R-O	"	"	17 "	" 8
Juva	"	A-J	Säästöpankki	"	2 "	" 8
"	"	K-O	"	"	3 "	" 8
"	"	P-O	"	"	4 "	" 8
Jäppilä	"		Kunnanhuone	"	4 "	" 9
Kangasniemi	"	A-K	"	"	20 "	" 9
"	"	L-P	"	"	21 "	" 8
"	"	R-O	"	"	22 "	" 8
Mikkelin kaup.	"	A-L	Suojeluskunnantalo	"	20 "	" 8
"	"	M-O	"	"	21 "	" 8
Mikkelin pitäjä	"	A-K	Kunnanhuone	"	13 "	" 8
"	"	L-P	"	"	14 "	" 8
"	"	R-O	"	"	15 "	" 8
Mäntyharju	"	A-K	"	"	11 "	" 8
"	"	L-P	"	"	13 "	" 8
"	"	R-O	"	"	14 "	" 8
Pertunmaa	"		"	"	15 "	" 8
Pieksama ja Pieksämäki	"	A-K	"	"	6 "	" 8
"	"	L-P	"	"	7 "	" 8
"	"	R-O	"	"	8 "	" 8
Puumala	"	A-R	"	"	6 "	" 8
"	"	S-O	"	"	7 "	" 8
Ristina	"	A-K	"	"	9 "	" 8
"	"	L-O	"	"	10 "	" 8
Suomenniemi	"		Nuorisoseuratalo	"	9 "	" 8
Virtsaalmi	"		Kunnanhuone	"	9 "	" 8

Valvontakokoukseen on saavuttava mieskohtaisesti ylempänä mainittuina aikoina kaik-

Kuva 24: Ote kuulutuksesta valvontakokoukseen Etelä-Savossa vuonna 1932.³¹⁶

Valvontakokouksissa tarkastukset tehtiin kevään aikana kirjoitettujen AS-kortistojen perusteella. Kortistot oli järjestetty yksiköittäin aakkosjärjestykseen.³¹⁷ Tarkastuksissa tuli kiinnittää erityinen huomio siihen, että kaikista asevelvollisista oli kirjoitettu AS-kortti ja sen tiedot olivat yhtäpitävät kaaderiperustamisen (V-sarjan) valvontasarjan ja (S-sarjan) sodan ajan sarjan korttien kanssa.³¹⁸

Tarkastuksessa selvitettiin reserviläisten perustietojen³¹⁹ lisäksi varusmiespalveluksen aikainen koulutus, siviiliosaaminen sekä oliko hän saanut jotakin erikoiskoulutusta

³¹⁵ Etelä Savon kutsuntapiiriin (MikSpE) Kuulutus valvontakokousten toimeenpanemisesta vuonna 1932, 26.4.1932, T 10809/1, KA.

³¹⁶ Sama.

³¹⁷ PM K: D: nro 2161/32. Sot. Kortistojen tarkastusta, 16.4.1932, T 22104/Hh225, KA ja ViipSpE, 793/V/63. Valvontakokouksissa esitettäviä kysymyksiä, 29.4.1932, T 10809/1, KA.

³¹⁸ PM K.D. nro 1868/32. Sot.3. PM sota-asiaan osaston kiertokirje nro 18/32., 16.5.1932, T 10809/1, KA. katso myös Mäkipelto (1983), s. 41–42.

³¹⁹ Perustietoja olivat nimi, syntymäaika, syntymäpaikka, koulusivistys, ammatti ja äidinkieli.

reservin harjoituksissa. Myös henkilön älykkyys arvosteltiin vastausten perusteella karkeasti asteikolla 1–3.³²⁰

Suojeluskuntaan kuuluminen oli myös selvitettävien asioiden listalla. Samalla tarkastettiin suojeluskuntakortiston paikkansapitävyys. Valvonnanalaisen ollessa suojeluskunnan jäsen, hänelle kerrottiin mihin aselajiin hän kuului. Samalla häntä kehoitettiin liittymään sijoitusta vastaavaan suojeluskuntaosastoon. Valvontatilaisuuden lopuksi reserviläisen liikekannallepanomääräys tarkastettiin ja tarvittaessa uusittiin sotilaspas-sin väliin. Helmikuussa sotilaspäireille annettujen väliaikaisten liikekannallepanomääräysten kirjoitusohjeiden tilalle annettiin ennen valvontakokouksia uudet tarkennetut ohjeet. Kaikkien valvontakokouksiin saapuneiden reserviläisten liikekannallepanomääräykset kirjoitettiin näiden ohjeiden perusteella. *Liikekannallepanomääräys kirjoitettiin vielä tässä vaiheessa kaaderiperustamisen mukaiseksi.*³²¹ Tällä tavalla kaaderiperustamisella tapahtuva liikekannallepano saatiin ylläpidettyä ja jopa kehitettyä aluejärjestelmän valmistelutyon yhteydessä.

Huomattava osa (noin 10 000) reserviläistä jäi saapumatta valvontakokouksiin. Valvontakokousten päätyttyä aluevalvojille lähetettiin luettelo kokouksiin saapumatta jääneistä. Suojeluskuntien paikallispäälliköitä käytettiin kesän aikana hyväksi reserviläisten etsimisessä. Poissaolojen ja ilmoitusvelvollisuuden laiminlyönnin synnä oli usein asevelvollisten oma huolimattomuus ja välinpitämättömyys, mutta oli myös havaittavissa tietämättömyyttä valvonnan ja ilmoittautumisvelvollisuuden merkityksestä. Joukko-osastojen komentajille annettiinkin havaintojen perusteella tarkennetut ohjeet siitä mitä asevelvollisille tuli opettaa valvonnasta ja sen merkityksestä ennen kotiutumista.³²²

Valvontakokousten perusteella laadittiin sotilaspäirien reserviläistilastot. Tilastojen pohjalta pidettiin vuoden 1932 elokuun alussa yleisesikunnassa aluejärjestön neuvotelupäivät, joilla päätettiin reserviläisten tasoitussiiroista ja tarkastettiin sotilaspäirien rajat vastaamaan entistä paremmin reserviläistilannetta sekä perustamistehtäviä.³²³ Rajojentarkistuksista huolimatta reserviä oli vielä toistaiseksi tarpeellista tasoittaa sotilaspäirien kesken. Ne sotilaspäirit, joilla oli ylimääräistä reserviä, luovuttivat sen liikekannallepanossa niille sotilaspäireille, joissa oli vajausta henkilöstössä. Alaluuetietojen tarkentuessa reservin tasoitukset pienenevät huomattavasti, vaikka eivät kokonaan poistuneet.³²⁴

³²⁰ ViipSpE, 793/V/63. Valvontakokouksissa esitettävää kysymyksiä, 29.4.1932, T 10809/1, KA.

³²¹ Sama, PM K.D. nro 1868/32. Sot.3., PM sota-asiain osaston kiertokirje nro 18/32., 16.5.1932, T 10809/1, KA ja Mäkipelto (1983), s. 26 sekä PM K.D. nro 212/32. Sot.3.sal. LKP-määräysten kirjoittamisohjeet v.1932, 12.5.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto.

³²² YE Osasto 1. Lkptsto, nro 345/III, Asevelvollisten koulutusta valvontakysymyksissä, 20.4.1933, T 22520/F3, KA ja Mäkipelto (1983), s. 27.

³²³ YE Osasto 1. Järjestelytoimisto, nro 275/VIII/32. Valvontakokouksen tuloksia, 11.6.1932, T 22104/Hh224, KA ja YE:n Osasto 1. Järjsto No 25/VIII 32.sal, Käsky, aluejärjestön valmistelutöiden suorittamisesta 23.1.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto, s. 85–96.

³²⁴ YE Osasto 1. Järjsto, ilman numeroa, YE:ssä suoritettavat muutokset sotilaspäirien perustamistehtäviin, 2.8.1932, T 11997/3, KA ja Mäkipelto (1983), s. 18.

4.2.3. Asevelvollisten koulutus yhdistetään kutsunnoilla aluejärjestelmään

Ala-aluejaon, valvontakokousten ja aluejärjestön neuvottelupäivillä tehtyjen tasaus-siirtojen perusteella yleisesikunnassa laadittiin koulutussuhdelaskelmat siitä, kuinka paljon eri sotilaspireistä tuli lähettää miehiä varusmiespalvelukseen ja mihin aselajiin.³²⁵

Koulutussuhdelaskelmat³²⁶ mahdollistivat kutsuntojen järjestämisen seuraavana vuonna palvelukseen kutsuttavalle ikäluokalle. Koulutussuhdelaskelmien perusteella sotilaspireit osasivat käskeä tulevat varusmiehet niihin joukko-osastoihin, joissa heille annettiin tulevan ala-alueensa aselajin mukainen koulutus.³²⁷ Näin sodan ajan organisaatio ja joukon tarvitsema osaaminen alkoivat vähitellen kohdata toisensa.

Joukko-osastot taas saivat koulutussuhdelaskelmien perusteella tiedon, kuinka paljon miehistöä, aliupseereita ja upseereita heidän oli kyseiseen aselajiin koulutettava. Sotilaspireit järjestivät ensimmäiset aluejärjestelmän koulutusvaatimuksiin vastaavat kutsunnat syys–lokakuussa vuonna 1932. Asevelvollisten koulutus oli saatava mahdollisimman nopeasti vastaamaan uutta liikekannallepanojärjestelmää.³²⁸

Aluejärjestelmä asetti myös kutsunnoille uuden vaatimuksen. Aiempina vuosina kutsunnoissa vakinaiseen palvelukseen hyväksytyjen asevelvollisten määrä oli vaihdellut eri kutsuntapiireissä merkittävästi. Nyt kutsunnoissa oli hyväksyttävä palvelukseen sotilaspireihin vuotuisen reserviläistarpeen mukainen määrä asevelvollisia. Tämän vuoksi sotilaspireihin alueelta tuli määrätä palvelukseen joka vuosi lähes sama määrä asevelvollisia. Palveluskelpoisuuden tarkastamisen ja arvioimisen yhdenmukaistaminen kutsunnoissa oli tämän vuoksi tarpeellista. Tätä varten vahvistettiin puolustusministeriön lääkintöosaston uusittu lääkärintarkastusohjesääntö (Kuva 25).³²⁹

Sotilaspireit toimittivat palvelukseenastumismääräykset tuleville asevelvollisille vuoden 1932 marras–joulukuun aikana. Samalla laadittiin ohjeet kouluttaville joukko-osastoille palvelukseen astuvien asevelvollisten ”ryhmittämisestä” koulutushaaroittain aluejärjestön vaatimusten mukaisesti. Palvelukseenastumismääräyksillä ja joukko-osastojen ohjeistuksella oli kiire. Ensimmäiset aluejärjestelmän mukaan koulutettavat alokkaat olivat astumassa palvelukseen vuoden 1933 tammikuussa.³³⁰

³²⁵ YE Os.1. Järj. nro 517/VIII/32. Koul. suhdelaskelmien yhtäläistämistä, 2.12.1932, T 22104/Hh225, KA.

³²⁶ Lopullinen punaisiin kansiin laitettu (kuten muutkin aluejärjestön perusteasiakirjat) ”Aluejärjestön Koulutussuhdelaskelmat” ilmestyi 1.11.1932 ensimmäisten kutsuntojen jälkeen, T 22520/152, KA.

³²⁷ Mäkipelto (1983), s. 28 ja 38.

³²⁸ YE:n Osasto 1. Järjestelytoimisto No 25/VIII 32.sal, Käsky aluejärjestön valmistelutöiden suorittamisesta 23.1.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto, s. 85–96 ja Mäkipelto (1983), s. 28 ja 38.

³²⁹ Mäkipelto (1983), s. 27–29.

³³⁰ YE Os.1. Lkp, nro 614/III/sal., Aluejärj. työohjelma 15.11.32-30.6.33., 11.11.1932, T 22104/Hh224, KA.

Kuva 25: Ensimmäiset aluejärjestelmän koulutusvaatimuksiin vastaavat kutsunnat syys-lokakuussa vuonna 1932, SA-kuva

Liikekannallepanojärjestelmä ja sen osana kutsunnat olivat ottaneet ison harppauksen eteenpäin parin vuoden aikana. Ero tilanteeseen, jolloin Juho Ollinpoika Tarvainen oli saanut reservimiehen arpalippunsa 40 vuotta aikaisemmin, oli merkittävä.

4.2.4. Sotaväen päällikkö leikkii tulella

Seuraava esimerkki antaa aikalaiskuvan puolustuslaitoksen ylimmän johdon liikekannallepanojärjestelmän tuntemuksesta. Kuva ei ole mairitteleva. Samalla esimerkki kertoo osaltaan kaaderiperustamisen joustamattomuudesta sekä aloitetun aluejärjestelmämuutoksen tarpeellisuudesta.

Sotilaspiirien järjestäessä kutsuntoja vuoden 1932 syksyllä edellä kerrotulla tavalla, päätti sotaväen päällikkö kenraaliluutnantti Aarne Sihvo kokeilla suojajoukkojen liikekannallepanokykyä.

Kaaderiperustamisen aikaisiin Kannaksen suojajoukkoihin kuuluivat tuolloin 2. Divisioonan joukot Karjalan kannaksella, ratsuväkiprikaati Lappeenrannassa, polkupyöräpataljoona (PPP 3) Mikkelissä ja esimerkiksi koko Viipurin suojeluskuntapiiri.³³¹ Pääosa suojajoukoista muodostettiin palveluksessa olleista varusmiehistä ja henkilökunnasta. Suojeluskuntalaiset olivat tärkein armeijan ulkopuolinen suojajoukkoon kuulunut ryhmä.

Sihvo oli tullut tarkastusmatkalle 24. syyskuuta 1932 Viipuriin yhdessä jalkaväen tarkastaja kenraalimajuri Hugo Östermanin kanssa. Hän oli tavannut 2. Divisioonan komentajan kenraalimajuri Harald Öhquistin iltapäivällä. Tapaamisen jälkeen Öhquist oli ilmoittanut lähtevänsä metsästysmatkalle siviilituttavansa kanssa. Innokkaana metsästäjänä tunnettu Öhquist matkustikin jo saman päivän aikana pois Viipurista viettämään vapaa-aikaa. Olihan viikonloppu ja lauantapäivä.³³² Sihvo oli ilmeisesti suivaantunut tästä Öhquistille.

Öhquistin lähdettyä metsästysretkelleen Sihvo käveli yhdessä Östermanin kanssa kylmän viileästi 2. Divisioonan esikuntaan ja päätti hälyttää Kannaksen suojajoukot. Hän soitti kello 18.03 divisioonan esikuntapäällikölle everstiluutnantti Kustaa Tapolalle. Sihvo oli todennut Tapolalle osapuilleen näin: *”Rajalta on tullut hälyttäviä tietoja, joiden mukaan venäläisiä joukkoja kokoontuu rajalle ja kello 17.40 on ratsuväkeä panssariautoineen sekä noin 20 lentokonetta ylittänyt rajan luodetta kohti Kellomäen yli. Neuvostovenäjän suurlähettiläs on matkustanut Helsingistä lentokoneella...”*. Tämän Sanottuaan Sihvo oli katkaissut puhelun.³³³

Sihvo ei ollut maininnut mitään koehälytyksestä. Tapola oli juossut divisioonan esikuntaan asunnostaan, jossa hän oli vastannut Sihvon puheluun. Esikunnassa hän tapasi sitten Sihvon ja Östermanin. Nämä olivat jo valmiina odottamassa Tapolaa tämän työhuoneessaan.

Tässä vaiheessa Tapolalle oli selvinnyt, että kyseessä oli *”koehälytys”*. Sihvo ei kuitenkaan ollut antanut mitään tarkentavia ohjeita kuinka pitkälle harjoituksessa tuli mennä. Hän oli ainoastaan tarkentanut vihollistietoja ja tavallaan vaatinut Tapolan toimimaan kuin tosi olisi kyseessä.

Tapola alkoi hälyttää joukko-osastoja ja seurasi samalla sivusilmällä Sihvon käyttäytymistä. Pian hän huomasi, että Sihvo oli nyt puuttunut asioihin, joita ei lähemmin tuntenut. Tämän käsittäessään Tapola ryhtyi omin päin rajoittamaan harjoitusta. Tiedannetiedot olisivat edellyttäneet jo valtakunnan rajan ylittämistä. Niinpä hän ei ilmoittanut joukko-osastoille vihollistietoja, eikä pistänyt tiedustelupartioita rajan yli tai antanut tietoja esimerkiksi erilliselle pioneerikomppanialle, jonka tehtävänä oli räjäyttää itsenäisesti erinäisiä rautatiesiltoja.

³³¹ 2. DE, nro 377/III/Ye.os./152 henk. Kirje Tasavallan Presidentille, 26.9.1932, Nimikirjaote, Sihvo Aarne, 18870/34839, KA.

³³² Sama ja Saarikoski, Vesa: Elon mainingit, Jääkärikenraali Aarne Sihvo 1889–1963, WSOY, Juva 1998, s. 308.

³³³ 2. DE, N: o 377/III/Ye.os./152 henk. Kirje Tasavallan Presidentille, 26.9.1932, Nimikirjaote, Sihvo Aarne, 18870/34839, KA. Alla olevassa tekstissä on käytetty samaa lähdettä, ellei muuta ole mainittu.

Tapola toimi kovassa paineessa sotaväen päällikön valvovan katseen lämmittäessä niskaa. Sihvon valvoessa Tapolaa hän jätti sopimusteitse varattujen hevosten ja ajoneuvojen sekä autojen kutsumisen kokoontumispaikoille ja pidättäytyi ainoastaan valmiusvaiheeseen (valmiuden kohottamiseen) liittyviin toimenpiteisiin. Tapola sai lopulta rajattua harjoituksen pääasiassa Kannaksen, Viipurin, Lappeenrannan ja Mikkelin upseeriston, aliupseeriston ja miehistön kutsumiseen kasarmeille. Tämäkin aiheutti ihmetystä, kun sotilaita käytiin hakemassa iltamista, teattereista ja ravintoloista kesken lauantai-illan.

Harjoitus ei kestänyt kuin vajaan 1 ½ tuntia. Sihvo oli keskeyttänyt harjoituksen, kun Tapola oli painokkaasti huomauttanut, että seuraavat toimenpiteet – jos niihin mennään – aiheuttavat jotain sellaista, mitä ei voida peruuttaa. Ilmeisesti Tapolan tahdikkaasti ja erinomaisella mielenmaltilla tekemät ratkaisut estivät suurempien vahinkojen syntymisen.

Östermanille harjoitus oli tullut täytenä yllätyksenä, eikä hän ollut osannut estää sitä. Hän oli saanut tiedon asiasta Sihvon käskettyä hänet mukaan 2. Divisioonan esikuntaan. Tämänkin jälkeen hän oli luullut harjoituksen järjestetyn yhteisymmärryksessä yleisesikunnan kanssa. Öhquist sai tiedon harjoituksesta vasta sen päätyttyä ja oli asiasta todella raivoissaan.³³⁴

Tasavallan presidentti antoi episodin johdosta Sihvolle muistutuksen ja Öhquistille huomautuksen. Öhqistin huomautus tuli hänen tasavallan presidentille lähettämänsä kirjeen sopimattomasta kirjoitustyylistä.³³⁵ Tapaus ei varmasti ollut ainoa Sihvon seuraavana vuonna sotaväen päällikön paikalta tapahtuneeseen eroon liittyvä tekijä, mutta varmasti yksi muiden joukossa.

Liikekannallepanojärjestelmän kehittymiselle tapahtumalla ei ollut suoranaisia vaikutuksia. Hälyttämiseen ja harjoitteluun sekä puolustusvoimien johtosuhteisiin liittyvät epäselvyydet tapahtuma kuitenkin paljasti. Öhquist esittikin, että tulevaisuudessa vastaavien harjoitukset tulisi tapahtua yhteistyössä yleisesikunnan kanssa. Kaaderipe rustamiseen liittyneen liikekannallepano-ohjeistuksen mukaan käskyn olisi pitänyt tulla puolustusministeriltä.³³⁶ Johtosuhteiden olisi pitänyt olla kaikille selkeitä. Tällä kertaa sotaväen päällikkö oli omatoimisesti päättänyt kokeilla liikekannallepanojärjestelyjä.

³³⁴ 2. DE, N: o 377/III/Ye.os./152 henk. Kirje Tasavallan Presidentille, 26.9.1932, Nimikirjaote, Sihvo Aarne, 18870/34839, KA sekä Österman, Hugo: Neljännesvuosisata elämästäni, WSOY, Porvoo 1966 s.116.

³³⁵ 2. DE, N: o 377/III/Ye.os./152 henk. Kirje Tasavallan Presidentille, 26.9.1932, Oeschin lyijykynämerkintä asiakirjan etusivulla, Nimikirjaote, Sihvo Aarne, numero 18870/34839, KA.

³³⁶ Sama ja PM Sot.295.sal. Liikekannallepano-ohjesääntöehdotus, 24.4.1929, T 22520/Hh25, KA.

4.2.5. Kokoamispaikkojen kautta perustamispaikoille ja keskitysvalmiusajoiksi

Sihvon koehälytys ei vaikuttanut aluejärjestön työhön. Tuskin siitä edes kuultiin sotilaspöytäkirjoissa. Uuden liikekannallepanojärjestelmän kehittäminen oli edennyt siihen pisteeseen, että tarkempi suunnittelu oli nyt mahdollista. Olihan ala-aluejako tehty, ja henkilöiden määrät saatu täsmäämään perustamistehtävien kanssa valvontakokousten jälkeen.

Liikekannallepanosuunnitelmien laatiminen alkoi rinnakkain syksyn 1932 kutsuntojen kanssa. Sotilaspöytäkirjojen kokoontumispaikat oli tiedusteltu keväällä valvontakokouksien yhteydessä ja syyskuun sotilaspöytäkirjoissa laadittiin reserviläisten kokoamis- ja suojeluun suunnitelmat. Kokoontumispaikkojen sijainnin tuli vastata hyväksyttyä sotilaspöytäkirjojen ala-aluejakoa. Siirtyminen kokoontumispaikalta perustamispaikalle tapahtui yleensä jalkamarssilla, mutta yli 30 kilometriä pitkät matkat voitiin tehdä junakuljetuksin³³⁷.

Yleisesikunta tarvitsi junakuljetustarpeen selvittämiseksi sotilaspöytäkirjojen henkilö- ja määrät rautatieasemittain ja ajan, milloin reserviläiset olivat valmiina kuljetettavaksi kokoontumispaikoilta perustamispaikkaansa.³³⁸

Toinen kuljetusten suunnittelua vaativa asia oli hevosten ja moottoriajoneuvojen ottaminen liikekannallepanossa. Sotilaspöytäkirjojen tuli suunnitella hevosten ottaminen eri kunnista. Suunnitelman perusteella oli laadittava ilmoitus rautatieasemittain hevosten ja ajoneuvojen määrästä sekä aikataulu kuormausvalmiudesta. Autokaluston osalta voitiin toistaiseksi tyytyä yleisten laskelmien tekemiseen tulevaa varaamista varten.³³⁹

Kolmas rautatiekuljetuksia vaativa asia olivat liikekannallepanon aikana tarvittavat materiaali- ja elintarvikehankinnat sekä väestön toimeentulon turvaamiseksi vaadittavat kuljetukset. Tiedot sotilaspöytäkirjojen kuljetustarpeista ilmoitettiin yleisesikunnalle vuoden 1932 marraskuussa.³⁴⁰

Kuljetustarpeiden ilmoittamisen jälkeen sotilaspöytäkirjoissa aloitettiin varsinaisten liikekannallepanosuunnitelmien laadinta.³⁴¹ Liikekannallepanosuunnitelmat jaettiin kahden ryhmään:

1. perustamispaikkakunnan liikekannallepanosuunnitteluun ja
2. sen ulkopuolella tapahtuvaan liikekannallepanon suunnitteluun.

Ulkopuolella tapahtuvaa suunnittelua oli tehty jo pitkin kesää. Kokoontumispaikat, hevosotopaikat ja alustavat kuljetustarpeet olivat selvillä. Vuoden 1932 marraskuussa pääpaino asetettiin perustamispaikkakunnan liikekannallepanosuunnitelman la-

³³⁷ YE Os.1. Lkp, N: o526/III/sal., YE:n Tp. nro 12 aluejärjestön valmistelutöitä varten, 18.10.1932, T 11997/10, KA.

³³⁸ YE:n Osasto 1. Järjestelytoimisto No 25/VIII 32.sal, Käsky aluejärjestön valmistelutöiden suorittamisesta 23.1.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto, s. 85–96.

³³⁹ Sama.

³⁴⁰ Sama ja YE Os.1. Lkp, N: o 526/III/sal., YE: n Tp. N: o 12 aluejärjestön valmistelutöitä varten, 18.10.1932, T 11997/10.

³⁴¹ YE:n Osasto 1. Järjestelytoimisto No 25/VIII 32.sal, Käsky aluejärjestön valmistelutöiden suorittamisesta 23.1.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto, s. 85–96.

timiseen. Syytäkin siihen oli. Sotilaspiireille tehtäväksi määrättyjä perustamispaikan liikekannallepanosuunnitelman osia oli kaikkiaan 23 kappaletta.³⁴² (Taulukko 3)

1. Reserviläisten kokoamis-suunnitelma	13. E-tarvikevarikkosuunnitelma
2. Majoitussuunnitelma	14. Joukkojen varustamissuunnitelma
3. Vartiosuunnitelma	15. Materiaalin hankintasuunnitelma
4. Ilmatorjuntasuunnitelma	16. Materiaalivarikkosuunnitelma
5. Väestön suojelusuunnitelma	17. S-varaston toimintasuunnitelma
6. Terveystoimintasuunnitelma	18. Hevos- ja ajoneuvo-ottosuunnitelma
7. Sotasairaalasusuunnitelma	19. Hevos- ja ajon jakoelimen toimintasuunnitelma
8. Liikennesuunnitelma	20. Moottoriajoneuvojen varaussuunnitelma
9. Kuljetussuunnitelma	21. Henkilökunnan tarkastuselimen toimintasuunnitelma
10. Viestisuunnitelma	22. Lkp-suoritushenkilöstön ja kuljetusvälineiden kokoamis- ja käyttösuunnitelma.
11. Muonitusuunnitelma	23. Graafinen esitys yksikköjen liikekannallepanosta
12. Elintarvikkeiden hankintasuunnitelma	

Taulukko 3: *Perustamispaikkakunnan liikekannallepanosuunnitelmat*³⁴³

Osa perustamispaikkakunnan liikekannallepanosuunnitelmista vaati aikatiedon, milloin sotilaspiiriin reserviläiset, hevoset, ajoneuvot, elintarvikkeet ja materiaali saapuvat liikekannallepanossa perustamispaikalle. Osa suunnitelmista taas voitiin laatia ilman tätä aikatietoa.

Yleisesikunta käski sotilaspiirejä aloittamaan liikekannallepanosuunnittelun ensi sijassa näistä suunnitelmista. Saapumisaikatietoja vaativien suunnitelmien tekeminen voitiin aloittaa vuoden 1933 tammikuun lopussa, kun yleisesikunta lähetti sotilaspiireille rautatiekuljetussuunnitelmat kokoamis- ja perustamispaikkojen välisestä junaliikenteestä.

Kaikki perustamispaikkaan ja -paikkakuntaan liittyvät liikekannallepanosuunnitelmat olivat valmiina vuoden 1933 toukokuussa. Sotilasmaakuntien komentajat kiersivät sotilaspiirinsä ja tarkastivat suunnitelmat. Tarkastuksen lopputuloksena voitiin yleisesikunnalle ilmoittaa sotilaspiirien aluejärjestelmällä liikekannallepanossa perustettavien joukkojen keskitysvalmiusajat. Keskitysvalmiusajojen perusteella oli mahdollista yhdistää liikekannallepanosuunnitelma operatiiviseen suunnitelmaan ja valmistella keskitysmarssit niille alueille, joissa joukkoa käytettiin sodan aikana.³⁴⁴ Keskitysvalmiusajat nopeutuivat merkittävästi kaaderiperustamisesta. Kaikkien aluejärjestelmällä perustettavien joukkojen suunnittelussa lähdettiin siitä, että ne olivat keskittämisis-

³⁴² YE Os.1. Lkp, nro 614/III/sal., Aluejärj. työohjelma 15.11.32–30.6.33, 11.11.1932, T 22104/Hh224, KA.

³⁴³ Sama. Alla olevassa tekstissä on käytetty samaa lähdettä, ellei muuta ole mainittu.

³⁴⁴ YE Os.1. Lkp, nro 554/III/33sal., Sotilaspiireissä suoritettavia tarkastuksia, 24.8.1933, T 22520/F2, KA ja YE Os.1. Lkp, nro 614/III/sal., Aluejärj. työohjelma 15.11.32–30.6.33., 11.11.1932, T 22104/Hh224, KA.

valmiina viimeistää viidentenä (V) liikekannallepanopäivän.³⁴⁵ Kaaderiperustamiseen verrattuna ensimmäiset aikalaskelmat olivat rohkaisevia. Liikekannallepano oli sen perusteella nopeutumassa ainakin viikolla.

4.2.6. Sotamateriaalin varastoinnissa jäädään lähtökuoppiin

Varastoinnin perustaksi sotilaspiirien oli laskettava ensimmäisenä, kuinka suuren varaston ne tarvitsivat perustettavien joukkojen sotamateriaalia varten. Tämän jälkeen oli etsittävä tarvittavan kokoiset varastotilat sille käsketyltä perustamispaikkakunnalta.³⁴⁶

Perustettaville joukoille suunniteltu sotamateriaalin kokonaisuus voitiin laskea aluejärjestölle jaetusta ”*yhteenveto kenttäarmeijan materiaalimäärävahvuuksista*” asiakirjasta. Kaikkea materiaalia ei kuitenkaan varastoitu sotilaspiirien varastoissa, vaan ne olivat koulutuskäytössä suojeluskunnissa ja joukko-osastoissa. Aluejärjestön piti saada yleisesikunnalta tietoonsa, kuinka paljon tätä materiaalia se sai liikekannallepanossa rauhan ajan joukko-osastoilta ja suojeluskuntajärjestöltä.³⁴⁷

Materiaalimäärien perusteella sotilaspiirien tuli tehdä varastolaskelmat tarvittavasta varastokapasiteetista ja samalla hankittavan sotilaspiirin (sotamateriaali) S-varaston koosta. Laskutoimitus varastointitarpeen selvittämiseksi oli yksinkertainen, ”*yhteenveto kenttäarmeijan materiaalimäärävahvuuksista*” asiakirjan perustettavien joukkojen materiaalimäärävahvuuksien summaluvuista³⁴⁸ vähennettiin rauhan aikana joukko-osastojen ja suojeluskuntajärjestön käytössä oleva sotilaspiirin sotamateriaalin määrä ja tulokseen lisättiin ”*varmuuskerroin*”. Rauhan ajan joukko-osastojen ja suojeluskuntajärjestön sotamateriaalille ei tarvittu varastotilaa, koska ne toimitettiin perustamispaikkakunnalle vasta sodanuhka-aikana tai liikekannallepanossa.³⁴⁹

Toinen sotilaspiirien valmistelutehtävä oli liikekannallepanossa tehtävien materiaalihankintojen ja hankintasopimusten valmistelu. Sotilaspiirien tuli selvittää, kuinka paljon sotamateriaalia oli mahdollista hankkia liikekannallepanossa paikalliselta elinkeinoeläimeltä.³⁵⁰ Hankintamateriaalia ja elintarvikkeita varten ei tarvinnut luonnollisesti varata varastotilaa. Nehän hankittiin vasta liikekannallepanon alkaessa tai sodanuhkasta ilmoitettaessa.

³⁴⁵ YE:n Osasto 1. Järjestelytoimisto No 25/VIII 32.sal, Käsky aluejärjestön valmistelutöiden suorittamisesta 23.1.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto, s. 92.

³⁴⁶ Sama, s. 85–96.

³⁴⁷ PM K.D. N: o 491/32. Sot. sal. Sotavarustetaulukot, 31.12.1932, T 22520/F1, KA ja YE:n Osasto 1. Järjestelytoimisto No 25/VIII 32.sal, Käsky aluejärjestön valmistelutöiden suorittamisesta 23.1.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto, s. 85–96.

³⁴⁸ YE Os.1. Järj, nro /27/VIII/32, Korjaus ”yhteenvetoon kenttäarmeijan materiaalimäärävahvuuksista”, 16.3.1932, T 22104/Hh225, KA.

³⁴⁹ YE:n Osasto 1. Järjestelytoimisto No 25/VIII 32.sal, Käsky aluejärjestön valmistelutöiden suorittamisesta 23.1.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto, s. 85–96 katso myös IISM, Tsto I, nro 19/32/sal., Kiertokirje, 12.3.1932, T 22104/Hh225, KA sekä YE Os.1. Lkp, No 526/III/sal., YE: n Tp. nro 12, 18.10.1932, T 11997/10, KA.

³⁵⁰ YE:n Osasto 1. Järjestelytoimisto No 25/VIII 32.sal, Käsky aluejärjestön valmistelutöiden suorittamisesta 23.1.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto, s. 85–96.

Sotamateriaalimäärän laskukaava varastotilan suunnittelua varten oli yksinkertainen, mutta joukko-osastoilta, varikoista tai suojeluskuntajärjestöltä saatavaa sotamateriaalimäärää ei tiedetty vielä tässä vaiheessa. Sotamateriaalimäärää ei tiedetty aluejärjestössä, ei yleisesikunnassa eikä puolustusministeriössä. Hankintasopimustenkin tekeminen kiellettiin vielä tässä vaiheessa. Sotilaspiirien varastokapasiteettien laskeminen ilman puuttuvia tietoja oli ymmärrettävästi hankalaa.

Varastokapasiteetin laskentaperusteeksi päätettiin lopulta puolustusministeriön vuoden 1932 kesällä sotilaspiireille antamat sotamateriaalimäärät.³⁵¹ Näiden lukujen perusteella sotilaspiirit laskivat tarvitsemansa varastotilat. Laskennan tulosten perusteella sotilaspiireissä osattiin etsiä ainakin suurin piirtein oikean kokoisia ja laatuksia varastorakennuksia tai rakennusryhmiä.

Varastoiksi pyrittiin varaamaan ensisijaisesti puolustuslaitoksen hallinnassa valmiiksi olleita varastoiksi kelpaavia rakennuksia. Tämä oli vaikeaa, koska perustamispaikkakunnilla sijainneiden joukko-osastojen siirroista ei ollut olemassa vielä mitään päätöksiä. Olihan varuskuntaverkoston muuttaminen osa uudelleenjärjestelyä samalla tavalla kuin aluejärjestön perustaminenkin.³⁵²

Toinen vaihtoehto oli ostaa tai vuokrata perustamispaikkakunnalta tarkoitukseen sopivat varastotilat. Viimeisenä vaihtoehtona oli uusien varastojen rakentaminen.³⁵³ Sotilaspiirien varastointimahdollisuudet selvitettiin alustavasti vuoden 1932 kesän ja syksyn aikana. Perustamispaikkakunnilta löytyi puolustuslaitoksen omistamia tai hankittaviksi kelpaavia varastoja, mutta erityisesti rajan läheisyydessä oleville suojajoukoille jouduttiin rakentamaan uusia varastoja.³⁵⁴

Alkuperäisen työsuunnitelman mukaan perustamispaikkakunnille rakennettavien uusien varastotilojen suunnitelmat tuli lähettää kustannuslaskelmineen puolustusministeriöön kesäkuun puoliväliin mennessä. Sotilaspiirien selvitystyön perusteella puolustusministeriön taas piti jakaa varastot sotilaspiirien kesken kesäkuun lopulla.³⁵⁵ Laskentaperusteiden epämääräisyyden, varastopaikkojen tiedustelun myöhästymisen ja joukko-osastojen siirtopäätösten puuttumisen vuoksi sotamateriaalivarastojen hankinta viivästy ja siirtyi seuraavalle vuodelle.

Sotilaspiirien materiaali- ja varastointiepäselvyydet oli saatava ratkaistua. Sotamateriaalia ei saatu toimitettua sotilaspiireille, ellei sotamateriaalin määrän selvittämistä ja siirtämistä sotilaspiirien varastoihin johdettu keskitetysti. Asian ratkaisemiseksi sotaväen päälliköksi Aarne Sihvon jälkeen nimetty kenraalimajuri Hugo Österman esitti vuoden 1933 huhtikuussa puolustusministerille sotavarustetoimikunnan perustamis-

³⁵¹ PM K.D. nro 491/32. Sot.sal. Sotavarustetaulukot, 31.12.1932, T 22520/F1, KA.

³⁵² YE:n Osasto 1. Järjestelytoimisto No 25/VIII 32.sal, Käsky aluejärjestön valmistelutöiden suorittamisesta 23.1.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto, s. 85–96 ja Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 126.

³⁵³ YE:n Osasto 1. Järjestelytoimisto No 25/VIII 32.sal, Käsky aluejärjestön valmistelutöiden suorittamisesta 23.1.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto, s. 85–96.

³⁵⁴ Esimerkiksi, 225/Te., Jaakkiman sp:n varastorakennuksia Jaakkimassa, 10.6.1933, SArk-2131/7, KA.

³⁵⁵ YE:n Osasto 1. Järjestelytoimisto No 25/VIII 32.sal, Käsky aluejärjestön valmistelutöiden suorittamisesta 23.1.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto, s. 85–96.

ta (Kuva 26). Esityksessä päätöstä pyydettiin kiirehtimään, koska toimikunnan työn arvioitiin kestävän vuoden ajan.³⁵⁶ Aikaa ei ollut enää hukattavaksi.

Kuva 26: *Sotaväen päällikkö kenraalimajuri Hugo Österman, SA-kuva*

Puolustusministeri Arvi Oksala teki päätöksen vajaan viikon päästä. Sotaväen päällikön esityksen mukaisesti sotavarustetoimikunnan puheenjohtajaksi määrättiin everstituutnantti Johan Victor Ståhlström yleisesikunnasta. Sotavarustetoimikunnan oli tarkoitus työskennellä puolustusministeriön sota-asiain osastolla eikä yleisesikunnassa.³⁵⁷

³⁵⁶ YE Os.1. Lkp, nro 310/III.sal., Toimikunnan asettamista, 4.4.1933, T 22520/F2, KA.

³⁵⁷ YE Os.4. nro /9/XIa., upseerikomennuksia sotavarustetoimikuntaan, 25.4.1933, T 22520/F4, KA katso myös Nimikirjaote Ståhlström Johan Victor, numero 39451/8077, KA.

Tämä ei käynyt sotaväen päälliköille tai todennäköisemmin eversti Grandellille. Österman esitti yleisesikunnan osasto 1:n valmistelemassa vastauksessa, että 1. heinäkuuta 1933 alkaen perustetaan suoraan yleisesikunnan päällikön alainen aluejärjestön huoltopäällikön virka ja hänen avukseen nimetään toimistoupseeri. Järjestelyä perusteltiin sillä, että aluejärjestön huoltopäällikön tehtävällä oli vastaavuus samaan aikaan perustettavan maavoimien (arnejakunnan) esikunnan huolto-osaston kanssa.³⁵⁸ Kuuden viikon aikaviiveestä ja vastauksen sisällöstä päätellen asiasta oli neuvoteltu kiivaasti yleisesikunnan ja puolustusministeriön kesken.

Stählström nimitettiin episodin päätteeksi yleisesikuntaan aluejärjestön huoltopäällikön tehtävään 1. heinäkuuta 1933 alkaen. Sotavarustetoimikuntaan käsketyt muut viisi upseeria työskentelivät yleisesikunnassa³⁵⁹ Stählströmiä tukien, joka sai isot valtuudet järjestää sotamateriaalin varastoinnin aluejärjestelmässä. Grandellilla oli todennäköisesti ollut koko ajan suunnitelma Stählströmin käyttämisestä tähän tehtävään. Stählström oli komennettu tutustumaan Norjan, Sveitsin, Ruotsin ja Puolan armeijoiden varastointijärjestelyihin edellisenä kesänä (26.6.–18.7.1932). Norja ja Sveitsi olivat olleet myös Grandellin tutustumiskohteina hänen kehitellessään ideansa aluejärjestelmästä. Edellinen kesä olisi ollut aluejärjestön sotamateriaalin varastoinnin alkupiste ilman viivästyksiä, mutta nyt aikataulusta oltiin jäljessä. Ennen nimitämistä aluejärjestön huoltopäälliköksi Stählström komennettiin vielä tutustumaan Viron armeijan kertausharjoitusjärjestelyihin.³⁶⁰ Reservin harjoitusalueet ja -järjestelmä olivat myös aluejärjestelmän tulevalle kehittämislistalla.

Vuoden 1933 kesällä materiaalin varastoinnissa ja sotavarustuksen siirroissa oltiin vielä lähtökuopissa. Yhtään uutta varastoa ei ollut rakennettu. Varastotiloja oli tiedusteltu ja suunnitelmat olivat olemassa. Stählströmin ja sotavarustetoimikunnan edessä ollut urakka ei ollut kadehdittava.

4.3. Varsinainen aluejärjestön perustaminen 1.7.1933 alkaen

Valmisteluvaiheen aikana aluejärjestön organisaatiota muutettiin yhden kerran. Vuoden 1932 marraskuun alussa perustettiin kaksi suunnitelluista sotilaslääneistä. Uudenmaan sotilaslääni erotettiin I sotilasmaakunnan ja Savon sotilaslääni III sotilasmaakunnan johdosta. Uudenmaan sotilasläänin alaisiksi jäivät Helsingin ja Tuusulan sotilaspöirit ja Savon sotilasläänin otti johtoonsa Kuopion pohjoisen ja eteläisen sekä Mikkelin sotilaspöirin. Muutos tehtiin ilmeisesti syksyllä sotilaspöireihin tehtyjen tarkastusmatkojen havaintojen perusteella.³⁶¹ Valmistelutyön oli edettävä tasatahtia kaikissa sotilaspöireissä.

³⁵⁸ YE Os.1. Järj., nro 347/VIII/33, Ylemmän hallinnollisen johdon järjestelyä, 12.6.1933, SArk-2131/7, KA.

³⁵⁹ YE Os.4. nro 1426/XIa., Luutnantti Norlundin komennusta sotavarustetoimikuntaan, 9.10.1933, SArk-2130/8, KA ja YE Os.1. Lkp, nro 310/III.sal., Toimikunnan asettamista, 4.4.1933, T 22520/F2, KA.

³⁶⁰ Grandell (1954), s. 1–15 ja Nimikirjaote Stählström Johan Victor, numero 39451/8077, KA.

³⁶¹ PM K.D. nro 398/32.sal, Määräys Uudenmaan ja Savon sotilasläänien väliaikaisesta perustamisesta, 1.11.1932, R628/3, KA ja III SM nro 588/I/29, Sotilaspöirien tarkastusta, 9.8.1932, T-10809/1, KA.

Lainsäädännöllisesti aluejärjestön työ selkeytyi kesällä hyväksytyin asevelvollisuuslain astuttua voimaan 1. joulukuuta 1932. Asevelvollisuuslaki määräsi palvelusajaksi miehistölle 350 ja reservin johtajille 440 vuorokautta. Samalla reserviläisten kertausharjoitusaikoja lisättiin ja tasavallan presidentille annettiin mahdollisuus kutsua reserviläiset ylimääräiseen harjoitukseen.³⁶²

Toinen lainsäädännöllinen muutos oli sotilaspiirien aluejaon vahvistaminen asetuksella 13. joulukuuta 1932. Kutsuntapiirien pohjalta laadittu aluejako jäi tällöin historiaan. Sotilaspiirien alueet vastasivat tämän jälkeen valmisteluvaiheessa laadittua ala-aluejakoa ja perustamistehtävien todellista väestöjakaumaa.³⁶³ Kolmas aluejärjestön valmistelutyöhön vaikuttanut lainsäädännöllinen muutos oli vuoden 1930 sotatilalakiin pohjautunut 8. kesäkuuta 1933 annettu asetus moottoriajoneuvojen luovuttamisesta puolustusvoimien käytettäväksi sota-aikana.³⁶⁴

Lainsäädäntömuutokset tukivat aluejärjestön työtä, mutta olivat kuitenkin vain osa puolustuslaitoksen ja erityisesti maavoimien uudelleenjärjestelyn toimeenpanoa. Ensimmäinen ehdotus siirtymisestä uuteen maavoimien rauhan ajan kokoonpanoon tehtiin 30. maaliskuuta 1933. Suunnitelmassa oli nähtävissä tulevien joukkojen lakkauttamiset, siirrot ja perustamiset. Ehdotus pohjautui vuoden 1931 uudelleenjärjestelysuunnitelmaan, mutta suunnitelmaan oli tehty muutoksia. Muutoksilla vähennettiin joukko-osastojen siirtojen tarvetta ja samalla kustannuksia.³⁶⁵ Joukko-osastojen pitäminen entisillä paikkakunnilla oli vastoin suojajoukon sijoittamisen perusajatusta ja vaikeutti sotilaspiirien materiaaliavarastojen löytymistä varuskuntapaikkakunnilta. Vuoden 1933 maaliskuun organisaatioesitys ei aiheuttanut suurempaa keskustelua puolustusministeriön kanssa, eikä poikennut olennaisesti myöhemmin toteutuneesta uudelleenjärjestelystä.

Uudelleenjärjestelyn jälkeiset henkilöstön määrävahvuudet rauhan ajan organisaatioissa olivat sitä vastoin kovan keskustelun kohteena. Sotaväen päällikkö lähetti 15. huhtikuuta 1933 puolustusministerille esityksen rauhan ajan puolustuslaitoksen upseerimäärävahvuuksiksi.³⁶⁶ Puolustusministeriön tehtävänä oli esitellä määrävahvuudet valtioneuvostolle. Tällöin punakynä oli alkanut heilua. Aluejärjestön esikunnista pyyhittiin yli toimivuuden kannalta tärkeitä virkoja, mutta leikkauksia tehtiin myös maavoimien rauhan ajan kokoonpanoon.³⁶⁷

³⁶² Asevelvollisuuslaki, 30.6.1932, nro 219, *Suomen asetuskokoelma 1932*.

³⁶³ Asetus maan jakamisesta sotilaspiireihin, 13.12.1932, nro 361, *Suomen asetuskokoelma 1932*, vertaa Asetus maan jakamisesta kutsuntapiireihin, 19.2.1932, nro 64, *Suomen asetuskokoelma 1932*.

³⁶⁴ PM, Sota-asiain osaston kiertokirje nro 2/34, 30.1.1934, T 22520/F6, KA ja Terä & Tervasmäki (1973), s. 155–156.

³⁶⁵ YE Os.1 Järj, Siirtyminen nykyisestä maavoimien kokoonpanosta ja vahvuuksista uudelleenjärjestelyn edellyttämään kokoonpanoon ja vahvuuksiin, 30.3.1933, SArk-2133/6, KA.

³⁶⁶ Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 115–116.

³⁶⁷ Grandell (1954), s. 1–15 ja Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 115–116.

Eversti Grandell sai tiedon muutoksista ollessaan maaseudulla lomailemassa. Grandell keskeytti lomansa ja matkusti tuhtuneena Helsinkiin. Paatospuheet valtionvarainministerille ja lopulta audienssi tasavallan presidentin kanssa palauttivat aluejärjestön virat esitykseen. Everstiluutnantti Ståhlströmin ja sotavarustekomitean perustamiseen liittyneet erimielisyydet olivat myös osa tätä virkojen järjestelyyn liittynyttä vyyhtiä.³⁶⁸

Aluejärjestelmän henkilöstösiirrot aiheuttivat tyytymättömyyttä vielä pitkään tämän jälkeenkin. Sisäministeriön alaiset rajavartiostojen esikunnat eivät saaneet yhtä paljon henkilöstöä kuin muu aluejärjestö. Suojeluskuntien aluepäälliköitä varten suojeluskuntajärjestölle luovutetut virat taas aiheuttivat tyytymättömyyttä puolustuslaitoksen sisällä. Sotilasläänien komentajille luovutetut everstien virat jättivät osan rykmentinkomentajista everstiluutnantiksi.³⁶⁹ Nämä henkilöstömuutokset eivät lisänneet aluejärjestön suosiota.

Aluejärjestön kokoonpanon ja upseerimäärien vahvistaminen liittyi 29. kesäkuuta 1933 annettuun puolustuslaitosasetukseen.³⁷⁰ Asetuksella vuoden 1931 uudelleenjärjestelytoimikunnan mietinnön pääperiaatteet saivat lainvoiman, vaikka kaikkia joukko-osastoja ei voitukaan siirtää itärajalta. Liikekannallepanon perusajatus kuitenkin muuttui ja selkeytti vastuujonon. Maavoimista tuli liikekannallepanon suojajoukko ja aluejärjestöstä kenttäarmeijan pääosan perustaja.

Suojajoukkotehtävään maavoimilla oli käytössään armeijakunnan esikunta ja sen alaisina kolme divisioonaa sekä prikaati. Maavoimien lisäksi puolustuslaitokseen kuuluivat merivoimat, ilmavoimat ja aluejärjestö. Aluejärjestöön kuuluivat suunnitellut yhdeksän sotilasläänin esikuntaa, 26 sotilaspiirin esikuntaa ja neljä rajavartiostojen johdossa toiminutta sotilaspiiriä.³⁷¹ Puolustuslaitosasetus vahvisti aluejärjestölle vuonna 1932 suunnitellun kokoonpanon. Organisaatio astui voimaan 1. heinäkuuta 1933 ja tällöin perustettiin puuttuvat seitsemän sotilasläänin esikuntaa. Kolme sotilasmaakuntien esikuntaa lakkautettiin syksyn aikana sen jälkeen, kun sotilasläänien toiminta oli päässyt täyteen vauhtiin.³⁷²

³⁶⁸ Nimikirjaote Ståhlström Johan Victor, numero 39451/8077, KA ja Grandell (1954), s. 1–15 sekä Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 115–116.

³⁶⁹ Österman (1966), s. 129 ja Peltoniemi, Uuno: Suomen maarajojen vartiointi vuosina 1918–1939, s. 109, Luku kirjasta *Rajavartiolaitys 1919–1969*, Oy Länsi-Savon kirjapaino, Mikkeli, 1969 sekä Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 127.

³⁷⁰ Terä & Tervasmäki (1973), s. 154–155.

³⁷¹ Puolustuslaitosasetus, nro 213, 29.6.1933, *Suomen asetuskokoelma 1933* ja Terä & Tervasmäki (1973), s. 154–155.

³⁷² Sotaväen päällikön päiväkäsky nro 18/29.6.1933, Pk 1481/52, KA, Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 115 ja Mäkipelto (1983), s. 24.

4.3.1. Suojeluskunnat osaksi liikekannallepanosuunnittelua

Perustamispaikkakunnan liikekannallepanosuunnitelmien laatimisen jälkeen sotilasmaakuntien komentajat olivat tarkastaneet niiden laadun ja lähettäneet keskitysvalmiusilmoitukset yleisesikuntaan. Yleisesikunta halusi vielä varmistaa kaikkien suunnitelmien paikkansapitävyyden ennen seuraavan askeleen ottamista. Eversti Grandell tarkasti henkilökohtaisesti vuoden 1933 syyskuussa kaikki aluejärjestön perustamispaikkojen suunnitelmat ja keskitysvalmiusaikojen paikkansapitävyyden.³⁷³

Grandellin tarkastusmatkan jälkeen suunnittelua tapahtui yhä enemmän myös yleisesikunnan tasolla. Yleisesikunta keskittyi operatiivisten suunnitelmien ja liikekannallepanosuunnitteluun yhdistämiseen. Sotilaspiirien perustamispaikkojen liikekannallepanosuunnitelmien ja keskitysvalmiusaikojen selvittyä oli mahdollista suunnitella keskitysmarssit ryhmitysalueille. Tämä yhdisti liikekannallepanosuunnitelmat operatiivisten suunnitelmien kanssa.³⁷⁴

Sotilaspiirien vastuulle jäivät seuraavaksi liikekannallepanon perustamispaikan ulkopuoleiset valmistelut. Nämä suunnitelmat oli tehty vuoden 1933 syksyllä puolivalmiiksi. Reserviläisten, hevosten, ajoneuvojen ja materiaalin kokoamisesta oli olemassa karkea suunnitelma aikatauluineen, mutta tarkat toimeenpanon käynnistävät suorituskäskyt puuttuvat vielä täysin. Liikekannallepanossa sotilaspiirit tarvitsivat lisäksi suojeluskuntatien resursseja. Niitä ei kuitenkaan ollut vielä yhdistetty tukemaan liikekannallepanoa.³⁷⁵

Sotilaspiireissä suunnittelun painopiste siirtyikin näihin suunnitelmiin. Perustamispaikan ulkopuolisia liikekannallepanosuunnitelman osia oli kaikkiaan kahdeksan ja ne voitiin jakaa karkeasti neljään osakokonaisuuteen (Taulukko 4):

1. liikekannallepanon hälyttämiseen,
2. reserviläisten kokoamiseen, siirtämiseen ja majoittamiseen,
3. hevosten, elintarvikkeiden ja materiaalin hankintaan sekä
4. suojeluskuntien toiminnan yhdistämiseen osaksi liikekannallepanoa.³⁷⁶

Suunnitelman nimi	osakokonaisuus
24. Lkp. tiedotussuunnitelma	1
25. Lkp. käskyjen levittämissuunnitelma	1
26. Reserviläisten kokoontumispaikkojen toimintasuunnitelmat	2
27. Marssiosastojen majoituspaikkojen toimintasuunnitelma	2
28. Hevos- ja ajoneuvo-ottopaikkojen toimintasuunnitelmat	3
29. Elintarvikehankintaosastojen toimintasuunnitelmat	3
30. Materiaalihankintaosastojen toimintasuunnitelmat	3
31. Suojeluskuntien toimintasuunnitelmat	4

Taulukko 4: *Perustamispaikan ulkopuoleiset liikekannallepanosuunnitelmat*³⁷⁷

³⁷³ YE Os1. Lkp, nro 554/III/33sal, Sotilaspiireissä suoritettavia tarkastuksia, 24.8.1933, T 22520/F2, KA.

³⁷⁴ SL komentajien neuvottelupäivien pöytäkirja, 3.10.1933, T 22520/F2, KA.

³⁷⁵ Sama.

³⁷⁶ YE Os.1. Lkp nro 614/III/sal, Aluejärj. työohjelma 15.11.32–30.6.33., 11.11.1932, T 22104/Hh224, KA.

³⁷⁷ Sama.

Perustamispaikan ulkopuoleisia liikekannallepanosuunnitelmia varten tarvittavat tiedustelut käskettiin tehtäväksi vuoden loppuun mennessä. Näin asiat etenivätkin. Tarvittavat tiedot alkoivat olla hankittuina vuoden 1934 alkupuolella. Vain toimeenpano puuttui. Yksityiskohtaiset perustamispaikkakohtaiset liikekannallepanosuorituskäskyt ja -kalenterit olivat vielä laatimatta.³⁷⁸

Suorituskäskyt ja – kalenterit voitiin jakaa karkeasti neljään ryhmään. **Ensimmäisen** ryhmän muodostivat *sotilaspiirin henkilökunnan* käyttöön laaditut *liikekannallepanosuorituskalenterit*, joiden avulla valvottiin liikekannallepanon toteutumista sotilaspiirin alueella. Kalenterit olivat yksinkertaisia kronologisia taulukkoja, joiden avulla aikataulutettiin joukon perustaminen. Samalla varmistettiin ehtiminen perustettavalle joukolle varattuun keskitysmarssin lähtöaikaan. Pääosa sotilaspiirien henkilökunnasta oli sijoitettu perustamaansa joukkoon. He liittyivät joukkonsa mukaan liikekannallepanon valmistuttua juuri ennen keskitysmarssin alkamista.³⁷⁹

Toisen ja tärkeimmän ryhmän muodostivat ala-alueilla perustettavien *perusyksiköiden* ja niistä muodostettujen pataljoonien, patteristojen ja rykmentin yksityiskohtaiset *suorituskäskyt* sekä – kalenterit. Perusyksiköiden suorituskäskyt olivat luonnollisesti kaikista tarkimpia. Tapahtuihan henkilöstön, hevosten, ajoneuvojen ja sotamateriaalin kohtaaminen lopullisesti juuri perusyksiköissä.³⁸⁰

Kolmannen suorituskäskynipun muodostivat *liikekannallepano-organisaation* liikekannallepanoryhmien *suorituskäskyt*. Näillä mitä moninaisimmilla suorituskäskyillä ohjattiin henkilöstön vastaanottamista kokoamispaikoilla, hevosten ja ajoneuvojen otto-lautakuntien työtä ja kaikkea liikekannallepanoa tukevaa toimintaa. Liikekannallepanoa tukevia suorituskäskyjä tarvittiin esimerkiksi viestiyhteyksien kunnossapitoon, henkilöstön majoittamiseen, muonittamiseen ja elintarvikkeiden sekä hankintamateriaalin ostamiseen.³⁸¹

Neljännän ryhmän muodostivat *suorituskäskyt*, joilla *suojeluskuntajärjestön* voimavarat yhdistettiin tukemaan liikekannallepanoa. Sotilaspiirien päälliköt vastasivat liikekannallepanon kokonaisuudesta ja suojeluskuntien suunnitelmat oli tehtävä heidän valvonnassaan.³⁸² Suojeluskuntalaisia toimi liikekannallepanossa useissa tehtävissä ja valvontatarve on helppo ymmärtää tätä taustaa vasten. Osa suojeluskuntalaisista oli sijoitettu perustettavan joukon kaaderirungoksi. He toimivat kokoamispaikalta lähtien joukkonsa mukana liikekannallepanoa tukien. Osa suojeluskuntalaisista taas oli iältään liian vanhoja tai nuoria sijoitettavaksi kenttäarmeijaan. Heitä käytettiin tällöin edellä mainituissa liikekannallepanoryhmissä.³⁸³

³⁷⁸ YE Os.1. Lkp, nro 692/III.sal, Aluejärjestön työohjelma ajalla 1.10–1.6.1934, 9.10.1933, T 22520/F1, KA.

³⁷⁹ Sama ja SL komentajien neuvottelupäivien pöytäkirja, 3.10.1933, T 22520/F2, KA, lihavointi on tutkijan tekemä.

³⁸⁰ Sama, Lihavointi on tutkijan tekemä.

³⁸¹ Sama, Lihavointi on tutkijan tekemä.

³⁸² Sama, Lihavointi on tutkijan tekemä.

³⁸³ YE Os.1. Lkp, nro 526/III/sal, YE: n Tp. N: o 12, 18.10.1932, T 11997/10, KA.

Suojeluskuntajärjestöllä – erityisesti suojeluskuntapiireillä ja suojeluskunnilla – oli hyvät valmiudet vastata sen kasvavaan rooliin liikekannallepanovalmisteluissa. Rooli oli kasvanut ensin 1920-luvun lopulla itsenäisillä perustamistehtävillä. Laatokan pohjoispuoleiset rajavartiostojen vahventamistehtävät, Viipurin suojeluskuntapiirin perustamistehtävät osana Kannaksen suojajoukkoa sekä suojeluskuntajärjestön perustamisvastuulla ollut kenttäarmeijan suojeluskuntadivisioona olivat jo aiemmin liittäneet sen osaksi liikekannallepanojärjestelmää. Näitä perustamistehtäviä varten suojeluskuntajärjestöllä oli ollut jo muutaman vuoden ajan lähes 30 liikekannallepanotoimikuntaa. Tämän lisäksi lukuisia suojeluskuntalaisia oli valmistellut joukko-osastoissa kaaderiperustamista osallistumalla niiden liikekannallepanotoimikuntien suunnitteluun.³⁸⁴

Suojeluskuntajärjestön osuudeksi aluejärjestelmällä toimeenpantavassa liikekannallepanossa päätettiin liikekannallepanon viestittäminen, liikekannallepanokuulutusten levittäminen, ilmavalvontaelinten hälyttäminen ja vartiopaikkojen miehittäminen. Kaaderirunkoon ja liikekannallepanoryhmiin sijoitettujen henkilöiden hälyttäminen liikekannallepanosuoritusosastoiksi esimerkiksi kokoontumispaikoille sekä ottolautakuntiin, oli myös suojeluskuntien vastuulla. Suojeluskuntien oli myös suunniteltava koulutuksessa käytetyn sotamateriaalinsa luovuttaminen sotilaspiirin perustamispaikalle tai kokoamispaikalta matkaan lähtevälle marssiosastolle.³⁸⁵

Yleisesikunta ja puolustusministeriö tukivat perustamispaikkakunnan ulkopuoleisia valmisteluja ohjeilla ja tarvittavilla kaavakkeilla. Hevosten ja moottoriajoneuvojen ottolautakuntien yleiset otto-ohjeet ja sopimuskäytännöt hevosten, ajoneuvojen ja moottoriajoneuvojen varaamista varten jaettiin vuoden vaihteessa. Sopimusteitse otettavia hevosia ja moottoriajoneuvoja tarvittiin erityisesti suojajoukolle, mutta myös liikekannallepanon toimeenpanon tueksi sotilaspiireissä. Sopimukset käskettiin tehtäväksi vuoden 1934 huhtikuun loppuun mennessä.³⁸⁶ Puolustusministeriön painattamat liikekannallepanokuulutuskäytännöt palvelukseen kutsusta ja hevosten sekä moottoriajoneuvojen ottoa varten toimitettiin sotilaspiireille vuoden 1934 tammikuussa.

Liikekannallepanokuulutuksia saivat käsitellä ainoastaan sotilaspiirin upseerit. Salaamisen syynä oli kuulutuksessa kerrottu palvelukseen kutsuttavien vuosiluokkien määrä. Palvelukseen kutsuttavien ikäluokkien määrästä oli pienellä laskutoimituksella arvioitavissa kenttäarmeijan koko. Toinen vielä salattavampi asia oli liikekannallepanojärjestelmän muutattamisajankohta kaaderiperustamisesta aluejärjestelmäksi.³⁸⁷ Olihan muutosajankohta puolustusvalmiuden kannalta kriittisin hetki.

Salaamisen ja varovaisuuden korostamiseen kyseisenä ajankohtana oli luonnollinen selitys. Lokakuun alussa vuonna 1933 yleisesikunnassa paljastui Suomen itsenäisyyden ajan merkittävin vakoilutapaus. Luutnantti Vilho Armas Pentikäinen jäi kiinni

³⁸⁴ Hautamäki (1975), s. 51–53 vertaa Arimo Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 235. Arimon mukaan toimikuntia oli 29.

³⁸⁵ SL komentajien neuvottelupäivien pöytäkirja, 3.10.1933, T 22520/F2, KA, katso myös SL komentajien neuvottelupäivien pöytäkirja, 29–30.1.1934, T 22520/F5, KA.

³⁸⁶ YE Os.1. Lkp, nro 692/III.sal, Aluejärjestön työohjelma ajalla 1.10–1.6.1934, 9.10.1933, T 22520/F1, KA.

³⁸⁷ Sama ja SL komentajien neuvottelupäivien pöytäkirja, 3.10.1933, T 22520/F2, KA sekä YE Os.1. Lkp, nro 805/III sal., Aluejärjestelmään siirtymishetken ja valvontakokousaikojen salassa pitämistä, 6.11.1933, T 22520/F1, KA.

salaisten asiakirjojen kuvaamisesta toimiessaan yleisesikunnan yöpäivystäjänä. Dokumenttien kuvaaminen oli aikaa vievää puuhaa, ja yleensä hän toimitti vuoronsa alussa nipun papereita rakennuksen ulkopuolella odottaneille neuvostoagenteille. Agentit kuvasivat asiakirjat Neuvostoliiton suurlähetystössä, ja palauttivat ne ennen aamua Pentikäiselle. Hänen toimintansa saattoi jatkua juuri siksi, ettei yhtään asiakirjaa koskaan puuttunut. Pentikäisen ansiosta Neuvostoliitto sai tiedon kaikista Suomen salaisimmista sotilasasioista. Pentikäinen jäi kiinni 1. lokakuuta 1933, kun toinen päivystäjä havaitsi huoneessa palavat valot ja yllätti hänet itse teossa. Pentikäinen pakeni paljastumisen jälkeen Neuvostoliittoon.³⁸⁸

Pentikäinen oli ollut kuvaamassa paljastuessaan Kannaksen suojajoukkojen sodan aikaisia määrävahvuuksia monistuskoneen rotaprint- ja valokuvauslevyiltä. Hänen oli pitänyt kuvata ne poikkeuksellisesti itse, koska levyjen ison koon ja suuren määrän vuoksi niitä ei voinut toimittaa pois yleisesikunnasta. Pentikäinen oli myös selvillä aluejärjestelmän kehittämisestä. Hän oli ollut esimerkiksi avustamassa eversti Grandellia Helsingin reserviupseerikerhon tilaisuudessa, jossa kerhon jäsenille oli kerrottu alueellisen liikekannallepanon periaatteista.³⁸⁹

Vakoilutapauksesta huolimatta työ aluejärjestössä jatkui katkeamatta ja suorituskäskyt saatiin sotilaspiireissä valmiiksi tärkeimmiltä osiltaan vuoden 1934 kevään aikana. Operatiivinen suunnittelu alkoi olla siinä määrin valmista, että vuoden 1934 keväällä sotilasläänien komentajien oli mahdollista tehdä ensimmäiset suunnitelmat ja käskyt perustamansa divisioonan keskitysvaihetta varten. Keskitysvaiheen suunnitteluun liittyen sotilasläänien komentajat tekivät divisioonien keskitysalueilla maastontiedustelu vuoden 1934 huhtikuun aikana.³⁹⁰

4.3.2. Sotamateriaalin siirtovalmistelut

Aluejärjestön varastojen hankkiminen oli vuoden 1933 kesällä vielä kesken viivästysten vuoksi, mutta niin oli myös kaikki muu puolustuslaitoksen rakentaminenkin. Aluejärjestön varastojen rakentamisen ja hankinnan ongelmia pohdittaessa täytyy muistaa, että samana aikana oli käynnissä muitakin puolustuslaitosta koskevia rakennusprojekteja. Uudelleenjärjestelyssä tarvittavia kasarmeja rakennettiin itärajan läheisyyteen muuttaville suojajoukoille, joukko-osastot vaihtoivat paikkakuntia, Imatran lähelle tehtiin lentokenttää ja aluejärjestö tarvitsi vielä perustamispaikkojen S-varastonsa. Rakentamistöitä oli paljon ja rahoitusta vähän. Rahoituksen saamiseksi pyrittiin käyttämään kaikkia keinoja lisäbudjeteista työllisyysvaroihin.³⁹¹

Ensimmäisten uusien varastojen rakennustyöt saatiin käyntiin itärajalla vuoden 1933 syksyllä. Uudisrakentaminen oli kuitenkin kaikkein kallein tapa hankkia varastoja. Halvempaa oli käyttää olemassa olevaa rakennuskantaa. Puolustusministeriön rakennuksien käyttöä perustamispaikkakuntien ja niiden läheisyydessä jouduttiinkin laajen-

³⁸⁸ www.formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=41374, viitattu 28.4.2015.

³⁸⁹ YE Os.1. Järj, nro 46/VIII/sal., Vastaus Eduskunnan Oikeusasiamiehelle, 20.1.1934, T 22520/F8, KA ja Numminen, Antti: Suomen reserviupseeriliiton historia 1931–1981, Karisto Oy, Hämeenlinna 1981, s. 66.

³⁹⁰ YE Os.1. Lkp, nro 692/III.sal., Aluejärjestön työohjelma ajalla 1.10–1.6.1934, 9.10.1933, T 22520/F1, KA ja YE Os.1. Lkp, nro 721/III/33.sal., Työohjelmaa, 18.10.1933, T 22520/F1, KA.

³⁹¹ YE Talousasiainupseeri, nro 158/Te, Vuoden 1934 tulo- ja menoarvio, 25.4.1933, SARk-2131/7, KA.

tamaan joukko-osastoista ja varuskunnista myös keskusvarikoihin, jos se vain oli etäisyyksien puolesta mahdollista.³⁹² Katseita suunnattiin myös tulevaan reservin harjoitusjärjestelmään. Uusille harjoitusalueille rakennettiin varastoja, jos ne sijaitsivat riittävän lähellä tai hyvän kulkuyhteyden päässä perustamispaikkakunnalta. Paras esimerkki tällaisesta alueesta oli Niinisaloon rakentumassa oleva harjoitusalue.³⁹³

Myös muiden ministeriöiden rakennuksia pyrittiin käyttämään aluejärjestön varastoina. Maatalousministeriö oli luopumassa useista viljavarastoistaan. Näistä varastoista neljä (Oulu, Raahe, Pori ja Kuusamo) sijaitsi joko perustamispaikkakunnalla tai sen läheisyydessä. Tammisaaren viljavarastoa taas voitiin käyttää rannikkojoukkojen materiaalin varastointiin. Viljavarastot olivat erityisen käyttökelpoisia lämpiminä varastoina. Puolustusministeriön esityksestä maatalousministeriö luovuttikin nämä varastot aluejärjestön käyttöön.³⁹⁴

Ensimmäiset viisi sotilaspiirien varastoa (Joensuussa, Tampereella, Kokkolassa, Jyväskylässä ja Keuruulla) olivat syksyllä siinä määrin valmiina, että niihin voitiin komentaa varastonhoitajia valmistelemaan sotamateriaalin vastaanottoa.³⁹⁵ Näillä paikkakunnilla ei ollut varuskuntaa. Varastojen hankkiminen oli ilmeisesti helpointa niille sotilaspiireille, joissa ne voitiin ostaa tai vuokrata perustamispaikkakunnalta.

Myös muiden sotilaspiirien varastotilanne alkoi selkiytyä. Joukko-osastojen sotilaspiireille luovuttamat varastorakennukset käskettiin vuoden 1933 marraskuussa. Rakennuskannan luovutuksia joukko-osastoilta aluejärjestölle tapahtui kaikkiaan 14 paikkakunnalla. Vuoden vaihteeseen mennessä lähes kaikki sotilaspiirit olivat saaneet varastot hallintaansa. Ainoastaan Vaasan, Oulun ja Lahden sotilaspiireillä ei ollut vielä varastoja, mutta näillä paikkakunnilla oli olemassa puolustuslaitoksen kasarmi-alue. Sotilaspiirien sotavarustus oli mahdollista sijoittaa niihin kasarmeihin. Hankalin tilanne lienee ollut Vaasan varuskunnassa, jonne sijoitettiin KTR 4:n, Vaasan sotilaspiirin ja Seinäjoen sotilaspiirin materiaalia. Kasarmeilla tapahtuvaan varastointiin osoitettiin lisää määrärahoja, mutta näiden paikkakuntien varastotilojen ahtaus oli lisärahoituksesta huolimatta väistämätöntä.³⁹⁶

Voidaan arvioida, että noin puolet perustamispaikkojen varastoista saatiin sijoitettua puolustuslaitoksen tai rajavartioston omistamiin rakennuksiin tai alueille.³⁹⁷ Eniten uudisrakentamista tapahtui Kannaksen sotilaspiirissä, jossa suojajoukon sotamateri-

³⁹² 225/Te, Jaakkiman sotilaspiirin varastorakennuksia Jaakkimassa, 10.6.1933, SArk-2131/7, KA ja 177/Te. Kuopion pohjoiselle ja eteläiselle sotilaspiireille kuuluvan materiaalin varastoimista Kuopion asevarikkoon, 10.5.1933, SArk-2131/7, KA.

³⁹³ YE Talousasiainupseeri, nro 342/Te., Kankaanpään varastorakennuksia, 16.9.1933, SArk-2131/7, KA.

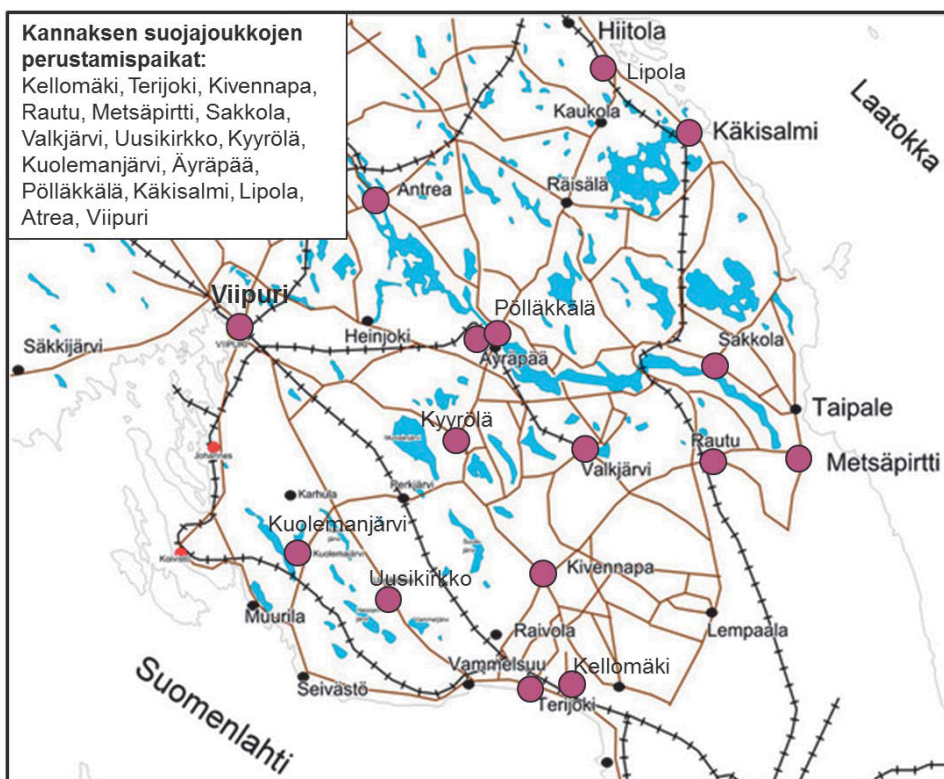
³⁹⁴ YE Talousasiainupseeri, nro 151/Te., Valtion entisistä viljavarastorakennuksista, 8.5.1933, SArk-2131/7, KA ja PM kirje maatalousministeriölle, nro 1930/318/33, 29.6.1933, SArk-2131/7, KA sekä YE Talousasiainupseeri, nro 343/Te., Porin varastorakennuksia, 16.9.1933, SArk-2131/7, KA.

³⁹⁵ YE Talousasiainups, nro 339/Te., Talousaliupseerien siirtoa aluejärjestöön, 14.9.1933, SArk-2131/7, KA.

³⁹⁶ YE Ajhp., nro 117/Te.sal., Erinäisen sotavarustuksen lähettämistä Sp:lle, 5.12.1933, T 22520/F2, KA ja Sisällysluettelo Ajhp:n v.1934 kirjelmistä, SArk-2132/5, KA ja Mäkipelto (1983), s. 62 ja liite 26.

³⁹⁷ YE:n Osasto 1. Järjestelytoimisto No 25/VIII 32.sal, Käsky aluejärjestön valmistelutöiden suorittamisesta 23.1.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto, s. 3–4. Arvio perustuu seuraaviin asiakirjoihin: UudSIE, nro 79/33/sal. Kirje YE:n päällikölle, 18.9.1933, T 22520/F1, KA, 177/Te. Kuopion pohjoiselle ja eteläiselle sotilaspiireille kuuluvan materiaalin varastoimista Kuopion asevarikkoon, 10.5.1933, SArk-2131/7, KA ja TurPSE nro 27/IV/126sal, Varastolaskelmia, 13.11.1933, SArk-2130/8, KA.

aalia oli hajautettava laajasti. Kannaksen sotilaspiirille rakennettiin tai se hankki käyttöönsä varastoja yhteensä ainakin 16³⁹⁸ paikkakunnalta (Kuva 27).

Kuva 27: Karjalan kannaksen perustamispaikat³⁹⁹

Muiden paikkakuntien varastotilat oli ostettava tai vuokrattava aluejärjestön käyttöön. Miellyttävänä poikkeuksena oli Joensuu, jossa kaupunginhallitus lahjoitti varastoalueet sotilaspiirille.⁴⁰⁰

Tulevissa materiaalisirroissa aluejärjestö sai vastuulleen pääosan maavoimien sotamateriaalista. Materiaali vaati jatkuvaa kunnossapitoa ja huoltoa. Muutamalle varastolle oli jo vuoden 1933 syksyllä määrätty varastonhoitaja, mutta varastojenhoitoon ei ollut vielä järjestetty mitään koulutusta. Tämä oli hoidettava kuntoon ennen materiaalisirtojen alkamista.

³⁹⁸ Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 202–206.

³⁹⁹ Perustamispaikat: YE n Osasto 1. Järjestelytoimisto No 25/VIII 32.sal, Käsky aluejärjestön valmistelutöiden suorittamisesta 23.1.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto, s. 3-4 vertaa Arimo Reino, Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 202–206 ja Mäkipelto (1983), Liite 26. Kartta-aineisto: Rautatiekartta, YE Os1. Lkptsto, nro 589/III/sal, YE:n Tp. Käsky nro 15 aluejärjestön valmistelutöitä varten, 2.11.1932, T 11997/10, KA ja Kannaksen kartan pohja, karttapohjaa on muokattu, <http://www.nautelan-koski.net/sota/jatkosota/hyokkaysvaihe1941/karjalankannas.html>, viitattu 16.6.2015 klo.

⁴⁰⁰ Joensuun kaupunginhallitus, nro 544, Kirje III SM:n komentajalle, 23.6.1932, T 10809/1, KA.

Sotilaspiirien varastonhoitajiksi määrättävien aliupseereiden nimet pyydettiin lähettämään yleisesikunnalle 1. lokakuuta 1933 mennessä. Pääosa valituista oli toiminut aiemmin varastonhoitajina tai varusmestareina, mutta joukossa oli myös koulutusaliupseereita ja kirjureita.⁴⁰¹ Ensimmäinen varastonhoitajakurssi järjestettiin Helsingissä aseseppäkoululla (ASK) 8.1.1934–15.3.1934 välisenä aikana. Kurssin johtajana toimi aseseppäkoulun johtaja ja kouluttajina koulun henkilökunta vahvistettuna tarpeellisella määrällä tuntiopettajia.⁴⁰²

Oppilaiksi komennettiin noin puolet aluejärjestöön siirrettävistä varastonhoitajista. Yleisesikunta laati kurssille karkean opetussuunnitelman, jota aseseppäkoulun johtaja tarkensi yhteistyössä yleisesikunnan, aluejärjestön huoltopäällikön ja kurssin opettajien kanssa. Kurssin opetussuunnitelmassa painotettiin käytännönläheisyyttä. Teoreettista opetusta vältettiin tietoisesti. Opetuksen päähuomio kohdistettiin sotavaruseisneiden tuntemukseen, niiden käsittelyyn, varastoimiseen ja hoitoon. Varastonhoitajille opetettiin myös perusperiaatteet aluejärjestön toiminnasta, jotta he ymmärsivät oman roolinsa liikekannallepanojärjestelmässä. Loput varastonhoitajiksi nimitetyistä osallistuivat seuraavalle huhtikuussa alkaneelle kurssille. Kaikkiaan vuoden 1934 kevään aikana koulutettiin aluejärjestölle yhteensä 91 varastonhoitajaa.⁴⁰³

Sotamateriaalin siirron valmistelut alkoivat toden teolla vasta aluejärjestön huoltopäälliköksi nimitetyn everstiluutnantti Ståhlströmin ja sotavarustetoimikunnan työn alettua vuoden 1933 heinäkuussa. Kaaderiperusteisessa liikekannallepanojärjestelmässä sotamateriaali oli joukko-osastojen hallussa. Nyt joukko-osastojen liikekannallepanovarastojen materiaali oli valmistettava jaettavaksi sotilaspiirien S-varastoihin. Materiaalin jakaminen sotilaspiirien kesken oli mahdollista vasta, kun sotavarustetoimikunta sai tiedon koko Suomen sotamateriaalimäärästä. Tämän vuoksi oli ensimmäiseksi selvitettävä, kuinka paljon sotamateriaalia joukko-osastoilla oli.⁴⁰⁴

⁴⁰¹ YE Talousasiainupseeri, nro 297/Te. Talouspuolen aliupseereiden siirtoa aluejärjestöön, 4.8.1933, SArk-2131/7, KA ja YE Ajhp, Nr nro o 35/Ahp., Aluejärjestöön varastonhoitajiksi siirrettäviä kanta-aliupseereja, 15.1.1934, SArk-2132/5, KA ja 1. DE, TstoI/Ye.Os. nro 5103/22, 1.D: n aliupseerien siirtoa, 30.9.1933, SArk-2130/8, KA.

⁴⁰² ASK:n johtajan kertomus aluejärjestön varastonhoitajakurssista, SArk-2132/5, KA, YE Os.4. nro 1829/X. Varastonhoitajakurssin toimeenpanoa ASK:ssa, 27.11.1933, SArk-2130/8, KA, YE Ajhp. nro 534/Te. Varastonhoitajakurssin toimeenpanoa ASK:ssa, 30.11.1933, SArk-2130/8, KA ja YE Ajhp. nro 527/Te. Varastonhoitajakurssien tuntiopettajia, 26.11.1933, SArk-2130/8, KA.

⁴⁰³ ASK:n johtajan kertomus aluejärjestön varastonhoitajakurssista, SArk-2132/5, KA, YE Os.4. nro 1829/X. Varastonhoitajakurssin toimeenpanoa ASK:ssa, 27.11.1933, SArk-2130/8, KA, YE Ajhp. nro 534/Te. Varastonhoitajakurssin toimeenpanoa ASK:ssa, 30.11.1933, SArk-2130/8, KA ja YE Ajhp. nro 527/Te. Varastonhoitajakurssien tuntiopettajia, 26.11.1933, SArk-2130/8, KA.

⁴⁰⁴ YE Os.1. Lkp, nro 721/III/33.sal., Työohjelmaa, 18.10.1933, T 22520/F1, KA ja Mäkipelto (1983), s. 53–54.

Stählström sai tiedot joukko-osastojen halussa olevasta sotamateriaalista materiaali-ryhmittäin elokuun puolivälissä 1933. Työ oli tehty laadukkaasti ja numerotarkasti. Ainoastaan vaatetusmateriaalin tiedoissa oli heittoja kulumisesta ja rikkoontumisesta aiheutuvan poistuman vuoksi. Näiden materiaali-ryhmittäin lähetettyjen numerotietojen perusteella Stählström pystyi apureineen jakamaan kaiken Suomessa olleen sotamateriaalin uudestaan. Työ oli mittava. Lopputuotteena olivat sotavarustetaulukot, joilla määrättiin joukko-osastoihin jäävä ja sotilaspiireihin luovutettava sotavarustus.⁴⁰⁵

Toinen tarvittava materiaalitieto oli suojeluskuntajärjestön hallussa oleva materiaalmäärä. Kaaderirungon kouluttamiseen tarvittavaa puolustuslaitoksen koulutusmateriaalia oli lähetetty suojeluskunnille jo vuoden 1933 kesällä. Suojeluskunnilla oli lisäksi runsaasti omilla tai lahjoitusvaroilla hankittua sotamateriaalia.⁴⁰⁶

Sotavarustetaulukoita odottaessaan sotilaspiirit selvittivät suojeluskuntajärjestöltä liikekannallepanossa saatavan sotamateriaalin määrän ja jakoivat sen perustamilleen yksiköille vuoden 1934 tammikuun puoliväliin mennessä. Samalla sotavarustetoimikunta sai tiedon suojeluskuntajärjestön sotamateriaalimäärästä.⁴⁰⁷

Sotilaspiirien talouspäälliköt saivat käyttöönsä aluejärjestön huoltopäällikön valvonnassa laaditut sotavarustetaulukot 23. helmikuuta 1934 Helsingissä pidetyssä materiaali-siirtojen valmistelukokouksessa. Sotilaspiirit, joukko-osastot ja varikot saivat taulukoista perusteet sotamateriaalin vastaanottoon ja lähettämiseen. Sotavarustetaulukoiden summalukujen perusteella sotilaspiirien oli mahdollista aloittaa materiaalin jakaminen ala-alueittain perustettaville yksiköille ja suunnitella sen sijoittaminen varastoihin yksikköryhmittäin uusien sotavarustekorttien ja Viscard⁴⁰⁸-kansiojärjestelmän avulla.⁴⁰⁹ Etukäteisohjeistuksella pyrittiin välttämään ruuhkautuminen materiaalin vastaanotossa ja valmistelemaan varastoiminen siten, että saapuva materiaali osattiin laittaa heti sille suunnitellulle varastopaikalle.⁴¹⁰

⁴⁰⁵ YE Os.1. Lkp, nro 721/III/33.sal., Työohjelmaa, 18.10.1933, T 22520/F1, KA ja Mäkipelto (1983), s. 53–54.

⁴⁰⁶ YE Os.1. Lkptsto. nro 434/III/sal. Erinäisten sotavarustusesineiden siirtoa PM:n varikoista sk-järjestölle, 24.5.1934, T 22520/F2, KA.

⁴⁰⁷ YE Ajhp, nro 122/Te.sal., Tietojen hankintaa Sk-järjestön hallussa olevasta sotavarustuksesta, 20.12.1933, T 22520/F2, KA ja YE Os.1. Lkp, nro 692/III.sal., Aluejärjestön työohjelma 1.10.33–1.6.1934, 9.10.1933, T 22520/F1, KA.

⁴⁰⁸ Metallivahvisteiset Viscard-kansiot olivat käytössä puolustusvoimissa vielä 2000-luvulla.

⁴⁰⁹ YE Ajhp. nro 137/Ahp.sal., Sotavarustuksen jaottelu sotilaspiireissä, 10.3.1934, T 22520/F5, KA ja YE Ajhp. nro 9/Ahp.sal., Aluejärjestön työohjelmaan kuuluvia liitteitä nro 2 ja 8, 29.1.1934, T 22520/F5, KA.

⁴¹⁰ YE Os.1. Lkptsto, nro 692/III.sal., Aluejärjestön työohjelma ajalla 1.10–1.6.1934, 9.10.1933, T 22520/F1, KA.

Joukko-osastoissa oli ryhdyttävä sotavarustuksen luovutusta varten sellaisiin valmistaviin toimenpiteisiin, jotka eivät vaarantaneet voimassa olevaa liikekannallepanojärjestelmää, mutta edistivät materiaalin luovutusvalmiutta aluejärjestölle. Tällaisia toimenpiteitä olivat muun muassa pakkausten varaaminen sekä materiaalisirtoihin käytettävän henkilöstön suunnittelu. Mahdollisuuksien mukaan voitiin sotavarustus valmistella kuljetusta varten. Tavarat voitiin kunnostaa, pakata ja niputtaa luovutusvalmiiksi sekä varustaa osoitelapuilla. Luovutettavan varustuksen tuli olla mahdollisimman hyvää. Luvattomia vaihtoja joukko-osastojen liikekannallepanovarastoista rauhan ajan varastoihin ei saanut tehdä.⁴¹¹

Sotamateriaalin luovuttamisen lisäksi oli suunniteltava niiden kuljettaminen sotilaspiireille. Kuljetussuunnittelun peruseriaatteena oli se että, sotilaspiirin kanssa samalla paikkakunnalla sijaitsevat joukko-osastot tai varikot huolehtivat materiaalin kuljetamisesta sotilaspiirin varastoon saakka. Toisilla paikkakunnilla oleville sotilaspiireille luovutettavien tarvikkeiden rautatiekuljetuksista huolehtivat joukko-osastot ja varikot yleisesikunnan vahvistamien aikataulukoiden mukaisesti. Ne sotilaspiirit, jotka saivat materiaalia rautateitse, huolehtivat itse tarvikkeiden kuljetuksista rautatieasemilta varastoihinsa.⁴¹²

Vuoden 1934 keväällä varastojen rakentaminen oli vielä kesken monilla perustamispaikkakunnilla, mutta sotamateriaalille oli kaikilla paikkakunnilla olemassa varastoja, joihin ne voitiin sijoittaa. Varastonhoitajat oli koulutettu tehtäviinsä. Joukko-osastot ja varikot tiesivät varusteen tarkkuudella sotamateriaalin, joka oli lähetettävä sotilaspiireille. Enää tarvittiin materiaalin siirto sotilaspiirien varastoihin.

4.3.3. K-kuukausi – henkilöstön ja materiaalin kohtaamisen viimeinen näytös

Valmistelut liikekannallepanojärjestelmän muuttamiseen kaaderiperustamisesta aluejärjestelmäksi olivat vuoden 1934 keväällä riittävän pitkällä. Vain liikekannallepanosuunnitelmien uusiminen, sotamateriaalin siirrot ja reserviläisten liikekannallepanomääräysten uusiminen kaaderiperustamisesta aluejärjestelmään olivat tekemättä.

Pelkkien liikekannallepanosuunnitelmien muuttaminen oli kaikista yksinkertaisin tehtävä. Sotilaspiirejä käskettiin keräämään ja hävittämään vanhat kaaderiperustamisessa tarvittut asiakirjat ja jakamaan uudet sotilaspiirien valmistelemat aluejärjestelmän suorituskäskyt tarvitsijoille. Käytännössä tämä tarkoitti esimerkiksi liikekannallepanokuulutuksien keräämistä pois ja uusien jakamista suojeluskuntien alue- ja paikallispäälliköille. Samalla suojeluskuntien vastuuhenkilöt saivat haltuunsa heitä koskevat suorituskäskyt. Myös kuntien hevosottolautakuntien suunnitelmat oli vaihdettava uusiin. Sotilaspiirejä veloitettiin perehdyttämään vastaanottajat asiakirjojen sisältöön ja liikekannallepanon toimeenpanoon.⁴¹³

Sotamateriaalin osalta valmistelut oli tehty. Tarvittiin enää siirto perustamispaikkojen varastoihin. Reserviläisten oli sen sijaan saatava tieto, minne he saapuivat liikekan-

⁴¹¹ YE Ajhp, nro 32/Ahp., Ilmoitussetelien käyttöä tavaransirroissa aluejärjestön varastoihin, 12.1.1934, SArk-2132/5, KA ja Mäkipelto (1983), s. 55.

⁴¹² YE Os.1. Lkp, nro 692/III.sal, Aluejärjestön työohjelma ajalla 1.10–1.6.1934, 9.10.1933, T 22520/F1, KA.

⁴¹³ YE Os.1. Lkp, nro 285/III/34.sal. Siirtymistä uuteen Lkp-järjestelmään, 10.4.1934, T 22520/F5, KA.

nallepanossa. Vuoden 1932 kesän valvontakokouksissa reserviläisten sotilaspassien väliin oli liimattu liikekannallepanomääräys kaaderiperustamista varten. Nyt määräys oli vaihdettava vastaamaan aluejärjestelmää.

Liikekannallepanojärjestelmän vaihtamiseen liittyi merkittävä riski. Liikekannallepanon sattuessa muutosajankohtana oli vaara, että reserviläiset matkustaisivat väärin paikkoihin. Siirtymisajan oli tämän vuoksi oltava mahdollisimman lyhyt ja se oli sallittava hyvin. Riskiä pyrittiin pienentämään kirjoittamalla kriisikauden ajaksi toiset liikekannallepanokuulutukset, joissa reserviläisiä käskettiin tekemään niin kuin julisteessa sanottiin välttämättä sotilaspassin liikekannallepanomääräyksestä. Nämä liikekannallepanokuulutukset jaettiin valvontakokousten ajaksi suojeluskuntien aluepäälliköille ja hävitettiin sen jälkeen.⁴¹⁴

Puolustusministeriö määräsi maaliskuun lopulla muutosajankohdaksi vuoden 1934 toukokuun. Muutoskuukausi nimettiin K-kuukaudeksi.⁴¹⁵ Aluejärjestelmään käskettiin siirtyä 1. toukokuuta 1934 alkaen.⁴¹⁶ Sotilaspiirien oli tehtävä tammikuun aikana viimeiset sijoitukset AS-kortistoon. Tämän jälkeen oli aloitettava kirjoittamaan uusia liikekannallepanomääräyksiä. Sijoittamista ei ollut enää paljoa jäljellä. Viimeiset tarkennukset koskivat sotilaspiireille rauhan ajan armeijasta ja suojeluskuntajärjestöstä tulevia upseereita, palveluksesta vapautettuja (esim. sotateollisuudessa työskenteleviä), lääkäreitä ja vastaavia henkilöitä.⁴¹⁷

Liikekannallepanomääräysten kirjoittaminen perustettaville joukoille oli erittäin suuri työ. Vuoden 1934 helmikuun ja huhtikuun välinen aika varattiinkin liikekannallepanomääräysten kirjoittamiseen ja valvontakokousten valmisteluun. Valtavan urakan vuoksi sotilaspiireille hankittiin ylimääräistä työvoimaa. Tavoitteeksi asetettiin 3 000 liikekannallepanomääräyksen kirjoittaminen sotilaspiireittäin joka kuukausi.⁴¹⁸

Yleisesikunta jakoi passien väliin liimattavat liikekannallepanomääräykset sotilaspiireille vuoden 1934 alussa.⁴¹⁹ Liikekannallepanomääräyksiä oli useita eri värejä. Väri ilmaisi aselajin johon henkilö AS-kortiston perusteella sijoitettiin. Liikekannallepanomääräykset kirjoitettiin 15 ikäluokalle, mutta erikoisaselajeissa (rannikkotykistö, pioneeri, viesti ja ilmatorjunta) ne kirjoitettiin 18 ikäluokalle.⁴²⁰

Liikekannallepanomääräykset jaettiin reserviläisille toukokuussa 1934 järjestetyissä valvontakokouksissa. Valvontakokouksiin tarvittavan ajan minimoimiseksi sotilaspiireihin muodostettiin niin monta valvontakokousryhmää kuin sotilaspiirissä oli up-

⁴¹⁴ YE Os.1. Lkp, nro 285/III/34.sal. Siirtymistä uuteen Lkp-järjestelmään, 10.4.1934, T 22520/F5, KA ja SL komentajien neuvottelupäivien pöytäkirja, 29–30.1.1934, T 22520/F5, KA.

⁴¹⁵ PM 92/34. Sot.sal. K-kuukauden määrääminen, 29.3.1934, T 22520/F5, KA.

⁴¹⁶ YE Os.1. Lkp, nro 285/III/34.sal., Siirtymistä uuteen lkp-järjestelmään, 10.4.1934, T 22520/F5, KA ja YE Os.1. Järj, nro 223/VIII.34.sal. Maavoimien uudestijärjestelyä, 7.4.1934, T 22520/F8, KA.

⁴¹⁷ YE Os.1. Lkp, nro 692/III.sal., Aluejärjestön työohjelma ajalla 1.10–1.6.1934, 9.10.1933, T 22520/F1, KA ja YE Os.1. Lkp, nro 721/III/33.sal., Työohjelmaa, 18.10.1933, T 22520/F1, KA.

⁴¹⁸ SL komentajien neuvottelupäivien pöytäkirja, 3.10.1933, T 22520/F2, KA ja YE Os.1. Lkp, nro 721/III/33.sal., Työohjelmaa, 18.10.1933, T 22520/F1, KA.

⁴¹⁹ SL komentajien neuvottelupäivien pöytäkirja, 3.10.1933, T 22520/F2, KA.

⁴²⁰ Mäkipelto (1983), s. 28–29 tosin Maavoimien uudelleenjärjestely, yhteenveto YE:n laajemmasta mietinnöstä, lokakuu 1931, R 628/3, KA kerrotaan sijoitettuja ikäluokkia olevan vain 12.

seereita. Jokainen valvontakokousryhmä pyrki vaihtamaan päivittäin 150–200 reserviläisen liikekannallepanomääräyksen.⁴²¹

Valvontakokouksissa vaihdettiin kaikkien liikekannallepanossa palvelukseen kutsuttavien reserviläisten liikekannallepanomääräykset. Rauhan ajan armeijasta ja suojeluskuntajärjestöstä perustettavaan joukkoon sijoitettujen ei tarvinnut osallistua valvontakokouksiin. Sotilaspiirit lähettivät 1. toukokuuta 1934 mennessä joukko-osastoille ja suojeluskunnille tiedot heidän sodan ajan sijoituksestaan ja paikan jossa liikekannallepanossa oli ilmoitauduttava. Joukko-osastot ja suojeluskuntajärjestö olivat vastuussa näiden henkilöiden liikekannallepanomääräysten kirjoittamisesta.⁴²²

Valvontakokouksiin osallistui toukokuun aikana kaikkiaan 8 213 upseeria ja 281 140 muuta reserviläistä. Poissaolojakin toki oli. Valvontakokouksista oli poissa yhteensä 24 885 asevelvollista.⁴²³ Poissaoloista huolimatta lähes 290 000 reserviläistä sai toukokuun aikana aluejärjestelmän mukaisen liikekannallepanomääräyksen.

Materiaalikuljetusten arvioitiin kestävän yhteensä 20 päivää. Sotamateriaali voitiin tämän jälkeen siirtää sotilaspiirin varastojen sisälle kahdessa viikossa. Varsinaiset sotavarustesiirrot määrättiin toimeenpantavaksi 28.4–25.5.1934 välisenä aikana. Tarkat sotilaspiirikohtaiset siirtoajat käskettiin erillisillä siirtomääräyksillä. Samalla paikkakunnalla tapahtuvat materiaalsiirrot joukko-osastoista tai varikoista sotilaspiireille aloitettiin myös ensimmäisten siirtomääräysten saavuttua. Tavaraa siirtyi paljon ja muutosta oli vaikea salata. Siirrot käskettiin tekemään mahdollisimman huomaamattomasti.⁴²⁴

Sotamateriaalsiirrot olivat merkittävä ponnistus niin joukko-osastoille, varikoille kuin sotilaspiireille. Kysymyksessä oli totaalinen sotamateriaalin varastoinnin uudelleenjärjestely. Esimerkiksi uudelleenjärjestelyssä samalla lakkautettava Jääkäriyhtymärykmentti lähetti siirtomääräystensä perusteella sotamateriaalia 15 sotilaspiirille, kahdelle varikolle ja 19 joukko-osastolle.⁴²⁵

Toimintaansa jatkava Suomen Valkoinen kaarti taas lähetti varusteita 12 sotilaspiirille, kahdelle varikolle ja kuudelle joukko-osastolle sekä otti itse vastaan varusteita 14 joukko-osastolta. Materiaalia saapui perustamispaikkakunnille isoja määriä. Erityisesti vaikeuksissa olivat ne sotilaspiirit, joiden varastoinnissa oli ollut epäselvyyksiä vielä vuoden 1933 lopussa. Esimerkiksi Oulun kasarmialueen entisiin Pohjanmaan Jääkäripataljoona rakennuksiin saapui kolmen (Oulun, Kemin ja Ylivieskan) sotilaspiirin liikekannallepanomateriaalia. Kasarmialue muuttuikin nopeasti suureksi varastokeskukseksi, josta käytettiin jopa varikko nimitystä.⁴²⁶ Oulun sotilaspiirin perustamisvastuulla ollutta 9. Divisioonaa ei ollut tarkoitus perustaa vielä materiaalipuutteiden vuoksi. Ilmeisesti tästä syystä pääosa divisioonalla olevasta materiaalista varastoitui yhteen paikkaan.

⁴²¹ YE Os.1. Lkp, nro 285/III/34.sal., Siirtymistä uuteen lkp.järjestelmään, 10.4.1934, T 22520/F5, KA ja SL komentajien neuvottelupäivien pöytäkirja, 3.10.1933, T 22520/F2, KA sekä Mäkipelto (1983), s. 29.

⁴²² YE OS.1. Lkp, nro 721/III/33.sal., Työohjelmaa, 18.10.1933, T 22520/F1, KA.

⁴²³ Mäkipelto (1983), s. 30.

⁴²⁴ SL komentajien neuvottelupäivien pöytäkirja, 29–30.1.1934, T 22520/F5, KA ja YE nro 244/Ahp.sal., Sotavarustussiirtojen toimeenpanoa, 21.4.1934, T 22104/Hh226, KA.

⁴²⁵ Mäkipelto (1983), s. 55–56 ja Liite 26.

⁴²⁶ Sama.

Vastaanottotarkastukset jatkuivat joukko-osastoissa ja sotilaspiireissä koko kesän ja suuria määriä varusteita vastaanottaneissa sotilaspiireissä aina syksyyn asti. Esimerkiksi Helsingin sotilaspiirin vastaanottotodistus Suomen Valkoiselle Kaartille saapui vuoden 1934 syyskuussa ja Tuusulan sotilaspiirin vasta marraskuussa.⁴²⁷

Liikekannallepanojärjestelmä oli vaihdettu kesäkuun alussa vuoden 1934. Tiukasti salatusta ja nopeasti tapahtuneesta muutoksesta oli aika tiedottaa kansalaisia. Aluejärjestelmään siirtymisestä annettiin lehdistötiedote, jossa todettiin: *”Siirtyminen aluejärjestelmään on nyt tapahtunut. Tämä merkitsee sitä, että eri sotilaspiirien samoin kuin sotilasläänien esikunnat ovat suorittaneet valmistavat työnsä loppuun. Sotilaspiirien toimesta perustettavia joukkoja varten tarvittavat varusteet on siirretty joukko-osastojen ja varikkojen hallusta sotilaspiirien varastoihin. Lisäksi on jokaiselle reservissä olevalle asevelvolliselle annettu uusi määräys siitä, missä hänen on ilmoitauduttava...”*⁴²⁸

Yli kymmenen vuoden pitkäjänteinen työ liikekannallepanojärjestelmän muuttamiseksi oli ohi. Aluejärjestelmään siirtyminen oli onnistunut viimeisen kahden vuoden aikana yllättävänkin hyvin. Aluejärjestelmän pääarkkitehti eversti Grandell lähti viimeisten reserviläisten saadessa liikekannallepanomääräyksiään laivamatkalle Tukholmaan. Oli aika hengähtää. Laivalla hän tapasi Ruotsin sotilasattasean eversti Adlercreutzin. Hän kyseli mitä nyt tapahtuisi, kun kaikki oli valmista. Kiire oli tosiaan loppunut, mutta hän ei ollut uupunut. Grandell arveli, ettei ollut koskaan tuntenut itseään niin onnelliseksi tehtävän suorittamisesta kuin silloin Tukholman laivalla grogilasini äärellä.⁴²⁹ Ja aivan ansiosta.

4.4. Aluejärjestelmän kehittämisen vaihe ennen talvisodan alkamista

4.4.1. Kertausharjoituksissa kehitetään liikekannallepanoa

Aluejärjestelmän käyttöönotto ei tarkoittanut, että kaikki työ olisi tuolloin tehty. Materiaalin järjestäminen jakokuntoon jatkui edelleen sotilaspiireissä. Samoin sodan ajan henkilöstön sijoittaminen ja kortistojen ylläpito vaativat jatkuvaa työtä. Seuraava kehitysaskel koski reservin kertausharjoitusten yhdistämistä osaksi liikekannallepanojärjestelmää. Kertausharjoituksien tavoitteena oli ja on edelleen perustettavaan joukkoon sijoitetun henkilöstön osaamisen ja yhtenäisyyden kasvattaminen. Samalla tämä kasvattaa joukon suorituskykyä.

⁴²⁷ Mäkipelto (1983), s. 56.

⁴²⁸ Lehdistötiedote, Puolustuslaitoksemme siirtyminen aluejärjestelmään, 3.6.1934, T 22104/Hh226, KA. Asiakirjassa on merkintä; Annettu ”Uudelle Suomelle” 2.6.1934.

⁴²⁹ Grandell (1954), s. 1–15

Kertausharjoitukset olivat alkaneet jo 1920-luvun puolivälissä. Harjoitukset olivat koskeneet upseereita ja aliupseereita, mutta miehistöä kertausharjoitukset eivät vielä tällöin olleet koskeneet.⁴³⁰ Syitä tähän on varmasti useita. Yksi syy koski kuitenkin liikekannallepanojärjestelmää. Kaaderiperusteisessa liikekannallepanojärjestelmässä kertausharjoitusten koulutustuloksilta tai joukon kiinteyden kasvamiselta ei voinut odottaa liikoa. Miehistön tehtäväkohtaisen osaamisen kehittäminen oli vaikeaa, koska heidät sijoitettiin sodan ajan joukkoon vasta liikekannallepanossa. Kaiken lisäksi sijoittaminen tapahtui miesten satunnaisessa saapumisjärjestyksessä.⁴³¹

Kertausharjoitusten pitäminen oli tarpeetonta kesken aluejärjestelmän rakentamisen. Harjoitukset olisi pitänyt suunnitella voimassa olleen kaaderiperustamisen säännöillä ja edellä mainitut ongelmat tunnistaa. Tämän vuoksi ei siirtymäkaudella (1933–1934) järjestetty lainkaan kertausharjoituksia. Kertausharjoitusjärjestelmän ja aluejärjestelmän yhdistäminen toisiinsa mahdollistui vasta vuoden 1932 asevelvollisuuslain tultua voimaan. Laki määräsi tällöin kertausharjoitukset pakollisiksi ja mahdollisti reserviläisten kutsumisen ”*ylimääräisiin kertausharjoituksiin*”.⁴³²

Muutoksen toimeenpano aloitettiin aluejärjestön rakentamisen rinnalla vuosina 1931–1933 tehdyllä kertausharjoitussuunnittelulla. Ajatuksia ja vaikutteita haettiin myös ulkomailta, lähinnä Virosta ja Puolasta. Olihan Grandell lähettänyt everstiluutnantti Ståhlströmin tekemään varastointijärjestelyjen lisäksi havaintoja myös tästä asiasta.⁴³³

Suunnittelussa parhaaksi ja kustannustehokkaimmaksi ratkaisuksi todettiin sotilasläänikohtaiset kertausharjoituskeskukset. Niissä tuli kouluttaa kenttäarmeijan joukkoja. Suojajoukkojen kertausharjoitusten järjestäminen taas tuli antaa joukko-osastojen vastuulle ja ne tuli toimeenpanna suunnitelluilla toiminta-alueilla tai niiden läheisyydessä.⁴³⁴

Sotilasläänien kertausharjoituskeskuksia oli aluksi kymmenen, mutta jo vuodesta 1936 alkaen yleisesikunta ryhtyi keskittämään kertausharjoituksia. Kankaanpään harjoituskeskus Niinialossa muodostui pian tärkeimmäksi koulutuspaikaksi. Olihan se tarkoitukseen varta vasten rakennettu. Sinne keskitettiinkin vuodesta 1936 lähtien kuuden sotilasläänin kertausharjoitukset. Toinen keskuspaikka oli Utti. Suojajoukkojen kertausharjoituspaikoiksi vakiintuivat Karjalan kannas ja Laatokan toisella puolella Pitkäranta (Koirinoja). Pohjoisessa rajavartiostojen johtamissa kertausharjoituksia oli harvemmin, mutta ne keskittyivät myös suunnitelluille toiminta-alueille tai niiden läheisyyteen.⁴³⁵ (Taulukko 5 ja Kuva 28.)

⁴³⁰ Sevón, Raimo: Kertausharjoitusjärjestelmän kehittyminen 1930-luvulla, Diplomityö nro 1934, 1995 Helsinki, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto ja Kronlund (toim.) (1990), s. 503.

⁴³¹ Sevón (1995) s. 11 havaitsee tämän saman sodan ajan kokoonpanoon liittyvän ongelman.

⁴³² Kronlund (toim.) (1990), s. 503.

⁴³³ Nimikirjaote Ståhlström Johan Victor, numero 39451/8077, KA ja Niipola, Harri: Kertausharjoitusjärjestelmämme kehittyminen, Sotakorkeakoulun diplomityö, nro 1585, 1985 Helsinki, KA, s.31.

⁴³⁴ Niipola, Harri: Kertausharjoitusjärjestelmämme kehittyminen, Sotakorkeakoulun diplomityö, nro 1585, 1985 Helsinki, KA, s. 31.

⁴³⁵ Kronlund (toim.) (1990), s. 505 ja Niipola (1985), Liite 15.

Sotilasläänien ja –piirien kertausharjoituspaikat 1935–1939 ⁴³⁶	
Sotilaslääni tai -piiri	Kertausharjoituskeskus
Uudenmaan Sl	Utti 1935, Kankaanpää 1936–1939
Turunmaan Sl	Turku 1935, Kankaanpää 1936–1939
Satakunnan Sl	Parola 1935–1936, Kankaanpää 1937–1939
Keski-Suomen Sl	Parola 1935–1936, Kankaanpää 1937–1939
Etelä-Pohjanmaan Sl	Vaasa 1935, Kankaanpää 1936–1939
Pohjois-Pohjanmaan Sl	Oulu 1935–1937, Kankaanpää 1938–1939
Kymenlaakson Sl	Utti 1935–1939
Savon Sl	Mikkeli 1935, Utti 1936–1939
Karjalan Sl	Perkjärvi 1935–1936, Utti 1937–1939
Lapin Sp	Salla 1936, 1938
Kainuun Sp	Kuhmonniemi 1937, Kuhmo 1939
Lieksan Sp	Höytiäinen 1937, 1939
Salmin Sp	Pitkäranta 1935, Koirinoja 1936, 1938
Kannaksen Sp (Käkisalmen Sp)	Rautu 1935, Perkjärvi 1936, Valkjärvi 1937, Terijoki 1938, Kiviniemi 1939

Taulukko 5: *Sotilasläänien ja -piirien kertausharjoituspaikat 1935–1939* ⁴³⁷

Kertausharjoitukset aloitettiin uudelleen vuonna 1935 yleisesikunnan laatiman kertausharjoituskalenterin mukaisesti. Harjoitusten johtajina toimivat sotilasläänin komentaja, sotilaspiirin päällikkö tai suojajoukkojen osalta joukko-osaston komentaja. Aluejärjestön kertausharjoituksiin osallistuivat myös ne muualla työskennelleet aktiiviupseerit, jotka oli sijoitettu kyseiseen sodan ajan joukkoon. Joukot pyrittiin kouluttamaan mahdollisimman pitkälti sodan ajan kokoonpanossa. Samalla kertausharjoitukset ulotettiin koskemaan sijoitettujen johtajien lisäksi myös miehistöä.⁴³⁸

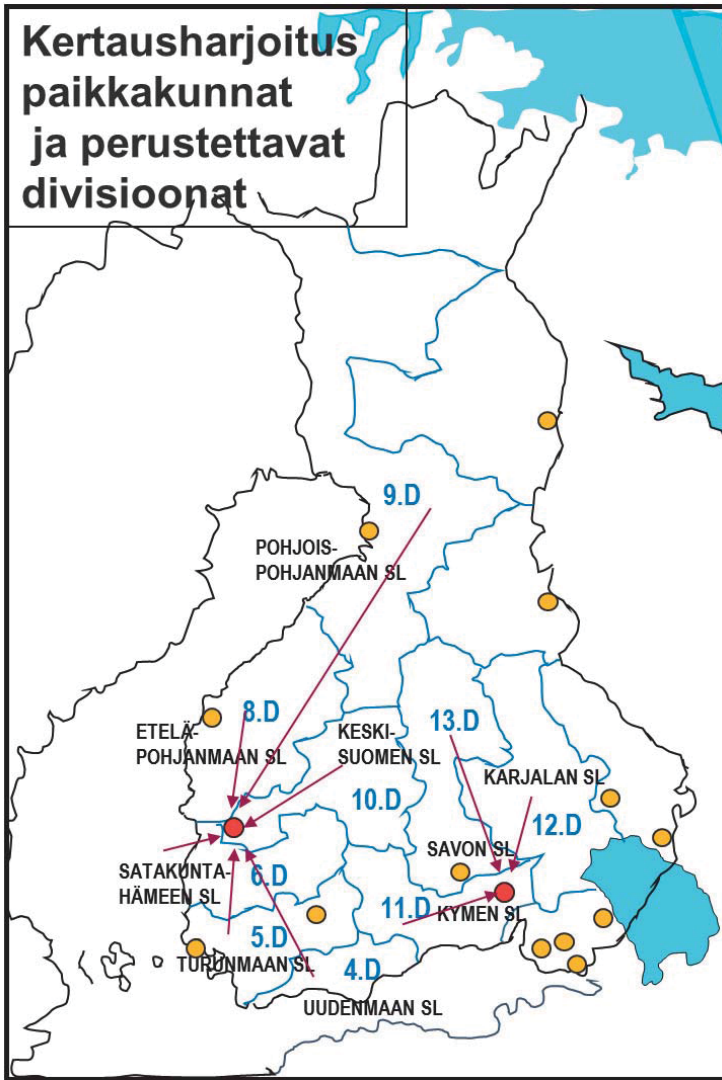
Sodan ajan kokoonpano teki kertausharjoituksista myös liikekannallepanoa palvelevia koulutustapahtumia. Näin reserviläisiä valmennettiin liikekannallepanoa varten, ja heidän valvontansa tehostui sijoitustietojen tarkastamisen myötä. Osassa kertausharjoituksista liikekannallepanon harjoittelu oli osa harjoituskokonaisuutta. Tällöin kertausharjoitukseen kutsutut reserviläiset hälytettiin, koottiin ja varustettiin liikekannallepanosuunnitelmien mukaisesti suoritushenkilöstön vastaanottamana.⁴³⁹

⁴³⁶ Niipola (1985), Liite 15.

⁴³⁷ Sama. Tarkempia yksityiskohtia Sevón (1995) Liitteet 6–10.

⁴³⁸ Sevón (1995, s. 20–22 ja Niipola (1985), s. 31–33 sekä Kronlund (toim.) (1990), s. 503–505.

⁴³⁹ Niipola (1985), s. 34 ja KeuSp, K.D. nro 254/IIIc/sal., Kankaanpään lkp. harj. kertomusta, 14.6.1937, T 10592/9, KA ja YE Os1 nro 366/III.37.sal. maj. Haanterän selostus Pudasjärven reserviläisten kokoontumisesta ja kuljetuksesta Ouluun 7–8.6.1937, 12.6.1937, T 10592/9, KA.

Kuva 28: Kertausharjoituspaikkakunnat 1935–1939 ja sotilasläänien perustamat divisioonat. Nuolet osoittavat Niinisalon ja Utin kertausharjoituskeskuksia käyttäneet sotilasläänit ⁴⁴⁰

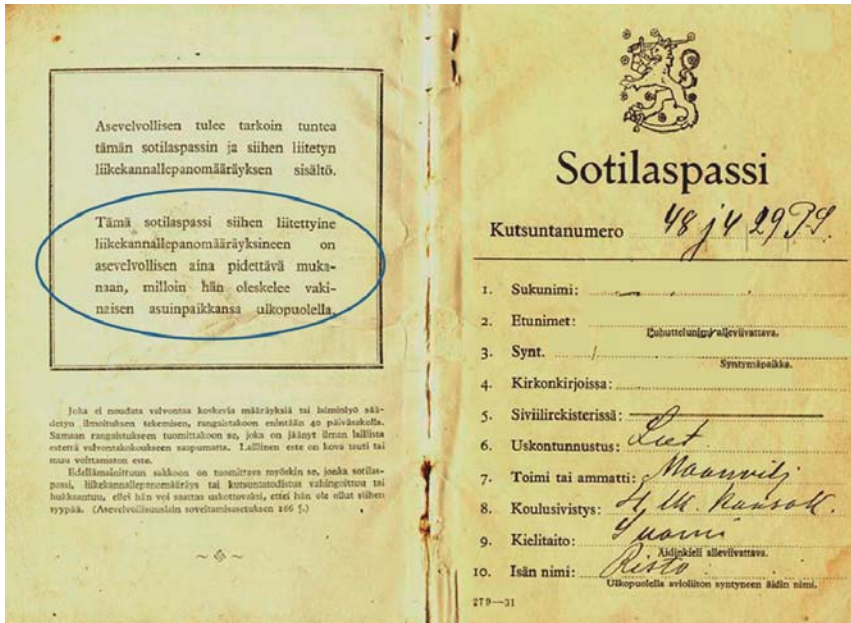
Reserviläinen tutustutettiin liikekannallepanoon kaikissa kertausharjoituksissa vähintään oppitunneilla. Tätä tarkoitusta varten yleisesikunta oli valmistanut oppituntipaketin, joka oli opetettava jokaiselle reservin kertausharjoitukseen osallistuvalla upseerille, aliupseerille ja miehistön jäsenelle. Oppituntipaketin avulla reserviläisille annettiin kuva liikekannallepanon merkityksestä kenttäarmeijan perustamisessa. Samalla heille kerrottiin lainsäädäntöpohja liikekannallepanolle ja aluejärjestön rooli reserviläisen näkökulmasta.⁴⁴¹

⁴⁴⁰ Paikkakunnat Niipola (1985), Liite 15. Tarkempia yksityiskohtia löydettävissä Sevón (1995) Liitteet 6–10. Kartta www.talvisota.fi/armeija_eli_maavoimat, viitattu 20.11.2017 klo 13.06. Havainnollistavat piirrokset ovat tutkijan tekemiä.

⁴⁴¹ Mitä jokaisen upseerin, aliupseerin ja miehen on tiedettävä lkp:sta, opetusvihkonen, päiväyksetön, kuulunut Karjalan sotilasläänin kertausharjoituskeskuksen käsikirjastoon, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto.

Tärkeimmät ohjeet koskivat sitä, miten reserviläisen tuli toimia liikekannallepanossa. Opetuksessa käytiin läpi, mitä sotilaspassin merkinnät tarkoittivat, sekä kuinka hänen tuli huolehtia valvontavelvoitteistaan. Valvontavelvoitteista huolehtiminen oli ensiarvoisen tärkeää esimerkiksi reserviläisen muuttaessaan pois kotipaikkakunnaltaan (Kuva 29).⁴⁴²

Oppituntimateriaalissa myönnettiin rehellisesti, ettei kaikille ollut jakaa sotavarusteita. Näinpä liikekannallepanon sattuessa oli otettava mukaan sotilaspassin mainitut henkilökohtaiset varusteet. Nämä varusteet sitten lunastettiin perustamispaikalla valtion omaisuudeksi.⁴⁴³

Kuva 29: Huomioi ympyröity kohta. Sotilaspassi siihen liimattuine liikekannallepanomääräykseen tuli olla aina reserviläisen mukana.⁴⁴⁴

Reserviläisten omilla varusteilla olikin suuri merkitys varuspuutteiden korvaamisessa. Kertausharjoituksissa kerättiinkin tietoja siitä, kuinka paljon sodan ajan joukon henkilökohtaisesta vaatetusmateriaalista oli korvattavissa ostamalla ne perustamispaikalle saapuvilta reserviläisiltä.⁴⁴⁵

⁴⁴² Mitä jokaisen upseerin, aliupseerin ja miehen on tiedettävä lkp:sta, opetusvihkonen, päiväyksetön, kuulunut Karjalan sotilaslänin kertausharjoituskeskuksen käsikirjastoon, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto.

⁴⁴³ Sama.

⁴⁴⁴ Tämä muokattu sotilaspassi löytyy <http://www.pyoreenieminen.net/sivu/fi/galleria/?indx=1085>, viitattu 15.6.2017.

⁴⁴⁵ YE Os1, 395/III.35.sal. Tiedustelua kert. harjoituksissa olevien reserviläisten yksityisestä vaatetuksesta y.m., 7.6.1935, T 10592/4, KA. Ajatus vaatetustietojen keräämisestä oli saatu kevään 1935 kertausharjoituksessa, YE Os1, nro 243/III.35.sal., 9.3.1935, T 10592/4, KA.

Tiedonkeruu koski kertausharjoitukseen osallistuneiden suojeluskuntiin kuulumat-
tomien reserviläisten henkilökohtaisia varusteita. Suojeluskuntalaisillahan varustuk-
sen saattoi olettaa olevan asianmukaisessa kunnossa. Tietoja kerättiin saappaista,
housuista, takeista ja repuista. Kerätyn tiedon perusteella voidaan arvioida, että re-
serviläisillä oli sodan ajan olosuhteisiin soveltuvia varusteita siten, että kunnollisia
saappaita oli 80 prosentilla, housuja 50 prosentilla, takkeja 40 prosentilla ja reppuja
25 prosentilla heidän saapuessaan perustamispaikalle.⁴⁴⁶

Varuspuutteiden korvaamiseksi reserviläistä käskettiin sotilaspassin ohjeistuksessa
ottamaan tätä varten mukaansa:

- 1.) Sotilaspassi,
- 2.) Muonaa kolmeksi päiväksi
- 3.) *Seuraavat varusteet joista valtio suoritti korvauksen:*
 - *kunnolliset saappaat, pieksut tai muut ulko-oleskeluun sopivat jalkineet,*
 - *kaksi alusvaatekertaa, kaksi paria sukkia, villapaita, käsineet, selkäreppu, pyyheliina,*
 - *sotilasmallinen tai muu ulko-oleskeluun sopiva puku, päällystakeki,*
 - *lakana tai lumipuku,*
 - *puukko, neula ja lankaa, ruoka- ja juoma-astia, lusikka,*
 - *talven aikana suksiset sauvoineen sekä*
 - *reserviläisen hallussa ollut sotilaskivääri, pistooli tai revolveri panoksineen sekä*
 - *kiikari ja kompassi.*

Esineiden puuttuminen ei saanut kuitenkaan viivästyttää reserviläisen lähtöä.⁴⁴⁷

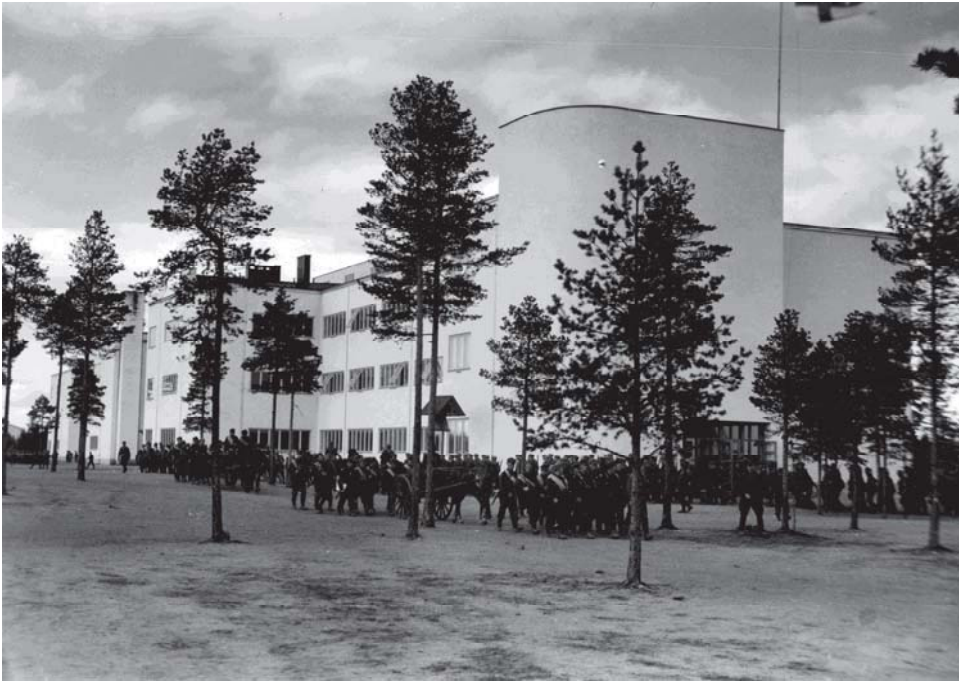
⁴⁴⁶ Sotilasläänien sotilaspiirikohtaiset ilmoitukset koskien YE:n 395/III.35.sal tiedustelua kert. harjoituksissa olevien reserviläisten yksityisestä vaatetuksesta y.m, vastaukset löytyvät kansioista T 10592/4, KA. Laskelma on tutkijan arvio kansioista löytyvien tietojen perusteella.

⁴⁴⁷ Sodan aikainen sotilaspassi, kuvattu, kuvat tutkijan hallussa.

Kuvat 29–34: Tunnelmakuvia kertausharjoituksista 1930-luvun lopulta. Sotamuseo.

Ennen talvisodan alkamista kertausharjoituksissa ehdittiin kouluttaa arviolta 180 000 reserviläistä. Luku oli noin 60 prosenttia talvisotaan kutsuttujen miesten määrästä. Reservin upseerien lukumäärä oli vieläkin suurempi. Vuosien 1935–1939 kertausharjoituksissa noin 73 prosenttia reservin upseereista oli saanut täydennyskoulutusta ja samalla oppia toimimisesta liikekannallepanossa.⁴⁴⁸

4.4.2. Suojeluskuntien rooli kasvaa – liikekannallepanoharjoitukset alkavat

Kertausharjoitusten alettua oli aika aloittaa myös voimallisempi liikekannallepanon suoritusorganisaatioiden koulutus. Asiaa käsiteltiin vuoden 1936 keväällä sotilasläänin komentajien neuvottelupäivillä. Tällöin neuvottelupäivien puheenjohtajana toiminut kenraalimajuri Oesch päätti, että syksyn aikana pidetään kaikissa sotilaspiireissä vähintään yksi liikekannallepanoharjoitus. Harjoituskokemusten tuli antaa suunta- viivoja seuraavan vuoden liikekannallepanoharjoitusten suunnittelulle. Seuraavana vuonna sotilaspiirien liikekannallepanoharjoitusten määrän tuli kasvaa merkittävästi. Ehdotus ja suunnitelma vuoden 1937 sotilasläänien ja sotilaspiirien liikekannallepanoharjoituksista tuli lähettää yleisesikunnalle syyskuun puoliväliin mennessä.⁴⁴⁹

Liikekannallepanoharjoituksien aloittamiseen vuoden 1936 syksyllä oli olemassa hyvät perusteet. Suojeluskuntajärjestön liikekannallepanoerikoisohjeet oli julkaistu 6. huhtikuuta 1936. Ohje esiteltiin myös edellä mainituilla sotilasläänin komentajien neuvottelupäivillä. Suojeluskuntajärjestön 15-sivuinen tiivis ohje sen roolista liikekannallepanonvalmistelussa, ja sitä pari kuukautta myöhemmin julkaistu täsmentävä ohjeistus liikekannallepanon hälytysuunnitelman laatimisesta, antoivat yhteiset perusteet niin liikekannallepanosuunnittelulle kuin suunnitelmien testaamisellekin.⁴⁵⁰

Liikekannallepanon valmistelut sotilaspiirin perustamispaikkojen ulkopuolella jäivät ohjeen myötä yhä vahvemmin suojeluskuntapiirien ja paikallisten suojeluskuntien vastuulle. Tätä varten tuli varata tarvittavat liikekannallepanon suoritusosastot, asettaa vartioiden tärkeisiin kohteisiin ja huolehtia perustettavien joukkojen kaaderirungoista. Tärkein tehtävä oli luonnollisesti suoritusorganisaation ja kenttäarmeijan hälyttäminen. Suojeluskuntapiirien hälytysuunnitelmien tulikin olla valmiina 1. tammikuuta 1937 mennessä.⁴⁵¹

Sotilaspiiri taas vastasi liikekannallepanosuunnittelun kokonaisuudesta, ja erityisesti perustamispaikalla tapahtuvasta joukkojen perustamisesta. Sotilaspiirin kannalta suojeluskuntajärjestön liikekannallepanoerikoisohjeen tärkein kohta kosketi käskyvaltasuhteita liikekannallepanoasioissa. Sotilaspiirin päälliköllä tai hänen valtuuttamallaan upseerilla oli oikeus jo rauhan aikana antaa liikekannallepanoasiakirjojen hoitoa koskevia määräyksiä ja ohjeita suoraan alue- ja paikallis-päälliköille, kunhan asiasta oli sovittu suojeluskuntapiirin päällikön kanssa. Sodan uhka-aikana käskyvaltasuhde

⁴⁴⁸ Niipola (1985), s. 43. Palveluksessa oli Niipolan mukaan 27.12.1939 304 845 miestä. Sevónin (1995) Liitteestä 11 löytyy vuosina 1935–1939 kertausharjoitetut joukkotyypit.

⁴⁴⁹ YE Tsto III, nro 381/III.36.sal. Sln komentajien neuvottelukokous Tampereella 21.4.36, T 10592/5, KA

⁴⁵⁰ SKY nro 673.36.Ia/162.sal. Suojeluskuntajärjestön liikekannallepanoerikoisohjeet, 6.4.1936, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto ja SKY nro 1038.36.Ia/285.sal. sk.hälytysuunnitelmaa, 2.7.1936, T 10592/6, KA.

⁴⁵¹ Samat.

laajeni edelleen ja liikekannallepanon aikana suojelekunnat alistettiin kokonaisuudessaan sotilaspiireille.⁴⁵²

Ohje selkiinnytti liikekannallepanosuunnitelmien laatimiseen ja ylläpitoon liittyneitä vastuita sotilaspiirin ja suojelekuntapiirin sekä paikallisten suojelekuntien välillä. Samalla se ratkaisi riittävällä tavalla liikekannallepanon johtosuhdeongelman paikallistasolla sotilaspiirien ja itsenäistä asemaansa varjelleen suojelekuntapiirien kesken.

Miksi suojelekuntajärjestö sitten otti vuonna 1936 askeleen yhä tiiviimmäksi osaksi aluejärjestelmää? Lapuan liikkeen järjestämä Mäntsälän kapina vuoden 1932 keväällä ja Hämeen piiripäällikön everstiluutnantti Aaro Pajarin seuraavana vuonna Tampereella alas repimät punaliput, olivat horjuttaneet suojelekuntajärjestön yhteiskunnallista asemaa. Suojelekuntajärjestön asema oli tarkastelun alla erityisesti vasemmistopolitikkojen silmissä, mutta yhtä lailla äärioikeiston vaikutusvallan kasvu järjestön sisällä rypisti otsia suojelekuntia perinteisesti tukeneessa maalaisliitossa. Tätä tukea suojelekuntajärjestöllä ei ollut varaa menettää. Olikin epäiltävissä, että eduskunnassa tulisi ilmenemään hyökkäyksiä suojelekuntien itsenäisyyttä ja valtion myöntämää rahoitusta vastaan.⁴⁵³

Sosiaalidemokraattinen puolue arvostelikin kovin sanoin puolustuslaitokselle ja suojelekuntajärjestölle vuoden 1935 tulo- ja menoarviossa suunniteltuja budjettiosuuksia. Samalla vanha vaatimus suojelekuntajärjestön yhdistämisestä osaksi puolustuslaitosta sai taas ilmaa siipiensä alle.⁴⁵⁴ Vaikka myrsky suojelekuntajärjestön itsenäisyydestä ja rahoituksesta olikin laantunut vuoden 1936 alkupuolella, nämä vaatimukset saattoivat olla syy, minkä vuoksi suojelekuntajärjestö oli valmis syventämään yhteistyötä. Myönnytys merkitsi itsenäisyyden säilymistä, vaikka pakotti järjestön integroitumaan tiiviimmäksi osaksi puolustusjärjestelmää muutoinkin kuin sotilaskoulutuksen kautta. Vapaaehtoisuuteen perustuvaa liikekannallepanojärjestelmän osaa – suojelekuntajärjestöä – oli vaikea korvata kustannustehokkaammin. Integrointumisen lisääminen hävitti nosteen suojelekuntajärjestön ja puolustuslaitoksen yhdistymistä ajaneiden vasemmistopiirien vaatimusten siipien alta.

Olivat syyt yhteistyön syvenemiseen mitkä hyvänsä, suojelekunnille liikekannallepanossa suunniteltu vastuu oli erittäin mittava. Suojelekuntajärjestö oli vuonna 1935 jaettu liikekannallepanoa ja kaaderirunkojen perustamista varten 271 alaluueeseen. Alueiden määrä kasvoi vielä perustamistehtävien kehittymisen myötä vuoteen 1939 mennessä 285 alaluueeseen. Näistä alueilta 158 oli varattu erikoistumaan johonkin muuhun kuin jalkaväkikoulutukseen. Tykistö- ja kranaatinheitin koulutus oli yleisin erikoistumisen muoto.⁴⁵⁵

Kenttääarmeijan ala-alueiden lisäksi suojelekunnat varasivat kaaderirunkoja rajasotilaspiirien suojajoukoille ja rannikkolohkojen sodanuhkamiehitystä (su-miehitystä) varten. Vuonna 1936 liikekannallepanon suoritusosastoihin laskettiin tarvittavan

⁴⁵² SKY nro 673.36.Ia/162.sal. Suojelekuntajärjestön liikekannallepanoerikoisohjeet, 6.4.1936, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto ja SKY nro 1038.36.Ia/285.sal. sk.hälytysuunnitelmaa, 2.7.1936, T 10592/6, KA.

⁴⁵³ Selén, Kari: Sarkatakkien maa – Suojelekuntajärjestö ja yhteiskunta 1918–1944, WSOY, Juva 2001, s. 419–442 ja Kemppi, Jarkko: Jalkaväenkenraali A.E. Martola, Otava, Keuruu 2008, s. 98.

⁴⁵⁴ Evl Rihtniemen lausunto valtionvarainvaliokunnan mietinnöstä, päivämäärättä, T 22520/272, KA.

⁴⁵⁵ Hautamäki (1975), liitteet 3.3 ja 3.4.

43 038 suojeluskuntalaista. Vapaaehtoisuuden ehdottomana etuna oli, että suoritusosastot voitiin saada palvelukseen joustavasti ennen varsinaista liikekannallepanoa.⁴⁵⁶

Liikekannallepanoharjoituksia oli järjestetty runsaasti erityisesti suojajoukoissa jo vuoden 1935 aikana.⁴⁵⁷ Edellä kerrotun perusteella voidaankin olettaa, että liikekannallepanojärjestelmän osatekijät olivat hälytysuunnitelmia myöden valmiina vuoden 1937 alusta alkaen. Nyt oli mahdollista harjoitella kaikilla liikekannallepanoorganisaation tasoilla. Tämä mahdollisti suunnitelmalliset liikekannallepanoharjoitukset niin sotilaslääneissä, sotilaspiireissä kuin suojeluskuntapiireissäkin.

Liikekannallepanoharjoituksista laadittiin vuoden 1936 syksyllä suunnitelma vuosien 1937–1942 väliseksi ajaksi. Suunnitelma pohjautui edellisenä keväänä sotilasläänin komentajien neuvottelupäivillä annettuun valmistautumistehtävään.⁴⁵⁸ Suunnitelmiin myötä sotilaspiirien ja suojeluskuntapiirien liikekannallepanoharjoittelusta tuli tavanomainen osa puolustusvalmiuteen liittyvää harjoittelua.

Suunnitelmien valmistumisen myötä yleisesikunnan oli mahdollista tarkastaa liikekannallepanovalmiutta.⁴⁵⁹ Saavutetun liikekannallepanovalmiuden seuraaminen ja kehittäminen vaativat tilannekuvaa. Aluejärjestelmän liikekannallepanokyvystä kerättiinkin järjestelmällisesti tietoja vuoden 1937 helmikuusta alkaen kerran vuodessa laaditulla tilanneilmoituksella.⁴⁶⁰

Aluejärjestelmän osatekijät olivat lokahtaneet kohdalleen suojeluskuntajärjestössä ja sotilaspiireissä. Toiminnalle oli olemassa yhteiset ohjeet, jonka perusteella järjestelmää voitiin kehittää edelleen liikekannallepanoharjoituksista saatujen kokemusten perusteella. Vuoden 1937 alusta lähtien myös perustamisvalmiuden seuraaminen ja siitä raportointi olivat mahdollisia.

4.4.3. Esikäsky-yhdistelmä – ensiaskel kohti joustavaa valmiuden kohottamista

Kaaderiperustamisen alkuaikoina hälyttäminen oli tapahtunut yksinkertaisesti soittamalla liikekannallepanosta vastaavaan varuskuntaan ja ilmoittamalla koodisana ”*Patria*”. Tällä käskyllä sotavoimat määrättiin tehostettuun valmiuteen.⁴⁶¹ Menettely ei ollut kovin joustava ja se koski käytännössä vain varuskunnassa olleita joukkoja. Liikekannallepanossa perustettiin kaikki joukot tai sitten ei mitään.

⁴⁵⁶ SKY nro 673.36.Ia/162.sal. Suojeluskuntajärjestön liikekannallepanoerikoisohjeet, 6.4.1936, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto, Raikkala (1967), s. 84 ja Hautamäki (1975), s. 59.

⁴⁵⁷ Esimerkiksi kansioissa T 10592/6 ja T 10592/5 on runsaasti lkp.harjoitusten kertomuksia tältä ajalta.

⁴⁵⁸ Esimerkiksi, TamI.Sp, LKP-harjoitukset 6-vuotiskaudelle, T 10592/11, KA.

⁴⁵⁹ YE Os1 nro 427/III, tsto III:ssa talvikautena 193 – 1938 suoritettavista töistä, 23.8.1937, T 10592/9, KA.

⁴⁶⁰ YE Os1, nro 515/III.36.sal., Kertomusta lkp.- ja sotavalmiudesta, 19.10.1936, T 10595/2, KA ja YE Os1, nro 635/III.37.sal., Kertomusta lkp.- ja sotavalmiudesta, 13.12.1937, T 10595/2, KA. Vuosien 1938 ja 1939 liikekannallavalmiuden ilmoitukset löytyvät T 22520/90, KA.

⁴⁶¹ Arimo: Suomen puolustusuunnitelmat 1918–1939 I (1986), s. 158.

Ensimmäisissä kaaderiperustamisen ohjesäännöissä asteittaiselle valmiudenkohottamiselle annettiin sentään mahdollisuus. Tällöin valmiudenkohottaminen jaettiin eritasoisten uhkien mukaan valmiustiedonantoon, sodanuhkatiedonantoon ja liikekannallepanokäskeyn.⁴⁶² Valmiuden kohottaminen käskettiin vuodesta 1929 alkaen peitekielisillä sähkö- tai puhelinsanomilla. Valmiustiedonanto ja sodanuhkatiedonanto käskettiin peitesanomilla ”*Huomiojärjestys määrätty*” ja ”*Maastojärjestys määrätty*”. Liikekannallepanokäskey sen sijaan annettiin selväkielisenä käskeyn: ”*Liikekannallepano käsketty. Ensimmäinen liikekannallepanopäivä.....*”⁴⁶³ Tutkitusta aineistosta ei kuitenkaan löytynyt viitteitä siitä, että edellä kerrottua vaiheittaisuutta olisi käytetty johdonmukaisesti valmiuden kohottamista suunniteltaessa.

Sama tiedonantojen vaiheittaisuus päättyi myös aluejärjestön vuoden 1932 väliaikaiseen liikekannallepano-ohjesääntöön.⁴⁶⁴ Tällöin liikekannallepanon joustavoittamiselle nähtiin tarve. Suojajoukkotehtävän ja kenttäarmeijan perustamisen erottaminen toisistaan teki nousujohtaisen ja vaiheittaisen perustamisen mahdolliseksi. Suojajoukkojen tehtävänä oli suojata kenttäarmeijan liikekannallepanoa. Tämä voitiin tilanteen niin salliessa tehdä ensiksi ja ehkäpä se jopa riittäisi.

Yleisesikunnassa laadittiin tätä varten suunnitelma suojajoukon liikekannallepanoon tarvittavista toimenpiteistä. Suunnitelma julkaistiin vuonna 1934 käskykokoelmana, josta käytettiin nimitystä *esikäsky-yhdistelmä* (EKY). Se oli tarkoitettu aluejärjestöä, armeijakuntaa, ilmavoimia ja merivoimia varten. Kaikkien näiden oli laadittava yleisesikunnan käskeyn perusteella omat saman sisältöiset, puolustusjärjestelmää vaiheittain rakentavat esikäsky-yhdistelmänsä. Sotilaspiirien tuli lisäksi valmistaa suojeluskuntapiirille ja tarvittaessa aina suojeluskunnan paikallispäälliköille omat numeroinnilta ja asiasisällöltä yhtenevät esikäskyt. Näissä esikäskyissä toimenpide mainittiin vain, jos se koski asianomaista suojeluskuntaa. Muihin kohtiin taas kirjoitettiin ”ei koske suojeluskuntaa”.⁴⁶⁵

Esikäsky-yhdistelmä sisälsi ensimmäisessä versiossaan 77 numeroitua käskeyn kohta, jotka oli jaettu kolmeen osaan toimenpiteiden laajuuden perusteella. Osa kohdista oli merkitty tekstillä ”*varalla*”. Nämä kohdat oli jätetty tyhjiksi havaintojen perusteella tehtävää järjestelmän jatkokehittämistä varten. Mikäli oli mahdollista, että syntyi epäselvyyttä vuodenaikaan perustuvan kaluston jaosta joukolle, liitettiin käskeyn täsmäntävät sanat *kesä tai talvi*.⁴⁶⁶ Tyypillinen esimerkki tästä oli se, otettiin joukon hevosille ajoneuvoiksi rekiä vai kärryjä.

⁴⁶² Kronlund (toim.) (1990) s. 485.

⁴⁶³ Arimo: Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 239.

⁴⁶⁴ YE Os1, nro 70/III.32.sal., Väliaikainen liikekannallepano-ohjesääntö aluejärjestön valmistelutöitä varten, 10.2.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto.

⁴⁶⁵ Myyryläinen Antti, Valmiuden kohottaminen ja liikekannallepano Suomessa vuosina 1938–1939, SKK:n diplomityö, nro 1697, 1989, Helsinki, KA, s. 28–29 ja liite 5.

⁴⁶⁶ Sama, s. 28–29.

Kolmiosaisen **esikäsky-yhdistelmän I osa** koski valmistautumista suojajoukkokoonpanoon siirtymistä varten. Toimenpiteet oli suunniteltu tehtäväksi puolustuslaitoksen omalla kantahenkilökunnalla. Esikäskyillä pyrittiin saamaan aikavoittoa suojajoukon perustamiselle. Tämän saavuttamiseksi parannettiin johtamisvalmiutta, liikekannallepanon suunnitelmavalmiutta ja henkilöstön sekä materiaalin kohtaamisvalmiutta. Liikekannallepanosuunnitelmat tarkastettiin, materiaalin vartiointia ja päivystysvalmiutta nostettiin, nopeimmin tarvittava materiaali siirrettiin liikekannallepanon kannalta tarkoituksenmukaisiin paikkoihin, varikoilla huollettavana ollut käyttökelpoinen materiaali toimitettiin takaisin perustamispaikoille ja henkilöstö käskettiin omaan joukko-osastoon. Pisimmälle menneenä toimenpiteenä kenttäarmeijaan sijoitetut, armeijakunnassa työskennelleet kantahenkilökuntaan kuuluneet komennettiin aluejärjestön käyttöön. I osassa oli yhteensä 35 kohtaa, joista 14 oli jätetty varalle.⁴⁶⁷

II osan perusteella kehitettiin edelleen johtamisvalmiutta, varmennettiin viestiyhteyksiä, käskettiin liikekannallepanon suoritushenkilöstö palvelukseen ja tehostettiin selustan tärkeiden kohteiden vartiointia. Kannaksella miehitettiin ilmatorjunta- ja ilmavalvontapaikat. Valmiuden kohottaminen tehtiin tässä vaiheessa kantahenkilökunnan, varusmiesten, suojeluskuntajärjestön ja Lotta Svärd-järjestön toimenpitein. II osassa oli yhteensä 23 kohtaa, joista seitsemän oli jätetty varalle.⁴⁶⁸

III osan toimeenpano merkitsi suojajoukkojen liikekannallepanoa. Periaatteessa käskyjen avulla oli mahdollista perustaa suojajoukkoon kuuluvia osia tilannekehityksen niin vaatiessa alueellisesti. Todennäköisesti käskyt oli kuitenkin numeroitu alueittain lähinnä epäselvyyksien välttämiseksi. Näin käskyt muistettiin antaa nopeassakin tilannekehityksessä kaikille tarvitsijoille. III osassa oli yhteensä 17 kohtaa, joista 2 oli varalla.⁴⁶⁹

Esikäsky-yhdistelmässä lueteltiin loogisessa järjestyksessä suojajoukkojen valmiuden kohottamisessa tarvittavat käskyt. Näin mitään oleellista ei unohtunut nopeasti tapahtuneessa suojajoukon liikekannallepanossakaan. Luettelo yksinkertaisti viestiliikennettä ja vähensi väärin ymmärrysten vaaraa. Näin ainakin toivottiin. Käsky saattoi kuulua seuraavasti: ”*suorittakaa EKY:n kohta 18.*” Tämä tarkoitti sitä, että armeijakunnan joukoista komennettiin kenttäarmeijaan sijoitettu kantahenkilöstö aluejärjestön käyttöön.⁴⁷⁰

Esikäsky-yhdistelmä koski siis suojajoukkoa. Kenttäarmeijan liikekannallepanoa se sujuvoitti perustamisjärjestelyjen aikavoiton osalta. Voitiinhan liikekannallepanon suoritushenkilöstö kutsua palvelukseen etukäteen valmistelemaan varsinaista liikekannallepanoa. Kenttäarmeijan hälyttämistavaksi jäi reserviläisten kutsuminen yleisellä liikekannallepanon julistamisella.

⁴⁶⁷ YE Os1, nro 95/III.36.sal., Esikäsky-yhdistelmä, 30.02.1935 ja Myyryläinen (1989), 28–29 ja liite 5.

⁴⁶⁸ Samat.

⁴⁶⁹ Samat.

⁴⁷⁰ Myyryläinen (1989), s. 28–29 ja liite 5.

Liikekannallepanon tai esikäsky-yhdistelmien kohtien hälyttämisestä alajohtoportaille vastasi yleisesikunnan osasto 1:n liikekannallepanotoimisto. Hälyttäminen tehtiin varaamalla sotilaskeskuksesta linja hätäpuheluita varten. Soitot tapahtuivat samanaikaisesti muutamasta esikunnan eri huoneesta sen jälkeen, kun sotaväen päällikkö oli hyväksynyt liikekannallepanokäskyn sisältäneen puhelinsanoman. Puhelinsanoma saattoi olla vapaamuotoinen tai peitetty esikäsky-yhdistelmän kohta. Alajohtoportaiden vastasoitot ohjattiin eri keskuksen kautta toisiin yleisesikunnan numeroihin ruuhkaantumisen välttämiseksi. Yksittäisen käskyn välittäminen kaikille alajohtoportaille saattoi silti kestää vastasoittoineen 50 minuuttia.⁴⁷¹

Samalla paikkakunnalla sijainneista joukko-osastoista käsky välitettiin vain yhdelle. Tämä alajohtoporras välitti sitten tiedon käskystä paikkakunnan sisällä. Tarvittaessa käsky välitettiin suoraan sotilaspireille ja joukko-osastoille. Ohittamalla välissä ollut esikunta (sotilaslääni ja armeijakunta) pyrittiin saavuttamaan aikavoittoa.⁴⁷²

Sotilaspireit välittivät käskyt suojeluskuntapiirien puhelunvälittäjille, jotka oli pitänyt hälyttää vastaanottamaan sanomaa. Tämän jälkeen puhelunvälittäjä toimi suojeluskuntapiirin hälytys suunnitelman mukaisesti. Hälytys suunnitelmia oli kaksi kappaletta. *Hälytys suunnitelma 1* oli laadittu *esikäsky-yhdistelmän sotilaspireitä ja suojeluskuntapiireitä* koskevista kohdista. Viestin vastaanottaja tiesi tässä suunnitelmassa ainoastaan siis ainoastaan esikäsky-yhdistelmästä häntä koskevat kohdat. Jos kohta koski häntä hälytys suunnitelmassa oli ohjeet siitä, kuinka hänen tuli toimia.⁴⁷³

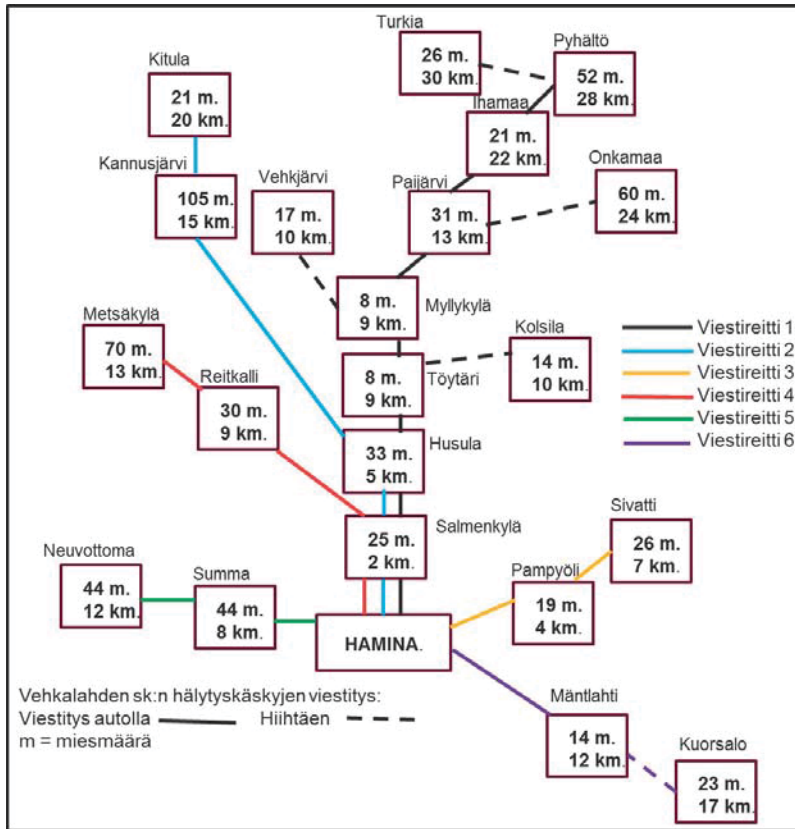
Hälytys suunnitelma 2 oli suunniteltu *liikekannallepanon julistamista* varten.⁴⁷⁴ (Kuva 35) Liikekannallepanon hälyttäminen oli suojeluskunnille ollut rutiinitoimintaa jo pitkän aikaa. Hälytys suunnitelma 1 antoi mahdollisuuden joustavampaan hälyttämiseen vuoden 1937 alusta lähtien, jolloin suojeluskuntain yleisesikunta oli käskennyt molempien hälytys suunnitelmien olevan valmiina.

⁴⁷¹ YE Os1, nro 745/III/35/sal., Esikäskyn eri kohtien tiedotusta, 17.12.1935, T 10592/1, KA, YE Os1, nro 143/III.37.sal., Viestityssuunnitelma, Liite 1 esikäskykalenteriin yleisesikuntaa varten, päivämäärättä (tod.näk. helmikuulta 1937), T 22520/74, KA, YE Os1, nro 128/III.37.sal., esikäskyn viestitystä, 16.2.1937, T 10592/8, KA ja YE Os1 nro 584/III.36.sal., YE:n viestitys harjoitus, 6.11.1936, T 10592/5, KA.

⁴⁷² Samat.

⁴⁷³ SKY nro 673.36.Ia/162.sal. Suojeluskuntajärjestön liikekannallepanoerikoisohjeet, 6.4.1936, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto ja SKY nro 1038.36.Ia/285.sal. sk.hälytys suunnitelmaa, 2.7.1936, T 10592/6, KA katso myös Lindeman (1958) s. 27 ja Myyryläinen (1989), s. 29.

⁴⁷⁴ Samat.

Kuva 35: Vehkalahten suojeluskunnan (hälytys suunnitelman 2) hälytyskäskyjen viestittämisen periaate vuodelta 1936⁴⁷⁵

4.4.4. Suojeluskuntajärjestön sodan ajan rooli jää epäselväksi

Sotilaspiirien rajat oli määrätty asetuksella siinä vaiheessa, kun aluejärjestelmää rakennettiin. Rajojen määrittämisessä perusteena oli ollut alueen demografia ja niiden yhdistyminen suojeluskuntapiirien rajojen kanssa. Operatiivisen suunnittelun edetessä myös sotilaspiirien sodan aikainen rooli nousi esille. Tällöin rajojen vedolle ilmeni edellä mainittujen lisäksi muitakin perusteita.

Vuoden 1931 kenttäohjesäännössä maa jaettiin sodan aikana sotanäyttämöön ja kotiseutuun. Taistelualaue (sotanäyttämö) jaettiin vielä tämän lisäksi sotatoimivöhykkeeseen ja tukivöhykkeeseen. Tukivöhyke taas voitiin jakaa tukipiireihin. Sotilaspiirijaon myötä tukipiirit olivat periaatteellisesti olemassa, vaikka kenttäohjesääntöä laadittaessa aluejärjestöä ei vielä ollut perustettukaan.⁴⁷⁶ Ongelmaksi muodostui, ettei sotilaspiirien rajoja ollut suunniteltu operatiivisista lähtökohdista.

⁴⁷⁵ KymSkp, Suunnitelma hälytysjärjöstä varten, 7.2.1936, T 10592/5, KA.

⁴⁷⁶ YE, nro 105/VIII.sal., evl Bertel Heinrichsin muistio (P.M.) ”Kannaksen sotilaspiirin rauhanaikainen järjestely sodanaikaisen tukivöhykkeen vaatimuksia silmällä pitäen” ja sen liitteet, 29.2.1936, T 10592/6, KA.

Pahimman ongelman muodostivat Neuvostoliiton vastaisella rajalla sijainneet sotilaspiirit. Arvioissa erityisesti Karjalan kannas tuli sodan alkuvaiheesta alkaen olemaan osa sotänäyttämöä. Maantieteellisesti Kannas jakaantui Vuoksen vesistön takia kahtia – itäiseen ja läntiseen osaan. Vesistön muodostaman jakolinjan takia liikenneyhteydet suuntautuivat eri paikkoihin. Länsipuolella tiet veivät Viipuriin, kun itäisellä puolella keskeinen risteysasema oli Hiitola. Sodan aikana tukipiirin johtaminen ei onnistuisi yhdestä paikasta molemmille puolille vesistöä. Tämän asian korjaaminen vaati Kannaksen jakamista kahteen sotilaspiiriin.⁴⁷⁷

Uuden sotilaspiirin perustaminen ratkaistiin rationalisoimalla aluejärjestöä. Tampereen itäinen ja läntinen sekä Kuopion pohjoinen ja eteläinen sotilaspiiri yhdistettiin toisiinsa (Kuva 36). Samalla näistä esikunnista saatiin henkilöstöä uudelle perustettavalle sotilaspiirille. Uusi sotilaspiiri nimettiin Käkisalmen sotilaspiiriksi. Samalla muutettiin muidenkin sotilaspiirien nimiä kuvaamaan paremmin niiden maantieteellistä sijaintia. Jaakkiman sotilaspiiristä tuli Sortavalan sotilaspiiri ja Viipurin sotilaspiiristä Lappeenrannan sotilaspiiri.⁴⁷⁸ Toinen Karjalan kannakselle jääneistä sotilaspiireistä säilyi edelleen Kannaksen sotilaspiirinä. Rajojen muutokset vahvistettiin asetuksella 12. maaliskuuta 1937.⁴⁷⁹ Muutokset olivat tarpeellisia aluejärjestölle, mutta suojeluskuntapiirien rajoihin asetus ei kajonnut.

Suojeluskuntapiirien ja suojeluskuntien sodan ajan tehtävät olivat tärkeimmiltä osiltaan määritelty aluejärjestelmään siirtymisen yhteydessä. Suojeluskuntain yliesikunnan tehtävät olivat sen sijaan jääneet sopimatta. Puolustusministeriön toukokuussa 1938 laatimassa suunnitelmassa yliesikunnasta olisi liikekannallepanon yhteydessä tehty kotiarmeijan esikunta. Nimi lienee johdettu kenttäohjesäännön kotiseudusta. Puolustusministeriön suunnitelmaan oli käytetty ajatustyötä ja sitä voitiin pitää pohjana keskustelujen aloittamiselle.⁴⁸⁰

Suunnitelmassa suojeluskuntien piirijako muutettaisiin yhteneväksi sotilaspiirijaon kanssa ja paikalliset suojeluskunnat alistettaisiin sotilaspiireille. Lotta Svärdjärjestöstä tulisi osa suojeluskuntajärjestön johtamaa kotiarmeijaa. Puolustusministeriön suunnitelmassa oli kuitenkin elementtejä, jotka olivat paikallisille suojeluskunnille vaikeasti nieltäviä. Erityisesti edellyttäessään piirirajojen tarkistuksia puolustusministeriö tökkäsi sormellaan vapaachtoisjärjestön pyhintä.⁴⁸¹

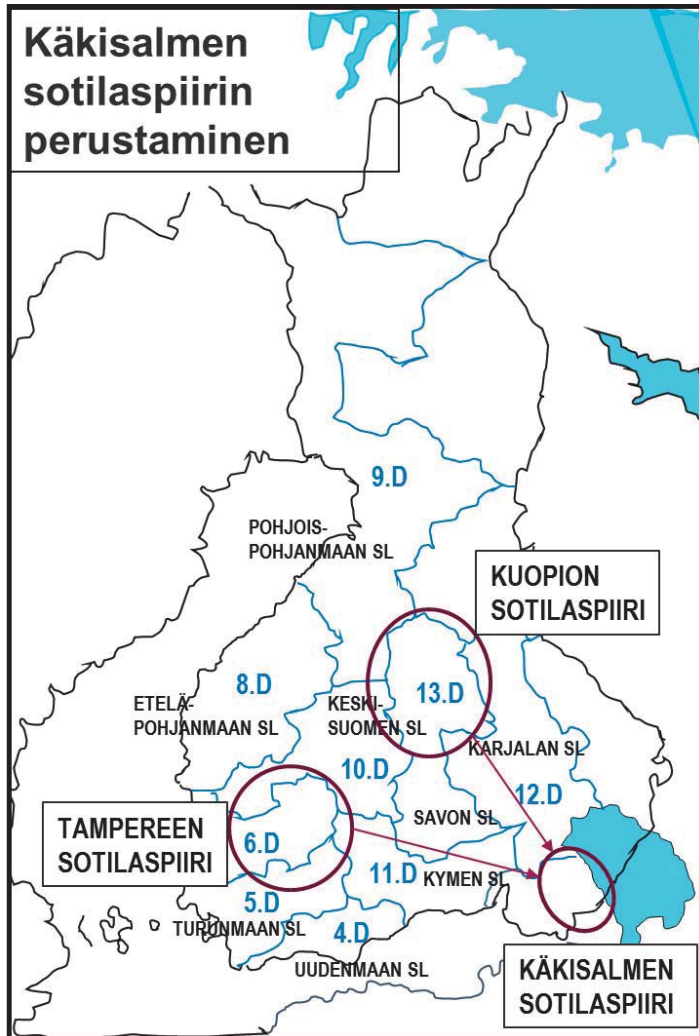
⁴⁷⁷ YE, nro 105/VIII.sal., evl Bertel Heinrichsin muistio (P.M.) ”Kannaksen sotilaspiirin rauhanaikainen järjestely sodanaikaisen tukivyohtyksen vaatimuksia silmällä pitäen” ja sen liitteet, 29.2.1936, T 10592/6, KA.

⁴⁷⁸ YE Os.1, nro 263/VIII., aluejärjestön sot.piirijakoon suunniteltuja muutoksia, 18.6.1936, T 10592/6, KA ja Raunio (2004) s. 16.

⁴⁷⁹ Asetus sotilaspiirien muuttamisesta, 12.3.1937, nro 132, *Suomen asetuskoekoelma 1937*.

⁴⁸⁰ YE Os.1, nro 150/VIII.sal., suojeluskuntien ja aluejärjestön sod. aik. järjestelyä, 19.2.1935, T 10592/1, KA ja YE Os.1, nro 208/VIII.sal., Aluejärjestön sodanaikaista järjestelyä, 23.3.1935, T 10592/1, KA ja Selén (2001), s. 477–478.

⁴⁸¹ Selén (2001), s. 477–478.

Kuva 36: Sotilaspiirijako ennen talvisotaa ja niihin vuonna 1937 tapahtuneet muutokset.⁴⁸²

Vaatus rajojen tarkastamisesta ei kuitenkaan ollut uusi. Samaa asiaa oli tavoiteltu jo aluejärjestelmää rakennettaessa. Leonard Grandell ajoi yhteisiä rajoja suojeluskunta- ja sotilaspiireille jo aluejärjestelmän rakentamiskäytännössä. Rajojen tarkastus oli tällöin torjuttu suojeluskuntajärjestössä. Asia jäi edelleen avoimeksi. Suojeluskuntapiirien rajoja ei saatu muutettua vastaamaan aluejärjestön sotilaspiirijakoa. Suojeluskuntajärjestön johto ei ollut valmis luovuttamaan osaa itsenäisyydestään ja yhdistämään piiriensä rajojaan. Vastaus ei tullut yhtään enempää kuin mitä oli jo paikallisella tasolla tehty.

⁴⁸² Raunio, Ari: Sotatoimet, Suomen sotien 1939–1945 kulku kartoin, WS Bookwell Oy, Porvoo 2004, s. 16.

4.4.5. Puolustuslaitoksen ylimmän johdon järjestely liikekannallepanon kannalta

Itsenäistymisen alussa saksalaisilta puolustuslaitokselle peritty ylimmän johdon järjestely oli todettu toimimattomaksi jo aikoja sitten. Johtamisjärjestelyjä oli pyritty yksinkertaistamaan vuosien varrella, mutta käytännössä asioiden ratkaisu oli aina kariutunut ristiriitoihin vallanjaosta. Taistelu koski yleensä puolustusministeriön ja yleisesikunnan välistä johtoasemaa. Puolustusneuvosto nousi keskusteluun vallanjaosta sen jälkeen, kun kenraali Mannerheimista tuli puolustusneuvoston puheenjohtaja. Puolustuslaitoksen ylimmän johdon järjestelystä oli 1930-luvulla laadittu useita esityksiä ja moni toimikuntakin oli pohtinut asiaa. Ratkaisua ei kuitenkaan ollut saatu aikaan.⁴⁸³ Kaikkia tyydyttävää lopputulosta ei ilmeisesti ollut olemassakaan, mutta johtamisen keskittämiseksi puolustuslaitoksessa oli selkeä tarve. Kysymys oli enää siitä, minne valta keskitettäisiin.

Puolustusministeriöllä ja yleisesikunnalla olivat omat liikekannallepanotoimistonsa. Niiden välisenä tehtävänjakona oli se, että yleisesikunta vastasi perustettavista joukoista ja liikekannallepanojärjestelmästä. Puolustusministeriössä taas keskityttiin materiaaliasioihin. Olihan sotamateriaalin hankintoihin keskittyvät hankkivat osastot olleet keskitettyinä puolustusministeriöön jo pitkän aikaa.⁴⁸⁴ Yhteistyö olisi näennäisen selvästi tehtävänjaosta huolimatta saanut olla syvällisempää, eikä johtamisen keskittämisestä olisi ollut tässäkään tapauksessa haittaa.

Ensimmäinen askel voimavarojen keskittämiseksi otettiin perustamalla 10. tammi-kuuta 1936 puolustusministeriöön sotatalousosasto. Sotatalousosasto muodostettiin puolustusministeriön liikekannallepanotoimistosta ja toimivallan puutteesta kärsineestä taloudellisen puolustusneuvoston toimistosta. Osaston päälliköksi nimitettiin eversti Grandell, joka näin siirtyi yleisesikunnasta puolustusministeriöön. Siirtomatka ei ollut pitkä. Molemmat esikunnat sijaitsivat nimittäin samassa rakennuksessa osoitteessa Korkeavuorenkatu 21. Grandellin tilalle yleisesikunnan osasto 1:n päälliköksi nousi eversti Woldemar Oinonen.⁴⁸⁵

Puolustuslaitoksen ylimmän johdon järjestely saatiin lopulta eteenpäin Juho Niukkanen palattua takaisin puolustusministeriksi. Niukkanen mandaatti ylimmän johdon järjestämiseksi olikin edeltäjäänsä Arvi Oksalaa vahvempi. Muutoksen tekeminen oli kirjattu hallitusohjelmaan, joten sille oli olemassa poliittinen selkänöja. Ongelmitta muutosta ei kuitenkaan saatu aikaan. Vastakkain olivat viimekädessä puolustusneuvoston puheenjohtaja Mannerheimin yleisesikunnan asemaa vahvistava, ja Niukkanen puolustusministeriön johtoroolia ajavat linjat.⁴⁸⁶

Lopullisessa puolustuslaitoksen ylimmän johdon järjestelyssä Grandellin rooli oli myös merkittävä. Hänen laatimansa muistio oli pohjana ratkaisulle, joka kelpasi Niukkaselle ja jonka Mannerheimkin pystyi hyväksymään. Ratkaisussa operatiivisen suunnittelun johtaminen jäi puolustusneuvoston puheenjohtajalle ja yleisesikunnasta hänen käyttöönsä lohkaistulle esikunnalle. Puolustusneuvoston puheenjohtaja johti

⁴⁸³ Esimerkiksi Selén (1980), s. 35–60.

⁴⁸⁴ Selén (1980), s. 56–60.

⁴⁸⁵ Terä & Tervasmäki (1973), s. 162 ja Niukkanen, Juho: Talvisodan puolustusministeri kertoo, WSOY, Porvoo 1951, s. 30 sekä Elfvingen, (2000), s. 192.

⁴⁸⁶ Selén (1980), s. 62–69.

myös puolustusvoimien järjestelyn ja liikekannallepanon kehittämistyön yleisiä linjoja. Varsinainen kehittämistyö tapahtui kuitenkin puolustusministeriössä – Mannerheimin linjausten mukaisesti – sotaväen päällikön kenraaliluutnantti Östermanin johtaessa puolustusvalmiustyötä.⁴⁸⁷

Asetuksella 30. joulukuuta 1937 sai puolustusneuvoston puheenjohtaja oman esikuntansa, johon kuului yleisesikunnan operatiivinen osasto ja ulkomaanosasto. Muut yleisesikunnan osat, ja niiden mukana järjestely- ja liikekannallepano-osasto, siirrettiin puolustusministeriön alaisuuteen.⁴⁸⁸

Järjestely- ja liikekannallepano-osaston siirron myötä liikekannallepanotoiminta oli nyt viimeinkin yhdessä paikassa. Osaston johtoon sijoitettiin eversti Einar Mäkinen (Kuva 37), ja se organisoitiin kolmeen eri toimistoon (järjestely-, asevelvollisuusasia- ja liikekannallepanotoimisto). Liikekannallepanotoiminnasta oli vastuussa sotaväen päällikkö ja hänen alaisenaan sotaväen esikuntapäällikkö. Esikuntapäälliköksi nimettiinkin yleisesikunnassa liikekannallepanoasioista parin vuoden ajan kokemusta kerännyt eversti Oinonen. Grandell taas sai seuraavan haasteen, josta hän oli saanut esimakua sotatalousosaston päällikkönä. Hänet ylennettiin kenraalimajuriksi 16. toukokuuta 1938, ja hänen vastuulleen jäi sotatalouspäällikkönä johtaa teollisuuden liikekannallepanon valmistelua.⁴⁸⁹

Kuva 37: Eversti Einar Mäkinen, SA-kuva

4.4.6. Liikekannallepano-ohjesäännön uudistaminen ja toimeenpanokäskyt

Suojeluskuntajärjestön liikekannallepanon erikoisohjeiden ilmestymisen jälkeen huhtikuussa 1936, myös yleisesikunnalle tuli tarve uudistaa liikekannallepano-ohjesääntöä. Edellinen aluejärjestön perustamista varten vuonna 1932 laadittu väliaikainen liikekannallepano-ohjesääntö oli kirjoitettu ilman käytännön kokemuksia. Nyt kokemuksia oli saatu ja lisää havaintoja liikekannallepanojärjestelmän kehittämiseksi saatiin edellä kuvatuista liikekannallepanoharjoituksista.

⁴⁸⁷ Selén (1980), s. 62–69.

⁴⁸⁸ Lindeman (1958), s. 21 ja 26, 38–40.

⁴⁸⁹ Terä & Tervasmäki (1973), s. 167–169, Selén (1980), s. 72 ja nimikirjaote Grandell Leonard August Mathias, nro 39670, KA.

Liikekannallepano-ohjesäännön uusimista varten perustettiin liikekannallepano-ohjesääntötoimikunta. Toimikunnan ensimmäinen kokous pidettiin 30. toukokuuta 1936 ja sen työ jatkui katkeamattomasti aina vuoden 1939 syyskuunpuoliväliin saakka.⁴⁹⁰ Tänä aikana ohjesääntötoimikunta kokoontui kaikkiaan 233 kertaa. Kokoukset olivat yleensä lyhyitä vain 2-3 tunnin mittaisia. Kokouksissa käsiteltiin yleensä ohjesäännön yhtä liikekannallepanotoimiston valmistelemaa kohtaa. Kokoukset olivat luonteeltaan päätöksentekotilaisuuksia ja niissä annettiin valmistelijoille jatko-ohjeita tulevaa kirjoitustyötä silmällä pitäen. Tämän vuoksi osallistujatkin olivat arvovaltaisia. Aktiivisesti työskentelyssä olivat mukana kenraaliluutnantti Oesch, järjestely- ja liikekannallepano-osaston uusi päällikkö eversti Mäkinen samoin kuin eversti Grandell. Grandell osallistui toimikunnan kokouksiin tiiviisti aina sen työskentelyn loppuun asti. Kaikkiaan hän osallistui vuosien aikana 140 ohjesääntötoimikunnan kokoukseen.⁴⁹¹ Grandellin aktiivisesta roolista voi päätellä hänen halunneen liittää sotatalouden liikekannallepanon mahdollisimman kiinteäksi osaksi aluejärjestelmää.

Edellä kuvatun työskentelytavan vuoksi liikekannallepano-ohjesääntö julkaistiin osissa. Mitään ohjesääntökirjaa ei painettu, vaan vuosina 1936–1939 ilmestyi liikekannallepano-ohjesäännöstä erillisiä irtoarkeille kirjoitettuja lukuja. Lukujen valmistumiseen vaikutti kiireysjärjestys, ja se mitä tietoa alajohtoportaat milloinkin tarvitsivat oman työnsä eteenpäin viemiseen. Lukuja myös korjattiin jälkikäteen saatujen havaintojen perusteella. Esimerkiksi yleisesikunnan viestityssuunnitelman valmistumisen jälkeen vuoden 1937 helmikuussa alajohtoportaille lähetettiin luvun ”*viestipalvelus*” korjattu versio.⁴⁹² Tärkeimmät liikekannallepano-ohjesäännön luvut saatiin valmiiksi 17. kesäkuuta 1938. Tämän jälkeen sotilasläänit ja armeijakunnan esikunta antoivat niistä lausunnot. Lausuntojen perusteella tehdyt korjaukset ja havainnot olivat pieniä, eivätkä ne muuttaneet ohjesäännön perusajatusta.⁴⁹³

Taulukossa 6. on vertailtu viimeisintä kaaderiperustamisen (1929), aluejärjestön väliaikaista (1932) ja vuosina 1936–1939 valmistunutta liikekannallepano-ohjesääntöä. Vertailu on tehty otsikkotasolla osoittamaan ohjesääntöjen kehittymistä.

Väliaikainen liikekannallepano-ohjesääntö (1932) oli kirjoitettu kaaderiperustamisen (1929) ohjesääntöä mallina käyttäen. Kaaderiperustamiseen (1929) verrattuna väliaikaisessa liikekannallepano-ohjesäännössä (1932) tulivat mukaan perustamispaikkoihin liittyvät osuudet. Tyypillisimmillään tällaisia kohtia olivat esimerkiksi muonitus ja majoitus.

⁴⁹⁰ Toimikunta päätti työnsä 13.9.1939, LKP-ohjesääntökomitean istunnot ja osallistujat, kolme muistivihkoa, T 10592/13, KA

⁴⁹¹ Sama.

⁴⁹² YE Os1, nro 185/III.37.sal, Lkp.ohjesääntöä, 17.3.1937, T 22520/Hh25, KA katso Lindeman (1958), s. 2–3 ja 24.

⁴⁹³ T 22520/88, KA on löydettävissä alajohtoportaiden lausunnot liikekannallepano-ohjesäännön luvuista.

LKP.O (EHDOTUS) 1929 ⁴⁹⁴	VÄLIAIKAINEN LKP.O ALUEJÄRJESTÖN VALMISTELUTÖITÄ VARTEN 1932 ⁴⁹⁵	LKP.O 1936-1939 ⁴⁹⁶
I Liikekannallepanon käsite ja julistaminen	I Liikekannallepanon käsite ja julistaminen	A Yleinen osa, henkilötö
II Yleisiä määräyksiä liikekannallepanon valmistelutöistä	II Liikekannallepanon yleinen kulku ja henkilötäydennys	B Maavoimat
III Yleisiä määräyksiä liikekannallepanosta	III Yleisiä määräyksiä liikekannallepanon valmistelutöistä	C Merivoimat (1936)
IV Henkilötäydennys		D Ilmavoimat (1937)
V Hevos- ja ajoneuvotäydennys	IV Hevos- ja ajoneuvotäydennys	E Hevoset ja ajoneuvot (1936 korjattu 1937)
VI Kuormastokompaniat		
VII Autokaluston ja tarvikkeiden täydennys		F Moottoriajoneuvot (1939)
VIII Sotavarustus	V Sotavarustus	G Sotavarustus (1938)
IX Elintarvikkeet	VIII Elintarvikkeiden ja sotavarustuksen hankinta ja varastointi	H Hankinnat ja varikot (1938)
	VI Muonitus	I Muonitus ja rehus (1938)
	VII Majoitus	J Majoitus
		K Lääkintä ja eläinlääkintähuollosta (1938)
15 liitettä	5 liitettä	L Yleisen järjestyksen ja turvallisuuden voima-sapittäminen
		M Viestitoiminta (viestipalvelus) (1936, korjattu 1937 ja 1939)

Taulukko 6: *Liikekannallepano-ohjesääntöjen sisältömuutokset*

⁴⁹⁴ PIM, Sot.295.sal., Liikekannallepano-ohjesääntöehdotus, 24.4.1929, T 22520/Hh25, KA.

⁴⁹⁵ YE Os1, nro 70/III.32.sal., Väliaikainen liikekannallepano-ohjesääntö aluejärjestön valmistelutöitä varten, 10.2.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto.

⁴⁹⁶ Katso esimerkiksi T 22520/88, KA.

Vuosina 1936–1939 valmistuneessa liikekannallepano-ohjesäännössä merkittävimmät muutokset koskivat ohjeistuksen laajenemista kaikkiin puolustushaaroihin. Ohjesääntöön otettiin mukaan myös ilmavoimat ja merivoimat, vaikka niiden perustaminen tapahtui edelleen kaaderiperustamisena. Samalla voitiin parantaa myös kaaderiperustamisen ohjeistusta, joka oli jäänyt aluejärjestelmää kehitettäessä puolustushaarojen omalle vastuulle. Toinen merkittävä muutos koski viestittämistä ja samalla liikekannallepanon hälyttämistä. Esikäsky-yhdistelmän käyttöönottoaminen mahdollisti ensimmäisen kerran vaihteellisuuden valmiutta kohotettaessa.

Liikekannallepanojärjestelmän johtamiseksi ohjesäännöt olivat tärkein toimintaa kaikilla tasoilla yhtenäistänyt työväline. Se ei kuitenkaan ollut ainut keino, jolla järjestelmää voitiin kehittää. Toinen tapa oli antaa alajohtoportaille numeroituja toimeenpanokäskyjä.

Ensimmäisen kerran numeroitu toimeenpanokäsky annettiin 8. kesäkuuta 1929. Toimeenpanokäsky olikin menettelytapa, joka oli ohjeistettu vuoden 1929 liikekannallepano-ohjesääntöehdotuksessa. Toimeenpanokäskyjen sisällöt vaihtelivat suuresti. Laajojen kaikkia koskevien yleiskäskyjen lisäksi ne saattoivat sisältää vain yhdelle alaportaalille tarkoitetun yksityiskohtaisen tehtävän.⁴⁹⁷

Aluejärjestelmään siirtymisen jälkeen toimeenpanokäskyjen käyttöä jatkettiin, mutta numerointi aloitettiin alusta. Ensimmäinen aluejärjestöä koskenut yleisesikunnan toimeenpanokäsky annettiin juuri ennen sotilaspiirien perustamista 23. helmikuuta 1932. Siinä käskettiin perustamistehtävät sotilaspiireille ja käskettiin aloittaa perustamisvalmistelujen edellyttämät valmistelutyöt. Ennen talvisotaa annettiin kaikkiaan 50 toimeenpanokäskyä. Aluejärjestelmän käyttöönoton jälkeen suuri osa toimeenpanokäskyistä muutti aiempia perustamistehtäviä tai antoi sotilaspiireille perustettavaksi uusia sodan ajan joukkoja.⁴⁹⁸

Liikekannallepanojärjestelmän vaihtamiseen ja rakentamiseen oli mennyt kaikkiaan seitsemän vuotta. Nyt se oli valmis. Avain oli sovitettu lukkoon, ja poliittisella päätöksellä rakennettu sotapotentiaali oli otettavissa käyttöön. Eikä yhtään liian aikaisin. Myrskyn nouseminen oli nostanut tummia pilviä Euroopan taivaalle jo muutaman vuoden ajan.

⁴⁹⁷ Arimo: Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 237–240.

⁴⁹⁸ Lindeman (1958), s. 24 ja Kronlund (toim.), (1990), s. 477.

ALUEJÄRJESTELMÄN TULIKOE

5.1. Myrsky nousee

5.1.1. Kansainliiton kollektiivisen turvallisuusjärjestelmän vararikko

Maailmanpoliittinen epävakaus oli kasvanut 1930-luvun alusta lähtien. Japanin hyökkäys Kiinan reuna-alueille ja lopulta Kiinaa vastaan aiheutti huolta Neuvostoliitossa. Kansallissosialistien valtaannousu taas muutti Saksan suunnan. Japani erosi Saksan kanssa Kansainliitosta vuonna 1933. Kansainliiton asema ja vaikutusvalta alkoivat heiketä erojen myötä.⁴⁹⁹

Kansainliiton eronsa jälkeen Saksa otti käyttöönsä Versaillesin rauhansopimuksen vastaisesti kaksivuotisen asevelvollisuuden. Englanti uskoi myönnytysten tuovan ratkaisun ja solmi Saksan kanssa laivastosopimuksen kesällä 1935. Sopimus antoi Saksalle mahdollisuuden rakentaa myös laivaston. Myönnytysten jälkeen Itämeri jäi käytännössä Saksan ja Neuvostoliiton haltuun.⁵⁰⁰

Saksan sotilaallisen aktiivisuuden kasvu ja Kansainliiton tarjoaman kollektiivisen turvallisuuden mureneminen huolestutti laajasti. Huolestuminen sai maat etsimään uusia liittoutumISRatkaisuja. Ranska ja Neuvostoliitto allekirjoittivat liittosopimuksen vuoden 1935 toukokuussa vastatoimena Saksan kaksivuotiselle asevelvollisuudelle. Tšekkoslovakia liittyi sopimukseen hiukan myöhemmin. Kansainliiton aseman heikennyttyä Suomen oli etsittävä ystäviä pohjoismaista. Suunnanmuutos kohti Skandinavia tapahtui vuoden 1935 lopulla. Englannin myönnytyspolitiikka ei lopulta hillinnyt Hitleriä. Saksa aloitti laajentumisensa maaliskuussa 1936 miehittämällä Reinimaan demilitarisoidun alueen.⁵⁰¹

Espanjan sisällissodan syttymisen jälkeen Eurooppa vetäytyi vuoden 1937 aikana eräänlaiseen poliittiseen asemotavaiheeseen. Päätöksenteon nopeus näyttäytyi hyvin erilaisena diktatuureissa ja demokratioissa. Kansainliitto ja läntiset demokratiat jäivät ulkopoliitikassaan jatkuvasti reagoivaksi osapuoleksi, diktatuurien toimiessa ketterinä aloitteen tekijöinä.⁵⁰²

⁴⁹⁹ Korhonen, Arvi: Viisi sodan vuotta, WSOY, Porvoo, 1958, s. 7–8, katso myös Paasivirta, Juhani: Suomi ja Eurooppa 1914–1939, Arvi A. Karisto Oy, Hämeenlinna 1984, s. 385.

⁵⁰⁰ Korhonen (1958), s. 7–8, katso myös Paasivirta (1984), s. 385–390, Jakobson, Max: Diplomaattien talvisota, WSOY, Porvoo, 1956, s. 51 ja Kronlund (toim.) (1990), s. 417.

⁵⁰¹ Tervasmäki Vilho, Tarton rauhasta talvisotaan, Artikkelij kirjasta *Talvisodan historia 1*, WSOY, Porvoo, 1978, s. 25 ja Korhonen (1958), s. 7–8, katso myös Paasivirta (1984), s. 385–390 ja Jakobson (1956), s. 22–23, 36.

⁵⁰² Korhonen (1958), s. 8 ja Paasivirta (1984), s. 389.

Hitlerin johdolla Saksan tavoitteeksi alkoi muodostua Suur-Saksan rakentaminen ja elintilan – Lebensraumin – hankkiminen. Hitler esitti kaavailunsa⁵⁰³ Saksan tulevaisuudesta marraskuussa 1937. Suunnitelman lähtökohtana oli Itävallan liittäminen Saksaan ja Tšekkoslovakian paloittelu.⁵⁰⁴

Suunnitelman toimeenpano alkoi seuraavan vuoden helmikuussa. Anschluss – Itävallan liittäminen Saksaan – tapahtui maan sisältä käsin. Itävaltalaiset kansallissosialistit pyysivät valtaan päästyään Saksaa lähettämään joukkoja järjestyksen palauttamiseksi. Saksalaiset kiittivät kutsusta ja ylittivät maiden välisen rajan 12. maaliskuuta 1938. Valta vaihtui, mutta laukaukset jäivät vielä toistaiseksi ampumatta.⁵⁰⁵

Anschluss muutti tilanteen Neuvostoliitolle uhkaavammaksi myös Euroopassa. Neuvostoliiton ulkoministeri Maksim Litvinov oli yksi harvoista politikoinneista, joka oli lukenut Hitlerin Mein Kampfin. Anschluss näytti askeleelta kohti kirjan tavoitteita. Arjalaista rotua uhkaava bolševismi oli tuhottava ja elintilaa hankittava idästä. Laajenemisen suuntaviitta osoitti Neuvostoliittoon ja sen johtopäätös oli selkeä. Neuvostoliiton oli ryhdyttävä luomaan Saksan hyökkäyksen vastaista puskuria valtakunnan rajalle. Taistelu Saksaa vastaan oli parempi aloittaa Puolasta kuin omalta maalta.⁵⁰⁶

Maantieteellisesti tapahtumat olivat vielä kaukana Suomesta, mutta laivastosopimuksen ja Anschlussin myötä Hitlerin varjo alkoi peittää aurinkoa myös Suomenlahdella. Itämeren jääminen Saksan ja Neuvostoliiton hallintaan teki demilitarisoidusta Ahvenanmaasta Suomen ja Ruotsin kannalta ongelmallisen pelinappulan.

5.1.2. Neuvostoliiton ”garantiat” ja Ahvenanmaan kysymys

Puskurivyöhykkeen rakentamista ei tarvinnut odottaa kauaa. Neuvostoliitto teki Suomelle aloitteen huhtikuussa 1938 Leningradin turvallisuuden takaamisesta. Neuvostoliiton Helsingin lähetystön toinen sihteeri Boris Jartsev otti tällöin yhteyttä ulkoministeri Rudolf Holstiin. Lähetystösihteeri oli kuitenkin vain hänen peitevirkan-
sa. Todellisuudessa Jartsev⁵⁰⁷ oli toimivaltainen Neuvostoliiton salaisen poliisin (NKVD) edustaja Helsingissä. Jartsev selitti Neuvostoliiton johdon olevan ehdottoman vakuuttunut, että Saksa suunnitteli hyökkäystä Neuvostoliittoon. Hänen mukaansa Saksa tulisi käyttämään Suomen aluetta operaatioissaan vasemman sivustansa suojaamiseen. Moskova halusi tietää, miten Suomi tulisi suhtautumaan saksalaisten operaatioon.⁵⁰⁸

Venäläiset eivät hidastelleet. Kuukausi Itävallan liittämisen jälkeen Suomi sai huomata olevansa osa Neuvostoliiton Saksan hyökkäyksen vastaista puskurialuesuunnitelmaa. Suhteiden perustana olleesta vuoden 1932 hyökkäämättömyyssopimuksesta

⁵⁰³ Kaavailunsa hän esitti niin sanotussa Hossbachin muistiossa.

⁵⁰⁴ Paasivirta (1984), s. 389 katso lisää Hossbachin muistiosta esim. Jakobson (1956), s. 14 ja Toinen maailmansota (Bauer Eddy) (ISBN 951-1-13623-2), Otava, Keuruu, 1995, s. 163–166.

⁵⁰⁵ Jakobson (1956), s. 10–12 ja (1989), s. 43 ja yleisteoksista esimerkiksi Toinen maailmansota (Bauer Eddy), osa 1 (ISBN 951-0-05841-6), WSOY, Porvoo, 1973, s. 4.

⁵⁰⁶ Jakobson (1956), s. 9–15 ja Wahlbäck, Krister: Mannerheimistä Kekkoeseen, WSOY, Porvoo 1968, s. 150.

⁵⁰⁷ Hän oli oikealta nimeltään Boris Rybkin.

⁵⁰⁸ Suomi, Juhani: Talvisodan tausta, Otava, Helsinki, 1973, s. 186–187 ja Jakobson (1956), s. 7–9.

haluttiin siirtyä sotilaalliseen avunantosopimukseen. Neuvostoliitto halusi takuut – garantiat – Suomen alueen käytöstä osana puskurivyöhykettään.⁵⁰⁹

Yhteydenpitoa jatkettiin vaivautuneesti läpi kesän. Neuvottelujen päätteeksi Suomi vakuutti puolueettomuuttaan ja edellytti Neuvostoliiton kunnioittavan Suomen alueellista koskemattomuutta sekä sallivan Ahvenanmaan linnoittamisen jo rauhan aikana.⁵¹⁰

Suomalaisten vastaus ei tyydyttänyt Neuvostohallitusta. Se teki vastaesityksen *salaisesta kirjallisesta sitoumuksesta* Suomen kanssa. Moskova ilmoitti suostuvansa Ahvenanmaan linnoittamiseen, jos myös Suursaari linnoitetaan. Neuvottelut päättyivät 15. syyskuuta 1938, kun Suomi totesi ehdotuksen kohdat hylätyiksi. Neuvostoliitto ei ollut saanut puskurivyöhykettä, salaista sopimusta tai edes kirjallista sitoumusta. Leningradin alueen turvallisuus oli jäänyt sen näkökulmasta varmistamatta.⁵¹¹

Neuvostoliitto kanssa käydyt keskustelut eivät olleet ainut pöytä, jossa Ahvenanmaan asema oli esillä. Itämeren tilanteen muuttuessa Ahvenanmaa muodosti Suomen ja Ruotsin kannalta strategisen vaaratekijän. Saaristosta käsin voitiin sulkea Suomenlahden suu ja estää Pohjois-Ruotsista tapahtuva malminvienti Saksaan. Oli oletettavissa, että sodan syttyessä Neuvostoliitto ja Saksa kiiruhtaisivat kilpaa tämän pelinappulan kimppeeseen.⁵¹²

Ensimmäiset Suomen ja Ruotsin väliset Ahvenanmaata koskeneet neuvottelut käytiin 19.–21. toukokuuta 1938 Tukholmassa. Suomalaisten esityksenä oli Ahvenanmaan demilitarisointimääräysten kumoaminen sekä saaren turvallisuustakuiden siirtäminen Suomelle ja Ruotsille. Ruotsalaiset taas halusivat edetä varovaisemmalla linjalla ja käsitellä ainoastaan ulointen saarten rauhan aikaisia linnoitusmahdollisuuksia. Suomalaiset mukautuivat tähän ja neuvotteluja jatkettiin ruotsalaisten haluamalta pohjalta.⁵¹³

Poliittinen yksimielisyys Suomen ja Ruotsin välillä saavutettiin Tukholmassa 29–30. heinäkuuta 1938. Demilitarisoitua vyöhykettä päätettiin kaventaa siten, että saarista Kökar ja Lågskär jäisivät alueen ulkopuolelle. Yksimielisyydestä huolimatta, Ahvenanmaan demilitarisointisopimuksen muuttamiseen oli vielä matkaa. Allekirjoittajamaiden⁵¹⁴ kanssa oli vielä löydettävä yhteinen sävel sopimuksen muuttamisesta Kansainliitossa. Vaikeuskerrointa lisäsi vielä se, että Ruotsi halusi myös sopimukseen kuulumattoman Neuvostoliiton hyväksynnän.⁵¹⁵

⁵⁰⁹ Suomi, Juhani: Talvisodan tausta, Otava, Helsinki, 1973, s. 186–187 ja Jakobson (1956), s. 7–9.

⁵¹⁰ Tervasmäki (1978), s. 32 ja Mannerheim G: Muistelmat II (1952), s. 86 sekä Suomi (1973), s. 203.

⁵¹¹ Jakobson (1956), s. 33–34 ja Suomi (1973), s. 186 sekä Tervasmäki (1978), s. 33.

⁵¹² Suomi (1973), s. 171 ja Tervasmäki (1978), s. 24 ja 27.

⁵¹³ Suomi (1973), s. 171–177, 181–182, 214–217 ja 223–224 katso myös Tervasmäki (1978), s. 27.

⁵¹⁴ Allekirjoittajavaltioita olivat Saksa, Tanska, Viro, Suomi, Iso-Britannia, Italia, Latvia, Puola ja Ruotsi. Suomelle. Ahvenanmaan saarten linnoittamattomuutta ja puolueettomuutta koskeva sopimus 1921, www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1922/19220001, viitattu 28.12.2016 klo 16.30.

⁵¹⁵ Jakobson (1956), s.27, Suomi (1973), s. 224–225 katso myös Tervasmäki (1978), s. 27.

5.2. Tšekkoslovakian kriisi ja liikekannallepanon kenraaliharjoitus

Tšekkoslovakian kriisiä vuonna 1938, ja sen johdosta Suomessa tehtyä valmiuden kohottamista on tutkimuskirjallisuudessa kutsuttu ”*Syyskuun kriisiksi*”. Koelikekannallepanon pääosassa olivat merivoimat ja kenttäarmeijasta siihen osallistui ainoastaan Ahvenanmaalle lähetettäväksi tarkoitettuja joukkoja. Tapahtumilla oli kuitenkin merkitystä suomalaisen liikekannallepanojärjestelmän kehitykselle ja siitä muodostui eräänlainen talvisotaa edeltänyt liikekannallepanon kenraaliharjoitus. Kehityshistorian tueksi on alla lyhyt selvitys merivoimien ja Ahvenanmaan joukkojen suunnitellusta liikekannallepanosta (Kuva 38).

Rauhan aikana merivoimat muodostuivat Rannikkolaivastosta ja rannikkopuolustuksen runkona toimineesta rannikkotykistöstä. Merkittävässä osassa olivat venäläisten 1900-luvun alussa rakentaman Pietari Suuren merilinnoituksen rannikkolinnakkeet, vaikka uusiakin linnakkeita oli rakennettu 1930-luvulla. Erityisesti rannikkopuolustuksen kehittäminen näkyi Laatokalla, jonne oli rakennettu kokonaan uusi rannikkopuolustusjärjestelmä.⁵¹⁶

Rannikkojen sodan ajan puolustuksesta vastasivat rannikkolohkot. Lohkot oli yhdistetty useammiksi meripuolustuksen kokonaisuuksiksi. Rannikkolohkot perustettiin kaaderijärjestelmällä. Valmiutta kohotettaessa kutsuttiin palvelukseen sodanuhkamiehitys (su). Sodanuhkamiehitys koottiin kantahenkilökunnasta, varusmiehistä, Merivartiolaitoksen henkilökunnasta ja rannikkolohkojen suojeluskuntalaisista. Reserviläiset kutsuttiin palvelukseen vasta tämän jälkeen.⁵¹⁷ Reserviläisten saavuttua osa suojeluskuntalaisista vapautettiin palveluksesta tilanteen sen mahdollistaessa.

Suomenlahden rannikkolohkot olivat suoraan merivoimien komentajan johdossa. Kaikkiaan näitä lohkoja oli viisi (Viipurin, Kotkan, Pellingin, Helsingin ja Hangon rannikkolohkot). Pellingin lohkon miehittämisestä vastuu oli vahvasti suojeluskunnilla. Muilla rannikkolohkoilla perustaminen tapahtui alueella olleiden rannikkorykmenttien ja erillisten kahden rannikkopatteriston kautta.⁵¹⁸

Laatokan meripuolustus oli oma kokonaisuutensa, joka muodostui Laatokan rannikkolohkoista ja Laatokan laivasto-osastosta. Sijaintinsa vuoksi sen operatiivinen suunnittelu oli sovittava yhteen maajoukkojen käytön kanssa.⁵¹⁹

Lounais-Suomen meripuolustus johti Satakunnan, Turun ja Ahvenanmaan lohkoja. Ahvenanmaan lohkon sodan aikaista valmistelutyötä hankaloitti sen kansainvälisin sopimuksin säädetty demilitarisointi ja sen seurannaisvaikutuksena linnoittamiskiellto. Selkämerellä Oulun ja Vaasan rannikkolohkoista vastasi Pohjanlahden Meripuolustus.⁵²⁰

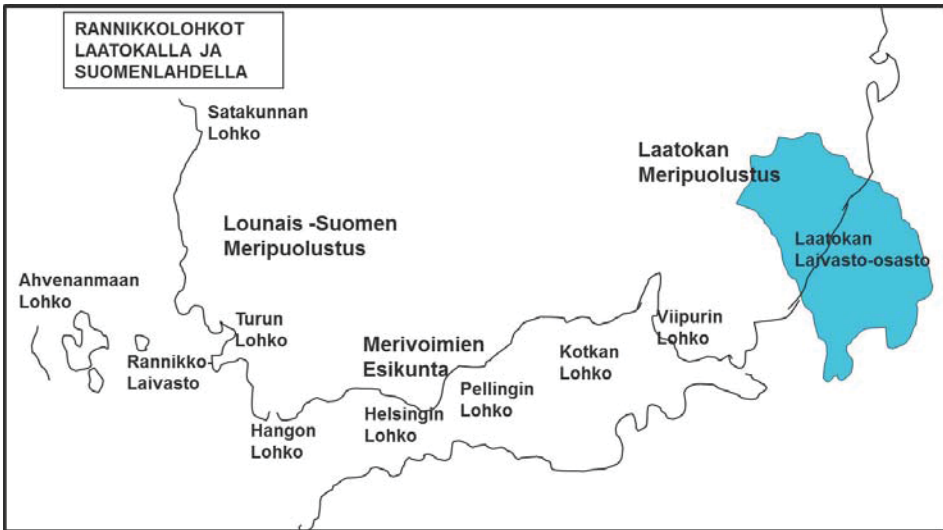
⁵¹⁶ Raunio (2004), s. 20.

⁵¹⁷ Merivoimien komentajan esitys su-miehityksestä, 9.10.1939, T 22520/145, KA ja Raunio (2004), s. 20.

⁵¹⁸ Lindeman (1958), s. 44.

⁵¹⁹ Raunio (2004), s. 20.

⁵²⁰ Sama ja Ahvenanmaan saarten linnoittamattomuutta ja puolueettomuutta koskeva sopimus 1921, www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1922/19220001, viitattu 28.12.2016 klo 16.30.

Kuva 38: Rannikkolohkot ja Merivoimat⁵²¹

5.2.1. ”Syyskuun kriisi”

Ensimmäisen maailmansodan päättymisen ja Versailles’n rauhansopimuksen jälkeen, 10. syyskuuta 1919 allekirjoitetulla Saint-Germainin sopimuksella muodostettiin Tšekkoslovakian tasavalta. Sopimuksessa ympäröivät ja Itävalta-Unkarin seuraajat sopivat järjestelyistä entisen keisarikunnan alueella. Sopimus ei ottanut huomioon sitä, että alueella oli runsaasti etnisiä vähemmistöjä. Suuria vähemmistöjä olivat esimerkiksi Tšekkoslovakian sudeettialueen saksalaiset, Slovakian unkarilaiset sekä Sleesian puolalaiset.⁵²²

Hitlerin seuraava laajentumispyrkimysten kohde olikin Tšekkoslovakia. Vuoden 1938 toukokuussa saksalaiset joukot alkoivat siirtyä aseisiin Saksan ja Tšekkoslovakian väliselle rajalle. Ranska, Englanti ja Neuvostoliitto ilmoittivat, että tunkeutuminen Tšekkoslovakiaan aiheuttaisi sotilaallisia vastatoimenpiteitä.⁵²³ Asioita mutkisti myös Ranskan ja Neuvostoliiton vuonna 1936 solmima liitto Tšekkoslovakian kanssa.

Hitler piti 12. syyskuuta 1938 Nürnbergissä puheen, jossa hän vaati *autonomiiaa Tšekkoslovakian sudeettisaksalaisille*. Vaatimukset herättivät Englannin ja Ranskan. Hitler tapasi Iso-Britannian pääministerin Neville Chamberlainin Berchtesgadenissa⁵²⁴ ja sitten Godesbergissa^{525, 526}

⁵²¹ Raunio (2004), s. 21.

⁵²² Brotherus, K. R: Sodan jälkeinen Eurooppa ja Kansainliitto, WSOY, Porvoo, 1930, s. 68–76.

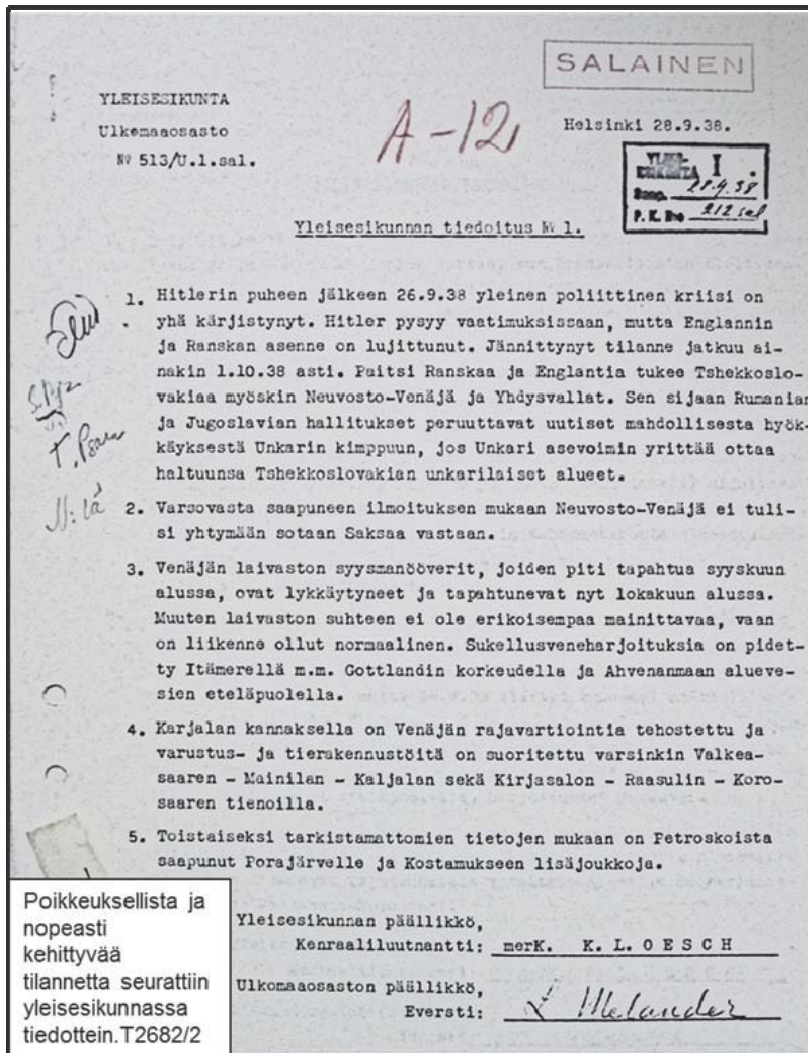
⁵²³ Yleisesti tunnetusta tapahtumien kehityksestä voi lukea seuraavien viitteiden lisäksi esimerkiksi, Toinen maailmansota (Bauer Eddy), osa 1 (ISBN 951-0-05841-6), WSOY, Porvoo, 1973, s. 4–5.
⁵²⁴ 15.9.1938.

⁵²⁵ 22–23.9.1938.

⁵²⁶ Selén (1980), s. 285 katso myös Myyryläinen (1989), s. 46.

Tšekkoslovakia mobilisoi armeijansa neuvottelujen päätyttyä 23. syyskuuta 1938. Ranska tuki Tšekkoslovakiaa nostamalla reserviläistensä määrän miljoonaan mieheen. Panokset nousivat, mutta Hitler piti itsepintaisesti kiinni autonomiavaatimuksesta sudeettialueen saksalaisille.⁵²⁷

Vauhdittaakseen tapahtumia Hitler ilmoitti Godesbergissa laaditun neuvottelumuis- tion sisältävän hänen lopullisen kantansa sudeettialueen autonomiasta. Tšekkoslova- kia sai valita sodan tai rauhan. Konfliktin välttämiseksi päätettiin kuitenkin järjestää vielä uusi neuvottelu Münchenissä 29. syyskuuta 1938.⁵²⁸

Kuva 39: Yleisesikunnan tiedote Hitler ilmoitettua 26.9.1938 lopullisen kantansa sudeettialueen autonomiasta.⁵²⁹

⁵²⁷ Selén (1980), s. 285.

⁵²⁸ Sama, s. 285–286.

⁵²⁹ Tiedotteet löytyvät T 2682/2, KA.

Suomessa kiristynyttä tilannetta seurattiin suurennuslasilla. Tilanteenarviointi johti valmiuden nostamiseen. Hitlerin Nürnbergin puheen jälkeen ulkoministeriössä aloitettiin ympärivuorokautinen päivystys 14. syyskuuta 1938. Armeijakunnan johdossa olleiden Kannaksen ja Käkisalmen sotilaspiirien upseerit määrättiin seuraavana päivänä kohotettuun valmiuteen. Tässä vaiheessa tämä tarkoitti, että paikkakunnalta poistuttaessa oli ilmoitettava tavoittamiseen tarvittavat yhteystiedot. Mannerheimin esitys säästäväisyssyistä lomautettujen varusmiesten kutsumisesta takaisin palvelukseen ei kuitenkaan saanut vastakaikua.⁵³⁰

Mannerheimin suurimpana huolenaiheena oli Ahvenanmaa. Neuvostoliitolla ei ollut tukikohtia Suomenlahden suulla, joten se saattaisi houkuttaa Neuvostoliittoa ottamaan saaret haltuunsa. Samanlaisia aikeita saattoi olla yhtä lailla saksalaisilla. Demilitarisoinnin takia Ahvenanmaalla ei ollut sotilaita ja sen suojaksi suunniteltujen joukkojen perustamiseen menisi 7–8 vuorokautta. Vasta tämän jälkeen ne olivat Turussa valmiina kuljetettavaksi Ahvenanmaalle. Mannerheim esittikin 20. syyskuuta 1938 – ennen Hitlerin ja Chamberlainin toista neuvottelua – Ahvenanmaalle tarkoitettujen joukkojen käskemistä ylimääräisiä kertausharjoituksia.⁵³¹

Puolustusministeri Niukkanen vei Mannerheimin ehdotuksen valtioneuvoston käsiteltäväksi seuraavana päivänä. Neuvottelun lopputuloksena sotilasviranomaiset saivat oikeuden valmistella joukkojen kutsumisen palvelukseen. Kutsuminen tehtäisiin kuitenkin vasta sitten, jos tilanne kärjistyi lisää.⁵³²

Tilanteen kärjistymistä ei tarvinnut odottaa kauaa. Ilmeisesti Hitlerin ja Chamberlainin neuvottelujen tuloksettomuus Godesbergissa riitti. Juuri ennen puolta yötä 22. syyskuuta 1938 annettiin suullisesti käskyt Ahvenanmaalle tarkoitettujen ruotsinkielisten jalkaväkirykmentin ja polkupyöräpataljoonan perustamisesta. Jalkaväkirykmentti perustettaisiin ylimääräisessä kertausharjoituksessa Vaasassa ja polkupyöräpataljoona Turussa. Onnellinen sattuma oli se, että jalkaväkirykmentin tarvitsema tykistöpatteristo oli parhailaan Niinisalon kertausharjoituskeskuksessa.⁵³³

Perustamiskäskyn saaneisiin joukkoihin sijoitettu kantahenkilökunta oli luonnollisesti töissä ainoassa ruotsinkielisessä joukko-osastossa Helsingin Santahaminassa. Seuraavana aamuna kello 09.20 Uudenmaan Rykmentti sai tehtäväksi lähettää joukkoihin sijoitetut kaaderiupseerit ja kanta-aliupseerit Vaasaan ja Turkuun. Kyseessä ilmoitettiin olevan harjoitus, jonka pituutta ei ole voitu määrittää.⁵³⁴

Ahvenanmaan jalkaväkirykmentin ja polkupyöräpataljoonan perustaminen ei kuitenkaan riittänyt Mannerheimille. Ne olivat lähetysvalmiina vasta viikon päästä. Laatokan ja Suomenlahden rannikko saattoi olla yhtä lailla alttiina yllätyshyökkäykselle.

⁵³⁰ Selén (1980), s. 287 ja Kronlund (toim.) (1990), s. 545.

⁵³¹ Selén (1980), s. 287–289, Selén Kari, Syyskuun kriisi 1938, artikkeli kirjasta *Sotahistoriallinen seura ja sotamuseo*, Pohjois-Karjalan kirjapaino Oy, Joensuu 1978 s. 143 ja Kronlund (toim.) (1990), s. 545.

⁵³² Selén (1980), s. 288 ja Kronlund (toim.) (1990), s. 545.

⁵³³ Etelä-Pohjanmaan sotilasläänin esikunta, Tsto III nro 541/c2/g/sal38, kokemuksia ja havaintoja syysk. 1938 toimeenpannusta kert. harjoituksesta, 20.10.1938, T 10592/11, KA ja Turunmaan sotilasläänin esikunta, 284/3.sal, Er.PPP/T:n ylimäär. kert. harj., 13.10.1938, T 10592/11, KA.

⁵³⁴ Muistiinpanoja toimenpiteistä ja ilmoituksista 23.9.–30.9.1938 välisenä aikana, T 22520/145, KA ja Myyryläinen (1989), s. 48.

Neuvostoliiton käytös kasvatti myös epäilyksiä. Se oli estänyt syksyn aikana suomalaisten alusten palaamisen Suomenlahdelta Laatokalle. Alkoi vaikuttaa siltä, että Neuvostoliitto halusi tyhjentää Laatokan meripuolustuksen sille tarkoitetuista aluksista. Armeijalle sodan aikana varatuista siviilialuksista alkoi olla jo puutetta. Toinen tunnelmia synkentänyt asia oli itärajalta syyskuun aikana tapahtuneet toistuvat ilmatilanloukkaukset.⁵³⁵

Mannerheim esitti puolustusministerille 22. syyskuuta 1938 rannikkopuolustuksen vahventamista Suomenlahdella ja Laatokalla. Kärjistynyt tilanne antoi samalla mahdollisuuden testata, kuinka nopeasti meririntaman puolustus saatiin toimintavalmiiksi. Puolustus oli jaettu Laatokalla ja Suomenlahdella rannikkolohkoihin. Rannikkolohkojen etupuolella operoivat Laatokan meripuolustuksen ja Rannikkolaivaston alukset. Näille rannikkolohkoille tuli Mannerheimin esityksen mukaan kutsua palvelukseen sodanuhkamiehitys (su). Sodanuhkamiehitys tarkoitti rannikkolohkojen miehittämistä suojeluskuntalaisten, kantahenkilökunnan ja varusmiesten avulla. Reserviläisiä ei vielä tällöin kutsuttu palvelukseen.⁵³⁶

Hitlerin ja Chamberlainin neuvottelut Godesbergissa päättyivät tuloksettomina 23. syyskuuta 1938. Tšekkoslovakia mobilisoi armeijansa ja Ranska kutsui lisää miehiä aseisiin. Pääministeri Cajanderkin alkoi uskoa sodan syttymiseen. Tilannetiedon perusteella rannikkopuolustusta päätettiin vahventaa Mannerheimin esityksen mukaisesti sodanuhkamiehityksellä.⁵³⁷

Rannikkolohkojen sodanuhkamiehitykselle oli olemassa oma kohtansa esikäsky-yhdistelmässä (EKY 64).⁵³⁸ Tätä käskyä käytettiin rannikkolohkojen hälyttämiseen. Käskyä lievennettiin kuitenkin siten, että Ahvenanmaan lohkolle varatut suojeluskuntalaiset pidettiin hälytysvalmiina, mutta kuljetuksia ei vielä lohkolle suoritettu. Suomenlahden pohjukassa Suursaaren, Tytärsaaren, Seiskarin ja Lavansaaren suojeluskuntalaiset jätettiin kokonaan hälyttämättä, eikä rannikkolohkojen liikkuvia ulkoviivialuksia asetettu. Käskyyn oli lisätty huomautus, että kysymyksessä oli sotaharjoitus.⁵³⁹

Hälytyksen jälkeen sodanuhkamiehitykseen kuuluneet suojeluskuntalaiset olivat saapuneet kaikille lohkoille seuraavana aamuna 24. syyskuuta 1938 kello 10 mennessä. Rannikkolohkojen vahventamiseen kului aikaa kaikkiaan vain 18 tuntia.⁵⁴⁰

⁵³⁵ Rannikkotyöstörykmentti 3:n esikunta, 397/II/sal., Laatokan kanavaa ja aluksia, 6.9.1938, T 2867/1, KA, ja Selén (1978) s. 147 katso myös Myrskyläinen, (1989), s. 48.

⁵³⁶ YE Operatiivinen osasto, nro 52/Op.2./38.sal., Ylimääräisten kertausharjoitusten toimeenpanoa rannikkolohkoilla, 22.9.1938, T 10592/11, KA ja Kertomus PIM:n lkp.toston suorittamista toimenpiteistä 22.9.–3.10.1938, K.D. nro 248/39.J 3.sal., 18.4.1939, T 10592/11, KA.

⁵³⁷ Muistuinpanoja toimenpiteistä ja ilmoituksista 23.9.–30.9.1938 välisenä aikana, T 22520/145, KA ja YE valvontatoimisto, nro 18/II/38.sal., puolustusministerille, 23.9.1938, T 10592/11, KA ja Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 254.

⁵³⁸ EKY 64: ”Rannikkolohkoilla aloitetaan viipymättä SU-vaiheen miehitys vakinaisella ja suojeluskunnan henkilökunnalla.”

⁵³⁹ PIM:n puhelinsanoma nro 1, 23.9.1938 klo 16.30–17.20, T 10592/11, KA.

⁵⁴⁰ Tilanneilmoitus, rannikkolohkojen miehitysnopeus, T 22520/145, KA ja Sortavalan suojeluskuntapiirin kirje nro 34/38.sal., sk.hälytystä 23.9.38, T 10592/11, KA ja Muistuinpanoja toimenpiteistä ja ilmoituksista 23.9.–30.9.1938 välisenä aikana, T 22520/145, KA.

Hälytettyjen rannikkolohkojen sodanuhkamiehityksen lisäksi Rannikkolaivaston alukset olivat Helsingin sotasatamassa kahta sukellusvenettä lukuun ottamatta. Rannikkolaivaston toimintakyvyn parantamiseksi päätettiin kertausharjoitusvelvollisten reserviläisten kutumisesta harjoitukseen.⁵⁴¹

Tilannetietoisuuden säilyttäminen vaati tiedustelutietoa maa- ja vesirajan ympärillä olevista sotajoukoista. Lentorykmentti 1 käskettiin aloittamaan tiedustelulennot Suomenlahdella, viimeisten suojeluskuntalaisten kiiruhtaessa rannikkolohkoilleen. Tiedustelulennot aloitettiin Neuvostoliiton Itämeren laivaston sekä ilmavoimien harjoitusten seuraamiseksi.⁵⁴²

Ahvenanmaalle tarkoitettujen jalkaväkirykmentin ja erillisen polkupyöräpataljoonan hälyttäminen oli huomattavasti hitaampaa kuin rannikkolohkojen sodanuhkamiehitys. Vaasan sotilaspiirin perustaman jalkaväkirykmentin reserviläiset kokoontuivat 24.–25.9.1938 välisenä yönä kotipaikkakunnillaan. Kokoontumisen jälkeen nämä yli 3 600 miestä kuljetettiin seuraavan päivän aikana Vaasaan.⁵⁴³

Turun erillisen polkupyöräpataljoonan reserviläiset kokoontuivat 25. syyskuuta 1938 kello 10.00 Kemiön kirkolle, josta heidät siirrettiin Turkuun. Polkupyöräpataljoonan määrävahvuudesta jäi uupumaan 150 miestä, koska useat saaristopaikkakuntien miehet olivat merillä. Vajaus korvattiin perustamalla jalkaväkirykmentin reservin ylimäärästä yksi kiväärikomppania, joka lähetettiin Vaasasta Turkuun.

Polkupyöräpataljoonan jäädessä Turkuun odottamaan sille lähetettyjä vahvistuksia, jalkaväkirykmentti siirrettiin Vaasasta Niinisaloon. Ahvenanmaalle tarvittava tykistö-patteristohan oli jo valmiiksi Niinisalossa.⁵⁴⁴

Hitler pidettyä 26. syyskuuta uhkavaatimusten täyttämän ja sudeettialuekannan paalettaneen puheensa, tilanne näytti kiristyvän ja pitkittyvän. Rannikkolohkojen sodanuhkamiehityksen täydentäminen suojeluskuntalaisilla oli tarkoitettu väliaikaiseksi toimenpiteeksi. Heidät tuli vaihtaa operatiivisenkin suunnitelman mukaan rannikkolohkon varsinaisiin reserviläisiin.⁵⁴⁵

Suojeluskuntalaisten hälyttäminen oli tapahtunut perjantaina virka-ajan jälkeen, ja sodanuhkamiehitystä oli ylläpidetty viikonlopun yli näillä suojeluskuntalaisilla.⁵⁴⁶ Reserviläisten kutumiselle rannikkolohkoille ei ollut omaa kohtaa esikäsky-yhdistelmässä. Kutuminen olisi vaatinut liikekannallepanon. Tämä ei ollut vielä missään tapauksessa tarpeellista. Reserviläisten kutumisen tarpeellisuus tilanteen pitkittyessä sen sijaan oli nähtävissä etukäteen. Järjestely ja liikekannallepano-osaston päällikkö eversti Mäkinen antoikin asian valmistelusta käskyn lauantaina päivällä. Käskyssä hän määräsi aloittamaan valmistelut rannikkotykistön reserviläisten kutumisesta ylimääräisiin kertausharjoituksiin henkilökohtaisilla kutsuilla. Viikonloppu oli sotilas-

⁵⁴¹ Merivoimien tilanneilmoitus 24.9.1938 klo 21.00, T 22520/145, KA ja Myyryläinen (1989), s. 48–49.

⁵⁴² Myyryläinen (1989), s. 49.

⁵⁴³ Etelä-Pohjanmaan sotilasläänin esikunta, Tsto III nro 541/c2/g/sal38, kokemuksia ja havaintoja syysk. 1938 toimeenpannusta kert. harjoituksesta, 20.10.1938, T 10592/11, KA ja Turunmaan sotilasläänin esikunta, 284/3.sal, Er.PPP/T:n ylimäär. kert. harj., 13.10.1938, T 10592/11, KA.

⁵⁴⁴ Samat.

⁵⁴⁵ Myyryläinen (1989) s. 50.

⁵⁴⁶ Sortavalan suojeluskuntapiirin kirje nro 34/ 38.sal., sk.hälytystä 23.9.38, T 10592/11, KA.

piireissä ja armeijakunnan esikunnassa työn täyteinen, mutta sunnuntain ja maanantain välisenä yönä valmistelut oli saatu tehtyä. Reserviläisten kutsuminen oli mahdollista aloittaa maanantaina aamulla.⁵⁴⁷

Mannerheim esitti puolustusministerille maanantaina 26. syyskuuta 1938 rannikkolohkojen 3 600 reserviläisten kutsumista harjoitukseen. Tilannekehityksen ja nähtävissä olevan työmäärän vuoksi sotilaspäiväsiirtoihin määrättiin samana päivänä (EKY 14)⁵⁴⁸ jatkuva upseeripäivystys.⁵⁴⁹

Puolustusministeri Niukkanen hyväksyi Mannerheimin esityksen tiistaina aamupäivällä. Sotilasläänit ja -piirit, joiden perustamisvastuulla oli rannikkojoukkoja, saivat tehtävän aloittaa reserviläisten kutsumisen. Suunnitelluista reserviläisistä ei kutsuttu aivan kaikkia. Vähennys koski lähinnä Laatokkaa ja Viipurin rannikkolohkoa. Reserviläisten kutsuminen tehtiin viikonloppuna valmisteltuja henkilökohtaisia kutsuja käyttäen.⁵⁵⁰

Kertausharjoituskutsujen liikkua hälytysketjussa aluevalvojille, poliisille ja suojeluskunnille havaittiin (27.9.1938) neuvostoliittolainen, pääasiassa sukellusveneistä koostunut kymmenen aluksen osasto purjehtimassa Suursaaren kohdalla länteen. Seuraavana iltana samassa paikassa havaittiin Itämeren laivaston pääosa. Osastossa oli ainakin 17 sukellusvenettä ja lukuisia pinta-aluksia. Pinta-aluksista saatiin havainto ainakin seitsemästä hävittäjästä ja kahdesta linjalaivasta.⁵⁵¹

Samanaikaisesti neuvostoliittolaisen laivojen purjehtiessa länteen oli saksalainen laivasto-osasto siirtynyt Ruotsin itärannikon edustalle. Mitä saksalaiset tekivät alueella ja minne he olivat matkalla? Oliko Neuvostoliiton Itämeren laivaston manööverissä kysymys suomalaisen tiedustelun arvioimasta syyharjoituksesta vai jostain aivan muusta? Tilanne näytti kehittyvän kilpapurjehdukseksi Ahvenanmaalle.⁵⁵²

Rannikkolaivasto oli jäänyt lähes kokonaisuudessaan Helsingin edustalle. Osittain viivästys johtui saapumassa olleiden reserviläisten odottamisesta, mutta suurin syy oli tärkeimpien laivojen ja sukellusveneiden telakointi mahdollisimman hankalaan aikaan. Venet oli saatu telakalta, mutta nyt niitä oli myöhäistä siirtää minnekään. Neuvostoliiton Itämeren laivaston höyrytessä Helsingin ohi, Rannikkolaivasto hajautettiin Helsingin edustalle. Sinne se jäikin ilman mahdollisuutta osallistua Ahvenanmaan suunnassa kärjistyvässä olevaan tilanteeseen.⁵⁵³

⁵⁴⁷ PIM:n puhelinsanoma nro 2, 24.9.1938, T 10592/11, KA ja AKE:n puhelinsanoma nro 1, 26.9.1938 klo 00.40, T 22520/145, KA.

⁵⁴⁸ EKY 14: Sotilaspäivien esikunnissa määrätään jatkuva upseeripäivystys.

⁵⁴⁹ YE, nro 53/Op.2./38.sal., Rannikkolohkojen miehittämistä, 26.9.1938, T 10592/11, KA ja PIM:n puhelinsanoma nro 3, 26.9.1938, T 10592/11, KA.

⁵⁵⁰ YE, nro 53/Op.2./38.sal., Rannikkolohkojen miehittämistä, 26.9.1938, T 10592/11, KA ja Muistiinpanoja toimenpiteistä ja ilmoituksista 23.9.–30.9.1938 välisenä aikana, T 22520/145, KA sekä PIM nro 480/38.J3.sal. Rt:n reserviläisten kutsumista, 26.9.1938, T 10592/11, KA.

⁵⁵¹ YE, Ulkomaanosasto, nro 1880/V/sal., Yhteenveto Neuvostoliiton Itämeren merivoimien toiminnasta syyskuun aikana v.1938, 14.12.1938, T 2867/1, KA katso myös Selén (1980), s. 291–292.

⁵⁵² Myyryläinen (1989), s. 49–51.

⁵⁵³ Merivoimien tilanneilmoitus 29.9.1938 klo 09.00, T 22520/145, KA, Kertomus PIM:n lkp.tston suorittamista toimenpiteistä 22.9.–3.10.1938, K.D. nro 248/39.J3.sal., 18.4.1939, T 10592/11, KA ja Myyryläinen (1989) s. 51.

Vain runsas tunti sen jälkeen, kun havainto Neuvostoliiton Itämeren laivaston pääosien purjehimisesta länteen oli saatu, saapui Lontoon suurlähetystöstä viesti. Viestissä ilmoitettiin Münchenissä seuraavana päivänä pidettävästä suurvaltojen välisestä kokouksesta, jossa Tšekkoslovakian kriisi pyrittiin ratkaisemaan. Tilanne Keski-Euroopassa näytti rauhoittuvan ainakin neuvottelujen ajaksi. Suomessa tilanne oli toinen. Neuvostolaivasto suuntasi edelleen kohti länttä saksalaisen laivasto-osaston väijyessä etelämpänä.⁵⁵⁴

Itämeren laivaston pääosan havaitsemisen jälkeen Mannerheim soitti pääministeri Cajanderille 28. syyskuuta 1938 kello 21. Mannerheim ilmoitti pääministerille: ”*Ja nyt minä pyydän, että Te heti annatte suostumuksen siihen, että Ahvenanmaan sopimuksen mukaisesti lähetetään Turusta joukkoja Ahvenanmaalle.*” Hallituksen iltakoulu oli juuri päättynyt ja ministerit lähteneet koteihinsa. Pääministeri Cajander ei voinut tehdä päätöstä yksin, mutta hän ymmärsi Mannerheimin viestin tärkeyden. Cajander kutsuikin hallituksen takaisin saman tien.⁵⁵⁵

Hallitus vahvistettuna kenraaliluutnantti Oeschillä kokoontui uudelleen puolenyön aikaan pääministeri Cajanderin virka-asunnolle Etelä-Esplanadille. Täällä hallitus aloitti päätöksenteon joukkojen lähettämisestä Ahvenanmaalle. Hallituksen ministereistä sosiaalidemokraatit eivät olisi antaneet joukoille liikkeellelähätölupaa. Ahvenanmaan sopimus ei antanut heidän mielestään oikeutta Mannerheimin ehdottamaan toimenpiteeseen. Asiasta päätettiin soittaa Mannerheimille. Ministerit lukivat Mannerheimille puhelimesta Ahvenanmaan sopimuksen asianmukaiset artikkelit⁵⁵⁶, mutta hän katsoi edelleen artiklojen antavan riittävän tuen joukkojen lähettämiselle. Mannerheimin ehdotusta tukivat hallituksen porvaripuolueiden edustajat puolustusministeri Niukkasen johdolla. Neuvottelun lopputulos oli eräänlainen Salomonin tuomio pääministeri Cajanderin äänen ratkaistessa. Miehet sai lastata laivoihin Turussa ja laivat viedä Ahvenanmaalle. Maihin ei saanut kuitenkaan nousta ennen kuin valtioneuvosto antoi siihen luvan.⁵⁵⁷

Neuvostolaivaston pääosa oli päätöksen jälkeisenä aamuna Jussarön eteläpuolella ja muutama tunti myöhemmin noin 15 meripeninkulmaa Bengtskäristä lounaaseen. Laivaston suunta oli edelleen länteen, mutta se ei näyttänyt suuntautuvan Ahvenanmaalle. Pikemminkin se näytti odottelevan Suomenlahden suulla Münchenin kokouksen tulosta.⁵⁵⁸

⁵⁵⁴ Selén (1980), s. 291–292 katso myös Myyryläinen (1989), s. 51.

⁵⁵⁵ Kalela, Annikki: Isäni A.K. Cajander, Gummerus Oy, Jyväskylä 1985, s. 420–421 vertaa Pakaslahti, Aaro: Talvisodan poliittinen näytelmä, WSOY, Porvoo 1970, s. 24–26 katso myös Selén (1980), s. 291–294. Lähteissä on eroa. On mahdollista, että vain materiaalin lastaus sallittiin.

⁵⁵⁶ ”Jos Ahvenanmaan saaria taikka niiden kautta Suomen mannermaata vastaan suunnattu äkillinen hyökkäys saattaisi vyöhykkeen puolueettomuuden vaaraan, on Suomen ryhdyttävä vyöhykkeellä tarpeellisiin toimenpiteisiin hyökkääjän pysäyttämiseksi tai torjumiseksi...” Ahvenanmaan saarten linnoittamattomuutta ja puolueettomuutta koskeva sopimus 1921, 7. artikla II momentti, www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1922/19220001, viitattu 28.12.2016 klo 16.30.

⁵⁵⁷ Kalela, Annikki: Isäni A.K. Cajander, Gummerus Oy, Jyväskylä 1985, s. 420–421 vertaa Pakaslahti, Aaro: Talvisodan poliittinen näytelmä, WSOY, Porvoo 1970, s. 24–26 katso myös Selén (1980), s. 291–294. Lähteissä on eroa. On mahdollista, että vain materiaalin lastaus sallittiin.

⁵⁵⁸ YE, Ulkomaanosasto, nro 1880/V/sal., Yhteenveto Neuvostoliiton Itämeren merivoimien toiminnasta syyskuun aikana v.1938, 14.12.1938, T 2867/1, KA ja Myyryläinen (1989), s. 52.

Yöllä aikaan saadun poliittisen päätöksen mukaisesti Turussa aloitettiin valmistelemaan polkupyöräpataljoonan lastaamista. Kiire oli melkoinen ja valmistelut olisivat saaneet olla pidemmälläkin. Ilmeisesti päätöksen puuttuminen oli hidastanut valmisteluja. Toisaalta Itämerenlaivaston liike näyttää yllättäneen suomalaiset. Sopimuksilla varattujen hevosten, ajoneuvojen ja moottoriajoneuvojen ottaminen aloitettiin päivän aikana. Myös siirtoon tarvittavat alukset saatiin hankittua. Kun lastausvalmius saavutettiin, oli pääministerin virka-asunnolla aikaan saadusta poliittisesta Salomonin tuomiosta kulunut jo 18 tuntia.⁵⁵⁹

Polkupyöräpataljoonan lastaaminen laivoihin pääsi käyntiin Turun satamassa 29. syyskuuta 1938 kello 18.15. Henkilöstö oli kuormattu 40 minuuttia myöhemmin, mutta kalusto vasta yöllä klo 01.00. Hitauden syynä oli laivojen soveltumattomuus joukkojen kuljettamiseen. Kuormauksen päätyttyä alukset jäivät odottamaan lähtökäskyä.⁵⁶⁰

Münchenin konferenssissa paikalla olivat Adolf Hitlerin Saksa, Neville Chamberlainin Iso-Britannia, Édouard Daladierin Ranska sekä Benito Mussolinin edustama Italia. Neuvostoliitolla ja sopimuksen kohteena olleella Tšekkoslovakialla ei ollut edustusta kokouksessa. Osallistujat allekirjoittivat sopimuksen, joka luovutti sudeetimaan Saksalle ja piirsi Tšekkoslovakialle uudet rajat.

Münchenin sopimus hyväksyttiin yksimielisesti. Pääministeri Neville Chamberlain sai Lontoossa sankarin vastaanoton noustessaan lentokoneesta. Kansanjoukot uskoivat, että konflikti vältettäisiin. Tšekkoslovakian Hitlerille myymistä tärkeämpi kotiin tuominen oli Saksan ja Ison-Britannian Münchenissä solmima lisäsopimus. Lisäsopimuksessa maat sitoutuivat neuvottelemaan rauhanomaisesti osapuolten tulevaisuudesta. Juuri tätä sopimuspaperia pääministeri heilutti kädessään, kun hän juhlallisesti ja riemuiten palasi kotimaahan. Tšekkoslovakian hallitus jäi ilman vaihtoehtoja ja se suostui 30. syyskuuta 1938 Münchenin sopimuksen pykäliin. Pieni maa oli myyty ilman tunnontuskia suurempien maiden valtapoliittisten tavoitteiden edestä.

⁵⁵⁹ Selén (1980), s. 293–294 katso myös Myyryläinen (1989), s. 52.

⁵⁶⁰ Turunmaan sotilasläänin esikunta, 284/3.sal, Er.PPP/T:n ylimäär. kert. harj., 13.10.1938, T 10592/11, KA.

Suomenlahden suulla tilanne rauhoittui nopeasti 29. syyskuuta illan aikana. Münchenissä allekirjoitetun sopimuksen jälkeen neuvostoliittolainen laivasto-osasto käänsi kurssinsa takaisin itään. Tällöin polkupyöräpataljoonan lastaus oli edelleen kesken Turun satamassa. Samana iltana laivat havaittiin jo Hangon tasalla. Toinen osasto, johon kuuluivat risteilijä Kirov ja viisi hävittäjää oli Viron rannikolla lähellä Osmussaarta. Laivat sijaitsivat siten, että niillä oli mahdollisuus ryhtyä toimiin Saksan laivasto-osastoa vastaan. Seuraavana aamuna sen pääosa oli jo Inkoon tasalla. Ohitettuaan Porkkalan tasan laivasto-osasto aloitti harjoittelun palaten vielä samana iltana kotisatamaansa. Turun satamassa vietetyn yön jälkeen polkupyöräpataljoona sai luvan siirtyä maihin 30. syyskuuta 1938 aamulla. Seuraavana päivänä sotaväen päällikkö käski ylimääräisen kertausharjoituksen lopettamisesta ja purkamisesta 3. loka-kuuta 1938 aikana.⁵⁶¹

Yleisesikunnan tiedotteessa 28. syyskuuta 1938 kerrottiin myös Kannaksen alueella havaituista tienrakennus- ja linnoitustöistä sekä varmistamattomista joukkojen siirroista (Katso Kuva 39 kohdat 4 ja 5).⁵⁶² Tilanne oli kaikkiaan epäselvä ja havaintojen vuoksi rajanvalvontaa päätettiin tehostaa hälyttämällä varusmiehet ja suojeluskuntalaiset vartioimaan suojattavia kohteita.⁵⁶³

Valmiuden kohottaminen tarkoitti Kannakselle suunniteltujen jääkäripataljoonien ryhmittämistä suojajoukkokokoonpanoon. Kannakselle valmiiksi sijoitetut kolme jääkäripataljoonaa (JP 1, JP 2 ja JP 4) ryhmitettiin omille kaistoilleen ja ne saivat käskyn aloittaa rajanvalvonnan yhteistoiminnassa Kannaksen rajavartioston kanssa. Tähystys oli tehtävä salassa ja naamioitava harjoitukseksi.⁵⁶⁴

Mikkelin varuskunnassa ollut jääkäripataljoona (JP 3) käskettiin siirtymään 30.9.–1.10.1938 yön aikana suojajoukkokokoonpanossa omalle paikalleen Karjalan kannaksen ryhmytykseen. Seuraavana päivänä (29.9.1938) Koriolla olleen pioneeripataljoonan käskettiin perustaa kolme pioneerijoukkuetta, ja siirtää ne suojajoukkokokoonpanossa Kannakselle. Pioneerijoukkueet alistettiin siellä oleville jääkäripataljoonille.⁵⁶⁵

Jääkäripataljoona 3 saapui Mikkelistä Kannakselle 30. syyskuuta 1938. Ryhmittymisen jälkeen pataljoonan tuli aloittaa hyökkäysvaunuesteiden rakentaminen Tahoslammen alueella ja vahvistaa huomiota herättämättä rajanvalvontaa Kannaksen rajavartioston kanssa.⁵⁶⁶

⁵⁶¹ YE, Ulkomaanosasto, nro 1880/V/sal., Yhteenvedo Neuvostoliiton Itämeren merivoimien toiminnasta syyskuun aikana v.1938, 14.12.1938, T 2867/1, KA, Turunmaan sotilasläänin esikunta, 284/3.sal, Er.PPP/T:n ylimäär. kert. harj., 13.10.1938, T 10592/11, KA, Kertomus PIM:n lkp.toston suorittamista toimenpiteistä 22.9.–3.10.1938, K.D. nro 248/39,J3.sal., 18.4.1939, T 10592/11, KA ja Myyryläinen (1989), s. 53.

⁵⁶² Tiedotteet löytyvät T 2682/2, KA.

⁵⁶³ Plm:n puhelinsanomat nro 6 ja 7/J3, 27.9.1938, T 10592/11 ja Myyryläinen (1989), s. 50–54.

⁵⁶⁴ Plm:n puhelinsanoma nro 6/J3, 27.9.1938, T 10592/11 ja Plm:n puhelinsanoma nro 7/J3, 27.9.1938, T 10592/11, KA ja Myyryläinen (1989), s. 50–54.

⁵⁶⁵ Plm:n puhelinsanoma nro 11/J3, 29.9.1938, T 10592/11, KA, Plm:n puhelinsanoma nro 9/J3, 28.9.1938, T 10592/11, KA ja YE Os1, nro 95/III.36.sal., Esikäsky-yhdistelmä, 30.2.1935 sekä Myyryläinen (1989), s. 50–54 ja liite 5.

⁵⁶⁶ Plm:n puhelinsanoma nro 9/J3, 28.9.1938, T 10592/11, KA, YE Os1, nro 95/III.36.sal., Esikäsky-yhdistelmä, 30.2.1935 ja Myyryläinen (1989), s. 50–54 ja liite 5.

Tilanne itärajalta rauhoittui pian tämän jälkeen. Tähystyksestä ja rajavalvonnasta annettuja määräyksiä lievennettiin vähitellen ja 19. lokakuuta 1938 valmiuden kohottamiseksi tehdyt toimenpiteet voitiin purkaa.⁵⁶⁷ ”*Syyskuun kriisi*” oli päättynyt.

5.2.2. Kenraaliharjoituksen opit

Maailmanpoliittisen tilanteen aiheuttamat jännitteet rantautuivat myös Suomeen vuoden 1938 syyskuussa. Tämä aiheutti puolustusvoimissa mittavan valmiuden kohottamisen. Reilun viikon aikana perustettiin tärkeimmät suojajoukot ja Ahvenanmaan puolustukseen tarkoitettut rykmentti ja pataljoona. Suojajoukkoja jätettiin perustamatta ainoastaan Laatokan pohjoispuolelta ja länsirannikolta. Alle on kerätty huomioita, joilla liikekannallepanojärjestelmää kehitettiin ”*Syyskuun kriisinä*” tunnetun valmiuden kohottamisen havaintojen pohjalta.

Valmiuden nostaminen ei tapahtunut kevyin perustein. Se käy ilmi niin hallituksen kuin sotilasjohdon toimenpiteistä. Puolustusneuvosto ehti esimerkiksi kokoontua neljä kertaa tämän lyhyen ajan sisällä.⁵⁶⁸ Maailmanpoliittisen tilanteen jännittyneisyys, Jartsevin vaatimat takuut ja ruotsalaisten kanssa tapahtunut puolustusyhteistyön syveneminen oli ohjannut suomalaisten – erityisesti sotilaiden – katset tuona ajanhetkenä Ahvenanmaalle. Jartsev-neuvottelut olivat päättyneet tilanteen kärjistyessä samanaikaisesti Tšekkoslovakiassa. Mistä tiedettiin etukäteen, oliko Itämeren laivaston manööverissä kysymys ennakoituista syysharjoituksista vai Jartsevin mainitsemien takuiden ottamisesta omavaltaisesti? Neuvostoliiton Itämeren laivaston liike olisi voinut yhtä hyvin suuntautua Ahvenanmaalle. Jälkiviisaana voidaan todeta, ettei näin ollut.

Valmiuden kohottaminen tai liikekannallepanon käynnistäminen on aina pohjimmiltaan poliittinen päätös. Syyskuun kriisissä poliittisen johdon ja sotilasjohdon yhteistyö ei toiminut parhaalla mahdollisella tavalla. Toimivaltuuksien saaminen Ahvenanmaalle, ja sotilallisten toimenpiteiden aloittaminen oli tämän vuoksi hiuskarvan varassa. Pääministerin ääni ratkaisi. Tarinan opetuksena oli ainakin se, että joinakin hetkinä epärointiin ei ole aikaa. Siksi toimivaltuuksien rajat on sovittava tarkoin etukäteen.

Liikekannallepanon johtosuhteita valmiuden kohottaminen selkeytti. Puolustusneuvoston puheenjohtaja teki esityksiä valmiuden kohottamistoimenpiteistä omansa ja puolustusneuvoston tilanteenarvioinnin pohjalta puolustusministerille. Puolustusministeri arvioi niiden tarpeellisuutta ja haki niille poliittisen hyväksynnän. Tämän jälkeen sotaväen päällikön rooliksi jäi toimeenpanna ne yhdessä esikuntapäällikkönsä sekä järjestely- ja liikekannallepano-osaston päällikön kanssa.

⁵⁶⁷ Myyryläinen (1989), s. 50–54.

⁵⁶⁸ Sama, s. 54.

Havainnot valmiuden nostamisesta olivat yleisesti ottaen myönteisiä.⁵⁶⁹ Yleisesti voidaan todeta, että liikekannallepanojärjestelmä toimi, eikä sen rakenteeseen tarvinnut tehdä muutoksia. Muutostarpeet koskettivat järjestelmän yksityiskohtia. Yksityiskohtien kehittämisenä oli mahdollisuus nopeuttaa ja joustavoittaa liikekannallepanoa niin suojajoukossa kuin kenttäarmeijassakin.

Valmiuden nostaminen oli suunniteltu tehtäväksi etukäteen laaditun esikäsky-yhdistelmän vakiomuotoisia ja numeroituja tehtäviä hyväksikäyttäen. Esikäsky-yhdistelmän käyttöä päästiin harjoittelemaan tilanteessa, joka ei ollut varmasti valmiuden kohottamissuunnitelman pohjana. Osa käskyistä jouduttiinkin antamaan tämän vuoksi improvisoiden puhelinsanomina tai muuttaen alkuperäisen esikäskyn muotoa ja sisältöä. Lisäksi oli paljon sellaisia esikäsky-yhdistelmän kohtia, joita olisi voitu käyttää, mutta niitä ei käytetty. Näitä esikäskyjä käyttämällä olisi saatu aikavoittoa aluejärjestön toimenpiteitä varten. Syinä kangerteluun voivat olla tilanteen kehittymisen nopeus, esikäsky-yhdistelmän soveltumattomuus epätavalliseen tilanteeseen sekä yksinkertaisesti se että, esikäsky-yhdistelmän käyttöä ei osattu vielä riittävällä tasolla. Esikäsky-yhdistelmää tuli vielä kehittää, ja siihen tarvittiin vielä lisää yksityiskohtaisuutta ja joustavuutta.

Suojeluskuntalaisten toimintaa voidaan kuvata onnistuneeksi. On todennäköistä, että positiiviset havainnot lisäsivät luottamusta suojeluskuntajärjestöön osana liikekannallepanojärjestelmää. Suojeluskuntalaisten hälytysjärjestelmä osoittautui yksinkertaiseksi ja käytännölliseksi.⁵⁷⁰

Vaasan sotilaspiirissä ylimääräinen kertausharjoitus toimeenpantiin julkisilla kuulutuksilla, jotka naulattiin ennakkoon sovituille paikoille. Julkiset kuulutukset olivat kömpelö menetelmä, jos kuulutus ei koskenut kaikkia. Erityisesti sekaannuksia aiheutui kaksikielisillä paikkakunnilla. Oli epäselvyyttä ketä kuulutus koski. Nyt oli tarkoituksena kutsua vain Ahvenanmaalle lähetettäviä ruotsinkielisiä yksiköitä.⁵⁷¹ Tässä tapauksessa olisi pitänyt olla mahdollista kutsua ylimääräisiin kertausharjoituksiin vain tietty jalkaväkirykmentti, patteristo ja polkupyöräpataljoona Ahvenanmaalle keskittämistä varten. Tulevaisuudessa tarvittiin järjestely, jolla yksilöityjä joukkoja voitiin kutsua kertausharjoituksiin joustavasti ja nopeasti.

⁵⁶⁹ Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 255.

⁵⁷⁰ KanSpE 327/III/301.b.sal, Käk.sp:n kertomusta su-miehitysvaiheesta, 5.11.1938, T 10592/11, KA ja Myyryläinen (1989), s. 51–56.

⁵⁷¹ Evl T Haakin kertomus ylim.harj. alkuvaiheesta Vaa.sp:ssä 24–26.9.1938, 30.9.1938, T 10592/11, KA.

Helsingin sotilaspiirin alueelta reserviläisiä olikin kutsuttu ylimääräisiin harjoituksiin vuodelta 1935 olevalla henkilökohtaisella käskykortilla (litt.YR). Kortti oli laadittu nimenomaisesti ylimääräisiin harjoituksiin käskemistä varten, mutta tilanteeseen jossa ei ajateltu olevan kiirettä. Kortti oli jaettu kolmeen osaan. Ensimmäinen osa oli ylimääräisestä harjoituksesta vastaanotetun tiedon kuittauskappale. Toinen osa oli junalippu rautatiekuljetusta varten ja kolmas osa oli itse harjoituskäskey. Lipussa oli monia allekirjoitusta ja tekstilisäyksiä vaativia kohtia. Nopeassa tilannekehityksessä esikunnan henkilöstö sitoutui täyttämään ja sotilaspiirin päällikkö allekirjoittamaan näitä tuhansia reserviläisille jaettava käskyjä. Korttia oli havaintojen perusteella ymmärrettävistä syistä yksinkertaistettava.⁵⁷² (Kuva 40)

Osa I	Osa II	Osa III
N:o _____	JAA lähtöasemalle täytettäväksi.	N:o _____
Reserviläisen sotilasaste ja	Litt. YR.	Käskey
työehtoinen nimi	Sotilaspujotustilaus N:o _____	ylimääräisiin kertausharjoituksiin saapumisesta.
Osoite	luokka _____	Reserviläisen sotilasaste ja työehtoinen nimi
Olen tänään klo _____ vastaan-	Määräaama: _____	Osoite
ottanut käsken ylimääräisiin kertaushar-		Nojautuen asevelvollisuuslain 7 §:n 2 momenttiin ja asevelvollisuus-
harjoituksiin saapumisesta.		lain soveltamisesta annettun asetuksen 104 §:n 3 momenttiin on Puolustus-
		ministeriö määrännyt pidettäväksi ylimääräiset reservin kertausharjoitukset.
Päikkä ja aika		Tämän johdosta määrätään Teidät saapumaan ylimääräisiin kertaushar-
Allekirjoitus		harjoituksiin ja tulee Teidän vilpymättä ilmoittautua _____
Olen tänään klo _____ vastaan-		Ilmoittautumispäikkä _____
ottanut käsken ylimääräisiin kertaushar-		sotilaspiirin esikunnassa _____
joituksiin saapumisesta toimitettava-		huon _____ päivänä 19 _____
ksi vilpymättä yllämerkitylle henki-		Sotilaspiirin esikunnan leima
lölle.		Sotilaspiirin päällikkö _____
Päikkä ja aika		Matkalippu.
Allekirjoitus		(Ei huovainta kordakäyttöä)
Sinä lupauksesta, etei antamaisista tiedoista		Esitettyä lähtöasemalla leimattavaksi ja helpaa leimattua matka-
luvata haittaa käskenä te henkilölle, jolle käskey ant-		lipuksi _____ luokassa.
amattua antamaisille toimitettavaksi.		Lähtöaama: _____
Tämä sotilaspujotustilaus oikeuttaa		Lähtöaseman nimi- ja päiväaama _____
hujottamaan maksutonta matkalippua		Määräaama: _____
15 kg.		Käändä

Kuva 40: Käskykortti ylimääräisiin harjoituksiin saapumisesta (Litt.YR) vuodelta 1935.

Edellä mainittujen hajaintojen opettamana aluejärjestössä siirryttiin YH-korttijärjestelmään (Litt.YH). Järjestelmä testattiin ensimmäisen kerran harjoituksessa Kemijärvellä keväällä 1939 ja se otettiin käyttöön toukokuun alusta alkaen. YH-korttijärjestelmässä jokaiselle reserviläiselle kirjoitettiin valmiiksi oma henkilökohtainen käsky ylimääräisiin harjoituksiin saapumisesta. Käskykorttia oli yksinkertaistettu huomattavasti. Käskyt säilytettiin sotilaspiirien esikunnissa, joista ne annettiin suoje-luskuntapiirien päälliköille ja aluepäälliköille edelleen levitettäväksi (Kuva 41).⁵⁷³

⁵⁷² Helsingin Sotilaspiiri, Havaintoja ylimääräisistä kertausharjoituksista, 13.10.1938, T 10592/11, KA ja Käsky ylimääräisiin harjoituksiin saapumisesta (Litt.YR), käskykortti on tutkijan omistama.

⁵⁷³ Myrskyläinen (1989), s. 35–36 ja Lindeman (1958), s. 28.

N:o 20881 *

K Ä S K Y

ylimääräisiin harjoituksiin saapumisesta.

Litt. YH

Reserviläisen sotilasarvo ja täydellinen nimi

Osoite

Nojautuen asevelvoitussalain 7 §:n 2 momenttiin ja asevelvoitussalain soveltamisesta annetun asetuksen 191 §:n 3 momenttiin, on Puolustusministeriö määrännyt Teidät saapumaan ylimääräisiin harjoituksiin, ja on Teidän viimeistään viisi tuntia sen jälkeen, kun Te olette saanut tämän käskyn lähettävää lyhintä tietä

..... jossa Teidän on ilmoiteltavana

Sotilaspiirin päällikkö

Tämä käsky on esitettävä lähtöasemalla leimatavaksi, ja kelpaa se leimattuna matkustuspöytäkirjassa..... luokassa.

Lähtöasema:

Lähtöaseman nimi- ja päiväleima

1997—33

Määräaika:

Huomautuksia.

Reserviläisen tulee ottaa harjoituksiin mukaan sotilaspassin ja mikäli mahdollista seuraavat varusteet: kunnolliset saappaat, pitsut tai muut ulko-oteskeluun sopivat jalkineet, kaksi alusvaatekappa, kaksi paria sukkia, villapaita, selkäreppu, pyyheliina, sotilasmalliaen tai muu ulko-oteskeluun sopiva puku, puukko, neula ja lankaa, pehlinen ruoka- ja juoma-astia, talven aikana sukset saavoinen sekä, mikäli reserviläisen halussa on, sotilas-

kiiväri, pistooli tai revolveri panokseen sekä kiikari ja kompassi.

Suojeluskuntaan kuuluvan reserviläisen on saatavana täysissä varusteissa.

Reserviläistä, joka ei ole määräaikana saapunut harjoituksiin, rangaistaan niinkuin sotaa en rikoslainsäädännön ja kutsutaan hänet rangaistuksen kärsittyään erityisesti harjoitukseen.

Kuva 41: Ylimääräisiä harjoituksia varten yksinkertaistetun käskykortin (Litt.YH) etu- ja takapuoli⁵⁷⁴

Puolustusministeriössä oli tehty tärkeä havainto. Sen lausunnossa todettiin, että iso osa sotilaspiirien esikuntien upseereista joutui siirtymään pian osaksi perustamaansa joukkoa. Tällöin perustaminen jäi sotilaspiirissä vain yhden aktiiviupseerin ja reservistä saapuneiden upseerien johdettavaksi. Perustamisen onnistuminen tuli näin kyseenalaiseksi. Sotilaspiirien tuli väistämättä saada lisää henkilöstöä heti perustamishetken jälkeen. Puolustusministeriölläkään ei vielä tässä vaiheessa ollut viisastenkiveä asian ratkaisemiseksi ja se jätti ohjauksessaan vastuun asiasta sotilaspiireille.⁵⁷⁵

⁵⁷⁴ Tervasmäki (1978c), s. 64.

⁵⁷⁵ PIM K.D. nro 589/38.J3.sal., aluejärjestön upseerien käyttöä LKP:ssa, 1.11.1938, T 2862/2, KA ja Myyryläinen (1989), s. 54–56.

Tämä havainto olikin todennäköisesti kimmokkeena, kun puolustusministeriö ja suojeluskuntain yliesikunta neuvottelivat jälleen aluejärjestön ja yliesikunnan sodan ajan tehtävistä marraskuun lopulla 1938. Edellisenä keväänä yksimielisyyden esteenä oli ollut suojeluskuntien yhdistäminen sotilaspöirien alueisiin. Nyt oltiin yksimielisiä siitä, että sodan aikana suojeluskuntapöirien esikunnat jäisivät hoitamaan lakkautettavien sotilaspöirien tehtäviä. Suojeluskuntapöirien tehtäväkenttää laajennettaisiin vielä siten, että niiden hoidettavaksi tulisi myös kutsunta-asiat. Aluejärjestö oli nyt sulautumassa sodan aikana suojeluskuntajärjestön pöirirajoihin. Suojeluskuntajärjestön tehtävät tulisivat tällöinkin muuttumaan merkittävästi.⁵⁷⁶ Pöätöstä asiassa ei edelleenkaan saatu aikaiseksi, vaikka puolustusministeriö oli tullut merkittävästi suojeluskuntajärjestöä vastaan. Pallo siirtyi takaisin puolustusministeriölle seuraavan ehdotuksen laadintaa varten.

Kuten edellä on todettu, valmiuden kohottamista varten tarvittiin enemmän nopeutta ja joustavuutta. Joustavuuteen liittyi suojajoukon vahvuuden kasvattaminen nopeassa tilannekehityksessä. Suojajoukon vahvuuden kasvattamiseksi käskettiin kotiutuneet varusmiehet pidettäväksi joukko-osastojen reservinä kolmen kuukauden ajan, ennen niiden luovuttamista sotilaspöireille sodan ajan joukkoon sijoittamista varten.

Käsky suojajoukon kasvattamisesta tällä kolmen kuukauden varusmieslisällä annettiin 14. lokakuuta 1938. Varusmiehille kirjoitettiin kotiutumisen yhteydessä kutsu saapua ylimääräisiin harjoituksiin (YH). Kutsut lähetettiin sotilaspöireille, jotka sitten valmistelivat ylimääräiseen harjoitukseen kutsumisen. Järjestelmää käytettiinkin vajaata vuotta myöhemmin käskettäessä suojajoukkoja liikekannalle.⁵⁷⁷ Järjestelyn avulla suojajoukon henkilöstömäärää saatiin nostettua yhden saapumiserän verran. Samalla suojajoukon osaamistaso pysyi korkeana.

Rannikkolohkojen sodanuhkakokoonpanoon siirtymistä oli myös selkeytettävä. Tätä varten kehitettiin kaksi vaihtoehtoa. Ensimmäinen vaihtoehto sodanuhkamiehitykselle oli sama kuin ”*Syyskuun kriisissäkin*”. Tällöin rannikkolohkot miehitettiin ensin kantahenkilökunnan ja varusmiesten voimin. Tämän jälkeen miehitystä vahvistettiin suojeluskuntalaisilla ja Merivartiolaitoksen henkilökunnalla. Toiseksi vaihtoehdoksi tuli sodanuhkamiehitys, joka toimeenpantiin kutsumalla lohkoille sijoitetut reserviläiset suoraan ylimääräisiin harjoituksiin.⁵⁷⁸

⁵⁷⁶ Selén (2001), s. 478.

⁵⁷⁷ PIM K.D. nro 390/38.J.2.sal., Joukko-osastojen reservissä pidettäviä asevelvollisia, 14.10.1938, T 2682/2, KA ja Lindeman (1958), s. 46 sekä Myyräläinen (1989), s. 54.

⁵⁷⁸ MerivE, Os1, nro 118/II.sal., Merivoimien Tp.käsky nro 51, 30.3.1939, T 2867/1, KA.

Lainsäädännössä havaittiin kokemusten perusteella olevan myös virtaviivaistamisen tarvetta. Suomessa ei ollut 1930-luvun lopulla sotatilaa lievempiä poikkeusoloja koskevia lakeja tai asetuksia. Vasta maan julistaminen sotatilaan, ja kun sotavoima tai osa sitä oli määrätty liikekannalle, oikeutti ryhtymään kaikkiin toimenpiteisiin kansalaisten ja kansakunnan turvallisuuden puolustamiseksi. Vuoden 1938 tapahtumat Euroopassa ja Suomessa vauhdittivat lainsäädäntötyötä tältä osin. Liikekannallepanon näkökulmasta tärkeimmät lainsäädäntömuutokset koskivat edellä mainitun sotatilasta annetun lain muuttamista ja puolustusvalmiuden tehostamismahdollisuuksia jo sodan vaaran uhatessa.⁵⁷⁹

Asian korjaamiseksi säädettiin vuoden 1939 alkupuoliskolla useita lakeja, jotka mahdollistivat puolustusvalmistelujen aloittamisen (esimerkiksi maa-alueiden ja hevosten ottamisen) ennen varsinaista sotatilan julistamista. Samaan asiaan liittyneitä korjausliikkeitä olivat myös lait, joilla vakinaisessa palveluksessa olleiden varusmiesten kotiuttamista voitiin lykätä ja lisättiin asevelvollisuuslaissa määrättyjen ylimääräisen harjoituksen enimmäisvuorokausien määrää.⁵⁸⁰

5.2.3. Ahvenanmaan sopimuksen hautajaiset

”*Syyskuun kriisin*” jälkeen, Suomen ja Ruotsin neuvottelut Ahvenanmaan sopimuksen muuttamisesta jatkuivat vuoden 1938 heinäkuun lopun neuvottelutuloksen pohjalta. Neuvoteltavaa oli paljon, mutta yksimielisyys saavutettiin niin sanotussa Tukholman sopimuksessa 7. tammikuuta 1939. Ahvenanmaan sopimuksen muuttamiselle oli tämän jälkeen yhteinen pohja. Ehtona sopimuksen toteuttamiselle oli kuitenkin se, että Kansainliitto, vuoden 1921 Ahvenanmaan sopimuksen allekirjoittajat ja Neuvostoliitto suostuisivat siihen. Mielipiteiden selvittämiseksi muutosehdotus esiteltiin asianomaisille. Allekirjoittajamailta saatiinkin myönteiset vastaukset. Sen sijaan Moskovasta ei kuulunut mitään.⁵⁸¹

Suomen ja Neuvostoliiton väliset ”*garantia*”-keskustelut olivat katkenneet vuoden 1938 syyskuussa. Tämän jälkeen yhteydenpito oli ollut satunnaista, mutta neuvottelut jatkuivat jälleen vuoden 1939 maaliskuun alussa. Suomenlahden saaret kiinnostivat Neuvostoliittoa edelleen ja se ehdottikin Suomelle neljän Suomenlahden pohjukassa olevan neljän saaren vuokraamista 30 vuodeksi. Suomen hallitus torjui esityksen päättäväisesti.⁵⁸²

Torjutun esityksen jälkeen Neuvostoliitto lisäsi panoksia, ja uudistaessaan esityksensä se tarjosi edullista kauppasopimusta, korvaavia maa-alueita sekä tukea suomalaisen Ahvenanmaata koskeville linnoittamissuunnitelmille. Neuvostoliitto joutui kuitenkin jälleen pettymään, mutta suomalaisille kävi selväksi, ettei se jättäisi asiaa tähän.⁵⁸³

⁵⁷⁹ Myyryläinen, Antti: Ne lainsäädännölliset ja yhteiskunnalliset toimenpiteet, jotka mahdollistivat koko yhteiskunnan liikekannallepanon syksyllä 1939 ennen talvisotaa. Alustus Suomen Sotatieteellisen seuran kokouksessa 19.11.1990 ja Myyryläinen (1989), s. 13–18 sekä Lindeman (1958), s. 45 ja liite 18.

⁵⁸⁰ Myyryläinen (1990) ja Myyryläinen (1989), s. 13–18 ja Lindeman (1958), s. 45 ja liite 18.

⁵⁸¹ Selén (1980), s. 303–310 ja Pakaslahti (1970) s. 53–79.

⁵⁸² Selén (1987), s. 37–43, Tervasmäki (1978b), s. 12–14 katso myös Myyryläinen (1989), s. 57–59.

⁵⁸³ Samat.

Suomalaisten ja venäläisten neuvotellessa Helsingissä saksalaiset marssivat 15. maaliskuuta 1939 Prahaan. Hitler otti nyt sen, mikä edellisen vuoden syyskuussa oli jäänyt saamatta. Saksan seuraava vaatimus kohdistui Puolan omistamaan Danzigin käytävään. Ahdistavuus alkoi tuntua toden teolla Itämerellä. Saksan vaatimusten johdosta Neuvostoliitto ilmoitti takaavansa Latvian ja Viron valtiollisen aseman. Englanti ja Ranska antoivat vastaavasti turvallisuustakuut Puolalle. Italia miehitti Albanian huhtikuussa⁵⁸⁴. Tilanteen kiristymisen ja nopeatempoisten tapahtumien johdosta Neuvostoliitto⁵⁸⁵ ehdotti Englannille ja Ranskalle avunantosopimusta ja takuiden antamista pikkuvaltioille.⁵⁸⁶

Huhtikuun lopussa Hitler tarjosi hyökkäämättömyyssopimusta Latvialle, Norjalle, Ruotsille, Tanskalle, Virolle ja Suomelle. Tanska, Viro ja Latvia ottivat myönteisen kannan, mutta muiden pohjoismaiden vastaus hyökkäämättömyyssopimukselle oli Ruotsin johdolla kielteinen.⁵⁸⁷ Takuita tyrkyttävä kehityskulku kavensi jatkuvasti pienten valtioiden mahdollisuuksia vaikuttaa omiin asioihinsa.

Toukokuun alussa Suomen ja Ruotsin hallituksien esitykset Ahvenanmaa sopimuksen muuttamisesta olivat valmiita kansallisiin parlamenttikäsittelyihin. Tämän jälkeen oli Kansainliiton vuoro. Ahvenanmaa sopimuksen käsittely alkoi Kansainliiton neuvostossa 22. toukokuuta 1939. Neuvosto ei pystynyt tekemään asiassa päätöstä ja lopulta ulkoministeri Vjatšeslav Molotov ilmoitti selväsanaisesti Neuvostoliiton vastustavan Suomen ja Ruotsin hanketta.⁵⁸⁸ Sopimusta ei saataisi muutettua. Oli aika viettää Ahvenanmaan sopimuksen hautajaisia.

Neuvostoliiton, Englannin ja Ranskan väliset avunantosopimusneuvottelut polkivat paikoillaan. Stalin oli pettynyt Englannin ja Ranskan lähettämiin sotilasvaltuuskuntiin. Hänestä valtuuskunnissa ei ollut ainuttakaan vaikutusvaltaista jäsentä. Neuvottelujen poljettua paikalla jo useamman kuukauden päätettiin 21. elokuuta 1939 pitää muutaman päivän neuvottelutauko.⁵⁸⁹ Tauosta tuli muutamaa päivää pidempi. Neuvostoliitto oli jakanut korttinsa myös toiselle pöydälle ja aloittanut neuvottelut Saksan kanssa.

Marsalkka Mannerheimin jo kesäkuussa epäilemä ja pelkäämä sopimus Neuvostoliiton ja Saksan välillä allekirjoitettiin 23. elokuuta 1939. Suomi oli nyt jäänyt yksin.⁵⁹⁰ Tällä kertaa Suomi oli myyty sopimuksen salaisessa lisäpöytäkirjassa osana suurvaltujen karttojen maalailua. Mannerheim arvioi sodan syttyvän jo saman syksyn aikana.

Molotov-Ribbentrop-sopimuksen salaisen lisäpöytäkirjan toimeenpano alkoi viikon päästä sen solmimisesta. Saksa hyökkäsi 1. syyskuuta 1939 Puolaan. Suomi julisti samana päivänä noudattavansa puolueettomuutta. Neuvostoliiton seurasi Saksan esimerkkiä ja marssi Puolaan sotaa julistamatta 17. syyskuuta 1939. Samoihin aikoihin Karjalan kannakselle keskitettiin kolme neuvostodivisioonaa.

⁵⁸⁴ 7.4.1939.

⁵⁸⁵ 17.4.1939.

⁵⁸⁶ Selén (1987), s. 37–43 katso myös Myyryläinen (1989), s. 57–59.

⁵⁸⁷ Samat.

⁵⁸⁸ Selén (1980), s. 307–310 ja Tervasmäki (1978), s. 35–39.

⁵⁸⁹ Myyryläinen (1989), s. 57–59.

⁵⁹⁰ Selén (1987), s. 37–43 katso myös Myyryläinen (1989), s. 57–59.

Viron ulkoministeri kutsuttiin 22. syyskuuta 1939 neuvottelemaan kauppasopimuksen uusimisesta. Kysymys oli kuitenkin aivan muusta. Virolaisille esitettiin uhkavaatimuksena keskinäisen avunantosopimuksen solmimista. Painostuksen lopputuloksena Viro solmi 28. syyskuuta 1939 Neuvostoliiton kanssa turvallisuussopimuksen. Sopimuksella Viro luovutti alueeltaan tukikohtia Neuvostoliiton maa-, meri- ja ilma-voimille.⁵⁹¹

Suomea koskeva kohta Neuvostoliiton ja Saksan välisen hyökkäämättömyyssopimuksen salaisesta lisäpöytäkirjasta:

”Siinä tapauksessa, että Itämeren-valtioille (Suomi, Viro, Latvia, Liettua) kuuluvilla alueilla tulee tehtäväksi aluejakopoliittinen muutos, Liettuan pohjoisraja muodostaa samalla Saksan ja Sosialististen Neuvostotasavaltojen Liiton etupiirien rajan.”

Kuva 42: *Suomea koskeva kohta Neuvostoliiton ja Saksan välisen hyökkäämättömyyssopimuksen salaisessa lisäpöytäkirjassa*⁵⁹²

Tämän jälkeen Neuvostoliiton katseen polttopiste siirtyi kuin luonnollisen jatkumona muihin Baltian maihin. Painostuksen alla Latvia ja Liettua solmivat samankaltaiset sopimukset kuin Viro paria viikkoa aiemmin.⁵⁹³ Neuvostoliiton puskurivyöhykkeen rakentaminen Suomenlahden etelärannalla oli alkanut. Samalla se oli vaikeuttanut Suomen asemaa ja eristänyt sitä. Tapahtumien seuraavaa askelta ei ollut vaikea enustaa.

5.2.4. Neuvotteluja ”konkreettisista poliittisista kysymyksistä”

Suomen vuoro tuli 5. lokakuuta 1939. Tällöin kolkuteltiin myös suomalaisten ovelle. Suomen hallitus sai kutsun lähettää edustajan Moskovaan neuvottelemaan ”*konkreettisista poliittisista kysymyksistä*”. Baltian maiden sopimukset antoivat aavistuksen mistä Moskovassa haluttiin neuvotella.⁵⁹⁴

⁵⁹¹ Pakaslahti (1970), s. 99–107, Selén (1987), s. 37–43 ja Myyryläinen (1989), s. 57–59.

⁵⁹² Tietolaatikon Suomea koskeva Molotov-Ribbentrop-sopimuksen salaisen lisäpöytäkirjan teksti on lainattu: Kronlund (toim.) (1990), s. 530.

⁵⁹³ Pakaslahti (1970) s. 99–107, Korhonen (1958), s. 13, Selén (1987), s. 37–43 ja Myyryläinen (1989), s.57–59.

⁵⁹⁴ Oesch Karl Lennart, Talvisotaa edeltäneet neuvottelut Moskovassa ja Suomen puolustusvalmius, *Artikkeli Tiede ja Ase nro 18*, Oy. Länsi-Savon Kirjapaino, 1960, Mikkeli, s. 19

Ensimmäiset neuvottelut käytiin Moskovassa 12–14. lokakuuta 1939. Leningradin puolustuksen turvaamiseksi Neuvostoliitto vaati alueluovutuksia Karjalan kannakselta ja Suursaaren, Seiskarin, Lavansaaren Tytärsaaren ja Koiviston sekä pohjoisessa maiden kesken jaetusta Petsamon Kalastajasaarennosta. Karjalan kannakselle rakennetut linnoitteet tuli hävittää uuden rajan molemmin puolin. Alueelle ryhmittyneet joukot tuli vetää pois, ja sinne tuli jättää vain rajavartiojoukkoja. Hankoniemi tuli vuokrata 30 vuodeksi meritukikohdaksi. Karjalan kannaksen ja Kalastajasaarenon alueluovutuksia sekä Suomenlahden pohjukan saaria (2761 km²) vastaan Neuvostoliitto lupasi aluekorvauksia Porajärven ja Repolan alueelta (5529 km²). Lisäksi Neuvostoliitto hyväksyisi Ahvenanmaan linnoittamisen, jos Suomi tekisi sen yksin.⁵⁹⁵

Neuvostoliiton vaatimuksia käsiteltiin 16. lokakuuta 1939 Suomen valtuuskunnan saavuttua takaisin Helsinkiin. Hangan luovuttaminen oli vaatimuksista hankalin. Hangosta käsin Neuvostoliiton oli mahdollista sulkea Suomenlahti Virossa sijainneen Paldiskin vuokratukikohdan kanssa. Karjalan kannaksen rajansiirtoa vastustettiin laajasti, vaikka joitakin myönnytyksiä oltiin valmiita tekemään. Valmistellut päävastarinta-aseman linnoitteet eivät kuitenkaan saaneet jäädä luovutettavalle alueelle.⁵⁹⁶

Ruotsin ja pohjoismaiden suhtautumisella asiaan oli Suomen kannalta iso merkitys. Vastaus tähän saatiin, kun pohjoismaiden valtion päämiehet tapasivat 18.–19. lokakuuta 1939 Tukholmassa. Annetussa julkilausumassa pohjoismaiden todettiin pitävän kiinni täydellisestä puolueettomuudesta ja odottavan toisten kunnioittavan niiden kantaa. Mitäänsanomattomasta julkilausumasta oli Suomelle enemmän haittaa kuin hyötyä. Neuvostoliitto saattoi nyt päätellä Suomen jääneen yksin ja ilman muiden pohjoismaiden tukea.⁵⁹⁷

Suomen valtuuskunta matkusti toisen kerran Moskovaan ja he jättivät 23. lokakuuta 1939 Neuvostoliiton edustajille Suomen vastaehdotuksen. Suomen hallitus ilmoitti suostuvansa siihen, että Neuvostoliitolle luovutettaisiin alueellista korvausta vastaan Suomenlahden pohjukan pienet ulkosaaret, muttei Suursaarta. Karjalan kannakselta suomalaiset olivat valmiita luovuttamaan 13 kilometriä syvän niin sanotun Kuokkalan mutkan. Hangan alueen vuokraamista koskevat vaatimukset hylättiin.

Neuvostoliitto selitti edellisen ehdotuksen sisältäneen vähimmäisvaatimukset. Se suostui kuitenkin siirtämään rajalinjaa hiukan etelämmäksi Lipolan ja Koiviston välillä. Suomalaisten viitatessa Tarton rauhansopimukseen ja Neuvostoliiton ehdotuksesta tehtyyn vuoden 1932 hyökkäämättömyyssopimukseen, torjuttiin tämä väheksyvällä vastaväitteellä. Neuvostoliitto katsoi tilanteen muuttuneen näiden sopimusten solmimisen ajoista.

Suomen valtuuskunta palasi takaisin Helsinkiin 26. lokakuuta 1939. Hallituksen uusissa ohjeissa luvattiin jatkaa keskustelua Suursaaresta ja laajentaa Karjalan kannakselta luovutettavaa maaosuutta. Ehdotukset Hankoniemen tukikohdan vuokraamisesta ja rajalinnoitusten hävittämisestä torjuttiin edelleen päättäväisesti.

⁵⁹⁵ Tervasmäki (1978), s. 37–38 ja Korhonen (1958), s. 14.

⁵⁹⁶ Oesch (1960), s. 20–22 ja Tervasmäki (1978), s. 38.

⁵⁹⁷ Alla oleva esimerkiksi, Tervasmäki (1978), s. 38–40, ja Korhonen (1958), s. 14.

Neuvottelut saivat uuden käänteen, kun Neuvostoliiton neuvottelutavoitteet julkistettiin ulkoministeri Molotov suulla korkeimman neuvoston istunnossa ja 10 miljoonan kappaleen painoksena. Baltian maiden sopimukset mainittiin esimerkkinä, ja ei voitu ymmärtää, miksi rajan siirtäminen 30 kilometrillä avokätisellä maa-alueiden vaihtokaupalla saattoi olla Suomelle niin hankalaa. Neuvottelutavoitteista tuli julkistamisen jälkeen suurvallalle arvovaltakysymys ilman suuria tarkistamismahdollisuuksia.

Matkalle lähteneitä neuvottelijoita ei kutsuttu takaisin, eikä heidän ohjeitaan täydennetty. Neuvotteluissa ei uuden käänteen jälkeen ollut enää onnistumisen mahdollisuuksia. Ulkoministeri Molotov lausuikin suomalaisille pahaenteisesti: ”*Me siviilit emme näy voivan asialle enempää. Nyt on sotilaspiirien vuoro sanoa sanansa.*” Suomen neuvottelijat ilmoittivat 13. marraskuuta 1939 Molotoville, ettei sopimuksen aikaansaaminen näyttänyt mahdolliselta ja matkustivat Moskovasta Helsinkiin. Neuvotteluyhteyks katkesi tämän jälkeen, eikä uusista esityksistä enää päästy keskustelemaan.

5.3. Suojajoukkojen ja kenttäarmeijan suunniteltu perustaminen

Ennen talvisodan syttymistä on hyvä tarkastella, kuinka suojajoukkojen ja kenttäarmeijan liikekannallepanon oli tarkoitus tapahtua. Seuraava luku taustoittaa tältä osin tulevia tapahtumia.

Yleisesikunta julkaisi 17. lokakuuta 1934 käskyn ”*Maavoimien sotajaotus sekä niiden perustaminen ja keskitysvalmius*”. Tästä käskystä ilmeni aluejärjestön kenttäarmeijan perustamistehtävät ja rauhan ajan joukko-osastojen suojajoukkotehtävät. Perustamistehtävien muutokset ilmoitettiin tämän jälkeen edellä kerrotuilla toimeenpanokäskyillä.⁵⁹⁸

Suojajoukkojen perustamisessa maavoimilla oli johtava rooli ja rauhan ajan joukko-osastot olivat suojajoukkojen tärkein työkalu. Rauhan ajan maavoimien komentajana toimi kenraaliluutnantti Harald Öhquist. Hänen johtoesikuntanaan oli armeijakunnan esikunta. Armeijakunnan alaisina olivat kolme divisioonaa ja ratsuväkiprikaati. Jalkaväki-, kenttätykistö- ja pioneerijoukko-osastot kuuluivat ratsuväkiprikaatia lukuun ottamatta rauhan ajan divisiooniin.⁵⁹⁹ Rauhan ajan joukkojen sijoituspaikkakunnat olivat määräytyneet osana 1930-luvun alun maavoimien uudelleenjärjestelyä, jonka osa myös aluejärjestelmään siirtyminen oli ollut.

⁵⁹⁸ Arimo: Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 202.

⁵⁹⁹ Raunio, Ari: Sotatoimet, Suomen sotien 1939–1945 kulku kartoin, WS Bookwell Oy, Porvoo 2004, s. 18.

5.3.1. Kannaksen suojajoukot

Rauhan ajan armeijan oli tarkoitus toimia suojajoukkona ja suojata kenttäarmeijan liikekannallepano sekä keskittäminen. Tämä tapahtui päähyökkäysalueeksi arvioidulla Karjalan kannaksella viivyttämällä vihollista rajalta alkaen (Kuva 43).⁶⁰⁰

Suunnitelmien lähtökohtana oli suomalaisille mahdollisimman epäedullinen tilanne. Tällöin hyökkäys alkaisi ennen kuin kenttäarmeijan joukkoja olisi ehditty perustaa liikekannallepanossa tai keskittää Kannakselle. Suojajoukot olikin suunniteltu tämä uhkan vuoksi suhteellisen vahvoiksi. Niiden tuli kyetä viivyttämään hyökkääjää yksin niin kauan, että kenttäarmeijan joukot ehtisivät pääasemaan.⁶⁰¹

Suojajoukkoihin kuuluikin käytännöllisesti katsoen koko rauhan ajan armeija. Niiden vahvuus oli noin 15 pataljoonaa, kolme kevyttä patteristoa sekä ratsastava patteri. Kannaksen suojajoukkoja vahvistettiin vielä rajaseudun reserviläisistä perustettavilla viidellä erillispataljoonalla⁶⁰² ja kahdeksalla rajakomppanialla. Jokaisen rajalta tulevan isohkon tien suuntaan oli varattu yksi rajakomppania vastaanottamaan vihollisen. Kaikkia Kannaksen suojajoukkoja johti rauhan aikaisen armeijakunnan komentaja kenraaliluutnantti Harald Öhquist, joka oli samalla sodan ajan II armeijakunnan komentaja.⁶⁰³

Rauhan ajan armeija oli pääosillaan keskitettynä tätä tehtävää varten valmiiksi Karjalan kannaksella. Suojajoukkojen puolustus organisoitiin neljälle kaistalle, jotka nimettiin ryhmiksi keskeisen, alueella sijainneen paikkakunnan nimen mukaan (Uudenkirkon, Muolaan, Lipolan ja Raudun-ryhmä).⁶⁰⁴

Ryhmät olivat suunniteltu syvään viivytystaisteluryhmitykseen. Rajakomppaniat olivat ryhmityksen etumaisina aivan rajan pinnassa. Suojajoukkojen reservinä olivat pääaseman edessä 1. Prikaati Muolaan alueella ja 2. Prikaati Valkjärven länsipuolella. Kumpaankin prikaatiin kuului kolme pataljoonaa ja kevyt patteristo. Prikaatit oli muodostettu rauhan aikaisten 1. ja 2. Divisioonan perustamista suojajoukoista.⁶⁰⁵

⁶⁰⁰ Arimo: Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 494.

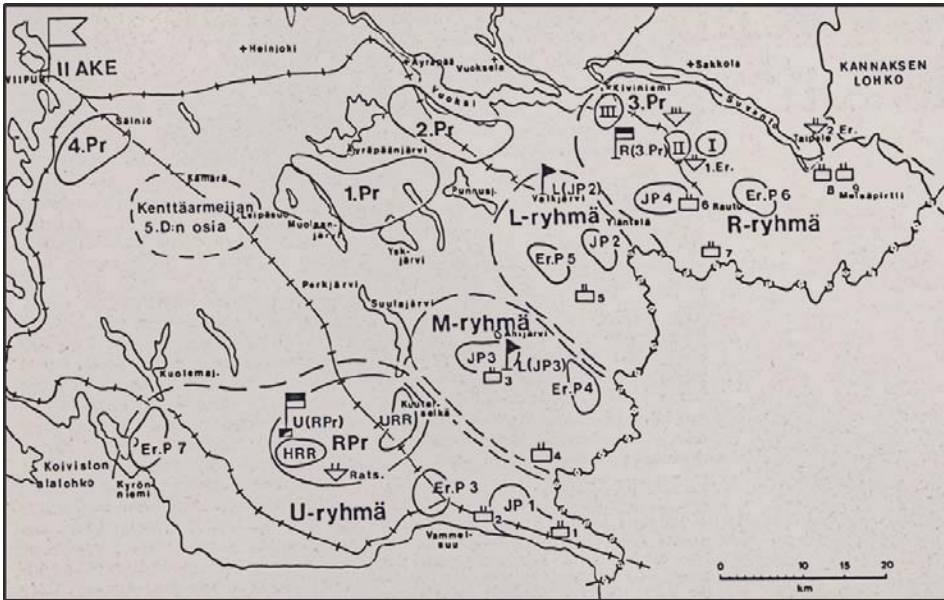
⁶⁰¹ Österman (1966), s. 176.

⁶⁰² Numeroiltaan ne olivat, Erillispataljoonat 3–7.

⁶⁰³ Öhquist Harald, Talvisota minun näkökulmastani, WSOY, Porvoo 1950, s. 20 ja Österman (1966), s. 176.

⁶⁰⁴ Raunio (2004), s. 18.

⁶⁰⁵ Österman (1966), s.176.

Kuva 43: Suojajoukkojen ryhmitys.⁶⁰⁶

Armeijakunnan perustamisvastuulla olleet suojajoukot voitiin jakaa perustamistavan mukaan kolmeen ryhmään:

1. ensimmäisen ryhmän muodostivat vakinaisen henkilökunnan johdolla suojajoukkokokoonpanoon siirtyvät rauhan ajan varusmiespohjaiset jääkäripataljoonat, ratsuväkiprikaati ja niiden aselajiosat.
2. toisen ryhmän muodostivat yhtymien esikunnat, ilmatorjuntarykmentti ja huoltopataljoona, jotka muodostettiin joukkoon sijoitetusta kantahenkilökunnasta ja täydennettiin disponibiliateetihenkilöstöllä.⁶⁰⁷ Kaikkiaan tätä varuskuntien läheisyydestä varattua sodan ajan joukon disponibiliateettiä, eli eräänlaista sopimushenkilöstöä, oli armeijakunnalla noin 1400 reserviläistä.⁶⁰⁸
3. kolmannen ryhmän muodostivat kaaderiperusteisesti varuskunnissa perustettavat muut joukot, kuten kenttätukirykmenttien suojajoukkopatteristot.⁶⁰⁹

⁶⁰⁶ Tervasmäki Vilho, Anssi Vuorenmaa & Antti Juutilainen: Ylimääräiset harjoitukset – liikekannallepano, joukkojen keskittäminen ja sotavalmius, artikkeli kirjasta *Talvisodan historia, osa 1*, WSOY, Porvoo, 1978, s. 103.

⁶⁰⁷ Arimo: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 242–243.

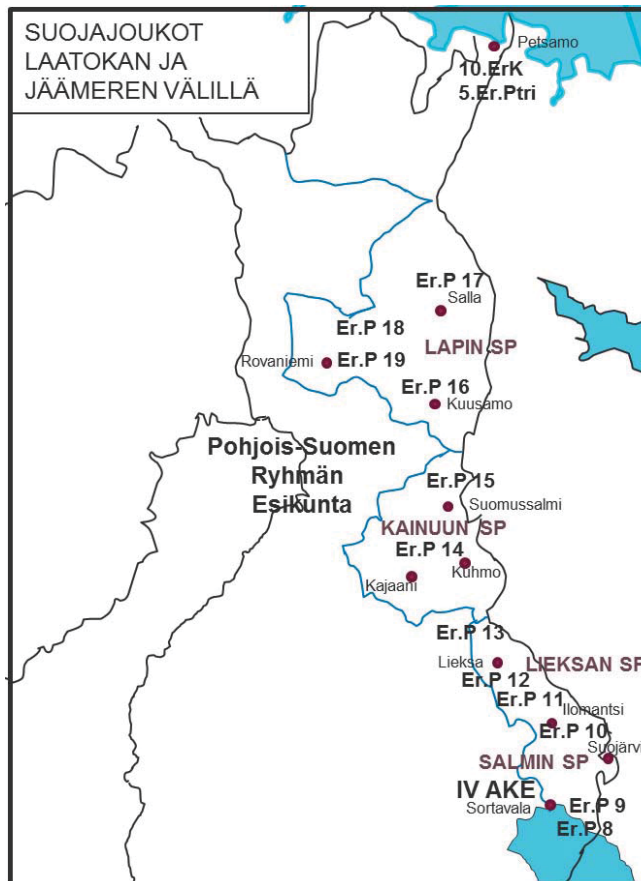
⁶⁰⁸ Sama, s. 394. On huomattava, että Airo esitti omassa tutkimuksessaan disponibiliateetin käyttöä ja tarkoitti sillä viimeksi kotiutuneiden varusmiesten kutsumista palvelukseen. Myöhemmin merkitys laajeni koskemaan myös reserviläisiä (suojeluskuntalaisia), joita varattiin suojajoukkojen nopeaan perustamiseen.

⁶⁰⁹ Sama, s. 242–243.

Armeijakunnan joukko-osastojen lisäksi Kannaksen suojajoukkoja perustivat sille alistetut Kannaksen ja Käkisalmen sotilaspierit. Osa sotilaspierien joukoista perustettiin yhteistoiminnassa Kannaksen rajavartioston ja suojeluskuntajärjestön kanssa. Sotilaspierien perustamat joukot olivat pääosin erillispataljoonia ja erilliskomppanioita edellä mainittujen ryhmien johtoon. Yhdessä nämä joukot muodostivat *Karjalan kannaksen suojajoukot*.⁶¹⁰

5.3.2. Suojajoukot Laatokan pohjoispuolelta Jäämerelle

Laatokan ja Ilomantsin välisellä alueella johtovastuussa oli neljännen armeijakunnan esikunta (IV AKE). Se perustettiin Mikkelissä 3. Divisioonan toimesta. Alueen suojajoukot perustettiin Salmin ja Joensuun sotilaspieireissä. Näistä tärkeimmät olivat kolme erillispataljoonaa⁶¹¹ ja 13. Divisioonaan kuulunut yksi jalkaväkirykmentti 37:n pataljoona (III/JR 37) (Kuva 44).

Kuva 44: Suojajoukot Laatokan ja Jäämeren välillä⁶¹²

⁶¹⁰ Lindeman (1958), s. 36 ja Kronlund Jarl (toim.), (1990), s. 479.

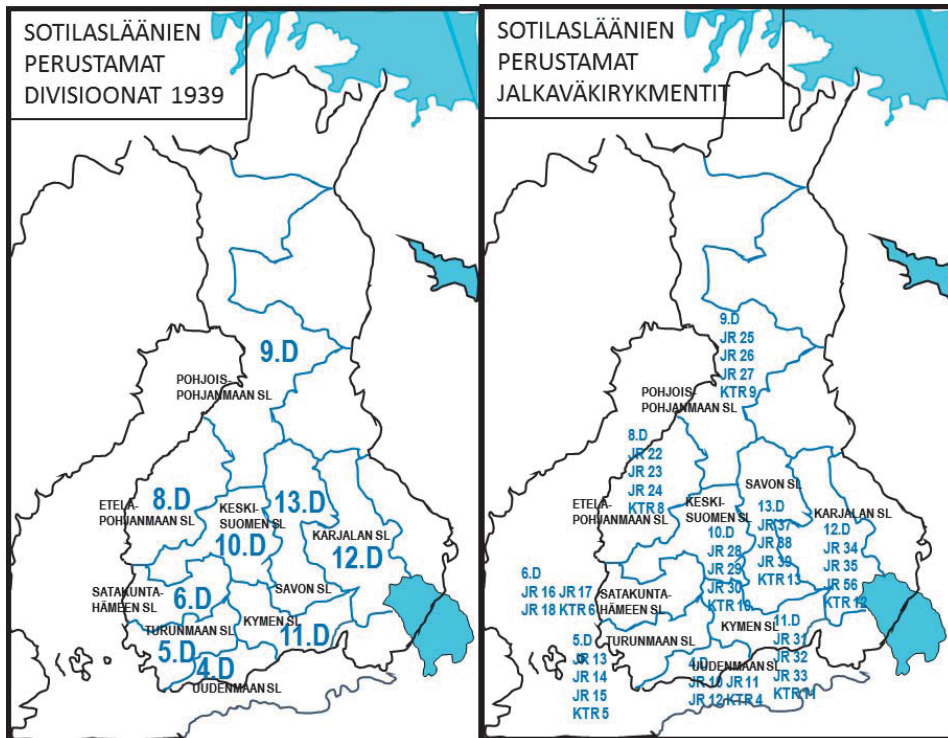
⁶¹¹ Numeroiltaan ne olivat, Erillispataljoonat 8–10.

⁶¹² Raunio (2004), s. 19.

Ilomantsin pohjoispuolelta aina Petsamoon asti suojajoukot perustettiin rajavartiostojen johtamissa sotilaspiireissä. Rajavartiostojen esikunta perusti suojajoukkoihin kuuluneen Pohjois-Suomen Ryhmän esikunnan. Suojajoukkojen erillispataljoonat ryhmitettiin tärkeimpien rajan ylittävien teiden suuntiin. Näiden erillispataljoonien⁶¹³ ja -komppanioiden runkona käytettiin rajavartiostojen henkilökuntaa. Näitä runkoja täydennettiin lisäksi paikallisilla suojeluskunnilla ja alueelta varatulla disponibiliateettihenkilöstöllä.⁶¹⁴

5.3.3. Kenttäarmeijan suunniteltu liikekannallepano

Aluejärjestykseen kuului yhdeksän sotilasläänä. Jokainen sotilasläänä perusti yhden divisioonan, johon kuului kolme jalkaväkirykmenttiä ja yksi kenttätukirykmentti. Sodan ajan joukot perustettiin aluejärjestyksen valmistelutyön pohjalta kunnittain niin, että kunnan väestömäärä oli huomioitu (Kuva 45).⁶¹⁵ Paikallisista suojeluskunnista sodan ajan joukot saivat runkohenkilöstönsä ja tuen perustamisorganisaatiolle.

Kuva 45: Sotilasläänit ja niiden perustamisvastuulla 1939 olleet joukot⁶¹⁶

⁶¹³ Numeroiltaan ne olivat, Erillispataljoonat 11–19.

⁶¹⁴ Raunio (2004), s. 19 ja Kronlund Jarl (toim.), (1990), s. 479.

⁶¹⁵ Raunio (2004), s. 17.

⁶¹⁶ Piirros Juha Ratinen, lähde Raunio (2004), s. 17.

Ahvenanmaalle ei sen demilitarisoinnin vuoksi voitu asettaa rauhan aikana suojajoukkoja. Saaren miehittämiseen oli tämän vuoksi varattu joukkoja kenttäarmeijasta. Ahvenanmaalle suunniteltuja joukkoja olivat yksi 8. Divisioonasta Vaasassa perustettava jalkaväkirykmentti (JR 22) ja sen patteristo sekä yksi Turussa perustettava polkupyöräpataljoona.

Pääosa kenttäarmeijasta oli tarkoitettu Kannaksen alueen puolustukseen. Kannaksen puolustuksesta vastasi Kannaksen armeija, jonka viisi liikekannallepanossa perustettavaa kenttäarmeijan divisioonaa keskitettiin Kannaksen suojajoukkojen taakse pääasemaan. Niistä kolme oikeanpuoleista muodosti II:n armeijakunnan ja kaksi vasemman puoleista III armeijakunnan. Armeijakuntien välirajana oli Vuoksi. III armeijakuntaa komensi kenraalimajuri Erik Heinrichs ja II armeijakuntaa kenraaliluutnantti Harald Öhquist. Kannaksen armeijan reservinä oli Säiniön alueelle ryhmitetty vajaa vahvuinen 4. Prikaati. Siihen oli sijoitettu kaksi Viipurissa perustettua suojeluskuntapataljoonaa ja -patteristo. Ylipäällikön reservinä toimi Luumäen alueelle ryhmitettävä 6. Divisioona (Kuva 46).⁶¹⁷

Laatokan pohjoispuolella puolustusta johti IV armeijakunta. Sillä oli käytössään kaksi divisioonaa ja kolme suojajoukkoihin kuulunutta erillispataljoonaa. Pohjois-Suomeen divisioonaa ei enää riittänyt. Tärkeimpien teiden suuntiin ryhmitettiin vain suojajoukkojen erillispataljoonia, joita oli alueella yhteensä kahdeksan kappaletta. Tykistöä pohjoiseen riitti vain erittäin rajoitetusti.

Kuva 46: Kannaksen armeijan ryhmitys talvisodan alkaessa⁶¹⁸

Viimeistä kenttäarmeijan divisioonaa (9.D) ei ollut tarkoitus perustaa, vaan se oli jätetty vajaa varusteisena Ouluun pohjoisen alueen reserviksi. Sen yksi jalkaväkirykmentti (JR 26) sen sijaa alistettiin 8. Divisioonalle. Tämä korvasi sen Ahvenanmaalle lähetettäväksi varatun ruotsinkielisen jalkaväkirykmentin (JR 22).⁶¹⁹

⁶¹⁷ Österman (1966), s. 176 ja Öhquist (1950), s. 20.

⁶¹⁸ Raunio (2004), s. 29.

⁶¹⁹ Lindeman (1958), s. 54.

5.4. Talvisodan liikekannallepano – ylimääräiset harjoitukset

Saksan vallattua loppuosan Tšekkoslovakian alueesta, puolustusneuvoston puheenjohtaja Mannerheim esitti vuoden 1939 huhtikuussa puolustusministeri Niukkaselle suojajoukkoihin varatun miesmäärän kasvattamista. Tämä suunniteltiin tapahtuvan siten, että huhtikuussa palveluksesta vapautuvat varusmiehet varauduttaisiin pitämään edelleen palveluksessa. Varusmiesten saapumiserien välissä oli aina silloin tällöin hetkiä, jolloin koulutettua suojajoukkoa ei ollut tarpeeksi. Pääsyynä järjestelmän kipeyköhtään oli varusmiespalveluksen rytmityksessä, mutta myös varusmiesten lomauttamiset säästösyistä vähensivät taisteluvalmiutta. Tämä oli sellainen hetki. Eriytyisen haavoittuva alue oli Ahvenanmaa. Sinne Mannerheim olisi halunnut varata Rannikkolaivaston ja Uudenmaan Rykmentin kotiutuvia ruotsinkielisiä varusmiehiä.⁶²⁰ Ehdotukset eivät vielä tuolloin johtaneet toimenpiteisiin.

Maailmanpoliittinen tilanne alkoi huolestuttaa kevään 1939 aikana myös tavallisia kansalaisia. Kesällä syntyikin eräänlainen kansanliike Karjalan kannaksen linnoittamiseksi. Vapaaehtoisia saapui ympäri Suomea, suojeluskuntajärjestön johtaessa linnoitustöitä. Kesän aikana moni tavallinen kansalainen uhrasi lomansa maanpuolustuksen hyväksi. Kaikkiaan vapaaehtoinen työpanos oli noin 70 000 työviikkoa.⁶²¹

Suojeluskuntajärjestön toiminnan painopisteen ollessa Kannaksen vapaaehtoisilla linnoitustyömailla, sen ja aluejärjestön sodan ajan järjestelyihin palattiin puolustusministeriön uuden esityksen muodossa. Ehdotus käskyksi *”Kotiseudun alueellisesta jaostasta sekä sotilaspiirien ja suojeluskuntapiirien sodan aikaisesta järjestelystä”* lähetettiin lausunnonle toukokuun alussa vuonna 1939. Ehdotuksessa sotilaspiirit ja suojeluskuntapiirit molemmat säilyisivät. Suojeluskuntain yliesikunnasta muodostettava kotijoukkojen esikunnan suunniteltiin johtavan selusta-alueita ja suojeluskuntajärjestöä. Suunnitelmassa yhdistettiin rintamantakaiset kotialueen tehtävät yhden johdon alle. Nämä tehtävät koskivat joukkojen henkilöstötäydennystä, sotatalouden järjestämistä selusta-alueella, ilmapuolustuksen ja väestönsuojelun yhdistämistä sekä kotiseudun yleisen järjestyksen turvaamista.⁶²²

Sotilaspiirien tehtäväksi jäi näistä henkilöstön täydentäminen kutsunnoin, sotatalouden järjestelyt ja ilmapuolustuksen kokonaissuunnittelu. Paikallisten suojeluskuntien tehtävät koskivat näin ilmapuolustuksen ja väestönsuojelun käytännön toteutusta ja yleisen järjestyksen turvaamista. Tehtäväkirjo muodostuikin monipuoliseksi, tarkoitetaan desanttien torjuntaa, liikenneyhteyksien ja muiden tärkeiden kohteiden suojaamista, yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitoa poliisin tukena, osallistumista ilmatorjuntaan ja -valvontaan, evakointien ja tilapäisten kuljetusten järjestelyä, osallistumista kulkuyhteyksien korjaustöihin ja sotavankien vartiointia. Tämän pitkän luettelon lisäksi suunnitelmassa mainittiin suojeluskuntatoimintaan perinteisemmin kuuluneet koulutustehtävät ja valistus- sekä propagandatyö.⁶²³

⁶²⁰ YE OPOS, 119/Op.1.sal., Mannerheimin esitys puolustusministerille, 4.4.1939, T 2862/2, KA, YE OPOS 128/Op.1.sal., Mannerheimin esitys puolustusministerille, 17.4.1939, T 2862/2, KA ja YE OPOS 189/Op.1.sal., Mannerheimin esitys puolustusministerille, 13.9.1938, T 2862/2, KA.

⁶²¹ Mannerheim G: Muistelmat II (1952), s. 106–107 ja Roudasmaa, Stig: Linnoittamistoiminta, artikkeli kirjasta *Talvisodan historia, osa 1*, WSOY, Porvoo 1978, s. 220–224.

⁶²² Selén (2001), s. 478–479.

⁶²³ Sama, s. 479.

Suojeluskuntain yliesikunta oli esitykseen tyytyväinen. Sotilaslääneiltä lausuntoon tuli sen sijaan kritiikkiä senkin edestä. Suojeluskunnille oli varattu suunnitelmassa runsaasti tehtäviä, mutta kykenivätkö ne suoriutumaan desantintorjunnasta, tärkeiden kohteiden vartiointitehtävistä, yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpidosta ja sotavankien vartioinnista? Tätä epäiltiin ilmeisen perustellusti. ”Työn runsauteen ja laatuunkin nähden luovutaan ehdotuksessa epäilyttävässä määrässä suojeluskuntajärjestön vapaaehtoisuusperiaatteesta.” Sekin oli totta. Edellä mainittu vastuu selusta-alueesta muuttaisi merkittävästi suojeluskuntien vapaaehtoisjärjestön luonnetta.⁶²⁴ Lausuntojen jälkeen jäätin odottamaan päätöstä, millainen sodan aikainen järjestely aluejärjestön ja suojeluskuntajärjestön välille päätettäisiin. Varmaa kuitenkin oli se, että vuodesta 1935 alkaneeseen järjestelyn etsimiseen oli mennyt liian kauan aikaa.

5.4.1. Ahvenanmaa ja rannikkoalue ensimmäisenä huolen aiheena

Suojeluskuntien masinoimien linnoittamistöiden jatkuessa edelleen Karjalan kannaksella, järjestettiin siellä myös 7–12.8.1939 suuret sotaharjoitukset. Harjoituksessa ”keltaiset” joukot olivat edenneet itärajalta ja työntäneet ”valkoiset” suojajoukot lähes Viipuriin, jonne hyökkäys oli saatu pysäytettyä. Kun valkoisten päävoimat oli keskitetty Viipurin koillispuolelle, aloitettiin yleishyökkäys keltaisen sivustan ja selustaan. Vapaaehtoiset linnoittamistyöt jatkuivat samaan aikaan harjoitusalueen ja rajan välillä. Viipurin alueella ei ollut linnoitustyömaita ennen syyskuun loppua. Tällöin siellä avattiin Talin alueelle uusi linnoitustyömaa.⁶²⁵ Linnoitustöiden jatkuminen edelleen Kannaksen itäosissa, lienee vaikuttanut myös sotaharjoitusalueen valintaan

Sotaharjoituksen alkaessa 7. elokuuta 1939, Mannerheim uusi huhtikuussa tekemänsä esityksensä. Hän esitti edelleen, ettei nyt palveluksensa päättäviä varusmiehiä vielä kotiutettaisi. Näin suojajoukon henkilömäärää olisi saatu kasvatettua. Hänen mielestään kotiuttaminen oli siirrettävä otollisempaan ajankohtaan. Esitys ei johtanut edelleenkään toimenpiteisiin.⁶²⁶

Saksan hyökkäystä Puolaan edelsi harhautusoperaatio ”Himmler”, jonka tavoitteena oli saada saksalaisten yleinen mielipide tukemaan Puolan valtausta. Operaatiossa ”puolalaisiksi” lavastetut saksalaiset hyökkäsivät Saksan raja-asemille ja ainakin yhdelle radioasemalle. Saksalainen lehdistö kirjoittikin hyvässä uskossa hyökkäystä edeltävänä päivänä (31.8.1939) Puolan raukkamaisesta hyökkäyksestä rauhanomaisen Saksan kimppuun.⁶²⁷

Ilmeisesti näiden uutisten myötä Suomessakin reagoitiin. Armeijassa määrättiin saksalaisen lehtiutisen kanssa samana päivänä yleinen lomakielto ja aloitettiin ympärivuorokautinen upseeripäivystys sotilaspiireissä, suojeluskuntapiireissä sekä joukko-osastoissa.⁶²⁸

⁶²⁴ Selén (2001), s. 479–480.

⁶²⁵ Mannerheim G: Muistelmat II (1952), s. 107–108 ja Roudasmaa (1978), s. 220–224.

⁶²⁶ Lindeman (1958), s. 47.

⁶²⁷ Lisätietoja operaatiosta esimerkiksi Richard Hargraves: Blitzkrieg Unleashed, he German Invasion of Poland, 1939, Stackpole Military History Series, Lontoo 2008.

⁶²⁸ PIM Sähkösanomat 1/J3, 1/J3a, 29.8.1939 ja 3/J3, 30.8.1939, T 22520/72, KA katso myös Lindeman (1958), s. 47 ja 49–50.

Ruotsin sotilasasiamies Curt Kempff soitti syyskuun 1. päivän aamuna 1939 kenraaliluutnantti Oeschille Saksan hyökkäyksen alkamisesta Puolaan. Hitlerin ja Stalinin viikkoa aikaisemmin solmima sopimus oli syyttänyt Euroopan ruutitynnyrin. Oesch ilmoitti asiasta sotamarsalkka Mannerheimille, joka päätti mennä saman tien kertomaan uutisen puolustusministeri Juho Niukkanelle. Mannerheimin kehotuksesta Oesch seurasi mukana. Ministerin virkahuoneella Mannerheim ilmoitti alkaneesta sodasta: ”*Uskooko herra Ministeri nyt vibdoinkin, että sota Euroopassa on syttynyt?*” Kysymyksellä Mannerheim halusi palauttaa puolustusministerin mieleen ne kerrat, jolloin hän oli huomauttanut poliittisen jännityksen kasvamisesta, ja vaatinut kiireellisempiä toimia puolustusvalmiutemme kohottamiseksi. Niukkanen ei vielääkään tahtonut uskoa, että sota oli syttymässä.⁶²⁹

Niukkanen epäuskosta huolimatta Mannerheim pyysi (1.9.1939) valtuuksia harkintansa mukaan kutsua elokuussa varusmiespalveluksensa päättäneet reserviläiset takaisin jääkäripataljooniin, ratsuväkiprikaatiin ja huoltorykmenttiin. Mannerheim tahtoi lisäksi käynnistää ylimääräisen harjoituksen Ahvenanmaalle tarkoitetulla pataljoonalla ja patteristolla. Samoin tuli aloittaa puolueettomuusmiehitys Suomenlahden rannikkolohkoilla ja Rannikkolaivastolla.⁶³⁰

Suomen hallitus julistautui puolueettomaksi Puolan ja Saksan välille syttyneessä sodassa 1. syyskuuta 1939. Puolueettomuusjulistuksen lisäksi puolustusministeriö valtuutettiin kutsumaan 7 500 erikoiskoulutuksen saanutta reserviläistä ylimääräisiin harjoituksiin.⁶³¹ Reserviläisten määrä vastasi edellisen syksyn ”*Syyskuun kriisin*” aikana palvelukseen kutsuttujen määrää ilman Vaasassa perustettua jalkaväkirykmenttiä.

Mannerheimin esitys sai näin osittaista vastakaikua, ja hallituksen istunnon jälkeen oli mahdollista kutsua Ahvenanmaalle tarkoitetut ruotsinkielinen polkupyöräpataljoona ja sen tukemiseen tarvittavaa tykistöä ylimääräisiin kertausharjoituksiin. Polkupyöräpataljoonan tykistönä käytettiin jo valmiiksi kertausharjoituksessa ollut raskasta patteria. Merivoimat siirtyvät rauhan ajan joukoillaan suojaryhmittymiseen 1. syyskuuta 1939. Rannikkolaivaston päävoimat siirrettiin (4.9.1939) Turun saaristoon.⁶³² Tällä pyrittiin todennäköisesti välttämään ”*Syyskuun kriisin*” aikainen tilanne, jolloin Rannikkolaivasto oli jäänyt hajautettuna Helsingin edustalle ilman mahdollisuutta osallistua Ahvenanmaalle mahdollisesti suuntautuvan mähinnousun torjuntaan.

Myös itärajalla kohotettiin valmiutta Saksan hyökkäyksen johdosta. Kannakselle sijoitetut jääkäripataljoonat (JP 1, JP 2 ja JP 4) saivat käskyn järjestää alueillaan jatkuvan tähytyksen yhteistoiminnassa Kannaksen rajavartioston, rannikkotykistön ja merivartiolaitoksen kanssa.⁶³³

⁶²⁹ Oesch (1960), s. 15 ja Öhquist (1950), s. 69.

⁶³⁰ Lindeman (1958), s. 47.

⁶³¹ Tervasmäki (1978b), s. 33 ja Kronlund (toim.), (1990), s. 548.

⁶³² PIM Puhelinsanommat, 4/J3 ja 3/6/J3 sekä 5/J3, 1.9.1939, T 22520/72, KA ja Luettelo, Kertausharjoitukset 2.9.1939, T 22520/145, KA katso myös Tervasmäki, (1978b), s. 33 ja Tervasmäki (et.al.1978), s. 94–95 ja Lindeman (1958), s. 47 sekä Myyryläinen (1989), s. 68.

⁶³³ Myyryläinen (1989), s. 68.

Ahvenanmaalle tarkoitetun polkupyöräpataljoonan ja patterin ylimääräinen harjoitus ei ratkaissut tilannetta lopullisesti. Oli selvää, että ylimääräinen harjoitus ei voisi kestää ikuisuutta. Ahvenanmaan miehittämiseen varalta oli löydettävä pidempiaikainen ratkaisu. Tätä varten aloitettiin valmistelemaan ruotsinkielisen Uudenmaan Rykmentin siirtämistä Helsingistä Turkuun.⁶³⁴ Siirron jälkeen ruotsinkielisiä joukkoja oli mahdollista pitää jatkuvasti valmiina Ahvenanmaalle siirtoa varten.

5.4.2. Viimeksi kotiutuneet saapumiserät kutsutaan ylimääräiseen harjoitukseen

Näihin aikoihin Neuvostoliiton läntisissä sotilaspiireissä havaittiin laajoja reservin kertausharjoituksia. Kaikkiaan aseisiin oli kutsuttu 2–3 miljoonaa miestä. Suomen vastaiselle rajalle Leningradin sotilaspiiriin näistä oli sijoitettu viisi divisioonaa. Kolme ryhmittyi Kannakselle, yksi pohjoisemmaksi Kantalahteen ja yksi Muurmansiin.⁶³⁵ Kertausharjoitukset johtuivat todennäköisesti Puolaan suuntautuvan hyökkäyksen valmisteluista, mutta sitähän suomalaiset eivät tienneet.

Venäläisten sotavalmisteluista oltiin tietoisia ja armeijakuntaa informoitiin näistä valmisteluista myöhään illalla 8. syyskuuta 1939. Uhkatason nousu myötä Mannerheimin tekemä ehdotus pantiin toimeksi. Suojajoukkojen vahvuutta lisättiin kutsuamalla 9. syyskuuta 1939 alkaen kaikkien armeijakunnan joukko-osastojen, ilmavoimien ja rajavartiostojen viimeksi kotiutunut saapumiserä takaisin palvelukseen.⁶³⁶

Mikkelin Jääkäripataljoona 3:lle (JP 3) käskettiin samalla suorittaa moottoriajoneuvojen ottaminen ja siirtyä suojajoukkokokoonpanossa Karjalan kannakselle. Jääkäripataljoona 3 oli organisoitu osaksi Muolaan Ryhmää, ja se oli ainut alueelta puuttuva Kannaksen suojajoukkojen jääkäripataljoonista. Korian Pioneeripataljoona sai myös käskyn perustaa 27. Pioneerikomppanian ja siirtää se Viipuriin. Tämän lisäksi kaikki jääkäripataljoonat saivat käskyn ryhtyä valmistelemaan Kannaksella sijainneita hävityskohteita.⁶³⁷ Tämä tarkoitti esimerkiksi rautatie- ja maantiesiltoja rajalta tulevien teiden suunnissa.

Uudenmaan Rykmentti sai käskyn siirtyä 16. syyskuuta 1939 aamusta alkaen suojajoukkokokoonpanossa Turkuun. Siirtyminen Turkuun mahdollisti Ahvenanmaalle siirtoa varten ylimääräisessä harjoituksessa olleen polkupyöräpataljoonan reserviläisten kotiuttamisen. Samalla vaihdettiin myös harjoituksessa olleen tykistöyksikön henkilöstö.⁶³⁸ Tällä tavoin ruotsinkielisen joukon Ahvenanmaalle siirtämiseen liittyvät ongelmat oli ratkaistu tilanteen pitkittyessä.

⁶³⁴ Tervasmäki, (1978b), s. 33.

⁶³⁵ Kronlund (toim.), (1990), s. 549.

⁶³⁶ Puhelinsanommat, 10/J3, 9.9.1939,14/J3, 11.9.1939 ja 15/J3 12.9.1939, T 22520/72, KA ja Öhquist (1950), s. 69. Katso myös Lindeman (1958), s. 48.

⁶³⁷ Puhelinsanommat, 11/J3 ja 12/J3, 9.9.1939, T 22520/72 KA. Katso myös Lindeman (1958), s. 48 sekä Myyryläinen (1989), s. 70.

⁶³⁸ PIM Puhelinsanoma, 20/J3, 14.9.1939, T 2862/2, KA ja PIM 634/39.J3.sal., Käsky Er.PPP/T:tä koskevien ylimääräisten harjoitusten lopettamisesta Turussa ja järjestelyistä Turkuun sijoitettuun raskaaseen kanuunapatteriin nähden, 13.9.1939, T 2862/2, KA.

Viron saadessa neuvottelukutsun Moskovaan, suomalaiset olivat siitä hyvin informoituja. Marsalkka Mannerheim sai tiedon Virolle esitetyistä uhkavaatimuksista ollessaan Kannaksella katsomassa tykistön koeammuntoja. Viron uhkavaatimuksilla oli vaikutusta myös valmiustasoon. Sotaväen päällikkö käski 21. syyskuuta 1939 armeijakunnan valmistautua hävitysten toimeenpanoon Kannaksella. Sytyttimet sai tosin kiinnittää vasta sotaväen päällikön käskyllä.⁶³⁹

Kannakselle ryhmittyneiden jääkäripataljoonien kalustoa täydennettiin. Jääkäripataljoonille (JP 1, JP 2 ja JP 4) annettiin lupa ottaa käyttöönsä niille sopimuksilla varatut moottoriajoneuvot.⁶⁴⁰ Seuraavana päivänä käskettiin tehostaa S-varastojen, varikoiden ja puolustusministeriön alaisten teollisuuslaitosten vartiointia. Näitä teollisuuslaitoksia olivat valtion patruunatehdas, valtion ruutitehdas, valtion kivääritehdas, valtion tykkitehdas, valtion sytytintehdas, ammuslataamo, miinavarikko ja lentokonetehdas.⁶⁴¹

Kuva 47: *Suojajoukkoja matkalla Udellekirkolle, SA-kuva*

⁶³⁹ Puhelinsanoma, 23/J3, 21.9.1939, T 22520/72, KA, Myyryläinen (1989), s. 70–71 ja Öhquist (1950), s. 71.

⁶⁴⁰ Puhelinsanoma, 23/J3, 21.9.1939, T 22520/72, KA ja Myyryläinen (1989), s. 70–71.

⁶⁴¹ Puhelinsanoma, 24/J3, 22.9.1939, T 22520/72, KA ja Lindeman (1958), s. 48 ja 23.

Salmin rajavartioston käskettiin 23. syyskuuta 1939 kutsua palvelukseen viimeisimpänä kotiutuneiden varusmiesten lisäksi myös huhtikuussa kotiutunut saapumiserä ja äskettäin kotiutuneet johtajat.⁶⁴² Tällä yritettiin todennäköisesti suurentaa Laatokan pohjoispuoleisen alueen pieneksi jäänyttä suojajoukon määrää. Suojajoukkojen päävoimaksi tällä alueelle suunniteltuja erillispataljoonia, kun ei vielä saanut perustaa.

Sama ongelma oli myös pohjoisempana. Lapin sotilaspiirin kesäkuussa kotiutuneita reserviläisien kutsuttiin ylimääräisiin harjoituksiin Petsamon suuntaa varten ja puolueettomuusmiehityksen toimeenpanemiseksi Jäämeren rannikolla. Kutsuttujen määrä oli tosin vain muutamia kymmeniä reserviläisiä.⁶⁴³

Liikekannallepanovalmiutta kehitettiin myös muuten kuin joukkojen siirroilla ja äskettäin kotiutuneiden kutsumisella takaisin palvelukseen. Syyskuun aikana rauhan ajan varuskunnissa pidettiin lukuisia liikekannallepanoharjoituksia. Tarkastuskertomusten mukaan harjoitukset onnistuivat hyvin ja järjestelmä näytti toimiva. Todennäköisesti provokaatiosyytösten estämiseksi näiden harjoitusten pitäminen kiellettiin Neuvostoliiton rajan läheisyydessä.⁶⁴⁴

Aluejärjestön kohtalo joukkojen perustamisen jälkeen oli kuitenkin vielä edelleenkin päättämättä. Joukkojen perustamisen alettua aluejärjestön korkeimmat upseerit tulisivat lähes kokonaisuudessaan lähtemään perustamiensa joukkojen mukaan. Tämä ongelma oli havaittu jo edellisen vuoden ”*Syyskuun kriisin*” aikana. Tilanne alkoi kiristyä, mutta asialle ei oltu edelleenkään tehty mitään.

Puolustusministeriö aloitti ongelman ratkaisemisen käskemällä 26. syyskuuta 1939 aluejärjestön ja suojeluskuntajärjestön välisistä suhteista kotiseudulla. Päätöksessä oli huomioitu niin kevään lausuntokierroksella ehdotuksesta annettu kritiikki kuin useiden muiden vuosien varrella tehtyjen ehdotusten sisällöt. Päätös vastasikin enemmän vuoden 1938 ”*Syyskuun kriisin*” jälkeistä ehdotusta.⁶⁴⁵

Ratkaisun mukaan suojeluskuntain yliesikunnasta muodostettavasta kotijoukkojen esikunnasta tehtiin kotiseudun korkein johtoporras. Aluejärjestö lakkautettiin sotatilan tultua voimaan ja suojeluskuntajärjestö otti vastuun sotilaspiirien perustamistehävistä. Kaksinkertaisesta piirijaosta luovuttiin ja aluejärjestö yhdistettäisiin suojeluskuntajärjestöön. Nämä olivatkin nyt tehdyn päätöksen ja kevään ehdotuksen suurimmat muutokset. Suojeluskuntien runsas tehtäväkirjo kotialueella säilyi entisenlaisena. Vielä tässä vaiheessa ajatuksena oli, että sotilaspiirit liitetään osaksi suojeluskuntapiirejä, alueellisten suojeluskuntien pysyessä paikoillaan. Suojeluskuntapiirien määrä säilyisi pienistä rajojen siirroista huolimatta ennallaan 22 kappaleessa.⁶⁴⁶

Oli selvää, että asiat lähtisivät luistamaan päätöksen jälkeen ja vuosien kitkatekijät jäisivät taka-alalle. Koko aluejärjestelmä tulisi olemaan sodan aikana muutoksen kourissa. Sotilaspiirien ja suojeluskuntapiirien päälliköt olivat esimerkiksi mitä todennä-

⁶⁴² Puhelinsanoma, 26/J3, 23.9.1939, T 22520/72, KA ja Lindeman (1958), s. 49.

⁶⁴³ Lindeman (1958), s. 49 ja Myyryläinen (1989), s. 69–70.

⁶⁴⁴ PIM:n Puhelinsanoma, SkY:lle, 22.9.1939 klo 18.95, T 22520/145, KA ja Myyryläinen (1989), s. 70 sekä Öhquist, (1950), s. 71.

⁶⁴⁵ Lindeman (1958), s. 55 ja Selén (2001), s. 480–481.

⁶⁴⁶ Samat.

köisimmin lähdössä sodan aikana rintamalle. Sodan aikaisiksi piiripäälliköiksi tulikin määrätä iäkkäämpiä ja vähemmän rintamakelpoisia upseereita. Näitä vaihtoehtoja pohdittiinkin piiripäälliköiden kokouksessa 25. syyskuuta 1939. Suojeluskuntain yliesikunnan esikuntapäällikkö Armas Martola ja sotaväen päällikkö Hugo Österman sopivatkin nimilistan sodan ajan piiripäälliköistä, ja puolustusministeri hyväksyi nimilista 30. syyskuuta 1939. Heidän joukossaan oli runsaasti kokeneita piiripäälliköitä. Aikaa kuvaa hyvin se, että sekaan oli mahtunut myös Mäntsälän kapinan jälkimainingeissa vakanssinsa menettäneitä, mutta nyt sodan lähestyessä taas käyttökelpoisia upseereita.⁶⁴⁷ Yhteisymmärryksestä ja asioiden eteenpäin menemisestä huolimatta oli selvää, että aluejärjestön tehtävien hoitaminen ei hoituisi parhaimmalla mahdollisella tavalla suojeluskuntapiirien rajoja noudattaen.

5.4.3. Suojajoukkojen liikekannallepano 6.–11.10.1939

Kun tieto Neuvostoliiton 5. lokakuuta 1939 esittämästä neuvottelukutsusta saapui Suomelle, myöntyi puolustusministeri Niukkanen sotamarsalkka Mannerheimin syyskuun 22. päivänä tekemään esitykseen suojajoukkojen täydestä liikekannallepanosta. Suojajoukkojen liikekannallepano ja ryhmittäminen operatiivisten suunnitelmien mukaisesti aloitettiin 6. lokakuuta 1939.

Itärajan varuskuntien joukko-osastot olivat jo siirtyneet suojaamaan liikekannallepanoa. Nyt annettu käsky tarkoitti kaikkien suojajoukoille tarkoitettujen reserviläisten kutsumista palvelukseen ja siirtämistä ryhmitysalueilleen. Tämä tarkoitti, että oli ryhdyttävä kutsumaan suojajoukon reserviläisiä ylimääräisiin harjoituksiin:

- Kannakselle ryhmittyneiden jääkäripataljoonien kuormastojen perustamiseksi,
- Kannaksen ja itärajan disponibiliteettijoukoiksi.
- Ilmatorjuntajoukkojen siirtämiseksi aseisiin ja ilmavalvontaverkon perustamiseksi,
- Ahvenanmaalle tarkoitettujen joukkojen perustamiseksi ja
- Suomen valkoisen kaartin (Helsinki), Porin Rykmentin (Turku), Pohjan Rykmentin (Kuopio), Tampereen Rykmentin (Lahti), KTR 3 (Tuusula) ja KTR 1:n (Hämeenlinna) perustamien suojajoukkojen täydentämiseksi.⁶⁴⁸ Viimeksi mainitut suoja-joukot olivat perustamisen jälkeen keskitettävä Kannakselle.

⁶⁴⁷ Selén (2001), s. 478 ja 483–484. Katso myös Martolan Pk 1440/61, kansiossa on useita vaihtoehtoja piiripäälliköiksi ja heille lokakuussa 1939 pidetyn kurssin ohjelma.

⁶⁴⁸ Lindeman (1958), s. 48–49.

Rauhan ajan armeija siirtyi nyt lopullisesti suojajoukkokokoonpanoon.⁶⁴⁹ Toimeenpanolla oli tällöin hallituksen siunaus. Armeijakunnan joukot keskitettiin Kannakselle suojajoukkokokoonpanoon. Kannaksen, Käkisalmen, Lieksan ja Kainuun sotilaspiirit kutsuivat kaikki reserviläisensä ylimääräiseen harjoitukseen. Joensuun sotilaspiirissä kutsuttiin kaikki suojajoukkoihin kuuluvat osat palvelukseen. Nämä sotilaspiireistä kutsutut kuuluivat pääsääntöisesti edellä mainittuihin disponibiliateettijoukkoihin. Tärkeimpiä sotilaspiirien perustamia suojajoukkoja olivat suojeluskuntien ja rajavartiostojen rungoille organisoidut erillispataljoonat. Suojajoukkojen reserviläisille oli kerrottava kyseessä olevan linnoitustyöt.⁶⁵⁰ Osa käskyistä annettiin puhelinsanomina ja illalla käskettiin suojajoukon liikekannallepano esikäsky-yhdistelmän määrämuotoisilla ja valmistelluilla käskyillä.⁶⁵¹

Vaasan sotilaspiirille annettiin 6. lokakuuta 1939 käsky kutsua Ahvenanmaalle tarkoitettu JR 22 ylimääräisiin harjoituksiin. Samalla kutsuttiin myös Ahvenanmaan joukkojen polkupyöräpataljoona ja patteristo.⁶⁵² Ahvenanmaalle tarkoitettujen joukkojen perustamisen jälkeen Turkuun lähetetty ruotsinkielinen Uudenmaan Rykmentti voitiin siirtää osaksi Kannaksen suojajoukkoja. Näin tapahtuikin. Uudenmaan Rykmentti siirtyi 1. Prikaatin organisaatioon 10. lokakuuta alkaen.⁶⁵³

Eino Tirronen on kuvannut tuota suojajoukkojen perustamishetkeä ollessaan töissä Kenttätykistörykmentti 1 Hämeenlinnassa: *”Suunnitelmien mukaan KTR 1 muodosti suojajoukkoihin kuuluvan sotavahvuisen patteriston, jota täydennettiin reservinupseereilla ja sopimusteitse otetuilla hevosilla ja ajoneuvoilla. Patteriston komentajaksi tuli rykmentin patteristoupseeri ja yksiköiden päälliköiksi patterien varapäälliköt. Kubunkin patteriin jäi vain yksi nuorempi upseeri muiden tullessa reservistä.”* Reserviläisiä alettiin kutsua 6.10.1939 ylimääräisiin kertausharjoituksiin. Suojajoukkopatteristo varustettiin sotavahvuiseksi. Reservin upseereita alkoi saapua, samoin sopimushevosia ja -autoja maakunnasta. Ammuksia, muonaa ja rehua ajettiin varastoista, henkilökunnalle jaettiin kovat patruunat. Kaikki tapahtui nopeasti. Patteristo lähti Hämeenlinnasta 7.10. kahtena junakuljetuksena Karjalan kannakselle. Muu osa rykmentin kantabenkilökuntaa jäi kenttäarmeijan perustamistehtäviin.”⁶⁵⁴ Tirronen oli itsekin yksi Hämeenlinnaan jääneistä ja kenttäarmeijaan sijoitetuista.

⁶⁴⁹ PIM:n puhelinsanomamat 49-68/J3, 7.10.1939, T 22520/72, KA

⁶⁵⁰ PIM:n puhelinsanomamat, 30-38/J3, 5.10.1939, T 22520/72, KA ja Lindeman (1958), s. 49-50 sekä Myyryläinen (1989) s. 72.

⁶⁵¹ PIM:n puhelinsanoma, 44/J3, 6.10.1939, T 22520/72, KA

⁶⁵² PIM:n puhelinsanomamat, 39/J3 6.10.1939, T 22520/72, KA ja Myyryläinen (1989) s. 72.

⁶⁵³ PIM:n Puhelinsanoma 5.10.1939 klo 18.00 UR:lle, T 22520/145, KA ja Tervasmäki (et.al. 1978), s. 99.

⁶⁵⁴ Tirronen Eino, Jylsivät tykit, Arvi A. Karisto Oy, Hämeenlinna 1980, s. 11.

Kannaksella perustetuista suojajoukoista esimerkiksi käy Vilho Pösön siellä perustama patteri. Patteri perustettiin Kannaksella Mannersaaren kartanossa vajaan kilometrin päässä Pölläkkälän kylän keskustasta. Hevoset patteri sai lähikylistä hevosotolautakunnan jakamana. Patteri perustettiin pääosin reserviläisistä, joista puolet oli koulutettu varusmiesaikana kenttätykistössä. Kun tähän lisättiin paikallisesta suojeluskunnasta sijoitettu tykistö-koulutettu runkohenkilöstö, nousi tykistö-koulutettujen määrä kahteen kolmannekseen. Tätä täydensi vielä kolme vuotta aiemmin pidetty reservin kertausharjoitus, johon patteri oli osallistunut. Patterin sotavarusteet olivat miltei täydelliset. Vakavin puute koski radiota. Perustaminen kesti kolme päivää. Patteri oli 10. lokakuuta 1939 valmiina siirtymään suojajoukkojen yleiseksi reserviksi ryhmitysalueelleen Säiniöön lähelle Viipuria.⁶⁵⁵

Suojajoukkojen määrä nousi hallituksen valtuuttamalla ylimääräisillä harjoituksilla, viimeisimpien kotiutuneiden saapumiserien ja suojajoukkojen loppujen reserviläisten kutsumisella täyteen vahvuuteensa. Kaikkiaan suojajoukkoihin oli 7. lokakuuta 1939 mennessä kutsuttu noin 47 000 reserviläistä. Kun tähän lisättiin rauhan ajan armeija, vahvuus nousi suojajoukon osalta pitkälle yli 77 000 mieheen. Suojajoukkojen täysi liikekannallepano oli suoritettu loppuun kolmessa päivässä, ja ne olivat 11. lokakuuta 1939 ryhmitettyinä keskitysalueilleen muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Poikkeuksen tekivät Ahvenanmaan puolustukseen tarkoitettut joukot ja eräät Laatokan pohjoispuolelle sijoitetut erillispataljoonat.⁶⁵⁶

Ilmapuolustuksen joukot olivat tässä vaiheessa kutsuttu kokonaisuudessaan palvelukseen.⁶⁵⁷ Merivoimat ja rannikkolohkot taas oli vahvennettu sodanuhkakokoonpanoon. Laatokan ja Suomenlahdenrannikkolohkoille kutsuttiin sodanuhkakokoonpano A, joka koostui kantahenkilökunnasta, varusmiehistä, suojeluskuntalaisista, Merivartiolaitoksen henkilöstöstä ja reserviläisistä. Perämerellä rannikkolohkoja vahvennettiin keveämmin. Vahventaminen tarkoitti siellä ainoastaan kutsua suojeluskuntalaisilla ja Merivartiolaitoksen henkilöstöllä.⁶⁵⁸

5.4.4. Kolme divisioonaa perustetaan vaarallisimpiin suuntiin 7.10.1939 alkaen

Suojajoukon jälkeen seuraavana oli vuorossa kenttäarmeijan perustaminen. Valmistelu aloitettiinkin samalla suojajoukkojen perustamisen kanssa. Liikekannallepanoon varauduttiin miehittämällä sotilaspiirien viestiverkko käskyjen vastaanottamista varten, suojaamalla rautateiden tärkeät kohteet, siirtämällä ilmatorjuntajoukot suunniteltuihin aseisiin sekä perustamalla radankorjauskomppaniat. Kaksi radankorjauskomppaniaa olivatkin onnekaasti olleet valmiiksi kertausharjoituksessa Raudun alueella.⁶⁵⁹

⁶⁵⁵ Pösö Vilho: Patterin päällikkönä talvisodassa, Arvi. A. Karisto Oy, Hämeenlinna 1982, s. 20–26.

⁶⁵⁶ Ilmoitus 7.10.1939 ylimääräisiin harjoituksiin kutsuttujen reserviläisten lukumäärästä, T 22520/145, KA ja Myyryläinen (1989), s. 73.

⁶⁵⁷ PIM:n puhelinsanoma, 70/J3, 8.10.1939, T 22520/72, KA

⁶⁵⁸ PIM:n puhelinsanoma, 78/J3, 9.10.1939, T 22520/72, KA ja Merivoimien komentajan esitys sumiehityksestä, 9.10.1939, T 22520/145, KA

⁶⁵⁹ Luettelo, Kertausharjoitukset 2.9.1939, T 22520/145, KA ja Lindeman (1958), s. 50.

Kenttäarmeijan divisioonien keskittämisessä toiminta-alueilleen rautatieyhteyksien toimivuus oli avainasemassa. Ilmatorjuntajoukkoja ryhmitettiinkin suojaamaan tärkeimpiä kaupunkeja ja keskityskuljetusten kannalta kriittisiä liikenteen solmukohtia. Perustettujen joukkojen keskityskuljetusten onnistumiseksi Kannaksen alue oli tärkein. Junakuljetusten piti päästä varmuudella määrääsemilleen. Tämän varmistamiseksi määrättiin Viipurin suojeluskunta miehittämään Kannaksen alueella suunnitelman mukaiset vartiopaikat. Kuljetusten kannalta herkkiä kohtia olivat erityisesti rautatiesillat. Sotilaspiirejä käskettiin toimeenpanemaan omat rautatievartiosuunnitelmansa.⁶⁶⁰

Suojajoukkojen vielä siirtyessä ryhmitysalueilleen, päätettiin samanaikaisesti aloittaa myös osittainen kenttäarmeijan joukkojen perustaminen. Tässä vaiheessa kenttäarmeijaa ei vielä käsketty perustaa kokonaan. Tarkoituksena oli saada mahdollisimman nopeasti vahva puolustus uhanalaisimpiin suuntiin Karjalan kannakselle ja Laatokan pohjoispuolelle. Tässä osittaisessa liikekannallepanossa käskettiin 7. lokakuuta 1939 ylimääräiseen harjoitukseen kolme divisioonaa (5.D, 10.D ja 12.D).⁶⁶¹ Kaikkiin puolustushaaroihin kutsuttujen määrä nousi tässä vaiheessa noin 180 000 mieheen.⁶⁶²

Perustetuista yhtymistä 5. Divisioona ryhmitettiin Uudenkirkon ryhmän taakse Viipuriin johtavan tien suunnalle (Summan – Muolaanjärvi alueelle). Kannaksen toiselle laidalle Taipaleeseen, Raudun ryhmän taakse ja Käkisalmeen johtavalle tielle taas keskitettiin 10. Divisioona. Karjalan sotilasläänin perustama 12. Divisioona sijoitettiin Laatokan pohjoispuolelle.⁶⁶³

Viipurin tien suuntaan ryhmitetty 5. Divisioona otti tällä päätöksellä 4. Divisioonalle suunnitellun ryhmitysalueen.⁶⁶⁴ Turun alueella perustetun 5. Divisioonan keskittäminen Kannakselle oli todennäköisesti poliittisesti helpompi ratkaisu kuin Helsingin ympäristössä perustettavan 4. Divisioonan palvelukseen kutsumisen aloittaminen.

Samalla käskyllä perustettiin myös puolustusvoimien johtamisen kannalta tärkeimmät osat. Tämä tarkoitti päämajaa, Kannaksen armeijan esikuntaa ja II, III sekä IV armeijakunnan esikuntaa. Ensimmäiseksi liikekannallepanopäiväksi määrättiin näille joukoille ja johtoportaille tiistai 10. lokakuuta 1939.⁶⁶⁵

Päämajan piti alkuperäisen suunnitelman mukaan johtaa Kannaksen armeijakuntia suoraan, eikä Kannaksen armeijan esikuntaa edes ollut suunnitelluissa perustamistehtävissä. Muutos Kannaksen sotatoimien johtamisen uudelleenjärjestämiseksi oli todennäköisesti ollut suunnitteilla jo pidempäänkin. Ilmeisesti tarve muutokseen oli havaittu keväällä Tuusulassa 1939 pidetyn ylimmän johdon sotapelin tulosten perusteella ja päätös oli vahvistunut elokuun suuressa sotaharjoituksessa.⁶⁶⁶

⁶⁶⁰ Puhelinsanoma, 71/J3, 8.10.1939, T 22520/72, KA ja Myyryläinen (1989), s. 75.

⁶⁶¹ Lindeman (1958), s. 51–53 ja Tervasmäki Vilho, Pertti Kilkki & Ahto Sampo (toim.), Suomen puolustusvoimat, Sotahistoriallinen tutkimuslaitos XII, WSOY, Porvoo 1971, s. 90–91 ja Tervasmäki (1978b), s. 34.

⁶⁶² Ilmoitus 7.10.1939 ylimääräisiin harjoituksiin kutsuttujen reserviläisten määrästä, T 22520/145, KA.

⁶⁶³ Tervasmäki (et.al. 1971), s. 90–91 ja Tervasmäki (1978b), s. 34 ja Lindeman (1958), s. 51–53.

⁶⁶⁴ Lindeman (1958), s. 53.

⁶⁶⁵ Tervasmäki (et.al. 1971), s. 90–91, Tervasmäki (1978b), s. 34 ja Lindeman (1958), s. 51–53.

⁶⁶⁶ Tervasmäki (et.al. 1978), s. 85 ja 91, Lindeman (1958), s. 51–53 ja Hartikainen, Pertti (diss.): Hugo Österman Sotaväen päällikkö – rakentaja ja puolustaja, Tammer-Paino Oy, Tampere, 2001, s. 223.

Muutos mahdollistui, kun kenraaliluutnantti Harald Öhquistin vastuulle käskettiin Kannaksen suojajoukkojen lisäksi 7. lokakuuta 1939 myös pääpuolustusaseman II armeijakunta. Näin Öhquistin I armeijakunta muutti nimensä ja Kannaksen suojajoukot jaettiin myöhemmin pääpuolustusaseman kahden (II ja III) armeijakunnan kesken.⁶⁶⁷

Muutos johtamisrakenteessa vapautti pääpuolustusasemaan suunnitellun II armeijakunnan henkilöstön (rauhan ajan 1. Divisioonan esikunnasta) Kannaksen armeijan esikunnan rungoksi. Armeijan esikuntaa täydennettiin lisäksi puolustusministeriön henkilöstöllä. Esikunta sijoitettiin Imatran Valtionhotelliin ja sen komentajaksi määrättiin sotaväen päällikkö kenraaliluutnantti Hugo Österman.⁶⁶⁸

Pentti Hartikainen on esittänyt kirjassaan lähteidensä perusteella, että Kannaksen armeijan esikuntaa tarvittiin ennen kaikkea koordinoimaan joukkojen toimintoja siinä tapauksessa, jos liikekannallepanossa perustetut divisioonat eivät sodan puhjetuusta ehtisi ajoissa miehittämään pääpuolustusasemaa. Tai myös silloin, jos asema murtuisi nopeasti, ja vetäytyminen kävisi pakolliseksi.⁶⁶⁹

Ainakin ensimmäisestä Hartikaisen esittämästä perustelukohdasta on vaikea olla samaa mieltä. Esikuntaa ei ainakaan käytetty tähän, ja se tiedettiin perustamishetkellä, ettei sitä siihen tultaisi käyttämäänäkään. Österman oli siirtymässä esikuntineen Imatralle 12. lokakuuta 1939⁶⁷⁰. Tällöin suojajoukot olivat valmiina ryhmitysalueillaan ja päässeet sinne ilman taistelua. Samoin olivat matkalla ja osittain valmiina ryhmitysalueilla, kolme uhanalaisimpaan suuntaan etukäteen keskitettyä divisioonaa. Eikä Österman olisi vielä pystynyt edes vaikuttamaan edellä mainittuun sotatoimen vaiheeseen. Esikuntahan oli vasta päätetty perustaa. Se oli vielä ilman toteuttamiskelpoisia suunnitelmia. Vaihtoehdoksi jäi siis enää Kannaksen armeijan esikunnan käyttäminen koordinoimaan tilannetta, jos pääasema murtuisi nopeasta ja vetäytyminen olisi pakollista. Edellä kerrotuilla perusteilla on helppo yhtyä Hartikaisen esittämään arvioon Kannaksen armeijan esikunnan perustamisaikataulusta. Tuskin oli viisasta lykätä tärkeän kysymyksen ratkaisua niin pitkälle kuin nyt tehtiin.

Ahvenanmaalle ei ollut vielä lähetetty joukkoja, mutta siihen varauduttiin nostamalla johtamisvalmiutta. Sotakorkeakoulun henkilöstöstä muodostettiin 8. lokakuuta 1939 johtoporras Ahvenanmaan puolustamista varten. Seuraavana päivänä esikunta siirtyi Turkuun ja aloitti työnsä.⁶⁷¹ Tässä vaiheessa annettiin myös käsky kaikkien ilmavoimien reserviläisten kutsumisesta palvelukseen.⁶⁷²

⁶⁶⁷ YE OPOS Maavtsto, 473/Op.1.sal., 5.10.1939, Kannaksen Armeijan komentosuhteiden järjestely, T 2862/2, KA ja Öhquist (1950), s. 73–85.

⁶⁶⁸ Lindeman (1958), s. 51–53 ja Tervasmäki (et.al. 1971), s. 90–91 ja Myyryläinen (1989), s. 70.

⁶⁶⁹ Hartikainen (2001), s. 223.

⁶⁷⁰ Öhquist (1950), s. 76.

⁶⁷¹ Puhelinsanoma, 69/J3, 8.10.1939, T 22520/72, KA.

⁶⁷² Puhelinsanoma, 70/J3, 8.10.1939, T 22520/72, KA ja Lindeman 1958), s. 51.

Sotaväen päällikkö ja tuleva Kannaksen armeijan komentaja kenraaliluutnantti Hugo Österman käski 9. lokakuuta 1939 alistaa tasavallan presidentin määräyksestä rauhan ajan joukko-osastoissa olevat osat ja sotilasläänit suojeluskuntien päällikölle kenraaliluutnantti Lauri Malmbergille. Alistaminen tapahtui sen jälkeen, kun niiden perustamat kenttäarmeijan joukot siirtyvät keskityskuljetuksin pois perustamispaikoiltaan.⁶⁷³

Tässä vaiheessa oli selvää, että keskittämisvaihtoehdoksi tulisi defensiivisempi vaihtoehto. Keskityskuljetukset käskettiin jo 9. lokakuuta 1939 toimeenpanna VK 2:n mukaisesti. Poikkeukset oli käsketty erikseen. Tästä hiukan muunnellusta keskittämissuunnitelmasta käytettiin nimeä ”VK Karjalan kannas”.⁶⁷⁴ Syyt viimehetken muutoksiin on helposti nähtävissä. Uuden Kannaksen armeijan esikunnan perustaminen, 5. Divisioonan ja 4. Divisioonan paikan vaihtaminen pääasemassa toistensa kanssa sekä muut ryhmittymiseen tulleet pienemmät muutokset aiheuttivat keskityssuunnitelmaan tarkastustarpeita.

5.4.5. Täysi liikekannallepano 12.–20.10.1939

Suojajoukkojen ryhmittymisen jälkeen osittaisessa liikekannallepanossa perustettujen kolmen divisioonan ollessa siirtymässä ryhmittämisalueilleen, voitiin perustaa myös loput kenttäarmeijasta. Tässä vaiheessa ensimmäisen neuvottelukierros oli käynnissä Moskovassa, eikä tilanteeseen ollut tullut neuvottelukutsun jälkeen muutoksi. Voidaankin todeta, että Suomen kenttäarmeijan liikekannallepanossa ei jääty odottamaan Moskovan neuvottelujen tuloksia. Koko kenttäarmeija oli päätetty käskeä ylimääräiseen harjoitukseen ja siten saattaa se kokonaisuudessaan liikekannalle.

Puolustusneuvoston puheenjohtaja teki 11. lokakuuta 1939 puolustusministeriölle esityksen täydestä liikekannallepanosta. Käsky yleisestä liikekannallepanosta annettiin torstaina 12. lokakuuta 1939. Joukot perustettiin edelleen kutsumalla ne ylimääräiseen harjoitukseen. Käsky koski tällöin vielä perustamattomia joukkoja. Perustamattomien joukkojen I liikekannallepanopäiväksi määrättiin lauantai 14. lokakuuta 1939.⁶⁷⁵

Kantahenkilökunta muodosti kenttäarmeijan tärkeimmän osan. Heidät oli sijoitettu etukäteen perustettaviin joukkoihin, ja heidän luovuttamisesta aluejärjestölle oli kirjoitettu vihreä ”*Liikekannallepanomääräys*”. Määräyksessä oli mainittu sijoitetun arvo, nimi, rauhan aikainen joukko-osasto ja sijoitus liikekannallepanossa. Sijoituksesta selvisi sodan aikaisen yksikön sarjanumero, tehtävä yksikössä, ilmoittautumispaikka ja -aika.⁶⁷⁶

Sotakorkeakoulusta juuri valmistunut, myöhemmin puolustusvoimain komentajaksi edennyt, silloinen majuri Sakari Simelius on muistelmissaan kuvannut kenttäarmeijan

⁶⁷³ SKY, nro 1656.39.Ia/957.sal., Ylimääräisten harjoitusten yhteydessä sk.püireille tulevia erinäisiä tehtäviä, 19.10.1939, Pk 1440/61, KA, Plm nro 707/3.J 3.sal. Plm TP-käsky nro 47, 22.9.1939, Pk 1440/61, KA ja Lindeman (1958), s. 51

⁶⁷⁴ Lindeman (1958), s. 51 ja Öhquist (1950), s. 75–76 sekä Hartikainen (2001), s. 224.

⁶⁷⁵ Lindeman (1958), s. 52.

⁶⁷⁶ Haaki, Toivo William: Suomen puolustusvoimain saattaminen sodankannalle kesäkuussa 1941 ja niissä sodan aikana tapahtuneet tärkeimmät muutokset sekä pääosien kotiuttaminen 1944, Helsinki 1950, Pk 1028/3, KA, s. 62.

liikekannallepanoa. Hän oli saanut 12. lokakuuta 1939 liikekannallepanomääräyksen 4. Divisioonan huoltopäälliköksi: *”Aikaisemmin olin liikekannallepanosuunnitelmassa ollut sijoitettuna Kenttätäydennysprikaatin esikuntapäälliköksi, mutta jostain syystä tehtävä oli muutunut. Minulla ei ollut minkäänlaista kuvaa 4. Divisioonan joukoista, kun seuraavana aamunvarhaisena ilmoitanduin Uudenmaan sotilasläänin esikunnassa eversti Bjarne Nordensvahnille, joka tuli toimimaan divisioonan komentajana. Esikuntapäällikkönä oli majuri E. Hülphers ja operatiivisen toimiston päällikkönä Holger Kraemer. Viimeksi mainittu informoi minua lyhyesti, ja siinä yhteydessä selvisi missä joukkoja muodostettiin. Tärkeintä minulle oli kuitenkin tietää missä ja miten 4. Divisioonan huoltomuodostelmat perustettiin ja mikä oli divisioonan huoltotilanne. Katsoin tärkeimmäksi tehtäväkseni kiertää perustamispaikoissa saadakseni kuvan joukkojen tilasta. Samalla saatoin opastaa reservistä kutsuttuja huoltomuodostelmien johtajia. Niinpä varsinkin keskityskuljetusten alkaessa kuormausten opastaminen oli välttämätöntä, sillä harvat johtajista olivat joutuneet johtamaan kuormausta. Näin kiersin Helsingin kouluissa, työväentalolla, Tuusulassa ja Keravalla pari kolme päivää ja osin yötäkin.”*⁶⁷⁷

Simeliuksen tarkastuskierros suuntautui myös divisioonan jalkaväkirykmentti 11 perustamispaikoille. Simeliusta kiinnostaneet rykmentin kolonnat (kuljetusmuodostelmat) perustettiin Leppävaarassa uudella suomalaisella kansakoululla. Rykmentin hevostärrit ja niiden mukana sadat hevoset koottiin Eläintarhaan, Ensi linjan varrella sijainneiden talojen pihoille, Alppilan puistoon ja Vallilan ruotsinkielisen kansakoulun kentälle. Rykmentin pataljoonat sen sijaan perustettiin Kallion, Vallilan ja Sörnäisten kaupungin osissa.⁶⁷⁸

Rykmentin sotavalmiustarkastus pidettiin Sörnäisissä Hämeentien varrella olevalla Haapaniemenkentällä (nykyisin Väinö Tannerin kenttä). *”Komppania toisensa jälkeen marsi rykmentin komentajan katselmukseen. Rivissä nähtiin virkapuvun rinnalla työpusero, huopabattu, pitkät siviilihousut ja puolikengät.”*⁶⁷⁹ Sotavalmiustarkastus oli liikekannallepanosuunnitelman ja operatiivisen suunnittelun liitoskohta. Liikekannallepanojärjestelmän näkökulmasta Ässä-Rykmentti (JR 11) oli tarkastuksen jälkeen omillaan ja valmiina keskitettäväksi rintamalle.

Simeliuksen 4. Divisioona keskitettiin 5. Divisioonan oikealle puolelle Summan ja Suomenlahden välille. Kymeen sotilasläänin perustama 11. Divisioona keskitettiin suunnitellusti Muolaan alueelle 5. Divisioona itäpuolelle. Etelä-Pohjanmaalla perustettu 8. Divisioona purettiin Sairalan ja Inkilän asemilla ja ryhmitettiin Vuoksen Savannon rannalle ja Kiviniemeen. Ryhmitysalue rajautui 11. Divisioonan ja Taipaleen suuntaan aiemmin perustetun 10. Divisioonan väliin.⁶⁸⁰

Hämeenlinnassa suojajoukkopatteriston hyvästellyt Eino Tirronen oli saanut liikekannallepanomääräyksen 11. Divisioonan kenttätukirykmentin kolmannen patteriston komentajaksi (III/KTR 11). *”Ilmoitanduin Lahden sotilaspäivän esikunnassa, josta minut ohjattiin patteriston perustamispaikalle Läntiselle kansakoululle. Patteriston henkilökuntaa olikin siellä jo paikalla aika tavalla. Aloin heti tutustua perustamiskäsäkyihin. Kutsuin kus-*

⁶⁷⁷ Simelius Sakari (toim. Martti Sinerma): Puolustusvoimien puolesta, WSOY, Juva 1983, s. 44–45.

⁶⁷⁸ Harinen, Olli, Göran Lindgren & Erkki Nordberg: Talvisodan Ässä-Rykmentti, WSOY, Juva 2010, s. 84–86.

⁶⁷⁹ Niinivaara, Erkki: Kaatuneiden testamentti, *muistelmateoksesta Hatjalabdelta Viipurinlahdelle*, Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjapaino Oy, Helsinki 1940, s. 10 ja Harinen (et.al. 2010), s. 86.

⁶⁸⁰ Lindeman (1958), s. 52-53 ja Tervasmäki (et.al. 1971), s. 90–91.

takin perustettavasta yksiköstä vanhimman paikalle ja annoin heille omat ohjeeni. Patteristoni henkilökuntaan saatoin olla tyytyväinen, sillä se oli hyvää ainesta, ja oli ollut edellisenä kesänä kertausharjoituksissa osallistuen kesän suureen sotaharjoitukseen. Patteristoni siirtyi sitten, 18. lokakuuta 1939 kahtena junakuljetuksena keskitysalueelleen Karjalan kannakselle. Viipurin asemalla oli Lottien järjestämä tee- ja voileipätarjoilu. Purkausasemamme oli Kankila Vuoksen eteläpuolella.”⁶⁸¹

Savon sotilasläänin perustama 13. Divisioona ryhmittyi IV armeijakunnan esikunnan ohjeistamana Salmin suunnalle Laatokan rantaan. Aiemmin perustettu 12. Divisioona taas oli löytänyt asemansa sen pohjoispuolelta Suojärveltä.⁶⁸²

Ylipäällikön reserviksi Luumäen alueelle ryhmittyi 6. Divisioona (Purkausasemina Kaipiainen, Taavetti, Luumäki ja Simola). Hajautetussa ryhmityksessä oleva 6. Divisioona oli tarkoitettu ensisijaisesti Karjalan kannasta varten, mutta sitä voitiin käyttää myös Hamina - Kotka alueelle mahdollista maihinnousua vastaan. Heikosti varustettua 9. Divisioonaa ei vielä keskitetty rintamalle, vaan se jäi Oulun alueelle reserviksi. Divisioonan kalusto riitti vain yhden jalkaväkirykmentin ja kenttätykistörykmentin perustamiseen.⁶⁸³

Vuimeisenä merkittävänä liikekannallepanotoimenpiteenä puolustusministeriö käski 16. lokakuuta 1939 kotijoukkojen perustamisesta. Kotijoukkojen johtovastuu annettiin suojeluskuntain yliesikunnalle. Kotijoukot tuli perustaa perustamispaikoilla ylijääneistä reserviläisistä sekä rauhan ajan joukkojen jäljellä olleesta henkilökunnasta. Täydennysreservin kouluttamiseksi muodostettiin samalla sotakoulut. Pitkä kehityskulku aluejärjestön ja suojeluskuntajärjestön suhteiden järjestämisestä oli saavuttanut tältä osin päätepisteensä. Pitkään hiertänyt piirirajaongelmakin ratkesi kuin itsestään sotilaallisten näkökohtien noustessa etusijalle ja itsenäisyyttä korostaneiden näkökulmien hiipuessa yhteisten tarpeiden edestä. Rajojen tarkastuksessa 27. marraskuuta 1939 suojeluskuntapiirien määrä nousi 27 kappaleeseen. Uudet rajat oli nyt piirretty sotilaspiirien rajojen mukaisesti.⁶⁸⁴ Yhteisen ymmärryksen sanansaattaja oli viimeinkin puhunut. Sodan alkamiseen oli tällöin vain muutama päivä.

Neuvottelijoiden saavuttua Moskovasta hakemaan lisäohjeita Helsingistä ja heidän lähtiessään toisen kerran Moskovaan, kenttäarmeija oli pantu liikekannalle ja se oli ryhmitysalueillaan. Kenttäarmeija keskittäminen toiminta-alueille tapahtui 16–20.10.1939 välisenä aikana.⁶⁸⁵

Neuvottelut eivät johtaneet Moskovassa tuloksiin. Neuvostoliitto haki syytä sodan aloittamiseen Mainilan laukauksista 26. marraskuuta 1939, samalla tavalla kuin Saksa oli tehnyt kuukautta aiemmin ennen hyökkäystään Puolaan. Neuvostoliitto irtisanoi hyökkäämättömyyssopimuksen 28. marraskuuta 1939 ja katkaisi diplomaattisuhteet

⁶⁸¹ Tirronen (1980), s. 15–17.

⁶⁸² Lindeman (1958), s. 52–53 ja Tervasmäki (et.al. 1971), s. 90–91.

⁶⁸³ Samat.

⁶⁸⁴ Lindeman (1958), s. 52–53 ja Selén (2001), s. 483 katso myös Hautamäki (1975), s. 58, 61 ja 63 ja Raikkala (1967), Liite 18 sekä ”Ehdotus Sk-järjestön uudelleenjärjestelyksi”, marraskuu 1939, Pk 1440/61, KA.

⁶⁸⁵ Lindeman (1958), s. 54.

Suomeen seuraavana päivänä. Sotatoimet Suomea vastaan se aloitti maalla, merellä ja ilmassa 30. marraskuuta 1939. Edessä oli 105 päivän mittainen sota.⁶⁸⁶

Neuvostoliitto ei ollut jäänyt odottamaan. Se oli päättänyt ottaa voimalla tarvitsemansa puskurivyöhykkeen, jota suomalaiset eivät olleet diplomatian kentillä sille suostuneet antamaan. Suomalaiset olivat saaneet suorittaa liikekannallepanon ylimääräisenä harjoituksena arvioitua uhkaa merkittävästi helpommissa olosuhteissa. Se oli sujunut hyvin, mutta parannettavaakin jäi.

⁶⁸⁶ Kronlund (toim.) (1990), s. 556.

6

VÄLIRAUHA – SUOJELUSKUNTAJÄRJESTÖSTÄ ALUEJÄRJESTÖKSI

6.1. Rauha muuttaa toimintaympäristön

6.1.1. Raskaat rauhaehdot

Talvisota päättyi Moskovan rauhansopimukseen 13. maaliskuuta 1940. Sota oli ollut Suomelle koettelemus, mutta samalla se oli myös yhdistänyt eri kansanluokkia. Yhteisten ponnistelujen vuoksi raskaat rauhanehdot koettiinkin yleisesti epäoikeudenmukaisiksi (Kuva 48). Rauhanehdoissa⁶⁸⁷ luovutettaviin alueisiin kuuluivat Karjalan kannas, Laatokan Karjala ja Suomenlahden ulkosaaret. Sotilaallisesti kivuliain rauhanehto oli Hankoniemen vuokraaminen Neuvostoliitolle 30 vuodeksi.

Pohjoisessa oli luovuttava Sallan alueesta ja sallittava tavaroiden kauttakulku Pohjois-Suomen läpi Neuvostoliitosta Ruotsiin. Tätä varten Suomen oli yhdistettävä rataverkostonsa Ruotsin ja Neuvostoliiton kanssa. Rauhanehdot määräisivät Suomen rakentamaan rautatien Kemijärveltä Neuvostoliiton rajalle. Rakentamisen tuli alkaa mahdollisimman pian. Neuvostoliitto tulisi rakentamaan yhdistävän rautatien omalle puolelleen rajaa.⁶⁸⁸

Petsamon alueelta Neuvostoliitolle oli luovutettava Suomen puolikas Kalastajasaarennosta. Muita Moskovan rauhanehtoja olivat esimerkiksi hyökkäämättömyys ja liittoutumattomuus Neuvostoliittoa vastaan.⁶⁸⁹

Kuva 48: Luovutettavat alueet⁶⁹⁰

⁶⁸⁷ <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1940/19400003>, viitattu 24.7.2017 klo 10.38.

⁶⁸⁸ **7 Artikla.** Suomen hallitus myöntää Neuvostoliitolle oikeuden tavarain kauttakulkuun Neuvostoliiton ja Ruotsin välillä, ja tämän kauttakulun kehittämiseksi lyhintä rautatietä pitkin Neuvostoliitto ja Suomi pitävät välttämättömänä rakentaa kumpikin omalla alueellaan, mikäli mahdollista 1940 vuoden aikana, rautatien, joka yhdistää Kantalahden Kemijärven kanssa.

⁶⁸⁹ **3 Artikla.** Molemmat Sopimuspuolet sitoutuvat kumpikin puolestaan pidättymään kaikesta hyökkäyksestä toistansa vastaan ja olemaan tekemättä mitään liittoja tai osallistumasta koalitioliittymiin, jotka ovat suunnatut jompaakumpaa sopimuspuolta vastaan.

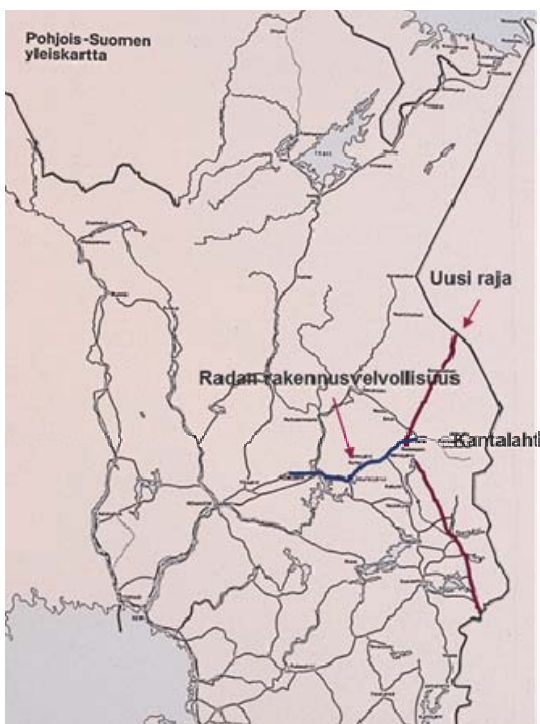
⁶⁹⁰ <https://www.thinkinglink.com/scene/76889692817446912>, viitattu 17.7.2017, klo 09.36.

6.1.2. Toimintaympäristö muuttuu ja Suomi jää yhä enemmän yksin

Moskovon rauhansopimuksen rajasiirtojen seurauksena sotilaallinen toimintaympäristö muuttui rajusti. Rajasiirtojen jälkeen karttaa oli katsottava uusin silmin.⁶⁹¹

Rauhansopimuksen alueluovutuksissa puolustuslaitos menetti Karjalan kannaksen linnoitetut puolustuslinjat, merkittävän osan (40 %) kasarmeista, harjoitusalueista ja rannikon linnakkeista.⁶⁹² Kannakselle vaivalla rakennettujen puolustuslinjojen menettämisen myötä pääpuolustusasemaa ei enää ollut. Puolustukseen käytettävissä olevasta syvydestäkin oli hävinnyt rajan siirron myötä noin sata kilometriä.

Kannakselle jäivät myös suojajoukkojen liikekannallepanon kannalta tärkeät materiaalivarastot ja sotilaspiirit. Keskityskuljetusten kannalta tärkeän Karjalan radan eteläosan menettäminen oli kova isku, eikä sitä korvannut kuin osittain valmistumaisilaan oleva Huutokosken–Joensuun poikkirata.

Saimaan kaakkoisreunalla runsaat vesistöt pirstoivat alueen. Uuden rajan ja vesistön etureunasta puuttui syvyyttä ja se oli operaatioalueeksi hyvin kapea. Takaosassa sisä-Suomen vesistöalueella oli sen sijaan runsaasti puolustajalle edullisia vesistökaapeikkoja. Vasta Kiiteen seudulta pohjoiseen maasto muuttui korpimaisemaksi, jossa sotatoimiin oli riittävästi tilaa.

Pohjoisessa vihollisen hyökkäysmatka Suomen katkaisemiseksi oli vielä pitkä. Ongelmia aiheutti enemmän Sallan rautatien rakentamisvelvoite. Sotilaallisesti rautatiestä olisi enemmän hyötyä hyökkääjälle kuin puolustajalle. Velvoitteen todellisesta tarkoituksesta esitettiin oikeutetusti epäilyksiä. (Kuva 49).

Kuva 49: Rajan muutos Pohjois-Suomessa ja Sallan radan rakennusvelvoite

⁶⁹¹ Alla olevassa analyysissä lähteenä on käytetty MavE, nro 2636/III/ 20b. sal. Eversti Tapolan alustava P.M. puolustuksemme järjestelyistä, 12.7.1940, 2863/10, KA ja hänen arviotaan yleistilanteesta 28.7.1940, T 2863/10, KA. Katso tilanteesta myös Reini K.O.: Kevään 1940 sotilaallinen tilanne ja siitä johtuneet järjestelyt, artikkeli kirjasta Suomen sota 1941-1945, 1.osa, sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen sotahistoriallinen toimisto (toim.), kustannusosakeyhtiö Sotateos, kirjapaino Oy Savo, Kuopio 1965 ja Juutilainen, Antti: Talvisodan sotilaallinen jälkivaikutus, artikkeli kirjasta *Talvisodasta jatkosotaa*, Gummerus, Jyväskylä 1991.

⁶⁹² MavE nro 518/V/23. T 2863/11, KA, analyysi menetetyistä kasarmeista.

Syrjäisen sijaintinsa vuoksi Petsamo jäi sotilaalliseksi sivusuunnaksi. Tämä siitäkin huolimatta, vaikka Petsamon satamalla oli merkitystä Suomen ulkomaankaupalle ja Petsamon nikkeli-kaivoksella myös suurvaltapoliittisesti.

Suomenlahden merialueella tasapainoa muuttivat Suomenlahden ulkosaarten ja Hangon vuokra-alueen luovutukset. Hangosta ja Baltian maiden sotilastukikohdista Neuvostoliitto pystyi valvomaan Suomenlahden meriliikennettä. Samalla Hangon vuokra-alue rikkoi pahasti Suomen rannikko puolustusjärjestelmää. Baltian maiden tukikohdat mahdollistivat lisäksi Suomeen suuntautuvan hyökkäyksen tukemisen mereltä ja ilmasta.

Itämeren strategisista kapeikoista Suomella oli sananvaltaa ainoastaan demilitarisointisopimuksen rasittamaan Ahvenanmaahan. Ahvenanmaa kiinnosti Neuvostoliiton lisäksi edelleen myös Saksaa.

Hankoniemen vuokra-alue sai uudet isännät maaliskuun lopulla. Huhtikuussa Saksa valtasi Tanskan ja jatkoi operaatiotaan edelleen Norjaan. Tanskan salmien valtaamisen jälkeen Itämerelle pääsystä päätti Saksa. Norjan valtaamisella Suomen ulkomaankaupalle tärkeä Narvikin sataman jäi myös Saksan valvontaan. Toukokuussa oli Maginot-linjaan luottaneen Ranskan vuoro. Kesällä Neuvostoliitto miehitti Baltian maat. Suomen ympärillä tapahtui jatkuvasti. Jännitys tiivistyi, eikä tiedetty mitä tulevaisuus toisi tullessaan.

Puolustusasetelma oli muuttunut itärajalta epäedullisemmäksi ja Hankoniemen neuvostojoukot olivat syvällä maavoimien puolustuksen selustassa. Talvisodan aikana länsimaiden lupaamasta avusta huolimatta⁶⁹³ *Suomi oli jäänyt totaalisen yksin*. Talvisodan jälkeen Suomi oli vielä enemmän saarrettuna kuin ennen talvisotaa. Suomen kauppareitit olivat sulkeutuneet ja yhteydet Eurooppaan olivat jääneet Saksan valvontaan. Tämän lisäksi Suomessa oltiin kivuliaan tietoisia Neuvostoliiton ja Saksan etupiirijon olemattomiin vähentämästä turvallisuuspoliittisesta liikkumavarasta.

Tätä taustaa vasten on helppo ymmärtää, että sotatila säilytettiin edelleen voimassa. Epäilyksiä rauhan pitävyydestä oli alusta alkaen. Vaihtoehtoja näytti olevan kaksi. Oli valittava Baltian maiden kohtalo tai valmistauduttava taisteluun kaikilla käytettävissä olevilla voimavaroilla – mahdollisesti katkeraan loppuun asti.

6.1.3. Puolustukseen ryhtyminen uuteen pääpuolustusasemaan

Raskaiden rauhanehtojen latistaessa tunnelmaa suomalaiset aloittivat vetäytymisen uuden rajan taakse. Vetäytymisen suunnittelussa hyödynnettiin olemassa olleita johtamisrakenteita. Johtamisrakenteen runkona toimivat sodan lopussa Kannaksen armeija, neljä armeijakuntaa ja Pohjois-Suomen Ryhmä. Suojajoukkoja oli yhdistetty divisiooniksi, ja uusia perustettu. Kaikkiaan sodan lopussa armeijan vahvuus oli noussut 14 divisioonaan.

⁶⁹³ Esimerkiksi Niukkanen, Juhon: Talvisodan puolustusministeri kertoo, s. 248–252.

Pitkä itäraja jaettiin johtoportaiden vetäytymisalueisiin. Kannaksen Armeijan komentajan vastuulla oli vetäytyminen Suomenlahden ja Vuoksen alueelta kohti Kymijokea. Vuoksen pohjoispuoleisesta alueesta vastasi III armeijakunnan komentaja. Laatokan meripuolustuksen komentaja johti vetäytymistä Laatokalta. IV armeijakunnan komentaja vastasi Laatokan Karjalasta. Pohjois-Suomen Ryhmän komentajalle jäi vetäytyminen pohjoiselta rajaosuudelta. Oman erityispiirteensä muodosti vuokralle luovutettava Hangon alue, jolta vetäytyminen oli merivoimien komentajan vastuulla. Vetäytymiseen jäi aikaa alueesta riippuen 7–13 vuorokautta.⁶⁹⁴

Vetäytymisen jälkeen oli ryhmityttävä puolustukseen uuden rajan taakse. Maavoimissa muutosten läpiviemiseksi perustettiin 16. maaliskuuta 1940 maavoimien esikunta.⁶⁹⁵ Maavoimien esikunta sai valmiiksi käskyn puolustuksen järjestämisestä 18. toukokuuta 1940. Neuvostoliiton päähyökkäyssuunnaksi arvioitiin eteläinen rantamaa Suomenlahden ja Salpausselän välillä. Hyökkäyksen edetessä siihen arvioitiin liittyvän Hangosta tehtävät tukevat operaatiot.⁶⁹⁶ Pohjois-Suomessa todennäköisimmiksi hyökkäyssuunniksi arvioitiin Kuusamo–Oulu ja Salla–Kemijärvi–Tornio.⁶⁹⁷ Tavoitteet saavuttamalla Neuvostoliitto saisi katkaistua Suomen ja samalla maayhteyden Ruotsiin.

Maavoimien tehtäväksi määrättiin vihollisen tehokas viivyttäminen valtakunnan rajalta alkaen ja torjuminen pääpuolustusasemassa. Maavoimat organisoitiin viideksi armeijakunnaksi ja pääosa divisioonista alistettiin armeijakunnille.⁶⁹⁸ Laatokan meripuolustuksen rannikkotykeille piti keksiä uusiokäyttöä. Niinpä ne sijoitettiin uudistuksessa osaksi maavoimia. Hangon vuokra-alueen vastainen maaraja sen sijaan jäi merivoimien vastuulle.⁶⁹⁹

Sisä-Suomen järviolueilla linnoitteiden puuttumista pääpuolustusasemasta paikattiin linnoitustykistön ja -jalkaväen perustamisella. Linnoitustykistön käyttömahdollisuudet nähtiin hyvinä ja niitä voitiin käyttää alueella rannikkotykkien tapaan.⁷⁰⁰ Välineetkin tähän olivat olemassa Laatokan rannikkolohkojen perintönä.

⁶⁹⁴ PM, Op,Os, nro 825/Op.I, IIIA, Käsky viholliselle luovutettavan alueen tyhjentämisestä ja armeijan vetäytymisestä valtakunnan uuden rajan taakse, 13.3.1940, T 2863/4, KA, PM nro 1000/40/Järj.1.sal. Kenttäarmeijan sotatoimiyhtymien uudelleenjärjestelystä, 16.3.1940, T 22520/1, KA, Tilanneilmoitus vetäytymisen onnistumisesta MavE, nro 117/III/15. Maavoimien tilanneilmoitus 25.3.1940, päivätty 26.3.1940, T 2865/4, KA ja Ylikoski Pekka, Demobilisaatio ja siirtyminen uuteen puolustusjärjestelmään, artikkeli kirjasta *Tahisodan historia 4*, WSOY, Porvoo 1978, s. 386 katso <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1940/19400003>, sopimuksen lisäpöytäkirja, viitattu 24.7.2017 klo 10.38.

⁶⁹⁵ MavE, nro 1675/III/2. Maavoimien käsky, 20.3.1940, T 2865/4, KA ja Reini (1965), s. 80–88.

⁶⁹⁶ MavE Op.os. nro 1413/III/IIB. 18.5.1940, T 2863/11, KA ja Lindeman (1958), Liite 22 sekä Reini (1965), s. 80–88.

⁶⁹⁷ MavE, nro 1675/III/2. Maavoimien käsky, 20.3.1940, T 2865/4, KA ja MavE, nro 63/III/2, 23.3.1940, T 2865/4 vertaa muutosta Reiniin (1965), s. 80–88.

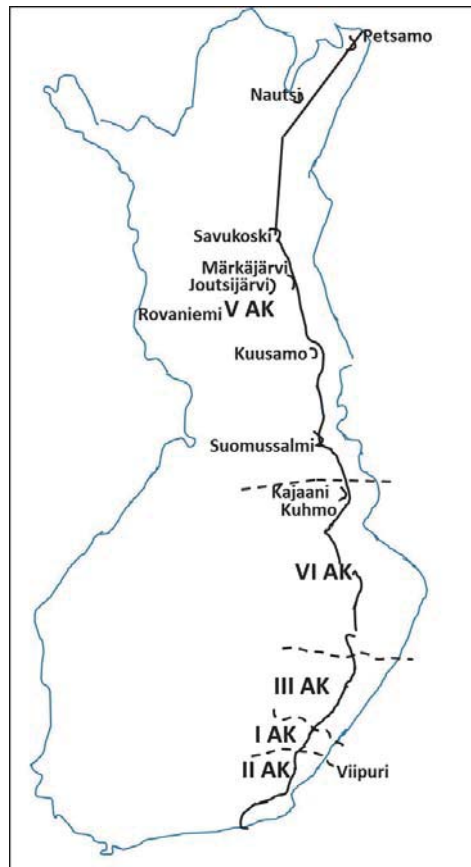
⁶⁹⁸ MavE, nro 63/III/2, 23.3.1940, T 2865/4, KA ja Reini (1965), s. 80–88.

⁶⁹⁹ Ylikoski (1978), s. 386 ja Lindeman (1958), Liite 22.

⁷⁰⁰ MavE, nro 1675/III/2. Maavoimien käsky, 20.3.1940, T 2865/4, KA ja MavE, nro 63/III/2, 23.3.1940, T 2865/4 vertaa muutosta Reiniin (1965), s. 80–88.

Maavoimien yhtenäinen pääpuolustusasema kulki linjalla Ravijoki–Kivijärvi–Saimaa–Puruvesi–Orivesi–Pyhäselkä–Pielisjärvi. Tämän pohjoispuolella oli hallussa pidettävä linja Nurmes–Kiantajärvi–Kuusamojärvi–Märkäjärvi (Salla)–Savukoski–Raja–Jooseppi–Petsamo. Pielisjärven pohjoispuolella puolustus tuli rakentaa teiden suuntaisesti erillisiin puolustuskeskuksiin. Puolustuskeskuksiksi oli määrätty Kuhmo, Suomussalmi, Kuusamo, Märkäjärvi (Salla), Savukoski ja Petsamo sekä syvemmällä sijaitsevat Joutsijärvi ja Nautsi. Pääpuolustusasema jaettiin viideksi armeijakunnan puolustuslohkoiksi (Kuva 50).⁷⁰¹

Pääpuolustusaseman puuttuvien linnoitteiden rakentaminen päätettiin aloittaa samaan aikaan ryhmittymisen kanssa. Linnoitustöitä ehdittiin tehdäkin lähes koko välirauhan ajan. Myöhemmin tämä talvisodan jälkeinen pääpuolustusasema nimettiin Salpa-linjaksi.⁷⁰² Armeijakunnille annetut tehtävät vihollisen viivytyksestä ja torjumisesta, voimakkaasti aloitetut linnoitustyöt ja joukkojen organisointi linnoitustyöstä osoittavat ryhmittymisen olleen alkuasetelmaltaan ehdottoman puolustuksellisen.

Kuva 50: Uusi pääpuolustusasema⁷⁰³

⁷⁰¹ MavE, nro 1675/III/2. Maavoimien käsky, 20.3.1940, T 2865/4, KA ja MavE, nro 63/III/2, 23.3.1940, T 2865/4 vertaa muutosta Reiniin (1965), s. 80–88.

⁷⁰² Raunio (2004) s. 103.

⁷⁰³ Suomen sota 1941–1945 osa 1, kartta 2. Piirros on tutkijan tekemä.

6.1.4. Demobilisointi alkaa – miehiä ja hevosia lomautetaan

Puolustukseen ryhmittymisen myötä voitiin aloittaa joukkojen demobilisaatio. Kotiuttaminen oli kuitenkin tehtävä harkiten ja vähitellen. Sota jatkui edelleen Euroopassa ja laajeni vääjäämättä kohti pohjoismaita.

Huonompaa puolustusasetelmaa voitiin korvata ainoastaan pitämällä armeijan vahvuutta suurena. Suuremmalla vahvuudella mahdollistettiin vihollisen torjuminen ja mittavien linnoitustöiden aloittaminen. Demobilisaation lykkääminen antoi myös aluejärjestölle aikaa mukautua nähtävissä olevaan sotilasläänien uuteen aluejakoon ja väestösiirtojen sekä taitelutappioiden aiheuttaman demografisen tilannekuvan selkeyttämiseen.⁷⁰⁴

Vaarallisesta tilanteesta huolimatta demobilisaatio oli kuitenkin aloitettava. Kevät eteni nopeasti, ja erityisesti maatalous ja elinkeinoelämä tarvitsivat käsipareja. Miehiä vapauttaminen palveluksesta aloitettiin jännittyneessä ilmapäiressä. Epävarmuustekijöiden vuoksi kotiutukset päätettiin tehdä lomauttamalla. Lomauttaminen aloitettiin niistä joukoista, joilla ei ollut merkitystä taistelutoiminnalle. Muutama päivä sodan päättymisen jälkeen päämaja antoi määräyksen lomauttaa selusta-alueen koulutuskeskuksissa olleet nostoväen II luokan B-miehet. Nämä nostomiehet eivät olleet yleensä suorittaneet varusmiespalvelusta, ja olivat iältään vanhempia. Taistelukyvyyn laskua ei näin ollen tullut.⁷⁰⁵

Lomauttamiset muuttuivat nostoväen osalta kotiuttamisiksi vuoden 1940 huhtikuun alusta alkaen. Tällöin aloitettiin nostoväen I ja II luokan vanhempien ikäluokkien kotiuttaminen. Työvelvollisuuslain perusteella palveluksessa olleet kotiutettiin huhtikuun lopun lähestyessä. Tällöin lakkautettiin kaikki talvisodan aikaiset työmuodostelmat lentokenttien rakennusjoukkoja lukuun ottamatta.⁷⁰⁶ (Taulukko 7)

Ikä	17v	21v	22v	30v	40v	50v	60v
Upseerit		Varusmies- aika	440 p	Reserviaika	Kertausharjoitukset 60 p		
Aliupseerit			440 p		Kertausharjoitukset 50 p	Nostoväen I lk.	
Miehistö			350 p		Kertausharjoitukset 40 p		
Nostoväki	Nostoväen III lk.			Nostoväen II lk.			

Taulukko 7: Vuoden 1932 (1939) lain mukainen asevelvollisuusaika⁷⁰⁷

Kenttäarmeijan reserviläisten vapauttaminen palveluksesta aloitettiin myös lomauttamalla. Lomautukset aloitettiin 15. huhtikuuta 1940. Ensimmäisen viikon aikana määrättiin lomauttavaksi 10 prosenttia palvelukseen kutsutuista reserviläisistä. Ensimmäisenä tuli lomauttaa elinkeinoelämän kannalta tärkeimmissä tehtävissä toimivat.⁷⁰⁸ Reserviläisten pääosan lomauttaminen aloitettiin huhtikuun lopulla. Tällöin

⁷⁰⁴ Reini (1965), s. 96–97.

⁷⁰⁵ Haaki (1950), s. 1-2 ja Ylikoski (1978), s. 392–393.

⁷⁰⁶ Ylikoski (1978), s. 392–393.

⁷⁰⁷ Reini (1965), s. 101.

⁷⁰⁸ Ylikoski (1978), s. 392–393.

viikon aikana reserviläisistä lomautettiin 24 prosenttia sodan ajan vahvuudesta. Tämän jälkeen lomauttaminen jatkui portaittain samassa suhteessa.⁷⁰⁹

On huomattava, että kaikkia reserviläisiä ei ollutkaan tarkoitus kotiuttaa, vaan osa oli pidettävä palveluksessa riittävän suojajoukkovahvuuden ylläpitämiseksi. Varusmiespalvelustaan suorittamassa olevat muodostivat suojajoukon pääosan, mutta reserviläisiä jätettiin palvelukseen maavoimissa 18 700, merivoimissa 4 000 ja ilmavoimissa 2 300 miestä. Palvelukseen jätetyt olivat nuorimmista ikäluokista. Viimeisimmät ryhmälomauttamiset tapahtuivat vuoden 1940 kesäkuun–heinäkuun vaihteessa armeijan siirtyessä vähitellen rauhan aikaiseen kokoonpanoon.⁷¹⁰ Rauhan aikaisen armeijan taistelujoukoissa tuli säilyttää kuitenkin 50 prosenttia talvisodan vahvuudesta. Suuri vahvuus oli perusteltua joukkojen uudelleen perustamisen mahdollistamiseksi.

Edellä kuvattujen – osittain lomautettujen joukkojen lisäksi – oli olemassa yksiköitä, jotka lomautettiin kokonaan. Kokonaisuudessaan lomautetut joukot olivat pääasiassa huoltomuodostelmia kuten kenttäsaaraloita ja auto- ja kuormastokomppanioita, mutta oli joukossa kenttätykistö patteristojakin, merivoimien jalkaväkijoukkoja ja ilmavalvontaa.⁷¹¹

Henkilöstön lisäksi elinkeinoelämä sekä maatalous tarvitsivat armeijan hevosia ja moottoriajoneuvoja. Hevosten palauttaminen aloitettiin myös lomauttamisina. Näin hevoset olivat kutsuttavissa takaisin palvelukseen entiseen joukkoonsa yksinkertaisesti perumalla lomautus. Ensimmäinen iso erä hevosia lomautettiin maatalous- ja metsätöihin huhtikuun alussa 1940. Tällöin lomautettiin 15 000 hevosta. Lomauttamisia jatkettiin tämän jälkeen kiivaassa aikataulussa. Tavoitteena oli se, että hevoset ehtisivät omistajilleen kevätkylvöön mennessä. Kesäkuun alkuun hevosia oli palautettu kaikkiaan noin 40 000.⁷¹²

Moottoriajoneuvoja ei lomautettu. Niiden palauttaminen entisille omistajille aloitettiin hiukan hevosia ja miehistöä myöhemmin. Ensimmäiset palautukset tehtiin huhtikuun loppupuolella. Periaatteena olikin, että yksikön lakkauttamisen jälkeen myös autot palautettiin. Moottoriajoneuvojen palauttaminen mahdollistui, kun isoja kuljetusyksiköitä alettiin lomauttaa kokonaisuudessaan. Kesäkuun lopulla moottoriajoneuvoja oli palautettu lähes 7 000 kappaletta. Määrä oli yli 50 prosenttia talvisodan liikekannallepanossa puolustusvoimille otettujen moottoriajoneuvojen määrästä.⁷¹³

⁷⁰⁹ Reini (1965), s. 96–97.

⁷¹⁰ Ilmapuolustuksen esikunta, nro 440/I/5e. Kotiuttamista, 25.5.1940, T 2863/11, KA ja Reini (1965), s. 96–97.

⁷¹¹ Muistio, P.M. Liikekannallepanovalmisteluista puolustusvoimien uuden järjestelyn puitteissa, päivämäärättä (kesäkuu 1940), T 10592/11, KA katso myös T 22520/11, KA kansiossa on runsaasti käskyjä yksiköiden lomauttamisesta kokonaisuudessaan.

⁷¹² Ylikoski (1978), s. 394–395.

⁷¹³ Sama. Katso myös T 22520/11, KA kansio jossa on palautuskäskyjä ja yksilötarkkoja luetteloita palautettavista moottoriajoneuvoista.

Edellä kerrotun perusteella saattaa muodostua sellainen kuva, että joukkojen, hevosten ja moottoriajoneuvojen demobilisointi oli hyvin organisoitu ja suunniteltu. Niin ei kuitenkaan ollut.⁷¹⁴ On todennäköistä, että sodan loppuessa ei tarkkaa suunnitelmaa demobilisoinnille edes ollut. Asialle voi osoittaa ymmärtämystä jälkikäteen. Suunnitelman tekemiselle ei ollut ennen rauhansopimuksen solmimista tarkkoja perusteita. Lisäksi demobilisoinnin tavoitteena oli palauttaa materiaali, henkilöstö ja kuljetusvälineet alkutilanteeseen uutta mobilisaatiota varten. Nyt tähän ei ollut mahdollisuutta uhkaavassa tilanteessa tarvittavan suuren suojajoukon vuoksi.

6.1.5. Uusi rauhan ajan armeija – uusi suojajoukko

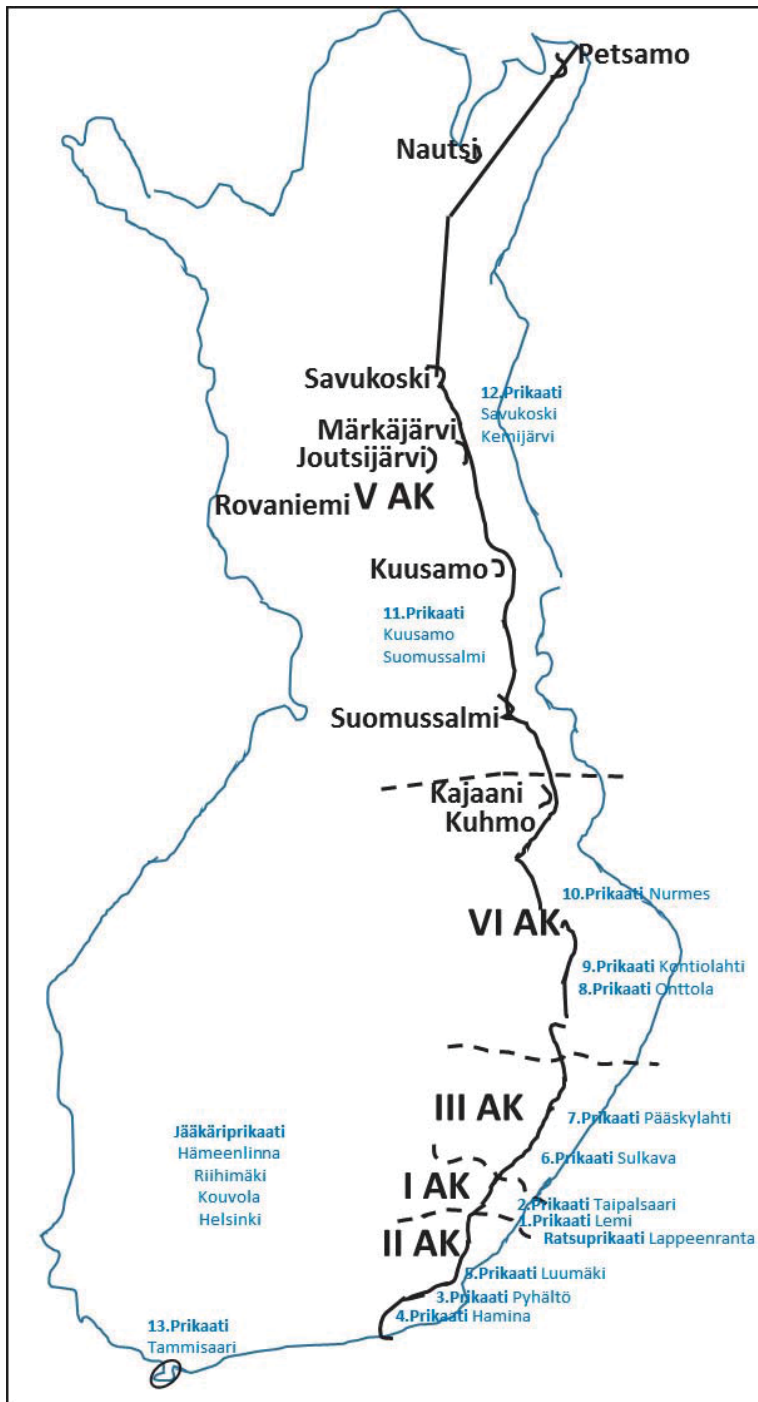
Lomauttamiset pienensivät pääpuolustusaseman miesvahvuutta. Pääpuolustusaseman linnoittamattomuus, ja epävarma tilanne pakottivat miettimään puolustukseen tarvittavaa miesmäärää ja organisointia. Tulihan rauhan ajan armeija muodostamaan lopulta talvisodan jälkeisen suojajoukon. Maavoimien siirtyminen rauhan ajan kokoonpanoon tapahtui vuoden 1940 heinäkuun–elokuun aikana. Sodan ajan divisioonanorganisaatiot muutettiin tällöin rauhan ajan prikaatiorganisaatioksi.⁷¹⁵

Maavoimien rauhan ajan kokoonpanoksi – ja samalla suojajoukoiksi – käskettiin 13 jalkaväkiprikaatia, jääkäri- ja ratsuprikaati, raskas kenttätykistörykmentti sekä pioneeri-, viesti- ja panssarikoulutuskeskukset. Joukko-osastot jaettiin suoraan viiden armeijakunnan ja merivoimien alaisiksi. Maavoimien armeijakunnat saivat 12 jalkaväkiprikaatia ja merivoimat saivat yhden jalkaväkiprikaatin Hangon vuokra-alueen vastaiselle maarajalle.⁷¹⁶ (Kuva 51)

⁷¹⁴ Katso T 22520/11, KA. Päätökset kokonaan lomautettavien yksiköiden kotiin laskemisesta tehtiin esimerkiksi tarkastajien esitysten perusteella, ei koordinoitusti. Kansiossa on myös kirjeitä useista joukko-osastoista, joissa kysellään oman joukon kohtalosta demobilisaation ajankohdasta.

⁷¹⁵ PM Järj.Os. nro 1973/40. Järj.1./sal. 14. ja 21.divisioonan siirtymistä prikaatikokoonpanoon ja PM Creed sanoma, nro 353/Järj.2., 5.8.1940, Maavoimien siirtyminen viipymättä prikaati kokoonpanoon, T 2865/4 ja Lindeman (1958), s. 64 ja Reini (1965), s. 105.

⁷¹⁶ Reini (1965), s. 105.

Kuva 51: Rauhan ajan prikaatien sijoitus välirauhan aikana ⁷¹⁷

⁷¹⁷ Kartta Suomen sota 1941–1945 osa 1, kartta 2, suojajoukot Raunio (2004), s. 104. Piirros Juha Rätinen.

Talvisodan miehistötappioita korvattiin kutsumalla palvelukseen varusmiespalvelusta käymättömiä II luokan nostomiehiä. Vuoden 1940 kesäkuun puolivälissä näistä II luokan nostomiehistä astui varusmiespalvelukseen yli 23 000 miestä ja lisäksi 24 000 määrättiin teollisuuden ja talouselämän palvelukseen. Tällä järjestelyllä suojajoukkojen vahvuus saatiin reserviläisten lomautuksista huolimatta pysymään prikaateissa tarvittavan korkealla. Palveluksessa oli valmiiksi noin 30 000 vanhempien ikäluokkien asevelvollista. Suunnitelman mukaisesti vuonna 1941 palvelukseen astui lähes 29 000 uutta varusmiestä. Tämän lisäksi nostoväen II luokasta oli koulutettavana edellä mainitut yli 23 000 miestä. Kun vielä kaikkia reserviläisiä ei lomautettu⁷¹⁸, pysyi suojajoukon vahvuus jatkuvasti yli 100 000 miehessä. Suojajoukon määrää ja koulutustasoa pidettiin tasaisena käskemällä kymmenen eri palvelukseen astumispäivää.⁷¹⁹(Taulukko 8)

Puolustushaara	Vahvuus maaliskuun lopulla 1940	Vahvuus kesäkuussa 1940	Vahvuus vuosien 1940 ja 1941 vaihteessa	Vahvuus ennen lkp:a kesäkuussa 1941
PM (Pv.PE) alaiset ja kotijoukot	82 000	18 000	14 000	
Maavoimat	245 000	152 500	80 500	
Merivoimat	15 000	17 000	11 000	
Ilmavoimat	22 500	7 500	4 500	
Yhteensä	364 500	195 000	109 000	97 350

Taulukko 8: Puolustusvoimain vahvuuden kehitys välirauha aikana⁷²⁰

Rauhan ajan armeijan varusmiesmäärän kasvaminen vaati myös lisää kouluttajia. Kouluttajenkilöstöä vahvistettiin rauhan ajan kokoonpanoon siirtymisen jälkeen, kun puolustusvoimat sai palkata heinäkuusta 1940 alkaen lähes 5 200 ylimääräistä sotilasta kapteenista alaspäin.⁷²¹

Maavoimien esikunta oli tehnyt tässä vaiheessa työnsä. Maavoimilla oli olemassa puolustus suunnitelma ja kenttäarmeijan liikekannallepanon suojajoukoksi oli muodostettu asemiinsa ryhmittynyt rauhan ajan armeija. Maavoimien esikunta lakkautettiin elokuussa ja päämaja otti jälleen armeijakuntien johtovastuun.⁷²²

Suojajoukon määrän kasvattaminen vielä toistaiseksi kouluttamattomilla nostomiehillä ja varusmiehillä oli vain kertaalleen toimiva tilapäisratkaisu. Tulevaisuudessa varusmiespalvelukseen voitiin käskä vain ikäluokka kerrallaan. Suojajoukon säilyttämiseksi riittävän suurena muutettiin asevelvollisuuslakia 24. tammikuuta 1941. Muutoksella palvelusajan pituutta venytettiin kahteen vuoteen ja varusmiespalveluksen alkamista aikaistettiin 20 vuoteen.⁷²³

⁷¹⁸ Maavoimiin jätettiin 18 700, merivoimiin 4 000 ja ilmavoimiin 2 300 miestä

⁷¹⁹ Lindeman (1958), s. 62 ja 65–66.

⁷²⁰ Reini (1965), s. 98.

⁷²¹ Lindeman (1958), s. 65.

⁷²² Reini (1965), s. 105.

⁷²³ Esimerkiksi Raikkala (1967) s. 380.

6.2. Baltian maiden kohtalo vai taistelu kaikilla voimavaroilla?

6.2.1. Talvisodan liikekannallepanosuunnitelma ei enää toimi

Uuden liikekannallepanon suunnitteleminen aloitettiin samanaikaisesti lomauttamisten kanssa. Suunnittelussa oli useita ongelmakohtia, jotka oli ratkaistava ennen kuin uusi liikekannallepanosuunnitelma olisi otettavissa käyttöön. Talvisodan lopputilanne oli yllättänyt. Liikekannallepanosuunnitelman lähtöajatuksena oli se, että sodan jälkeen palataan demobilisaation kautta talvisotaa edeltäneeseen tilanteeseen. Uusi liikekannallepano olisi ollut tämän jälkeen mahdollista toteuttaa uudestaan samoilla järjestelyillä kuin ennen talvisotaakin. Suunnitelmiakaan ei tällöin olisi tarvinnut muuttaa. Nyt ei kuitenkaan palattu lähtötilanteeseen. Määrällisesti vahvistetut suojajoukot jäivät korkean uhkatason vuoksi kenttäarmeijan sotamateriaalin kanssa uuteen pääpuolustusasemaan.

Talvisodan liikekannallepanossa perustettujen joukkojen sijoitettu henkilöstö oli lisäksi mennyt osittain sekaisin. Se ei ollut enää kotoisin pelkästään samoilta sotilaspiirien ala-alueilta. Tämä johtui sodan aikaisten taistelutappioiden (68 000) täydentämisestä henkilöstöllä, joka oli kotoisin muualta kuin yksikön runkohenkilöstö. Erityisen paljon sekoittumista oli aiheuttanut se, että kotijoukkojen perustamista kenttätäydennysjoukoista oli jouduttu muodostamaan operatiivisia taisteluyhtymiä. Näin oli jouduttu tekemään esimerkiksi Suomussalmella ja Sallan alueella, jonne oli keskitetty kenttätäydennysprikaatin pataljoonia.⁷²⁴

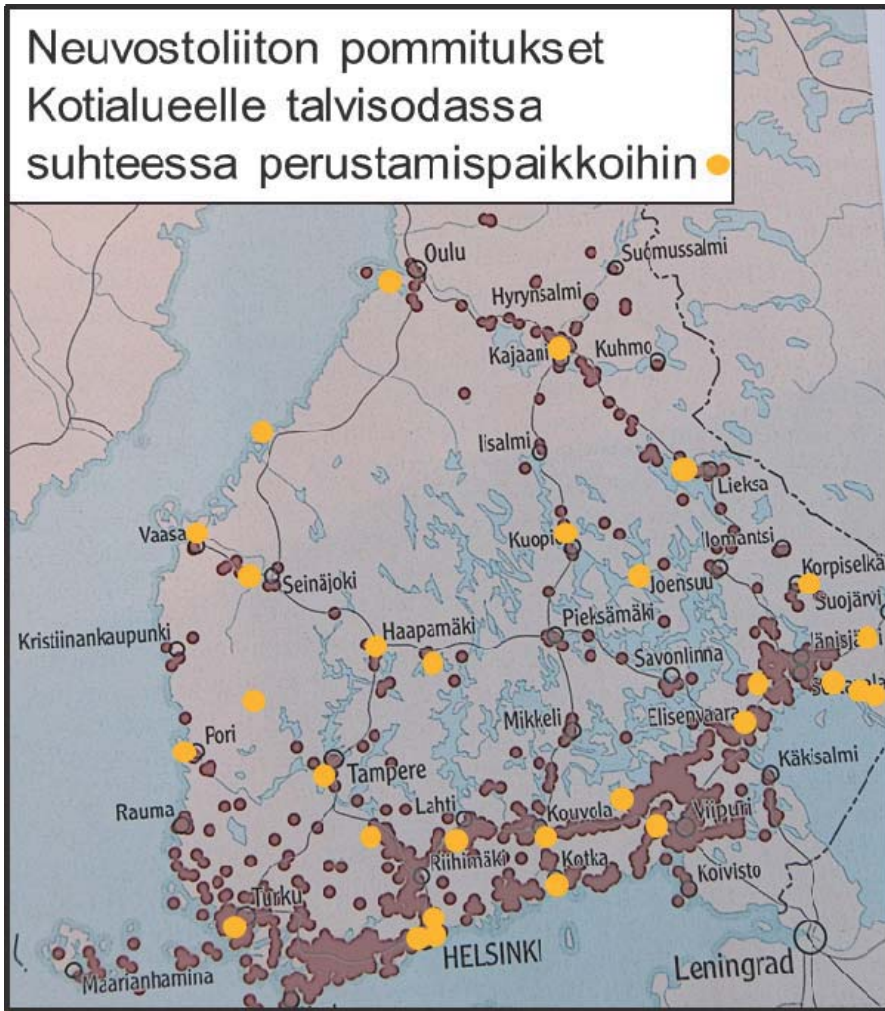
Taisteluissa kaatuneita ja vaikeasti haavoittuneita ei enää voitu sijoittaa sodan aikana perustettaviin joukkoihin. Luovutettujen alueiden reserviläiset, joiden kotipaikka oli tuntematon (yli 60 000) olivat myös liikekannallepanojärjestelmän tavoittamattomissa. Sekasotku oli ilmeinen. Talvisodan tilanteeseen nähden muutoksia oli niin paljon, että henkilöstön kohtaaminen hallitusti perustamispaikalla oli vähintäänkin epävarmaa.⁷²⁵

Alueluovutukset muuttivat myös aluejärjestön kokoonpanoa. Useita sotilaspiirejä ja suojeluskuntapiirejä oli jäänyt kokonaan tai osittain luovutetulle alueelle. Entisillä piirirajoilla, ala-alueilla ja perustamispaikoilla ei ainakaan kaikkialla pystyttäisi perustamaan talvisodan perustamistehtävien mukaisia joukkoja.⁷²⁶

⁷²⁴ Muistio, P.M. Liikekannallepanon mahdollisuuksista demobilisaation aikana ja välittömästi sen jälkeen, päivämäärättä (huhti–toukokuu 1940), T 10592/11, KA ja Haaki (1950) Pk 1028/3, KA s. 1-3 ja Raunio (2004), s. 62–68 sekä Lindeman (1958). s. 62.

⁷²⁵ Samat.

⁷²⁶ Muistio, P.M. Liikekannallepanovalmisteluista puolustusvoimien uudelleen järjestelyn puitteissa, päivämäärättä (kesäkuu 1940), T 10592/11, KA.

Kuva 52: Talvisodan pommitukset ja perustamispaikat ⁷²⁷

Myös perustamiseen liittyvä uhka oli muuttunut. Talvisodan liikekannallepano oli pystytty toteuttamaan ilman vihollisen häirintää. Tulevaisuudessa näin ei välttämättä olisi. Talvisota oli osoittanut Neuvostoliiton ilma-aseen kehityksen ja vaarallisuuden. Asutuskeskukset olivat olleet pommitusten kohteena lähes kaikkialla Suomessa. Asutuskeskuksissa olivat olleet myös talvisodan perustamispaikat ja sotamateriaalivarastot. Tulevaisuudessa vaadittiin perustamispaikkojen hajauttamista pois suurista asutuskeskuksista yhä pienempiin kokonaisuuksiin (Kuva 52).⁷²⁸

⁷²⁷ Pommitustiedot Raunio (2004), s. 27 ja perustamispaikat: YE n Osasto 1. Järjestelytoimisto No 25/VIII 32.sal, Käsky aluejärjestön valmistelutöiden suorittamisesta 23.1.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun pääkirjasto, s. 3-4 vertaa Arimo Reino, Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939 III (1987), s. 202–206 ja Mäkipelto, (1983), Liite 26. Kuvan muokkaus Juha Ratinen.

⁷²⁸ Muistio, P.M. Liikekannallepanovalmisteluista puolustusvoimien uudelleen järjestelyn puitteissa, päivämäärättä (kesäkuu 1940), T 10592/11, KA.

Perustamistehtävissäkkin oli muutostarpeita. Olihan talvisodan aikana pystytty perustamaan useampia divisioonia, kuin mitä ennen sotaa oli edes suunniteltu. Epävarmassa maailmantilanteessa Suomi oli edelleen yksin Saksan ja Neuvostoliiton etupiirijonon puristamassa saartorengaassa. Liikekannallepanojärjestelmän tehtäväksi näytti jäävän valtakunnan kaikkien resurssien kokoaminen edessä hämöttävää puolustus-taistelua varten.

6.2.2. Väliaikainen liikekannallepanosuunnitelma

Oli selvää, ettei talvisodan aikainen liikekannallepanosuunnitelma ollut enää toimiva. Muutoksia oli niin paljon, että liikekannallepanosuunnittelu oli aloitettava alusta. Ensimmäinen oli selvitettävä asekuntoisten miesten määrä ja asuinpaikat sekä luotava tosiasiallisten henkilöstö- ja sotamateriaalimäärien perusteella uusi puolustusvoimain sodan ajan kokoonpano.⁷²⁹

Kenttäarmeijan perustaminen piti olla mahdollista myös uuden liikekannallepanosuunnitelman laatimisen aikana. Tätä varten luotiin *väliaikainen liikekannallepanosuunnitelma*, joka perustui rauhan ajan armeijan (suojajoukon) muodostamaan runkoon, jota täydennettiin lomautetuilla reserviläisillä, hevosilla ja moottoriajoneuvoilla. Siirtyminen uuteen liikekannallepanosuunnitelmaan tapahtui vaiheittain – suojajoukolta vastuuta vähitellen aluejärjestölle siirtäen.

Väliaikaisessa liikekannallepanosuunnitelmassa lomautettavista reserviläisistä laadittiin luettelo perusyksiköittäin sille sotilaspiirille (suojeluskuntapiirille), josta reserviläinen oli kotoisin tai jonne hän asettui asumaan. Luettelosta tuli selvitä reserviläisen henkilötiedot⁷³⁰ ja yksikön nimi, josta hänet oli lomautettu (esim. III/JR 18). Näillä tiedoilla sotilaspiirissä (suojeluskuntapiirissä) täytettiin jokaisesta lomautetusta YH-kortti ylimääräiseen harjoitukseen kutsumista varten. Kortista selvisi lomautetun kokoontumispaikka, jonne hänen kortin saatuaan tuli kiiruhtaa.⁷³¹

Hälytys liikekannallepanosta tapahtui päämajan (puolustusvoimain pääesikunnan) puhelinsanomalla sotilaspiiriin (suojeluskuntapiiriin). Hälytys tiedotettiin suojeluskunnan paikallispuhelimelle, joka kokosi tarvitsemansa suoritushenkilöstön, lajitteli hänelle lähetetyt lomautettujen YH-kortit kylittäin ja vastasi niiden toimittamisesta perille suoritushenkilöstönsä avulla. Samanlainen YH-kortteihin perustuva hälytysjärjestelmä oli rakennettu myös lomautettuja hevosia, hevoskärrejä ja palautettuja moottoriajoneuvoja varten.⁷³²

⁷²⁹ Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 1-3.

⁷³⁰ Osoite, nimi, sotilasarvo

⁷³¹ Muistio, P.M. Liikekannallepanon mahdollisuuksista demobilisaation aikana ja välittömästi sen jälkeen, päivämäärättä (huhti–toukokuu 1940), T 10592/11, KA.

⁷³² Sama.

Reserviläisten aseet ja muu sotamateriaali oli jätetty pääpuolustusasemaan jääneen rauhan ajan prikaatin varastoitavaksi. Kokoonumispaikalla reserviläiset saivat takaisin henkilökohtaisen materiaalinsa, ja heidät lähetettiin yleensä junalla uudelleen perustettavalle joukolle käskettyyn vastaanottokeskukseen.⁷³³

Hevoset ja ajoneuvot pyrittiin lähettämään takaisin samalla kuljetuksella henkilöstön kanssa. Moottoriajoneuvot taas koottiin yhteen paikkaan sotilaspiirin (suojeluskuntapiirin) alueella, josta ne sotakelpoisuustarkastuksen jälkeen lähetettiin samaan vastaanottokeskukseen, johon henkilöstö oli jo matkalla.⁷³⁴

Vastaanottokeskuksessa joukon perustaminen tuli tapahtua pääpuolustusasemassa olleen runkojoukon (jalkaväkiprikaatin) toimesta. Tämän vuoksi vastaanottokeskukset sijaitsivat yleensä lähellä joukon ryhmitysaluetta olleella rautatieasemalla.⁷³⁵ Perustamisen jälkeen joukko marssitettiin pääpuolustusasemaan tai muulle taistelusuunnitelman mukaiselle ryhmitysalueelle.

Kuten edellä on todettu, osa joukoista lomautettiin kokonaan. Tällaisia joukkoja olivat tyypillisesti huoltomuodostelmat, kuten kenttäsairaalat ja autokompaniat. Väliaikaisessa liikekannallepanosuunnitelmassa nämä joukot perustettiin uudelleen niissä paikoissa, joissa niiden sotavarustus oli toistaiseksi varastoituna.⁷³⁶ Yleensä tämä tarkoitti samaa paikkaa, jossa lomauttaminen oli tapahtunut.

Väliaikaisella liikekannallepanosuunnitelmalla lomautetut reserviläiset olisi saatu takaisin omiin joukko-osastoihinsa, vaikka yksinkertaiseksi järjestelyä ei voinut hyvällä tahdollakaan sanoa. Suunnitelma oli perusteltu niin kauan kuin uuden sodan ajan kokoonpanon ja uuden liikekannallepanosuunnitelman valmistelu kestäisi.

⁷³³ MaVE:n kirj. nro 2253/V/23.sal. 27.6.1940, Henkilöstön, hevosten, ajoneuvojen ja moottoriajoneuvojen vastaanottokeskukset mahdollisen lomalta palauttamisen varalta, T 22520/12, KA ja Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 3.

⁷³⁴ Samat.

⁷³⁵ MaVE:n kirj. nro 2253/V/23.sal. 27.6.1940, Henkilöstön, hevosten, ajoneuvojen ja moottoriajoneuvojen vastaanottokeskukset mahdollisen lomalta palauttamisen varalta, T 22520/12, KA.

⁷³⁶ Muistio, P.M. Liikekannallepanovalmisteluista puolustusvoimien uuden järjestelyn puitteissa, päivämäärättä (kesäkuu 1940), T 10592/11, KA.

6.2.3. Kuinka kalliilla suomalaiset myyvät nahkansa?

Uutta liikekannallepanosuunnitelmaa rakennettaessa oli nähtävissä, että puolustautuminen oli tehtävä omin voimin. Apua ei ollut tarjolla. Kysymys oli siitä, kuinka kalliilla suomalaiset aikoivat myydä nahkansa, ja miten suuri armeija oli mahdollista perustaa tuota puolustustaistelua varten?

Armeijan perustamista varten oli selvitettävä asekuntoisten miesten määrä ja asuinpaikat sekä sotamateriaalin määrä. Maan asekelpoisen miesmäärän selvitystyö aloitettiin vuoden 1940 keväällä teoreettisella laskennalla. Laskennalla oli tarkoitus selvittää perustettavissa olevan armeijan sodan ajan vahvuus ja arvioida henkilöstön demografinen sijoittuminen eri paikkakunnille.⁷³⁷

Laskennan tulosten perusteella oli mahdollista rakentaa uusi puolustusvoimain sodan ajan kokoonpano ja organisoida aluejärjestö vastaamaan alueidensa osalta tulevia perustamistehtäviä. Tällä välin väliaikainen liikekannallepanosuunnitelma – jolla lomautetut voitiin kutsua palvelukseen entisiin joukko-osastoihinsa – piti huolen liikekannallepanokyvystä.

Laskennassa käytettiin hyväksi ennen talvisotaa laadittuja reserviläistilastoja. Tilastot olivat vuoden 1938 joulukuulta ja niistä saatiin tieto sotilaspöytäkarttojen kuntien miesmäärästä tuona ajanhetkenä (Kuva 53). Summaamalla sotilaspöytäkarttojen luvut yhteen saatiin tietää valtakunnan miesmäärä. Yhteisluvusta vähennettiin talvisodan miestappiot (yli 68 000), ja saadusta erotuksesta laskettiin suhdeluku, jonka perusteella eri paikkakuntien asekelpoisten miesten lukumäärä arvioitiin. Kaupunkien ja pitäjien suhdelukuihin lisättiin Neuvostoliitolle luovutetuilta ja vuokratulta alueelta siirtyneiden asekelpoisten reserviläisten määrä. Evakkoon joutuneiden sijoituspaikkakunnat olivat laskennassa tiedossa, mutta miesmäärät eivät. Evakkoon joutuneiden reserviläisten määrä oli lopulta yli 60 000 miestä, mutta laskennassa näytetään käytetyn määränä 42 000 reserviläistä. Lukemat eivät siis olleet vielä alussa tarkkoja ja ne oli tarkastettava paikkakunnittain tulevissa valvontakokouksissa.⁷³⁸

Edellä mainitun teoreettisen selvitystyön perusteella määriteltiin sodan ajan puolustusvoimain vahvuus ja kokoonpano. Samalla laskutulos mahdollisti ensimmäiset hahmotelmat maan alueelliseksi jakamiseksi uudestaan sodan ajan kenttäarmeijan perustavaksi aluejärjestöksi.

⁷³⁷ Muistio, P.M. Liikekannallepanon mahdollisuuksista demobilisaation aikana ja välittömästi sen jälkeen, päivämäärättä (huhti–toukokuu 1940), T 10592/11, KA ja Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 1-3.

⁷³⁸ Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 22–24 ja Lindeman (1958), s. 61.

Sotilaspiiri ja kunta	Asukkaita		Sotilaspiiri ja kunta	Asukkaita	
	Kiehiä	Yhteensä		Kiehiä	Yhteensä
Seiskari	354	710	Sortavala mk.	10571	21550
Levanenari	566	1122	Harlu	3925	7844
	66193	141125	Uukuniemi	3145	6167
			Ruskeala	3406	6962
<u>Lapr.sp.</u>				61253	112873
Lappeenranta	6274	13284	<u>Sel.sp.</u>		
Ylämaa	1826	3417	Seanlehti	1536	3114
Lappee ja Lau-			Suistamo	4600	9030
ritsala	8588	17247	Korpiseikkä	1890	3558
Lemi	2172	4307	Suojärvi	8377	15951
Savitaipale	4090	7781	Salmi	7439	14225
Taipalsaari	1877	3848	Impilahti	7181	14413
Joutseä	3943	7859	Päikkjärvi	1027	2109
Ruokolahti	12258	23887	Värtsilä	3223	6408
Nuijamaa	2028	3987		35273	68808
Jääski	10076	20196			
	53232	105813	<u>Sav.sp.</u>		
<u>Kan.sp.</u>			Savonlinna	3704	8072
Viipuri	33293	74247	Joroinen	3247	6463
Antrea	4416	8777	Sulkava	3422	6772
Vuoksearanta	1832	3572	Sääminki	5266	10334
Viipurin mk.	9791	19596	Kerimäki	3776	7399
Vahviala	2964	5829	Punkaharju	1871	3669
Kuola	6032	12078	Enonkoski	1582	3155
Ayräpää	3095	6229	Savonranta	1774	3365
Heinjoki	1811	3663	Heinävesi	4489	8691
Johannes	5325	10552	Kangaslampi	1281	2515
Koivisto ja kaup.	6143	12085	Rantasalmi	4221	8346
Kuolemajärvi	2933	5674	Leppävirta	6363	12511
Uusikirkko	5517	11247	Varkaus	5983	12189
Kannlejärvi	1883	3849		46979	93481
Kivennapa	5105	10089			
Terijoki	3773	7956	<u>Mik.sp.</u>		
	93853	195443	Mikkeli	4983	10856
<u>Ksk.sp.</u>			Suomeniemi	1049	2049
Käkisalmi	2445	5115	Läntyerju	4687	9266
Valkjärvi	3943	7874	Pertunmaa	2319	4439
Rautu	3020	6051	Ristiina	2942	5802
Sakkola	3222	6465	Anttola	1559	3032
Metsäpirtti	2433	4891	Mikkelin mk.	5998	11613
Vuoksela	1464	2964	Hirvesalmi	3209	6066
Pyhäjärvi	4131	8150	Kangasniemi	5485	10286
Räisälä	3991	7972	Haukivuori	2254	4341
Käkisalmen mk.	2774	5522	Pieksämäki ja		
Kaukola	2145	4278	Pieksämäen kaup.	5450	10615
	29569	59283	Virtasalmi	1617	3140
			Jäppilä	1552	2990
<u>Sor.sp.</u>			Juva	6466	12469
Sortavala	2016	4577	Puumala	3356	6556
Rautjärvi	2975	5936		52926	103520
Kirvu	4418	8773	<u>Kuo.sp.</u>		
Hiltola	4148	8338	Kuopio	11271	24835
Kurkijoki	4918	9987	Iisalmi	1694	3630
Perikkala	5217	10560	Suonenjoki	4222	8332
Saari	1877	3732	Rautalampi	2919	5616
Simppele	1264	2598	Vessantö	2382	4667
Jaakkima ja Lah-			Karttula	2863	5520
denpohjan kaup.	5269	10563	Tervo	1506	2883
Lumivaara	2740	5286	Kuopion mk.	4576	9291

Kuva 53: Arviointiin käytetty reserviläistänlukko⁷³⁹

⁷³⁹ Taulukko löytyy T 10592/11, KA.

6.2.4. Uusi aluejärjestö ja perustamistehtävät

Sodan ajan kenttäarmeijan teoreettisen laskennan ohella oli mietittävä myös aluejärjestön tulevaa organisointia ja suojeluskuntajärjestön roolia aluejärjestössä. Suojajoukkojen puolustus suunnitelman ja väliaikaisen liikekannallepanosuunnitelman valmistuttua voitiin antaa ensimmäiset perusteet aluejärjestön ja kenttäarmeijan uudelleen organisoimiseksi. Aluejärjestön aluejako uusittiin 28. toukokuuta 1940 annetulla käskyllä. Sen perusteella maa jaettiin 16 sotilasläänin, määrättiin sotilasläänien esikuntien sijoituspaikkakunnat ja komentajat. Suojeluskuntapiirien rajoja ei voitu vielä tässä vaiheessa vahvistaa. Ne oli kyllä piirretty alustavasti käskyn liitteenä olleeseen karttaan. Sotilasläänien esikuntien tuli aloittaa toimintansa viimeistään 15. kesäkuuta 1940 ja sen henkilöstöön oli sijoitettava aluejärjestötyöstä kokemusta omanneita henkilöitä.⁷⁴⁰

Karjaan sotilaslääni⁷⁴¹ ja Varsinais-Suomen sotilasläänit⁷⁴² olivat aloittaneet toimintansa jo ennen tätä käskyä.⁷⁴³ Varaslähdöllä pyrittiin ilmeisesti Hankoniemen tukikohtaan ja Ahvenanmaahan liittyneiden puolustusvalmistelujen nopeuttamiseen.

Syitä suojeluskuntapiirijaon puuttumiseen oli ainakin kolme. Ensimmäinen syy liittyi edellä kuvattuun henkilöstömäärän arviointiin. Reserviläisten demografinen jakaantuminen eri alueille vaati vielä lisäselvityksiä, ja näin ollen suojeluskuntapiirien alueita eikä uusia perustamistehtäviä voinut vielä jakaa aluejärjestölle.

Toiseksi suojeluskuntapiirien asemasta sotilaspiirien tehtävien perillisenä puuttui vielä virallinen päätös ja lainmuutos. Sitähän ei ollut tehty ennen talvisodan alkamista. Rajojen muuttamiselle ja aluejärjestön tehtävien antamiselle suojeluskuntapiireille taas ei vielä ollut olemassa riittäviä perusteita. Lopullisesti suojeluskuntapiirien rajat ja tehtävien perimysoikeus voitiin vahvistaa asetuksella sen jälkeen, kun teoreettiset laskentatulokset oli tarkastettu valvontakokouksissa ja niiden aiheuttamat muutokset oli otettu huomioon suojeluskuntapiirien aluejaossa. Tilanne oli samankaltainen kuin aluejärjestöä perustettaessa. Oli turha lukita piirirajoja lainsäädännöllä, jos ne tulivat vielä muuttumaan. Valvontakokouksien tuloksia kuitenkin ei voitu jäädä odottamaan. Oli aloitettava työ ilman asetusohjaa ja tarkastettava lainsäädäntö vastaamaan todellista tilannetta työn jälkeen.

Kolmas syy aluejaon puuttumiselle oli se, että voimassa ollut väliaikainen liikekannallepanosuunnitelma perustui vanhaan sotilaspiirijakoon (suojeluskuntapiirijakoon). Liikekannallepanovalmiuden säilyttämiseksi vanhaa aluejakoa oli ylläpidettävä niin kauan kuin perustaminen tapahtuisi tältä pohjalta.

⁷⁴⁰ PM nro 1662/40.Järj.1.sal., 28.5.1940, Valtakunnan alueellisesta jakamisesta sotilaallisessa suhteessa, T 22502/1, KA sekä PM nro 1662/40.Järj.1.sal., 28.5.1940, Kartta liite aluejaosta, T 2865/4, KA.

⁷⁴¹ Perustettu 29.4.1940

⁷⁴² Perustettu 23.5.1940. Sotilasläänin nimi muuttui 1.10.1941 Lounais-Suomen sotilaslääniksi.

⁷⁴³ PM nro 1662/40.Järj.1.sal., 28.5.1940, Valtakunnan alueellisesta jakamisesta sotilaallisessa suhteessa, T 22502/1, KA sekä PM nro 1662/40.Järj.1.sal., 28.5.1940, Kartta liite aluejaosta, T 2865/4, KA.

Suojeluskuntajärjestön ylimääräisessä edustajakokouksessa 6. kesäkuuta 1940 muutokset tuotiin myös edustajien tietoon. Suojeluskuntapiirien edustajille selostettiin uutta suojeluskuntapiirijakoa ja uusien tehtävien vaatimia toimenpiteitä.⁷⁴⁴ Suojeluskuntapiirien määrän kasvaminen oli tässä vaiheessa kaikille selviö. Suojeluskuntajärjestön tehtäväkenttä oli laajenemassa merkittäväällä viranomaistehtävillä. Suojeluskuntapiirien määrän ja tehtävien kasvaessa niissä täytyi nyt tehdä se sama valmistelutyö, joka oli ennen talvisotaa tehty sotilaspiireissä. Tällöin suojeluskuntapiireillä oli ollut valmiin suunnitelman toimeenpanijan rooli. Nyt sille lisättiin myös ennen viranomaisille kuulunut suunnittelijan rooli.

Suojeluskuntapiirien perustaminen käskettiin 4. heinäkuuta 1940. Piirejä oli perustettava kaikkiaan 34. Näistä piireistä 14 oli uusia. Samalla nimettiin suojeluskuntapiirien komentajat ja esikuntien sijoituspaikkakunnat. Aluejärjestön johtosuhteet muutettiin myös vastaamaan muodostumassa ollutta tilannetta. Sotilasläänien komentajat alistettiin tällöin kotijoukkojen komentajalle muissa paitsi operatiivisissa asioissa. Operatiivisissa asioissa sotilasläänien komentajat olivat armeijakuntien alaisia.⁷⁴⁵ Suojeluskunnille perinteisesti kuuluneiden asioiden kuten koulutuksen ja valistustyön ohjaus jäi edelleen kotijoukkojen esikunnan edustaman suojeluskuntajärjestön sisäiseksi asiaksi.

Suojeluskuntapiirien esikunnat saivat hetken aikaa siirtyä sijoituspaikkakunnilleen ja asettua aloilleen. Työskentely alkoi kuitenkin pian, vaikka tiedot liikekannallepanosuunnitelmien tekemiseksi olivat vielä puutteellisia. Työssä käytettiin hyväksi alustavia perustamistehtäviä, vaikka niitä ei vielä ollutkaan vahvistettu. Näiden alustavien perustamistehtävien pohjalta aloitettiin suunnittelemaan uuden hajautetun liikekannallepanojärjestelmän perustamispaikkoja suojeluskuntapiirien alueille.⁷⁴⁶

Perustamispaikkojen suunnittelun lisäksi suojeluskuntapiirit tuli jakaa alustavien perustamistehtävien mukaisiksi ala-alueiksi ja ilmoittaa niiltä kotoisin olevien varusmiesten koulutustarpeet eri aselajeissa.⁷⁴⁷ Työ alkoi täsmälleen samalla tavalla kuin aluejärjestöä perustettaessa lähes kymmenen vuotta aiemmin.

Uuteen aluejärjestelmään siirtymistä koskeva suunnitelma valmistui 13. elokuuta 1940. Nyt oli olemassa suunnitelma aluejärjestön organisaatiosta, alueiden rajoista ja siitä kuinka uuteen liikekannallepanojärjestelmään siirryttäisiin.⁷⁴⁸ Vain vahvistetut perustamistehtävät puuttuivat.

⁷⁴⁴ Raikkala (1967), s. 375.

⁷⁴⁵ MavE, Os.2., nro 2947/V/23 sal., 31.7.1940, T 2865/4, KA, Lindeman (1958), s. 64 ja Liite 24 sekä Raikkala (1967), s. 375–376.

⁷⁴⁶ PM Kirj. nro 5566/40.Järj.2.sal. 13.8.1940, T 20774/15, KA ja PM nro 5870/40.Järj.2.sal. Päämajan käsky nro 1 Lkp. valmisteluja varten, 6.9.1940, T 22520/91, KA sekä MavE, Os.2., nro 2947/V/23 sal., 31.7.1940, T 2865/4, KA.

⁷⁴⁷ Samat.

⁷⁴⁸ PM Kirj. nro 5566/40.Järj.2.sal. 13.8.1940, T 20774/15, KA ja PM nro 5870/40.Järj.2.sal. Päämajan käsky nro 1 Lkp. valmisteluja varten, 6.9.1940, T 22520/91, KA.

Puolustusvoimain sodan aikainen kokoonpano saatiin valmiiksi 19. elokuuta 1940. Uuden sodan ajan puolustusvoimien perustamistehtävät ja sotilasläänien luovutus-tehtävät lähetettiin tällöin sotilasläänneille. Perustamistehtäviä ei ollut vielä jaettu suo-jeluskuntapiireille. Sotilasläänit velvoitettiin ensi tilassa jakamaan saamansa perusta-mistehtävät suojeluskuntapiirensä kesken.⁷⁴⁹

Suojeluskuntapiirien ala-alue suunnitelmat valmistuivat nopeasti perustamistehtävien vahvistamisen jälkeen. Ellei muutoksia ollut alustaviin perustamistehtäviin nähden, vastaukset saapuivat sotilasläänneille jo ennen elokuun loppua. Jos muutoksia oli enemmän, suunnitelmat venyivät syyskuun puolelle.⁷⁵⁰ Suojeluskuntapiirien ala-aluejaot ja perustamispaikkojen sijainnit alkoivat olla suunniteltuna syyskuun puoli-välissä. Uuteen järjestelmään siirtyminen oli nyt mahdollista. Se tarkoitti väliaikaisen liikekannallepanojärjestelmän muuttamista vaiheittain uusien perustamistehtävien mukaiseksi 16 divisioonan kenttäarmeijan perustamiseksi.

Ennen talvisotaa kenttäarmeijan liikekannallepanoa suojaava suojajoukko oli ollut siitä erillinen, rauhan ajan armeijasta ja disponibilitettijoukoista muodostettu orga-nisaatio. Uudessa liikekannallepanosuunnitelmassa näin ei ollut. Suojajoukko oli osa kenttäarmeijaa, johon se liikekannallepanossa sitten sulautui.⁷⁵¹

Liikekannallepanossa suojajoukkojen rauhan ajan prikaatiin perustettiin lisää joukko-ja siten, että niistä muodostui jalkaväkirykmenttejä. Prikaatin tykistö täydennettiin taas kenttätykistöpatteristoiksi. Näin jokaisesta rauhan ajan prikaatista kasvoi suoja-joukon liikekannallepanossa divisioonan ensimmäinen jalkaväkirykmentti ja kenttä-tykistöpatteristosta yksi kenttätykistörykmentin kolmesta patteristosta. Jalkaväkipri-kaatin täydentäminen sodan ajan suojajoukkokokoonpanoon tarkoitti noin yhden jalkaväkipataljoonan ja tykistöpatteristosta puuttuvien osien perustamista.⁷⁵²

Rauhan ajan prikaateja oli 13 kappaletta. Divisioonaorganisaatiota varten sotilaslää-nin oli näin ollen perustettava kaksi jalkaväkirykmenttiä, kaksi kenttätykistöpatteris-toa sekä divisioonan aselajiosat. Näin saatiin yhdessä jalkaväkirykmentiksi täydenne-tyn prikaatin kanssa muodostettua kolmen jalkaväkirykmentin kokoinen täysi divisi-oonaa.⁷⁵³

Suojeluskuntapiiriin perustamisvastuulla oli tyypillisesti yksi jalkaväkirykmentti ja sen tykistö. Edellä mainittujen 13 divisioonan perustamiseen aluejärjestön 12 sotilas-läänillä oli kaksi suojeluskuntapiiriä, joiden tehtävänä oli perustaa edellä mainitut divisioonien puuttuvat jalkaväkirykmentit ja kenttätykistöpatteristot. Poikkeuksen muodosti Helsingin sotilaslääni, jonka alueella oleva Helsingin suojeluskuntapiiri muodosti yksinään kaksi jalkaväkirykmenttiä ja patteristoa.⁷⁵⁴

⁷⁴⁹ PM nro 3622/Järj.2.sal. Perustamistehtäviä, 19.8.1940, T 22520/91, KA katso myös Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 21.

⁷⁵⁰ EHämSIE, nro 127/sal. Siirtymistä II Lkp. järjestelyvaiheeseen, 29.8.1940, T 22520/12, KA.

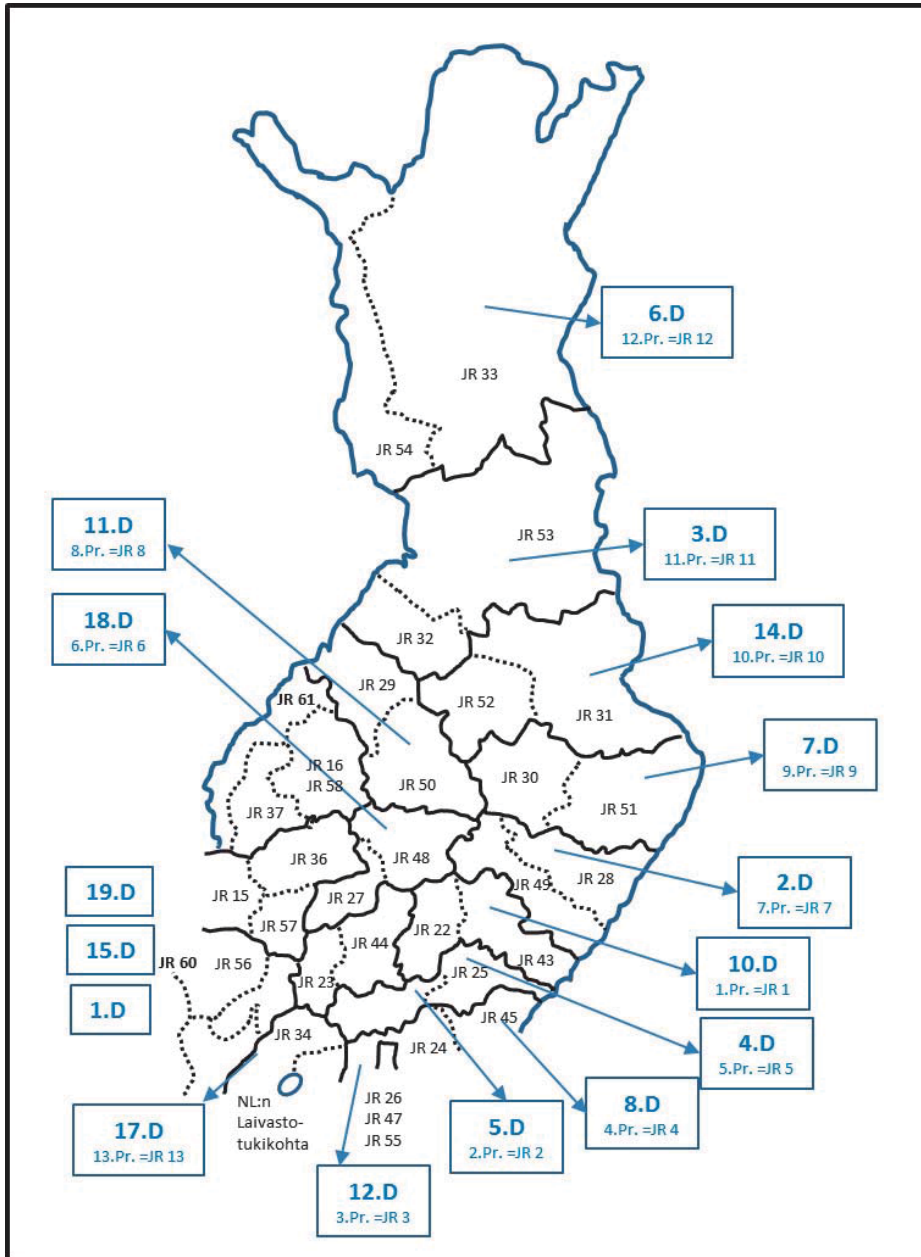
⁷⁵¹ Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 52–63 ja Raunio (2004) s. 105–107.

⁷⁵² Samat.

⁷⁵³ Samat.

⁷⁵⁴ Samat.

Sotilasläänin komentaja esikuntineen muodosti perustettavan divisioonan johto-osan niin kuin ennen talvisotaakin. Samalla tavalla suojeluskuntapiirien komentajat esikuntineen muodostivat perustamiensa jalkaväkirykmenttien esikuntien rungot.⁷⁵⁵

Kuva 54: Aluejärjestön sotilasläänit ja perustettavat divisioonat⁷⁵⁶

⁷⁵⁵ Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 52–63 ja Raunio (2004) s. 105–107.

⁷⁵⁶ Kuvan lähteenä Raunio (2004), s. 106. Piirros Juha Rätinen.

Päämajan laskelmien perusteella liikekannallepanossa voitiin perustaa 16 divisioonaa. Kenttäarmeija käsittäisi tällöin 48 jalkaväkirykmenttiä ja 48 kenttätykistöpatteristoa sekä päämaja-, armeijakunta- ja divisioonajoukot. Rauhan aikaisista jalkaväkirykmentteistä muodostettiin liikekannallepanossa 13 jalkaväkirykmenttiä ja 13 kenttätykistöpatteristoa. Aluejärjestön perustettavaksi jäi näin ollen 35 jalkaväkirykmenttiä ja 35 tykistöpatteristoa sekä päämaja-, armeijakunta- ja divisioonajoukkoja. Kun Helsingin alueelta pystyttiin perustamaan kaksi jalkaväkirykmenttiä ja kenttätykistöpatteristoa, tuli uusittu aluejako käsittämään yhteensä 34 suojeluskuntapiiriä (Kuva 54).⁷⁵⁷

Kolme sotilasläänää, joille ei ollut nimetty rykmentiksi täydennettävää rauhan ajan prikaatia, perustivat kokonaisen divisioonan. Näissä sotilasläänneissä olikin tämän vuoksi kolme suojeluskuntapiiriä. Nämä sotilasläänit sijaitsivat länsirannikolla, ja niiden perustamat divisioonat oli varattu ylipäällikön reserviksi.

Näiden divisioonien lisäksi perustettiin vielä kaksi jääkäriprikaatia ja ratsuväkirykmentti. Ratsuprikaatista muodostettiin ratsuväkirykmentin täydentämällä se sodan ajan vahvuuteen ja samoin meneteltiin 1. jääkäriprikaatin perustamisessa. Sen sijaan 2. jääkäriprikaati perustettiin aluejärjestön toimesta pääasiassa Kajaanin alueelta. Lisäksi länsirannikon sotilasläänneissä perustettiin kaksi ylimääräistä jalkaväkirykmenttiä (JR 60 ja JR 61), jotka oli tarkoitettu alustavasti merivoimille.⁷⁵⁸ Tämä nosti perustettavien jalkaväkirykmenttien määrän kaikkiaan 50 kappaleeseen.

Sodan ajan armeijakuntien numerointi arvottiin numerojen I–VII väliltä. Armeijakuntien esikuntia oli tarkoitus perustaa kuusi kappaletta, joista yksi jäi ylipäällikön johtamisreserviksi. Arvonnessa numero VI jäi käyttämättä. (Taulukko 9)

Armeijakuntien (AK) numeroinnin muuttuminen liikekannallepanossa						
Rauhan ajan AK	(Rajav.E)	I AK	II AK	III AK	IV AK	V AK
Sodan ajan AK	I AK (Res.)	V AK	IV AK	II AK	VII AK	III AK

Taulukko 9: *Armeijakuntien numeroinnin muuttuminen liikekannallepanossa*⁷⁵⁹

Divisioonien numerot taas arvottiin 19 juoksevan numeron kesken. Arvonnessa numerot 16, 13 ja 9 jäivät käyttämättä.⁷⁶⁰ Arvatenkin tällä toimenpiteellä pyrittiin harhauttamaan perustettavien armeijakuntien ja divisioonien todellista määrää.

Jalkaväkirykmenttien numerot taas määräytyivät rauhan ajan jalkaväkirykmentin numerosta. Liikekannallepanossa 1. Prikaatista tuli Jalkaväkirykmentti 1 (JR 1). Divisioonan muiden jalkaväkirykmenttien numerot taas määräytyivät lisäämällä tähän lukuun 21 (1+21=22), eli seuraava oli Jalkaväkirykmentti 22 (JR 22) ja kolmas oli Jalkaväkirykmentti 43 (JR 43).⁷⁶¹

⁷⁵⁷ PvPE nro 3622/Järj.2.sal. Perustamistehtäviä, 19.8.1940, T 22520/91, KA ja Raikkala (1967), s. 374.

⁷⁵⁸ PvPE nro 3622/Järj.2.sal. Perustamistehtäviä, 19.8.1940, T 22520/91, KA ja Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 72 ja Raunio (2004) s. 105–107.

⁷⁵⁹ Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 72.

⁷⁶⁰ Sama, s. 47.

⁷⁶¹ Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 52–63 ja Raunio (2004), s. 105–107.

Ylipäällikön reserviksi varattujen divisioonien ensimmäisten rykmenttien numeroiksi annettiin 14, 15 ja 16.⁷⁶² Talvisodan aikana divisioonan rykmenttien numerointi oli ollut peräkkäinen.

Uusi sodan ajan kokoonpano alkoi olla suunniteltuna. Numerotkin olivat arvottuna. Kaikki oli valmiina väliaikaisen liikekannallepanosuunnitelman alusajolle, ja perustamisen muuttamiselle 16 divisioonan kenttäarmeijaa varten.

6.2.5. Liikekannallepanojärjestelmän vaihtaminen

Suunnitelma liikekannallepanojärjestelmän vaihtamisesta käskettiin 13. elokuuta 1940. Suunnitelman avulla talvisodan aikainen yhdeksän divisioonan perustaminen muutettiin vaiheittain 16 divisioonaksi. Siirtyminen uuteen liikekannallepanojärjestelmään tehtiin neljässä vaiheessa.⁷⁶³

1. Ensimmäinen vaihe tarkoitti siirtymäajan väliaikaista liikekannallepanosuunnitelmaa. Sotilaspiirit kokoaisivat lomautetut ja lähettäisivät ne sovittuun joukko-osaston (prikaatin) vastaanottokeskukseen. Joukot perustettaisiin joukko-osastojen runkohenkilöstön toimesta näissä lähellä pääpuolustusasema sijainneissa vastaanottokeskuksissa. Lopputuloksena oli pääpiirteittäin talvisodan päätteeksi voimassa ollut sodan ajan organisaatio.
2. Toisessa vaiheessa aloitettiin materiaalisierrot joukko-osastoista (prikaateista) takaisin suojeluskuntapiireihin. Perustaminen tapahtui tällöin vastaanottokeskuksissa sekä suojeluskuntapiireissä. Materiaalisierroja ei voinut tehdä kaikkialla yhtä aikaa, jotta liikekannallepanokyky säilyi ainakin osittaisena. Vaihe oli liikekannallepanon onnistumisen kannalta kaikkein kriittisin. Olihan sekaantumisen vaara henkilöstön ja materiaalin kohtaamiselle ilmeinen. Reserviläiset kutsuttiin kuulutuksilla uusien perustamistehtävien mukaisesti kokoontumispaikkoihin ja kuljetettiin suojeluskuntapiirin keskeiseen perustamispaikkaan. Tämän jälkeen perustaminen tapahtui joko siellä tai väliaikaisen liikekannallepanosuunnitelman mukaisessa vastaanottokeskuksessa. Paikka riippui siitä, oliko joukon sotamateriaali jo saapunut suojeluskuntapiirille. Toiseen vaiheeseen siirtyminen oli mahdollista vuoden 1940 syyskuun puolivälistä alkaen.
3. Kolmannessa vaiheessa perustettavan joukon sotamateriaali oli siirretty kokonaisuudessaan suojeluskuntapiirin S-varastoon. Perustaminen tapahtui uusien perustamistehtävien mukaisesti kunkin suojeluskuntapiirin keskeisessä perustamispaikassa, jonne sotamateriaali oli varastoituna. Järjestely oli samanlainen kuin ennen talvisotaakin, mutta perustettava sodan ajan armeija oli nyt 16 divisioonan suuruinen.

⁷⁶² Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 52–63 ja Raunio (2004), s. 105–107.

⁷⁶³ PM Kirj. nro 5566/40.Järj.2.sal. 13.8.1940, T 20774/15, KA katso myös Partanen, Tapio: Liikekannallepanojärjestelmämme syntyminen ja kehitys itsenäisyytemme aikana sekä suoritettut liikekannallepanot, Sotakorkeakoulun diplomityö nro 1212, Helsinki 1975, KA, s. 38.

4. Neljännessä vaiheessa sotamateriaalin hajauttamista jatkettiin suojeluskuntapiirien alueille ja joukot perustettiin piirien alueella useissa perustamispaikoissa lopullisen liikekannallepanosuunnitelman mukaan. Siirtyminen vaiheesta toiseen määräytyi sotamateriaalsiirtojen etenemisen perusteella.⁷⁶⁴

Perustamispaikkojen määrä nousi suojeluskuntapiireissä keskimäärin yli kymmeneen kappaleeseen yhteismäärän ollessa 362 kappaletta. Kullekin perustamispaikalle oli varastoitu tärkein sotavarustus siellä perustettavia joukkoja varten. Vähemmän tärkeä sotavarustus saatiin paikallishankintojen avulla. Perustettaviin joukkoihin tuleva henkilöstö (päällystö, alipäällystö ja miehistö) saatiin perustamispaikan välittömästä ympäristöstä. Poikkeuksen teki vain se kaaderihenkilöstö, joka sille siirrettiin rauhan ajan puolustusvoimista. Tätä kaaderihenkilöstöä oli tavallisesti perustettavaa yksikköä kohden noin 1 upseeri ja 1–2 aliupseeria.⁷⁶⁵

Siirtyminen ensimmäisestä vaiheesta toiseen alkoi syyskuun puolivälissä. Tällöin vastaanotokeskusten sotamateriaalsiirrot sotilaslääneille ja suojeluskuntapiireille alkoivat. Siirrot tuli toimeenpanna mahdollisimman nopeasti, jotta liikekannallepanoon liittyvä ”*keräisaika*” jäisi mahdollisimman lyhyeksi.⁷⁶⁶

Sotilasläänien käskettiin suunnitella valvontakokoukset pidettäväksi alueillaan vuoden 1940 lokakuussa. Loka–marraskuussa pidettiin valvontakokoukset, joissa kartoitettiin luovutetuilta alueilta evakkoina sisämaahan saapunut henkilöstö ja kuntien todellinen reserviläistilanne. Valvontakokouksissa oli läsnä kaikkiaan 473 359 vuosina 1895–1923 syntynyttä reserviläistä tai I luokan nostomiestä.⁷⁶⁷ Reserviläistilanteen selkiintyminen mahdollisti perustamistehtävien ja suojeluskuntapiirien luovutusvelvollisuuksien tarkentamisen sekä suojeluskuntapiirien rajojen pienet muutokset.

Valvontakokouksista miehille liimattiin sotilaspassin väliin uusi ”*Määräys liikekannallepanoa varten*”. Määräyksellä kaikki valvontakokoukseen osallistuneet saivat tiedon mihin heidän oli liikekannallepanossa mentävä. Tätä määräystä tarvittiin, jos liikekannallepano tehtäisiin yleisellä liikekannallepanon julistamisella tai julkiselle paikalle naulattavilla kuulutuksilla ”*ylimääräiseen palvelukseen astumisesta*”. Tämä toimenpide varmistui liikekannallepanoa siinä tapauksessa, jos siinä ei käytettäisi talvisodasta tuttua henkilökohtaista kutsua ylimääräisiin harjoituksiin (YH-korttia).⁷⁶⁸

⁷⁶⁴ Kaikkien vaiheiden lähteenä on käytetty: Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 1-4 ja Partanen (1975), s. 38.

⁷⁶⁵ Haaki (1950), s. 56.

⁷⁶⁶ PM nro 5870/40.Järj.2.sal. Päämajan käsky nro 1 Lkp. valmisteluja varten, 6.9.1940, T 22520/91, KA ja Lindeman (1958), s. 62.

⁷⁶⁷ Samat.

⁷⁶⁸ Haaki (1950), s. 59, 65–66.

Väliaikainen liikekannallepanosuunnitelma oli voimassa aina vuoden 1940 marraskuun alkuun. Tällöin siirryttiin vaiheeseen kolme ja sen myötä vähitellen uudistettuun liikekannallepanojärjestelmään. Marraskuun alussa kaikki ei ollut vielä valmista. Perustamistehtävät ja piirien rajat saivat lopullisen muotonsa vasta vuoden 1941 tammikuussa, jolloin valvontakokousten tulokset saatiin yhtenemään liikekannallepanosuunnittelun kanssa.⁷⁶⁹ Tämän jälkeen 16 divisioonan liikekannallepano oli mahdollista samoilla periaatteilla kuin ennen talvisotaakin, mutta merkittävästi enemmän hajautettuna.

Vuoden 1941 maaliskuussa pyydettiin kaikilta organisaatioilta – kuuluivat ne suoja-joukkoihin tai aluejärjestöön – selvitys maaliskuun alun liikekannallepanovalmiudesta. Aluejärjestön organisaatiomuutoksesta, liikekannallepanojärjestelmän merkittävästä hajauttamisesta ja kenttäarmeijan koon kasvamisesta huolimatta liikekannallepanovalmisteluissa oli edetty pitkälle. Viestit olivat kaikkialta samankaltaisia. Liikekannallepanovalmiutta kuvaa hyvin havainnot kahteen suojeluskuntapiiriin tehdyiltä tarkastusmatkalta: *”Yleisvaikutelma kummastakin sotilaspiiristä (suojeluskuntapiiristä) oli, että työt olivat niin pitkällä kuin tähän mennessä on ollut mahdollista saada. Detaljityötä on vielä jäljellä, mutta ne eivät suuresti vaikuta liikekannallepanovalmiuteen, vaan järjestetty liikekannallepano on mahdollista suorittaa milloin hyvänsä.”*⁷⁷⁰

6.2.6. Suojeluskuntajärjestö aluejärjestöksi

Aluejärjestön suojeluskuntapiirien pohjalle rakentuneen uuden organisaation perustaminen käskettiin 4. heinäkuuta 1940. Suojeluskuntapiirejä oli perustettava 34 kappaletta ja niistä 14 oli uusia.⁷⁷¹ Annetulla ohjeistuksella työ saatiin kuitenkin käyntiin ja vältettiin tarpeeton viivästyminen. Työ alkamisesta lähtien oli selvää, että aluemuutosten ja organisaation kasvaminen vaatisi tarkastuksia myös lainsäädäntöön.

Suojeluskuntajärjestön roolin ja aluejärjestön johtosuhteiden selkiennyttäminen alkoi 15. elokuuta 1940 annetulla asetuksella puolustusvoimain ylimmästä johdosta. Annetun asetuksen mukaan suojeluskuntajärjestö muodosti osan tasavallan puolustusvoimista, rinnan puolustuslaitoksen ja raja- sekä merivartiolaituksen kanssa. Suojeluskuntain päällikkö oli edelleen suoraan puolustusvoimain ylipäällikön alainen, mutta aluejärjestöä koskevissa asioissa hän ja muut suojeluskuntaviranomaiset olivat puolustusvoimain komentajan alaisia.⁷⁷²

⁷⁶⁹ Partanen (1975), s. 38 ja Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 4.

⁷⁷⁰ Aluejärjestön tarkastajan muistio tarkastusmatkalta 6-8.3.1941, T 22520/18, KA.

⁷⁷¹ Sotilasläänien komentajat ja aluejärjestön henkilöstö käskettiin siirtymään 7.8.1940, PM Creed sanoma, nro 353/Järj.2., 5.8.1940, T 2865/4, KA ja Raikkala (1967), s. 376–380.

⁷⁷² Hautamäki (1975), s. 63–64.

Asetuksessa mainittua puolustusvoimain komentajaa taas ei ollut nimetty. Epäselvyydet liikekannallepanon valmistelun johtorooleista vältettiin käskemällä ”*puolustusvoimain ylimmän johdon uudelleenjärjestelystä*”. Käsky tarkensi asetusta siten, että siinä puolustusvoimain komentajan tehtävät sisällytettiin puolustusvoimain ylipäällikön tehtäviin.⁷⁷³ Tällä tavoin puolustusvoimat sai suojeluskuntajärjestöön asetus pohjaisen johtosuhteen ylipäällikkö Mannerheimin kautta, ja aluejärjestön kehittäminen oli mahdollista ennen siihen liittyneen lainsäädännön vahvistamista. Samassa käskyssä päämajan nimi muutettiin puolustusvoimain pääesikunnaksi.

Perustetuista suojeluskuntapiireistä 14 oli uusia, eikä näihin ollut olemassa suojeluskuntajärjestön sääntöjenmukaista jäsentensä valitsemaa piiri johtoa ja edustajakokousedustajia. Piirien hallinto ja edustajat valittiin uusilta alueilta 5. syyskuuta 1940 mennessä. Edustajia tarvittiinkin saman tien, sillä seuraavalla viikolla Helsingissä järjestettiin sotilaslääniä komentajille ja suojeluskuntapiirien päälliköiden kaksipäiväinen kokous, jossa heidät perehdytettiin tuleviin tehtäviinsä.⁷⁷⁴

Perehdyttämistä vaativia asioita olikin runsaasti. Sotilaslääniä ja suojeluskuntapiirien rajat olivat muuttuneet totaalisesti. Liikekannallepanon valmistelutyöt olivat alkanet, ja uudessa tilanteessa puolustusvoimain pääesikunnan, kotijoukkojen esikunnan (suojeluskuntajärjestön) ja armeijakuntien esikuntien välistä työjakoa tuli täsmentää.⁷⁷⁵

Puolustusvoimain pääesikunnan tehtäväksi tuli vastata liikekannallepanon yleissuunnitelmasta, aluejaosta ja laatia sodan ajan perustamistehtävät sekä jakaa henkilöstö-, sotamateriaali- ja kuljetusresurssit sodan ajan organisaatioille.⁷⁷⁶

Kotijoukkojen esikunnan taas tuli huolehtia käytännön järjestelyistä niin, että nämä resurssit saatiin käyttöön liikekannallepanossa. Tämä vaati samaa pienipiirteistä suunnittelua, joka oli ennen talvisotaa ollut sotilspiirien vastuulla. Liikekannallepanon hajauttaminen ja aluerajojen muuttuminen tarkoittivat suorituskäskyjen uusimista lähes jokaiselle perustamispaikalle. Armeijakuntien esikunnat taas vastasivat rauhan ajan joukko-osastojen eli suojajoukon liikekannallepanovalmiudesta.⁷⁷⁷

Käskyvaltasuhdetta ja sotamarsalkka Mannerheimin asemaa hyväksikäyttäen pääesikunta käski 23. syyskuuta 1940 maan jakamisesta 16 sotilaslääniä ja 34 suojeluskuntapiiriä. Sotilaslääniä ja suojeluskuntapiiriä rajat tarkentuivat heinäkuun alussa käsketyistä ja kolmen sotilaslääniä nimi muuttui sen aluetta paremmin kuvaavaksi. Aluejako astuu voimaan 1. lokakuuta 1940. Aluejärjestölle kuuluneet tehtävät annettiin tällöin ensimmäisen kerran suojeluskuntajärjestön vastuulle.⁷⁷⁸

⁷⁷³ PM 2649/Järj.1./40., puolustusvoimain ylimmän johdon uudelleenjärjestelystä, 14.9.1940, T 22520/12, KA katso myös Selén Kari: Sotamarsalkka Mannerheimin asema ja valtuudet, artikkeli kirjasta *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 25, Helsinki 2006, s. 235–242. Kirja on löydettävissä sähköisenä versiona ositteesta <http://ssh.fi/pdf/Sotahistoriallinen%20aikakauskirja%2025%202006.pdf>

⁷⁷⁴ Raikkala, (1967) s. 380.

⁷⁷⁵ PM 5891/40.Järj.2.sal., Lkp. valmistelutehtävien jakoa, 10.9.1940, T 22520/88, KA.

⁷⁷⁶ Sama.

⁷⁷⁷ Sama.

⁷⁷⁸ Hautamäki (1975), s. 63–64 ja Lindeman (1958) liitteet 24 ja 25.

Valmistelutyötä varten suojeluskuntapiirit tarvitsivat tiedon esimerkiksi siitä, mistä ne voivat ottaa hevosia perustamilleen joukoille. Resurssien jakaminen kuului sovittussa työnjaossa pääesikunnalle. Maa jaettiin työn helpottamiseksi 5. marraskuuta 1940 hevosotopiireihin ja nämä taas hevosottoalueisiin. Periaatteena oli, että jokainen kunta muodosti aina yhden ottoalueen. Alueet numeroitiin ja niille määrättiin hevosten ja ajoneuvojen luovutusmäärät. Hevosten ja ajoneuvojen luovuttamiseksi liikekannallepanossa niille laadittiin vastaavanlainen YH-kortti kuin sodan ajan joukon henkilöstöäkin varten.⁷⁷⁹

Moottoriajoneuvojen ottaminen vaati myös omat alueensa. Puolustusministeri vahvisti 23. joulukuuta 1940 asetuksen maan jakamisen moottoriajoneuvojen ottoalueisiin. Päätöksen perusteella katsastusalueiden ja suojeluskuntapiirien rajoista tuli yhteneviä. Näin jokainen suojeluskuntapiiri muodosti oman moottoriajoneuvojen ottoalueensa. Katsastusten perusteella määriteltiin alueiden sotakelpoisten ajoneuvojen määrä ja luovutusvelvollisuus. Luovuttaminen tapahtui samanlaisella YH-käskykortilla kuin hevostenkin luovuttaminen.⁷⁸⁰ On huomattava, että samat YH-kortit eivät enää käyneet kuin väliaikaisessa liikekannallepanosuunnitelmassa. Nyt kaikille oli kirjoitettava uusia perustamistehtäviä vastaavat kortit.

Suojeluskuntapiirien aluerajat vahvistettiin 24. tammikuuta 1941 asetuksella ”*maan jakamisesta sotilas- ja suojeluskuntapiireihin*”. Tällöin valvontakokousten tulokset oli mahdollista huomioida alueiden rajoja määriteltäessä. Suojeluskuntapiirien nimiä muutettiin asetuksessa runsaasti kuvaamaan paikkakuntien sijasta alueita. Näin maa oli jaettu suojeluskuntapiireihin, jotka vastasivat silloisia liikekannallepanon ja operatiivisen suunnittelun näkökohtia.⁷⁸¹

Organisaatiota ja tehtäviä täydennettiin 28. helmikuuta 1941 puolustuslaitosasetuksella. Tällöin aluejärjestön tehtävien hoitaminen käskettiin lainsäädännönkin perusteella suojeluskuntajärjestölle. Aluejärjestöön kuului suunnitellusti 16 sotilasläänin ja 34 suojeluskuntapiiriä.⁷⁸²

Samana päivänä annettiin myös uusi asetus suojeluskuntajärjestöstä. Asetus kosketti suojeluskuntajärjestön vapaehtoistehtäviä. Niiden merkitys oli vähentynyt olemattomiin uusien aluejärjestön tehtävien myötä. Sotilaspiirien ja suojeluskuntapiirien yhdistäminen oli synnyttänyt uuden viranomaisen, joka oli perinyt sotilaspiirien tehtävät ja suojeluskuntapiirin nimen.⁷⁸³

Joissakin tutkimuksissa on havaittavissa kotijoukkojen esikunnan roolia vähättelevä sävy. Vähättelyn lähtökohtana on ollut se, että johtosuhteiden selvittelystä huolimatta päämaja johti liikekannallepanon valmistelua suoraan sotilasläänien kanssa, eikä kotijoukkojen esikunta tähän johtamiseen olisi pystynytään.⁷⁸⁴

⁷⁷⁹ Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 59–60.

⁷⁸⁰ Sama.

⁷⁸¹ Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 28–29 ja Raikkala (1967) s. 380–381.

⁷⁸² Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 28–31, Raikkala (1967), s. 381 ja Selén (2001), s. 489–496.

⁷⁸³ Samat.

⁷⁸⁴ Esimerkiksi Lindeman (1958), s. 65.

Tämä vastaa tapahtunutta ja on tutkitunkin perusteella aivan totta. Pääesikunta johti valmistelua suoraan sotilasläänien kanssa. Väite kuitenkin yksinkertaistaa monimutkaista asiaa, eikä ota huomioon aiemmin esitettyä työnjakoa näiden kahden organisaation välillä. Vain pääesikunnassa ja sotilaslääneissä voitiin yhdistää operatiivinen ja liikekannallepanosuunnitelma. Siellä tiedettiin, mitä joukoilla ollaan tekemässä. Yksinkertaistetusti puolustusvoimain pääesikunta kertoi sotilaslääneille, mitä tehdään ja kotijoukkojen esikunta (suojeluskuntapiireille) erityisesti liikekannallepanon järjestelyjen osalta, miten ne tehdään.

Työnjako näkyi myös siinä, miten liikekannallepanon muutosta johdettiin. Pääesikunnan ensimmäinen käsky liikekannallepanon valmisteluja varten annettiin 6. syyskuuta 1940. Uuden liikekannallepanon valmistelukäskyjä annettiin kaikkiaan 27 ennen jatkosodan liikekannallepanoa. Viimeinen käsky annettiin 6. kesäkuuta 1941. Niiden sisältö oli syyskuussa 1940 sovitun työjaon mukainen. Kotijoukkojen esikunta antoi 14 vastaavaa käskyä. Ensimmäinen 18. syyskuuta 1940 ja viimeinen 16. kesäkuuta 1941. Niissä ei ole ristiriitaisuuksia pääesikunnan käskyjen kanssa, koska niillä ohjattiin suojeluskuntapiirien käytännön työtä.⁷⁸⁵

6.2.7. Uusittu esikäsky-yhdistelmä

Liikekannallepanojärjestelmän valmistumisen myötä oli tarpeellista uusia myös esikäsky-yhdistelmä. Tämä uusimistyö käynnistyi vuoden 1941 helmikuussa. Esikäsky-yhdistelmä oli edelleen jaettu kolmeen osaan niin kuin ennen talvisotaakin. Osien jakoperustekin oli pysynyt samana.⁷⁸⁶

Esikäsky-yhdistelmän I osa sisälsi ne toimenpiteet, jotka oli tarkoitus toimeenpanna rauhan ajan henkilöstön voimin. Tämä osa sisälsi 24 pääesikunnan esikäskyä.

II osan toimeenpanoon tarvittiin vapaaehtoisten maanpuolustusjärjestöjen tukea. Tämä osa sisälsi 22 esikäskyä.

Viimeinen eli III osa, sisälsi ne toimenpiteet, joihin tarvittiin reserviläisten kutsumiseksi palvelukseen. Tämä osa sisälsi 38 esikäskyä. Esikäskyt oli ryhmitelty tärkeysjärjestyksen perusteella kronologisesti, mutta myös osittain tehtävän laadun mukaisesti. Uutena kehitysaskeleena oli, että nyt esikäskyt ulottuivat myös kenttäarmeijan perustamiseen. Talvisotaa edeltävät esikäskyt olivat koskeneet vain suojajoukon perustamista.⁷⁸⁷ Käskyjen ulottaminen kenttäarmeijan perustamiseen olikin lisännyt käskyjen määrää nimenomaan III osassa. Suojajoukon valmius oli tuolloin jo niin korkea, ettei I ja II osassa tarvittu tarkkaa ohjeistusta. Suurin osa asioista oli jo tehty valmiiksi jalkaväkiprikaateissa.

⁷⁸⁵ Katso kansiot T 22520/91 ja T 22520/19 joista löytyvät kaikki edellä mainitut käskyt.

⁷⁸⁶ Pv.PE nro 216/Järj.2.sal., Pääesikunnan käsky nro 16 lkp. valmisteluja varten, 5.2.1941, T 22520/91, KA.

⁷⁸⁷ Sama.

Puolustusvoimain pääesikunnan antamien esikäskyjen yhteismäärä ei ollut kasvanut paljoakaan, mutta lukumääräisesti esikäskyjen numerokehitys oli kasvanut merkittävästi. Käytettävissä oli nyt yhteensä 269 numeroa. Määrän kasvaminen johtui siitä, että jokaisen viiden armeijakunnan, 16 sotilasläänin, rajavartioston ja ilmavoimien sekä merivoimien oli laadittava oma esikäsky-yhdistelmänsä alaisiaan varten. Yhteensä pääesikunnan runkokäskylle oli siis 24 muuta alisteista esikäsky-yhdistelmää, joilla tuli synkronoida kyseisen organisaation valmiuden kohottaminen samaan rytmiin pääesikunnan runkokäskyjen kanssa.⁷⁸⁸

Alajohtoportailta oli tätä varten käytettävissä jokaisessa osassa (I–III) kymmenen (10) alanumeroa, joihin sen tuli laatia omat esikäskynsä alajohtoportaitaan varten. Alajohtoportaiden suuntaan esikäskyjä ei saanut ulottaa enää seuraavaa organisaatiotasoa alemmas. Esimerkiksi sotilaslääneissä tämä tarkoitti tällöin suojeluskuntapiirien tasoa. Puolustusvoimain pääesikunnan runkokäskyt otettiin käyttöön 20. helmikuuta 1941 alkaen, ja alajohtoportaiden tuli laatia omat esikäsky-yhdistelmänsä 1. toukuuta 1941 mennessä.⁷⁸⁹

Edellä kerrottu muutos tarkoitti esimerkiksi sitä, että kaikkia puolustushaaroja koskenut esikäskyn kohta 5: *”maa-, meri-, ja ilmavoimien joukot on hälytettävä taisteluvalmiiksi majoituspaikoissaan ja työmaallaan”* muuttui ilmavoimien esikäsky-yhdistelmässä *”Ilmavoimien joukot on hälytettävä taisteluvalmiiksi sijoituspaikoissaan. Keskeytysuunnitelmat tarkistettava”*. Samalla ilmavoimille varatut omat esikäskynumerot mahdollistivat tarkentavien käskyjen antamisen itsenäisesti seuraavalle organisaatiotasolle, kuten kohta 55 *”yhden lentueen kustakin laivueesta oltava hälytysvalmiina”* (Kuva 55).⁷⁹⁰

Ylimääräinen harjoitus oli muodostunut liikekannallepanon julistamista todennäköisemmäksi hälytysmenetelmäksi. Asiaa varmennettiin painottamalla, että I liikekannallepanopäivä ja I YH (ylimääräisen harjoituksen) päivä tarkoittivat samaa asiaa.⁷⁹¹

I YH-päivä tiedotettiin peitesanomalla *”Pääkonttorin yleishankinnat alkavat _____ (pvm)”*. Jos aikaa oli, eikä YH-korttien jakaminen ollut tarpeellista öiseen aikaan (klo 23.00–06.00 välisenä aikana), se ilmoitettiin peitesanomana *”suoritus on päivätoimintaa”*. Jos vuodenaika aiheutti epäselvyyttä joukolle varattavassa materiaalissa, lisättiin käskyyn sanat *kesä tai talvi* ja kelirikkoajan lähestyessä mahdollisesti molemmat.⁷⁹² Ohjeistus oli tältä osin tuttua jo ennen talvisotaa laaditusta esikäsky-yhdistelmästä.

⁷⁸⁸ Pv.PE nro 216/Järj.2.sal., Pääesikunnan käsky nro 16 lkp. valmisteluja varten, 5.2.1941, T 22520/91, KA.

⁷⁸⁹ Sama.

⁷⁹⁰ IlmavE nro 116/II/6b./sal., Esikäsky-yhdistelmää, 13.2.1941, T 22520/18, KA.

⁷⁹¹ Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 28–31, Raikkala (1967), s. 381 ja Selén (2001), s. 489–496.

⁷⁹² Samat.

Joukkojen perustamista käskettäessä ei tullut mainita joukon nimeä, vaan se tuli käskä jouton peitenumerolla. Tarkistussoittoja varten pääesikuntaan oli varattu kaksi puhelinnumeroa. Salaamissyistä ja osin myös puhelujen pituuden lyhentämiseksi tarkistussoitoille käskettiin vakioitu peitesanoma ”Pubuu (esikunnan), (pubujan arvo ja nimi), onko pääkonttorin J (Jaakko) tilannut numeron _____ (pvm)”.⁷⁹³ Liikekannallepanoa oli nopeutettu siten, että enää ei ollut olemassa erillistä valmistelupäivää, vaan päivien laskenta ja keskityskuljetusten aikataulutus alkoi I-liikekannallepanopäivästä.⁷⁹⁴

Esikäskyjen kohdat pääesikunta käski alajohtoportailleen puhelimella, lennättimellä tai kaukokirjoittimella. Tämän jälkeen alajohtoportaat välittivät viestin eteenpäin oman viestityssuunnitelmansa mukaisesti. Radiota sai käyttää viestien välittämiseen vasta esikäskyn numero 9 käskemisen jälkeen. Tämä tarkoitti: ”Valtakunnan puolustusvoimain tärkeimmät langalliset viestiyhteydet on varmistettava radioyhteyksillä. Radioyhteyksiä on kuitenkin käytettävä vain lankayhteyksien puuttuessa taikka ollessa ylikuormitettuna.”⁷⁹⁵

Esikäskyn kohta	A.uejärjestö	Maavoimat ja rajavartiosto	Merivoimat	Ilmavoimat
15		Ajankohtaista materiaali- ja elintarviketilannetta selvittävät tarkistustiedustelut on suoritettava suurimpien liikkeiden ja tuottajien suhteen.		
16		Maavoimien joukko-osastojen on siirryttävä vakinaisen henkilökuntansa avulla suojajoukkokokoonpanoon suorittamatta kuitenkaan hevosten, ajoneuvojen ja moottoriajoneuvojen ottoa.		
17		Linnoitusjalkaväikeen tuleva vakinainen henkilöstö määrätään aseisiin.		
18		Linnoitustykistöön tuleva vakinainen henkilöstö määrätään aseisiin.		
19		Maavoimien ja Karjalain joukot siirtyvät taisteluryhmiin. Renkitykistö ja panssarijunat siirretään suunnitelmien edellyttämiin paikkoihin.		
20		Maavoimien henkilöstön täydennyskeskukset on perustettava vakinaisen väen avulla. Sotatoimiin soveltumattomat osastot on siirrettävä henkilöstön täydennyskeskuksiin.		
21		Raak.Pate 1, 2 ja 3 hajoitetaan ja on niiden henkilöstö, hevoset ja ajoneuvot, moottoriajoneuvot ja sotavarustus siirrettävä lkp.suunnitelmien edellyttämiin perustamispaikoille.		
22				Rennikkotykistörykmentille kuuluva käyttökelpoinen materiaali on siirrettävä sodanaikaisille toisipaikoilleen.

Kuva 55: Ote esikäsky-yhdistelmästä ⁷⁹⁶

Puolustusvoimat saavutti liikekannallepanokyvyn uudistetulla 16 divisioonan kenttäarmeijallaan vuoden 1941 maaliskuussa. Liikekannallepanon hälytysjärjestelyt saatiin viimeisteltyä huhtikuun loppuun mennessä alajohtoportaiden puuttuvien esikäskyjen saavuttua pääesikuntaan. Sotamateriaalin, henkilöstön ja kuljetusvälineiden oli mahdollista kohdata uudella järjestelmällä.

Uuden liikekannallepanosuunnitelman lähtökohtana oli ollut Suomen jääminen yksin erittäin epävarmassa maailmanpoliittisessa tilanteessa. Kaikki kansakunnan voimavarat oli nyt valjastettu taisteluun, jolla pyrittiin välttämään Baltian maiden kohtalo.

⁷⁹³ Pv.PE nro 216/Järj.2.sal., Pääesikunnan käsky nro 16 lkp. valmisteluja varten, 5.2.1941, T 22520/91, KA.

⁷⁹⁴ Lindeman (1958), s. 83.

⁷⁹⁵ Pv.PE nro 216/Järj.2.sal., Pääesikunnan käsky nro 16 lkp. valmisteluja varten, 5.2.1941, T 22520/91, KA.

⁷⁹⁶ Sama.

JATKOSOTA ALKAA

7.1. Jatkosodan liikekannallepano

7.1.1. Suomen tiettömän perämetsän suurvaltapoliittinen merkitys kasvaa

Länsivaltojen Suomelle talvisodan aikana lupaaman sotilaallisen avun motivaationa ei olisi ollut pienen valtion puolustustaistelun auttaminen. Ranskan ja Englannin tavoitteet kohdistuivat Ruotsin rautamalmiin, Petsamon nikkeliin sekä Saksan eristämiseen niiden hallinnasta.⁷⁹⁷

Suomi aloitti poliittisen tuen etsimisen talvisodan viimeisten laukausten vielä halkoessa ilmaa. Tukea haettiin ensimmäisenä Ruotsista. Ruotsi oli valmis neuvottelemaan, mutta halusi kytkeä puolustusjärjestelyyn myös muut pohjoismaat. Norjan ja Tanskan mukaantulo vain mutkisti asiaa. Neuvostoliitto taas näki Suomen pohjoismaiset lähentymissuunnitelmat Moskovan rauhansopimuksen vastaisena.⁷⁹⁸ Saksan hyökättyä huhtikuussa Tanskaan ja sen jälkeen Norjaan, pohjoismaisilta puolustusjärjestelyiltä putosi viimeinenkin pohja. Saksan miehitettyä Ranskan oli unohdettava länsivalloilta saatava tuki. Neuvostoliitto viimeisteli saartorenkään kesäkuussa miehittämällä Baltian maat. Suomi oli nyt eristetty kaikkialta. Suomen ulkomaankauppa oli lähinnä Saksan hyvätahdon varassa.

Neuvostoliiton viimeistelyä Baltian miehittämisen vuoden 1940 kesäkuussa, myös Suomelle annettiin vaatimuksia. Ahvenanmaan suomalaiset sotilaat tuli poistaa saarelta, ja heinäkuussa vaadittiin kahdenkeskistä sopimusta saariryhmän asemasta. Suomi myöntyi ja samalla Neuvostoliitto sai oikeuden perustaa edustuston saarelle. Petsamon nikkelin omistusoikeus alkoi myös kiinnostaa venäläisiä. Paine kasvoi ja tunnelma synkistyi edelleen vaatimusten johdosta.

Vuoden 1940 elokuussa alkoi Neuvostoliiton ja Saksan epäpyhä hyökkäämättömyyssopimus natista liitoksistaan. Saksan yleisesikunta oli aloittanut jo kesällä suunnittelutyön Neuvostoliiton vastaiselle sotaretkelle. Tällöin Suomenkin asema alkoi muuttua saksalaissotilaiden strategisissa pöytäkartoissa.

Suomi kiinnosti Saksaa ainakin kolmesta syystä. Ensinnäkin Petsamon nikkeliä ja siitä saatavaa ruostumatonta terästä tarvittiin tulevaisuudessakin. Nikkelin joutumisen Neuvostoliiton käsiin kannatti sekin estää kaikissa tilanteissa.

⁷⁹⁷ Alla oleva yleistilanteen lähteenä on käytetty: Manninen, Ohto: Turvallisuuspoliittiset ratkaisut ”välirauhan” aikana ja jatkosodan alkaessa, artikkeli kirjasta *Suomen turvallisuuspolitiikka*, Otava, Keuruu 1987, s. 70–112, Manninen, Ohto: Poliittinen kehitys talvisodasta heinäkuuhun 1941, artikkeli kirjasta *Jatkosodan historia 1*, WSOY, Porvoo, 1988, s. 17–41 ja Vehviläinen, Olli: Suomen tie Saksan sateenvarjon suojaan, artikkeli kirjasta *Talvisodasta jatkosotaan*, Gummerus, Jyväskylä 1991, s. 127–132.

⁷⁹⁸ **3 Artikla.** Molemmat Sopimuspuolet sitoutuvat kumpikin puolestaan pidättymään kaikesta hyökkäyksestä toistansa vastaan ja olemaan tekemättä mitään liittoja tai osallistumasta koalitiio-liittymiin, jotka ovat suunnatut jompaakumpaa sopimuspuolta vastaan.

Toinen asia oli Saksan Norjan-armeijan logististen yhteyksien varmistaminen Suomen läpi. Logistiset yhteydet loivat pohjan kolmannelle syyllle.

Suomea oli mahdollista käyttää saksalaisten hyökkäyksen vasemman sivustan lähtöalueena. Täältä käsin oli mahdollista sotkea Neuvostoliiton länsiyhteyksiä valtaamalla Murmanskin satama ja katkaisemalla Muurmannin rata. Suomen ottaminen mukaan operaatioon satoi lisäksi Neuvostoliiton voimia päähyökkäyksen suunnasta. Suomalainen tietön perämettä oli yllättäen kohottanut merkitystään myös suurvaltapolitiisesti.

Saksalaisten yhteydenotto vuoden 1940 elokuussa oli suomalaisille kuin kauan kaivattu auringon pilkahdus pitkän kaamosajan jälkeen. Turvallisuuspoliittiselle umpisolmulle, ja kaikki yhteiskunnan voimavarat valjastavalle lopputaistelulle saattoi siis olla vaihtoehto. Saksalaisten muuttunut asenne alkoi näkyä asetoimituksina. Syyskuussa solmittiin sopimukset saksalaisten sotilaiden kauttakuluvuista Norjaan ja Neuvostoliiton oikeudesta sotilaskuljetuksiin Hankoniemen tukikohtaan. Noina erikoisina kuukausina Suomessa liikkui aivan laillisesti kolmen maan sotilaita.

Ennen vuoden vaihdetta Ruotsin kanssa yritettiin vielä kerran puolustuspoliittista yhteistyötä. Toiveet rakentuivat Ruotsin turvallisuuspoliittisen aseman muuttumiselle Saksan miehittettyä Norjan. Joulukuun alkupuolella 1940 kävi selväksi, että niin Saksa kuin Neuvostoliittokin torjuivat yhteistyön. Asia oli sitä myöden selvä. Saksa ei halunnut menettää hyökkäyksensä lähtöaluetta ja Neuvostoliitto taas halusi pitää kiinni etupiirisopimuksen mukaisesti sille kuuluvasta puskurialueesta.

Vuoden 1941 tammikuussa Neuvostoliitto aloitti joukkojen siirrot Suomen alueen läheisyydessä. Käynnissä olleet neuvottelut Petsamon nikkelin siirtymisestä Neuvostoliiton hallintaa ja neuvottelujen uhkaava sävy saivat Mannerheimin esittämään 23. tammikuuta 1941 kahden divisioonan liikekannallepanoa. Liikekannallepanon tarkoituksena oli suojajoukkojen lisääminen Saimaan–Suomenlahden ja Sallan alueille. Presidentti Risto Ryti ja pääministeri Jukka Rangnell olivat kuitenkin tilanteen tarkailun kannalla. Saksa neuvoi helmikuussa Suomea olemaan luovuttamatta nikkeli-kaivoksia Neuvostoliitolle. Saksan poliittinen rohkaisu antoi etupiirijaon murtumista ennakoineelle tuulelle yhä lämpimämmän pohjavireen.

Suomen asema oli vakiintunut vähitellen saksalaisten idän retken suunnitelmissa. Vuoden 1941 keväällä saksalaisten päähuomio kohdistui vielä Balkanin alueen sota-toimiin. Saksalaisten edetessä Balkanilla, Neuvostoliitto aloitti huhtikuussa liennytyspolitiikan Suomea kohtaan. Puolustusliitto Ruotsin kanssa kävisi nyt päinsä, ja leipäviljaa annettiin Suomeen hyvätahdon eleenä. Nyt oli kuitenkin liian myöhäistä. Suomi oli jo valinnut puolensa.

Neuvotteluja Suomen osallistumisesta operaatio Barbarossaan käytiin kevään aikana, mutta vasta 3.–6. kesäkuuta 1941 Helsingissä käydyissä neuvotteluissa sovittiin konkreettisesta sotilaallisesta yhteistyöstä. Neuvotteluissa sovittiin esimerkiksi Suomessa toteutettavan liikekannallepanon ajankohdasta, saksalaisjoukkojen tulosta Pohjois-Suomeen ja Pohjoisen puolustuksesta vastanneen suomalaisen armeijakunnan alistamisesta Saksan Norjan-armeijan (AOK Norwegen) johtoon.⁷⁹⁹

Saksalaisten joukkojen keskitys Lappiin eli operaatio Blaufuchs alkoi kesäkuun alussa valmisteluosastojen saapuessa Vaasaan. Ensimmäiset saksalaisten joukkojen kuljetusalukset saapuivat Suomeen 7. kesäkuuta 1941. Joukkojen siirrot oli naamioitu divisioonien vaihdoksi. Norjasta marssi Suomeen samaan aikaan saksalaisia joukkoja, joita ei luonnollisestikaan vaihdettu vaan kaikki jäivät lopulta Pohjois-Suomeen.⁸⁰⁰

Saksalaisten joukkojen siirtojen alettua suomalaiset päättivät 9. kesäkuuta 1941, että suojajoukot kutsutaan palvelukseen. Presidentti Ryti ilmoitti tästä hallitukselle samana iltana antamassaan tilanneselostuksessa. Ministereistä Mauno Pekkala ja K. A. Fagerholm vastustivat mobilisaatiota, mutta muut hallituksen jäsenet olivat samalla kannalla presidentin kanssa.⁸⁰¹

7.1.2. Jatkosodan liikekannallepano – jälleen ylimääräiset harjoitukset

Suojajoukkojen perustaminen

Jatkosodan liikekannallepano alkoi 10. kesäkuuta 1941. Liikekannallepano aloitettiin käskemällä rauhan ajan joukkojen pääosat sodan ajan vahvuuteen. Tämä tarkoitti suojajoukkoprikaatien (1–13) vahventamista jalkaväkirykmenteiksi kutsumalla puuttuvat kolmannet pataljoonat ja tykistöosat, niiden etualueiden rajakomppaniat sekä Petsamon suunnalle varattu erillisosasto sodan ajan kokoonpanoonsa. Tämä merkitsi suojajoukkojen liikekannallepanoa.⁸⁰²

Majuri Sakari Simelius toimi tuolloin IV armeijakunnan esikunnassa esikuntapäällikönä ja hän on kuvannut tuota hälytystä seuraavasti: *”Kun 10.6.1941 Kuopiossa IV AKE:ssa otin vastaan pääesikunnan luutnantin⁸⁰³ Erik Tuomas-Kettusen antaman puhelinsanomman: ’Pankaa toimeen esikäskyn kohdat ne ja ne, jotka koskivat suojajoukon liikekannallepanoa.’ Oli kysymyksessä uuden sodan alku. Otettuani vastasoiton tarkistaakseni, että käsky oli oikea, hälytin henkilöstön aamiaistunnilta.*⁸⁰⁴

⁷⁹⁹ Raunio (2004), s. 112.

⁸⁰⁰ Rantanen, Paavo: Suomi kaltevilla pinnalla, Bookwell Oy, Porvoo 2012, s. 277–286, Mikola, Keijo: Suomen puolustusvoimain saattaminen sodan kannalle ja alkuryhmytykset, Artikkelikirjasta *Suomen sota 1941–1945, 1. osa*, s. 267. ja Mikola Keijo & Antti Juutilainen: Suomen sotilaalliset ratkaisut alkuvuoden 1941 aikana. Artikkelikirjasta *Talvisodan historia 1*, WSOY, Porvoo 1988, s. 177–179.

⁸⁰¹ Mikola (1965), s. 267–268.

⁸⁰² Pv.PE:n puhelinsanoma nro 11/Järj.2, 10.6.1941, T 22520/74, KA, Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 66–67 ja Mikola (1965), s. 267.

⁸⁰³ Simelius (toim. Martti Sinerma) (1983), s. 70–71, muistaa Tuomas-Kettusen olleen majurin. Korjaus luutnantiksi on tutkijan tekemä.

⁸⁰⁴ Sama.

Samana päivänä kutsuttiin ylimääräisiin harjoituksiin kaikki linnoitusjoukot sekä Perä-Pohjolan sotilasläänissä ja Oulun suojeluskuntapiirissä perustettavat alueelliset ilmatorjunta- ja ilmavalvontayksiköt. Linnoitusjoukot oli tarkoitettu pääpuolustusasemaan runkojoukoksi. Kutsuminen tapahtui henkilökohtaisilla kutsuilla – YH-korteilla. Suojajoukkojen ja edellä mainittujen armeijakuntajoukkojen I YH- päivä (liikekannallepanopäivä) oli 11. kesäkuuta 1941.⁸⁰⁵

Suojajoukkojen liikekannallepanon kanssa samana päivänä kaikkiin esikuntiin käskettiin upseeripäivystys, kantahenkilökunnan ja varusmiesten lomat kiellettiin ja lomalla tai komennuksilla olleet kutsuttiin palvelukseen.⁸⁰⁶ Näin liikekannallepanon johtaminen oli varmistettu. Kutsumalla henkilökunta omiin joukko-osastoihinsa heidät oli mahdollista lähettää liikekannallepanossa sijoituksensa mukaiseen sodan ajan joukkoon.

Ratsuväkiprikaati sai 12. kesäkuuta 1941 käskyn siirtyä sodan ajan kokoonpanoon. Prikaatin käskettiin (14.6.) siirtyä Joensuun lähelle Enonsalon–Kivilahden alueelle suoraan ylipäällikölle alistettuna. Prikaatin tuli varautua, että se laajennettaisi taisteluosastoksi liittämällä siihen sissipataljoona ja Kajaanissa perustettava jääkäriprikaati.⁸⁰⁷

Samana päivänä käskettiin, ettei palveluksessa olevia varusmiehiä saanut toistaiseksi kotiuttaa.⁸⁰⁸ Suojajoukon varusmiehille oli käsketty kymmenen palvelukseen astumispäivää, jotta riittävästi koulutettujen miesten määrä pysyisi jatkuvasti tasaisena. Kotiutumisia oli tämän vuoksi jatkuvasti ja nyt ei ollut niiden aika. Suojajoukot olivat siirtynyt kokonaisuudessaan sodan ajan vahvuuteen viimeistään 14. kesäkuuta.

Rannikopuolustus, Hanko, Ahvenanmaa ja saksalaisten alistukset

Seuraava vaihe oli suojajoukkojen vahventaminen käskemällä merivoimat sodanuhkakokoonpanoon ja eristämällä Neuvostoliiton Hankoniemen tukikohta. Eristäminen tapahtui perustamalla merivoimille alistettavat maavoimien joukot. Tämän lisäksi oli perustettava Ahvenmaalle sijoitettavat joukot sekä pohjoiseen saksalaisten alueelle ryhmitettävät kaksi kenttäarmeijan divisioonaa. Tämä tarkoitti V armeijakunnan saattamista sodan ajan vahvuuteen. Sodan aikaisessa kokoonpanossa tämän pohjoiseen ryhmitettävän armeijakunnan numero muuttuisi aikanaan III armeijakunnaksi.

Tämän vaiheen käskyttäminen oli suunniteltu tarkasti, ja puhelinsanomina alettiin välittää 15. kesäkuuta 1941 noin kello kolme aamuyöllä. Puhelinsanomien oli valmisteltu esikäsky-yhdistelmää hyväksi käyttäen kronologiseksi ja loogiseksi kokonaisuudeksi. Yöllä linjoilla ei ollut ruuhkaa ja alla esitellyt esikäskykokonaisuudet voitiinkin viestittää tarvitsijoille kahdessa tunnissa.

⁸⁰⁵ Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 66–67 ja Pv.PE:n puhelinsanoma nro 11/Järj.2, 10.6.1941, T 22520/74, KA ja Simelius Sakari (toim. Martti Sinerma) (1983), s. 68 lisäksi katso ilmavalvontayksikköjen perustamisesta, Pajunen (2017), s. 285.

⁸⁰⁶ Pv.PE:n puhelinsanoma nro 12/Järj.2, 10.6.1941, T 22520/74, KA.

⁸⁰⁷ Pv.PE:n puhelinsanoma nro 23/Järj.2, 12.6.1941, T 22520/74, KA ja Mikola (1965), s. 268.

⁸⁰⁸ Pv.PE:n puhelinsanoma nro 25/Järj.2, 12.6.1941, T 22520/74, KA.

Ensimmäisenä nostettiin koko aluejärjestön liikekanallepanovalmiutta. Tämän vuoksi aluejärjestön kaikkien esikuntien sodan ajan päällystö ja liikekannallepanoupseerit sekä heihin verrattavat henkilöstö tuli kutsua viipymättä ylimääräiseen palvelukseen.⁸⁰⁹ Tämän jälkeen sotilaslääneihin sekä merivoimiin tuli lähettää ne kantahenkilökuntaan kuuluvat, jotka sodan ajan liikekannallepanomääräyksensä mukaan olivat sijoitettuna nyt yön aikana perustamisen aloittavissa divisioonissa. Lähtömääräys tuli näin ollen henkilöstölle, joka oli sijoitettu merivoimien sodanuhkakokoonpanoon, Karjaan sotilasläänin 17. Divisioonaan, Pohjois-Pohjanmaan sotilasläänin 6. Divisioonaan tai Perä-Pohjolan sotilasläänin 3. Divisioonaan.⁸¹⁰

Kun edellä mainitut perusasiat oli viestitetty, käskettiin merivoimat sodanuhkakokoonpanoon. Tämä tarkoitti laivastoa ja rannikkotykkijoukkoja kaikilla rannikkolohkoilla. Sodanuhkakokoonpano tarkoitti alueesta riippuen 30–50 prosentin miesmäärää sodan ajan vahvuudesta. Palvelukseen kutsuttuja oli yhteensä 5834 miestä.⁸¹¹ Sodanuhkakokoonpanon perustamisen jälkeen suojajoukkojen torjuntaketju ulottuisi ympäri valtakunnan rajan, jos Neuvostoliiton Hankoniemen tukikohtaa ei huomioitu.

Seuraavana käskyjärjestyksessä olikin vuorossa laivastotukikohdan eristäminen. Hankoniemeä varten perustettiin joukkoja useammasta sotilasläänistä. Karjaan sotilasläänillä oli 17. Divisioonan perustamisvastuu, mutta se ei pystynyt perustamaan alueensa henkilöstöstä suojajoukkoprikaatin vahvennusosien lisäksi kuin yhden jalkaväkirykmentin (JR 34). Niinpä ylimääräiseen harjoitukseen oli kutsuttava myös Helsingin sotilasläänin perustama jalkaväkirykmentti (JR 55). Hankoniemeen ryhmitettävän 17. Divisioonan I YH-päivä oli 16. kesäkuuta.⁸¹²

Seuraavana kokonaisuutena oli pohjoisen armeijakunnan ja samalla saksalaisille alistettavien joukkojen perustaminen. Pohjois-Pohjanmaan sotilasläänin käskettiin kutsua sen perustamisvastuulla olevat joukot ylimääräisiin harjoituksiin. Tämä tarkoitti 6. Divisioonan perustamista ja armeijakuntajoukkoja. Sama tehtävä annettiin myös Perä-Pohjolan sotilasläänille. Tämä taas tarkoitti 3. Divisioonaa kutsumista harjoituksiin. Molempien divisioonien I YH-päivä oli 16. kesäkuuta 1941.⁸¹³

Divisioonien kutsuminen tarkoitti samalla V armeijakunnan käskemistä sodan ajan kokoonpanoon niin henkilöstön kuin materiaalinkin osalta. Armeijakunta alistettiin keskityskuljetusten jälkeen Rovaniemelle siirtyneille saksalaisille 15. kesäkuuta 1941.⁸¹⁴

⁸⁰⁹ Pv.PE:n puhelinsanoma nro 32/Järj.2, 15.6.1941, T 22520/74, KA.

⁸¹⁰ Pv.PE:n puhelinsanoma nro 34/Järj.2, 15.6.1941, T 22520/74, KA.

⁸¹¹ Pv.PE:n puhelinsanoma nro 35/Järj.2, 15.6.1941, T 22520/74, KA.

⁸¹² Pv.PE:n puhelinsanoma nro 36/Järj.2, 15.6.1941, T 22520/74, KA ja Pv.PE:n puhelinsanoma nro 37/Järj.2, 15.6.1941, T 22520/74, KA.

⁸¹³ Pv.PE:n puhelinsanoma nro 38/Järj.2, 15.6.1941, T 22520/74, KA ja Pv.PE:n puhelinsanoma nro 39/Järj.2, 15.6.1941, T 22520/74, KA.

⁸¹⁴ Pv.PE:n puhelinsanoma nro 41/Järj.2, 15.6.1941, T 22520/74, KA ja Rantanen (2012), s. 305 ja Mikola (1965), s. 269.

Pohjoisen armeijakunnan jälkeen käskettiin perustaa Ahvenanmaalle tarvittavat joukot. Tätä varten Lounais-Suomen sotilasläänin oli käskettävä ylimääräisiin harjoitukseen yksi jalkaväkirykmentti (JR 14) ja patteristo (Kev.Psto 14).⁸¹⁵ Tämä poikkesi perussuunnitelmasta. Aikaisemmin jalkaväkirykmentiksi oli suunniteltu jalkaväkirykmentti 60 (JR 60), joka oli toinen ”ylimääräisistä” ja ilman divisioonaa olleista rykmenteistä. Nyt perustettava joukko oli yhden ylipäällikön reservidivisioonan ensimmäinen rykmentti.

Viimeisenä 15. kesäkuuta 1941 yön aikana tehtynä käskykokonaisuutena oli perustamistehtävien vaatimat kalusto- ja henkilöstösiirrot. Puhelinsanomilla käskettiin moottoriajoneuvojen, hevosten ja henkilöstön luovutustehtävät eri sotilasläänien välillä. Tärkeimpinä kokonaisuuksina kuljetusvälineiden siirroista voidaan mainita esimerkiksi Vaasan sotilasläänin noin 400 hevosen luovutustehtävä Pohjois-Pohjanmaan sotilasläänille ja Helsingin sotilasläänin 65 kuorma-auton luovutusvelvollisuus Vaasan sotilasläänille. Raskaat patteristot 1, 2 ja 3 käskettiin lakkauttaa ja patteristojen henkilöstöstä yli 800 tykkimiestä siirrettiin 3. Divisioonalle.⁸¹⁶

Ilmavoimat sai käskyn siirtyä sodan ajan kokoonpanoon 16. kesäkuuta 1941. Tällöin ryhdyttiin perustamaan niitä liikekannallepanosuunnitelman edellyttämiä ilmavalvonta-, ilmatorjunta- ja lentojoukkoja, joita ei ollut aikaisemmin määrätty perustettavaksi.⁸¹⁷

Kenttärmeijan käskeminen ylimääräisiin harjoituksiin

Puolustusvoimain yleinen ylimääräisiin harjoituksiin kutsuminen käskettiin 17. kesäkuuta 1941 iltapäivällä ja samalla määrättiin I YH-päiväksi 18. kesäkuuta 1941. Tällöin kutsuttiin ylimääräisiin harjoituksiin loput 13 divisioonaa ja perustettiin niiden johtoportaisiksi neljä sodan ajan armeijakuntaa. Armeijakuntien nimet muuttuivat sodan aikaisiksi ja tämä merkitsi käytännössä yleistä liikekannallepanoa, vaikka ylimääräisissä harjoituksissahan sitä oltiin.⁸¹⁸

Aluejärjestöllä oli ollut kaksi päivää aikaa perehdyttää liikekannallepanoorganisaatioon kutsuttuja ennen reserviläisten saapumista. Aika oli varmastikin käytetty suorituskäskyjen opetteluun ja tarkastamisiin. Myös hälytysuunnitelmat lienee tarkastettu ja viritetty käyttökuuntoon.

Perustamisessa käytettiin kaikkialla YH-kortteja ja ne välitettiin suojeluskuntien hälytysuunnitelmien avulla reserviläisille. Kaikkia ei kuitenkaan tavoitettu pelkästään YH-korteilla. Tämä johtui jo pelkästään ajankohdasta. Osa miehistä oli esimerkiksi metsätyömailla tai tukinuitossa. Hangosta ja Kannakselta evakuoituja reserviläisiä oli valvontakokouksissa tehdystä tarkistuksista huolimatta vaikea tavoittaa.⁸¹⁹ Nämä reserviläiset olivat suojeluskuntien hälytysjärjestelmän tavoittamattomissa.

⁸¹⁵ Pv.PE:n puhelinsanoma nro 40/Järj.2, 15.6.1941, T 22520/74, KA.

⁸¹⁶ Pv.PE:n puhelinsanoma nro 42–48 ja 50/Järj.2, 15.6.1941, T 22520/74, KA

⁸¹⁷ Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 69.

⁸¹⁸ Sama, s. 68–69 ja Simelius (toim. Martti Sinerma) (1983), s. 71.

⁸¹⁹ Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 65 ja Lindeman (1958) s. 76.

Tämä oli ongelmallista, koska seuraava vaihtoehto tiedon välittämiseksi oli liikekannallepanon julistaminen. Tässä tilanteessa se ei käynyt päinsä. Miksi Suomeen tulisi julistaa liikekannallepano? Eihän kukaan ollut hyökännyt Suomeen. Tämän poliittisen ongelmakohdan kiertämiseksi suojeluskuntapiirejä käskettiin 19. kesäkuuta 1941 painamaan nopeasti kuulutuksia⁸²⁰, joilla miehiä kutsuttiin palvelukseen.⁸²¹ (Kuva 56)

Kuva 56: KUULUTUS. *”Kaikkien niiden vuonna 1897 syntyneiden ja sitä nuorempien reserviin ja nostoväkeen kuuluvien asevelvollisten, jotka ovat suorittaneet palvelusvelvollisuutensa vaki-naisessa väessä, lukuun ottamatta niitä, jotka erikseen on vapautettu palveluksesta astumasta, on viipymättä ilmoitauduttava _____ (Kenelle) _____ (paikka). Niiden jotka ovat epätietoisia siitä, koskeeko kutsu heitä, on käännyttävä lähimmän sotilas-, suojeluskunta- tai poliisiviranomaisen puoleen, jolta saavat tarvittavat tiedot. Samalla huomautetaan, että sitä, joka ilman laillista estettä jää palvelukseen saapumatta, rangaistaan sotaväen rikoslain mukaisesti. Helsingissä 19.6.1941 PUOLUSTUSMINISTERI”*, SA-kuva

Yllä oleva kuva on kyseisestä ajan hetkestä. Yleensä vastaavat kuvat on varustettu kuvatekstillä *”liikekannallepano on julistettu”*. Korjattakoon tässä, että kuulutuksessa ei

⁸²⁰ Käsketty sanamuoto oli seuraava: KUULUTUS. Kaikkien niiden vuonna 1897 syntyneiden ja sitä nuorem-pien reserviin ja nostoväkeen kuuluvien asevelvollisten, jotka ovat suorittaneet palvelusvelvollisuutensa vaki-naisessa väessä, lukuun ottamatta niitä, jotka erikseen on vapautettu palveluksesta astumasta, on viipymättä ilmoitauduttava _____ (Kenelle) _____ (paikka). Niiden jotka ovat epätietoisia siitä, koskeeko kutsu heitä, on käännyttävä lähimmän sotilas-, suojeluskunta- tai poliisiviranomaisen puoleen, jolta saavat tarvittavat tiedot. samalla huomautetaan, että sitä, joka ilman laillista estettä jää palvelukseen saapumatta, rangaistaan sotaväen rikoslain mukaisesti. Helsingissä 19.6.1941 PUOLUSTUSMINISTERI

⁸²¹ PM Puhelinsanoma nro 2407/Järj.3./16, 19.6.1941, T 22520/74, KA ja PM Puhelinsanoma nro 96/Järj.3., 19.6.1941, T 22520/74, KA.

ollut kyse liikekannallepanon julistamisesta, vaan niiden reserviläisten kutsumisesta ylimääräiseen harjoitukseen, joita YH-kortti ei ollut tavoittanut. Vaikka toimenpiteellä ei ollut käytännön eroa reserviläisen tai joukon perustamisen kannalta, oli terminologinen ero tärkeä. Liikekannallepanon julistaminen tässä vaiheessa olisi tuskin saanut poliittista suunausta.

7.1.3. Joukkojen keskittäminen ja sodan alkaminen

Laivaston esikunta varasi 15. kesäkuuta 1941 alukset Ahvenanmaan miehitysopeaatiota varten. Miehitysjoukoksi oli määrätty 7. Rannikkoprikaati, jonka pääosan muodosti juuri perustetut jalkaväkirykmentti (JR 14) ja sen patteristo (Kev.Psto 14). Joukot oli keskitetty Turun–Uudenkaupungin–Rauman alueelle. Ahvenanmaan miehittäminen käskettiin 19. kesäkuuta 1941 ja merimiinoitteiden laskeminen tuli aloittaa Suomenlahdella 21. kesäkuuta ja Ahvenanmaan alueella seuraavana yönä.⁸²²

Suunnitelmien ja laskelmien perusteella kenttäarmeijan divisioonien piti olla keskitysvalmiina III–IV YH-päivänä. Joukot alkoivat kuitenkin valmistua vasta IV YH-päivästä alkaen. Tämä tarkoitti päivämääränä 21. kesäkuuta 1941. Keskimäärin 15 tunnin myöhästymisestä huolimatta liikekannallepano oli sujunut kaikkialla hyvin. Syyksi myöhästymiseen arvioitiin moottoriajoneuvojen huonoa kuntoa ja reserviläisten oletettua hitaampaa saapumista kahtena ensimmäisenä YH-päivänä.⁸²³

Kenttäarmeijan keskittäminen ja ryhmittäminen tapahtuivat pääosin suunnitelmien mukaisesti. Muutoksiakin perussuunnitelmaan toki tuli. Kajaanin läheisyydessä pääosillaan perustettu 2. jääkäriprikaati keskitettiin Joensuun kaakkoispuolelle ratsuväkiprikaatin läheisyyteen ja alistettiin VII armeijakunnalle. Lieksan ja saksalaisten vastuualueen etelärajan välille ryhmittynyt 14. Divisioona taas irrotettiin VII armeijakunnasta ja otettiin suoraan ylipäällikön johtoon. II armeijakuntaa vahvistettiin ylipäällikön reservin 15. Divisioonalla. Sen eteläpuolella olevasta V armeijakunnasta irrotettiin 5. Divisioona ylipäällikön reserviksi Hietasen–Mäntyharjun–Selänpään alueelle. Muut ylipäällikön reservit keskitettiin siten, että 19. Divisioona siirrettiin Pieksämäen Huutokosken alueelle ja 1. Divisioona Hämeenlinna–Riihimäen–Lahden alueelle. Niiden eteläpuolella oli vielä suojajoukkojen reservinä toiminut 1. jääkäriprikaati.⁸²⁴ Muutoksilla vahvennettiin puolustuksen keskustaa, ja se enteili tulevan hyökkäyksen aloittamista kohti Laatokan rantaa vihollisen voimien jakamiseksi kahtia.

Saksa aloitti operaatio Barbarossan aamuyöllä 22. kesäkuuta 1941. Aamulla radiosta luettiin Hitlerin pitkä julistus, jossa myös Suomen suhde Saksaan ja osuus hyökkäyksessä mainittiin. Ensimmäisiä vastatoimia ei tarvinnut odottaa kauan. Ahvenanmaan alueen miinoittaminen ja joukkojen siirrot eivät olleet jääneet huomaamatta. Alusosastosta kimppuun hyökkäsi seitsemän Neuvostoliittolaista lentokonetta 22. kesä-

⁸²² Raunio (2004), s. 120.

⁸²³ Mikola (1965), s. 270.

⁸²⁴ Lindeman (1958), s. 76–77 ja Mikola (1965), s. 271–273.

kuuta 1941 kello 06.20. Suojaamassa ollut laivasto-osasto avasi tulen ja hyökkäys jäi tuloksettomaksi.⁸²⁵

Saksalaisten hyökkäyksen alkua ja Neuvostoliiton vastatoimia seurasi kolmen päivän hiljaiselo. Suomi julistautui puolueettomaksi ja saksalaiset ihmettelivät asiaa. Samalla kenttäarmeijan keskityskuljetukset kuitenkin jyskyttivät kohti ryhmitysalueitaan, Suomen lippujen hulmutessa juhannuksen kunniaksi.

Hiljaiselo loppui 25. kesäkuuta 1941 Neuvostoliiton pommitettua useita kaupunkeja ympäri Suomea. Pommitukset olivat poliittiselle johdolle kaikesta karmeudesta huolimatta todennäköisesti helpotus. Nyt suomalaisten sotaan liittymiselle oli olemassa vedenpitävä syy, jonka kaikki hyväksyivät. Presidentti Ryti ilmoittikin radiopuheessaan Suomen olevan jälleen sodassa.

Suomen motiiveja lyhyen (22.–25.6.1941) puolueettomuusvaiheen aikana on punta-roitu jälkepäin. Sotilaallisilla perusteilla on sanottu, että tarkoituksena oli odottaa, kunnes maa olisi taistelukykyinen joukkojen perustamisen ja keskittämisen jälkeen. Toisaalta oli selvää, ettei Suomen hallitus voinut aloittaa sotaa ilman maahan kohdistunut hyökkäystä.⁸²⁶ Tässäkin esitetyn perusteella molemmat argumentit ovat käytökelpoisia.

Keskityskuljetukset saatiin suoritettua 27. kesäkuuta 1940 tai viimeistään seuraavana päivänä. Myös suomalaisten hyökkäyksen aloittaminen oli nyt mahdollista. Ylipäällikön reservit oli mahdollista siirtää lähemmäksi hyökkäysaluetta. 19. Divisioona käskettiin siirrettäväksi Putikkoon Savonlinnan itäpuolelle Punkaharjulle, 5. Divisioona Joensuun eteläpuolelle Onkamon–Tohmajärven alueelle ja 1. jääkäriprikaati sen pohjoispuolelle Hammaslahden alueelle. Tämän lisäksi 1. Divisioona käskettiin Joensuun pohjoispuolelle Enoon lähelle ratsuväkiprikaatia ja 2. jääkäriprikaatia.⁸²⁷

Saksalaisten aloittama hyökkäys oli todennäköisesti yllättänyt suomalaiset. Samalla tavalla kuin ennen talvisotaa joukkoja ryhmitettiin kiivaasti uudelleen ja johtamista organisoitiin vastaamaan alkamassa olleen hyökkäyksen tavoitteita. Tärkein muutos oli Karjalan armeijan perustaminen päähyökkäyssuunnalle. Se sai vastuun Laatokan ja Äänisen kapeikkojen valtaamisesta. Nämä kapeikot nähtiin puolustukselle edullisina ja ne olivat riittävän kaukana valtakunnalle tärkeistä keskuksista. Etäisyys auttoi myös kotiseutua välttymään ilmasodan tuhoilta. Karjalan armeijan komentajaksi käskettiin kenraaliluutnantti Heinrichs ja hänen esikuntapäälliköksen eversti Kustaa Tapola.

Operaatiolla oli laaja kansalaisten tuki. Hyökkäyksellä oli mahdollisuus saada hyvitys talvisodan epäoikeudenmukaisiksi koetuista rauhanehdoista. Sotilaiden ja poliitikkojen todelliset tavoitteet olivat vielä vanhoja rajojakin kauempana – Laatokan Karjalan salomaitten vesistökapeikoilla. Yksinäinen lopputaistelu maan olemassaolosta oli vältetty. Suomi oli valmis liittymään osaksi Saksan hyökkäystä.

⁸²⁵ Tuompo, W.E.: Päiväkirjani Päämajasta 1941–1944, WSOY, Porvoo, 1968, s. 15, Rantanen, Paavo: Suomi kaltevalla pinnalla, Bookwell Oy, Porvoo 2012, s. 305–316 ja Raunio (2004), s. 120.

⁸²⁶ Rantanen (2012), s. 305–316 ja Manninen (1987), s. 106–107.

⁸²⁷ Tuompo (1968), s. 14 ja Lindeman (1958) s. 76.

7.2. Hyökkäys onnistuu – talouselämä tarvitsee lisää käsipareja

Hyökkäysvaiheen jälkeen tilanne rintamalla rauhoittui. Vaikka hyökkäystoimet jatkuivatkin vielä muutamilla alueilla, suomalaisten tavoitteet Karjalan salomaitten vastustokapeikoilla alkoivat olla saavutettuina.

Armeijaan oli mobilisoitu iso osa Suomen työkykyisestä väestöstä. Tämä alkoi väistämättä näkyä kotirintamalla. Teollisuuden ja maatalouden pyörät eivät enää tahtoneet pyöriä. Armeijan ylimmän johdon intressit miesvoiman käytöstä erosivat vielä tuolloin poliittisen johdon näkemyksistä. Seuraava tasavallan presidentti Rytillä 18. tammikuuta 1942 lähetetty kirje antaa tilanteesta hyvän kuvan. Kirjeen lähettäjä oli hänen sihteerinään toiminut Lauri Aadolf Puntila.

”Viitaten aikaisempiin keskusteluihimme merkitsen muutamia näkökohtia työvoimakysymyksestä. Olen saanut ne harvoinneksi eri neuvottelutilaisuuksista, ja useimmat niistä ovat Sinulle tuttuja. Kun on aina hyvä koota havainnot yhteen, teen sen luvallasi.

- 1. Suunnitelmat liikekannallepanoa varten tehtiin, kuten muistat, siltä varalta, että joudumme taistelemaan yksin. Niitä tehtäessä oli edessä vain, kuinka kalliisti voimme nahkamme myydä. Muun toiminnan ylläpitämistä ei osattu sotatapauksessa kuvitellakaan. Siksi pidettiin välttämättömänä jokaisen miehen mobilisoimista.*
- 2. Kun nykyinen sota alkoi, kuviteltiin siitä tulevan vain kolmen neljän kuukauden sotaretken. Sille oli sonnustauduttava kaikin voimin, ja juuri tehdyt liikekannallepanosuunnitelmat olivat kuin luodut tätäkin varten. Ljödään kaikin voimin ja nopeasti.*
- 3. Sotaretken pitkittyttyä sodaksi, tehdyt suunnitelmat olivat tietenkin täysin sopimattomat, sillä 'talonpito' muodostaa sodassa yhtä tärkeän puolen kuin tulirintamakin. Sotilasjohto joka tämän laiminlyö, on itsekkyydessään vievä maan lopulta perikatoon.*
- 4. Sinulla on Herrojen Ministereiden ja monien muitten papereita, joista ilmenee työvoiman tarve. Jos sitä ei hyvin suuressa määrin tyydytetä, odottaa seuraavana talvena ylen voittamattomat vaikeudet. Hallitukset voivat erota ja vallankin nüitten ministerit, mutta lopulta Sinä olet yksin vaikeuksia vastassa ja nüitten keskellä.*
- 5. Sotilasjohto sanoo, ettei se voi vastata puolustuksesta ilman nyt aseissa olevaa miesmäärää. Jos näin on, on valittava, riskeerataanko nyt jotakin vai kuollaanko sovinnolla ensi talvena. Mutta tiedän ylimmässä sotilasjohdossa miehiä, jotka katsovat, että puolet nykyisestä miesmäärästä riittää, kunhan vain nämä ovat nuorimpia; vieläpä he ovat sitä mieltä, että armeija on näin toimintakykyisempi. Väsymystä voisi torjua pitkällä, 3–4 kk:n lomautuksilla, kuten Saksassa, jossa nytkin lienee huomattava osa itäarmeijaa kotona työssä.*
- 6. Lomautuksien viivyttäminen saattaakin ehkä johtua 'liioitellusta hätävarjelusta' tai sitten se on paljon työtä antava organisointikysymys ja sellaisenaan hankala toteuttaa. Täällä kotona työvoiman käyttö on tietenkin organisointikysymys, mutta tyhjää on huono organisoida. En ymmärrä siviiliviranomaisten kykyä vastata tilanteesta, elleivät he saa 'organisointitavaa'. Olen oppinut antamaan arvoa (kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri) Vilho Annalan toiminnalle yhä enemmän, mutta hän on voimaton päämajan terrorin edessä. Hänen sijassaan moni olisi jo jättänyt hyvästit vastuulle, mutta hän on perin juurin isänmaallinen mies ja kantaa miehekkäästi vastoinkäymisensä.*

7. *Nykyinen dualismi, jolloin Hallitus vastaa tuotannollisesta elämästä ja päämaja sotilaallisesta menestymisestä, on nurinkurinen sikäli, että vain toisella on edellytykset hoitaa asioitaan: Päämajalla. Sillä on valta jok'ikaisen miehen yli, Hallitus on kerjäläinen, joka saa suostutella päämajaa armossa suostumaan sen ja sen miehen siirtämiseen jobonkin toimeen, ja saa vielä nielaista senkin, että pyytäjää pidetään puolittain isänmaattomana, joka yrittää beikentää maanpuolustusta.*
8. *Tästä dualismista on aivan lähimmässä tulevaisuudessa päästävä. Hallituksen on saatava tasavertaisesti päättää miesten sijoituksista, sillä sota on totaalinen. On tarpeetonta sanoa, että kenelläkään hallituksen edustajalla olisi balua beikentää tulirintamaa enemmän kuin elämän jatkuminen kotona välttämättä vaatii. Ellei tähän päästä, tulee varmasti levottomuuksia, sillä elämä on kaikille kallis. Puuttuu vain, että oivallus tilanteen vakavuudesta leviää laajemmalle, kyllä kansalaiset meilläkin ovat puutetta, vilua ja työtömyyttä karttavia.*
9. *Päämaja on huonosti informoitu, erikoisesti on ylipäällikkö 'suojattu' kaikilta epämiellyttäviltä asioilta. Vallankin (puolustusministeri) kenraaliluutnantti R. Walden lienee tässä subteessa vikapää. Sen sijaan, että hän olisi hallituksen asian ajaja Marskin luona, hän on viimeksi mainitun jokaisen viittauksen perille tuoja Hallituksessa... ”⁸²⁸*

Oli selvää, että työvoimakysymykselle oli tehtävä jotakin ja oli jo tehtykin. Kirjeen kirjoittaja oli siirtynyt rintamalle ja ilmeisesti hän ei ollut kaikista aloitetuista valmisteluista tietoinen.

7.2.1. Demobilisaatiosuunnitelmalla uusi suojajoukko?

Aluksi työvoimapulaa oli yritetty paikata Puntilankin kirjeessään mainitsemalla yksittäisten miesten luovuttamisella työelämän palvelukseen. Näitä töihin vapautettuja oli kenttäarmeijassa vuoden 1941 marraskuussa lähes 50 000 henkilöä.⁸²⁹ Järjestely oli raskas ja se vaati runsaasti paperityötä. Yksittäisten miesten luovuttaminen rikkoi myös joukkojen taistelukykyä, sillä heidän vapauttamisensa työelämän palvelukseen tapahtui siviiliammattitaidon perusteella. Miestä vapautettaessa oli vaikea arvioida, mikä oli heidän tehtävänsä tai merkityksensä sotilasorganisaatiossa.⁸³⁰

Kenttäarmeijan osittaisen kotiuttamisen suunnitteleminen oli aloitettu päämajan järjestelyosastolla jo vuoden 1941 elokuussa. Suunnittelun pohjalla olivat kokemukset talvisodan jälkeisistä lomauttamisista. Tällöin lomauttaminen oli tapahtunut ammattiryhmittäin tai käskettyjen lomautusprosenttiosuuksien mukaisesti. Kokemusten perusteella tämä ei missään tapauksessa ollut paras tapa. Liikekannallepanon nopeuden ja varmuuden aikaansaaminen vaati, että joukot olisi kotiutettu yksikkökokonaisuuksina sotavarusteet mukanaan. Näin ne olisivat perustettavissa uudelleen samalla tavalla kuin ennen ylimääräisiin harjoituksiin lähtöä kesäkuussa.⁸³¹

⁸²⁸ Puntila, Lauri. A.: Kenttäpostia 1944, Tammi, Helsinki 1972, s. 7–9.

⁸²⁹ Tynkkynen, Vesa: Suunnitelma rauhasta, kirjasta *Tiede ja Ase nro 51*, PunaMusta, Joensuu 1993, s. 148.

⁸³⁰ Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 107 ja Tynkkynen (1993), s. 148.

⁸³¹ Muistio (eversti Isakson), Demobilisation suoritusmenetelmistä, 1.9.1941, T 22520/94, KA ja KotijE:n P.M. Maan työvoiman käytöstä, 21.8.1941, Pk 1440/62, KA.

Päämajan suunnitelmassa oli neljä vaihtoehtoa, mutta yksiköittäin kotiuttaminen oli tapa, jota järjestelyosasto ajoi. Näin oli toimittava, jos liikekannallepanon haluttiin olevan nopeaa ja mahdollisimman varmaa. Ylipäällikkö hyväksyikin kotiuttamisen tapahtuvan joukkokokonaisuuksina.⁸³² Päätymällä joukkokokonaisuuksien kotiuttamiseen talvisodan jälkeen tehdyt virheet pyrittiin ilmiselvästi välttämään.

Päämajan järjestelyosaston päällikön eversti Selim Engelbert Isaksonin (Kuva 57) suunnitelma puolustusvoimain uudelleen organisoinnista, rakentui entisten suoja-joukkoprikaatien varaan. Jokaisen divisioonan tilalle suunniteltiin perustettavaksi prikaati. Suurin organisaatiomuutos välirauhan aikaan olisi prikaatien vahventaminen neljännellä pataljoonalla. Tällä organisoinnilla saavutettujen tavoitealueiden puolustus rakentuisi 15 prikaatin varaan, jotka alistettaisiin viidelle armeijakunnalle. Kun jääkäriprikaati ja ratsuväkiprikaati vielä säilytettäisiin, niin kaikkiaan 18 prikaatista ylipäällikön reserviksi jäisi aikanaan kolme.

Kuva 57: Päämajan järjestelyosaston päällikkö Selim Engelbert Isakson. SA-kuva.

⁸³² Muistio (eversti Isakson), Demobilisation suoritusmenetelmistä, 1.9.1941, T 22520/94, KA ja KotijE:n P.M. Maan työvoiman käytöstä, 21.8.1941, Pk 1440/62, KA sekä Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 107.

Suunnitelmaa laadittaessa huomioitiin hyökkäyksen menestymisen mukanaan tuomat muutokset. Venäläisten luopuminen Hankoniemestä⁸³³ nähtiin olevan vain ajan kysymys. Venäläisten lähtö vapauttaisi tällöin 13. Prikaatin muualle suojajoukkotehtävään. Suunnitelman ytimessä oli uuden suojajoukon perustaminen nuorimmista ikäluokista ja divisioonien vanhempien ikäluokkien kotiuttaminen yksiköittäin – pataljoonittain tai komppanioittain. Kotiutettavilla yksiköillä tuli olla määrävahvuiset sotavarusteet mukanaan.⁸³⁴ Suunnitelma vaikutti yksinkertaiselta ja selkeältä.

Suunnitelma ei kuitenkaan ollut eversti Isaksonin käsialaa, vaikka hän oli epäilemättä ohjannut sen tekemistä. Suunnitelmista ja niiden luonnoksista on löydettävissä nimi-kirjaimet, jotka paljastavat asiakirjojen laatijaksi samaisen Erik Tuomas-Kettusen, joka oli välittänyt majuri Sakari Simeliukselle esikäsken suojajoukkojen liikekannallepanosta. Puolustusjärjestelmätasoisien suunnittelutehtävän antaminen kapteeniylennystä kärkeä luutnantille, saattaa kuulostaa äkkiseltään ajatellen eversti Isaksonin virhearviolta. Sitä se tuskin oli. Tämä tykistökoulutuksen saanut kadettiupseeri osoitautui myös sodan jälkeen laajoja kokonaisuuksia hallitsevaksi mieheksi. Kohtalo ja ammatitaito veivät hänet isojen teollisuusyritysten toimitusjohtajaksi ja hallitusammatilaiseksi. Saavutuksistaan hän sai aikanaan myös vuorineuvoksen arvonimen.⁸³⁵

Kuva 58: Eversti Toivo W. Haaki ja kapteeni Erik Tuomas-Kettunen. *Jatkosodan aikaiset liikekannallepanosuunnittelun asiantuntijat. SA-kuva*

⁸³³ Neuvostoliittolaiset vetäytyvät Hangon vuokra-alueelta 2.12.1941.

⁸³⁴ Muistio (eversti Isakson), Demobilisation suoritusmenetelmistä, 1.9.1941, T 22520/94, KA ja Tynkkynen (1993), s. 147.

⁸³⁵ Katso T 22520/156. Kansiota löytyvät Tuomas-Kettusen suunnitelmat ja muistioita asian valmistelusta. Erik Tuomas-Kettusen henkilöhistoriasta enemmän esimerkiksi Kadettiupseerit 1920–1985, ISBN 951–99690–4–7, Kainuun Sanomain Kirjapaino Oy, Kajaani 1985, s. 893.

Uudelleenjärjestelyn toimeenpanoa varten päämajan liikekannallepanotoimiston päälliköksi siirrettiin everstiluutnantti Toivo William Haaki. Hän oli hoitanut tehtävää jo välirauhan aikana, eikä hän näin ollen ollut mikään yllätysvalinta. Hän ja Tuomas-Kettunen hoitivat liikekannallepanoon ja kotiuttamisiin liittyneitä asioita yhdessä koko jatkosodan ajan. Sodan lopulla Haakista tuli päämajan järjestelyosaston päällikkö ja Tuomas-Kettunen peri hänen tehtävänsä liikekannallepanotoimiston päällikkönä (Kuva 58).⁸³⁶

7.2.2. Uudelleenjärjestely suojajoukkoprikaateiksi ei ole kaikkien mieleen

Paluu entisenlaiseen neljännellä pataljoonalla vahvennettuun suojajoukkoprikaatiin oli siis demobilisaatiosuunnitelman punaisena lankana. Suunnitelman toimeenpano aloitettiin Karjalan kannakselta ja Rukajärven suunnan 14. Divisioonasta. Näissä suunnissa joukot olivat saavuttaneet tavoitteensa ensimmäisinä.

Päämaja käski uudelleenjärjestelyn suoritettavaksi lokakuun puolivälissä Kannaksella I ja IV armeijakunnan sekä Rukajärven 14. Divisioonan joukoissa. Uudelleenjärjestely tuli tehdä 18.10.–1.11.1941 välisenä aikana. Prikaatien henkilöstö tuli koota vuosien 1912–1918 reserviläisikäloukista ja näitä nuoremmista varusmiesikäloukista. Käskyssä painotettiin, että huhujen välttämiseksi joukoille oli kerrottava kyseessä olevan uudelleenjärjestely – ei kotiuttamistoimenpide.⁸³⁷ Onkin hyvä ymmärtää, että käskyissä uudelleenjärjestelyllä todella tarkoitettiin joukkojen uudelleen organisointia eikä kotiuttamista. Kotiuttamisesta käskettiin aina erikseen vasta sen jälkeen, kun uudelleenjärjestely oli loppuun suoritettu.

Uudelleenjärjestely kosketti ensimmäisessä vaiheessa kuutta divisioonaa Karjalan kannaksella ja yhtä divisioonaa Rukajärven suunnalla. Uudelleenjärjestelyn jälkeen divisioonat olisi organisoitu kahteen osaan. Nuoremmat muodostivat vahvennetun suojajoukkoprikaatin ja vanhemmat ikäloukat divisioonasta mahdollisesti kotiutettavat yksiköt. Kotiuttamisesta ei kuitenkaan vielä tässä vaiheessa käsketty mitään.⁸³⁸

Kotiuttamista oli valmisteltava myös suojeluskuntapiireissä. Aluejärjestöä ei ollut ajettu alas samalla tavalla kuin ennen talvisotaa. Valmius kotiutettavien pataljoonien vastaanottoon ja perustamisvalmistelujen tekemiseen olivat siis olemassa. Ennen kotiuttamisen alkamista suojeluskuntapiireille annettiinkin uudet perustamistehtävät. Perustamistehtävät koskivat Kannaksen pataljoonien uudelleen perustamista kotiuttamisen jälkeen.⁸³⁹

⁸³⁶ Haaki, Toivo William, Ansioluettelo, numerotta, KA ja Erik Tuomas-Kettusen tiedot, Kadettiupseerit 1920–1985 (1985), s. 893.

⁸³⁷ PM Järj.Os nro 2052/Lkp.sal., Käsky I AK:n ja IV AK:n uudestijärjestelystä, 15.10.1941, T 22520/23, KA ja PM Järj.Os nro 2054/Lkp.sal., Käsky 14.D: n uudestijärjestelystä, 17.10.1941, T 22520/23, KA.

⁸³⁸ Tynkkynen (1993), s. 144.

⁸³⁹ PM Järj.os. nro 2247/Lkp.sal., PM käsky nro 1 Lkp:n väliaikaista valmistelua varten, 3.11.1941, T 22520/96, KA.

Perustamistehtävien myötä divisioonien komentajista tuli jälleen myös sotilasläänien komentajia. Ennen kotiuttamisten alkamista divisioonista tuli käskeä takaisin suojeluskuntapiireihin mahdollisimman paljon sellaista henkilöstöä, jolla oli kokemusta liikekannallepanovalmistelujen tekemisestä.⁸⁴⁰ Kotiutumisen onnistumiseksi kaikkiin suojeluskuntapiireihin päätettiin käskeä kotiuttamisen johtaja. Johtajaksi määrättävän tuli olla käytännössä joku kesäkuun liikekannallepanossa toimineista suojeluskuntapiirin yleisesikuntaupseereista.⁸⁴¹

Ensimmäisten joukkojen kotiuttaminen aloitettiin 26. marraskuuta 1941. Tällöin käskettiin Karjalan kannaksella uudelleenjärjesteltyjen pataljoonien kotiuttamisesta. Nämä pataljoonat oli organisoitu vanhemmista ikäluokista. Kotiuttaminen tapahtui pataljoonittain, mutta perustamispaikalla joukot luovuttivat sotamateriaalinsa yksiköittäin. Perustamispaikat olivat yleensä samoja kuin kesäkuussa ja näin tuttuja myös kotiutuville. Kotiutumisen sujuvoittamiseksi ja erityisesti yksikön uudelleen perustamisen varmistamiseksi oli laadittu yksityiskohtainen ohje: *Yksikön päällikön suorituskäsky yksikön kotiuttamista varten*. Uuden liikekannallepanon varmuus nojasi pitkälti tähän käskyyn. Se lisäsi merkittävästi päällikön vastuuta yksikkönsä uudelleen perustamisesta.⁸⁴²

Käsky antoi tarkan ohjeistuksen toiminnasta kotiuttamispaikalla. Ennen kotiuttamista yksikön henkilöstön sijoitukset ja sotilaskantakorttien merkinnät oli tarkastettava, sijoitetuille oli laadittava uudet liikekannallepanomääräykset sotilaspassiensa väliin, hevosten ja moottoriajoneuvojen takaisin ottamiseen liittyvät paperityöt oli tehtävä ja sotamateriaali oli huollettava sekä varastoitava siten, että liikekannallepano oli joka hetki mahdollinen. Lopuksi yksikön paperit luovutettiin suojeluskuntapiirille mahdollisine henkilöstön, materiaalin tai kuljetusvälineiden lisätilauksineen.⁸⁴³

Kotiutuvien sotilaiden henkilökohtainen vaatetus jäi heidän haltuunsa, mutta ne oli palautettava viikon kuluessa pestynä ja kunnostettuna paikallisen suojeluskunnan varastoon. Ennen varusteiden palautusta kotiutuneen tuli käydä ilmoittautumassa paikalliselle aluevalvojalle rintamaltapaluunsa johdosta.⁸⁴⁴ Taulukosta 10 on nähtävissä ensimmäisten kotiutusten aikataulus.

⁸⁴⁰ PM Järj.os. nro 2129/Lkp.sal., Käskyä puolustusvoimain osittaisesta kotiuttamisesta, 15.11.1941, T 22520/23, KA.

⁸⁴¹ KotijE nro 3710/Järj.4./54.sal., Käsky sotilasläänille ja sk.piireille kotiuttamisen valmistelua ja suoritusta varten, 18.11.1941, T 22520/23, KA.

⁸⁴² Sama.

⁸⁴³ PM Järj.os. nro 2129/Lkp.sal., Käskyä puolustusvoimain osittaisesta kotiuttamisesta, 15.11.1941, T 22520/23, KA.

⁸⁴⁴ KotijE nro 3710/Järj.4./54.sal., Käsky sotilasläänille ja sk.piireille kotiuttamisen valmistelua ja suoritusta varten, 18.11.1941, T 22520/23, KA ja KotijE nro 2067/HP/Ia./sal., Kotiuttamis- ja lkp-ohjeita, 18.11.1941, Pk 1440/62, KA.

Alue	Divisioona	Kotiutuva pataljoona	PM Käsky lähdestä	Lähtöaika	Kotiutumispaiikka
Kannas	2.D	III/JR 49	15.11.41	28.11.41	Kangasniemi, Virtasalmi
Kannas	2.D	II/JR 28	25.11.41	03.12.41	Rantasalmi
Kannas	10.D	III/JR 43	15.11.41	26.11.41	Joutsa, Pertunmaa, Luhanka
Kannas	10.D	II/JR 43	25.11.41	04.12.41	Mäntyharju, Ristiina
Kannas	10.D	JR 43 loput	25.11.41	05.12.41	Mäntyharju, Ristiina
Kannas	12.D	III/JR 46	15.11.41		Vihti
Kannas	12.D	II/JR 47	25.11.41		Oulunkylä, Pakinkylä
	12.D	JR 26	05.03.42		Helsinki
Kannas	15.D	III/JR 57	15.11.41	28.11.41	Ikaalinen
Kannas	15.D	II./JR 36	25.11.41	05.12.41	Kiikka, Karkku
Kannas	18.D	III/JR 48	15.11.41	27.11.41	Keuruu
Kannas	18.D	II/JR 27	25.11.41	04.12.41	Orivesi
Kannas	19.D	III/JR 58	15.11.41	28.11.41	Jalasjärvi
Kannas	19.D	II/JR 37	25.11.41	04.12.41	Isokyrö

Taulukko 10: *Karjalan kannaksen kotiuttamiset*⁸⁴⁵

Ylipäällikkö tiedotti kotiuttamisten alkamisesta hallitusta 28. marraskuuta 1941. Tässä ensimmäisessä päämajan ja hallituksen talouselämää koskevassa neuvottelussa ylipäällikkö totesi: ”Koska yksityisinä miehinä kotiutettujen määrä jo tähän mennessä on kasvanut huomattavan suureksi, ja tästä on ollut seurauksena puolustusvoimain taisteluarvon laskeminen kaikkialla, eikä suinkaan siellä missä operatiivinen tilanne sen sallisi, olin pakotettu kieltämään yksityisten henkilöiden vapauttamisen ja ryhtymään toimenpiteisiin joukkojen kotiuttamiseksi sieltä mistä tilanne sen sallii. Tätä varten suoritettavat puolustusvoimain uudelleenjärjestelytoimenpiteet ovat parhaillaan käynnissä ja ensimmäiset kotiutettavat joukot ovat matkalla kotiseudulleen.”⁸⁴⁶

⁸⁴⁵ Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 110–112 ja Petramaa, Ahti: Järjestelytoimenpiteet kenttäarmeijassa asemasodan aikana, artikkeli kirjasta *Suomen sota, osa 6*. Sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen sotahistoriallinen toimisto (toim.), kustannusosakeyhtiö Kivi, Suomalaisen kirjallisuuden kirjapaino Oy, Helsinki 1956, s. 52–58.

⁸⁴⁶ Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 107.

Yksiköittäin kotiuttamisesta aiheutuva työvoiman epätasainen jakaantuminen maan eri osiin olisi pieni ongelma, mutta se oli ratkaistavissa talouselämän omin toimenpitein. Joukkojen nuorentaminen helpottuisi edelleen, kun joulukuusta alkaen oli mahdollista sijoittaa erityisesti Karjalan armeijan divisiooniin 37 000 alokasta.⁸⁴⁷ Vaikka kotiuttamiset alkoivat ennen päämajan ja hallituksen ensimmäistä neuvottelua, työvoimakysymys oli asian taustalla. Raskaan byrokraattiset ja organisaatioita heikentävät yksittäisten miesten vapauttamiset oli lopetettava, mutta samalla piti huolehtia taistelukyvyyn ylläpitämisestä. Työvoiman kotiuttaminen suuremmissa määrin oli suunniteltava siten, että uusi liikekannallepano olisi kotiuttamisten jälkeen mahdollista.

Hallituksen ja päämajan neuvotteluissakin sivutusta varusmiesten käytöstä, käski ylipäällikkö ensimmäiset linjaukset vuoden 1941 joulukuun alussa. Varusmiehillä tuli nuorentaa divisioonissa yksi jalkaväkirykmentti suojajoukkoprikaatien lisäksi. Järjestelyosasto esitti ylipäällikölle, että nuorentaminen koskisi ainoastaan niiden kymmenen divisioonan jalkaväkirykmenttejä, joista yhtään pataljoonaa ei ollut vielä kotiutettu. Ylipäällikkö hyväksyikin esityksen aluksi, mutta muutti ohjaustaan jo tammikuun alussa. Hän halusi kaikkiin divisiooniin prikaatin lisäksi vielä nuorennetun jalkaväkirykmentin.⁸⁴⁸

Alokkaita oli jaettu divisioonille joulukuun puolivälistä lähtien. Tuoretta verta olivat saaneet Rukajärven 14. Divisioona ja Aunuksen suunnan 11. ja 17. Divisioona. Ylipäällikön tammikuun alun uuden linjauksen mukaan alokkaita lähetettiin nyt myös Karjalan kannakselle. Divisioonan jalkaväkirykmentin nuorentamiseen käytettäväksi varusmiesmääräksi tuli tällöin noin 1 800 alokasta. Divisioonien nuorentamiset tehtiin tammikuun ja maaliskuun välisenä aikana. Pääosassa divisioonaa ei kuitenkaan siirretty prikaatikokoonpanoon, vaan nuorentamiset tehtiin jalkaväkirykmenttien organisaatioiden puitteissa. Nuorentamisten jälkeen oli joka tapauksessa mahdollista aloittaa uudelleen pataljoonien kotiuttaminen.⁸⁴⁹ Taulukossa 11 on nähtävissä seuraavaksi tehdyt Aunuksen, Maaselän, Rukajärven ja Lapin rintamien kotiuttamiset ja niiden aikataulus.

Karjalan armeijan, Rukajärven ja Lapin rintamaloikoilla pataljoonat kotiutettiin vuoden 1942 maaliskuun–huhtikuun aikana. Yleensä kotiutukset olivat saman suuruisia kaikissa divisioonissa, mutta 14., 11. ja 17. Divisioonan kotiutukset olivat muita suuremmat. Tämä johtui siitä, että ne olivat ehtineet saada muita suuremman alokastäydennyksen ennen ylipäällikön uutta linjausta Karjalan kannakselle lähetettävistä alokkaista. (Taulukko 11)

Lopulta vain kahdesta divisioonasta (12.D → 3.Pr ja 6.D → 12.Pr) muodostettiin päämajan suunnittelema prikaati. Näistäkin toinen palautettiin myöhemmin (12.Pr → 6.D) divisioonakokoonpanoon.⁸⁵⁰

⁸⁴⁷ Tynkkynen (1993), s. 148.

⁸⁴⁸ PM Järj.os. nro 2286/Lkp.sal., Käsky 14.D: n JR 52:n henkilöstön vaihdosta, 4.12.1941, T 22520/23, KA, Tynkkynen (1993), s. 150 ja Petramaa (1956), s. 47–87.

⁸⁴⁹ Samat.

⁸⁵⁰ Raunio (2004), s. 184–185.

Alue	Divisioona	Kotiutuva pataljoona	PM Käskey lähdestä	Lähtöaika	Kotiutumispaiikka
Aunus	5.D	III/JR 22	5.3.42	18.3.42	Sysmä
Aunus	5.D	III/JR 23	28.3.42	10.4.42	Ypäjä
Aunus	7.D	III/JR 51	5.3.42	21.3.41	Kuopio (Tuusnie- mi, Säyneinen, Kaavi)
Aunus	7.D	II/JR 51	28.3.42	5.5.41	Kaltimo, Kon- tiolahti, Joensuu
Aunus	11.D	E/JR 29	5.3.42	24.3.41	Kokkola
Aunus	11.D	II/JR 29	5.3.42	22.3.41	Kannus
Aunus	11.D	III/JR 29	5.3.42	23.3.41	Sievi
Aunus	17.D	E/JR 34	5.3.42	16.3.41	Halikko
Aunus	17.D	II/JR 34	5.3.42	15.3.41	Salo
Aunus	17.D	III/JR 34	5.3.42	16.3.41	Salo
Maaselkä	8.D	II/JR 24	22.2.42	3.4.42	Porvoo
Maaselkä	8.D	I/JR 45	28.3.42	10.4.42	Pyhtää
Maaselkä	1.D	III/JR 60	5.3.42	16.3.42	Mynämäki
Maaselkä	1.D	I/JR 60	28.3.42	5.4.42	Messukylä
Maaselkä	1.D	E/JR 60	30.3.42	5.4.42	Masku
Maaselkä	1.D	Kol./JR 60	30.3.42	5.4.42	Messukylä
Rukajärvi	14.D	II/JR 31	5.3.42	1.4.42	Sotkamo, Paltamo
Rukajärvi	14.D	E/JR 31	30.3.42	15.4.42	
Rukajärvi	14.D	Kol./JR 31	30.3.42	15.4.42	
Lappi	3.D	I/JR 32	5.3.42	1.4.42	Raahe
Lappi	6.D	III/JR 12		20.2.42	
Lappi	6.D	III/JR 54	5.3.42		Kemi, Tornio, Ylitornio
Lappi	6.D	II/JR 54	5.3.42		Kemi, Tornio, Ylitornio
Lappi	III AK	III/JR 14		23.3.42	
Lappi	III AK	E/JR 14		21.9.42	
Lappi	III AK	I/JR 14		21.9.42	
Lappi	D/J			4.7.42	Hajotettu 4.7.42
	6 kpl	Kev.Osasto	5.3.42		
	9 kpl	Kev.Osasto	2.7.42		

Taulukko 11: *Aunuksen, Maaselän, Rukajärven ja Lapin rintamien kotiuttamiset*⁸⁵¹

⁸⁵¹ Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 110–112 ja Petramaa (1956), s. 58–87.

Liikekannallepanojärjestelmän kannalta asialla ei ollut merkitystä. Kotiuttamisen periaate säilyi kuitenkin samana. Vanhimpia ikäluokkia kotiutettiin uudelleenjärjestelyn jälkeen pataljoonan ja komppanian kokoonpanoissa. Yksiköt olivat kotiuttamisen jälkeen perustettavissa uudelleen tutuilla perustamispaikoillaan. Divisioonana kokoonpano oli ja pysyi. Rintamalle jäävien yhtymien organisointi muuttui vain vähän. Niistä tuli vajaavahvuisia usein kahden jalkaväkirykmentin ja mahdollisesti erillisen pataljoonan organisaatioita.⁸⁵²

Miksi prikaateista muodostettu suojajoukkosuunnitelma ei onnistunut, ja rintamalle jäi pääosin heikennettyjä divisioonaorganisaatioita? Päämajan suunnittelema prikaatiorganisaatio oli osoittautunut liian pieneksi. Arvio tilanteen kehittymisestä ei toteutunutkaan. Saksa ei kyennyt lyömään Neuvostoliittoa ja muutaman kuukauden pituiseksi arvioitu sota venyi vääjäämättä. Rintamalle tarvittiin tämän vuoksi enemmän joukkoja. Lisäksi rintamavastuussa olevan divisioonan oli helpompi vaihtaa nuorempia miehiä valmiisiin organisaatioihin. Kun toinen jalkaväkirykmentti nyt nuorennettiin aloilla, miksi olisi pitänyt ryhtyä muuttamaan toista prikaatikokoonpanoon.

Ylipäällikkö, sotamarsalkka Mannerheim luopui toukokuun 15.päivänä 1942 lopullisesti divisioonien supistamisesta suojajoukkoprikaateiksi.⁸⁵³ Pääosa kotiuttamisista oli tällöin jo tehty.

Uudelleenjärjestelyn jälkeen puolustusvoimista kotiutettiin vuoden 1942 syyskuun loppuun mennessä yli 30 pataljoonaa ja 15 kevyttä osastoa. Merivoimissa, ilmavoimissa ja maavoimien erikoisajelajeissa kotiuttaminen tapahtui ikäluokittain, mutta olihan niiden perustaminenkin pohjautunut kaaderiperustamiseen.⁸⁵⁴

Aselajijoukkojen nuorentamista ja kotiuttamista ei voitu tehdä samalla tavalla kuin jalkaväkijoukkojen. Aselajijoukkojen kotiuttamista ohjasivat päämajan aselajipäälliköt ja kotiuttaminen tapahtui joukkoja lakkauttamalla tai kotiuttamalla vanhempia ikäluokkia.⁸⁵⁵

Puolustusvoimain uudelleenjärjestelyn jälkeen alkoi asemasota. Kahden vuoden ajan Suomi oli maailmanpoliittisten tapahtumien sivustaseuraaja. Rintamilla taisteltiin välillä kiivaasti, mutta tosiasiallisesti sodan suuret taistelut käytiin asemasodan vuosina muilla rintamilla. Oli kuin tyyntä myrskyn edelle.

⁸⁵² Raunio (2004), s. 184–185.

⁸⁵³ Sama, s.185.

⁸⁵⁴ Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 113.

⁸⁵⁵ Esim. PM Tykistökomentaja nro 3251/Tyk.1/52.sal., 18.11.1941, T 22520/23, KA ja Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 113–115.

7.2.3. Tuuli kääntyy

Hyökkäysvaiheen jälkeen suomalaisten puolustusryhmitys vakiintui kolmelle saavutetulle kannakselle. Näille kannaksille muodostettiin vuoden 1942 alkupuolella päämajan johtoon kolme ryhmää. Nämä ryhmät nimettiin Kannaksen ryhmäksi, Aunuksen ryhmäksi ja Maaselän ryhmäksi. Näiden ryhmien muodostamiset olivat osa samaa puolustusvoimain uudelleenjärjestelyä kuin alkaneet kotiutuksetkin. Samalla voitiin lakkauttaa hyökkäyssotatoimien johtoportaana toiminut Karjalan armeijan esikunta. Rukajärven suunnalla 14. Divisioona jatkoi edelleen itsenäisenä suoraan päämajan alaisena yhtymänä. Pohjois-Suomen puolustuksesta vastasivat edelleen saksalainen Lapin Armeija (AOK Lappland) ja kenraalimajuri Siilasvuon johtama III armeijakunta. Armeijakunta jatkoi saksalaisille alistettuna samalla tavalla kuin oli ollut jo kesäkuusta 1941.

Tuuli alkoi kuitenkin kääntyä. Saksalaisten tappio Stalingradissa tammikuun lopulla 1943, Kurskin mutkan oikaisuyrityksen päättyminen katastrofiin saman vuoden heinäkuussa, Pohjois-Afrikan tilanteen kääntyminen ja saksalaisten tappio El-Alameinissa. Taka-askelia merkitsi myös sotatoimien siirtyminen Italian kautta Euroopan mantereelle syyskuussa. Nämä merkit yhdessä puna-armeijan vääjäämättömän etenemisen kanssa, olivat ainakin analyttisesti tilannetta tarkkailevien mielissä ilmiselviä Saksan tappion ennusmerkkejä. Oli alkamassa sodan viimeinen osuus, jossa saksalaisten väistämättömältä näyttävä tappio oli tehnyt suomalaisten voitonkaavaan vaikeasti ratkaistavan yhtälön muutoksen.

Puna-armeijan eteneminen jatkui kohti länttä ja taistelut saavuttivat Leningradin alueen vuoden 1944 tammikuun puolivälissä. Venäläisten hyökkäys vyöryi Suomen eteläpuolitse pitkään saarrettuna olleeseen Leningradiin. Väistämättömällä voimalla puna-armeija työnsi saksalaisia taaksepäin, suomalaisten voidessa ainoastaan seurata tilannetta saksalaisten tiedustelukatsausten perusteella. Maaliskuun alkupuolelle rintamalinja läheni jo Viron rajoja. Suomalaisten oli viritettävä voimansa jälleen äärimilleen, mutta sitä vartenhan välirauhan aikana rakennettu kenttäarmeija oli tehty. Yksin ollessa, kaikki kansakunnan voimavarat yhteen kokoamalla, oli myytävä nahka mahdollisimman kalliilla hinnalla. Oltiin päätymässä juuri siihen tilanteeseen, jota suomalaiset olivat pelänneet.

7.2.4. Osittain kotiutettu kenttäarmeija kutsutaan takaisin palvelukseen

Päämajan järjestelyosasto oli laatinut uuden, jälleen väliaikaisen liikekannallepanosuunnitelman 17. helmikuuta 1942. Tällä suunnitelmalla ikään kuin kirjattiin paperille se ohjeistus, joka joukoille oli annettu uudelleenjärjestelyjen ja kotiuttamisten yhteydessä. Suunnitelma oli esitelty Mannerheimille ja hän oli hyväksynyt sen 25. helmikuuta 1942.⁸⁵⁶

Suunnitelma oli laadittu siten, että kotiutumisten jälkeen voitiin aluejärjestössä, merivoimissa ja ilmavoimissa ottaa käyttöön sama liikekannallepanosuunnitelma kuin 18. kesäkuuta 1941 ylimääräisenä harjoituksena suoritettussa liikekannallepanossa.⁸⁵⁷ Suojeluskuntapiiriin rajat säilyivät ennallaan. Ainoastaan sellaiset kunnat, jotka Moskovan rauhan raja oli halkaissut kahtia, liitettiin suojeluskuntapiireihin nyt entisten kunnanrajojen mukaisesti. Vallatuille alueille perustettiin kaksi kutsuntapiiriä asevelvollisten henkilöiden valvontaa ja liikekannallepanovalmisteluja varten. Näiden kutsuntapiirien perustamistehtävät kuitenkin rajoittuivat liikekannallepanossa yhden henkilötäydennyskeskuksen perustamiseen kumpaankin kutsuntapiiriin.⁸⁵⁸

Uudelleenjärjestelyssä aluejärjestö oli jälleen saatu toimimaan täydellä teholla. Vaikka rintamalla oli lähinnä nuorimpia ikäluokkia, olivat kenttäarmeijan kotiutetut vanhemmat yksiköt valmiina liittymään mukaan tilanteen niin vaatiessa. Seuraavassa taulukossa (Taulukko 12) on esitetty liikekannallepanon tilanneilmoitusten perusteella tärkeimmät joukot, jotka suojeluskuntapiireissä oli mahdollista perustaa kenttäarmeijan tueksi vuoden 1942 helmikuusta aina vuoden 1944 toukokuulle. Tilanneilmoitusten perusteella voidaan todeta kotiutetun armeijan osan säilyneen hyvin samankokoisena uudelleenjärjestelyn päättymisen jälkeen. Samalla on nähtävissä, että suomalaiset mobilisoivat koko kotiutettuna olleen kenttäarmeijansa venäläisten aloitettua hyökkäyksensä Leningradin eteläpuolelta kohti Saksaa.

Suomalaiset pitivät vuoden 1944 keväällä edelleen hallussaan Leningradin saartorenkään ainoaa jäljellä olevaa lohkoa. Venäläisten vaatimuksena oli ollut jo Jartsev-neuvotteluista alkaen Leningradin turvavyöhykkeen takaaminen. Ensin neuvottelemalla puskurivyöhykkeestä ja sen jälkeen vaatimalla sitä talvisodassa etupiirisopimukseen kirjattuna isomman oikeutena. Oli vain ajan kysymys, milloin tämän asian käsittely tulisi uudestaan neuvostojohdon asialistalle.

Uhka-arvion perusteella suomalaiset alkoivat siirtää ryhmityksensä painopistettään kohti Karjalan kannasta vuoden 1944 helmikuun alussa. Huhtikuuhun mennessä Lapista ja Laatokan pohjoispuolelta Kannakselle siirrettiin kaksi divisioonaa reserviksi pääpuolustusaseman taakse. Myös johtamisvalmiutta kohotettiin siirtämällä III armeijakunnan joukot lähemmäksi Kannasta ja ryhmittämällä ne IV armeijakunnaksi muuttuneen Kannaksen ryhmän rinnalle.⁸⁵⁹ Näihin muutoksiin liittyivät myös kotiutettuna olleen kenttäarmeijan osien kutsuminen takaisin palvelukseen.

⁸⁵⁶ PM Järj.os. /Lkp.sal. Väliaikainen lkp.suunnitelma, 17.2.1941, T 22520/95, KA.

⁸⁵⁷ Sama.

⁸⁵⁸ Sama.

⁸⁵⁹ Esimerkiksi Tynkkynen, Vesa: Suomen sotilaallinen tilanne tammikuussa 1944, artikkeli kirjasta, *Sotahistoriallinen aikakauskirja nro 34*, Raamatutrukikoja Oü, Tallinna 2014, s. 16–29.

LIIKEKANNALLEPANON TILANNEILMOITUKSET JOUKOISTA JOTKA SOTILASPIIREISSÄ OLI MAHDOLLISTA PERUSTAA ⁸⁶⁰						
Pvm	D Esik	JR Esik	Jalkaväkirykmenttejä	Pataljoonia	Kev. os.	Tykistöä
15.2.42	2	3		15		1 järeä patteri
15.3.42	2	3		16		1 järeä patteri
15.4.42	2	4	6 (-5 pataljoonaa)	20	6	1 järeä patteri
15.5.42	2	6	6 (-5 pataljoonaa)	20	6	1 järeä patteri
15.6.42	2	6	6 (-5 pataljoonaa)	20	6	1 järeä patteri
15.7.42	2	6	6 (-5 pataljoonaa)	20	6	1 järeä patteri
15.8.42	2	6	6 (-5 pataljoonaa)	20	6	1 järeä patteri
15.9.42	2	7	6 (-5 pataljoonaa)	20	15	1 järeä patteri
15.10.42	2	7	6 (-5 pataljoonaa)	20	15	1 järeä patteri
15.11.42	2	7	6 (-5 pataljoonaa)	20	15	1 järeä patteri
15.2.43	2	7	6 (-5 pataljoonaa)	20	15	1 jär.patteri ja TykRE
15.5.43	2	7	6 (-5 pataljoonaa)	20	15	1 jär.patteri ja TykRE
15.7.43	2	7	6 (-5 pataljoonaa)	20	15	1 jär.patteri ja TykRE
15.8.43	2	7	6 (-5 pataljoonaa)	20	15	1 jär.patteri ja TykRE
15.9.43	2	7	6 (-5 pataljoonaa)	20	15	1 jär.patteri ja TykRE
15.10.43	2	7	6 (-5 pataljoonaa)	20	15	1 jär.patteri ja TykRE
15.11.43	2	7	6 (-5 pataljoonaa)	20	15	1 jär.patteri ja TykRE
15.12.43	2	7	6 (-5 pataljoonaa)	20	15	1 jär.patteri ja TykRE
15.1.44	2	7	6 (-5 pataljoonaa)	20	15	1 jär.patteri ja TykRE
15.4.44						1 järeä patteri
15.5.44						1 järeä patteri

Taulukko 12: Tärkeimmät perustettavissa olevat joukot vuosina 1942–1944

Neuvostoliiton suurhyökkäys alkoi 9. kesäkuuta 1944 valmistelevalle hyökkäyksellä ja jatkui seuraavana päivänä läpimurtoon tähtäävänä hyökkäyksenä. Hyökkäys johti pian suomalaisjoukkojen pääaseman murtumiseen. Ylipäällikkö Mannerheim nimitti 14. kesäkuuta 1944 kenraaliluutnantti Lennart Oeschin Karjalan kannaksen joukkojen komentajaksi. Hänelle perustettiin oma esikunta, Kannaksen Joukkojen Komentajan Esikunta (KaJoKE). Ratkaisutaistelu Suomen kohtalosta oli alkanut. Lähes kolmen kuukauden taistelujen jälkeen sota lopulta päättyi, ensin tulitaukoon ja sitten rauhansopimukseen.

⁸⁶⁰ Liikekannallepanovalmiuden tilanneilmoitukset sodan ajalta, T 22520/95, KA.

7.2.5. Rauhanehdot vaikeuttavat liikekannallepanoa

Mannerheim oli valittu Suomen tasavallan presidentiksi jo ennen rauhanneuvotteluja. Hänen katsottiin pystyvän viemään Suomen rauhantilaan ja irtautumaan presidentti Rydin allekirjoittamasta erillisrauhan estävästä sopimuksesta saksalaisten kanssa.

Moskovan välirauhansopimus solmittiin 19. syyskuuta 1944. Sopimuksella Suomi luovutti Neuvostoliitolle Karjalan kannaksen, Laatokan pohjoispuolen sekä Sallan alueen. Lisäksi Neuvostoliitto vaati itselleen Petsamon. Talvisodan päättäneen Moskovan rauhanehtoihin kuulunut Hangon vuokraus vaihtui Porkkalan alueeseen ja vuokra-aikaa pidennettiin 50 vuoteen. Aluevaatimusten lisäksi rauhanehtoihin kuului 300 miljoonan Yhdysvaltain dollarin sotakorvaukset, saksalaisen sotasaalismateriaalin luovuttaminen, Neuvostoliitolta anastetun materiaalin palauttaminen, kommunistisen toiminnan salliminen, fasististen järjestöjen toiminnan lakkauttaminen sekä saksalaisten joukkojen karkottaminen Lapista. Saksalaisten karkottaminen Pohjois-Suomesta aloitti Lapin sodan. Lapin sodan jatkuessa Suomen puolustusvoimat aloitti *kenttäärmiejänsä palauttamisen rauhan ajan kokoonpanoon välirauhansopimuksessa määritellyssä kahden ja puolen kuukauden määräajassa.*⁸⁶¹

Välirauhansopimuksen 22. artiklan mukaisesti sopimusehtojen täytäntöönpanoa valvomaan asetettiin Liittoutuneiden valvontakomissio (LVK)⁸⁶². Vaikka valvontakomissioon kuului edustus myös Iso-Britanniasta, Neuvostoliiton rooli oli Suomessa johtava ja englantilaisten lähinnä symbolinen.⁸⁶³ Välirauhansopimuksen liitteessä valvontakomission asema määriteltiin seuraavasti: ”*Liittoutuneiden valvontakomissio on liittoutuneiden ylimmän sotilasjohdon elimenä ja välittömästi sen alainen.*”⁸⁶⁴ Valvontakomissiolla oli kaikki diplomaattiset etuoikeudet. Sen jäsenillä oli käytännössä esteetön pääsy kaikkialle sekä oikeus saada kaikki tehtäviään varten tarvitsemansa tiedot.⁸⁶⁵

Kolme päivää välirauhansopimuksen allekirjoittamisen jälkeen saapuivat Helsingin Malmin lentokentälle ensimmäiset LVK:n jäsenet. Valvontakomission Neuvostoliittolainen osa oli saapunut Suomeen kokonaisuudessaan lokakuun alkuun mennessä. Alussa yhteydenpito valvontakomission kanssa hoidettiin ulkoministeriön kautta. Pian kävi kuitenkin ilmi, ettei pelkästään ulkoministeriö riittänyt asioiden hoitajaksi. Käsittelihän suuri osa asioista puolustusvoimia. Yhteydenpitoa varten perustettiin 29. syyskuuta 1944 päämajan⁸⁶⁶ yhteysosasto. Aluksi osaston johtoon käskettiin eläkkeellä oleva kenraaliluutnantti Oscar Enckell. Valvontakomissio halusi kuitenkin yhteysosaston päälliköksi virassa olevan upseerin. Tämän johdosta tehtävään nimitettiin 1. lokakuuta 1944 alkaen eversti Ilmari Karhu.⁸⁶⁷

⁸⁶¹ Moskovan välirauhansopimus, esim. Blinnikka, Aulis: Valvontakomission aika, WSOY, Porvoo 1969, s. 180–190.

⁸⁶² Myöhemmin käytetään lyhennettä LVK tai valvontakomissio.

⁸⁶³ Blinnikka (1969), s. 5.

⁸⁶⁴ Moskovan välirauhansopimus, 1. lisäys 22.artiklaan, esim. Blinnikka (1969) s. 189.

⁸⁶⁵ Rautkallio, Hannu: Puuttuvia argumentteja Stalinin pehmeään linjaan Suomessa 1944–1945, Luku kirjasta Suomi valvonnassa 1944–1947, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1997, s. 80

⁸⁶⁶ 4.12.1944 alkaen puolustusvoimain pääesikunnan.

⁸⁶⁷ Blinnikka (1969), s. 1,9 ja 15, katso myös Koskinen, Hannu: Puolustusvoimat ja Liittoutuneiden valvontakomissio, artikkelikirjasta *Suomen puolustusvoimat 1944–1974*, MPKK:n sotahistorian laitos, WS Bookwell Oy, Helsinki 2006, s. 50.

Näissä olosuhteissa alkoi Moskovan välirauhansopimuksen ehtojen mukainen Suomen kenttäarmeijan kotiuttaminen. Materiaalin ja henkilöstön kohtaaminen tuli varmistaa demobilisaatiossa, jotta uusi liikekannallepano olisi mahdollinen. Tehtävä ei ollut helppo. Pian kävi selväksi, etteivät kaikki asiat enää olleet omassa päätätävällässä.

DEMOBILISAATIO

8.1. Kotiuttamissuunnitelma ja väliaikainen liikekannallepanosuunnitelma

Kuten edellä olevassa luvussa käy ilmi, päämajan järjestelyosasto oli laatinut uuden, jälleen väliaikaisen liikekannallepanosuunnitelman 17. helmikuuta 1942. Suunnitelma oli esitelty Mannerheimille ja hän oli hyväksynyt. Suunnitelmassa perustetut joukot varauduttiin tilanteesta riippuen kotiuttamaan sodan päättyessä kokonaisuudessaan tai osittain. Aluejärjestöä valmistauduttiin vahventamaan ennen kotiuttamisia. Kotiuttamiskäskyjen valmistelu oli ollut pikkutarkkaa ja ulottui aina yksiköiden päälliköiden kotiuttamisohjeistukseen.⁸⁶⁸

Väliaikaisen liikekannallepanosuunnitelman perusajatus oli se, että kotiutetut joukot olisivat nopeasti ja vaivattomasti mobilisoitavissa uudelleen samoilla kotiuttamispaikoilla, joilla ne oli jo ainakin kertaalleen perustettu. Suunnitelmassa kotiuttamispaikoista tuli jälleen uusia perustamispaikkoja. Joukot oli sen vuoksi kotiutettava mahdollisimman samalla tavalla kuin perustaminenkin oli vuonna 1941 tapahtunut. Sodan ajan joukolle liikekannallepanossa jaettava sotamateriaali tuli varastoida kotiuttamispaikalle tai sen läheisyydessä olevaan suojeluskuntapiiriin sotamateriaalivarastoon.⁸⁶⁹

Päävastuun väliaikaisen liikekannallepanosuunnitelman ja kotiuttamissuunnitelma toimeenpanosta kantoivat kotiuttavan yksikön päälliköt yhdessä kotiuttamista varten vahvistettavan aluejärjestön kanssa. Kotiuttamisen suorittavan päällikön ohjeistus perustui vuonna 1941 valmisteltuihin käskyihin ja suunnitelmiin, joita oli jo testattu, kun joukkoja oli kotiutettu asemasotavaiheessa vuoden 1942 aikana.

Tärkein näistä ohjeista oli *yksikön päällikön suorituskäsky kotiuttamista varten*, jota tarkennettiin vuoden 1941 versiosta vastaamaan olemassa ollutta tilannetta. Yksikön päällikön suorituskäskyssä annettiin yksityiskohtaiset ohjeet joukon saattamisesta sellaiseen tilaan, että uusi liikekannallepano oli mahdollinen. Joukon ja sille kuuluvien kuljetusvälineiden sijoitukset tuli tarkastaa huolella. Yksikön henkilöstölle tuli kirjoittaa uudet liikekannallepanomääräykset. Yksikön asiakirjoihin tuli merkitä tarkasti kaikki uudelleen perustamisen kannalta tärkeät tiedot.⁸⁷⁰

Liikekannallepanomääräykset liimattiin henkilöstön sotilaspasseihin. Samalla niistä poistettiin edellisen liikekannallepanon aikaiset määräykset. Perustamisen kannalta väärässä suojeluskuntapiirissä asuvat – esimerkiksi sodan aikana joukkoon täydennyksenä tulleet henkilöt – käskettiin erotella pois joukosta, kunkin omassa suojeluskuntapiirissä tapahtuvaa uudelleen sijoittamista varten. Ohjeessa painotettiin huolel-

⁸⁶⁸ PM Järj.os. /Lkp.sal. Väliaikainen lkp.suunnitelma, 17.2.1941, T 22520/96, KA. Katso myös Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 167–168.

⁸⁶⁹ Samat.

⁸⁷⁰ Tärkeitä tietoja olivat: henkilötiedot, yksikön peiteluku, sodan ajan tehtävä, sotilaskantakortin kutsuntanumero, yksikön perustamispaikka, ilmoittautumispaikka palvelukseen ja suojeluskuntapiiriin esikunta ilmoittautumispaikaksi mahdollisen asuinpaikalta poissaolon varalta liikekannallepanon julistamishetkellä

lista liikekannallepanomääräysten ja sotilaskantakorttien kuntoon laittoa, ”koska siitä oleellisesti riippuu puolustusvoimain uusi liikekannallepanon valmius”.⁸⁷¹

Yksikön asiakirjat toimitettiin kuntoon laittamisen jälkeen perustamispaikan päällikölle, joka toimitti ne edelleen alueen suojeluskuntapiiriin esikuntaan. Pienillä kotiuttamispaikoilla perustamispaikan päällikkö ja kotiuttavan yksikön päällikkö olivat yksi ja sama henkilö. Kotiuttavan yksikön päällikkö oli vastuussa myös materiaalin varastoinnista hänelle kotiuttamispaikan läheisyydestä osoitettuihin varastoihin. Varastointi tuli toteuttaa siten, ”että uusi jako yksikköönne varten on joka hetki mahdollinen”. Viimeisenä toimenpiteenä suojeluskuntapiiri määräsi kotiuttamisesta vastanneen komppanian päällikön kotiuttamansa yksikön päälliköksi mahdollisen uuden liikekannallepanon sattuessa.⁸⁷²

8.1.1. Kotiuttamissuunnitelman hyväksyttäminen valvontakomissiolla

Joukkojen vetäytyessä kohti rajaa syyskuun lopulla 1944, päämaja aloitti demobilisoinnin valmistelut aluejärjestölle annetulla esikäskyllä. Kotiuttamisen johtajaksi tuli kunkin suojeluskuntapiiriin alueelle määrätä sellainen johtaja, joka oli tarkoin perehtynyt piiriinsä liikekannallepanon valmistelutöihin. Tällä haluttiin varmistaa kotiuttamisen jälkeisen mobilisointikyvyn vastaavan väliaikaista liikekannallepanosuunnitelmaa. Mittava työ oli vasta alkamassa. Vuoden 1944 marraskuun alussa kotiuttamatta oli vielä noin 420 000 miestä.⁸⁷³

Kenttäarmeijan kotiuttamisen tuli tapahtua valvontakomission hyväksymällä tavalla. Olihan kotiuttamisen kahden ja puolen kuukauden määräajasta sovittu Moskovan välirauhansopimuksessa. Suomalaiset esittelivät kenttäarmeijan kotiuttamissuunnitelmansa valvontakomissiolle illalla 20. lokakuuta 1944. Suunnitelmassa kotiuttamisen jälkeinen rauhan ajan armeijan pohjautui vuoden 1941 välirauhan aikaiseen organisaatioon. Armeijan vahvuus oli tosin suunniteltu pienemmäksi, noin 64 000 mieheen.⁸⁷⁴

Kenttäarmeijan kotiuttaminen suunniteltiin aloitettavaksi etelässä välittömästi valvontakomission hyväksytyä suunnitelman. Pohjoisessa kotiuttaminen taas aloitettaisiin Lapin sodan operatiivisen tilanteen sen mahdollistaessa. Kotiuttamisen arveltiin olevan vaikeaa välirauhansopimuksen määräämässä ajassa. Suomalaiset toivoivatkin takarajaan lievennystä.⁸⁷⁵

Kaikkea demobilisaatiosuunnitelman materiaalia ei vielä esittelyhetkellä ollut käännetty venäjäksi. Suunnitelma oli käännettävä kokonaisuudessaan ennen kuin venäläiset suostuivat ottamaan sen käsittelyyn. Ensimmäisessä tapaamisessa ei eteenpäin päästy parhaalla mahdollisella tavalla, mutta aivan tuloksettomaksi tapaaminen ei

⁸⁷¹ Yksikön päällikön suorituskäsky yksikön kotiuttamista varten, T 22520/Hh88 s. 1–4, KA. Tästä kansiosat löytyvät molemmat versiot (1941 ja 1944) Yksikön päällikön suorituskäskystä yksikön kotiuttamista varten, sekä silloisen luutnantin Erik Tuomas-Kettusen tekemä luonnosversio 3.10.1941.

⁸⁷² Sama.

⁸⁷³ PM Järj-os käsky nro 2858/Lkp.sal., 25.9.1944, Aluejärjestölle kotiuttamisen valmistelua ja suoritusta varten, T 22520/Hh88, KA ja Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 169–171 ja 191–192.

⁸⁷⁴ Muistio kenr.luutn. Oeschin käynnistä Tornissa 20.10.1944, T 19498/11, KA.

⁸⁷⁵ Sama.

kuitenkaan jäänyt. Valvontakomissio antoi luvan demobilisaation valmistelujen aloittamiselle.⁸⁷⁶

Demobilisaatiosuunnitelman käännettiin yön aikana venäjäksi ja esiteltiin seuraavana päivänä eversti Karhun johdolla. Kenraalimajuri Burmistrov kertoi esittäneensä edellisen illan keskustelun pääkohdat valvontakomission puheenjohtajalle kenraalieversti Andrei Ždanoville. Puheenjohtaja piti välirauhan sopimuksessa mainittuna rauhan ajan armeijan tarkasteluhetkenä vuotta 1939 – eikä vuotta 1941 – joka oli lähtökohdana suomalaisten edellisenä iltana esittelemässä demobilisaatiosuunnitelmassa.⁸⁷⁷ Sanatarkasti toteutuessaan vaatimus tarkoitti sotilaslääniä ja perustettavien divisioonien määrän vähenemistä takaisin yhdeksään. Vaatimus jätti liikekannallepanon näkökulmasta ilmaan tukun kysymyksiä. Entä miten tulisi käymään sotamateriaalille? Suojeluskuntapiireissä varastoja oli moninkertainen määrä talvisotaa edeltäneisiin sotilaspireihin nähden.

Samassa tilaisuudessa Burmistrov ilmoitti Karhulle, ettei valvontakomission puolelta ollut esteitä *demobilisaation välittömälle aloittamiselle*. Suomalaisille huonompi uutinen oli sen sijaan se, ettei poikkeuksia kotiuttamisen määräajan suhteen hyväksyttäisi.⁸⁷⁸

Kotiuttaminen pääsi viimeinkin alkamaan täydellä teholla. Seuraavana päivänä päämaja antoi käskyn puolustusvoimain kotiuttamisesta ja sodan aikana perustettujen liikekannallepano-organisaatioon kuulumattomien yksiköiden lakkauttamisesta. Periaatteena oli se, että liikekannallepano-organisaatioon kuulumattomat yksiköt (esim. linnoitusjoukot) hajotettiin niiden nykyisillä sijoituspaikoilla sen sotatoimiyhtymän (esim. divisioonaa tai armeijakunta) toimesta, jolle ne oli alistettu. Niiden sotamateriaali varastoitettiin kotiuttavan yhtymän toimesta.⁸⁷⁹

Kaikki liikekannallepano-organisaatioon kuuluvat yksiköt sen sijaan siirrettiin sille paikkakunnalle, jossa ne oli liikekannallepanossa perustettu. Kotiuttamisen tuli tapahtua yksiköittäin. Yksiköiden yhdenmukaisen kotiuttamisen ja uuden liikekannallepanon mahdollistamiseksi tuli kotiuttamispaikoilla jakaa *Yksikön päällikön suorituskäsky yksikön kotiuttamista varten*.⁸⁸⁰ Toimintatapana käytettiin siis samaa hyväksi todettua menetelmää kuin vuoden 1942 uudelleen organisoinnin jälkeisissä kotiutamisissakin.

Kaikki oli valmista kotiuttamisen alkamista varten, kunnes 24. lokakuuta 1944 valvontakomission puheenjohtajan sijaiselta kenraaliluutnantti Grigori Savonenkovilta saapui kirje. Kirjeessä täsmennettiin kotiuttamista varten annettuja määräyksiä. Valvontakomissio salli edelleen kotiuttamisen valmistelun, mutta miehistöä ei saanut lähettää pois joukko-osastoista ennen kuin kotiuttamissuunnitelma oli lopullisesti tarkastettu.⁸⁸¹

⁸⁷⁶ Muistio kenr.luutn. Oeschin käynnistä Tornissa 20.10.1944, T 19498/11, KA.

⁸⁷⁷ Muistio eversti Karhun käynnistä Tornissa 21.–22.10.1944, T 19498/11, kursivointi tutkijan, KA.

⁸⁷⁸ Sama, kursivointi tutkijan.

⁸⁷⁹ PM Järj-os:n käsky nro 2873/lkp.sal., 22.10.1944, Puolustusvoimain kotiuttaminen, T 22520/Hh88 ja PM järj-os:n käsky nro 2921/lkp.sal. 22.10.1944, Sodanaikana perustettujen lkp-organisaatioon kuulumattomien yksiköiden lakkauttaminen, T 7763/10, KA.

⁸⁸⁰ Samat.

⁸⁸¹ LVK:n kirje nro 13, 24.10.1944, T 21656/14, KA.

Kenraali Heinrichs vastasi Savonenkovin kirjeeseen seuraavana päivänä. Hän kertoi aloitettujen kotiuttamistoimenpiteiden olevan seurausta valvontakomission antamasta suullisesta luvasta. Kotiuttamiskuljetusten oli määrä alkaa seuraavana päivänä. Hän kertoi informoineensa asian johdosta presidentti Mannerheimia, joka toivoi kiellon kumoamista. Mannerheim oli myös ollut huolissaan viivytyksestä. Viivytyksen johdosta hän ei voinut vastata, että demobilisaatio tulisi suoritetuksi loppuun välirauhansopimuksen määräämässä ajassa. Savonenkov vastasi pyyntöihin seuraavana päivänä lyhyesti ”*vahvistan, että edellä mainitun esityksen määräykset on täytettävä*”.⁸⁸² Lisäaikaa ei ollut saatavissa, vaikka syy kotiuttamisen lykkääntymiseen oli valvontakomission. Suomalaisten ei auttanut kuin odotella.

Lähes viikon kestäneeseen epävarmuustilaan saatiin selvyys kenraalieversti Ždanovin 30. lokakuuta 1944 presidentti Mannerheimille lähettämästä kirjeessä. Kirjeessä hän vahvisti valvontakomission kannaksi, että Suomen rauhan ajan armeijan vahvuuden tuli noudattaa vuoden 1939 tammikuun 1. päivän tilannetta. Rauhan ajan armeijan vahvuus ei saanut ylittää 37 000 miestä. Lisäksi aluejärjestön asioista, perustamisesta ja kotiuttamisesta vastannut suojeluskuntajärjestö oli lakkautettava välirauhansopimuksen vastaisena hitleriläistyypisenä järjestönä 7. marraskuuta 1944 mennessä.⁸⁸³

Uudelleen laadittu demobilisaatiosuunnitelma, ohjeet ja lakimuutosehdotukset oli esitettävä valvontakomissiolle marraskuun 1. ja 3. päivänä. Yleisen demobilisaation alkamispäivämääräksi oli määrättävä marraskuun 8. päivä. Demobilisaation yhteydessä luovutetut aseet ja ampumatarvikkeet oli jätettävä joukko-osastojen varastoihin myöhemmin tapahtuvaa keskusvarastoihin kokoamista varten.⁸⁸⁴

Valvontakomission määräyksistä saatujen vihjeiden perusteella ryhdyttiin päämajassa uuden tilanteen vaatimiin toimenpiteisiin. Valmisteluvaiheessa suunniteltu kotiuttamisjärjestely pidettiin ennallaan ja käskyihin lisättiin Ždanovin kirjeen aiheuttamat muutokset. Muutoksethan koskettivat lähinnä rauhan aikaisen armeijan rakennetta ja määrävahvuutta. Sen vahvuutta muutettiin uuteen esitykseen. Toinen tärkeä muutos oli aluejärjestön muuttuminen vastaamaan vuoden 1939 tilannetta. Tämä muutti sotilasläänien määrän yhdeksään aiemmasta 16:sta. Ždanov oli vihjaillut kirjeessään myös myöhemmin tapahtuvasta keskusvarastoinnista. Varikkojen lukumäärä uudessa kotiuttamissuunnitelmassa pidettiin kuitenkin samanlaisena kuin se oli ollut aiemmassakin esityksessä. Uusi puolustusvoimien organisaatioesitys sisälsi aiemman tapaan kaikkiaan 47 varikkoa.⁸⁸⁵ Tämä vastasi paremmin jatkosodan aikaista tilannetta. Talvisotaa ennen varikkoja oli ollut merkittävästi vähemmän.

⁸⁸² Muistio eversti Karhun käynnistä Tornissa 25.10.1944, T 19498/11, KA ja Heinrichsin sanoma yhteysosastolle, 25.10.1944 klo 13.00, T 21656/14, KA sekä LVK:n kirje nro 15, 26.10.1944, T 21656/14, KA.

⁸⁸³ Ždanovin kirje Mannerheimille 30.10.1944, T 21656/14, KA.

⁸⁸⁴ Sama.

⁸⁸⁵ PM Järj-os käsky nro 3355/Lkp.sal.1.11.1944, Puolustusvoimain kotiuttaminen ja PM järj-os käsky nro 3160/Lkp.sal, 1.11.1944, Suomen puolustusvoimien kotiuttamissuunnitelma, T 22520/Hh88, KA.

Valvontakomission määräyksen perusteella suojeluskuntajärjestö lakkautettiin ja sille kuuluneet tehtävät vahvistettiin lailla jälleen aluejärjestön hoidettaviksi. Sotilaspiirijako käskettiin kotiuttamisen loppumiseen (4.12.1944) asti samanlaiseksi kuin suojeluskuntapiirijako oli ollut alkuvuodesta 1941 alkaen. Sen pohjaltaan kaikki kotiuttamisvalmistelut oli tehty. Näin joukkojen perustaminen olisi mahdollista uudelleen samalla tavalla kuin ennen jatkosodan alkamista. Sotilasläänien ja -piirien määrä suunniteltiin muutettavaksi vasta kenttäarmeijan kotiuttamisen jälkeen. Käskyssä korostettiin sitä, että edellä mainitut toimenpiteet *eivät aiheuta mitään muutoksia kotiuttamisen suoritustapaan*. Kotiuttamisen valmistelu ei ollut mennyt hukkaan, vaan väliaikaisen liikekannallepanosuunnitelman järjestelyt säilyivät ennallaan.⁸⁸⁶

Virallinen hyväksyntä kotiuttamissuunnitelmalle saatiin 5. marraskuuta 1944. Valvontakomissiolla ei ollut huomauttamista esitettyyn puolustusvoimain kokoonpanoon eikä henkilöstövahvuuksiin. Kotiuttamisen jälkeen väliaikaisissa varastoissa ja joukko-osastojen kokoontumispaikoissa olevien aseiden, ampumatarvikkeiden ja muun sotateknillisen materiaalin siirtäminen keskusvarikoihin tuli olla tehtynä viimeistään joulukuun 20. päivänä 1944.⁸⁸⁷

8.1.2. Kotiuttaminen

Kotiuttamisen vihdon alettua, päämaja antoi 9. marraskuuta 1944 käskyn maavoimien siirtymisestä hyväksytyyn kotiuttamissuunnitelman mukaiseen rauhan aikaiseen kokoonpanoon. Samassa käskyssä ilmoitettiin uuden aluejärjestön sotilasläänien ja sotilaspiirien määrät. Aluejärjestö jaettiin kotiuttamisen päättymisen määräajan (4.12.1944) jälkeen yhdeksään sotilasläänin ja 27 sotilaspiiriin. Samalla määrättiin sotilasläänien ja -piirien esikuntien tulevat sijoituspaikkakunnat.⁸⁸⁸

⁸⁸⁶ PM Järj-os käsky nro 3384/Lkp.sal. 3.11.1944, Aluejärjestön organisaatio, T 7763/10 ja PM Järj-os käsky nro 11177/Järj.3/12, 4.11.1944, Sotilaspiirijako, T 7763/10, kursivointi tutkijan, KA.

⁸⁸⁷ Muistio eversti Karhun käynnistä Tornissa 3.–4.11.1944, T 19498/11, PM:n Yhteisosaston sanoma nro 589/4 a/sal/5.11.1944/ ev Karhu, T 12621/5, kts. myös käänös LVK:n vastauskirjeestä, 5.11.1944, T 21656/14 ja Muistio eversti Karhun käynnistä Tornissa 5.–8.11.1944, T 19498/11, KA.

⁸⁸⁸ PM Järj-os käsky nro 1800/Järj 1/2/Sal. 9.11.1944, Maavoimien siirtymisestä rauhanaikaiseen kokoonpanoon, T 22520/Hh88 ja PM Järj-os käsky nro 1850/Järj 1/2/Sal., 14.11.1944, Uuteen aluejärjestöön siirtymisestä, T 7763/10, KA.

Kuva 59: Peitenumero 5026 yksikön kotiuttamiselin, SA-kuva

Kotiuttamisen johtovastuussa oli päämajan järjestelyosasto. Olihan kysymys sen liikekannallepanotoimiston tehtäviin kuuluvasta uuden liikekannallepanon valmistelusta. Lopullinen kotiuttaminen tapahtui siten, että kotiutettavat yksiköt siirrettiin sen suojeluskuntapiiriin alueelle missä ne oli perustettu. Siirrot tapahtuivat pääosin rautatiekuljetuksin ja jalkamarssein. Kotiuttamispaikoilla sotilaat luovuttivat aseensa ja varustuksensa.⁸⁸⁹ Miehet saivat asepukinsa ja kenkensä korvauksetta itselleen. Päällä olevista varusteista tuli luovuttaa ainoastaan lakki ja vyö. Tämä piti osaltaan yllä nopeaa liikekannallepanovalmiutta.⁸⁹⁰

⁸⁸⁹ Karjalainen, Mikko: Demobilisaatio, artikkeli kirjasta *Suomen puolustusvoimat 1944–1974*, MPKK:n sotahistorian laitos, WS Bookwell Oy, Helsinki 2006, s. 65.

⁸⁹⁰ KotijE:n käsky nro 1410/int2/7.sal, 27.9.1944, Kotiutettavien varustaminen, T 7763/10, KA ja Käkönen, U.A.: Miehityksen varalta, Otava, Helsinki 1970, s. 149.

Kaikkien vaikeuksien jälkeen kenttärmeijan kotiuttaminen onnistui asetettuun määrääkaan mennessä. Valvontakomission aloitusluvan jälkeen vajaassa kuukaudessa kotiutettiin lähes 380 000 miestä. Puolustusministeri kenraaliluutnantti Väinö Valve saattoikin ilmoittaa 4. joulukuuta 1944 valvontakomission puheenjohtajalle, että Suomen puolustusvoimien kotiuttaminen oli suoritettu määrääkaan mennessä.⁸⁹¹ Joukkojen kotiuttaminen tapahtui – vaikeuksista huolimatta – suunnitellusti ja väliaikaisen liikekannallepanosuunnitelman mukaisesti. Sotamateriaalin ja henkilöstön uudelleen mobilisointi oli mahdollista hyvinkin nopeasti kotiuttamista seuranneina vuorokausina.

Tästä positiivisesta liikekannallepanotilanteesta kertovat myös kotijoukkojen esikunnan taisteluvälinetoimiston tekemät tarkastukset sotilaspiirien kotiuttamispaikoilla. Tarkastukset kohdistuivat sotamateriaalivarastojen taisteluväline-, pioneeri- ja viestimateriaalin kuntoon. Tarkastuksia tehtiin kaikkiaan 24 sotilaspiirin alueella. Tarkastettuja kotiuttamispaikkoja – jotka olivat samalla uusia perustamispaikkoja – oli kerromusten perusteella yhteensä 53 kappaletta. Jatkosotaan lähdetessä perustamispaikkoja oli ollut kaikkiaan 362. Tämän perusteella kotiuttamispaikoista tarkastettiin noin 15 prosenttia. Vaikka tarkastuksissa havaittiin puutteita, ei pääosassa varastoja ollut mitään huomauttamista. Varastojen järjestys arvioitiin yleisesti hyväksi. Varastot joiden kohdalla oli arvioitu liikekannallepanovalmiutta, oli pääsääntöisesti varustettu merkinnällä ”hyvä”.⁸⁹²

8.2. Sotamateriaalin varastointi

8.2.1. Sotateknillisen materiaalin varastointi perustamispaikoille

Perustamispaikoille varastoitua, liikekannallepanossa tarvittavaa sotamateriaalia oli puolustusvoimien hallussa noin 15 divisioonan tarpeisiin. Kaikesta puolustusvoimien materiaalista tämä oli noin 30–40 prosenttia. Loppuosa materiaalista oli täydennysmateriaalia, joka oli varastoituna suurempiin varastoihin, kuten päämajan alaisiin hankintavarikoihin.⁸⁹³ Kotiuttamishetkellä yhtymien hallussa oli paljon tällaista täydennysmateriaalia (esimerkiksi ampumatarvikkeet tykistölle). Tätä materiaalia ei ollut tarkoituksenmukaista varastoida kotiuttamispaikoille. Lokakuun lopussa 1944 päämaja kehottikin yhtymiä aloittamaan tämän materiaalin siirtämisen päämajan hankintavarikoihin kuljetustilanteen sallimissa puitteissa.⁸⁹⁴

Ždanovin 30. lokakuuta 1944 Mannerheimille lähettämä kirje määräsi *väliaikaisissa varastoissa ja joukko-osastojen kokoontumispaikoissa olevien aseiden, ampumatarvikkeiden ja muun sotateknillisen materiaalin keräämisen keskusvarikoihin*. Kerääminen tuli suorittaa loppuun viimeistään 20. joulukuuta 1944 mennessä. Ajallisesti Ždanovin kirje saapui päällekkäin suomalaisten demobilisaatiosuunnitelman laatimisen kanssa. Kirje antoi

⁸⁹¹ Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 194

⁸⁹² KotijE:n kirje nro 8795/Tväl./6.sal., Kotiuttamistarkastukset, 2.12.1944, T 19051/30, KA.

⁸⁹³ Visuri, Pekka: Puolustusvoimat kylmässä sodassa, WSOY, Juva 1994 s. 107 ja Talka, Ismo: Varikkojärjestelmämme kehittyminen toisen maailmansodan jälkeen vuoteen 1966 mennessä, Sotakorkeakoulun diplomityö 1985, nro 1593, KA, s. 36.

⁸⁹⁴ PM Huolto-os käsky nro 5437/huolto 1/1f, 20.10.1944, Materiaalin siirto kenttävarastoista, T 12621/5, KA.

ensimmäiset perusteet aluejärjestön liikekannallepanomateriaalin varastoimiseksi valvontakomission haluamalla tavalla. Kotiutetuille joukoille uudessa liikekannallepanossa jaettavaa sotamateriaalia ei siis saanutkaan varastoida sotilaspiirien varastoihin ja perustamispaikoille, vaan materiaali oli sijoitettava keskusvarikoihin.⁸⁹⁵

Tätä keskusvarikoihin varastoimista ei ollut huomioitu kotiuttamissuunnitelmassa. Kotiuttamissuunnitelmassa valvontakomissio kuitenkin hyväksyi puolustusvoimain kokoonpanoon kuuluvaksi yhteensä 47 erilaista varikkoa. Samat varikot olivat myös päämajan käskemässä puolustusvoimien rauhan ajan organisaatiossa.⁸⁹⁶ Varikkojen lukumäärä myötäili välirauhan ja jatkosodan aikaisia varastointijärjestelyjä⁸⁹⁷, eikä ollut muun rauhan ajan kokoonpanon mukaisesti vuoden 1939 alun kaltainen. Tällöin varikkoja oli ollut yhdeksän maavoimien materiaalille ja yksi kappale ilmavoimille.⁸⁹⁸ Kotiuttamispaikkojen sotilaspiirien varastoja ei kotiuttamissuunnitelmassa edes ollut mainittu.

Valvontakomission tahtotilaan saatiin lisäselvyyttä kenraalimajuri Sergei Tokarjevin ja eversti Karhun neuvonpidossa 11. marraskuuta 1944. Tokarjev pyysi saattamaan päämajan tietoon valvontakomission toivomuksen, että sille esitettäisiin mahdollisimman pian kotiuttamisen yhteydessä perustettavien keskusvarikkojen sijoituspaikat.⁸⁹⁹

Valvontakomissio halusi lausua mielipiteensä varikkoasiasta hyvissä ajoin, ettei tämän takia järjestelyissä syntyisi vaikeuksia. Samalla hän ilmoitti valvontakomission käsittäneen, että keskusvarastoja tullaan perustamaan kaikkiaan yhdeksän kappaletta. Tokarjevin käsitys pohjautui esiteltyyn ja hyväksytyyn demobilisaatiosuunnitelmaan sekä siihen keskusteluun, jonka kenraali Walden ja kenraaliluutnantti Savonenkov olivat käyneet samana päivänä. Karhu selitti, etteivät demobilisaatiosuunnitelmassa mainitut ase- ja ampumatarvikevarikot tarkoita niitä varikkoja, joihin aluejärjestön aseet on tarkoitus koota. Tokarjev pysyi kuitenkin kannassaan ja piti kiinni siitä, että *aseet tulee koota yhdeksään keskusvarikkoon*.⁹⁰⁰

Airo oli asiasta kuultuaan raivoissaan Waldenin touhuilusta. Miksi Walden ei ollut sanonut varikkojen määrää suuremmaksi? Lisäksi hän oli sanonut varikkojen olleen lajivarikoita, ei kaikkea materiaalia varastoivia aluevarikoita.⁹⁰¹ Mielenpahoittamiselle oli syynsä. Mitähän tästäkin taas seuraisi.

⁸⁹⁵ PM Järj-os käsky nro 3160/Lkp.sal.1.11.1944, Suomen puolustusvoimien kotiuttamissuunnitelma, T 21656/1 ja PM Järj-os käsky nro 1800/Järj 1/2/Sal. 9.11.1944, Maavoimien siirtymisestä rauhanaikaiseen kokoonpanoon, T 22520/Hh88, KA.

⁸⁹⁶ Samat.

⁸⁹⁷ Haaki (1950), Pk 1028/3, KA, s. 6–7.

⁸⁹⁸ LVK:n kirje nro 050, 8.3.1945, T 21656/14, KA.

⁸⁹⁹ Muistio Eversti Karhun käynnistä Tornissa 11.–12.11.1944, T 19498/11.

⁹⁰⁰ Sama, kursivointi tutkijan.

⁹⁰¹ Käkönen, U.A.: Michityksen varalta, Otava, Helsinki 1970, s. 118. Käkönen muistaa monta asiaa väärin, mutta antaa kuvan Airon mielipiteestä asian suhteen.

Valvontakomissio oli jo aiemmin⁹⁰² määrännyt sotilaspiirien perustamispaikoilla olevan materiaalin varastoinen keskusvarikoihin. Uusi määräys täsmensi sitä varikkojen määrän osalta. Keskusvarikoita sai tälle liikekannallepanomateriaalille olla vuoden 1939 mukaisesti yhdeksän kappaletta. Kotiuttamissuunnitelmassa valvontakomissio oli kuitenkin hyväksynyt 47 erilaista varikkoa. Saatujen ohjeiden ja kotiuttamissuunnitelman välillä oli selvä ristiriita.

Muutaman päivän hiljaiselon jälkeen valvontakomissio lähetti 16. marraskuuta 1944 kenraalimajuri Tokarjevin nimissä kirjeen, jossa kaikkien aseiden, ampumatarvikkeiden ja muun sotamateriaalin keskittämiseen keskusvarikoihin palattiin. Viimeistään marraskuun 20. päivänä suomalaisten tuli esitellä sotamateriaalin varastointisuunnitelma sijoituspaikkoineen, varastojen lukumäärineen, uudisrakennuksineen, pinta-aloineen sekä millaista materiaalia varten käytettävät varastot oli tarkoitettu.⁹⁰³

Valvontakomission ohjeistuksessa oli säännönmukaisesti käytetty termejä sotamateriaali ja sotateknillinen materiaali. Termi voitiin käsittää laajasti tai suppeasti. Mitä oli sotamateriaalia ja missä kulki sen raja? Selventääkseen tätä terminologista kysymystä, päämajan huolto-osasto määritteli *sotateknillisen* materiaalin. Määrittelyn ulkopuolelle jäävästä materiaalista tuli näin *ei-sotateknillistä* materiaalia. Tähän materiaalityöhön kuuluvia tuotteita olivat esimerkiksi suojanaamarit ja lähes kaikki suojeluvälineet, vaatetus, kuljetusvälineistö, lääkintä- ja eläinlääkintävälineet, elintarvikkeet ja rehu.⁹⁰⁴

Määrittely mahdollisti suomalaisten tulkinnan mukaan ei-sotateknillisen materiaalin varastoinen edelleen kotiuttamissuunnitelmassa hyväksytyssä 25 materiaalivarikossa sekä sotilaspiirien perustamispaikkojen läheisyydessä olevissa sotamateriaalivarastoissa. Ismo Talka⁹⁰⁵ on tutkimuksessaan esittänyt, että suomalaisten tekemä määrittely oli tarpeen, koska valvontakomissio ei määräyksissään yksilöinyt sotamateriaalia. Talkan päätelmä lienee vain osatotuus. Edellä esitetyn perusteella on todennäköistä, että suomalaiset laativat sotateknillisen materiaalin määrittelyn omista lähtökohdistaan. Määrittely antoi tilaa väljemmille tulkintoille liikekannallepanomateriaalin varastoinen.

Sotateknillisen materiaalin määrittely ei ollut ainoa päämajan toimenpide, jolla se pyrki hallitsemaan lyhyessä ajassa muuttuvaa suomalaista liikekannallepanomateriaalin varastointijärjestelmää. Perusteet muuttuivat niin tiheästi, että valvontakomission uudet ohjeet tekivät suunnitelmat ja annetut käskyt lähes tuoreeltaan vanhentuneiksi.

⁹⁰² Ždanovin kirje Mannerheimille 30.10.1944, T 21656/14, KA.

⁹⁰³ LVK:n kirje nro 15, 16.11.1944, Tokarjeviltä Oeschille, Alleviivaus on peräisin kirjeen suomennetusta kopiosta ja Tokarjevin allekirjoittamasta alkuperäisestä venäjänkielisestä kirjeestä, T 12621/5, KA.

⁹⁰⁴ PM Huolto-os käsky nro 6040/huolto 1/1f/sal, 16.11.1944, Sotateknillisen materiaalin määrittely, T 12621/5, vrt Airon vastauskirjeeseen varikkoasiasta Tokarjeviltä 12.3.1945, T 19499/11 ja PM Yhteys-os lennätinsanoma KD/821/4a, 16.11.1944, T 19498/12, KA.

⁹⁰⁵ Talka Ismo: Varikkojärjestelmämme kehittyminen toisen maailmansodan jälkeen vuoteen 1966 mennessä, Sotakorkeakoulun diplomityö nro 1593, Helsinki 1985, s. 10.

Valvontakomission ohjeistuksen jälkeen päämajassa pidettiin pikaisesti kokous uusi- en varikkopaikkakuntien määrittämiseksi. Samalla tehtiin suunnitelma siitä, mihin keskusvarikoihin eri sotilasläänit lähettäisivät kotiuttamisaikojensa sotateknillisen materiaalin. Kenttäarmeijan liikekannallepanon onnistumisen kannalta elintärkeän sotamateriaalin varastointijärjestelyt päätettiin kaksiosaisessa kokouksessa neljän tun- nin aikana.⁹⁰⁶ Valvontakomissio oli ohjannut suomalaisten liikekannallepanojärjes- telmää rankalla kädellä.

Laadittu suunnitelma esiteltiin valvontakomissiolle 20. marraskuuta 1944 niin kuin Tokarjevin kirjeessä oli ollut vaatimuksena. Yhdeksän keskusvarikon vaatimus oli hankala. Suomalaiset olivat joutuneet valitsemaan olemassa olevista varikoista kaikis- ta isoimmat ja helpoimman kuljetusyhteyden päässä olevat. Sotilasläänijakoa ei va- linnassa ollut mahdollista noudattaa, vaan joihinkin lääneihin ei tullut ollenkaan omaa varikkoa.⁹⁰⁷

8.2.2. Sotateknillisen materiaalin siirto perustamispaikoilta keskusvarikoihin

Tarvittavat perusteet sotamateriaalin keskusvarastoinnille oli nyt saatu. Varastojärjes- telyjen muutoksiin käytettävissä oleva aika alkoi käydä vähien ja toimenpiteet oli aloi- tettava ripeästi. Valvontakomission määräämä takaraja materiaalin siirtämiselle kes- kusvarikoihin umpeutuisi kuukauden päästä.

Konkreettisiin toimiin päästiin käsiksi, kun kenraalimajuri Einar Mäkinen määrättiin 20. marraskuuta 1944 yhdessä eversti Ståhlströmin kanssa johtamaan kenttäarmeijan sotateknillisen materiaalin siirtoja kotiuttamisaikojen ja sotilaspöytäkirjojen varastoista keskusvarikoihin.⁹⁰⁸ Ståhlström oli varmasti paras mies työhön. Olihan hän ollut vastuussa kymmenen vuotta aikaisemmin sotamateriaalin siirroista, kun kaaderipe- rustamisesta siirryttiin aluejärjestelmään vuoden 1934 K-kuukauden aikana.

Materiaalisiirtojen johtaminen aloitettiin runsaalla ohjeistuksella. Perustettiin erillinen sotamateriaalin varastointitoimikunta (SMVT), annettiin käsky aluejärjestön liike- kannallepanossa jaettavaan sotamateriaalin siirtämisestä valvontakomission hyväksy- miin keskusvarikoihin, uusien varastojen rakentamisesta, materiaalin pakkaamisesta, kirjanpidon järjestelyistä ja varikoille palkattavasta lisätyövoimasta.⁹⁰⁹

Liikekannallepanovalmiuden säilyttämisessä erityisen tärkeä rooli oli kirjanpidolla ja lähetyksvalmisteluilla. Sen onnistuessa sotamateriaali olisi voitu saada liikekannalle- panossa takaisin perustamispaikalle. Ohjeistus asiasta olikin yksityiskohtaista.

⁹⁰⁶ Pöytäkirja neuvottelusta Päämajassa 19.11.1944, T 12621/5, Muistio Eversti Karhun käynnistä Tornissa 20.11.1944, T 19498/11 ja PM esitys keskusvarikoiksi, 19.11.1944, T 12621/5, KA.

⁹⁰⁷ Samat.

⁹⁰⁸ SMVT:n käsky nro 18/1a 26.11.1944, Sotamateriaalin siirto keskusvarastoihin, T 12621/5, SMVT:n käsky nro 12/1a 26.11.1944, Sotamateriaalin siirrosta keskusvarastoihin, T 12621/5, STMV:n käsky, numerotta, 23.11.1944, Aseiden, it.aseitten, a.tarvikkeiden ja sotateknillisen materiaalin varastointi, T 12621/5, PM huolto-os käsky nro 6158/huolto 1/1f sal., 21.11.1944, Sotateknillisen materiaalin varastointitoimikunnan perus- taminen, T 12621/5, PM huolto-os käsky nro 6157/ huolto 1/1f sal., 21.11.1944, Aseiden, it.aseitten, a.tarvikkeiden ja sotateknillisen materiaalin varastointi, T 12621/5, PM huolto-os käsky nro 6137/ huolto 1/1f sal., 20.11.1944, Sotateknillisen materiaalin keskittämisen johtaminen, T 19051/30, KA.

⁹⁰⁹ Samat.

Sotamateriaali tuli lähettää kotiuttamispaikoilta varikoihin yhdessä ja samassa kuormauserässä ja kotiuttamispaikoilla laadittujen luovutus- ja vastaanottopöytäkirjojen mukaisina yksikkökokonaisuuksina.⁹¹⁰

Jokaisesta lähetyksestä tuli laatia *lähetysilmoitus*, josta selvisi koko ase- ja ampumatarvikelähetyksen sisällös. Lähetysilmoitus laadittiin neljänä kappaleena. Kappaleiden jakelu tapahtui siten, että yksi lähetettiin SMVT:lle materiaalin siirtojen seuraamista varten, yksi jäi lähettäjälle todisteeksi kotiuttamispaikalta lähetetystä materiaalista ja kaksi muuta lähetettiin tavaran luovuttajien mukana keskusvarikolle. Sotamateriaalin purkamisen jälkeen yksi lähetysilmoitus jäi tavaran luovuttajalle ja toinen keskusvarikolla tavaran vastaanottajalle.⁹¹¹

Pääosa kuljetuksista tapahtuivat rautateillä. Jokaisesta vaunulastista oli laadittava lähetysilmoituksen lisäksi myös *kuormausluettelo*, joista yksi oli laitettava vaunuun sisälle sellaiseen paikkaan, josta se löytyisi varmuudella vaunua purettaessa. Toinen kappale kuormausluetteloita laitettiin kuljetusta seuraavan luovuttajan lähetysilmoituksen liitteeksi. Laatikoihin oli laitettava lisäksi *pakkaukseluettelo*, josta selvisi laatikon sisältämät asemallit, kappalemäärät ja lähetettävä sotilaspiiri. Pakkauksia ei saanut avata matkalla. Mikäli materiaalin voitiin todeta siirtyneen avaamattomana lähettäjältä vastaanottajalle, otettiin materiaali kirjanpitoon lähetysilmoituksen mukaisesti.⁹¹²

Kun materiaali oli saapunut keskusvarikkoon, se oli inventoitu ja verrattu lähetysilmoitukseen tuli laatia *vastaanottoilmoitus*. Vastaanottoilmoituksesta tuli lähettää yksi kappale SMVT:lle. Vastaanottoilmoitusten perusteella lähetysten todellisen sisällön ja lähetysilmoitusten erot saatiin tietoon.⁹¹³

Tämä vuoden 1944 joulukuun aikana toteutettu sotilaspiirien liikekannallepanomateriaalin ja hankintavarikoiden sotamateriaalin siirto valvontakomission hyväksymiin keskusvarikoihin tarkoitti merkittäviä materiaalmääriä. Rautateillä siirtyi lähes 7 000 vaunuormallista sotateknillistä materiaalia perustamispaikoilta keskusvarikoille.⁹¹⁴

Suuren materiaalmäärän vuoksi oli selvää, ettei kaikki puolustusvoimien sotateknillinen materiaali tulisi sopimaan yhdeksään keskusvarikkoon. Osa materiaalista jouduttaisi väistämättä varastoimaan ulkosalle. Tämän johdosta presidentti Mannerheim lähestyi kenraalileversti Ždanovia ja esitti varikkoasian ottamista vielä uudelleen esille. Hän kertoi kirjeessään 23. marraskuuta 1944 niistä vastoinkäymisistä ja hankaluuksista mitä yhdeksän varikon keskusvarikkojärjestelmä tuo tullessaan ja pyysi hyväksyttyjen keskusvarikoiden lisäksi yhdeksää lisävarikkoa.⁹¹⁵

⁹¹⁰ SMVT:n käsky, nro 12/1a/sal., 26.11.1944, T 12621/5, KA.

⁹¹¹ Sama.

⁹¹² Sama.

⁹¹³ Sama.

⁹¹⁴ Seppälä, Helge: Asevarikko 1 1918–1978, Savon sanomain Kirjapaino Oy, Kuopio 1979, s. 36.

⁹¹⁵ Mannerheimin kirje Ždanoville, 23.11.1944, T 19498/12, KA.

Ždanov vastasi Mannerheimin kirjeeseen 27. marraskuuta 1944. Vastauksessaan hän ilmoitti, että yhdeksän jo hyväksytyin keskusvarikon lisäksi sai perustaa vielä neljä muuta varikkoa erikoisaselajeille. Kirjeessä määrätty erikoisaselajit olivat viesti, insinööri (pioneer), sotateknilliset joukot ja ilmavoimat.⁹¹⁶

Erikoisaselajien materiaalia varten käsketyt uudet keskusvarikot olivat: viestivarikko Lyllyssä, pioneerivarikko Kalettomassa, sotateknillinen varikko Jyväskylässä ja ilmavoimien varikko Tampereella. Tilanne näytti vakiintuvan ja varikkojen rauhan aikainen kokoonpano, nimet ja johtosuhteet astuivat voimaan 4. joulukuuta 1944 alkaen.⁹¹⁷

Rauhan ajan organisaatiossa maavoimien sotateknillinen liikekannallepanomateriaali oli varastoitu yhdessä täydennysmateriaalin kanssa yhdeksään sotateknillistä materiaalia varastoivaan keskusvarikkoon. Maavoimien erikoismateriaalia varten oli kolme varikkoa. Ilmavoimille oli varattu yksi keskusvarikko ja merivoimille kaksi. Maavoimien ei-sotateknilliselle materiaalille oli suomalaisten tekemän tulkinnan mukaisesti käytettävissä edelleen kaikki loput 21 varikkoa sekä sotilaspiirien sotamateriaalivarastot.⁹¹⁸

Lisävarikoista ja varastointia helpottavista omista tulkinnoista huolimatta kaikki sotateknillinen materiaali ei mahtunut valvontakomission hyväksymien varikkojen varastorakennuksiin. Pelkästään yhdeksästä keskusvarikosta (ilman erikoisaselajien varikoita) puuttui lähes 150 000 m² varasto- ja katostilaa.⁹¹⁹ Tarve vastasi 15 hehtaaria erilaisia katoksia. Ulos varastoidun materiaalin määrä oli valtava.

Valvontakomissio palasi varastointikysymykseen vielä kerran ennen sille määrättyä takarajaa. Kenraalimajuri Tokarjev ilmoitti suomalaisille, etteivät he ole toteuttaneet varastointia valvontakomission määräämällä tavalla. Hänen mukaansa varastointi tuli toteuttaa siten, että esimerkiksi pioneer- ja viestivarikossa varastoidaan vain pioneer- ja viestimateriaalia. Tällaista erikoiskalustoa ei saisi jättää muihin varikoihin.⁹²⁰

Päämajan valvontakomissiolle antamassa materiaalin varastointia koskevassa seloituksessa ”*aseistuksen ja sotamateriaalin keskittämisestä*”, on havaittavissa asian olevan Tokarjevin ilmoittamalla tavalla. Kaikissa kolmessa maavoimien ”*erikoisaselajeille*” tarkoitetussa varikossa oli varastoituna sekaisin viesti- ja pioneerimateriaalia sekä sotateknilliselle varikolle sallittua kaasunsuojelumateriaalia. Aseita ja ampumatarvikkeita näissä varikoissa ei ollut.⁹²¹

⁹¹⁶ Ždanovin kirje Mannerheimille, 27.11.1944, T 19498/12, KA.

⁹¹⁷ SMVT:n käsky nro 58/1a/sal 30.11.1944, Keskusvarastoihin saapuvan materiaalin varastoinnista, T 12621/5, Muistio Eversti Karhun.käynnistä Tornissa 3.12.1944, T 19498/11 ja LVK:n kirje nro 25 Tokarjevilta Mäkiselle 6.12.1944, T 19498/12, KA ja PM Järj-os käsky nro 2107, 30.11.1994, Teollisuuspiirien ja varikkojen siirtymisestä rauhanaikaiseen kokoonpanoon, T 7763/10, KA.

⁹¹⁸ PM Järj-os käsky nro 2107, 30.11.1994, Teollisuuspiirien ja varikkojen siirtymisestä rauhanaikaiseen kokoonpanoon, T 7763/10, KA.

⁹¹⁹ Everstiluutnantti Reivisen laskelma 6.12.1944, Lisävarastotilat keskusvarikoihin, T 12621/5, KA.

⁹²⁰ Muistio eversti Karhun.käynnistä Tornissa 16.12.1944, T 19498/11, KA.

⁹²¹ LVK:lle laadittu ”selostus aseistuksen ja sotamateriaalin keskittämisestä keskusvarastoihin 22.11–20.12.1944”, T 19498/12, KA.

Maavoimien sotamateriaali saatiin varastoitua edellä mainittuihin varikoihin valvontakomission käskemän aikarajan 20. joulukuuta 1944 mennessä. Materiaalia oli tällöin tosin vielä runsaasti järjestämättä, ja jätetyssä materiaalihavainnointilomakkeissa aavisteltiin olevan epätarkkuuksia. Lopullinen ilmoitus lähetettiin SMVT:n saatua lähetystilmoitukset, joiden mukaan se pystyi laskemaan materiaalin lopullisen määrän.⁹²²

8.2.3. Ei-sotateknillisen materiaalin siirto keskusvarikoihin

Valvontakomissio halusi keskusvarikkojen materiaalitilanteen ilmoittamisen tapahtuvan sen laatiman kaavakkeen mukaisesti. Tilanneilmoitus oli rakennettu taulukoksi, jossa 13 keskusvarikkoa oli mainittu eri sarakkeissa. Varikkojen sijaintipaikkakunnat oli merkitty taulukkoon ja ne vastasivat valvontakomission hyväksymiä yhdeksää keskusvarikkoa ja neljää lisävarikkoa erikoisasetelajien varten. Kotiuttamissuunnitelmassa hyväksytyistä ja rauhan aikaiseen kokoonpanoon käsketyistä 21 ei-sotateknillistä materiaalia varastoivasta varikosta tai sotilaspiirien sotamateriaalivarastoista ei kaavakkeessa ollut mitään mainintaa.⁹²³

Kaavakkeen materiaalityypit vastasivat pitkälti 16. marraskuuta 1944 päämajan huolto-osaston määrittelemää sotateknillistä materiaalia. Määrittelyn ulkopuolelle jäänyttä – eli ei-sotateknillistä materiaalia – kaavakkeessa edustivat lähinnä ajoneuvot. Yksityiskohtana mainittakoon, että 20. joulukuuta 1944 valvontakomissiolle lähetetyn ilmoituksen mukaan varikoissa oli varastoituna 21 kuorma-autoa. Nämä tarkoittivat tosiasiallisesti vain varikoilla olevia ja omiin kuljetuksiin tarkoitettuja ajoneuvoja.⁹²⁴

Tämä epäkohta ei jäänyt huomaamatta. Tammikuun alussa kenraaliluutnantti Tokarjev ilmoittikin valvontakomission kaipaavan tietoja kuljetusvälineistä, sotataloudellisesta materiaalista ja elintarvikkeista.⁹²⁵

Vaikka epäselvyys nousi esille, varikkokysymys vaikutti vähitellen jääneen päivän polttavana aiheena taka-alalle. Valvontakomissio teki tarkastuskäyntejä varikoihin, ja ohjeistuksesta siirryttiin yhä enemmän sotamateriaalin varastoinnin valvontaan. Tilanne näytti vakiintuvan.

Kahden rauhallisemman kuukauden jälkeen saapui 8. maaliskuuta 1945 valvontakomissiolta kuitenkin keskusvarikkojen lukumäärää ja varastointia koskeva kirje. Valvontakomissio totesi, että Suomen puolustusvoimien johto oli itse asiassa säilyttänyt 34 keskusvarikkoa sekä sotilaspiirien ja kotiuttamispaikkojen varastot. Tämä ei vastannut heidän antamaansa ohjeistusta. Näitä varikoita valvontakomissio piti ylimääräisinä ja heidän antamiensa määräysten vastaisina.⁹²⁶

⁹²² LVK:lle laadittu ”selostus aseistuksen ja sotamateriaalin keskittämisestä keskusvarastoihin 22.11–20.12.1944”, T 19498/12, KA.

⁹²³ Sama.

⁹²⁴ Sama.

⁹²⁵ Muistio eversti Karhun käynnistä Tornissa 10.1.1945, T 19499/9-10, KA.

⁹²⁶ LVK:n kirje nro 050, 8.3.1945, Tokarjeviltä Airolle, T 21656/14, KA.

Kirjelmän loppuosassa valvontakomissio vaati aivan kaiken materiaalin varastoinnista 13 keskusvarikkoon. Keskusvarikkojen tuli sijaita yhdellä paikkakunnalla. Lisämääräyksenä oli vielä mainittu, että erikoismateriaalivarikoihin oli varastoitava *aivan kaikki* Suomen armeijan kyseistä lajia oleva materiaali. Näistä varikoista oli tehtävä pelkätään erikoisvarikkoja. Ainoana poikkeuksena sallittiin ilmatorjuntatykistön ja sen ampumatarvikkeiden sekä lentopommien sijoittaminen mihin tahansa tykistövarastoon. Kaikki muut varikot ja sotilaspiirien sotamateriaalivarastot oli tyhjennettävä.⁹²⁷

Samassa kirjelmässä asetettiin myös tiukkoja rajoituksia joukko-osastoissa olevalle aseistuksen ja sotamateriaalin määrille. Siirrot 13 keskusvarikkoon oli suoritettava 15. huhtikuuta 1945 ja kenraaliluutnantti Airon tuli ilmoittaa 15. maaliskuuta mennessä toimenpiteistä, jotka oli aloitettu esitettyjen vaatimusten täyttämiseksi.⁹²⁸

Puolustusvoimain pääesikunta antoi käskyn sotamateriaalin uudelleen järjestelystä kolme päivää valvontakomission kirjeen saapumisen jälkeen. Perusteet käskylle oli saatu edellisenä päivänä pidetyssä neuvottelussa, jossa asiaa päättämässä olivat olleet aselajikomentajat ja huoltolajijohtajat. Käskyllä lakkautettiin varikkojen rauhan aikaiseen kokoonpanoon käsketyistä maavoimien varikoista 23 kappaletta ja perustettiin samalla 2 uutta varikkoa.⁹²⁹

Tärkeimmät muutokset koskivat keskusvarikkoja Helsingissä ja Oulussa. Molemmat varikot lakkautettiin. Lakkautettujen keskusvarikkojen sotamateriaali käskettiin siirtää taisteluvälineosaston määräämiin varikoihin. Lakkautettujen varikoiden tilalle perustettiin uudet keskusvarikot Hämeenlinnaan ja Tampereelle. Hämeenlinnaan perustettavan keskusvarikon varastoitavaksi tulivat elintarvikkeet, rehu ja intendentuurimateriaali (esimerkiksi talous, majoitus ja vaatetusmateriaali). Tampereelle perustettava keskusvarikko taas sai vastatakseen moottoriajoneuvoista ja kuormastovälineistä. Lääkintä- ja eläinlääkintämateriaalille ei jäänyt sallitussa varikkojen lukumäärässä omaa erikoisvarikkoa. Nämä materiaalilajit oli keskitettävä olemassa oleviin keskusvarikoihin. Lääkintämateriaali varastoitiin Kokkolaan ja eläinlääkintämateriaali Inhaan.⁹³⁰

Airon kirjallinen vastaus toimitettiin määräpäivänä kenraalimajuri Tokarjevillä. Näennäisen kohteliaisuuden taustalta on kuultavista Airon harmistuminen, kun hän ilmoittaa oman kantansa valvontakomission väittämästä määräysten rikkomisesta. Airon mukaan suomalaisten toiminta varastointikysymyksessä oli ollut kirjeenvaihdon mukaista. Kirjeenvaihdossa on käytetty termejä: *aseet, ampumatarvikkeet ja sotateknillinen materiaali*. Airon mukaan nämä valvontakomission antamat määräykset olivat antaneet perustan suomalaisten varastoimistoiminnalle. Näiden määräysten mukaisesti aseet, ampumatarvikkeet ja sotateknillinen materiaali oli varastoitu 13 keskusvarikkoon. Muusta materiaalista kuten vaatetus ja varustus, kuormasto, ajoneuvot, lääkintävälineet, eläinlääkintämateriaali, elintarvikkeet ja rehu puhuttiin ensimmäistä kertaa Tokarjevin lähettämässä kirjelmässä. Airo ilmoitti kirjeensä lopussa, että val-

⁹²⁷ LVK:n kirje nro 050, 8.3.1945, Tokarjeviltä Aiorolle, T 21656/14, KA. Lentopommien varastoinnin salliminen käy ilmi Majuri Maunulan asiakirjan tekemästä merkinnästä.

⁹²⁸ Sama. Lentopommien varastoinnin salliminen käy ilmi Maj Maunulan asiakirjaan tekemästä merkinnästä.

⁹²⁹ PvPE:n Huolto-os käsky nro 1790, 11.3.1945, Sotamateriaalin varastoinnin uudelleen järjestelystä, T 19499/11 ja Airon vastauskirje varastointikysymyksessä, 12.3.1945, T 19499/11, KA.

⁹³⁰ Samat.

vontakomission antamat uudet varastointimääräykset yritetään kuitenkin kaikista vaikeuksista huolimatta toteuttaa, mutta jo etukäteen hän arveli niiden tuottavan suuria kuljetuksellisia ongelmia.⁹³¹

Kuljetukset suoritettiin varikkojen välillä pääasiallisesti rautateillä. Noin kuukauden aikana materiaalia siirtyi varikkojen välillä yhteensä yli 6 800 vaunukuormallista. Suurimmat materiaalmäärät (3 000 vaunukuormallista) siirtyivät perustettuihin kahteen uuteen keskusvarikkoon. Varastointiasia oli saatettu päätökseen. Valvontakomissio ilmoitti hyväksyvänsä sotamateriaalin uudelleenjärjestelyt esitetyllä tavalla ja materiaalin siirrot hyväksytyihin varikoihin saatiin toteutettua määräaikaan mennessä.⁹³²

8.3. Materiaalin hajavarastointi – viimeinen oljenkorsi?

8.3.1. Aseiden hajavarastointi

Kuukautta ennen Moskovan välirauhansopimuksen solmimista päämajan maavoimatoimiston päällikölle everstiluutnantti Usko Sakari Haahdelle syntyi ajatus aseiden hajavarastoinnista. Hän esitteli ajatuksensa esimiehelleen operatiivisen osaston päällikölle eversti Valo Nihtilälle. Sota oli käynnissä ja sen tulos oli vielä epävarma. Hajavarastoinnin alkuperäisenä tarkoituksena oli varautua pahimman varalle. Taustalla oli pelko Neuvostoliiton miehitysaikasta rauhansopimuksen solmimisen jälkeen.⁹³³

Ajatus kehittyi suunnitelmaksi, ja syyskuun lopussa vuonna 1944 aloitettiin suunnitelman toimeenpano. Samalla aloitettavan kotiuttamisen yhteydessä varastoitiin jorkaiseen suojeluskuntapiiriin yhden pataljoonan aseistus. Varastointia asetettiin johtamaan jokaiseen suojeluskuntapiiriin niin sanottu 2. yleisesikuntaupseeri, joka sai tehtäväkseen aseiden hajavarastoinnin kotiuttamisen yhteydessä. 2. yleisesikuntaupseerit olivat suoraan Nihtilän ja Haahden käskynalaisia, eikä heillä ollut lupa kertoa saamastaan tehtävästä edes oman suojeluskuntapiirinsä päällikölle.⁹³⁴

Hajavarastointi suoritettiin suojeluskuntapiireittäin yhteistoiminnassa alueella asuvien luotettavien paikallisten kanssa. Kotiuttamisen aikana aseiden siirtäminen hajavarastointiin onnistui helposti ja huomaamatta. Tapahtuihan samankaltaista asemateriaalin siirtämistä samaan aikaan kaikkialla. Kotiuttamisen päätyttyä oli aseiden hajavarastointikin pääosin valmiina. Perustamispaikoille varastoitujen aseiden lisäksi oli siis olemassa sotilaspiireittäin hajavarastoitu yhden pataljoonan aseistus. Ajatus aseiden käytölle perustui alun perin sissisotaan.⁹³⁵ Suomen tultua mahdollisesti miehitettyksi, aloitettaisi sissisota samaan tapaan kuin Norjassa oli tehty toisen maailmansodan aikana.

⁹³¹ PvPE:n Huolto-os käsky nro 1790, 11.3.1945, Sotamateriaalin varastoinnin uudelleen järjestelystä, T 19499/11 ja Airon vastauskirje varastointikysymyksessä, 12.3.1945, T 19499/11, KA.

⁹³² SMVT:n ilmoitus LVK:lle nro 489/1b, 16.4.1945, Keskusvarikoihin saapuneesta materiaalista vaunukuormina, T 19499/11, KA ja PvPE:n Huolto-os kirje nro 2330/Huolto1/1f, 16.4.1945, T 19499/11 ja LVK:n kirje nro 069, 19.3.1946, Tokarjevilta Airolle, T 19499/11, KA.

⁹³³ Nihtilä Valo, Asekätkentää koskeva muistio, Pariisi 20.8.1953, PK 1969/3, KA ja Lukkari, Matti: Asekätkentä, Otava, toinen painos, Keuruu 1984, s. 19–32.

⁹³⁴ Samat.

⁹³⁵ Samat.

Vuoden 1944 lopulla alkuperäinen väliaikaisen liikekannallepanosuunnitelman perusajatus oli murentunut valvontakomission marraskuussa määräämän liikekannallepanomateriaalin keskusvarastoinnin mukana. Keskusvarastointi oli saatettu loppuun kaiken sotateknillisen materiaalin osalta valvontakomission vaatimusten mukaisesti 20. joulukuuta 1944 mennessä. Hajavarastoitu materiaali oli tällöin ainoa keskusvarikkojen ulkopuolella olevaa liikekannallepanotilanteessa tarvittavaa sotateknillistä materiaalia. Ne olivat vuoden vaihteen lähestyessä ainoa mahdollisuus liikekannallepanosuunnittelun pohjaksi.

Tunnelmia tältä hetkeltä, jolloin vanha liikekannallepanojärjestelmä oli murentumassa ja hajavarastointi otettiin suunnittelun uudeksi lähtökohdaksi, kuvaa katkelma everstiluutnantti Haahden päiväkirjasta 13. joulukuuta 1944. *”Olemme koko päivän puuhanneet lkp. suunnitelmien kimpussa. Vaikea kysymys, kun pohja puuttuu ja variantteja voi olla miltei miten paljon tahansa. Runko on kyllä selvä, miten kaikkei tehdään, on vielä epävarmaa...”*⁹³⁶

Samana päivänä, 20. joulukuuta 1944, kun aluejärjestön sotateknillinen materiaali saatiin varastoitua valvontakomission käskemiin keskusvarastoihin, oli sotilasläänien, divisioonien ja armeijakuntien esikuntapäälliköt kutsuttu Mikkeliin järjestelyosastolle saamaan uusia perustamistehtäviä. Väliaikainen liikekannallepanosuunnitelma ei enää toiminut. Nihtilä kertoi osallistujille aseiden hajavarastoinnista sotilaspiirien alueelle. Hajavarastoitu materiaali muodosti uuden liikekannallepanosuunnitelman ensimmäisen vaiheen. Kätkeyllä materiaalilla perustetuilla pataljoonilla suunniteltiin suojaavan yhdeksään keskusvarikkoon varastoitu aluejärjestön sotateknillinen materiaali ja valtakunnan muut sotilaallisesti tärkeät kohteet.⁹³⁷

Liikekannallepanon toinen vaihe toteutettaisiin täydentämällä rauhan aikaisen armeijan runkona olevat jalkaväkirykmentit, kevyt prikaati ja erilliset jääkäripataljoonat kevyiksi jalkaväkiprikaateiksi nuorimmilla reservin ikäluokilla. Näitä kevyitä prikaateja oli tarkoitus muodostaa 11–12 kappaletta. Materiaali olisi hitaasti saatavissa keskusvarikoista täydennettäville kevyille jalkaväkiprikaateille. Materiaalin saannin nopeuttamiseksi toteutettiin Nihtilän ajatus sotamateriaalin lisäämisestä rauhan ajan joukko-osastoihin. Toimenpidettä perusteltiin koulutuksen aiheuttamalla materiaalin lisätarpeella.⁹³⁸ Kätkeyllä materiaalilla varustetuista noin 20 pataljoonasta 11–12 oli tarkoitus liittää myöhemmin kevyiden prikaatien neljänsiksi pataljooniksi ja loput yhdistettäisiin sissitoimintaan tai rajavartiotehtäviin sopiviksi prikaateiksi.⁹³⁹

Tämä sotamateriaalin varastoinnin lisääminen joukko-osastoissa ei jäänyt huomaamatta. Valvontakomissio vaati joukko-osastoissa olleen materiaalimäärän supistamista maaliskuussa 1945 ja ohjeistus rajoittikin sen määrää tarkasti.⁹⁴⁰

⁹³⁶ Lukkari (1984), s. 56, alleviivaus oletettavasti everstiluutnantti U.S.Hahti.

⁹³⁷ Nihtilä Valo, Asekätentämuistio, Pariisi 20.8.1953, Pk 1969/3, KA ja Lukkari (1983), s. 55–59.

⁹³⁸ Nihtilä Valo, Asekätentämuistio, Pariisi 20.8.1953, Pk 1969/3, KA.

⁹³⁹ Sama.

⁹⁴⁰ LVK:n kirje nro 050, 8.3.1945, Tokarjeviltä Airolle, T 21656/14, KA.

Kolmantena vaiheena olisi ollut kenttäarmeijan pääosien perustaminen vanhojen aluejärjestöperusteiden mukaisesti. Tämä edellytti sitä, että keskusvarikkojen materiaali olisi ollut käytössä. Suunnitelma ei ollut tuolloin vielä valmis, vaan se oli toiminnan perusajatus jatkosuunnittelun lähtökohdaksi. Miten nämä perustetut joukot keskitettäisiin, oli ratkaistava aikanaan.⁹⁴¹

Liikekannallepanon perusta jäi lopulta kuitenkin hataraksi. Hajautetulle materiaalille ei ollut käsketty henkilöstöä. Henkilöstön sijoittaminen jäi lopulta suunnittelun asteen, eikä sijoitettuja joukkoja koskaan koottu yhteen kuin paperilla.⁹⁴²

8.3.2. Liikekannallepanon valmistelujen kieltäminen

Valvontakomissio kävi tarkastuskäynnillä 2. tammikuuta 1945 Lounais-Suomen sotilasläänin esikunnassa Turussa. Tarkastajat olivat halunneet tietää läänille käsketyistä liikekannallepanotehtävistä. Sotilasläänin komentaja kenraalimajuri Lars Melander oli kertonut tällöin vuoden 1941 liikekannallepanojärjestelmän ja joukkojen perustamissuunnitelmien olevan edelleen voimassa.⁹⁴³

Viikon päästä tarkastuskäynnistä eversti Rassadnikov ilmoitti eversti Karhulle, ettei valvontakomissiolle ollut toimitettu kaikkia asiakirjoja, jotka sille kuuluisi toimittaa. Samalla hän mainitsi tarkastusryhmältä saamansa tiedon, jonka mukaan oli annettu käsky uuden liikekannallepanon järjestelyistä. Karhu ilmoitti, ettei ollut tietoinen mistään sellaisesta käskystä, mutta lupasi ottaa asiasta selvää.⁹⁴⁴

Kahden päivän kuluttua Karhulla oli vastaus valmiina. Hän ilmoitti eversti Rassadnikoville, ettei sellaista käskyä liikekannallepanon valmisteluista ollut annettu. Melander oli puhunut vastoin parempaa tietoaan. Hän oli jostain syystä luullut virheellisesti vuoden 1941 liikekannallepanomääräysten olevan edelleen voimassa. Pääesikunta oli oikaissut tämän harhakäsityksen. Samalla Karhu teki selväksi, ettei liikekannallepano ollut enää mahdollista vuoden 1941 järjestelyillä. Olihan aluejärjestön kokoonpanokin pienentynyt 16 yhdeksään sotilasläänin.⁹⁴⁵ Karhu ei todennäköisesti tiennyt Nihtilän ja Haahden hajavarastointiin perustuvasta liikekannallepanosuunnitelmasta. Hajavarastointi ei myöskään näytä olleen valvontakomission tarkoittama liikekannallepanojärjestely, johon se epäili suomalaisten ryhtyneen. Viesti oli suomalaisille kuitenkin selvä. Valvontakomissio suhtautui kielteisesti liikekannallepanon valmisteluihin.

⁹⁴¹ Nihtilä Valo, Asekätkentämuistio, Pariisi 20.8.1953, Pk 1969/3, KA.

⁹⁴² Lukkari (1984), s. 83–190.

⁹⁴³ Tynkkynen, Vesa: Puolustusjärjestelyt, artikkeli kirjasta Suomen puolustusvoimat 1944–1974, WS Bookwell Oy, Helsinki 2006, s. 435.

⁹⁴⁴ Muistio eversti Karhun käynnistä Tornissa 8.1.1945. T 19499/9-10, KA.

⁹⁴⁵ Muistio eversti Karhun käynnistä Tornissa 10.1.1945. T 19499/9-10, KA.

Tapahtunut sai suomalaiset miettimään liikekannallepanovalmistelujen kieltämistä. Valvontakomission taholta ei mitään kieltä ollut annettu ainakaan kirjallisesti. Ainut henkilö, joka muisteli suullisen kiellon annettua, oli kenraaliluutnantti Oesch. Hänen mukaansa kieltä olisi annettu illalla 20. lokakuuta 1944 hänen esitellessä demobilisaatiosuunnitelmaa. Oeschin mukana esittelytilaisuudessa ollut eversti Karhu ei muistanut määräystä.⁹⁴⁶

Nämä valvontakomission toimet säikäyttivät kuitenkin suomalaiset siinä määrin, että liikekannallepanosuunnittelu päätettiin kieltää. Puolustusvoimain komentajaksi siirretty jalkaväenkenraali Erik Heinrichs antoi käskyn 12. tammikuuta 1945 liikekannallepanosuunnittelun lopettamisesta. Liikekannallepanosuunnittelun kieltäminen oli vakava asia. Presidentti Mannerheim hyväksyi kuitenkin kiellon.⁹⁴⁷

Sotilasläänien esikuntapäälliköt saapuivat tammikuun 15. päivänä 1945 puolustusvoimain pääesikuntaan noutamaan hajavarastointiin perustunutta liikekannallepanokäskyään. Käynti jäi kuitenkin turhaksi liikekannallepanovalmistelujen kieltämisen takia. Vain keskustelu asiasta sallittiin.⁹⁴⁸ Suunnittelu loppui ennen kuin se ehti edes alkaa. Nihtilän ja Haahden liikekannallepanosuunnittelu hajavarastoiduilla aseilla oli käynyt kiellon myötä mahdottomaksi.

8.3.3. Hajavarastoinnin paljastuminen

Hajavarastoituja asekatkója oli tullut ilmi pitkin kevättä 1945, ja huhut suurten varastojen olemassaolosta kävivät yhä yleisemmiksi. Airo kutsui tällöin Nihtilän puheilleen ja kysyi hänen kantaansa katkójen purkamiseen. Nihtilän mielestä katkójen purkaminen oli nykyisessä tilanteessa hätiköityä. Hän oli heikkojen ja paljastumisalttiiden katkójen purkamisen kannalla. Tällä toimenpiteellä estettäisiin katkójen jatkuva ilmitulo. Airo asettui samalle kannalle.⁹⁴⁹

Epävarmojen asekatkójen purkaminen aloitettiin huhtikuussa. Katkómateriaali siirrettiin sellaisiin varikoihin, joissa oli ”varma mies” sitä vastaanottamassa. Asekätkentä paljastui valvontakomissiolle lopulta toukokuun alussa. Yksi asekatkentää avustanut päämajan kaukopartion jäsen oli jäänyt kiinni varastettuaan katkóista säilykepurkkeja. Kiinnijäämisensä jälkeen mies yritti kiristää rahaa Oulun sotilaspiirin alueella toimintaa johtaneelta majuri Aito Keravuorelta. Kiristykseen ei suostuttu, ja mies kertoi tietonsa valvontakomission Oulun toimipisteellä. Hajavarastointi purkautui tähän ilmiantoon seuraavien vuosien aikana. Varastoinnin jäljiltä paljastui yli 1 300 katkó.⁹⁵⁰

⁹⁴⁶ Turtola, Martti: Erik Heinrichs – Mannerheimin ja Paasikiven kenraali, Otava, Helsinki 1988, s.224 ja Kenraalimajuri Karhun kirje Tuomari J. Uitolle demobilisaatiosuunnitelman esittelytilaisuudesta, jossa Oesch muistaa saaneensa LVK:lta suullisen kiellon LKP-valmistelujen tekemisestä, kirje on lähetetty kenraalimajuri T Haakille, joka oli myös samassa esittelytilaisuudessa läsnä. T 21645/1, KA.

⁹⁴⁷ Turtola (1988), s. 224 ja Airo, Aksel Fredrik: Puolustustaisteluni v.1947, J.F. Olan Kirjapaino Oy, Tampere 1979, s. 62.

⁹⁴⁸ Nihtilä Valo: Asekätkentämuistio, Pariisi 20.8.1953, Pk 1969/3. KA, Turtola (1988), s. 224–229 ja Airo (1979), s. 58–63.

⁹⁴⁹ Nihtilä Valo: Asekätkentämuistio, Pariisi 20.8.1953, Pk 1969/3. KA.

⁹⁵⁰ Lukkari (1984), s. 213–216 ja Syrjö, Veli-Matti: Asekätkentä, artikkeli kirjasta, *Suomen puolustusvoimat 1944–1974*, WS Bookwell Oy, Helsinki 2006, s. 60

8.4. Kenttääarmeijan liikekannallepanokyky sodan jälkeisinä kuukausina

Vaikeuksista huolimatta välittömästi jatkosodan kotiuttamisen jälkeinen liikekannallepanovalmius oli korkea. Toteutuihan kotiuttaminen suunnitellusti, ja uutta mobilisointia varten oli olemassa suunnitelma. Materiaali oli pääosiltaan kunnossa ja suunnitellusti varastoituna. Henkilöstö tiesi missä perustaminen tapahtuisi ja hevosten sekä moottoriajoneuvojen ottaminen uudelleen sodan ajan joukon käyttöön oli valmisteltu.

Materiaalin osalta liikekannallepanokyky säilyi korkeana kotiuttamishetkestä aina vuoden 1944 marraskuun loppuun asti. Tämän jälkeen perustamispaikoille varastoitua sotateknillistä materiaalia alettiin kuljettaa keskusvarikoihin. Tämänkin jälkeen jonkinlainen – hidastunut – materiaalin liikekannallepanokyky oli olemassa aina joulukuun lopulle 1944. Olihan sotamateriaali lähetettävissä takaisin samaan paikkaan mukana seuranneiden lähetysilmoitusten perusteella. Liikekannallepanokyky heikkeni kuitenkin sitä mukaa kun sotamateriaalia purettiin pakkauksista. Todennäköisesti suomalaiset menettivät kenttääarmeijan liikekannallepanokyvyn juuri tässä vaiheessa. Päätelmää tukee samaan aikaan aloitettu – aseiden hajavarastointiin pohjautunut liikekannallepanosuunnittelu.

Varmuudella suomalaiset menettivät kenttääarmeijan liikekannallepanokyvyn sotilaspiirien perustamispaikoille varastoidun ei-sotateknillisen materiaalin siirtyessä huhtikuussa 1945 isoihin keskusvarikoihin. Pioneerivaatetus-, majoitus-, viestimateriaali ja kuljetusvälineet olivat tällöin lajeittain varastoituna eri keskusvarikoihin. Joukoille tarkoitettu sotamateriaali ei ollut enää yksiköittäin yhdessä varastopaikassa, vaan monessa varikossa ja osittain ulkona sekaisin kotiuttamisen aluksi varikoihin lähetetyn täydennysmateriaalin kanssa.

Perustettavalle joukolle tuleva sotamateriaali olisi täytynyt lähettää perustamispaikalle monesta eri keskusvarikosta. Materiaali ei ollut enää helposti toimittavissa käytettävälle. Huhtikuussa 1945 näiden materiaalisierojen jälkeen Suomen puolustusvoimat oli menettänyt viimeistään kenttääarmeijansa materiaalisesta mobilisointikykyä. Ainoastaan varusmiespalvelusta suorittavia asevelvollisia olisi voitu ryhmittää puolustamaan Suomea ulkoista uhkaa vastaan. Tämä olisi kaiken lisäksi tapahtunut hyvin vähäisellä kalustolla, jonka määrän valvontakomissio oli tarkoin rajannut.

Liikekannallepanon suunnittelun osalta suomalaiset yrittivät pitää tiukasti kiinni väliaikaisen liikekannallepanosuunnitelman alkuperäisistä rakenteista. Kun jotain oli muutettava, muutettiin mahdollisimman vähän. Toiminta oli reaktiivista. Liikekannallepanon pohjaratkaisu pyrittiin säilyttämään mahdollisimman pitkään muuttumattomana. Toimintamalli oli jälkiviisaasti tarkasteltuna tuhoon tuomittu. Päätökset kun eivät olleet omissa käsissä. Materiaalin siirrot keskusvarikoihin tekivät väliaikaisen liikekannallepanosuunnitelman lopullisesti toimintakelvottomaksi.

Asekätkentänä tunnettu aseiden hajavarastointi oli alkuperäisen suunnitelman mukaan tarkoitettu yllättäviin tilanteisiin. Tällöin tapahtumat muuttuisivat niin nopeasti, ettei liikekannallepanoa ehdittäisi suorittaa. Pikaisestikin muuttuvassa tilanteessa olisi kuitenkin tehtävissä jotakin.

Myöhemmin aseiden hajavarastoinnista suunniteltiin pohjaa uudelle liikekannallepanosuunnitelmalle. Väliaikainen liikekannallepanosuunnitelma oli tällöin hylättävä sen perusteiden rapistuttua. Jotakin oli luotava sen tilalle. Hajavarastoidut aseet olivat varuskuntien koulutusaseiden kanssa ainoa tähän tarkoitukseen käytettävissä oleva resurssi.

Lopulta hajavarastoiduilla aseilla perustettavaksi tarkoitetut pataljoonat olivat onnellinen sattuma, jonka avulla oli mahdollista suunnitella edes jotakin liikekannallepanon pohjaksi. Liikekannallepanokyvyn näkökulmasta suunnitelmassa tosin ontui moni asia. Vaikka aseistus oli hajavarastoituna ympäri Suomea, ei aseille ollut suunniteltu henkilöstöä. Oli olemassa vain materiaalia ilman suunniteltuja käyttäjiä. Käyttäjiä olisi varmasti tarvittaessa löytynyt, mutta joukon taistelukyky olisi ollut kyseenalainen. Materiaalin täydennykset olisivat myös tuoneet haasteen joukon pitkäaikaiselle taistelukyvyille.

Nihtilän ja Haahdin suunnitelma hajavarastoitujen pataljoonien käytöstä liikekannallepanon ensimmäisenä vaiheena, mureni liikekannallepanosuunnittelun kieltämiseen tammikuussa 1945. Tuolloin liian moni asia oli vielä suunnittelematta. Lopullinen kuolinisku toteuttamiskelvottomaksi muuttuneelle suunnitelmalle oli asekatkennän paljastuminen keväällä 1945.

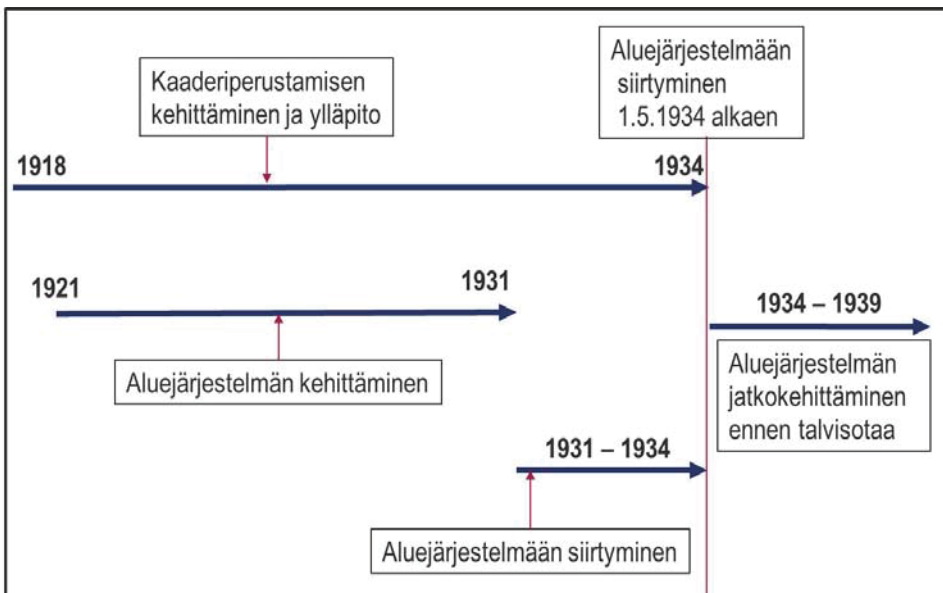
Nykyisin on mahdollista arvioida näiden pataljoonien suorituskykyä. Tiedämme suurin piirtein perustettavissa olevan joukon koon ja aseistuksen. Joukkojen valmiusasetta tarkastellessa on päädyttävä johtopäätökseen, että todellisuudessa tähän suunnitelmaan liittyvää liikekannallepanon valmistelua ei ehditty tehdä lainkaan. Valvontakomission kannalta hajavarastoidut aseet saattoivat muodostaa sotilaallisen potentiaalín, jonka suorituskyky ei ollut sen tiedossa. Tuona aikana saattoi pelotteen luoda juuri se asia, ettei suorituskykyä tietty. Suomen kenttärmeijan liikekannallepanokiky tai paremminkin kyvyttömyys valvontakomission tiedossa sen sijaan jo oli.

Viiimeistään keväällä 1945 – mutta todennäköisesti jo vuoden 1944 joulukuussa – Suomen puolustusvoimat olivat siinä tilanteessa, että liikekannallepanossa perustettavien joukkojen ja sille kuuluneen sotamateriaalin sekä kuljetusvälineiden ei ollut enää mahdollista kohdata. Niin sekaisin asiat olivat liikekannallepanokyvyn kannalta. Suunnitelmat henkilöstön, ajoneuvojen ja sotamateriaalin kohtaamiseksi oli tehty eri perustein kuin missä nyt oltiin. Henkilöstön piti suunnitelman mukaan saapua materiaalin luo. Tämä suunnitelma ei enää toiminut. Materiaali ei ollut enää siellä, minne henkilöstö olisi suunnannut. Suomen puolustusvoimat oli menettänyt kenttärmeijansa liikekannallepanokyvyn.

LIIEKANNALLEPANOJÄRJESTELMÄN KEHITYS 1918–1945

Liikekannallepanojärjestelmän vaihtuminen kaaderiperustamisesta aluejärjestelmään voidaan jakaa neljään eri vaiheeseen (Kuva 60):

1. kaaderiperustamisen kehittäminen ja ylläpito vuosien 1918–1934 välillä,
2. aluejärjestelmän kehittäminen vuosien 1921–1931 aikana,
3. aluejärjestelmään siirtyminen ja käyttöönotto vuosien 1931–1934 välillä
4. aluejärjestelmän jatkokehittäminen vuosien 1934–1939 aikana ennen talvisotaa.

Kuva 60: *Liikekannallepanojärjestelmän vaihtumisen osa-alueet ja aikataulu*

Kaaderiperustamisen kehittäminen ja ylläpito vuosina 1918–1934

Saksalaisten jäljiltä Suomeen jäi kaaderiperusteinen liikekannallepanojärjestelmän raakile, jolla rauhan ajan armeija voitiin täydentää muutamissa autonomian ajan varuskunnissa sodan ajan vahvuuteen ennen keskittämistä taistelualueelle (sotänäyttämölle). Tämä saksalaisen perinnön jälkeinen armeija oli teoreettisesti kolmen divisioonan ja yhden prikaatin vahvuinen.

Saksalaisten malli ei huomionnut koko Suomen sotapotentiaalia. Venäjän vallan ajalta Suomeen periytyivät kutsuntalaitos ja asevelvollisuus. Asevelvollisuus tuotti joka vuosi lisää reserviä kotiutuvista varusmiehistä. Reservistä taas oli mahdollista perustaa lisää joukkoja. Saksalaisten häviötä seuranneena aikana vastuu siirtyi Suomen armeijan venäläisen koulutuksen saaneille upseereille. Heidän aikakaudellaan saksalaismaallisesti perustetut joukot nimettiin A-Divisiooniksi ja A-Prikaatiksi ja armeijan

vahvuuteen lisättiin samoissa rauhan ajan joukko-osastoissa reserviläisistä perustettavat B-Divisioonat ja -prikaatin. Näillä muutoksilla joukkojen määrä monistettiin kaksinkertaiseksi. Perustettavissa olevan armeijan vahvuus kasvoi kuuteen divisioonaan ja kahteen prikaatiin. Armeijan tappioita oli lisäksi mahdollista korvata nostoväestä perustettavilla täydennysosilla.

Yksinkertaisuudestaan huolimatta kaaderiperustamisessa oli vaikeasti ratkaistavia ongelmia. Perustamisesta vastaavalla joukko-osastolla oli liikekannallepanossa paljon päällekkäisiä tehtäviä. Sen oli koulutettava asevelvollisia, valmistauduttava jatkuvasti suojaamaan liikekannallepano rajan läheisyydessä sekä perustettava liikekannallepanossa lisää joukkoja varuskunnassa.

Liikekannallepanon suojaaminen tapahtui rauhan ajan armeijalla – A-Divisioonilla. Rauhan ajan armeija oli pieni ja sitä oli täydennettävä reserviläisillä ennen keskittämistä taistelualueelle. Tämä hidasti liikekannallepanon suojaamista. Suojaamisen nopeutta voitiin parantaa muuttamalla varuskuntien sijaintia lähemmäs uhkan suuntaa tai keskittämisen – usein siis rautatieverkoston – kannalta edullisemmalle paikkakunnalle. Näitä muutoksia tehtiinkin vuoden 1920 puolustuslaitoksen uudelleenjärjestelyssä.

Syytä nopeuden lisäämiseen olikin. Hyvän liikkuvuuden omaavien panssarijoukkojen kehitys Neuvostoliitossa jatkui ja samalla sodan alkaminen muuttui yhä todennäköisemmin ilman sodan julistusta tapahtuvaksi. Yllätyshyökkäys syvillä tavoitteilla olisi muuttanut Karjalan kannaksen omistussuhteen nopeasti toisenlaiseksi. Nämä uhkan muutoksen osatekijät pahensivat liikekannallepanon suojaamiselle tyypillistä ehtimisen ongelmaa jatkuvasti 1930-luvulle tultaessa.

Reserviläisistä perustettavien B-Divisioonien liikekannallepano oli myös hidasta. Perustaminen tapahtui harvoilla, vihollisenkin hyvin tuntemilla varuskuntapaikkakunnilla. Ilma-aseen kehittyminen alkoi uhata myös kauempana selusta-alueella olevan kenttäarmeijan perustamista. Syvyydessä sijainneita perustamispaikkoja uhkasivat pommikoneiden toimintasäteen kasvamisen lisäksi myös ensimmäisessä maailmansodassa kauhua kylvänyt kaasua.

Perustettavan joukon koulutustasossa oli myös merkittäviä puutteita. Vain joukko-osastojen kantahenkilökunta oli sijoitettu etukäteen. Muu sodan ajan joukko perustettiin perustamispaikalla merkitsemällä reserviläiset saapumisjärjestyksessä yksikön johtokorttiin. Tämä yksipuolisti sodan ajan organisaatioita ja koulutusta. Koulutusta ei voinut suuresti yksilöidä tai syventää varusmiespalveluksessa tai reservin kertausharjoituksissa. Tästä syystä kaaderiperusteisten sodan ajan joukkojen miehistöä ei edes kannattanut kutsua kertausharjoituksiin.

Nämä ongelmat – uhkan nopeuden, ulottuvuuden ja vaarallisuuden kasvaminen, suojajoukon ehtimisen ongelma, kenttäarmeijan liikekannallepanon hitaus ja sotilaiden huono koulutustaso – olivat taustalla, kun aluejärjestelmän kehittäminen alkoi. Kaaderiperustaminen pysyi kehittämisen ajan armeijan liikekannallepanojärjestelmänä. Aluejärjestelmän kehittäminen kulki vaikean ja kivikkoisen polun, jonka tarpomiseen kului yli kymmenen vuotta.

Aluejärjestelmän kehittäminen vuosina 1921–1931 (Kuva 61)

Leonard Grandell sai idean ”*territoriaalijärjestelmästä*” osallistuessaan kutsuntalaitoskomitean tutustumismatkalle vuonna 1921. Aluejärjestelmän perusidea oli peräisin Norjasta. Norjalainen järjestelmä taas oli lähtöisin Sveitsistä. Grandell poimi Norjasta Suomeen sopivia liikekannallepanon osatekijöitä ja sovitti ne suunnitelmassaan paikallisiin olosuhteisiin. Tällaisia Norjasta vaikutteita saaneita ja tutustumismatkalla Sveitsiin edelleen jalostuneita tekijöitä olivat ainakin demografian – eli väestön määrän, maantieteellisen jakaantumisen ja rakenteen – huomioiminen perustamistehtävissä, hajautettu perustaminen, joukkojen perustaminen saman paikkakunnan miehistä ja materiaalin varastoiminen hajautetusti.

Aluejärjestelmän kehittämisvaiheessa tarvittiin päättäväisyyttä ja onnea. Idea olisi saattanut jäädä vain hahmotelmaksi Grandellin erottua hetkeksi armeijan palveluksesta vuonna 1922. Paavo Talvela oli Leonard Grandellin hyvä ystävä ja jääkäritoveri. Ilman Talvelaa ja hänen työtehtäväänsä liikekannallepanotoimiston päällikkönä suojeluskuntain yliesikunnassa sekä vapaaehtoisesti herrojen iltaisin tekemää yhteistyötä liikekannallepanojärjestelmän kehittämiseksi, ei Grandell ehkä koskaan olisi päässyt toteuttamaan ideoitaan. Suojeluskuntajärjestön ja armeijan suhteiden tiivistyminen auttoi myös Grandellia ideansa läpiviemisessä. Territoriaali- tai aluejärjestelmän kaltaiselle yhteistyömuodolle oli tuolloin tilausta.

Työskennellessään suojeluskuntain yliesikunnassa Grandell kehitti lisää ideoitaan aluejärjestelmästä ja liitti suojeluskuntajärjestön osaksi liikekannallepanojärjestelmää. Hän näki suojeluskuntajärjestössä potentiaalin, jolla oli mahdollisuus parantaa kenttäarmeijan liikekannallepanon nopeutta, mutta erityisesti koulutustasoa ja sotakelpoisuutta. Tältä ajalta saivat innoituksensa ajatukset aselajikouluutetusta suojeluskunta-kaaderista perustettavan joukon runkohenkilöstönä ja suojeluskuntajärjestöstä aluejärjestön vastuullisena liikekannallepano-organisaationa. Weterin komitean esittämä jako suojajoukkoon ja kantajoukkoon olivat Grandellin ajatusten pohjana.

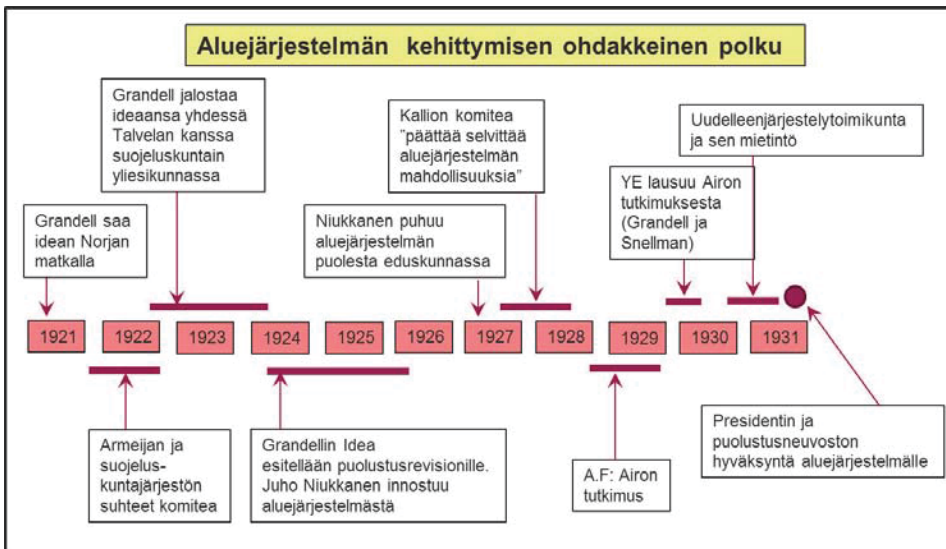
Kaikki oli kuitenkin vain ideointia siihen saakka, kunnes Grandell pääsi vuonna 1924 esittelemään ajatuksensa aluejärjestelmästä puolustusrevisionille. Puolustusrevisionin sotilasjäsenet eivät uskoneet Grandellin ideaan, ja yleisesikunnan päällikkö Oscar Enckell käski lopettaa idean kehittämisen saman vuoden kesällä. Kuuliaisena miehensä Grandell tekikin näin. Idea oli kuitenkin julkaistu ja saatettu muidenkin tietoon.

Grandellin onni oli se, että aluejärjestelmä esiteltiin puolustusrevisionissa poliitikoille. Revisionin jäsenenä toiminut Juho Niukkanen innostui ideasta – tosin täysin eri lähtökohdista kuin Grandell oli ajatellut. Grandell tavoitteli liikekannallepanojärjestelmän kehittämistä tehokkaammaksi, ja Niukkasen päämääränä oli valtion rahojen säästäminen ja palvelusajan lyhentäminen. Ilman Niukkasen innostuneisuutta asiaan olisi aluejärjestelmä kuitenkin mitä todennäköisimmin painunut unholaan. Niukkasen puheet eduskunnassa aluejärjestelmän puolesta ja aktiivinen toiminta Kyösti Kallion asevelvollisuusaikaa selvittäneessä komiteassa vuonna 1927 olivat lähtölaukaus aluejärjestelmän lisätutkimukselle. Hänen ansiostaan kahden ja puolen vuoden hiljaiselo päättyi ja aluejärjestelmä nousi uudelleen kehitystyön kohteeksi. Niukkasen ansiona voidaan pitää hallituksen käskemää selvitystyötä mahdollisuuksista siirtyä

”territoriaalijärjestelmään” ja lyhentää palvelusaikaa. Niukkanen päättäväisyyden lopputuloksena oli A. F. Airon tekemä tutkimus.

Airon tutkimus käsitteli toimeksiannon ja hänen osaamistaustansa mukaisesti enemmän puolustusjärjestelmää ja palvelusaikaa kuin liikekannallepanojärjestelmää. Liikekannallepanojärjestelmää koskevat osuudet Airo oli kehittänyt Grandellin ajatuksen pohjalta jättäen suojeluskuntajärjestön pois ja lisäten sen tilalle puolustuslaitokseen uuden osan – aluejärjestön. Airon työtä voidaankin luonnehtia liikekannallepanojärjestelmän kannalta Grandellin idean jatkotutkimukseksi.

Airon tutkimus ja siihen Leonard Grandellin ja Aarne Snellmanin yleisesikunnassa tekemät lisätutkimukset olivat alkusysäys maavoimien uudelleenjärjestelytoimikunnan työlle. Grandell sai uudelleenjärjestelytoimikunnassa vastuulleen aluejärjestelmän toimeenpanon suunnittelun. Hän olisi poistanut Airon ehdottaman aluejärjestön kokonaan puolustuslaitoksen vastuulta ja antanut liikekannallepanovalmistelut oman alkuperäisen ideansa mukaisesti suojeluskuntajärjestölle. Suojeluskuntajärjestö ei kuitenkaan ollut valmis tähän vastuuseen. Erityisen vaikeaa oli muuttaa suojeluskuntien ja -piirien rajoja. Tämä oli ongelmallista, koska demografian huomioiminen oli yksi aluejärjestelmän perusedellytys. Järjestö suostui kuitenkin Grandellin ideaan suojeluskuntalaisista perustettavien joukkojen kaaderirungoista ja puolustuslaitoksen tukemisesta liikekannallepanossa. Suojeluskuntajärjestön kieltäytyminen syvällisemmästä yhteistyöstä pakotti Grandellin kopioimaan aluejärjestön idean Airon tutkimuksesta. Aluejärjestö rakentui tästä syystä suojeluskuntajärjestön tukeman vahvennetun kutsuntalaitoksen rungolle ja se oli kompromissi Airon ja Grandellin ajatuksista.

Kuva 61: Aluejärjestelmän kehittymisen tärkeimmät tapahtumat aikajanalla

Maavoimien uudelleenjärjestelytoimikunnan työn tavoitteena oli koko armeijan järjestelyn muuttaminen vastaamaan Neuvostoliiton kohoavaan uhkaan. Tärkeimpiä kohtia suunnitelmassa oli koulutus, suojajoukkojen organisointi, sijoittaminen varuskuntiin ehtimisen ongelman ratkaisemiseksi ja uuden liikekannallepanojärjestelmän käyttöönotto. Uudelleenjärjestelytoimikunnan mietintö oli jo itsessään alustava suunnitelma aluejärjestelmään siirtymisestä. Presidentin ja puolustusneuvoston hyväksyttyä mietinnön, ei enää tarvinnut kuin toimeenpanna itse muutos. Grandell saikin vastuulleen liikekannallepanojärjestelmän vaihtamisen ja puolustuslaitoksen siirtämisen aluejärjestelmään.

Aluejärjestelmän käyttöönotto vuosina 1931–1934

Aluejärjestelmään siirtyminen vuosina 1931–1934 voidaan jakaa neljään vaiheeseen:

1. aluejärjestelmän suunnittelun ja henkilöstön kouluttamiseen
2. aluejärjestön valmisteluvaiheeseen
3. aluejärjestön perustamiseen
4. aluejärjestelmään siirtymiseen ”K”-kuukauden aikana.

Uudelleenjärjestelyn poliittisen hyväksymisen jälkeen Grandell teki vuoden 1931 lopussa suunnitelman aluejärjestelmään siirtymisestä ja sen aikataulusta. Suunnitelma pohjautui uudelleenjärjestelykomitean mietintöön, joka lienee myös pääosin ollut Grandellin käsialaa.

Suunnitelman jälkeen oli laadittava ohjeistus siitä, mitä aluejärjestelmällä tavoiteltiin. Hyvin harva tiesi mitä aluejärjestelmä tarkoittaa, tai jos tiesi, siitä oli epäilemättä olemassa erilaisia mielipiteitä. Oli luotava yhteinen ymmärrys, johon nojata koko siirtymisen ajan. Tämän vuoksi ensimmäisenä oli laadittava aluejärjestelmässä tarvittavat asiakirjat, ohjeistus ja liikekannallepano-ohjesääntö.

Aluejärjestön liikekannallepano-ohjesäännössä käytettiin vanhaa kaaderiperustamisesta tuttua terminologiaa. Liikekannallepanovalmiuden nostaminen kolmiportaisesti, joukkojen kokoaminen perustamispaikoille ja materiaalin jakaminen perustamispaikalla olivat tuttuja jo kaaderiperustamisesta. Yhtä lailla liikekannallepanosuunnitelmat, suorituskäskyt ja liikekannallepanokalenterit periytyivät vanhasta kaaderiperustamisjärjestelmästä. Luonteeltaan väliaikainen liikekannallepano-ohjesääntö oli aluejärjestelmää rakentava.

Ohjeistuksen laatimisen jälkeen aluejärjestöön käskettiin henkilökunta ja se koulutettiin näiden ohjeiden ja ohjesääntöjen pohjalta. Hyvällä ohjeistuksella ja johtamalla itse aluejärjestön henkilökunnan koulutuksen Grandell pystyi varmistumaan siitä, että hänen ajatuksensa oli ymmärretty koko aluejärjestössä. Tätä vaihetta vuoden 1931 syksystä vuoden 1932 maaliskuun alkuun voidaankin kutsua *aluejärjestön suunnittelun ja henkilökunnan kouluttamisen ajanjaksoksi*.

Aluejärjestön sotilaspiirien pohjana oli kutsuntalaitoksen kutsuntapiirijako. Voidaan-kin sanoa, että aluejärjestelmä rakennettiin Venäjältä periytyneen kutsuntalaitoksen pohjalta, antamalla sille asevelvollisten valvonta- ja kutsuntatehtävän lisäksi liikekannallepanotehtävä. Useat sotilaspiirien esikunnat sijoitettiin samoihin tiloihin kuin kutsuntapiirien esikunnat. Kutsuntalaitoksen hallussa olleella infrastruktuurilla oli näin sotilaspiirien esikuntien sijoitusta ohjaava vaikutus. Sotilaspiirien rajoihin vaikutti eniten demografia. Toisaalta tulevan yhteistyökumppanin – eli suojeluskuntajärjestön – haluttomuus muuttaa piiriensä rajoja ohjasi kynän liikettä kartalla.

Aluejärjestön valmisteluvaihe alkoi 1. maaliskuuta 1932 koulutetun henkilökunnan aloittaessa työnsä sotilaspiireissä. Sotilaspiirien työn voi jakaa tutkitun perusteella kolmeen rinnakkain edenneeseen osakokonaisuuteen:

- 1.) sodan ajan joukon henkilöstöön (sijoittaminen ja kutsunnat),
- 2.) liikekannallepanosuunnitelmien laatimiseen ja
- 3.) perustettavan joukon sotamateriaalin varastointiin.

Valmisteluvaiheen aluksi sodan ajan joukkoon sijoitettavan henkilöstön asiat olivat tärkeimmät.

Valmisteluvaiheessa laitettiin kuntoon aluejärjestelmälle elintärkeät perusasiat. Lähtihän aluejärjestelmän suunnittelu samoilla paikkakunnilla asuvista ihmisistä, joiden toistensa tuntemisella perustettavaan sodan ajan joukkoon uskottiin saatavan sen laatua parantava sisäinen lujuus. Aluejärjestelmässä perustettavan joukon henkilöt oli voitava luetteloida ja sijoittaa tehtäväkohtaisesti. Kaaderiperustamisen jäljiltä tätä tietoa ei ollut olemassa.

Sijoittamisen onnistumiseksi oli selvitettävä reserviläisten demografinen jakautuminen sotilaspiirien alueella. Henkilöiden sijoittaminen tehtiin aluksi kaaderiperustamisesta periytyneen, kunnittain järjestettyjen valvontasarjojen (V) korteilla. Yhdessä suojeluskuntajärjestön (Sk) henkilötietojen kanssa valmisteltiin aluejärjestön sodan ajan sarja (AS). Näiden korttien avulla sijoitettiin ensimmäiset perustettavat joukot ja suojeluskuntakaaderit ala-alueille (kuntiin, kyliin, pitäjiin ja kauppaloihin), joista käytettiin myös nimeä reserviläisalue. Eversti Grandell tarkasti kaikki sotilaspiirien ala-alue suunnitelmat henkilökohtaisesti. Tarkastamalla suunnitelmat hän pystyi varmistamaan, että uuden liikekannallepanojärjestelmän perustukset olivat alusta lähtien kunnossa.

Valvontasarjan korteissa ei ollut riittävän tarkkoja henkilö- ja koulutustietoja tehtäväkohtaiseen sijoittamiseen. Korttien tiedot eivät myöskään olleet kaikkialla ajantasaisia. Nämä tiedot korjattiin vuoden 1932 kevään ja alkukesän valvontakokouksissa. Samalla tietojen tarkastamisen ja demograafisen tiedon keräämisen ohessa reserviläisten liikekannallepanomääräykset uusittiin voimassa olevan kaaderiperustamisen mukaisesti. Näin myös kaaderiperustamisella tehtävän liikekannallepanon valmius kehittyi valvontakokousten avulla.

Sotilaspiirien ala-aluejaot ja niiden pohjalle tehdyt AS-kortistot olivat pohjana koulutussuhdelaskelmille. Laskelmien perusteella ala-alueiden miehet määrättiin kutsunnoissa varusmiespalvelukseen vuoden 1932 syksystä alkaen. Varusmiespalvelukseen ala-alueiden miehet käskettiin sen aselajin koulutusta antavaan joukko-osastoon, jonka osaamista sodan ajan yksikössä tarvittiin. Ala-alue määritti myös paikallisen suojeluskunnan aselajin ja sille harjoittelua varten armeijasta jaettavat välineet. Osaaminen ja sodan ajan organisaatio olivat kohdanneet toisensa.

Ala-aluejako oli myös perustana valmisteluvaiheen liikekannallepanosuunnittelulle. Suunnittelu eteni alhaalta ylöspäin. Valmisteluvaiheessa liikekannallepanosuunnittelussa keskityttiin henkilöstön, hevosten ja ajoneuvojen kokoamiseen tähtäävän perussuunnitelman tekemiseen. Tavoitteena oli suunnitella ensin, miten ala-alueiden reserviläiset saatiin kokoamispaikoille ja sieltä perustamispaikoille sekä kuinka kauan tämä kesti. Valmisteluvaiheen lopussa liikekannallepanojärjestelmän kehittämisen painopiste siirtyi perustamispaikkakunnan liikekannallepanosuunnitelmiin. Perustamispaikkakunnan liikekannallepanosuunnitelma sisälsi 23 osaa, jotka yhdessä muodostivat kokonaisuuden.

Sotamateriaalin varastoinnissa ei vielä valmisteluvaiheessa päästy etenemään. Epäselvyyksien ja puuttuvien sotamateriaalitietojen vuoksi toiminta rajoittui laskelmien tekemiseen ja varastojen tiedusteluun. Päätöksiä ei saatu aikaan. Ilmeisesti vastuunjako puolustusministeriön ja yleisesikunnan välillä oli jäänyt tarkasti määrittelemättä. Olivathan liikekannallepanotoimistoja vielä tuossa vaiheessa molemmissa osoitteissa.

Seuraava vaihe käynnistyi puolustuslaitosasetuksesta ja sen mukaisesti *perustetun aluejärjestön toiminnan aloittamisesta 1. heinäkuuta 1933*. Aluejärjestö perustettiin alkuperäisen suunnitelman mukaisesti ja se organisoitiin yhdeksäksi sotilaslääniksi olemassa olleiden 30 sotilaspiirin pohjalta.

Puolustuslaitosasetus antoi perusteet maavoimien uudelleenjärjestelyn valmistelulle myös joukko-osastoissa. Aluejärjestössä sotilasläänien toiminnan käynnistyttyä painopiste siirtyi liikekannallepanon suunnitteluun ja sotamateriaalin varastoinnin valmisteluun. Henkilöstön hallinta ja kutsunnathan oli saatu toimimaan jo edellisen vuoden syksyllä.

Eversti Grandell tarkasti tässä vaiheessa henkilökohtaisesti sotilaspiirien laatimat perustamispaikkojen liikekannallepanosuunnitelmat ja keskitysvalmiusajkojen paikansa pitävyyden. Oltiin liikekannallepanosuunnittelun ja operatiivisen suunnittelun rajalla. Liikekannallepanosuunnittelu päättyi ja operatiivinen suunnittelu alkoi. Grandellin tarkastustyön jälkeen liikekannallepanosuunnitelmat oli mahdollista yhdistää taistelualueen operatiiviseen suunnitteluun keskitysmarssien avulla. Sotilaspiirien liikekannallepanosuunnittelu taas keskittyi tarkkojen ja yksityiskohtaisten suorituskäskyjen ja -kalentereiden laatimiseen sekä suojeluskuntien voimavarojen yhdistämiseen liikekannallepanoa tukeväksi.

Valmisteluvaiheen lopuksi oli käynyt selväksi, että sotilaspiirien sotamateriaalin jakamien ja varastojen hankinta oli tehtävä keskitetysti. Tämän tehtävän hoitamiseen perustettiin aluejärjestön huoltopäällikön virka ja hänen avukseen sotavarustetoimikunta. Aluejärjestön huoltopäälliköksi nimitettiin everstiluutnantti Johan Victor Ståhlström.

Hän hankki yhdessä sotavarustetoimikunnan kanssa tiedon kaikesta Suomessa olevasta sotamateriaalista, jakoi sen sotilaspiireille sekä vaikutti merkittävästi sotamateriaalin varastoimisen kehittymiseen aluejärjestelmään siirryttäessä. Eversti Grandell ei tarkastanut varastointisuunnittelua kuten muita aluejärjestön siirtymisen osaluueita. Ståhlström sai toimilleen laajat valtuudet ja luottamuksen.

Ståhlström oli tutustunut ennen aluejärjestön huoltopäälliköksi nimeämistään Norjan, Sveitsin, Ruotsin ja Puolan varastointijärjestelyihin sekä Viron kertausharjoitusjärjestelmään. Norja ja Sveitsi olivat ne maat, joissa Grandell oli vierailut kehittäessään ideoita aluejärjestelmästä. On myös mahdollista, että Grandell oli Ståhlströmin vierailukohteiden valinnan takana. Vierailukohteet vahvistavat käsitystä aluejärjestelmän vaikutteiden alkuperästä. Sotamateriaalin varastointiin vaikutteita on tosin voinut tulla myös Ruotsista ja Puolasta. Viron ja ilmeisesti myös Puolan kertausharjoitusjärjestelmään tutustuminen taas on saattanut tuoda mukanaan ajatuksen sotamateriaalin varastoimisesta reservin harjoitusalueilla.

Maavoimien uudelleenjärjestely vaikutti vahvasti aluejärjestön sotamateriaalin varastointiin. Kustannussyistä maavoimien joukko-osastoja ei siirrettykään lähelle rajaa niin monta kuin oli suunniteltu. Tällöin varuskuntapaikkakunnilta ei vapautunut varastotiloja siinä määrin kuin aluksi oli ajateltu. Varastojen hankkiminen olikin helppompaa niillä perustamispaikoilla, joilla ei ollut varuskuntia. Joukko-osastojen vähäisten sijaintimuutosten vuoksi maavoimien uudelleenjärjestelyn suurimmaksi konkreettiseksi muutokseksi jäi aluejärjestön perustaminen ja liikekannallepanovastuun siirtyminen aluejärjestölle.

Kenttäarmeijan sotamateriaali päädyttiin varastoimaan rykmenttikokonaisuuksina perustamispaikalle ja sen läheisyyteen. Suojajoukkojen materiaali hajautettiin huomattavasti pienempiin kokonaisuuksiin. Esimerkiksi Karjalan kannaksella materiaali oli varastoituna noin pataljoonan suuruisiin varastoihin. Materiaalin hajauttaminen pienempiin varastokokonaisuuksiin aiheutti tarpeen rakentaa uusia varastoja. Tästä syystä uusia varastorakennuksia tehtiin erityisesti suojajoukoille.

Viimeisenä vaiheena oli itse *aluejärjestelmään siirtyminen*. Aluejärjestelmään siirryttiin 1. toukokuuta 1934 alkaen, mutta se ei tarkoittanut kaiken olevan tuolloin valmista. Muutoksen viimeinen vaihe alkoi siitä hetkestä. Toukokuun ensimmäisenä päivänä liikekannallepanojärjestelmä muuttui kaaderiperustamisesta aluejärjestelmäksi, eikä paluuta vanhaan järjestelmään ollut. Ei silloinkaan, vaikka liikekannallepano olisi julistettu muutoksen aikana. Muutosajaksi pyrittiin pitämään tämän vuoksi mahdollisimman lyhyenä. Muutoskuukausi (toukokuu) nimitettiin K-kuukaudeksi. K-kuukausi tarkoittikin lyhenteenä ilmeisesti ”*Kriisi*”-kuukautta.

Liikekannallepanojärjestelmän vaihtamiseksi oli muutettava kolme asiaa: 1.) liikekannallepanosuunnitelmat oli vaihdettava uusiin, 2.) henkilöstön löytäminen uusille perustamispaikoille oli varmistettava ja 3.) sotamateriaali oli hajautettava oikeisiin varastopaikkoihin.

Liikekannallepanosuunnittelun siirtyminen aluejärjestelmään toteutui sen jälkeen, kun suunnitelmien asiakirjat ja käskyt oli jaettu tarvisijoille, heidät oli perehdytetty tehtäviinsä sekä vanhentuneet kaaderiperustamisen käskyt oli kerätty pois ja tuhottu. Tämä oli muutoksen helpoin osuus.

Henkilöstön löytäminen oikeille perustamispaikkakunnille varmistettiin uusilla valvontakokouksilla. Kokouksissa vaihdettiin lähes 290 000 aluejärjestelmän liikekannallepanomääräystä reserviläisten sotilaspassin väliin. Samalla niistä poistettiin kaksi vuotta aiemmin niihin liimatut ja nyt vanhentuneet kaaderiperustamisen liikekannallepanomääräykset. Valvontakokousten aikaan kaikki kenttäarmeijan sotamateriaali siirrettiin everstiluutnantti Ståhlströmin johdolla sotilaspöytävarastoihin valtavana kuljetusurakkana.

Tämä tapahtui vajaan kuukauden aikana. Kaikki ei suinkaan ollut valmista vuoden 1934 toukokuun vaihtuessa kesäkuuksi. Varastoja rakennettiin ympäri maata, materiaalia siirrettiin sisälle varastoihin, mutta liikekannallepanojärjestelmä oli vaihtunut peruuttamattomasti aluejärjestelmäksi. Liikekannallepanojärjestelmää vaihtamalla keskitetystä perustamisesta oli siirrytty hajautettuun perustamiseen. Raimo Sevón (s. 16) on diplomityössään arvioinut aluejärjestelmän olleen 1. toukokuuta 1934 ”täysin valmiina”. Korjattakoon tässä tuota yksityiskohtaa. Näin ei ollut.

Aluejärjestelmään siirtymisellä oli vastattu kaaderiperustamisen ongelmiin. Maavoimien uudelleenjärjestelyssä rauhan ajan armeijasta tuli suojajoukko ja kenttäarmeijan perustamisesta taas vastasi aluejärjestö. Erottamalla kenttäarmeijan liikekannallepano rauhan ajan joukko-osastojen tehtävistä mahdollistettiin toimintakykyinen, nopeampi ja mahdollisimman vahva suojajoukko.

Varuskuntien siirrot itärajan läheisyyteen jäivät suunniteltua vähäisemmiksi, eikä tavoiteltuun suojaamisnopeuteen tältä osin päästy. Liikekannallepanon suojaus parani tästä huolimatta merkittävästi nopeuden, suojajoukon koon ja tehtävän jaon selkeyden osalta. Muutoksella oli osittain vastattu vihollisen nopeuden kasvamiseen ja yllätyshyökkäysvaaraan ilman sodanjulistusta.

Aluejärjestelmässä oli kysymys joukkojen hajautetusta perustamisesta. Perustaminen hajautettiin sotilaspöytävarastoihin lähelle reserviläisiä. Materiaalivarastot olivat näin lähempänä perustettavia joukkoja eikä reserviläisiä tarvinnut kuljettaa kauas harvoin joukko-osastoihin. Tämä yhdessä suojeluskuntalaisten tuen kanssa nopeutti myös kenttäarmeijan perustamista ja keskittämistä taistelualueelle. Samalla hajauttaminen suojaasi perustamista aiempaa paremmin ilma- ja kaasuhaltaita.

Liikekannallepanovastuun siirtyminen aluejärjestölle antoi joukko-osastoille mahdollisuuden keskittyä toiseen niille luonnollisesti kuuluvaan perustehtävään eli koulutukseen. Koulutustarvelaskelmien ja tehtäväkohtaisen sijoittamisen kautta koulutusta voitiin kehittää vastaamaan sodan ajan todellista tarvetta.

Perustettavan joukon aselajin mukaisesti koulutetut reserviläiset, yhdessä suojeluskuntien muodostamien kaaderirunkojen kanssa olivat merkittävä kehitysaskel koulutustason ja sotakelpoisuuden parantamisessa. Kun sijoitettu henkilöstö oli vielä ko-toisin samalta paikkakunnalta ja miehet tunsivat toisensa, muodostui komppanioita ja pattereita, joiden yhtenäisyys oli kaaderiperusteista joukkoa selkeästi parempi.

Voidaankin sanoa, että aluejärjestelmä poisti kaaderiperustamisen ongelmakohdat liikekannallepanon suojaamisen nopeutta lukuun ottamatta, vaikka sitäkin muutos paransi. Erityisen suuren parannuksen aluejärjestelmä toi joukon koulutustasoon ja sotakelpoisuuteen.

Tutkitun perusteella voidaan antaa vastaus ja poistaa epäselvyys vuosien aikana aluejärjestelmän kehittäjästä kirjallisuudessa käydylle keskustelulle. Vakavasti otettavina vaihtoehtoina kehittäjiksi on esitetty A. F. Airoa ja Leonard Grandellia. **Aluejärjestelmänä tunnetun liikekannallepanojärjestelmän kehitti Leonard Grandell.** Ainoastaan kutsuntalaitos aluejärjestön pohjana ja ajatus reservin harjoituksista ovat Aksel Fredrik Airon omia ajatuksia.

Grandell johti kehittämisen lisäksi aluejärjestelmään siirtymisen. Hän valvoi henkilökohtaisesti alueiden jakamisen reserviläisalueiksi ja tarkasti liikekannallepanosuunnitelmien tason ja paikkansapitävyyden keskitysvalmiusilmoituksiin nähden. Hän johti ja aikataulutti kaikki aluejärjestössä tehdyt merkittävät työt. Yhden osa-alueen hän kuitenkin jätti muille. Sotamateriaalin varastoinnin järjestelystä vastasi everstiluutnantti Johan Victor Ståhlström. Voidaankin todeta, että Grandell johti aluejärjestelmään siirtymisen ja Ståhlström vastasi yhdestä sen osa-alueesta, sotamateriaalin varastoinnista.

Aluejärjestelmän jatkokehittäminen ennen talvisotaa 1934–1939

Kertausharjoitusjärjestelmän rakentaminen oli luonnollinen jatke uusitun liikekannallepanojärjestelmän edelleen kehittämiseksi. Tähänkin kehitysaskeleeseen Grandellilla ja Ståhlströmillä oli merkittävä vaikutus. Kävihän Ståhlström vieraillessaan ja hakemassa vaikutteita Puolasta sekä Virossa ennen kertausharjoitusjärjestelmän rakentamista. Kertausharjoituksissa oli mahdollisuus parantaa reserviläisten valvontaa, selvittää heiltä sodan aikana käyttöön saatavan henkilökohtaisen materiaalin määrää ja kouluttaa heitä toimimaan oikein liikekannallepanossa. Kertausharjoitusten kautta liikekannallepanojärjestelmä tuli tutuksi suurelle osalle reserviläisiä.

Ennen sotaa suojeluskuntajärjestö oli valmis tiivistämään yhteistyötä aluejärjestön kanssa, mutta vain suojeluskuntapiireissä ja paikallisissa suojeluskunnissa. Suojeluskuntajärjestön liikekannallepanon erikoisohjeet ja hälytyssuunnitelmien laatimiso-ohjeet paransivat liikekannallepanosuunnittelun tasoa vuoden 1936 kesällä. Tämän jälkeen suojeluskuntapiireillä, paikallisilla suojeluskunnilla ja sotilaspiireillä oli hyvä yhteinen ohjeistus liikekannallepanosuunnittelun tekemiselle. Sotilaspiirien liikekannallepanosuunnitelmat olivat todennäköisesti hyvällä tasolla vuoden 1937 alkupuolelta lähtien.

Suunnitelmavalmius mahdollisti liikekannallepanojärjestelmän johdonmukaisen testaamisen liikekannallepanoharjoituksilla. Tätä varten laadittiinkin viisivuotissuunnitelma ja vuodesta 1937 alkaen aloitettiin järjestelmän määrätietoinen harjoittaminen. Järjestelmän valmistuminen mahdollisti myös tietojen keräämisen liikekannallepanovalmiudesta. Vuodesta 1937 alkaen liikekannallepanovalmiuden seuraamisella oli mahdollista tehdä päätelmiä järjestelmän valmiudesta ja kehitymisestä, mutta myös jatkokehitystarpeista.

Liikekannallepanoharjoituksista saatujen kokemusten perusteella oli mahdollista kehittää myös liikekannallepano-ohjesääntöä, joka oli rakennettu vuonna 1932 aluejärjestön perustamista varten ilman käytännön kokemusta järjestelmän toimivuudesta. Nyt havainnot saatiin ympäri maata pidettävistä liikekannallepanoharjoituksista. Samalla ohjesääntö ulotettiin koskemaan koko puolustuslaitosta huomioimalla myös kaaderijärjestelmällä perustettavat ilmavoimat ja merivoimat. Yhtenäinen koko puolustuslaitoksen liikekannallepano-ohjesääntö oli valmiina yli vuotta ennen talvisodan alkamista.

Yksittäisistä liikekannallepano-ohjesääntöjen kohdista tärkein kehitysharppaus tapahtui liikekannallepanon viestittämisessä ja hälyttämisessä. Esikäsky-yhdistelmän avulla liikekannallepanoon oli ensimmäisen kerran mahdollisuus saada todellista joustavuutta. Esikäsky-yhdistelmää käyttämällä oli mahdollista, ainakin teoriassa, kohottaa valmiutta kolmessa vaiheessa. Ensin kantahenkilökunnan voimin, sitten ottamalla mukaan suojeluskuntalaiset ja Lotta Svärd-järjestö sekä lopulta perustamalla suoja-joukot. Kenttäarmeijan osalta esikäskyillä saatiin liikkeelle ainoastaan sen liikekannallepanossa perustava suoritusorganisaatio. Kenttäarmeijan perustaminen oli mahdollista julistamalla liikekannallepano tai kutsumalla reserviläisiä ylimääräisiin harjoituksiin käskykortein.

Aluejärjestön kehittämistä jatkettiin muokkaamalla sotilaspiirijakoa huomioimaan myös operatiiviset näkökohdat. Tämä johti Käkisalmen sotilaspiirin perustamiseen Karjalan kannakselle. Muutos tehtiin rationalisoimalla ja yhdistämällä kaksi sotilaspiiriä Tampereen ja Kuopion ympärillä. Muutos vähensikin sotilaspiirien määrää yhdellä ja siirsi liikekannallepanoresurssia painopistesuunnaksi arvioidulle Karjalan kannakselle.

Suojeluskuntajärjestö oli tiivistänyt liikekannallepanovalmistelujen osalta suojeluskuntapiirien sisäistä yhteistyötä. Tässä kulki kuitenkin raja, jota se ei vielä ollut vielä valmis ylittämään. Suojeluskuntapiirien rajojen muuttaminen vastaamaan sotilaspiirien rajoja oli sille ylivoimaista. Suojeluskuntapiirien yhdistäminen sotilaspiireihin tai sotilaspiirien yhdistäminen suojeluskuntapiireihin ei edennyt edes sodan ajan suunnittelussa. Suojeluskuntain yliesikunnan rooli sodan aikana jäi samalla tavalla ilman päätöstä. Asioiden eteenpäin vieminen vaati parhaan yhdistämisen puolesta puhujan saapumista estradille. Tuo yhteisen ymmärryksen sanansaattaja oli sota. Paikon edessä järki tulisi voittamaan.

Tarkasteltaessa liikekannallepanojärjestelmää sodan aattona – ilman tulevista liikekannallepanoista saatuja käytännön kokemuksia – on todettava sen olleen valmiina haasteeseen. Suojajoukon nopeus oli parantunut ja sillä oli mahdollisuus suojata kenttäarmeijan perustamista. Kenttäarmeijan sotamateriaali oli hajautetusti varastoituna ja siellä missä sen haluttiinkin olevan. Henkilöstön ja kuljetusvälineet oli mahdollista saada kokoontumispaikkojen kautta perustamispaikoille tarvittaessa nopeasti. Kertausharjoituksissa ja valvontakokouksissa reserviläisille välitetty oppi ja tieto varmistivat liikekannallepanon onnistumista. Reserviläiset tiesivät mitä tehdä. Aluejärjestö oli aloittanut liikekannallepanojärjestelmän ja sen suoritushenkilöstön suunnitelmallisen harjoittamisen. Liikekannallepanon nopeutta ja joustavuutta oli kehitetty esikäsky-yhdistelmällä ja ylimääräisten harjoitusten kutsukorteilla. Myös yhteinen liikekannallepanon perusta oli kunnossa yli vuoden ennen talvisodan alkamista. Puolustusvoimilla oli uusi liikekannallepano-ohjesääntö, joka kattoi aluejärjestön lisäksi myös puolustushaarat. Suojeluskuntajärjestön kanssa yhteistyö toimi paikallistasolla yhä paremmin, mutta ylimmän tason yhteistyö takkusi. Suojeluskuntajärjestön sodan ajan rooli jäi edelleen ilman päätöstä.

Suurimman harppauksen oli kuitenkin kokenut perustettava joukon laatu. Kenttäarmeijan organisointi, koulutustaso ja henkilöstön sijoittaminen sodan ajan joukkoon olivat korkealla tasolla. Saman paikkakunnan miehet, koulutetun suojeluskuntakaaderin rungolle perustetussa sodan ajanyksikössä, olivat erinomainen alusta hyvän yhteishengen muodostumiselle. *Yleisesti tunnustetun tosiasian mukaan talvisota yhdisti suomalaiset ja paransi sisällissodan haavoja. Syntyi ”talvisodan henki”. Voidaan perustellusti olettaa, samalta paikkakunnalta muodostetun yhteisöllisen sodan ajan joukon olleen avainasemassa tämän hengen muodostumisessa.*

Syyskuun kriisin ja sotien aikaisten liikekannallepanojen vaikutus

Ennen sotia ja sotien aikana tehdyt valmiudenkohottamiset ja liikekannallepanot (*”Syyskuun kriisi”* 1938 ja talvisodan sekä jatkosodan ylimääräiset harjoitukset) sekä niitä seuranneet demobilisaatiot ovat ajanjakson ja kehittymismekaniikkansa osalta oma kokonaisuutensa. Perustuihan niistä tehty liikekannallepanojärjestelmän kehittäminen konkreettisiin havaintoihin edellä kerrotun ja kymmenen vuoden aikana valmistellun liikekannallepanojärjestelmän toiminnasta.

Syyskuun kriisin vaikutukset

Tšekkoslovakian vuoden 1938 kriisin – joka tunnettiin kyseisenä aikana *”Syyskuun kriisinä”* – avulla suomalaiset saivat liikekannallepanojärjestelmälleen kenraaliharjoituksen. Kenraaliharjoitus ei ollut suunniteltu, vaan tilannekehityksen reagoitiin tilanneymmärryksen perusteella. Reagoinnin liipaisinherkkyyttä lisäsivät Neuvostoliiton Saksan vastaisen puskurialueen rakentamisyhtymykset yhdessä suomalaisten ja ruotsalaisten saman aikaisen Ahvenanmaan puolustus suunnittelun kanssa. Ahvenanmaan uhanalaisen aseman ja demilitarisoinnin aiheuttama problematiikka paljastuivat kriisin aikana karusti. Samalla suojajoukkojen hälyttämisessä havaittiin selkeää nihkeyttä poliittisen päätöksen teon ja sotilasjohdon välillä. Päätöksenteko oli vielä kaukana joustavasta. Poliittisen päätöksenteon joustavuuteen oli tulevaisuudessa kiinnitettävä huomiota. Tilanteen kehittyminen olisi vaatinut nopeaa toimintaa. Liikekannallepanon hälyttäminen tapahtuikin epäroinnin vuoksi puhelinsanomien ja valmistellut esikäskyt jäivät lähes kokonaan käyttämättä.

Kenraaliharjoituksen havainnot olivat kuitenkin itse liikekannallepanojärjestelmän osalta pääasiassa myönteisiä. Järjestelmä toimi ja sitä oli rakennettu oikeaan suuntaan. Kehitettäväkin toki löydettiin ja osaan niistä haettiin ratkaisua sotakellon tiimalasista vähenevän hiekan sallimissa puitteissa.

Tärkeimmät muutokset ja kehityskohteet koskivat toimintaperiaatteita ja lainsäädäntöä, ei niinkään liikekannallepanojärjestelmää. Toimintaperiaatteiden kategoriaan sijoittuu asepalveluksesta kotiutuneiden varusmiesten jättäminen joukko-osaston reserviksi kolmen kuukauden ajaksi kotiutumisen jälkeen. Tämän ”*Syyskuun kriisi*” aikaansaama muutos mahdollisti suojajoukon vahvuuden kasvattamisen vaivattomasti yhdellä saapumiserällä. Erityisen nerokasta oli, että tämä tapahtui taloudellisesti edullisella ja poliittisesti helposti hyväksyttävällä tavalla. Toinen toimintaperiaatteita koskenut muutos oli rannikkolohkojen sodanuhkakokoonpanon joustavampi palvelukseen kutsumisen valmistelu. Valmistelun jälkeen kaaderiperusteisen sodanuhkakokoonpanon oli mahdollista kutsua kantahenkilökunnan, varusmiesten ja suojeluskuntalaisten sekä merivartiostojen toimeenpanemana tai ohittaa tämä vaihe ja kutsua reserviläiset suoraan palvelukseen.

Lainsäädännön osalta ”*Syyskuun kriisi*” osoitti joustavuuden tarpeen. Pelkästään sodan julistaminen ei riittänyt. Tilanteet eivät alkaneet kuin napista painamalla. Ei ollut pelkästään rauhaa tai sotaa, vaan sotaa edelsi jonkinlainen harmaa-alue. Puolustuslaitos tarvitsi toimivaltuuksia juuri tälle ajalle. Oli pystyttävä reagoimaan jo silloin kun näytti, että sodan uhka alkoi kasvaa. Tästä hyviä esimerkkejä olivat lainsäädännön muutokset, jotka mahdollistivat puolustusvalmistelujen aloittamisen maa-alueiden ja hevosten ottamiseksi ennen varsinaista sodan julistamista. Samaan asiaan liittyneitä korjausliikkeitä olivat myös lait, joilla voitiin lykätä vakinaisessa palveluksessa olleiden varusmiesten kotiuttamista, kutsua viimeinen saapumiserä takaisin palvelukseen ja pidennettiin ylimääräisen harjoituksen kutsuttujen enimmäisvuorokausien määrää.

Virtaviivaistamista vaati myös uudistetun korttijärjestelmä, jolla reserviläiset kutsuttiin ylimääräiseen harjoitukseen. Harjoitukseen kutsuttavien määrän noustessa tuhansiin vei korttien kirjoittaminen ja allekirjoittaminen aivan kohtuuttomasti sotilaspöytäkirjojen aikaa. Korttien määrän ollessa 2000 ja yhden kortin viedessä 30 sekuntia, oli sotilaspöytäkirjojen päälliköllä edessään 17 tunnin allekirjoitusmaraton ilman taukoja. Oli selvää, että pelkän sotilaspöytäkirjojen leiman oli riitettävä ja kutsumiseen liittyvää byrokratiata vähennettävä. Havaintojen perusteella kortin rakennetta yksinkertaistettiin merkittävästi.

Korttiin tehtyjen parannusten lisäksi myös niiden jakelua pyrittiin kehittämään. Kortit olivat pelkkää pahvia ja ne voitiin kirjoittaa valmiiksi ainakin niille joukoille, jotka oltiin kutsumassa ensimmäisenä uhkan noustessa. Järjestelmää testattiin kertausharjoituksessa Pohjois-Suomessa ja se todettiin uuden korttimallin kanssa toimivaksi järjestelyksi. Todennäköisesti tämän jälkeen – siis vuoden 1939 keväällä – ylimääräiseen harjoitukseen kutsuminen valmistelluin käskykorttien avulla muuttui ensisijaiseksi tavaksi liikekannallepanon hälyttämiseksi.

"Syyskuun kriisi" lisäsi luottamusta suojeluskuntalaisiin. Suojeluskuntalaiset toimivat hienosti paikallisella tasolla. Yleisesti ottaen kaikista paikallisastojen toimista palautte oli pelkästään myönteistä. Samaa ei voinut sanoa suojeluskuntajärjestön ja puolustuslaitoksen yhteistyöstä. Sotilaspiirien tyhjeneminen henkilökunnasta liikekannallepanon alettua tunnistettiin ongelmaksi, mutta ratkaisua ei saatua aikaan syistä, joita on vaikea ymmärtää. Luonnollinen ratkaisu olisi ollut vastuun antaminen suojeluskuntapiireille. Muutoksen tekeminen ja suojeluskuntajärjestön käytön sopiminen sodan aikana ja yhteistyö puolustuslaitoksen kanssa jäivät edelleen sopimatta.

Talvisotaa edeltäneiden ylimääräisten harjoitusten havainnot

Ennen talvisodan alkamista liikekannallepano päästiin tekemään ilman vihollisen häirintää ja pommituksia. Joukot kutsuttiin ylimääräiseen harjoitukseen *"Syyskuun kriisiin"* jälkeen parannetuilla käskykortteilla. Harjoitus muodosti vähitellen koko kenttäarmeijan liikekannallepanon.

Liikekannallepano tapahtui vaiheittain, kansainvälisen ja poliittisen tilanteen kiristymisen myötä. Aluksi valmiutta oli mahdollista kohottaa siirtämällä rauhan aikaisten joukko-osastojen väkeä valmiiksi uhanalaisimmille suunnille. Näistä esimerkkeinä käyvät hyvin Rannikkolaivaston siirto saaristoon Ahvenanmaan luo ja Kannaksella olleiden joukkojen yhteistoiminnan aloittaminen rajanvalvonnassa sekä rannikkolohkojen miehittäminen rauhan ajan joukoilla. Alkuvaiheen toimenpiteet olivat onnistuneita kopioita *"Syyskuun kriisin"* tapahtumista.

Poliitikkojen ja sotilaiden yhteisymmärrys oli kehittynyt vuoden aikana ison askeleen eteenpäin. Suomalaisilla oli mahdollisuus lähettää joukkoja uhan alaisimmaksi koetulle Ahvenanmaalle käytännössä lähes siitä asti, kun Saksa hyökkäsi Puolaan. *"Syyskuun kriisistä"* oli opittu jotain.

Ensimmäisessä vaiheessa toimivaltuuksista saatiin käyttöön *"Syyskuun kriisin"* jälkeen luodun järjestelmän kautta. Viimeksi kotiutunut saapumiserä kutsuttiin palvelukseen täydentämään suojajoukkojen miesmäärää, aina seuraavan saapumiserän kotiutumiseen saakka. Neuvostoliiton kertausharjoitukset lähellä rajaa olivat riittävä signaali tämän toimenpiteen käynnistämiseksi. Järjestely oli ketterän nerokas ja helppo hyväksyä poliittisella tasolla. Tämähän ei merkinnyt liikekannallepanoa. Airo oli esittänyt tämän järjestelyn käyttöönottoa tutkimuksessaan. Hän käytti siitä nimeä disponibiliteetti-järjestelmä. Ajatus oli peräisin Ranskan ja Venäjän (ja Viron) armeijoista.

Seuraavana askeleen ottaminen vaatikin sitten jo enemmän. Kaikkien suojajoukkojen liikekannallepano merkitsi jo merkittävien joukkomäärien kutsumista palvelukseen. Tämän päätöksen tekeminen olikin vaikeampaa, ja poliittinen päätös saatiin vasta uhkatason noustessa seuraavalle korokkeelle. Sotilasjohdon mielestä uhkataso oli noussut riittävästi, kun Viro sai Neuvostoliitolta neuvottelukutsun, Suursaaren edustalla oli havaittu alueloukkaus ja rajan takana olleet kertausharjoitukset jatkuivat edelleen. Poliittisen päätöksen tekijän kynnys ylittyi kuitenkin vasta realiteettien edessä. Tällöin Suomen oma neuvottelukutsu oli tosiasia.

Kun lupa suojajoukon liikekannallepanoon tuli, tapahtui se suunnitellusti ja mallikkaasti. Kaikesta voi havaita, että ”*Syyskuun kriisin*” kokemuksista oli opittu ja edellisvuosien aikana tehty valmistelutyö asiakirjojen ja suorituskäskyjen osalta ei ollut mennyt hukkaan.

Itse liikekannallepano alkoi osittaisena ja poikkesi perussuunnitelmasta. Tämä kolmen divisioonan perustaminen tärkeimpiin suuntiin saattoi olla eräänlainen kompromissi, jonka poliittinen taso saattoi hyväksyä juuri neuvottelijoiden lähdön alla. Uhkataso ei kuitenkaan tässä vaiheessa ollut noussut suojajoukkojen liikekannallepanon laukaisseesta tilanteesta. Täydellinen liikekannallepano oli tämän jälkeen jo helpompi käskeä. Tämä ei enää provosoinut lisää vastapuolta. Sen verran paljon joukkoja oli kuukauden aikana keskitetty rajoja vasten.

Liikekannallepanojärjestelmän kannalta ei suuria ongelmia ilmennyt. Pikemminkin oli havaittavissa järjestelmän toimineen hyvin. Samanlaisia havaintoja oli saatu jo vuoden 1939 syyskuussa pidetyissä liikekannallepanoharjoituksissa.

”*Syyskuun kriisin*” jälkeen järjestelmän joustavuutta oli parannettu luomalla ylimääräistä harjoitusta varten kehitetty käskykorttijärjestelmä. Se toimi hyvin, vaikka joustavuutta olisi saanut olla vieläkin enemmän. Ainakin joukkoja voitiin nyt kutsua palvelukseen yksi kerrallaan, eikä liikekannallepanojulistusta tarvittu. Toinen merkittävä etu oli, että kortit oli pystytty kirjoittamaan etukäteen. Tällä säästettiin merkittävästi aikaa ja vaivaa silloin kun sitä oli kaikkein vähiten. Havainnoista oli otettu opiksi.

Esikäsky-yhdistelmää käytettiin talvisotaa edeltävässä liikekannallepanossa hyvin vähän. Ilmeisesti ajateltua pidempi käytettävissä oleva aika mahdollisti johtamisen tavanomaiseen tapaan puhelinsanomilla annetuilla käskyillä. Tämä siitäkin huolimatta, vaikka osa käskyistä olikin sisällöltään hyvin saman tapaisia esikäskyjen kanssa. Ehkä aluksi ei vielä tunnistettu kysymyksen olevan mistään liikekannallepanosta. Toisaalta aina kun valmisteltu käsky annetaan tilannekehityksen reaktionä, se ei välttämättä käy suoraan kyseiseen tilanteeseen. Esikäskyt olikin helpompi antaa, jos oli itse aloitteen tekijä.

Suojeluskuntien ja aluejärjestön sodan ajan järjestely säilyi ongelmana monia vuosia, eikä asian suhteen päästy ratkaisuun. Ratkaisu olisi tullut saada aikaan jo vuosia aikaisemmin, mutta pitkälle ajalle ajoittuvassa tarkastelussa järjestely alkaa näyttää pikemminkin pakolliselta evolutiiviselta prosessilta, joka saatiin päätöksen vain olosuhteiden ja ympäröivän paineen kasvaessa. Yleensä silloin järki voittaa. Tehdyn ratkaisun voi sanoa olleen ainoa järkävä ratkaisu. Piirirajat oli yhdistettävä aluejärjestön tarpeiden mukaisesti, ei suojeluskuntajärjestön. Suojeluskuntajärjestö oli ottanut vastuun aluejärjestön sotilaspiireistä ja muuttunut luonteeltaan peruuttamattomasti osaksi puolustusvoimia. Muutoksella järjestön vapaaehtoisuuden leima oli häivytetty kauas entisestä ja tilalle oli ilmestynyt viranomaisen rooli.

”*Syyskuun kriisi*” vuonna 1938 oli jälkikäteen ajatellen onnellinen sattuma, jonka avulla suomalaiset saivat harjoituttaa liikekannallepanojärjestelmäänsä. Liikekannallepanosta saatujen havaintojen ja niiden avulla tehdyillä korjausliikkeillä liikekannallepanojärjestelmän valuvirheet saatiin korjattua ennen talvisotaa. Erityisen suuri merkitys ”*Syyskuun kriisillä*” oli lainsäädännön tarpeellisille muutoksille, varusmiesten joustavammalle käytölle ja ylimääräiseen harjoitukseen tarkoitetun käskykorttijärjestelmän uudistamiselle. Tapahtumien merkitys on talvisodan liikekannallepanon – ylimääräisten harjoitusten – onnistumiselle tunnettua suurempi. Onkin todettava, että suomalaiset olivat liikekannallepanojärjestelmänsä osalta valmiina talvisotaan.

Kotiuttaminen ja välirauhan korjausliikkeet

Talvisodan lopputilanne oli yllättänyt. Liikekannallepanosuunnitelman lähtöajatuksena on palata demobilisaation kautta sotaa edeltäneeseen tilanteeseen. Uusi liikekannallepano olisi tällöin mahdollinen samoilla järjestelyillä kuin ennen sotaakin. Suunnitelmia ei tarvitse tällöin muuttaa.

Nyt ei palattu lähtötilanteeseen. Joukot jäivät vetäytyttyään korkean uhkatason vuoksi sotamateriaalinsa kanssa uuteen pääpuolustusasemaan. Suunnitelmat oli laadittava uudelleen ikään kuin lennosta.

Päämajan käskemä joukkojen lomauttaminen prosenttiosuuksin puitteissa, ei ollut toimiva järjestelmä. Tällöin yksikköjen henkilöstö pääsi kyllä kotiseuduilleen, mutta sen sotavarustus jäi edelleen suojajoukolle. Prosenttiosuuksettain lomauttaminen hidasti demobilisointia ja ilmeisesti koetun epäoikeudenmukaisuuden vuoksi aiheutti myös levottomuutta joukkojen keskuudessa. Ammattiryhmittäin lomauttaminen koettiin syrjiväksi. Oli hyvin vaikea saada miehistöä käsittämään, miksi jonkun ammattikunnan lomauttaminen toista oli tärkeämpää. Näin oli varsinkin, jos perheetön mies kotiutettiin vanhemman perheellisen jäätyä edelleen palvelukseen.

Tilanne säilyi sodan jälkeisinä kuukausina uhkaavana ja suojajoukon koko oli pidettävä tämän vuoksi suurena. Myös tämä vaikeutti kotiuttamisia. Suojajoukon organisoinnin suunnittelu tapahtuikin rinnakkain liikekannallepanosuunnittelun kanssa. Suunnittelun tuloksena 16 prikaatin suojajoukosta tuli liikekannallepanossa osa kenttäarmeijaa. Muodostivathan suojajoukon 16 prikaatia täydennettyinä divisioonien ensimmäiset rykmentit. Tämä olikin paineen alla luodun uuden liikekannallepanojärjestelmän suurin innovaatio verrattuna talvisodan aikaiseen järjestelmään.

Suojajoukon organisointi kesti kuitenkin aikansa, eikä ilman ongelmia selvitty. Sotamateriaalin jäädessä rintamalle, suojajoukko otti tuosta lomautetun joukon kalustosta parhaat itselleen. Aluejärjestöllä oli vaikeuksia saada materiaalia yleensäkin takaisin kotiseudun perustamispaikoille. Tämä teki uuden liikekannallepanon, väliaikaisesta liikekannallepanosuunnitelmasta huolimatta, hitaaksi ja huomattavan epävarmaksi.

Arvioitaessa mikä oli suomalaisten liikekannallepanovalmius vuoden 1940 demobilisaation ja 1.1.1941 välisenä aikana on mahdollista, että liikekannallepano olisi voinut kokonaan epäonnistua tai olla todella hidas. Syy tähän oli se, etteivät suojeluskuntapiirit voineet luetteloida hajaryhminä kotiutettuja reserviläisiä tarpeeksi tarkasti. Henkilöstötilanne selkiytyi suojeluskuntapiireissä tosiasiaa vasta vuoden 1940 loka–marraskuun pidettyjen valvontakokousten jälkeen. Liikekannallepanon hälyttäminen on ilman näitä tietoja vaikeaa. Tätä tietoa vasten suuren suojajoukon säilyttäminen on entistäkin ymmärrettävämpää.

Lomauttamisina toteutetun demobilisaation vuoksi, liikekannallepanoa ei voinut toimeenpanna enää samalla tavalla kuin ennen talvisotaa. Oli luotava ensin väliaikainen liikekannallepanosuunnitelma ja kehitettävä samalla uusi lopullinen suunnitelma. Uusi suunnitelma tuli kuitenkin olla sellainen, johon voitiin siirtyä vaiheittain liikekannallepanosuunnitelman palojen valmistuttua. Pahin suunnittelua vaikeuttava virhe oli sotamateriaalin jättäminen suojajoukolle. Se olisi pitänyt palauttaa mahdollisimman nopeasti aluejärjestön varastoihin.

Uusi liikekannallepanosuunnitelma oli luonteeltaan rauhanehtojen yllättämää liikekannallepanojärjestelmää vähitellen korjaava. Korjausliike tapahtui neljässä eri vaiheessa. Organisoitiin uusi aluejärjestö, laitettiin sodan ajan joukkojen henkilöstösjoi-tukset kuntoon ja valmisteltiin materiaalin vastaanottaminen suojeluskuntapiirien uusille perustamispaikoille. Samalla luotiin uusi liikekannallepanojärjestelmä, jossa perustamispaikkojen määrää kasvatettiin merkittävästi 362 kappaleeseen ja perustamista hajautettiin laajalle. Nyt perustamispaikkoihin olisi vaikeampi vaikuttaa esimerkiksi ilmapommituksin.

Vaikka demobilisaation jälkeinen tilanne oli liikekannallepanon kannalta kaoottinen, niin itse aluejärjestön ja uusien perustamistehtävien laatiminen kävi yllättävänkin nopeasti ja kivuttomasti. Samaa on sanottava valvontakokouksissa tehdystä valtavan ihmismäärän uudelleen luetteloinnista ja liikekannallepanomäärysten kirjoitustal-koista. Sujuvuuden taustalla oli lopulta se, että kaikki uuden liikekannallepanojärjes-telyn suunnittelu ja toimeenpano tehtiin samalla tavalla kuin aluejärjestelmää kehitet-täessä vuonna 1932. Kunnossa olevaa ei kannata korjata.

Välirauhan aikana suojeluskunnalle lopulta lankesi se vastuu, jonka Leonard Grandell oli sille alun perinkin ajatellut. Suojeluskuntapiirit muodostivat aluejärjestön ja ottivat sen vastuun, jota ne eivät vielä vuonna 1932 olleet valmiita ottamaan. Vapaa-ehdoisjärjestön viitta sai lentää lopullisesti nurkkaan viranomaistehtävien edessä.

Viimeiset muodolliset ristiliitokset yhdistämisessä tapahtuivat lainsäädännön muu-toksilla vuoden 1941 keväällä. Vajaan kymmenen vuoden kehitys ja liikekannallepa-non tuoma kokemus olivat rakentaneet suojeluskuntajärjestölle sen itseluottamuk-sen, jonka avulla se oli valmis kantamaan Grandellin sille jo alun perin ajatteleman vastuun.

Grandell oli ollut oikeassa suojeluskuntajärjestön kyvyistä ja puolustusrevisionin sotilasjäsenet sekä yleisesikunnan päällikkönä aluejärjestön kehittämisen kieltänyt Oscar Enckell väärässä. Suojeluskuntajärjestön johdolle ei kehityskulusta sen sijaan voi antaa kiitoksia. Väistämättömän sodan aikaisen vastuunkannon tunnustaminen oli tapahtunut lähes anteeksiantamattoman hitaasti.

Jatkosodan havainnot

Jatkosodan liikekannallepanon suurin muutos talvisotaa edeltäneeseen, oli joukkomäärän kasvaminen yhdeksästä 16 divisioonaan ja suojajoukon yhdistäminen osaksi divisioonarakennetta. Se ei näkynyt itse suorituksessa. Liikekannallepano – vaikkakin taas ylimääräisen harjoituksen nimisenä – sujui suuremmasta joukkojen määrästä huolimatta nopeammin kuin talvisotaa ennen. Valmistelupäivä oli jätetty pois ja se nopeutti suoritusta jo lähtökohtaisesti yhdellä päivällä. Myöhästymisiäkin sattui, mutta paikalliset 15 tunnin myöhästymiset johtuivat reserviläisten laskettua hitaammasta saapumisesta ja moottoriajoneuvojen huonosta kunnosta, ei itse liikekannallepanojärjestelmästä.

Liikekannallepanokäskyt annettiin lähes poikkeuksetta esikäsky-yhdistelmän valmisteluilla viesteillä. Puhelinsanomilla tehty hälyttäminen tuntui ja kuulosti huippuunsa trimmatun ja öljytyn koneen, tasaisen korkeille kierroslukemille viritetyltä hyrinältä. Harppaus talvisodan liikekannallepanon hälyttämiseen oli merkittävä.

Miksi hälyttäminen sitten oli niin loppuun asti viritettyä? Talvisodassa kaikki ratkaisut liikekannallepanosta olivat alisteisia poliittiselle päätöksenteolle. Samalla ne olivat reaktioita uhkan muutoksille. Sotilasjohto näki uhkan muuttuneen aiemmin ja poliittinen johto myöhemmin.

Nyt tilanne oli toisin. Ei tarvinnut reagoida. Poliittiset päätökset olivat olemassa, ja aloite oli käskyjen sujuvuudestakin päätellen suomalaisilla. Epäröintiä ei ollut. Toinen syy sujuvuuteen olivat luonnollisesti muutaman vuoden aikana saadut kokemukset liikekannallepano hälyttämisestä. ”*Syykkään kriisi*” ja talvisodan liikekannallepano olivat antaneet oppia esikäsky-yhdistelmän käytöstä ja nyt sen käyttö osattiin.

Jatkosodan liikekannallepano oli samalla tavalla kaksivaiheinen niin kuin talvisodasakin. Tapio Partanen (s. 50) on arvellut sen johtuneen suojajoukon vähäisyydestä. Partasen arvioissa on tarkastamisen varaa. Talvisodassa liikekannallepanon toinen vaihe tarkoitti suojajoukon vahvistamista uhanalaisimmista suunnista Kannaksella ja Laatokan pohjoispuolella. Nyt kaksivaiheisuus johtui pääasiassa saksalaisille keskitettävien osien alistamisesta pohjoisessa, mutta samalla valmistauduttiin Hankoniemen saartorenkkaan ja Ahvenanmaan miehittämiseen.

Suojeluskuntajärjestö ansaitsee myös tunnustuksen liikekannallepanon aikaisesta toiminnasta. Lienee ainutlaatuisista koko maailmassa, että niin tärkeästä politiikan työkalusta kuin armeijan liikekannallepanosta, on ollut päävastuullisena alkuperäiseltä luonteeltaan vapaaehtoisuuteen perustuva järjestö.

Osittainen kotiuttaminen ja lopullinen demobilisaatio

Jatkosodasta ajateltiin tulevan muutaman kuukauden mittainen pyrähdys, jossa suomalaiset saisivat saksalaisten myötävaikutuksella hyvityksen talvisodan rauhanteossa koetulle epäoikeudenmukaisuudelle ja vääryydelle. Totuus iskeytyi tajuntaan kipeästi jo vuoden 1941 syksyllä. Maatalous ja teollisuus tarvitsivat kipeästi käsipareja yhteiskunnan elinvoiman ylläpitämiseen. Liikekannallepanossa yhteiskunnan voimavaroista oli mobilisoitu enemmän kuin kansakunnan kantokyvyllä oli mahdollista.

Päämajassa kehitettiin tätä varten suunnitelma, jonka pohjalla oli ajatus armeijan palauttamisesta suojajoukkokokoonpanon kaltaiseen organisaatioon. Näillä suojajoukkoprikaateilla – joita oli 18 kappaletta – puolustus sitten järjestettäisi kaikille niille kannaksille, joille hyökkäys oli menestyksellisesti edennyt.

Kotiuttamisessa oltiin opittu talvisodan virheistä. Prosenttikotiuttamisen sijaan demobilisointi tehtiin valmiina organisaatioina. Kotiutettujen joukkojen liikekannallepano takaisin rintamalle suunniteltiin tehtäväksi samalla tavalla kuin se oli tapahtunut vuoden 1941 kesäkuussa. Tätä kaikki olivat harjoitelleet jo kahdesti – liikekannallepanossa ja nyt kotiutuessaan. Ennuste nopealle takaisinkutsumiselle oli kotiutettavien joukkojen osalta vähintäänkin hyvä. Ainoa ero suorituksessa oli miesten hälyttäminen suoraan perustamispaikalle. Näin välistä jäi kokoontumispaikka, ja tämä nopeutti koollekutsumista yhä lisää.

Perustamispaikan valmisteluihin oli kiinnitetty huomiota ja vastuu nopeasta liikekannallepanosta oli valutettu suojeluskuntapiirien lisäksi perustettavan joukon päällikölle. Tätä varten oli laadittu yksityiskohtainen ohje *”Yksikön päällikön suorituskäsky yksikön kotiuttamista varten”*. Tällä ohjeella myös päällikkö sitoutettiin joukkojen nopeaan uudelleen kutsumiseen.

Prikaatiohjeistuksen ja *”Yksikön päällikön suorituskäsky yksikön kotiuttamista varten”* laatijaksi paljastui kapteenina jatkosodan alussa palvellut Erik Tuomas-Kettunen. Hänen suunnittelemansa prikaatien organisointi suojajoukoksi jäi torsoksi, mutta yksikön päällikön suorituskäskystä tuli vallitseva tapa säädellä joukkojen määrää jatkosodan aikana ja myös sen päättyessä. On todennäköistä, että Tuomas-Kettusella oli yhdessä everstiluutnantti Toivo W. Haakin kanssa merkittävä rooli myös talvisodan jälkeistä liikekannallepanojärjestelmää kehitettäessä.

Tuomas-Kettusen prikaatiorganisaatio suojajoukkojen pohjana jäi käytännössä haaveeksi. Prikaateja muodostettiin vain muutama ja nekin niillä rintamaosuuksilla, joissa taistelut olivat vähäisiä. Rykmentit säilyivät organisaatioina kotiuttamisista huolimatta. Syynä tähän oli ennakoitua suurempi vihollisuhka, jota vastaan tarvittiin myös enemmän joukkoja. Toinen syy näyttää olleen prikaatiorganisaation vastustus komentajien keskuudessa. Oli vaikea perustella uuden organisaatiomuodon käyttöönottoa taistelujen keskellä, kun miesmäärän vähentäminen voitiin tehdä myös rykmenttiorganisaatioista.

Liikekannallepanon näkökulmasta Neuvostoliiton suurhyökkäys vuoden 1944 kesällä ei tullut yllätyksenä. Kaikki kotiutetut ja perustamisvalmiit joukot oli kutsuttu palvelukseen vihollistilanteen muuttuttua uhkaavammaksi saksalaisten itärintamalla taapahtuneen vetäytymisen myötä.

Jatkosodan päätyttyä kotiuttaminen tehtiin samalla periaatteella kuin vuoden 1941 kesän liikekannallepano ja sodan aikana tehty joukkojen osittainen kotiuttaminen. *"Yksikön päällikön suorituskäsky yksikön kotiuttamista varten"* asiakirjaa tarkennettiin osittaisesta kotiuttamisesta saatujen havaintojen perusteella ja toisaalta muuttuihan liikekannallepanon luonne taas väliaikaisesta normaalimmaksi. Seuraavaksi oli taas tehtävä kokonaan uusi liikekannallepano, jos kenttäarmeija haluttiin perustaa.

Kotiuttamistapa oli kotiutuville joukoille hyvinkin selkeä, mutta kotiuttamisen aloittaminen ei ollut tällä kertaa omissa käsissä. Liittoutuneiden valvontakomission määräyksestä kotiuttamisen aloittaminen viivästy. Tilanne oli jännittynyt, eikä pelkästään sen takia, että rauhansopimuksessa kotiuttamiselle asetettu takaraja lähestyi väijäämättä. Valvontakomissio antoi suomalaisille esimakua siitä mitä tuleman piti. Kaikkien asioiden hallinta ei ollut enää suomalaisten omassa käsissä.

Liikekannallepanojärjestelmän kannalta ongelmallisimmat valvontakomission määräykset olivat rauhan ajan armeijan tilanteen määrittäminen koskemaan ajankohtaa 1.1.1939. Aluejärjestön osalta tämä tarkoitti sotilaslääniä määrän putoamista takaisin yhdeksään jatkosodan alun 16 sotilasläänistä. Samalla putosi myös sotilaspiirien määrä. Kotiuttaminen tapahtui kuitenkin samalla tavalla kuin jatkosodan alkaessakin 362 suojeluskuntapiirien kotiuttamispaikalle. Samalla näistä kotiuttamispaikoista oli tarkoitus tulla jälleen uusia perustamispaikkoja. Kotiutumisen jälkeen perustamisvalmius olikin erittäin korkea valvontakomission käskemästä vuoden 1939 aluejärjestön organisaatiosta huolimatta.

Seuraava ongelmallinen määräys koski suojeluskuntajärjestön lakkauttamista rauhansopimuksen vastaisena järjestönä. Lakkauttamismääräys vei pohjan liikekannallepanojärjestelmän sisälle vuosien aikana rakennetulta vapaaehtoisjärjestön käytöltä suojeluskuntapiireissä. Suojeluskuntajärjestön lakkauttaminen palautti tilanteen takaisin 1930-luvun alkuun, mutta ilman suojeluskuntien paikallista työpanosta liikekannallepanon eteen, ilman liikekannallepanon hälytysjärjestelmää ja ilman mahdollisuutta organisoida paikkakunnan miehiä perustettavan joukon kaaderirungoksi. Näytti siltä, että tulevaisuus oli rakennettava ainoastaan aluejärjestön varaan.

Seuraava takaisku koski sotamateriaalin varastointia. Perustettavien sodan ajan joukkojen sotamateriaali oli kotiutumisen päätyttyä varastoitu hajautetusti ympäri maata useisiin satoihin perustamispaikkojen sotamateriaalivarastoihin. Varikoihin oli varastoituna vain näiden sodan ajan joukkojen tarvitsema täydennysmateriaalia ja sotatellisuuden tarvitsemia raaka-aineita. Täydennysmateriaalia varikoissa edustivat esimerkiksi tykistön ampumatarvikkeet ja raaka-ainetta rauta, josta tykistön kranaatit tehtiin.

Valvontakomissio – ja samalla Neuvostoliitto – halusi kaiken sotamateriaalin varastoitavan keskusvarikoihin. Keskusvarikoita oli ollut vuonna 1939 yhdeksän maavoimille ja yksi ilmavoimille. Pelkkä keskusvarikoiden huomioiminen ei vastannut myös vuoden 1939 alun tilannetta sotamateriaalin varastoinnissa. Eihän siinä huomioitu sotilaspiirien sotamateriaalivarastoja, joita oli tuolloin toki ollut vähemmän kuin mihin nyt kotiutuneiden joukkojen sotamateriaali oli varastoituna. Lopulta valvontakomissio pakotti suomalaiset varastoimaan sotamateriaalinsa 13 keskusvarikkoon joista yhdeksän oli sellaisia, joissa sai varastoida kaikkea materiaalia ja neljä joissa varastoitavat tuotteet oli rajoitettu johonkin erikoismateriaalilajiin (viesti-, insinööri- (pioneer), sotateknillinen materiaali). Näiden lisäksi oli vielä muutamia materiaalilajirajattuja varikkoja ilmavoimille ja merivoimille.

On mahdollista, että keskusvarastointimääräys johtui ainakin osittain suomalaisten omasta huonosta kommunikoinnista. Puolustusministeri Rudolf Waldenin epähuomiossa antamat virheelliset ja valvontakomission hyväksymiä tietoja pienemmät keskusvarikkojen määrät vähensivät varastokapasiteetin silloiselle kalustomäärälle riittämättömäksi. Puolustusministerin antamien tietojen jälkeen neuvostoliittolaisille eivät muut varikkojen lukumäärät enää kelvanneet.

Suomalaisille oli selvää, että kaikkea materiaalia ei saataisi varastoitua valvontakomission hyväksymiin keskusvarikoihin. Varastotila ei tulisi millään riittämään. Samalla materiaalin lähettäminen sotilaspiirien perustamispaikoilta keskusvarikoihin tulisi murtamaan liikekannallepanojärjestelmän. Sotamateriaali ei enää olisi siellä mihin henkilöstö oli kotiutumisen yhteydessä liikekannallepanomääräyksillä käsketty tulemaan.

Valvontakomissio oli puhunut kirjeissään säännönmukaisesti sotamateriaalista. Säilyttääkseen ainakin osan materiaalista sotilaspiirien varastoissa suomalaiset määrittivät perustamispaikoilla olleen materiaalin kahteen osaan – sotateknilliseksimateriaaliksi ja ei-sotateknilliseksimateriaaliksi. Tämän määrittelyn perusteella osa materiaalista (ei-sotateknillinenmateriaali) voitiin suomalaisten tulkinnan mukaisesti jättää perustamispaikalle, eikä valvontakomission keskusvarastointivaatimus siis koskenut niitä. Sotaisinta tästä materiaalista olivat kaasunsuojeluvälineet. Mitään räjähtävää sotilaspiirien varastoihin ei suomalaisten tulkinnankaan perusteella jäänyt.

Sotateknillinenmateriaali sen sijaan lähetettiin vaatimusten mukaisesti keskusvarikoihin. Liikekannallepanovalmius yritettiin säilyttää merkitsemällä lähetykset tarkasti, että ne olisivat liikekannallepanon sattuessa lähetettävissä nopeasti takaisin keskusvarikolta perustamispaikalle.

Materiaalisiirrot olivat vaativa tehtävä. Tehtävään laitettiin mies, jolla oli asiasta eniten kokemusta. Eversti Johan Victor Ståhlström sai toisen kerran urallaan tehtäväkseen suomalaisen sotamateriaalin siirtämisen nopeassa aikataulussa uusiin varastopaikkoihin. Suunta oli nyt tosin toinen kuin ensimmäisellä kerralla. Aluejärjestelmää rakennettaessa materiaalia hajautettiin, nyt sitä koottiin harvoin keskusvarikoihin.

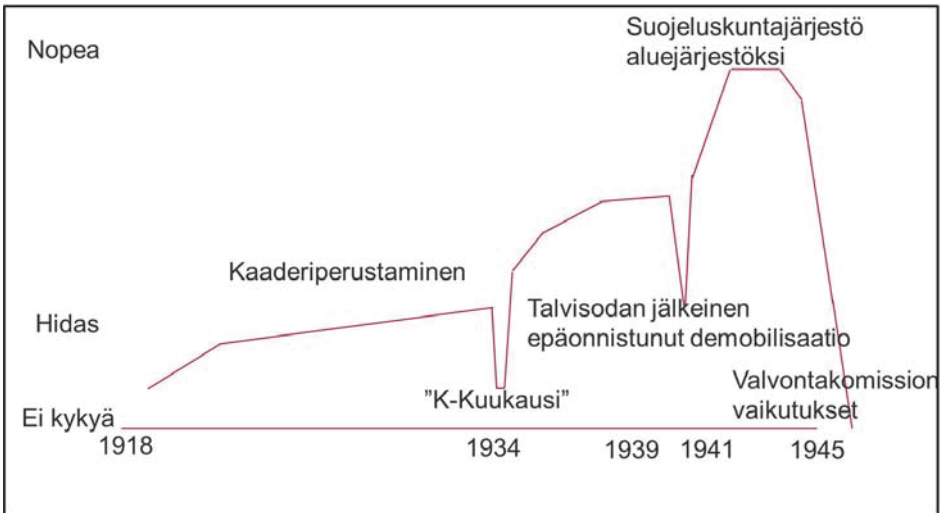
Tarkasta ohjeistuksesta ja lähetysten merkitsemisestä huolimatta liikekannallepanokyky oli kuitenkin kokenut materiaalisirtojen yhteydessä erittäin kovan kolauksen. Keskusvarikot olivat ääriään myöten täynnä raaka-aineita, täydennysmateriaalia ja perustettavien joukkojen sotamateriaalia. Tilaa oli niin vähän, että ulos varastoidun materiaalin määrä oli valtava. Näissä olosuhteissa hyvin pakatunkin ja merkityn materiaalin lähettäminen takaisin sotilaspiiriin perustamispaikalle olisi ollut haasteellista. Varsinkin kun samaisen sotilaspiiriin organisointi ja vastuualue olivat vasta kehitysmässä valvontakomission vaatimuksia vastaavaksi.

Liikekannallepanojärjestelmän murentuessa oli keksittävä jotakin muuta. Ainoa käytettävissä oleva resurssi oli asekatkentanä tunnetun tapahtumasarjan perusteella entisten suojeluskuntapiirien alueelle hajavarastoidut, noin 30 pataljoonan aseistus. Näillä alun perin miehityksen jälkeiseen sissitoimintaan tarkoitetuilla pataljoonilla oli tarkoitus suojata keskusvarikot, joista sotamateriaali olisi sitten jaettu perustettaville joukoille. Suunnitelma oli alusta alkaen liikekannallepanon kannalta puutteellinen. Siinä oli huomioitu vain sotamateriaali – ei joukkojen henkilöstöä tai kuljetusvälineitä. Tämä johtui todennäköisesti pataljoonien alkuperäisestä käyttötarkoituksesta. Ne oli varattu sissitoimintaa varten – varmuuden varalta. Toinen syy suunnitelman puutteisiin oli todennäköisesti se, että valmistelu tehtiin salassa ja operatiivisen puolen osajien toimesta. Suunnitelman alkuunpanijoina ei ollut liikekannallepanojärjestelmän kimpussa päivättyökseen ammattitaitoaan kartuttaneita.

Aseiden hajavarastoinnin kautta rakennettu liikekannallepanojärjestelmän kyhäelmä hiipui asekatkennän paljastumiseen vuoden 1945 keväällä. Samalla hiipuivat viimeiset toiveet entiseen liikekannallepanojärjestelmään palaamisesta. Valvontakomissio oli huomannut suomalaisten tulkinnan sotateknillisenmateriaalin ja ei-sotateknillisenmateriaalin osalta. Tämä viimeinen perustamispaikkojen sotamateriaalivarastoissa ollut muisto puolivuotta aiemmin kotiutuneesta kenttäarmeijasta suli vuoden 1945 kevään lumien mukana, kun ei-sotateknillinenmateriaali lähetettiin muun sotamateriaalin seuraksi keskusvarikoihin.

Edellä tutkimuksessa kerrotun perusteella voidaan muodostaa käsitys myös Suomen liikekannallepanokyvystä tutkittuna ajanjaksona (Kuva 62). Kaaderiperustamisen aikana liikekannallepanokyky oli huomattavan hidas koko sen käytössä oloajan vuosina 1918–1934. Parhaimmillaan liikekannallepanokyky lienee ollut vuoden 1932 valvontakokousten jälkeen, kun osallistujille liimattiin viimeiset kaaderiperustamisen mukaiset liikekannallepanomääräykset.

Aluejärjestelmään siirtyminen oli iso riski. Tämän vuoksi K-kuukauden aikana tehtyjen sotamateriaalisirtojen ja valvontakokousten liikekannallepanomääräysten vaihtamisen aikana liikekannallepanokyky romahti hetkellisesti. Kyky nousi kuitenkin pian sen jälkeen, kun materiaali ja ihmiset oli saatu jälleen kohtaamaan. Ennen talvisotaa liikekannallepanokyky nousi vähitellen reserviläisten saatua kokemusta liikekannallepanosta kertausharjoituksissa ja aluejärjestön harjaantuessa liikekannallepanon toimeenpanossa harjoittelun ja ohjeistuksen paranemisen myötä.

Kuva 62: *Kenttäarmeijan liikekannallepanokyvyn kehittyminen osana liikekannallepanojärjestelmän kehittymistä*

Talvisodan jälkeistä demobilisaatiota ei ollut suunniteltu, koska rauha ja sitä seurannut tilannekehitys ei mahdollistanut sotamateriaalin, kuljetusvälineiden ja reserviläisten palauttamista alkutilanteeseen. Sotamateriaali jäi suojajoukolle, eikä palautunut heti aluejärjestölle. Tämä romahdutti liikekannallepanokyvyn, eikä kenttäarmeijan perustaminen olisi ollut helppoa talvisodan jälkeisinä kuukausina. Tätä taustaa vasten suojajoukon pitäminen suurena talvisodan jälkeen oli täysin perusteltua.

Talvisodan jälkeisenä välirauhan aikana suojeluskuntajärjestö sai vastuun liikekannallepanoon liittyneistä viranomaistehtävistä. Puolustusvoimain pääesikunnan väliaikaisen liikekannallepanosuunnitelman avulla sotamateriaali saatiin palautettua aluejärjestölle ja reserviläiset luettelotua valvontakokouksissa vuoden 1940 lopulla. Tästä alkoi ajanjakso, jolloin liikekannallepanokyky oli suurimmillaan ja nopeimmillaan (1941–1944).

Sodan jälkeen tilanne muuttui rauhanehtojen ja valvontakomission määräysten myötä. Aluejärjestelmän palauttaminen vuoden 1939 alun tilanteeseen, suojeluskuntajärjestön lakkauttaminen ja sotamateriaalin keskusvarastointi veivät kenttäarmeijan liikekannallepanokyvyn.

Suomalaisten alueperusteinen liikekannallepanojärjestelmä oli murskautunut valvontakomission käsittelyssä. Jos Neuvostoliitto olisi halunnut vallata Suomen vuoden 1945 keväällä tai sen jälkeen, ei sen estämiseksi olisi ollut tehtävissä paljoakaan.

Suomi oli menettänyt liikekannallepanojärjestelmänsä ja samalla liikekannallepanokykynsä. Liikekannallepanokyvyn menetyksen myötä oli kadonnut myös se Clausewitzin mainitsema politiikan teon jatke, jota varten kenttäarmeija oli olemassa. Suomalaisen politiikan nyrkin heristämisellä ei ollut enää katetta.

LÄHDELUETTELO

ARKISTO- JA ALKUPERÄISLÄHTEET

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Puolustusministeriö:

T 19636/5, Maavoimien uudelleen järjestely 1931, liitteet 18–25.

T 19636/3, Aluejärjestelmämietintökirjat (Airon tutkimus) 1929.

Puolustusneuvosto:

R 628/3, Yhteenveto maavoimien uudelleenjärjestelyä koskevasta mietinnöstä 1931.

Puolustusrevisioni:

R 632/2, Puolustusrevisionin mietintö osat I ja II, 1926.

R 632/3, Puolustusrevisionin mietintö osat III ja IV, 1926.

R 632/4, Muistiot, lausunnot ja suunnitelmat liitteineen, 1924.

R 632/5, Muistiot, lausunnot ja ehdotukset 1923–1925.

R 632/21, Mietinnön luonnokset ja osat, 1925.

Puolustusvoimain komentaja:

T 21645/1, Salaiset ja yleiset muistiot sekä lausunnot kenraali Sihvon komentajakaudelta. Yhteydenpitoa valvontakomissioon, 1946–1953.

Päämajan sotatalousesikunnan sotataloustarkastajan esikunta:

T 7763/10 (uusi numero 6), Salainen kirjeenvaihto, 1944.

Yleisesikunnan jalkaväen tarkastaja:

T 17814/21 (uusi numero 21), Salainen ja henkilökohtainen kirjeenvaihto, 1933.

Päämajan ja puolustusvoimain pääesikunnan yhteysosasto:

T 19498/11–12 (uusi numero 3), Yleinen ja salainen kirjeenvaihto, 1944.

T 19499/9-11 (uudet numerot 2–3), Yleinen ja salainen kirjeenvaihto, 1945.

T 21656/14 (uusi numero 3), Yleinen, salainen ja henkilökohtainen kirjeenvaihto.
Puolustusministeriön ja yleisesikunnan järjestely- ja liikekannallepano-osasto (Os. 1):

R 91/9, Liikekannallepanoa koskevat käskyt ja määräykset, 1918–1919.

T 4888/31, Grandellin henkilökohtaisia papereita osastopäällikkö ajalta, 1924–1931.

T 10590/2, Yleinen kirjeenvaihto, 1919.

T 26963/1, Liikekannallepanon valmistelua koskevat asiakirjat 1919–1939.

Puolustusministeriön, yleisesikunnan, päämajan ja puolustusvoimain pääesikunnan järjestelytoimisto (Järj.2):

PLM-32/Ba:2, Luettelo upseereista, jotka ovat saaneet jatkokoulutusta ulkomailla. Laatinut yleisesikunta. Sisältää upseereiden ulkomaankomennuksia 1920-luvulla, 1926.

T 10595/2 Salainen kirjeenvaihto 1931–1939.

T 22104/Hh54 (uusi numero 54) Uudelleenjärjestelyn asiakirjat, 1931–1952.

T 22104/Hh224 (uusi numero 259), Yleinen ja salainen kirjeenvaihto 1932.

T 22104/Hh225 (uusi numero 260), Yleinen ja salainen kirjeenvaihto 1931–1933.

T 22104/Hh226 (uusi numero 261), Yleinen ja salainen kirjeenvaihto 1934.

T 22520/152, Koulutussuhdelaskelmat vuodelta 1932.

T 22520/272, Lausunto valtionvarainvaliokunnan mietinnöstä, 1935.

T 22520/Hh78 (uusi numero 144), Uudelleenjärjestelyasiakirja liitteineen, 1931 ja 1941–1942

Puolustusministeriön, yleisesikunnan, päämajan ja puolustusvoimain pääesikunnan liikekannallepanotoimisto (J3):

PLM-33/Ec:1, Mietintö armeijan ja laivaston liikekannallepanosta, 1919.

T 10592/1, Salainen kirjeenvaihto, 1935.

T 10592/4–5 ja 9, Salainen kirjeenvaihto, 1935–1937.

T 10592/6 ja 8, Salainen ja henkilökohtainen kirjeenvaihto, 1936–1937.

T 10592/11, Reserviläistilastot, hevosottosuunnitelmat ja salainen kirjeenvaihto 1935–1939 ja puhelinsanommat 1938. Sisältää kokemukset ja havainnot ”*Syyskuun kriisin*” ajalta 1938.

T 10592/13, Liikekannallepano-ohjesääntökomitean istunto vihkoja 1936–1939, Salainen kirjeenvaihto 1934–1939.

T 20774/15, Aluejärjestön uudelleenorganisointi, 1940.

T 22520/F1–F7 (uudet numerot 1–7), Yleinen ja salainen kirjeenvaihto, 1933–1934.

T 22520/F8, Yleinen, salainen ja henkilökohtainen kirjeenvaihto, 1934–1939.

T 22520/Hh24 (uusi numero 86), Yleinen ja salainen kirjeenvaihto sekä liikekannallepano-ohjeet 1923–1928.

T 22520/Hh25, LKPO 1929, Yksityiskohtaista LKP-materiaalia 1929–1937.

T 22520/Hh54, Suojeluskuntapiirien perustamissuunnitelmat, 1935–1940.

T 22520/Hh77 (uusi numero 143), Muistiot, määräykset ehdotukset ja taulukot, esimerkiksi Mannerheimin ehdotus puolustuslaitoksen järjestelyksi, 1918–1930.

T 22520/Hh88, Tästä kansiosat löytyvät molemmat versiot (1941 ja 1944) yksikön päällikön suorituskäskystä yksikön kotiuttamista varten, sekä silloisen luutnantin Erik Tuomas-Kettusen tekemä luonnosversio 3.10.1941.

T 22520/11–12, Salainen kirjeenvaihto, 1940.

T 22520/18–19, Salainen kirjeenvaihto, 1940–1941.

T 22520/23, Salainen kirjeenvaihto, esi-käskeyhdistelmä ja uudelleenjärjestely, 1941.

T 22520/72, Puhelinsanommat, 1939–1942.

T 22520/74, Salainen kirjeenvaihto, 1934–1946.

T 22520/88, Salainen kirjeenvaihto ja liikekannallepano-ohjeet 1938–1948.

T 22520/90, Liikekannallepano- ja sotavalmiuskertomukset, 1938–1939.

T 22520/91, Liikekannallepanokäskyt, 1940–1941.

T 22520/94, Liikekannallepanoasiakirjat, 1939–1944.

T 22520/95, Salainen kirjeenvaihto, 1940–1944.

T 22520/96, Liikekannallepanokäskyt, 1941–1944.

T 22520/145, Salainen kirjeenvaihto, 1938–1950.

T 22520/157, Yleinen ja salainen kirjeenvaihto. Oppitunti liikekannallepanojärjestelmästä vuodelta 1942.

T 26840/1, Liikekannallepanoon liittyvät ohjeet, 1921–1939.

Yleisesikunnan koulutustoimisto (Toimisto X):

T 22520/Hh84 (uusi numero 151), Mietinnöt, ohjeet ja muut asiakirjat. Asevelvollisuusajan lyhentämismietintö v.1929 (Kyösti Kallio), 1927–1931

Yleisesikunnan ja puolustusvoimain pääesikunnan operatiivinen ja maavoimatoimisto (Op.1):

T 2862/2, Salainen kirjeenvaihto, 1938–1939.

T 2865/4, Salainen kirjeenvaihto, 1940.

T 2866/1, Tietoja vihollisesta ja kaukopuheluoikeusasiakirjat, 1937–1939.

T 21656/1, Salainen kirjeenvaihto, 1940–1941.

Yleisesikunnan merivoimatoimisto (Op.2):

T 2867/1, Salainen kirjeenvaihto, 1935–1939.

Päämajan yleinen huoltotoimisto (Huolto 1)

T 12621/5, Yleinen ja salainen kirjeenvaihto, 1944.

Päämajan aseosaston jalkaväen asehuoltotoimisto (Ase 2)

T 19051/30 (uusi numero 12), Salainen ja henkilökohtainen kirjeenvaihto, 1944.

Yleisesikunta. Aluejärjestön huoltopäällikkö (Ahp):

SArk-2130/8 Yleinen kirjeenvaihto, 1933.

SArk-2131/7 Yleinen kirjeenvaihto, 1933.

SArk-2132/5 Yleinen kirjeenvaihto, 1934.

SArk-2133/6 Yleinen kirjeenvaihto, 1935.

Aluejärjestö III Sotilasmaakunta:

T 10809/1, Sotilasmaakunnan yleistä ja salaista kirjeenvaihtoa, 1932.

T 11997/3 Sotilaspiirien ala-aluesuunnitelmat ja hevosten ottosuunnitelmat, 1932.

T 11997/10 Käskykirjat, aluejärjestön valmistelutöiden suorittaminen, 1932.

Maavoimien esikunnan operatiivinen osasto (Osasto 2.) ja operatiivinen toimisto (toimisto III)

T 2863/10, Yleinen ja salainen diaari, 1940.

T 2863/11, Yleinen ja salainen kirjeenvaihto, 1940.

Maavoimien esikunnan järjestely- ja liikekannallepanotoimisto (toimisto V):

T 22502/1, Käskyt ja suunnitelmat armeijan järjestelyksi, 1940.

Yksityiskokoelmat (pikkukokoelmat) Kansallisarkisto (KA):

Kenraaleiden radiopuheita:

Pk 943, Leonard Grandellin radiopuheen litterointi vuodelta 1958.

Reino Arimon kokoelma:

Pk 1481/27–28, ”Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939 I-osan”.

Pk 1481/35 ja 37–39, ”Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939 II-osa”.

Pk 1481/47 ja 51–52, ”Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939 III-osa”.

Paavo Talvelan kokoelma:

Pk 1542/5, Suojeluskuntajärjestöä koskevia asiakirjoja 1919–1927.

Pk 1542/6, Oloja armeijassa ja upseerikiäisiä kuvaavia asiakirjoja 1922–1924.

Pk 1542/12, Paavo Talvelan puolustusvoimien asiakirjoja 1920-luvulta.

Pk 1542/28, Saneluja muistelmista ja kuvauksia persoonallisuuksista.

Toivo William Haakin kokoelma:

Pk 1028/3, Tutkimus: ”Suomen puolustusvoimain saattaminen sodan kannalle ke-säkuussa 1941 ja niissä sodan aikana tapahtuneet tärkeimmät muutokset sekä pääosien kotiuttaminen 1944” ja lisäksi kyseistä tutkimusta varten koottua aineistoa.

Valo Konstantin Nihtilän kokoelma:

Pk 1969/3, Nihtilän muistioita asekatkentaan liittyen.

Armas Eino Martolan kokoelma:

Pk 1440/61, Liikekannallepanoa ja T-divisioonaa koskevia asiakirjoja 1939.

Pk 1440/62, Kotijoukkojen esikunnan esikuntapäällikön asiakirjoja kesäkuu 1941–joulukuu 1941.

Nimikirjaotteet ja ansioluettelot (KA):

Airo, Aksel Fredrik (Ake), numerotta ja henkilöarvostelut ovat hävinneet.

Grandell, Leonard August Mathias, numero 39670.

Haaki, Toivo William, numerotta.

Sihvo, Aarne, numero 18870/34839.

Stählström, Johan Victor, numero 39451/8077.

Tunzelman von Adlerflug, Aleksander, numero 28992.

Muistelmakirjoitukset:

Grandell, Leonard: Min tjänstgöring på hemmafronten, julkaisematon muistelmakirjoitus, 1954. Kopio tutkijan hallussa.

PAINETUT LÄHTEET

Ohjesäännöt ja käskyt:

Kenttäohjesääntö, yleinen osa (KO yl.), Helsinki, 1931.

Väliaikainen liikekannallepano-ohjesääntö aluejärjestön valmisteluja varten, yleisesikunta, 10.2.1932, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto.

Käsky aluejärjestön valmistelutöiden suorittamisesta, (23.1.1932), yleisesikunta, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto.

Käsky aluejärjestön valmistelutöiden suorittamisesta, (23.1.1932), Liitteet, yleisesikunta, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto.

LKP-määräysten kirjoittamisohjeet v. 1932, (12.5.1932) Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto.

Mitä jokaisen upseerin, aliupseerin ja miehen on tiedettävä lkp:sta, opetusvihkonen, päiväyksetön, kuulunut Karjalan sotilasläänin kertausharjoituskeskuksen käsikirjastoon, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto.

Suojeluskuntajärjestön liikekannallepanoerikoisohjeet, 6.4.1936, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto.

Asetuskokoelmat tai lait:

Suomen asetuskokoelma v.1918, Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1919.

Suomen asetuskokoelma v.1920, Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1920.

Suomen asetuskokoelma v.1932, Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1933.

Suomen asetuskokoelma v.1933, Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1934.

Suomen asetuskokoelma v.1937, Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1938.

Suomen valtakunnan väliaikainen asevelvollisuuslaki, Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjapaino Oy, Helsinki 1919.

Opinnäytteet, tutkimukset ja alustukset:

Haaki Toivo W., Suomen puolustusvoimain saattaminen sodankannalle kesäkuussa 1941 ja niissä sodan aikana tapahtuneet tärkeimmät muutokset sekä pääosien kotiuttaminen 1944, Pk 1028/3, Helsinki 1950, KA.

Hautamäki Jussi: Armeijan ja suojeluskuntajärjestön väliset suhteet ja niiden kehittyminen, SKK:n diplomityö, nro 1181, Helsinki 1975, KA

Otto S. Jahnukainen: ”Talvisota – LKP, YH ja joukkojen täydennys”. Työ on löydettävissä sotatieteellisen neuvottelukunnan arkistosta. Helsinki 195?, KA.

Lindeman, Carl Olof: Suomen puolustusvoimien saattaminen sodan ajan kokoonpanoon vuonna 1939. Valmistelut ja suoritus. Olennaisimmat eroavaisuudet ja niiden syyt sekä vaikutukset vuoden 1941 vastaavaan suoritukseen, SKK:n diplomityö nro 694, Helsinki 1958, KA.

Myyryläinen Antti, Valmiuden kohottaminen ja liikekannallapano Suomessa vuosina 1938-1939, SKK:n diplomityö, nro 1697, 1989, Helsinki, KA. (Myyryläinen (1989))

Myyryläinen, Antti: Ne lainsäädännölliset ja yhteiskunnalliset toimenpiteet, jotka mahdollistivat koko yhteiskunnan liikekannallepanon syksyllä 1939 ennen talvisotaa. Alustus Suomen Sotatieteellisen seuran kokouksessa 19.11.1990, Moniste alustuksesta. Kopio on tutkijan hallussa. (Myyryläinen (1990))

Mäkipelto, Ensio: Siirtyminen aluejärjestelmään 1930-luvulla, SKK:n diplomityö, numero 1527, Helsinki 1983, KA.

Niipola, Harri: Kertausharjoitusjärjestelmämme kehittyminen, Sotakorkeakoulun diplomityö, nro 1585, Helsinki 1985, KA.

Partanen, Tapio: Liikekannallepanojärjestelmämme syntyminen ja kehitys itsenäisyytemme aikana sekä suoritettavat liikekannallepanot, Sotakorkeakoulun diplomityö nro 1212, Helsinki 1975.

Ratinen Juha: Kaaderiperustamisesta aluejärjestelmään – Suomalaisen liikekannallepanojärjestelmän kehittyminen vuosina 1918–1935, Maapuolustuskorkeakoulun Diplomityö, Helsinki 2015.

Ratinen Juha: Aluejärjestelmä – Airon vai Grandellin kehitystyön tulos? Maapuolustuskorkeakoulun Esiupseerikurssin tutkimus, Helsinki 2014.

Ratinen Juha: Suomen puolustusvoimien liikekannallepanokyky sodan jälkeisinä vuosina, Maapuolustuskorkeakoulun pro gradu -tutkimus, Helsinki 2009.

Sevón, Raimo: Kertausharjoitusjärjestelmän kehittyminen 1930-luvulla, Diplomityö nro 1934, Helsinki 1995, Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto.

Talka, Ismo: Varikkojärjestelmämme kehittyminen toisen maailmansodan jälkeen vuoteen 1966 mennessä, Sotakorkeakoulun diplomityö nro 1593, Helsinki 1985, KA.

Kirjallisuus:

Adaridi, Karl: Sotataidon historia, osat I–IV, Otava, Helsinki 1920.

Adaridi, Karl: Strategian pääpiirteet, Otava, Helsinki 1920.

Airo, Aksel Fredrik: Puolustustaisteluni v. 1947, J.F. Olan Kirjapaino Oy, Tampere 1979.

Alahonko, Seppo: Kaikki isänmaalle, Suojeluskuntain Päälystökoulu 1919–1944, Taistelukoulun Perinneyhdistys, Helsinki 1998.

Arimo, Reino: Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939 osat I, Sotatieteenlaitoksen julkaisuja XXIII, Helsinki 1986. (Sekaannusten välttämiseksi merkitty viitteeseen koko nimellä).

Arimo, Reino: Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939 osat II, Sotatieteenlaitoksen julkaisuja XXIII, Helsinki 1986. (Sekaannusten välttämiseksi merkitty viitteeseen koko nimellä).

Arimo, Reino: Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939 osat III, Sotatieteenlaitoksen julkaisuja XXIII, Helsinki 1987. (Sekaannusten välttämiseksi merkitty viitteeseen koko nimellä).

Arimo, Reino: Puolustusvoimien siirtyminen aluejärjestelmään 1930-luvulla, artikkeli kirjasta *Tiede ja Ase nro 45, Helsinki 1987*, s. 86, artikkeli löytyy myös, <http://ojs.tsv.fi/index.php/ta-test/article/download/45905/12032>. (Arimo 1987).

Bauer, Eddy (toim.): Toinen maailmansota osa 1 (ISBN 951-0-05841-6), WSOY, Porvoo 1973.

Brotherus, K. R: Sodan jälkeinen Eurooppa ja Kansainliitto, WSOY, Porvoo 1930.

- Blinnikka, Aulis: Valvontakomission aika, WSOY, Porvoo 1969.
- Clausewitz, Carl von: Sodankäynnistä, AS Pakett, Tallinna 2009.
- Enckell, Carl: Poliittiset muistelmani osa II, WSOY, Porvoo 1956.
- Elfvengren, Eero: Laajasta johtoesikunnasta Mannerheimin yleisesikunnaksi, Hakapaino Oy, Helsinki 2000.
- Foertsch, Hermann: Nykyinen ja tuleva sota, WSOY, Porvoo 1939.
- von der Goltz, Rüdiger: Toimintani Suomessa, WSOY, Porvoo 1920.
- Hannula, Joose: Sotataidon historia, osat I–III, Otava, Helsinki 1930.
- Hargraves, Richard: Blitzkrieg Unleashed, the German Invasion of Poland 1939, Stackpole Military History Series, Lontoo 2008.
- Harinen Olli, Göran Lindgren & Erkki Nordberg: Talvisodan Ässä-Rykmentti, WSOY, Juva 2010.
- Harjula, Mirko: ”Ryssänupseerit” Ensimmäisen maailmansodan Venäjän asevoimien suomalaistaustaiset upseerit 1914–1956, Books on Demand GmbH, Helsinki 2013.
- Hartikainen, Pertti (diss.): Hugo Österman Sotaväen päällikkö – rakentaja ja puolustaja, Tammer-Paino Oy, Tampere 2001.
- Hersalo, Niilo: Suojeluskuntain historia II, Hata Oy, Vaasa 1967.
- Hobson Rolf & Tom Kristiansen: Norsk forsvarshistorie 1905–1940 osa 3, Eide forlag, Bergen 2001.
- Huhtala, Pauli: Reserviupseeri, WSOY, Porvoo 1940.
- Huttunen, Mika (diss.): Monimutkainen taktiikka, Maanpuolustuskorkeakoulu, Taktiikan laitos, Julkaisusarja 1, Helsinki 2010.
- Jakobson, Max: Diplomaattien talvisota, WSOY, Porvoo 1956.
- Jahnukainen, Otto S.: Sotataidon historia IV, Otava, Helsinki 1953.
- Juutilainen, Antti: Talvisodan sotilaallinen jälkivaikutus, artikkeli kirjasta *Talvisodasta jatkosotaa*, Gummerus, Jyväskylä 1991.
- Juva, Einar W.: Rudolf Walden 1878–1946, WSOY, Porvoo 1957.
- Juottonen, Jorma: Materiaalisen suorituskyvyn kehittäminen Suomessa 1920–1939, artikkeli kirjasta *Sotalouhistietoutta VI*, RT-Print Oy, Pieksämäki 1998.

Kadettiupseerit 1920–1985, ISBN 951-99690-4-7, Kainuun Sanomain Kirjapaino Oy, Kajaani 1985.

Kalela, Jorma: Historian tutkimusprosessi, Keskuskirjapaino Oy, Helsinki 1972.

Kalela, Annikki: Isäni A. K. Cajander, Gummerus Oy, Jyväskylä 1985.

Karjalainen, Mikko (diss.): Ajatuksista operaatioiksi, Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos, Helsinki 2009.

Karjalainen, Mikko: Demobilisaatio, artikkeli kirjasta *Suomen puolustusvoimat 1944–1974*, Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitos, WS Bookwell Oy, Helsinki 2006.

Kemppi, Jarkko: Jalkaväenkenraali A. E. Martola, Otava, Keuruu 2008.

Kesseli, Pasi: Operaatiotaito ja tieteenalana, artikkeli kirjasta *Ajatuksia operaatiotaidon ja taktiikan laadullisesta tutkimuksesta*, toim. Mika Huttunen ja Jussi Metteri, Helsinki 2008.

Kronlund, Jarl (toim.): Suomen puolustuslaitos 1918–1939, WSOY, kolmas painos, Porvoo 1990.

Korhonen, Arvi: Viisi sodan vuotta, WSOY, Porvoo 1958.

Koskinen, Hannu: Puolustusvoimat ja Liittoutuneiden valvontakomissio, artikkeli-kirjasta *Suomen puolustusvoimat 1944–1974*, MPKK:n sotahistorian laitos, WS Bookwell Oy, Helsinki 2006.

Kuivalainen, Teuvo: Ka muistelempa sota-aikoo, Kiteen Paino Oy, Kitee (ilman painovuotta).

Kuosa, Tauno: A. F. Airo – Legenda jo eläessään, WSOY, Porvoo 1979.

Käkönen, U.A.: Miehyksen varalta, Otava, Helsinki 1970.

Lappalainen, Jussi T.: Haluatko historiankirjoittajaksi, Gummerus, Jyväskylä 2002.

Lappalainen, Matti: Sotatieide, artikkeli kirjasta *Strategian käsikirja*, sotatieteen laitoksen julkaisuja, Helsinki 1983.

Lauerma, Matti: Sotahistorian tutkimuksen problematiikkaa ja metodiikkaa, artikkeli kirjasta *Tiede ja ase nro 35*, P-K Kirjapaino Oy, Joensuu 1977.

Lukkari, Matti: Asekätkentä, Otava, toinen painos, Keuruu 1984.

Mannerheim, G.: Muistelmat, I-osa, Otava, Helsinki 1951.

Mannerheim, G.: Muistelmat, II-osa, Otava, Helsinki 1952.

Manninen, Ohto: "Kansan äänen ilmauksia", Mannerheimin syrjäyttämisaikajatus maalis–huhtikuussa 1918, *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 1973, nro 4, Forssan kirjapaino Oy, 1973.

Manninen, Ohto: Turvallisuuspoliittiset ratkaisut "välirauhan" aikana ja jatkosodan alkaessa, artikkeli kirjasta *Suomen turvallisuuspolitiikka*, Otava, Keuruu 1987.

Manninen, Ohto: Poliittinen kehitys talvisodasta heinäkuuhun 1941, artikkeli kirjasta *Jatkosodan historia 1*, WSOY, Porvoo 1988.

Mikola, Keijo: Suomen puolustusvoimain saattaminen sodan kannalle ja alkuryhmitykset, Artikkelikirjasta *Suomen sota 1941–1945, 1. osa*, Sotateos, Kuopio 1965.

Mikola Keijo & Antti Juutilainen: Suomen sotilaalliset ratkaisut alkuvuoden 1941 aikana. Artikkelikirjasta *Talvisodan historia 1*, WSOY, Porvoo 1988.

Niinivaara, Erkki: Kaatuneiden testamentti, muistelmateoksesta *Hatjalahdelta Viipurinlahdelle*, Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjapaino Oy, Helsinki 1940.

Niukkanen, Juho: Talvisodan puolustusministeri kertoo, WSOY, Porvoo 1951.

Numminen, Antti: Suomen reserviupseeriliiton historia 1931–1981, Karisto Oy, Hämeenlinna 1981.

Oesch, Karl Lennart: Talvisotaa edeltäneet neuvottelut Moskovassa ja Suomen puolustusvalmius, artikkeli kirjasta *Tiede ja Ase nro 18*, Länsi-Savon kirjapaino, Mikkeli 1960.

Órvik, Nils: Sikkerhetspolitikken 1920–1939, Osa 1, Johan Grundt Tanum forlag, Oslo 1960.

Paasivirta, Juhani: Suomi ja Eurooppa 1914–1939, Arvi A. Karisto Oy, Hämeenlinna 1984.

Pakaslahti, Aaro (toim.): Suomen itsenäisyyden tunnustaminen, Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1937.

Pakaslahti, Aaro: Talvisodan poliittinen näytelmä, WSOY, Porvoo 1970.

Pajunen, Jussi (Diss.): Ilmatähystyspalveluksesta alueelliseen ilmavalvontaan – Suomen ilmavalvonnan kehittäminen 1930–1942. Maanpuolustuskorkeakoulu, Julkaisusarja 1, tutkimuksia nro 9, Juvenes Print, Tampere 2017.

Palokangas, Marko (Diss.): Räjähävää tyhjyyttä, sissitoiminta suomalaisessa sotataidossa. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos, Julkaisusarja 1, tutkimuksia nro 17, Vaasa 2014.

Peltoniemi, Uuno: Suomen maarajojen vartiointi vuosina 1918–1939, s.109, luku kirjasta *Rajavartiolaitos 1919–1969*, Oy Länsi-Savon kirjapaino, Mikkeli 1969.

Petramaa, Ahti: Järjestelytoimenpiteet kenttäarmeijassa asemasodan aikana, artikkeli kirjasta *Suomen sota, osa 6*. Sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen sotahistoriallinen toimisto (toim.), kustannusosakeyhtiö Kivi, Suomalaisen kirjallisuuden kirjapaino Oy, Helsinki 1956.

Puntila, Lauri. A.: Suomen poliittinen historia 1809–1955, Otava, Helsinki 1964.

Puntila, Lauri. A.: Kenttäpostia 1944, Tammi, Helsinki 1972.

Pösö, Vilho: Patterin päällikkönä talvisodassa, Arvi. A. Karisto Oy, Hämeenlinna 1982.

Raikkala, Hannes: Suojeluskuntain historia III, Hata Oy, Vaasa 1967.

Rantanen, Paavo: Suomi kaltevalla pinnalla, Bookwell Oy, Porvoo 2012.

Raunio, Ari: Sotatoimet, Suomen sotien 1939–1945 kulku kartoin, WS Bookwell Oy, Porvoo 2004.

Rautkallio, Hannu: Puuttuvia argumentteja Stalinin pehmeään linjaan Suomessa 1944–1945, Luku kirjasta *Suomi valvonnassa 1944–1947*, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1997.

Reini, K. O.: Kevään 1940 sotilaallinen tilanne ja siitä johtuneet järjestelyt, artikkeli kirjasta *Suomen sota 1941–1945, 1.osa*, sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen sotahistoriallinen toimisto (toim.), kustannusosakeyhtiö Sotateos, kirjapaino Oy Savo, Kuopio 1965.

Renvall, Pentti: Nykyajan historian tutkimus, WSOY, Porvoo 1965.

Roudasmaa, Stig: Linnoittamistoiminta, artikkeli kirjasta *Talvisodan historia, osa 1*, WSOY, Porvoo 1978.

Ruutu, Juhani: A. F. Airo – Vahva vaikuttaja, Itä-Hämeen kirjapaino, Heinola 1989.

Saarikoski, Vesa: Elon mainingit, Jääkärikenraali Aarne Sihvo 1889–1963, WSOY, Juva 1998.

Saarinen, Eero-Eetu: Reservimiehet, Sotahistoriallisen seuran julkaisuja nro 3, Hata Oy, Helsinki 1967.

Salometsä, Erkki: A. F. Airo – Vaikeneva kenraali, Arvi A. Karisto Oy, Hämeenlinna 1970.

Selén, Kari: Syyskuun kriisi 1938, artikkeli kirjasta *Sotahistoriallinen seura ja sotamuseo*, Pohjois-Karjalan kirjapaino Oy, Joensuu 1978.

Selén, Kari: C.G.E Mannerheim ja hänen puolustusneuvostonsa 1931 – 1939, Otava, Keuruu 1980.

Selén, Kari: Itsenäistymisestä talvisotaan, artikkeli kirjasta *Suomen turvallisuuspolitiikka*, Otava, Keuruu 1987.

Selén, Kari: Sarkatakkien maa – Suojeluskuntajärjestö ja yhteiskunta 1918–1944, WSOY, Juva 2001.

Selén, Kari: Sotamarsalkka Mannerheimin asema ja valtuudet, artikkeli kirjasta *Sotahistoriallinen aikakauskirja 25*, Gummerus, Helsinki 2006.

Seppälä, Helge: Asevarikko 1 1918–1978, Savon sanomain Kirjapaino Oy, Kuopio 1979.

Simelius, Sakari (toim. Martti Sinerma): Puolustusvoimien puolesta, WSOY, Juva 1983.

Sinerma, Martti: Lauri Malmberg ja suojeluskunnat, Otava, Keuruu 1995.

Suomi, Juhani: Talvisodan tausta, Otava, Helsinki 1973.

Syrjö, Veli-Matti: Asekätkentä, artikkeli kirjasta *Suomen puolustusvoimat 1944–1974*, WS Bookwell Oy, Helsinki 2006

Talvela, Paavo: Sotilaan elämä I, K.J. Gummerus Oy:n kirjapaino, Jyväskylä 1976.

Tervasmäki, Vilho: Eduskuntaryhmät ja maanpuolustus, WSOY, Mikkeli 1964

Tervasmäki, Vilho: Alueellisen liikekannallepanojärjestelmän syntyvaiheet 1920- ja 1930-luvulla, artikkeli kirjasta *Sotahistoriallinen seura ja sotamuseo, vuosikirja VIII*, Oy Kodaprint Ab, Tapiola 1974.

Tervasmäki, Vilho: Tarton rauhasta talvisotaan, artikkeli kirjasta *Talvisodan historia, osa 1*, WSOY, Porvoo, 1978. (Tervasmäki (1978))

Tervasmäki, Vilho: Anssi Vuorenmaa & Antti Juutilainen: Ylimääräiset harjoitukset – liikekannallepano, joukkojen keskittäminen ja sotavalmius, artikkeli kirjasta *Talvisodan historia, osa 1*, WSOY, Porvoo, 1978. (Tervasmäki (et al. 1978))

Tervasmäki, Vilho: Puolustushallinto sodan ja rauhan aikana 1939–1978, Arvi A. Karisto Oy, Hämeenlinna 1978. (Tervasmäki (1978b))

Tervasmäki, Vilho: Maanpuolustussuunnitelmat, artikkeli teoksesta *Talvisodan historia, osa 1*, neljäs painos, Sotatieteen laitos, Helsinki 1978. (Tervasmäki (1978c))

Tervasmäki Vilho, Pertti Kilkki & Sampo Ahto (toim.), Suomen puolustusvoimat, Sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen julkaisuja XII, WSOY, 1971 Porvoo. (Tervasmäki (et al. 1971))

Terä Martti V. & Vilho Tervasmäki: Puolustushallinnon perustamis- ja rakentamisvuodet 1918–1939, Tammi, Helsinki 1973.

- Tirronen, Eino: Jylisevät tykit, Arvi A. Karisto Oy, Hämeenlinna 1980.
- Turtola, Martti: Erik Heinrichs – Mannerheimin ja Paasikiven kenraali, Otava, Helsinki 1988.
- Turtola, Martti: Aksel Fredrik Airo – Taipumaton kenraali, Otava, Keuruu 1997.
- Tuompo W. E. & Leonard Grandell: Suomen armeija sanoin ja kuvin, K.J. Gummerus Oy, Jyväskylä 1920.
- Tuompo, W. E.: Päiväkirjani Päämajasta 1941–1944, WSOY, Porvoo 1968.
- Tynkkynen, Vesa: Suunnitelma rauhasta, artikkeli kirjasta *Tiede ja Ase nro 51*, Puna-Musta, Joensuu 1993.
- Tynkkynen, Vesa (diss.): Hyökkäyksestä puolustukseen, taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa, Nettopaino Oy, Joutsa 1996.
- Tynkkynen, Vesa: Puolustusjärjestelyt, artikkeli kirjasta *Suomen puolustusvoimat 1944–1974*, WS Bookwell Oy, Helsinki 2006.
- Tynkkynen, Vesa: Suomen sotilaallinen tilanne tammikuussa 1944, artikkeli kirjasta, *Sotahistoriallinen aikakauskirja nro 34*, Raamatutrukikoja Oü, Tallinna 2014.
- Tynkkynen, Vesa: Daavid vastaan Goljat, artikkeli kirjasta *Tuleva sota*, Otava, Keuruu 2017.
- Viitasalo, Mikko: Sotatieteen ja niiden kehittyminen Suomessa 21.vuosisadalla. *Tiede ja ase nro 60*, Gummerus, Jyväskylä 2002.
- Vehviläinen, Olli: Suomen tie Saksan sateenvarjon suojaan, artikkeli kirjasta *Talvisodasta jatkosotaan*, Gummerus, Jyväskylä 1991.
- Visuri, Pekka: Puolustusvoimat kylmässä sodassa, WSOY, Juva 1994.
- Wahlbäck, Krister: Mannerheimista Kekkoeseen, WSOY, Porvoo 1968.
- Ylikoski, Pekka: Demobilisaatio ja siirtyminen uuteen puolustusjärjestelmään, artikkeli kirjasta *Talvisodan historia 4*, WSOY, Porvoo 1978.
- Öhquist, Harald: Talvisota minun näkökulmastani, WSOY, Porvoo 1950.
- Österman, Hugo: Neljännesvuosisata elämästäni, WSOY, Porvoo 1966.

Lehtiartikkelit:

Karhu, Ilmari: Territoriaalijärjestelmä, *Suomen sotilasaikakauslehti* 1930.

Kronlund, Jarl: Suomen puolustuslaitos 1930-luvulla, *Sotilasaikakauslehti* 4/1988.

Palolampi, Erkki: Aluejärjestelmän loi Grandell, *Aamulehti*, 8.6.1985.

Suhonen, Martti: Airo vai Grandell aluejärjestelmän isäksi, *Sotilasaikakauslehti* 8/1988.

Muut lähteet:

<http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Kutsuntaluettelot>,
viitattu 1.9.2014 klo 17.37.

Arimo Reino, Puolustusvoimien siirtyminen aluejärjestelmään 1930-luvulla,
<http://ojs.tsv.fi/index.php/ta-test/article/download/45905/12032>.,
viitattu 20.2.2015 klo 11.17.

www15.uta.fi/yky/arkisto/suomi80/art111.htm,
viitattu 25.4.2015 klo 13.08.

www.havina.net/fi/23/monarkiasuunnitelma-repi-rikki-valkoisen-rintaman-.html,
viitattu 23.4.2015 klo 13.03.

www.formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=41374,
viitattu 28.4.2015 klo 14.21.

<http://www.nautelankoski.net/sota/jatkosota/hyokkaysvaihe1941/karjalankannas.html>,
viitattu 16.6.2015 klo 12.04.

<http://www.pyoreenieminen.net/sivu/fi/galleria/?indx=1085>, viitattu 15.6.2017.

<https://nakoislehti.hs.fi/d3f94ca4-5d54-4ceb-ac59-b88e60c076dc/2>,
viitattu 28.8.2017 klo 18.06.

www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1922/19220001,
viitattu 28.12.2016 klo 16.30.

<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1940/19400003>,
viitattu 24.7.2017 klo 10.38

www.talvisota.fi/armeija_eli_maavoimat, viitattu 20.11.2017 klo 13.06.

<https://www.thinglink.com/scene/768896992817446912>, viitattu 17.7.2017, klo 09.36.

http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/vaikeneva_kenraali_a_f_airo_37681.html#media=37685, viitattu 4.9.2013.

<http://www.doria.fi/handle/10024/79319>, viitattu 27.3.2018 kello 17.34.

HENKILÖHAKEMISTO

A

Aalto, Johan Fredrik 62
Airo, Aksel Fredrik 62–71, 73, 76–79, 248, 254, 258, 264, 270,
274

B

Brückner, Wilhelm 66, 68–70, 77–78
Burmistrov, kenraalimajuri 243

C

Chamberlain, Neville 147, 149–150, 154
Cajander, Aimo Kaarlo 150, 153

D

Daladier, Édouard 154
Douglas, Wilhelm Archibald 22, 24

E

Enckell, Oscar 38, 43, 52, 57, 60–61, 239, 263, 278
Essen von, Georg Didrik 50
Ekholm, Per Ole 58

F

Fagerholm, Karl-August 219
Frey, Alexander 25

G

Grandell, Leonard 43, 55–58, 60–63, 66, 69–70, 72–73, 75–79,
81–82, 92, 105, 107–108, 111, 119–120, 136–
139, 263–268, 270, 277–278
Goltz von der, Rüdiger 21–22, 24–25, 28

H

Hahti, Usko Sakari 255–258, 260
Haaki, Toivo William 229–230, 279
Heinrichs, Erik 170, 225, 244, 258
Hjelmman, Alexander Leonard 62
Hitler, Adolf 143–144, 147–151, 154, 162, 173, 224
Holsti, Rudolf 144
Hornborg, Eirik 47, 58, 60
Hülphers, E. 183

I

Isakson, Selim Engelbert 223–229

J

Jartsev, Boris (Rybin) 144, 156, 237

K

Karhu, Ilmari	63, 70–71, 239, 243, 248, 257–258
Keravuori, Aito	258
Klockars, Johannes	62
Kraemer, Holger	183

L

Litvinov, Maksim	144

M

Malmberg, Lauri	52, 56, 58, 60, 73, 182
Manner, Albin	71
Mannerheim, Carl Gustaf Emil	21–25, 28, 32, 34, 50, 75, 137–138, 149–150, 152–153, 162, 171–175, 177, 211, 218, 235, 237–239, 241, 244, 247, 251–252, 258
Martola, Armas Eino	177
Melander, Lars	257
Molotov, Vjatšeslav	162, 165
Mussolini, Benito	154
Mäkinen, Einar	138–139, 151, 250

N

Niukkanen, Juho	58, 62–63, 66, 70–71, 77, 136, 148, 152–153, 171, 173, 177, 263–264
Nihtilä, Valo	255–258, 260
Nordensvahn, Bjarne	183

O

Oesch, Karl Lennart	72, 83, 128, 139, 153, 173, 238, 258
Oinonen, Woldemar	137–138
Oksala, Arvi	104, 137

P

Pajari, Aaro	129
Pekkala, Mauno	219
Puittinen, Mikko	62
Puntila, Lauri Adolf	226–227

R

Rassadnikov, eversti	257
Redern von, Konrad	28, 32
Rihtniemi, Elja	62
Rydman, Eero	62
Ryti, Risto	218–219, 225–226

S

Savonenkov, Grigori	243–244, 248
Sihvo, Aarne	66–67, 96–99, 102
Simelius, Sakari	182–183, 219

Snellman, Aarne	66, 72, 264
Stählberg Kaarlo Juho	72
Stählström, Johan Viktor	104–105, 107, 114–115, 120, 250, 268–270, 281
Svinhufvud, Pehr Evind	21, 32

T

Talvela, Paavo	56, 263
Tapola, Kustaa	98–99, 225
Thesleff, Wilhelm	28, 32
Tirronen, Eino	178, 183
Tokarjev, Sergej	248–250, 252–255
Tunzelman von Arlerflug, Aleksander	33–34, 36
Tuomas-Kettunen, Erik	219, 229–230, 279
Törngren, Gustaf	22, 24

W

Walden, Rudolf	32–33, 36, 50–51, 227, 248, 281
Wallenius, Kurt Martti	62–63, 66–67, 72
Wetzer, Martin	49, 60–62, 78–79, 263
Wichmann, Einar (Vihma)	72
Wilkama, Karl (Wilkman)	25, 57

Z

Ždanov, Andrei	243–244, 247, 251–252
Zilliacus, Per Wilhelm	61

Ö

Österman, Hugo	71, 98–99, 103–105, 138, 177, 181–182
Öhquist, Harald	98–99, 165–166, 170, 181

Maanpuolustuskorkeakoulu

PL 7, 00861 HELSINKI

Puh. +358 299 800

www.mpkk.fi

ISBN 978-951-25-3010-6 (nid.)

ISBN 978-951-25-3011-3 (PDF)

ISSN 2342-9992 (painettu)

ISSN 2343-0001 (verkkojulkaisu)

100

Puolustusvoimat

Försvarsmakten • The Finnish Defence Forces